ПРИЛОГ БР. 1

EPHORUS ИЗВЕШТАЈ

asy

Monografija 21.11.2025..docx

University of Belgrade - Faculty of Law

Document Details

Submission ID
trn:oid:::28772:330371511

Submission Date
Nov 24, 2025, 12:07 PM GMT+1

Download Date
Mar 13, 2026, 6:08 PM GMT+1

File Name
Monografija 21.11.2025..docx

File Size
4.7 MB

278 Pages

104,820 Words

577,228 Characters

5% Overall Similarity

The combined total of all matches, including overlapping sources, for each database.

Filtered from the Report

- Bibliography
- Quoted Text
- Cited Text
- Small Matches (less than 10 words)

Top Sources

4% Internet sources
0% Publications
1% Submitted works (Student Papers)

Integrity Flags

1 Integrity Flag for Review

Replaced Characters
532 suspect characters on 40 pages
Letters are swapped with similar characters from another alphabet.

Our system's algorithms look deeply at a document for any inconsistencies that would set it apart from a normal submission. If we notice something strange, we flag it for you to review.

A Flag is not necessarily an indicator of a problem. However, we'd recommend you focus your attention there for further review.

Top Sources

4% Internet sources
0% Publications
1% Submitted works (Student Papers)

Top Sources

The sources with the highest number of matches within the submission. Overlapping sources will not be displayed.

1	Internet	
www.comparativelaw.info		1%
2	Internet	
pravniciuprivredi.org.rs		<1%
3	Internet	
anali.rs		<1%
4	Internet	
www.harmonius.org		<1%
5	Internet	
www.prafak.ni.ac.rs		<1%
6	Internet	
uvidok.rcub.bg.ac.rs		<1%
7	Internet	
fedorabg.bg.ac.rs		<1%
8	Internet	
nardus.mpn.gov.rs		<1%
9	Submitted works	
bayreuth on 2025-08-14		<1%
10	Submitted works	
University of Sussex on 2022-12-15		<1%
11	Internet	
kluwerlawonline.com		<1%

12 Internet
en.advprotic.co.rs <1%

13 Internet
ius.bg.ac.rs <1%

14 Internet
pravni.pr.ac.rs <1%

15 Submitted works
University of Westminster on 2015-01-04 <1%

16 Internet
ia803408.us.archive.org <1%

17 Internet
pronats.org <1%

18 Submitted works
fpsp on 2022-02-23 <1%

19 Internet
article.sciencepublishinggroup.com <1%

20 Submitted works
Higher Education Commission Pakistan on 2010-05-28 <1%

21 Internet
eteze.bg.ac.rs <1%

22 Submitted works
European University of Georgia on 2023-02-21 <1%

23 Internet
documents.tips <1%

24 Submitted works
Queensland University of Technology on 2024-06-01 <1%

25 Internet
avesis.usak.edu.tr <1%

26 Submitted works
K12 Incorporated on 2022-03-11 <1%

27 Submitted works
BENEMERITA UNIVERSIDAD AUTONOMA DE PUEBLA BIBLIOTECA on 2020-01-09 <1%

28 Submitted works
University of Belgrade on 2024-10-15 <1%

29 Internet
fedorani.ni.ac.rs <1%

30 Internet
www.tandfonline.com <1%

31 Internet
fedorakg.kg.ac.rs <1%

32 Internet
www.pravniciuprivredi.org.rs <1%

33 Submitted works
National University of Ireland, Maynooth on 2023-12-21 <1%

34 Submitted works
Southern New Hampshire University - Continuing Education on 2022-01-29 <1%

35 Submitted works
University of Canterbury on 2024-09-26 <1%

36 Internet
vbs.rs <1%

37 Publication
Barbara Hanna Wasik. "Handbook of Family Literacy", Routledge, 2012 <1%

38 Submitted works
De Montfort University on 2024-01-05 <1%

39 Submitted works
University of Wollongong on 2018-04-27 <1%

40 Internet
repo.uum.edu.my <1%

41 Submitted works
University of Reading on 2020-03-12 <1%

42 Publication
Muller, Burke, Leiuen, Degner, Farrell. "'Childness': An Alternative Approach to ... <1%

43 Publication
Najma Moosa. "Implications of Islamic Mahr (dower) and African Lobolo (bride-pr... <1%

44 Internet
docslide.nl <1%

45 Internet
sr.wikisource.org <1%

46 Internet
www.vrh.sud.rs <1%

47 Submitted works
University of Iceland on 2020-05-15 <1%

48 Submitted works
fpsp on 2024-10-03 <1%

49 Internet
globalmarch.org <1%

50 Internet
www.pravni.ues.rs.ba <1%

51 Internet
dokumen.tips <1%

52 Submitted works
fpsp on 2023-01-21 <1%

53 Internet
hdl.handle.net <1%

54 Internet
msb.gov.ba <1%

55 Internet
union.edu.rs <1%

56 Internet
wp2008.ius.bg.ac.rs <1%

57 Submitted works
fpsp on 2024-09-20 <1%

58 Publication
Gordana Kovacek-Stanic. "Autonomy versus absolute truth in comparative law on... <1%

59 Internet
advkomza.rs <1%

60 Internet
eteze.ni.ac.rs <1%

61 Internet
pdfcoffee.com <1%

62 Internet
up-rs.org <1%

63 Internet
www.maturski.net <1%

64 Internet
www.ombudsman.pravadeteta.com <1%

65 Internet
www.researchgate.net <1%

66 Internet
www.scribd.com <1%

67 Internet
www.ustavni.sud.rs <1%

ПОСЛОВНА СПОСОБНОСТ И ПРАВО ДЕТЕТА НА РАД

turnitin Page 8 of 285 - Integrity Submission Submission ID trn:oid:::28772:330371511

Рецензенти:

проф. др Љубинка Ковачевић, редовна професорка, Правни факултет Универзитета у Београду;

проф. др Радоје Корађу, редовни професор Правног факултета Универзитета Црне Горе;

проф. др Милош Живковић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду;

проф. др Ангел Ристов, редовни професор Правног факултета "Јустинијан Први" Универзитета "Свети Кирил и Методије" у Скопљу

Предговор

Монографија Пословна способност детета и право детета на рад резултат је трогодишњег истраживања на ову тему. У монографији су приказани историјски, позитивноправни, упоредноправни, теоријскоправни, социолошки и психолошки аспекти пословне способности детета и права детета на рад, уз печат судске праксе поводом закључивања уговора малолетника.

Захвалност дугујем својим рецензентима, проф. др Ирени Мајсторовић, проф. др Љубинки Ковачевић, проф. др Радоју Кораћу, проф. др Милошу Живковићу и проф. др Ангелу Ристову, на искреној подршци и корисним саветима током израде монографије. Даље, захвалност упућујем судијама основних и апелационих судова који су ми помогли да израдим део везан за судску праксу поводом пословне способности детета у Републици Србији, као и запосленима у Националној служби за запошљавање поводом статистичких података о запошљавању малолетника.

На крају, посебну захвалност за безрезервну подршку дугујем и упућујем својој породици, која ми је била и остала извор и мотивација за разне животне подухвате.

Београд, новембар 2025. године

Увод

Монографија ***Пословна способност детета и право детета на рад*** има за циљ да са теоријског и практичног аспекта осветли једну област која у савремено доба има значајан утицај на више друштвених група (актера) – на децу, као једну од најрањивијих чланова нашег друштва; на родитеље који се појављују као законски заступници детета приликом закључивања правних послова, особе које у пракси остварују свеприсутан принцип најбољег интереса детета, али и као некога ко може имати користи од рада детета; на особе које ступају у уговорне односе са децом; на државу која са јавноправне стране регулише услове за ступање у процес рада, тј. на тржиште рада; на послодавце који закључују уговоре о раду са децом. Ово су две велике области које су захтевале да буду обрађене у једној оваквој студији, имајући у виду њихову међусобну повезаност и (међу)зависност. Наиме, услов да дете стекне право на рад јесте, управо, да претходно стекне одређени ниво пословне способности – способности да заснива правне послове, да закључује правне послове. Радно ангажовање детета, тј. заснивање радног односа – закључење уговора о раду – јесте само један од правних послова које дете може да закључи.

Систематика излагања је таква да ће прво бити речи о пословној способности детета, а тек потом о праву детета на рад. Ово стога што право детета на рад може бити остварено само ако је претходно дете стекло делимичну пословну способност, тачније ако је дете поред захтеваног узраста и пословно способно за закључење датог правног посла.

Сам назив монографије у себи садржи везу три области: породичног права, општег дела грађанског права и радног права. Жеља аутора је била да се наслов односи на дете, појам који је својствен породичном праву, за разлику од општег дела грађанског права и радног права које говори о малолетницима. Ипак, нисмо хтели да дамо искључив примат породичноправној сфери, те назив није Право детета на пословну способност и право детета на рад, већ се ради о пословној способности детета и праву на рад. Пословна способност не може бити право детета, као што су то нека друга права, о чему ћемо, уосталом, и писати у овом раду.

ДЕО ПРВИ

ПОСЛОВНА СПОСОБНОСТ ДЕТЕТА

I Опште о пословној способности

Правна и пословна способност су термини који се у теорији грађанског права умногоме могу поистоветити са питањима људских права свих бића. Наиме, без правне и пословне способности није могуће уживати нити једно право, било да је оно приватноправног или јавноправног карактера. Правна способност јесте својство сваке особе да буде субјект права, док пословна способност подразумеева способност сваке особе да заснива права и обавезе.

Идеја о признавању правног субјективитета свим људима, без обзира на њихове разлике, је нарочито била заступљена у школи природног права која је заступала тезу да су сви људи једнаки и да имају, од стране природе, дата права. Ни ми нисмо далеко од ове теорије, али само као урођеног права појединца, не и као постојања "природних" разлика између људи. Управо, постојање свих тих природних разлика између људи манифестује се кроз пословну способност, јер неке особе поседују, док друге особе не поседују пословну способност. За разлику од правне способности коју поседује свака људска јединка. Декларација о правима човека и грађанина из 1789. године прокламује начело да се "људи рађају слободни и једнаки пред законом. *Code Civil* обавезује да су "сви људи у границама закона једнако способни да имају права и обавезе". Свако живо биће, сва физичка лица након рођења постају субјекти права и нису потребни никакви додатни акти (државних органа и институција) којима би се озваничила или признала њихова правна способност.

Пословна способност се дефинише као способност да се изјавама сопствене воље проузрокују одређене правне последице у смислу настанка, стицања, промене, гашења или преношења грађанских субјективних права. Пословна способност као *conditio sine qua non* претпоставља способност за расуђивање и условљена је истом, а способност за расуђивање подразумева могућност појединца да сопствену вољу усмери тако да њоме оствари жељена дејства. Генерална, општа способност за расуђивање се стиче рођењем, али са готово непостојећим капацитетом. Стога, појединци способност за расуђивање развијају постепено, током свестраног развоја своје личности, првенствено кроз искуство,[1] васпитање у оквиру породице и друштва, путем процеса образовања – једном речју кроз сопствено животно искуство. У оквиру правног субјективитета треба правити разлику између људског бића (биолошки појам), човека (социолошки појам), личности (психолошки појам) и физичког лица што је правни појам. Правила о материјалноправној зрелости данас у Републици Србији нису садржана у једном

[1] Да дете капацитет за доношење рационалних одлука стиче кроз искуство и зрелост, Alison Diduck, *Law's Families*, London, 2003, стр. 75.

извору права, већ су разбацана пре свега у Уставу,[2] Закону о облигационим односима[3] и Породичном закону.[4]

Разликовање пословне способности малолетника у односу на пословну способност особа које су пунолетне и имају потпуну пословну способност проистиче, најпре, из животних (биолошких) чињеница. Иако пословна способност у савременом праву и доктрини либералних људских права, неретко, бива окарактерисана као "стега" прошлости и конзервативни механизам спречавања потпуног развоја личности, основни циљ пословне способности јесте заштита личности, интереса, имовине и добробити особа које немају довољан степен искуства и зрелости да би се сами о истој старали. У ову категорију особа спадају и малолетници. Јесте имовински интерес онај који се примарно штити институтом пословне способности, јер малолетник може закључењем одређеног правног посла нашкодити себи и својим имовинским интересима, али, поред имовинског, постоји и други шири интереси малолетника који се овим путем штите, пре свега они личне природе.

Када је реч о конкретним правним пословима који се огледају кроз институт пословне способности, пословно способна особа може закључивати уговоре, дати пристанак на лечење, доносити одлуке о томе где ће живети, располагати својом имовином, подносити тужбе и жалбе, склапати брак, доносити одлуке о признању очинства и материнства, подизати кредите, бирати на парламентарним, председничким, локалним изборима, гласати на референдуму, односно предузимати све правне послове које одрасла особа може чинити у свакодневном животу. Може се рећи да је пословна способност способност предузимати све радње које имају карактер правних радњи.

Способност уговорања јесте способност да се изјавом воље уговарају, мењају и престају уговорни односи. Свесност и намера су два основна елемента способности уговарања, да би воља произвела правно дејство. Способност уговарања није ништа друго до пословна способност особе. Тј. један од основних облика пословне способности јесте и уговорна способност.[5] Разлика је у томе што пословна способност представља шири термин и обухвата и једностране изјаве воље – тестамент, признање очинства, признање материнства, сагласност са признањем материнства или очинства.

1. Правна и пословна способност

Ако бисмо посматрали пословну способност у ширем смислу и поистоветили је са правном способношћу, правна и пословна способност стичу се у исто време – рођењем. У овом логичком следу, једина разлика је што се потпуна правна способност стиче рођењем, а потпуна пословна способност тек са пунолетством. У нешто ужем смислу, правна способност се стиче рођењем, док се делимична пословна способност стиче

[2] Устав Републике Србије, *„Сл. гласник РС"*, бр. 98/2006 и 115/2021.

[3] *„Сл. лист СФРЈ"*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 - одлука УСЈ и 57/89, *„Сл. лист СРЈ"*, бр. 31/93, *„Сл. лист СЦГ"*, бр. 1/2003 - Уставна повеља и *„Сл. гласник РС"*, бр. 18/2020).

[4] *„Сл. гласник РС"*, бр. 18/2005, 72/2011 - др. закон и 6/2015).

[5] Оливер Антић, *Облигационо право*, Београд, 2011, стр. 235.

постепено, са сазревањем особе и одређеним узрастом, а тек пунолетством се стиче потпуна пословна способност без икаквих ограничења. Може се рећи да поред биолошке, пословна способност поседује и психолошку и социјалну компоненту.

Постоји разлика између физичког и правног лица као носиоца права и дужности. Стога, кад се као правни субјект појављује жива особа, говори се о физичкој особи, физичком лицу, док у ситуацији кад се ради о друштвеној творевини говори се о правној особи, односно правном лицу. Правна способност сматра се основним својством правног субјекта, уколико би се у неком тренутку правном субјекту, односно особи одузела правна способност, он би престао бити правни субјект. Кад би се физичкој особи одузела правна способност, таква особа с правног гледишта би постала ствар, што је данас у савременом добу незамисливо (барем из угла правног поретка, не и психолошко-социјалног!). Кроз истотију је познато како су робови били сматрани стварима, а не особама. То је с гледишта модерног права недопустиво и, осим у неким примитивним племенским заједницама, данас није могуће. У случају да се правном лицу одузме правна способност, правно лице би престало да постоји, што није случај са пословном способношћу. Друго својство које, осим правне способности, поседује физичко лице јесте пословна способност – својство да се својим властитим актима и сопственом вољом, дакле сопственим изразима воље, стичу права и обавезе.

Пунолетством, тј. у већини правних система са навршених 18 година живота, престаје заступање деце од стране њихових родитеља односно старалаца, дете це правно осамостаљује, стиче потпуну пословну способност која се назива пуном, потпуном или општом, јер се односи на закључење свих правних послова који се закључују у датом правном поретку. Нема ограничења у погледу правних послова које одређени правни поредак познаје. Ипак, постоје ограничења, јер се пословна способност стиче са узрастом и зрелошћу, односно постепено се увећава како дете одраста. Тако, са одређеним узрастом малолетници стичу посебну, делимичну, ограничену пословну способност, а ограничења могу бити двојака. Један њихов вид састоји се у томе што малолетник може закључивати све правне послове, али само уз сагласност законског заступника (родитеља, органа старатељства, старатеља), тако да се ова способност може дефинисати као општа, али и делимична; општа – јер се односи на све правне послове, а делимична у том смислу што за њихову ваљаност воља малолетника није довољна (мада је правно релевантна). Други сегмент ограничења састоји це у томе што малолетник може самостално закључивати правне послове, али само неке, тако да се ова способност може дефинисати као потпуна, али специјална: потпуна у том смислу што је воља малолетника довољна (није потребна сагласност законског заступника, односно старатеља или органа старатељства, као што није потребна ни пунолетном лицу), а специјална, јер се односи на тачно одређене послове.[6]

Правна способност је основно својство физичког лица које се разматра у оквиру права. Као таква она је од рођења стално присутна, непреносива и није могуће одрећи је се.

[6] Обрен Станковић, Ограничена пословна способност и заступање малолетника од стране њихових родитеља у нашем праву, *Анали Правног факултета у Београду* 6/1982, стр. 1220.

Ипак, не може се рећи да је правна способност људима урођена, него само да је призната општом нормом. Она, дакле, није природни, већ правни атрибут човека.[7] Правна способност престаје искључиво природном смрћу, али у ситуацији која јој је правно уподобљена – проглашење несталог лица за умрло, иако наступају иста правна дејства као код фактичке смрти правна способност не престаје. Неко лице може бити оглашено преминулим у одговарајућем ванпарничном поступку.[8] Предлог за проглашење несталог лица за умрло може поднети свако лице које за то има непосредни правни интерес, као и јавни тужилац.

2. Терминологија

Монографија има три дела који се међусобно прожимају: породично право, радно право и општи део грађанског права. Имајући у виду да су ово три дела, цела књига у погледу терминолошког одређења заштитног субјекта не може бити јединствена. Наиме, породично право говори о детету, јер је свака особа до навршене 18. године живота дете, док општи део грађанског права и радно право особе до пунолетства одређује као малолетнике. Из овог терминолошког одређења произлазе и извесне карактеристике. Тако се код општег дела грађанског права малолетници деле у две групе – млађе и старије. То ће уједно бити и два дела, тј. велике целине које ћемо посебно обрадити у оквиру дела монографије о пословној способности. Са друге стране, породично право све особе испод 18 година посматра као децу, не као малолетнике, показујући да има као претежну, не и једину, заштитну улогу.

За правну и пословну способност битна су два тренутка – тренутак стицања и тренутак престанка истих. У наредним редовима размотрићемо детаљније стицање и престанак правне и пословне способности.

3. Настанак правног субјективитета – *nasciturus* у грађанском и породичном праву

Правна способност се стиче рођењем, али се и зачетом а нерођеном детету – зачетку, када је то у његовом интересу признају одређена права (пре свега наследна), под условом да се дете живо роди. Правна способност може, по потреби, бити заснована на фикцији. То је фикција о зачетом а нерођеном детету. Осим *nasciturusa*, у употреби је и термин *infans conceptus*. Зачетак је у таквој ситуацији субјект права под одложним условом и то без обзира да ли је плод у утроби мајке или је зачет у поступку вештачке

[7] Ненад Тешић, О правнопословном осамостаљивању физичких лица, у Вук Радовић, *Усклађивање пословног права Србије са правом ЕУ*, Београд, 2013, стр. 405.

[8] За умрло може се огласити лице: а) о чијем животу за последњих пет година није било никаквих вести, а од чијег је рођења протекло седамдесет година; б) о чијем животу за последњих пет година није било никаквих вести, а околности под којима је нестало чине вероватним да више није у животу; в) које је нестало у бродолому, саобраћајној несрећи, пожару, поплави, земљотресу или у каквој другој непосредној смртној опасности, а о чијем животу није било никаквих вести за шест месеци од дана престанка опасности; г) које је нестало у току рата у вези са ратним догађајима, а о чијем животу није било никаквих вести за годину дана од дана престанка непријатељства. Наведени рокови се рачунају од дана када је по последњим вестима нестали несумњиво био жив, а ако се тај дан не може тачно утврдити, ти рокови почињу тећи завршетком месеца, односно године у којој је нестали по последњим вестима био жив.

оплодње. Додатно, правни поредак уводи претпоставку да је дете живо рођено, без обзира да ли је способно за самосталан живот, тј. цени се само чињеница рођења, не и способности за самосталан живот (нпр. уз помоћ апарата за дисање). Зачето дете сматра се као рођено ако је то у његовом интересу. *Nasciturus pro iam nato habetur quotiens de commodis eius agitur.* Ова максима, која датира још из Римског права, има примену (само) у наследном праву. У породичном праву зачето, а нерођено дете се не појављује као субјект породичних права. Некада је у Римском праву насцитурус имао и породична права, тј. специфичан институт старатељства био је применљиван на трудну жену, тзв. *curator ventris.*[9] Како је у самом појму пословне способности воља особе која је изјављује, нерођено дете не може имати вољу и самим тим то неће бити предмет нашег разматрања. Тачније, оно може имати психолошки појам воље, али не и воље која је правно релевантна.[10] Пословна способност подразумева правни субјективитет, а исти се стиче (тек) рођењем. Тако да тек рођено дете може имати вољу. Потпуно је јасно да и дете са годину дана или 5 месеци има вољу коју јасно исказује, међутим та воља до одређеног узраста не може бити правно релевантна, односно не може да таква воља доведе до заснивања правних односа, тј. правних послова.[11]

Некада је правна теорија сматрала да, као услов за стицање правне способности, физичко лице треба да испуни три услова: да буде рођено, да буде живо, односно да даје знаке живота и да буде човеколиког облика. У савременом праву ови услови више не постоје. Постоји извесно одступање од овог правила да је дете живо рођено да би било сујект права, и то у ситуацији када је дете зачето, а још није рођено. Још је у римском праву успостављена правна фикција тако да се претпоставља да је зачето, а нерођено дете (*nasciturus)* живо у утроби мајке и да се сматра као да је рођено, ако је то у његовом интересу, и том се детету, без обзира на чињеницу да ли ће се родити живо, признаје правни субјективитет и гарантују му се извесна права.

Ова је фикција прихваћена у већини савремених законодавства, а у Закону о наслеђивању Републике Македоније[12] је предвиђено да се "дете које је већ зачето у тренутку отварања наследства, сматра рођеним, ако се роди живо", и може остваривати

---

[9] Мирослав Милошевић, *Римско право*, Београд, 2007, стр. 135.

[10] Постоје и супротна схватања да деца најмлађег узраста не могу изразити вољу и начинити избор. Оно што је у средишту појма уговора и правног посла. Појам воље и појам људских права неретко се сусрећу, али се истиче да појам (људских) права штити интересе појединаца него што се односи на изражавање њихове воље. Ако би се људска права односила на изражавање воље, тада деца младог узраста не би имала права, јер нису способна да направе самосталан избор и изразе вољу. О томе, John Eekelaar, *Family Law and Personal Rights*, Oxford, 2006, стр. 135.

[11] Богате су теоријске дебате о томе да ли деца уопште могу имати права, посебно деца (нај)млађег узраста. Наиме, ако се појам права (детета) везује за то да одређена особа, као носилац права, има капацитет и способност да самостално донесе одлуку, да може извршити избор, такво резоновање повлачи да дете нема посебна права, имајући у виду фактичку ситуацију да не може самостално донети одлуку. О томе, Trevor Buck, *International Child Law*, London, 2014, стр. 24. Истина, дете најмлађег узраста и нема никакву пословну способност, сасвим оправдано, јер није у стању да схвати значај предузете радње. Како дете одраста, тако се и његова пословна способност (као посебно право) повећава.

[12] Члан 122, став 2.

53 сва наследна права, чиме се изједначује са осталим наследницима првог наследног реда. У том правцу је било и предложено решење у члану 24. Радног текста Грађанског Законика Републике Србије, према коме дете још пре рођења има посебну правну способност, дефинисану посебним законом, док је алтернатива предлога слична 13 македонском законском решењу.[13] Према нашем Закону о наслеђивању,[14] наследити може само онај ко је жив у тренутку оставиочеве смрти. Наследити може и дете већ зачето у тренутку оставиочеве смрти ако се роди живо.[15]

Питање стицања статуса правног субјективитета у праву је једно од оних које изазивају знатне контроверзе. Правни статус фетуса има различите последице у упоредним правима и теорији. Посебно у светлу права на живот и прекида трудноће. Некада су то и кривичноправне последице.[16] Имајући у виду основну тему ове монографије, оставићемо етичка питања о прекиду трудноће по страни и ограничити се само на објективну чињеницу настанка правног субјективитета особе. И поред фикције о насцитурусу, правни субјективитет се, по правилу, стиче тек рођењем. Фетус не може имати сопствено право барем док се не роди и док не постоји одвојено од своје мајке. Да се послужимо терминологијом општег дела грађанског права, фетус треба да буде посебан субјект, посебна "ствар", независна биолошки посматрано од главне ствари. Нема примене принципа главне ствари и припатка за стицање правне способности насцитуруса. Постављање паралеле између фетуса и детета намеће се као могуће. Ипак, и у упоредном законодавству фетус није дете, нпр. у сврху енглеског Закона о деци из 1989. године, а локалне власти које су забринуте за његову добробит не могу поднети захтев за издање налога за његову заштиту, иако се мере могу предузети чим се дете роди. Поставило се и питање судске заштите насцитуруса. Не може се користити инхерентна надлежност Високог суда да би се фетус поставио под инситут штићеника суда. Ово је донекле пример примене старатеља трхуха из римског права. Суд је у пресуди *Re F (in utero)* приметио да права нерођеног детета могу бити у сукобу са правима мајке: интервенција ради заштите детета неизбежно би наметнула ограничења мајци. Поред тога, концепт „детета породице“ – који покрива ситуацију у

---

[13] Игор Камбовски, О субјективитету субјеката, *Правни живот* 10/2015, стр. 344.

48 [14] "*Службени гласник РС*" бр. 46/95, 101/2003, одлука УСРС и 6/2015.

[15] Члан 3 Закона о наслеђивању.

[16] Зачети *nasciturus* (фетус) је такође заштићен кривичним законом који криминализује праксу изазивања побачаја, било да га изводи трудна жена или треће лице, са или без њеног пристанка. Ипак, у одређеним случајевима „прекид трудноће“ није криминализован, под условом да га изврши лекар или под његовим/њеним надзором, у здравственој установи или на други начин у законски лиценцираној установи, уз пристанак труднице. Дакле, уз испуњавање горе наведених услова, индуковани побачај није кажњив: кад год је то једини начин да се отклони опасност од смрти или озбиљне и неповратне штете по тело или здравље труднице (било физичке или менталне); кад год се сматра адекватним да се избегне опасност од смрти или озбиљне и трајне штете по тело или здравље труднице, све док се изводи у првих дванаест недеља трудноће; кад год је чврсто утврђено да ће будуће дете патити од посебно тешког стања које се сматра неизлечивим или од урођене малформације, све док се изводи у првих двадесет четвртих недеља трудноће; кад год фетус није одржив; кад год је трудноћа резултат кривичног дела против сексуалне слободе и самоопредељења, све док се изводи у првих шеснаест недеља трудноће; или кад год се изводи по жељи труднице у првих десет недеља трудноће. О томе, Guilherme de Oliveira, *IEL Family and Succession Law – Portugal: Suppl. 82*, The Hague: Kluwer Law International, 2016, стр. 44.

којој нови супружник родитеља третира децу тог родитеља као своју – не укључује нерођено дете.[17]

По правилу, човек почиње да буде особа од рођења. Нерођено дете још увек није особа. Али, чим се дете роди живо, оно ће имати пун правни капацитет. Заштита интереса насцитуруса иде у два правца – личноправна (кроз право на живот и здравље, лечење) и имовинскоправна. У оквиру пословне способности углавном се интереси фетуса генерално тумаче као имовински интереси. Фикција даје нерођеном детету правни капацитет (који иначе не би имало) да постане наследник и само у том циљу, не и за нека друга социјална, економска права. У случају да се дете касније не роди живо, ова заштита се ретроактивно укида, јер више нема смисла штитити те интересе.[18]

Сва питања поводом имовинских интереса насцитуруса огледају се у материји наследног права. Постоје и извесне поделе у погледу статуса насцитуруса, тј. у погледу степена развоја и зачећа. Генерално се дају права насцитурусу, али стварно стицање таквих права зависи од тога да ли су живи рођени. Постоје *nasciturus stricto sensu* (већ зачети) или *nodum conceptus* (још нису зачети) и могу стећи права путем даровања или наслеђивања (тестаментално или уговорно наслеђивање), све док су деца одређене особе која је жива у време када је дародавац дао своју изјаву или у време када је наслеђивање отворено. Насцитурус који је већ зачет у време отварања наслеђивања има „наследнички капацитет" – схваћен као очекивање да ће бити позван на законско наслеђивање када постигне свој правни субјективитет, буде рођен, – и добровољно признање *nasciturusa* је валидно, све док отац идентификује њихову мајку.

Постоји теорија да је, када дође до зачећа, људско биће већ особа и стога ужива сва законска права заштите. За оне који се не придржавају овог става, уругвајско позитивно право садржи правила која посебно регулишу ситуацију права на живот, издржавања мајке и трошкова порођаја,[19] право наслеђивања. Да би се стекло наслеђивањем, било тестаментом или без тестамента, потребно је, барем, да дете буде зачето у време правног дејства наслеђивања, тј. смрћу узрокодавца (чланови 835, 1012 и 1617 Јединственог класичког законика).[20]

Према енглеском и замбијском обичајном праву, правни субјективитет физичког лица почиње рођењем, односно када се дете роди живо. Став је изнет у познатом предмету *Paton v. Trustees of BPAS 389* да фетус, према енглеском праву, не може имати никаква сопствена права барем док се не роди и не постоји одвојено од мајке. То прожима целокупно грађанско право (за разлику од кривичног права) ове земље и заиста је основа одлука у оним земљама где је право засновано на обичајном праву. Стога,

[17] Rebecca Probert, Maebh Harding, *IEL Family and Succession Law – England and Wales: Suppl. 80*, The Hague: Kluwer Law International, 2016, стр. 37.

[18] Gregor van der Burght, Jaap E. Doek, *IEL Family and Succession Law – Netherlands: Suppl. 18*, The Hague: Kluwer Law International, 2002, стр. 51.

[19] Члан 274. Јединственог класичког законика.

[20] Walter Tomas Howard Alanis, Santiago Altieri Massa, Marcedes Otegiu Carrasco, *IEL Family and Succession Law – Uruguay: Suppl. 41*, The Hague: Kluwer Law International, 2008, стр. 29.

правни субјективитет физичког лица почиње када се особа роди жива, односно, одвоји од мајчине утробе и потом дише или има животне функције. Медицински докази, или традиционалне афричке методе могу се, на пример, користити за доказивање постојања живота. Претпоставља се да пресецање пупчане врпце није потребно да би се дете сматрало одвојеним од мајчине утробе у сврху утврђивања његовог рођења у приватном праву. Наведена дефиниција физичког правног лица значи да мртворођено дете није правно лице.[21] Пошто правни субјективитет почиње када се дете роди живо, захтев за регистрацију мртворођеног детета је искључиво административно питање. Упркос томе што правни субјективитет почиње тек рођењем, постоје случајеви у којима су права или интереси нерођеног детета заштићени и приватним и кривичним правом. Најважнија заштита интереса фетуса у приватном праву јесте доктрина обичајног права заснована на максими *fetus in utero* има свој живот у материци. Ова доктрина осигурава да све речи које се односе на „децу" или „рођено" или „живо" у одређеном тренутку или догађају укључују дете које је још увек у материци на релевантни датум и које је касније рођено живо, ако би то детету обезбедило корист на коју би имало право да је заиста рођено на релевантни датум или по настанку релевантног догађаја.[22]

4. Престанак правног субјективитета

Правни субјективитет физичког лица траје све до смрти, за разлику од пословне способности која може престати и пре него што особа премине услед биолошких, психолошких и социјалних узрока. Сам тренутак наступања смрти је фактичко питање које препуштамо правилима судске медицине. Упоредноправно посматрајући, неке старије кодификације попут *Code Civila*, познавале су и губљење правне способности пре смрти, преко стања такозване "цивилне смрти", код које се лице које би било осуђено на доживотну робију сматрало, са аспекта грађанског права, мртвим, из разлога што то лице не би могло ни стицати ни остваривати. грађанска субјективна права, а његова имовина би постала предмет наслеђивања. Чак и данас, у одређеним државама, под утицајем цркве, сматра се да лица која ступају у монашке редове губе, потпуно или делимично, не само имовину којом располажу, већ и правну способност. Бивају изопштени из правила правног живота и правних послова уопште, иако постоје у природном смислу.

5. Историјат пословне способности

Појам пословне способности постоји од најранијих времена. Историјски посматрано, пословна способност је била везана само за одређени круг, категорију особа. Развојем друштва и прокламовањем људских права, посебно током XX века, постепено се

[21] Закон о регистрацији рођења и смрти захтева регистрацију података о његовом рођењу. У ту сврху Закон дефинише мртворођено дете као дете које је издато од мајке након двадесет осме недеље трудноће и које ни у једном тренутку након што је потпуно избачено из мајке није дисало нити показивало друге знаке живота.

[22] Chuma Himonga, *IEL Family and Succession Law – Zambia: Suppl. 81*, The Hague: Kluwer Law International, 2016, стр. 81.

сужавао круг особа које нису имале потпуну пословну способност. У савремено доба, концепт пословне способности није везан само за одређене особе и бива све више проширен на лица која су била онемогућена да равноправно учествују у правном промету.

5.1. Историјат пословне способности у упоредном праву

С обзиром на то да смо на почетку истакли као битно својство пословне способности то да је уско повезано са појмом људских права, историјат пословне способности у значајној мери коинцидира са развојем (људских) права и права појед ин(а)ца. Наиме, историјски метод нам показује како се током времена мењао став права према обиму пословне способности одређених категорија лица, али исто тако и како се мењао обим пословне способности у оквиру једне категорије лица (нпр. пословна способност малолетника, пословна способност жена, пословна способност особа са инвалидитетом). Углавном је током историјског развоја растао капацитет наведених (али и многих других) категорија особа.

Са историјског аспекта, није увек и није свим физичким лицима био признат правни субјективитет. У доба римског царства, робови су били објекти права, што значи да су у правном промету сматрани стварима. Према римском праву нису сви људи били правни субјекти, а ни обим правне способности није био једнак.[23] Колико је уска веза савременог појма пословне способности и градације обима пословне способности са римским концептом видимо на примеру три облика пословне способности. *Capitis deminutio minima* означавао је промену положаја у породици, *capitis deminutio media* означавао је ситуацију где особа више није римски грађанин, док *capitis deminutio maxima* означава потпуни губитак слободе. Ово су били тзв. општи узроци за непоседовање пословне способности. Међутим, чак и особа која је поседовала сва три наведена статуса, због разних других околности могла је бити ограничена у својој правној способности: класна и социјална припадност, вера, пол и умањење части.

Потом, у средњевековном феудализму, субјекти права, ако се уопште може говорити о физичким лицима као о субјектима права, нису били равноправни, већ је њихова правна способност зависила од припадности одређеном сталежу или класи. Кмет је само парцијално био субјект права, али он није могао стицати она права која су била резервисана за припаднике виших сталежа. Чак је и између сталежа и припадника једног истог сталежа постојала хијерархија у погледу стицања и остваривања одређених права. Оваква стажна структура присутна је и у неким савременим државама, попут Индије. Грађанске буржоаске револуције донеле су концепт права човека и грађанина, а самим тим и њихово равноправније учешће у правном промету. Ипак, извесна ограничења по питању пословне способности задржана су све до прве половине XX века.

[23] Римљани су за ознаку положаја особе употребљавали назив статус, а пуну правну способност имао је искључиво човек са кумулативно испуњена три статуса: положај слободна човека (*status libertatis*), положај римског грађанина (*status civitatis*), те положај у римској породици (*status familias*), Миле Борас, Луjo Маргетић, *Римско право*, Загреб, 1980, стр. 75.

Вратимо се на Римско право које је имало највећи историјски значај у дефинисању и класификацији пословне способности. Оно је сврставало малолетне особе у неколико категорија, узимајући као критеријум њихову пословну способност, и користило два термина, „дете“ и „малолетник“. Термин „одојче“ се примењивао на особу млађу од 7 година и дословно значи „неспособан да говори“ и у касном римском праву био је фиксиран на 7 година. Одојче нема уговорну способност. Према римском праву, „малолетник“ је особа која није навршила 25. годину, али је навршила 14 година ако је мушко и 12 година ако је женско. Тако су се малолетници делили и на децу млађу од 7 година (*infantes*), која су била потпуно пословно неспособна, и на старије малолетнике: младиће до 14 година и девојке до 12 година, који су имали ограничену пословну способност. У римском праву *impuberes* (старији малолетници) могли су закључивати само оне послове који су увећавали њихову имовину (*meliorem condicionem facere*) – примити наслеђе, поклон, наплатити дуг. Практично, у питању су били правни послови који доносе само права малолетнику, они којим стиче искључиво права.[24]

5.2. Историјат пословне способности у нашем праву

Најпре, одредбе Српског грађанског законика из 1844. године правиле су разлику између чак четири категорије малолетника које називају „младолетници": оних до седам година, од седам до четрнаест година, од четрнаест до двадесет једне године и старије од двадесет једне године.[25] Младолетници држе се за недозреле, и они стоје под особитом заштитом и обраном закона.[26] Потпуна пословна способност се стиче пунолетством и тада нема ограничења по питању закључења правних послова.[27]

Након ИИ светског рата и формирања заједничке државе – СФРЈ, велики број закона у некадашњој социјалистичкој држави регулисао је материју породичног права. Породични односи и правне норме које се тичу истих биле су у надлежности република, не и федералне власти. У складу са оваквим општим начелом проистичу и правила поводом пословне способности. Тако, истиче се да одредбе породичног законодавства СФРЈ које се односе на пословну способност физицких лица одликује непотпуност и одсуство регулације – или није регулисано у свим федералним јединицама или је регулисано само у појединим федералним јединицама.[28]

Извесно разликовање по питању пословне способности огледало се у томе да ли су деца под родитељским старањем или старатељском заштитом. Нису постојали јасни

---

[24] Обрад Станојевић, *Римско право*, Београд, 1987, стр. 117. и М. Борас, Л. Маргетић, *op. cit.*, стр. 75.

[25] *"У смотрењу наредбе закона разлика се чини између младолетних и пунолетних лица. Пунолетна су лица она, која су двадесет прву годину живота свога навршили. Младолетна су пак она која двадесет прву годину живота још навршили нису, и таква су или мала деца, која још нису седму годину, или деца недорасла, која још нису четрнаесту, или деца дорасла, која су прешла четрнаесту годину, али двадесет прву годину још навршила нису."* Члан 37 СГЗ.

[26] Члан 39. СГЗ.

[27] *"Пунолетници држе се да су зрели, и они могу сами собом права своја држати, с њима руковати и располагати"*. Члан 38 СГЗ.

[28] Мелиха Денишлић, Пословна способност малољетних лица у Југословенском праву, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, бр. 36, 1988, стр. 37.

прописи да ли малотетници са навршених 14 година под родитељским старањем могу сами склапати правне послове, као што то могу учинити малолетници са навршених 14 година који це налазе под старатељством. Према једном схватању, нема под родитељским старањем разликовања између деце која још нису навршила 14 година и деце која су навршила 14 година, у односу на малолетнике под старатељством, са једним јединим изузетком који предвиђа чл. 11 Основног закона о односима родитеља[29] и деце у погледу склапања уговора о раду.[30] Друга аргументација иде ка томе да сви малолетници, како они који це налазе под родитељским старањем тако и они који су под старатељством, под условом да су навршили 14 година живота и да су душевно здрави, имају право да сами са дозволом односно одобрењем својих родитеља односно старалаца, закључују правне послове. Овај проблем у теорији, али и пракси, донекле се јавио, јер су постојала два закона која су донекле различито регулисала материју пословне способности малолетника под старатељством и малолетника под родитељском заштитом.[31]

Не налазимо за сходно да је могуће разликовати малолетнике, тј. децу која су под родитељским старањем и оне који су под старатељством у погледу закључивања правних послова, тј. заступања малолетника. Наиме, старатељска заштита правно посматрано има исту "правну снагу" и обим као и родитељска, те стога, у погледу заступања, имовинских права детета и пословне способности, не може бити разлике између ове две категорије малолетника. Такав је став и позитивног српског законодавства.[32] Заступање детета од стране родитеља при закључивању правних послова у некадашњем југословенском праву било је схваћено као субјективно право детета којим му се обезбеђује правна заштита и помоћ у вршењу правних послова све док не стекне потпуну пословну способност.[33]

Даље посматрајући историјат пословне способности, према Закону о браку и породичним односима СР Србије (ЗБПО),[34] малолетници су се делили на млађе од четрнаест година и оне који су навршили четрнаест година. Млађи малолетници (који још нису навршили четрнаест година) су потпуно пословно неспособни: њихови правни послови су апсолутно ништави, и као такви не производе никаква правна

---

[29] Чл. 22. и 23. Основног закона о старатељству.

[30] Бертолд Ајзнер, *Породично право*, Загреб, 1950, стр. 150.

[31] О старатељству се каже: „Малолетник који је навршио 14 година може вршити сам своје правне послове, али за пуноважност послова потребно је одобрење његовог стараоца .... " Члан 23 Основног закона о старатељству и чл. 11 Основног закона о односима родитеља и деце це преплићу у погледу могућности малолетника да сами склапају правне послове. Оно што је изричито речено у чл. 23 Основног закона о старатељству није речено и у Основном закону о односима родитеља и деце, који је донесен после њега, зато да не би било понављања. Најзад, ни сам чл. 23 Основног закона о старатељству не говори изричито о малолетнику под старатељству, већ о малолетнику који није навршио 14 година.

[32] Чл. 137. ст. 3 Породичног закона предвиђа да старатељ заступа штићеника једнако као што родитељ заступа дете.

[33] Марко Младеновић, *Породично право у Југославији*, Београд, 1989, стр. 359.

[34] *„Сл. гласник СРС"*, бр. 22/80, 24/84 - др. закон и 11/88, *„Сл. гласник РС"*, бр. 22/93, 25/93 - испр., 35/94, 46/95 - др. закон и 29/2001.

дејства, без обзира на вредност посла и независно од тога да ли су теретни или доброчини, те да ли их је малолетник предузео сам или уз сагласност свог законског заступника.[35] Не постоји могућност да ови послови конвалидирају накнадно, да буду правно оснажени накнадно датом сагласношћу законског заступника или органа старатељства. Када наврши четрнаест година живота, малолетник стиче ограничену пословну способност[36] која се огледа у томе да он може самостално (без ичије сагласности) закључивати послове „мањег значаја; уз сагласност законског заступника (а у неким случајевима уз сагласност органа старатељства) он може предузимати и све остале правне послове. По слову закона ово важи идентично, како за малолетнике под родитељским старањем, тако и за оне под старатељством. Са навршетком петнаест година живота ограничена пословна способност це проширује утолико што малолетник може самостално учествовати у располагању заједничком имовином стеченом радом у породичној заједници и засновати радни однос и располагати зарадом стеченом из тог радног односа.[37] Родитељи су могли да отуђе или оптерете имовину детета само уз одобрење органа старатељства.[38]

Као што можемо приметити према нашем некадашњем праву, малолетник је тек са 14 година могао да закључује правне послове мањег значаја (свакодневне куповине), за разлику од позитивног законодавства које то право признаје и млађим малолетницима – деци испод 14 година. Упркос изричитој законској одредби ЗБПО, свакако да је друштвена реалност и пре неких 40 година била таква да је дете са 12 или 13 година свакодневно закључивало правне послове малог значаја, попут куповина у продавници. Иначе, став теорије током 90-их година XX века је био да су имовинска права детета, осим имовине коју дете стекне из уговора о раду, била занемарена.[39]

Некадашње словеначко право имало је још рестриктивнији приступ пословној способности малолетника. Према праву Словеније, малолетници испод петнаест година живота су потпуно пословно неспособни, а између малолетника који су навршили петнаест година се прави разлика. Најпре, петнаестогодишњи штићеник под старатељством може сам склапати своје правне послове (и то све), само је за њихову ваљаност потребно одобрење његовог стараоца, а за послове које старалац као заступник не може предузети самостално потребно је одобрење органа старатељства. Затим, малолетник под родитељским старањем који је навршио петнаест година, може

---

[35] Странке које нису пословно и парнично способне, односно које због других разлога нису у могућности да саме поступају пред судом или да у ту сврху именују пуномоћника, заступају пред судом законски заступници који своја овлашћења црпе непосредно из закона. Законски заступник је физичка пословно способна особа која је овлашћена заступати особу пред судом и другим државним органима, стога што та особа нема пословну, али и парничну способност.

[36] Тако, у руском праву, малолетници између 14 и 18 година могу да располажу сопственом имовином уз писмену сагласност родитеља, Юрия Федоривич Беспалова, Ольга Александровна Егорова, Ольга Юръевна Ильина, *Семейное право*, Москва, 2009, стр. 244.

[37] Обрен Станковић, „Ограничена пословна способност и заступање малолетника од стране њихових родитеља у нашем праву", *Анали Правног факултета у Београду* 6/1982, стр. 1218.

[38] Војислав Бакић, *Породично право*, Београд, 1979, стр. 308.

[39] Марина Јањић Комар, Радоје Кораћ, Зоран Поњавић, *Породично право*, Београд, 1999, стр. 226.

самостално (без сагласности родитеља) предузимати све правне послове.[40] На овом месту словеначки закон је прибегао једном правном стандарду који је познат и у упоредном праву. Сагласност родитеља као законског заступника потребна му је само за послове од животног значаја, а таквим се сматрају послови који битно утичу на живот детета, односно који су такви да могу утицати на његов живот и по стицању пунолетства, правни послови који имају дугорочне последице и значај по малолетника и када постане пунолетан.

Уколико нам се чини да је право Србије имало строга решења, довољно је погледати решења Хрватске и БиХ, да се српско право одједном покаже као врло "либерално". Према праву СР Хрватске и СР БиХ, малолетници су, без обзира на узраст и без обзира на то да ли су под родитељским старањем или под старатељством, били потпуно пословно неспособни.[41]

У Хрватској дете је могло бити власник имовине. Свом имовином детета управљали су родитељи, осим имовином коју се деца стекла радом. Родитељи су приходом од имовине детета могли да располажу без икаквог ограничења, уколико се то чини ради васпитања, издржавања, образовања, и лечења детета.[42] За разлику од свих других република, У хрватској се приход од имовине детета није могао користити за издржавање осталих чланова породичне заједнице, већ искључиво за потребе детета од чије имовине потичу ти приходи.[43]Ако би родитељи хтели отуђити или оптеретити имовину детета, за то је било потребно одобрење органа старатељства. Одлука органа старатељства има у центру интересе детета и овај оорган ће одобрење дати само ако је отуђење или оптерећење имовине било учињено у циљу издржавања, васпитања или образовања детета.[44] Опште је правило да деца са петнаест година стичу радну, а са шеснаест година активну тестаменталну способност. До пунолетства нема других правних послова које могу закључивати самостално, укључујући ту и оне мале вредности. Малолетници нису могли предузимати правне послове, нити самостално нити уз сагласност (одобрење) законског заступника, односно органа старатељства.[45]

[40] Поводом пословне способности детета старијег од 15 година у словеначком праву, Карел Зупанчић, *Дружинско право*, 1999, Љубљана, стр. 143.
[41] За право СР Хрватске у оквиру социјалистичког права, М. Денишлић, *op. cit.*, стр. 37.
[42] Члан 295. Закона о браку и породичним односима Хрватске.
[43] Мира Алинчић, Ана Бакарић, Породично право, Загреб, 1989, стр. 325.
[44] Мира Алинчић, Ана Бакарић, Породично право, Загреб, 1989, стр. 326.
[45] О. Станковић, *op. cit.*, стр. 1221.

II Млађи и старији малолетници

Породично и грађанско право поводом пословне способности детета заузимају старосни принцип. То би значило да дете са навршеним законским узрастом стиче одређени ниво пословне способности, односно да може закључивати тачно одређене правне послове, независно од његове зрелости. Постоје и супротна схватања, да долази до све већег проширивања пословне способности детета, те да није више оправдано малолетнике категорисати према узрасту, већ да пресудни критеријум буде чињеница да ли је дете способно или није способно за расуђивање.[46] *Ratio legis* признавања посебне пословне способности детета састоји се у томе да се детету пре пунолетства, постепено, признаје капацитет за предузимање само неких правни послова у циљу његовог интегрисања у друштвену заједницу, улазак у свет одраслих, развијање осећаја одговорности и процене последица сопствених предузетих радњи.[47]

Свако дете са навршених 14 година живота стиче статус старијег малолетника и може закључивати правне послове. Могуће је да дете има 12 година и да је зрелије и способније од детета које има 15 година, али оно неће моћи да закључује правне послове које може закључивати старији малолетник. Како је основна подела у породичном праву поводом пословне способности детета на оне послове које могу закључити млађи и старији малолетници, пратићемо и анализирати који су то правни послови које могу закључивати млађи малолетници и који су правни послови које могу закључивати старији малолетници.

1. Услови за пуноважност правног посла

Како је уговорна способност један конкретан облик како се манифестује пословна способност малолетника, правилла Закона о облигационим односима (ЗОО) поводом закључивања правних послова, тј. уговора малолетника, биће предмет краће анализе у наредним редовима.

1.1. Способност за расуђивање

Уговорна способност подразумева да уговор буде пуноважан ако особа поседује пословну способност и ако је способна за расуђивање. Особа може имати пословну способност, али бити неспособна за расуђивање. Уговор је ништав када га је закључила уговорна страна неспособна за расуђивање и то је кумулативни услов који поред пословне способности треба да буде испуњен да би неки правни посао био пуноважан.

Општи услов за закључење уговора, из правила ЗОО, јесте да особа поседује душевно здравље и умни развој, што су фактори од којих зависи способност за расуђивање.

[46] Марко Младеновић, Породично право У Југославији, Београд, 1989, стр. 384.
[47] Радоје Корач, *Породично право*, Подгорица, 2011, стр. 309.

Способност за расуђивање није исто што и пословна способност. Особа може имати способност за расуђивање, али да не поседује пословну способност. Тако је и код малолетника где ЗОО наводи да малолетник од навршене седме до навршене четрнаесте године не одговара за штету, осим ако се докаже да је при проузроковању штете био способан за расуђивање. На тај начин ЗОО признаје могућност да дете од седме до четрнаесте године има способност за расуђивање. Као што смо навели, ова способност за расуђивање се разликује од способности за расуђивање код пословне способности. Посматрано на пољу одговорности малолетника за штету и пословне способности, питање односа пословне способности и способности за расуђивање разликује деликтну од пословне способности. Способност за расуђивање се састоји у способности за расуђивање у психолошко-биолошком смислу, тј. у постојању нормалне психичке радње у време извршења недопуштеног дела, која омогућава схватање значаја конкретног учињеног дела и његових последица.

1.2. Изјава воље (способност детета да изјави вољу)

Воља, као психолошка чињеница, садржана је у центру сваког уговорног односа. Воља је суштински елемент сваког уговора, а њено одсуство се санкционише санкцијом ништавости. Оно што субјект изјави као вољу биће, уствари, правни посао, а пословна способност је услов пуноважности правног посла. Сматра се да је пословно способан онај ко може пуноважно да предузима правне послове, чије изјаве воље доводе до пуноважности правног посла.[48] Изјава воље је најбитнија чињеница која се захтева за настанак и пуноважност правног посла. Без изјаве воље нема ни правног посла. Да би правни посао настао, неопходно је да изјављена воља буде пуноважна, ваљана, да буде стварна, да буде озбиљна – подобна да произведе одговарајуће правне последице. Оно што је неопходно јесте да изјављена воља буде подударна са стварном вољом особе која заснива правни однос односно закључује правни посао. Прво, воља може бити изјављена, али не са циљем да створи одређене правне последице. Тако договор два лица неће бити увек уговор упркос томе што су се њихове изјаве среле, а из њихове подударности настала сагласност о нечему. Најпре, воља треба да буде изјављена, треба да постоји могућност да особа може уопште да изјави вољу. Тако, особе које имају озбиљне болести и сметње у развоју уопште не могу да изјаве вољу и стога немају способност за расуђивање, независно од пословне способности. У нашем контексту, нпр. дете са годину, две дана (одојче, беба) нема способност да уопште изрази вољу, у правном смислу, те се не може уопште говорити о изјави воље. Даље, са развојем детета, оно стиче способност да изрази вољу, али се поставља питање да ли изјављена воља може да произведе правно дејство, тј. да ли је изјављена воља стварна и озбиљна. Следећи степен развоја малолетника је тај да воља може бити изјављена, међутим, недостаје елемент који говори о способности за расуђивање. Воља може да се изјави, али способност за расуђивање недостаје. Такав је случај када се изјављује воља детета нпр. до 7 година. Дете изјављује вољу, али није свесно последица које та воља може да произведе у правном промету. Ту можемо рећи да уговор не настаје. Међутим,

[48] Владимир Водинелић, *Функције пословне способности малолетника*, Право теорија и пракса, 3/1999, стр. 31.

када су у питању млађи и старији малолетници који су способни да изјаве вољу и који су способни за расуђивање, не и пословно способни, ту уговор настаје, али је питање да ли има пуноважност, да ли ће одмах производити правно дејство или ће производити правно дејство тек давањем одобрења од стране особа које филтрирају изјављену вољу малолетника – законских заступника.

Да је воља у самом центру појма уговора, те постојања појма непостојећих уговора у одсуству исте, говоре нам ставови у теорији. Наиме, воља чини саму срж правног посла, а сагласност изјављених воља – суштину уговора – те су сви разлози који могу довести до ненастанка уговора у тесној вези са вољом изјавиоца. Уколико се тежи одређеној систематици те класификацији разлога непостојања уговора, постоји дводелна подела – на узроке који се тичу самог изјавиоца и на друге узроке који се тичу садржине уговора. Ова подела је релативна, јер се заступа став да је извор свих недостатака, то јест разлога непостојања уговора управо у вољи.[49]

1.3. Недостатак способности уговарања

Теорија недвосмислено стоји на становишту да правни послови млађих малолетника и лица која су изједначена са њима спадају у групу апсолутно ништавих правних послова. Када се говори о непостојећим уговорима, као први пример наводи се недостатак пословне способности за предузимање конкретног правног посла као пример непостојања правног посла из разлога непостојања.

Сваки недостатак у настанку и пуноважности уговора може се сматрати повредом неке законске одредбе. Питање је да ли се онда такви уговори требају сматрати апсолутно ништавим, јер су апсолутно ништави уговори по дефиницији забрањени правом или моралом. Недостатак који постоји код правних послова предузетих од пословно неспособних лица претпоставља схватање појма пословне способности.

2. Млађи малолетници

Млађи малолетници су прва категорија деце која има по закону могућност да закључује одређене правне послове и да из њих проистичу последице. Млађи малолетници су деца од 7. до 14. године живота. Деца до 7. године живота су потпуно пословно неспособна и не могу закључивати ниједан правни посао, а ако га ипак закључе – он ће бити апсолутно ништав. За разлику од категорија послова које могу закључивати млађи малолетници, њима није дозвољено закључивање чак ни послова малог значаја, али ни послова којима се стичу искључиво права.[50]

Млађи малолетници имају делимичну пословну способност. До доношења Породичног закона у домаћој теорији је постојала јасна подела на лица која су потпуно и лица која су делимично пословно способна. То је било у складу са законском регулативом,

[49] Катарина Доловић Бојић, *Правно непостојећи уговори*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2021, стр. 104.
[50] Оливер Антић, *Облигационо право*, Београд, 2011, стр. 237.

тачније одредбама некада важећег Закона о браку и породичним односима. У члановима 122 и 267 ЗБПО предвиђено је да малолетна лица са навршених 14 година старости могу сама предузимати све правне послове, али да је за пуноважност тих послова неопходно одобрење њиховог законског заступника. Одобрење се није захтевало само када су у питању били послови мањег значаја. С друге стране, малолетници до навршених 14 година нису могли сами предузимати правне послове, а ако би их ипак закључили, такви правни послови нису могли бити накнадно оснажени.

Промене у схватањима породичних односа резултирале су доношењем Породичног закона. У контексту пословне способности спорно је да ли и даље постоји категорија лица која су потпуно пословно неспособна. Ово стога јер је чл. 64 ПЗ прописано да деца до 14. године старости могу потпуно самостално предузимати правне послове мањег значаја, послове којима стичу искључиво права и неутралне правне послове. ПЗ уопште не помиње децу млађу од 7 година, већ све малолетнике ставља у исту категорију малолетника до 14 година старости. Ова одредба може довести до извесних проблема, како у теорији тако и у пракси. Не може у истом положају бити дете са 12 или 13 година и дете са 5 година по питању закључивања правних послова. Оно што је јасно и очигледно је да након доношења ПЗ категорија лица млађих од 14 година није више потпуно пословно неспособна. Међутим, имајући у виду терминологију самог ПЗ по питању пословне способности, разликују се малолетници до 14 година и малолетници старији од 14 година.

2.1. Правни послови млађих малолетника

При класификацији правних послова које млађи малолетници могу да закључе, у теорији нема спора да су то три групе правних послова. Оно што се разликује у теоријским разматрањима јесте терминолошка конструкција тих правних послова. Ми смо се определили да у поднасловима анализе сваке групе послова наведемо сваку од терминолошких дефиниција. Нека од дефиниција се више односи на правне ефекте послова малолетника, нека на економске. Ипак, имајући у виду да пословна способност обједињује правну и економску сферу, тачније односи се на имовинско право, тј. способност детета, навели смо све постојеће терминолошке одреднице правних послова млађих малолетника.

У наредним редовима ћемо анализирати норме ЗОО посвећене пословној способности малолетника. У чл. 56 и 57 ЗОО говори се о пословно неспособним особама, што имплицира да је реч о лицима потпуно лишеним пословне способности. Ипак, ст. 2 и 3 чл. 56 кажу лица ограничено пословно способна. У чл. 56 законодавац је имао у виду и млађе и старије малолетнике, односно и Закон о браку и породичним односима. У чл. 57 ЗОО, који носи наслов „Право сауговарача пословно неспособне особе“, а односи се искључиво на послове старијих малолетника, садржина члана и не би била толико збуњујућа да законодавац у претходном чл. 56 није увео појам „ограничено пословно способне особе“, који стоји и у чл. 59 ЗОО. Сауговарач малолетника није нико други до његов законски заступник. Неспорно је да пословно неспособно лице (млађи малолетник и лице изједначено са њим), не изјављује вољу те самим тим оно и не

предузима правни посао, већ га у положај стране у правном послу доводи његов законски заступник. То се не односи на онај круг правних послова које, по слову закона, млађи малолетници могу самостално предузимати. С друге стране, старији малолетници (и лица изједначена са њима у пословној способности), сами предузимају правне послове који нису мањег значаја, којима се не стичу искључиво права, као и правне послове који нису неутрални, дакле, сами изјављују вољу и то не чине уместо њих њихови законски заступници. Упркос томе, такви правни послови нису правно ваљани, већ им је неопходно одобрење законског заступника. Дакле, послови предузети од млађих малолетника не производе правно дејство. Такви послови не могу бити оснажени сагласношћу законског заступника, било претходном дозволом, било накнадним одобрењем. Да би посао млађег малолетника настао и био пуноважан, неопходно је да у његово име и за његов рачун вољу изјави његов законски заступник који једини за то и има овлашћење, и то по закону. Не постоји ниједан начин да изјављена воља детета млађег од 14 година (изван оне три врсте правних послова) буде оснажена, те да производи правно дејство. Малолетникова воља није правно релевантна, јер он не поседује пословну способност, а пословну способност не поседује због тога што нема ону фактичку способност која представља основ пословне способности, а то је способност за расуђивање у пословним односима. Како малолетникова воља није правно релевантна, то ни изјава воље учињена од млађег малолетника не представља пуноважан правни посао. За разлику од опште формулације породичног права када се неко право детета везује за узраст и зрелост детета, као нпр. изражавање мишљења пред државним органима и у поступцима у којима се одлучује о његовим правима – 10 година, али је могуће да се и узме и уважи мишљење и млађег детета ако је довољно зрело. Ово не може важити код пословне способности детета без обзира на утврђену зрелост детета у конкретном случају. Изричите законске одредбе о узрасту (не и о зрелости) онемогућавају да дете испод 14 година иде изван законских граница пословне способности. Чак и ако би се утврдило да је конкретно дете млађе од 14 година способно да у конкретној ситуацији схвати значај и последице изјављене воље, оно подлеже законској одредби по којој се пословна способност везује за старосну доб детета, стварајући необориву законску претпоставку о његовој пословној неспособности за све правне послове изван круга изричито законом дозвољених. Како би конкретан случај представљао ситуацију да је вољу изјавило лице које право сматра неспособним за предузимање правног посла, то на такву изјаву воље право не би надовезало правне последице, другим речима, не би дозволило улазак такве изјаве воље у свет права. У теорији се истиче недостатак воље код млађих малолетника, са чиме се не можемо сасвим сложити. Према том схватању уговор малолетника не настаје, јер правни систем не препознаје изјаву воље млађег малолетника. У случају уговора – недостаје му и сагласност воља. Нема разлога, а ни основа да се такав правни посао сматра ништавим, јер он није неморалан, а није ни законом забрањен, у смислу забрањености која се захтева за постојање апсолутне ништавости. Отуда је пословна способност услов настанка, а не пуноважности уговора, те њено непостојање не доводи у питање пуноважност уговора, већ и више од тога –

уговор је пао на претходном степенику – на испитивању услова за његово постојање. Не може, дакле, свако лице имати својство уговарача.[51]

За закључење пуноважног уговора потребно је да уговарач има пословну способност која се тражи за закључење тог уговора. Исто важи и за закључење осталих правних послова. Уколико млађи малолетник закључи одређени правни посао ван граница сопствене пословне способности, такав правни посао ће бити апсолутно ништав, са свим последицама које апсолутна ништавост може произвести. Декларативну тужбу (тужбу за утврђење) да је уговор апсолутно ништав моћи ће да поднесе свако заинтересовано лице, а на ту околност суд пази по службеној дужности.[52]

2.1.1. Послови којима малолетник стиче искључиво права – послови који искључиво доносе корист малолетнику

Када су у питању правни послови којим се стичу искључиво права, као најчешћи примери наводе се уговори. Без сумње, први на листи правних послова којима се стичу искључиво права јесте уговор о поклону. Наводе се у теорији као могући, те ћемо се укратко осврнути и на уговор о послузи, уговор о бескаматном зајму, уговор о бесплатној остави и уговор о бесплатном пуномоћству. Основно питање које се у вези са овим уговорима поставља је то да ли се њима стичу само права или они рађају и одређене обавезе. Најпре ћемо извршити поделу на неспорне уговоре којима млађи малолетник стиче искључиво права, и на оне који могу бити предмет анализе, али ипак не спадају у ову категорију. Поклон је неспорно уговор којим малолетник стиче искључиво права, док остали уговори, теоријски посматрано то могу бити, али њих у пракси млађи малолетници уопште не закључују. Они нису у складу са узрастом, зрелошћу и способношћу млађих малолетника.

2.1.1.1. Уговор о поклону

Уговор о поклону је један од најчешћих уговора који млађи малолетници закључују и поводом кога нема већих несугласица у теорији да представља уговор којим малолетник стиче искључиво права.

Уговором о поклону поклонодавац преноси или се обавезује да ће на поклонопримца пренети право својине одређене ствари односно неко друго право или да ће му на рачун своје имовине учинити неку корист без одговарајуће накнаде или бесплатно. Нема сумње да на поклонодавчевој страни настају одређене обавезе и то обавеза преноса одговарајућег права и предаја ствари, као и обавеза накнаде евентуалне штете. Начелно нема обавезе за страну која прима поклон – поклонопримца. И заиста, у пракси се тешко може прихватити став да уговор о поклону ствара било какву обавезу на страни поклонопримца. У самој идеји поклона, тј. уговора о поклону није узајамност престација већ обратно, једностраност престације услед намере даривања

[51] К. Доловић Бојић, *op. cit.*, стр. 108.

[52] Катарина Тасић, „Пословна (не)способност млађих малолетника", *Страни правни живот*, Београд, 2013, стр. 318.

(*animus donandi*), жеље, воље, намере једне стране да другој страни без добијања икакве користи или противуслуге нешто поклони, дарује.

Ипак, могу се јавити недоумице да ли уговор о поклону ствара обавезе на страни поклонопримца, те да ли се може сврстати у двострано обавезне уговоре. Код уговора о поклону ипак може постојати извеесна обавеза. Могуће је да се обавезује поклонопримац на одређено понашање и то на такав начин да на његовој страни настаје обавеза трајног карактера: он мора бити благодаран. Сама чињеница да закон предвиђа могућност да поклонодавац раскине уговор о поклону услед неизвршења обавезе благодарности од стране поклонопримца указује на то да се ради о двострано обавезном уговору, те се намеће да је раскид због неиспуњења могућ само код ове врсте уговора. Такође се уговор о поклону може раскинути и уколико поклонодавац нема нужних средстава за живот, осим уколико поклонопримац не преузме обавезу да му пружи помоћ и надокнади неопходна средства. Проистиче да је уговор о поклону двострано обавезан уговор који за поклонопримца ствара обавезу да буде благодаран у односу на поклонодавца, што обухвата и обавезу да поклонодавца издржава уколико овај западне у такву оскудицу да нема нужних средстава за живот.

Иако уговор о поклону, по правилу, не ствара никакву обавезу, уколико на основу уговора о поклону настаје и нека обавеза за малолетника (уговор о поклону с налогом) такво уговарање не може бити дозвољено без сагласности законског заступника. Ужа концепција правних послова малолетника којима се стичу искључиво права, иде за тиме да малолетник не сме самостално да закључи чак нити један двостранообавезан уговор, да се прихвати наследства, да прими на поклон имовинскоправну целину, да прими поклон са налогом, да као поклонопримац закључи уговор о поклону за који се везује плаћање пореза, да самостално уступи своје потраживање, да опрости дуг. *Anumus donandi* очигледно раздваја поклон од двостранообавезних послова. Ако је кауза уговора о поклону у доброчинству, а не у стицању користи, онда је могуће закључити такав уговор. Поклонодавац се руководи благонаклоношћу, а заузврат од поклонопримца очекује одређени степен захвалности. Правни посао може бити неспорно у правном и економском интересу малолетног поклонопримца, али законски заступник не жели да малолетни поклонопримац осети благодарност према поклонодавцу. Ценећи пуноважност поклона с налогом, суд мора имати у виду у чију корист је налог учињен. Ако је налог дат поклонопримцу, по својој природи такав да малолетнику не доноси било какву имовинску корист или је доноси, али је овај терет за конкретног малолетника незнатан (занемарљив), суд може такав посао оценити као посао мањег значаја.

Тешко је замислити да се поклон малолетнику у виду неке некретнине или вредне покретне ствари опозове, тј. раскине услед тога што малолетник не покаже благодармост. У делу монографије који се бави судском праксом наших судова поводом пословне способности детета није било пресуда којима је раскинут уговор о поклону. Даље, развијајући проблематику благодарности малолетника, разлика се јавља по питању старијих и млађих малолетника. Старији малолетници имају развијенију свест и способност расуђивања, те се овде и може поставити питање и

доказати непостојање благодарности, док код млађих малолетника где је реч о детету од 8 година, тешко се може говорити о постојању неблагодарности, те могућности за раскид уговора о поклону из овог разлога. Занимљиво је истаћи да у многим европским правним системима, када је реч о поклону, родитељи не могу у име детета, тј. из имовине детета давати поклоне за време док управљају имовином детета.[53]

Да закључимо, према нашем схватању, уговор о поклону представља једини уговор којима млађи малолетник стиче искључиво права, и поред потенцијалне обавезе благодарности, те не сматрамо да таква обавеза постоји у случају уговора о поклону са млађим малолетником.

2.1.1.2. Уговор о послузи

Уговор о послузи представља уговор којим се једна особа која даје одређену ствар на послугу (послугодавац) обавезује да такву једну непотрошну ствар преда особи која узима ту ствар на послугу (послугопримцу) на бесплатну употребу на одређено време. Послугопримац се обавезује да исту ствар, по истеку тог времена, врати послугодавцу без оштећења. Начелно посматрано, уговор о послузи је реалан и последично једнострано обавезан, с обзиром на то да обавезе настају само за послугопримца. Међутим, за разлику од некадашње концепције, у савременим правним системима је заузето становиште да је уговор о послузи консензуалан и двострано обавезан уговор који ствара обавезе за обе уговорне стране.[54] Када је у питању пословна способност млађих малолетника, чак и ако бисмо пошли од тога да је уговор о послузи једнострано обавезан и реалан уговор, опет не бисмо послугу могли убројати у групу оних уговора који стварају искључиво право на страни послугопримца због тога што би у том случају уговор о послузи створио обавезе само на страни послугопримца. Иако је доброчин, уговор о послузи ствара обавезу на страни малолетника да примљену ствар чува, да сноси трошкове њеног редовног одржавања, да је по истеку уговореног рока врати, и оно што је изузетно важно без оштећења. То значи да тај уговор не подразумева само стицање користи (бесплатна употреба ствари), већ и отуђење имовине (издаци за трошкове редовног одржавања). Обавеза враћања дате ствари у самом појму уговора имплицира да не може бити реч о правном послу којим малолетник прибавља искључиво права. Када послугопримац прими ствар од послугодавца на послугу, ствара се на његовој страни обавеза да ствар чува и да се према њој опходи са пажњом доброг домаћина. Такође, послугопримац је у обавези да ствар која му је предата употребљава у складу са уговором или њеном природом и наменом, да сноси трошкове њеног редовног одржавања (трошкови који су скопчани са редовним одржавањем, чувањем и употребом ствари) и да је по истеку рока врати послугодавцу неоштећену.

---

[53] Katharina Boele-Woelki, Frederique Ferrand, Christina Gonzalez Beilfuss, Maarit Jantera-Jareborg, Nigel Lowe, Dieter Martiny, Walter Pintens, *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities*, Antwerpen, 2007, стр. 149.

[54] О овом уговору, К. Тасић, *op. cit.*, стр. 322.

И поред неких теоријских дилема, стојимо на становишту да се уговор о послузи не може сврстати у групу оних уговора којима млађи малолетник стиче искључиво права.

2.1.1.3. Уговор о (бескаматном) зајму

Под уговором о зајму сматра се уговор којим се једна уговорна страна (зајмодавац) обавезује да другој уговорној страни (зајмопримцу) преда одређени износ новца или одређену количину других заменљивих ствари, а зајмопримац се обавезује да му врати после извесног времена исти износ новца, односно исту количину ствари исте врсте и истог квалитета. Уговор о зајму је двострано обавезан уговор који на страни зајмодавца ствара обавезу да изврши предају одређене количине заменљивих ствари, док на страни зајмоприца настаје обавеза да после извесног времена врати исту количину ствари, исте врсте и квалитета. Оно што уговор о зајму чини предметом разматрања као доброчиног уговора јесте камата. Уговор о зајму може бити конституисан као доброчин уговор само уколико камата није уговорена приликом закључења уговора. Тада је реч о бескаматном зајму. У делу правне теорије се истиче да млађи малолетник може закључити уговор о бескаматном зајму као правни посао којим прибавља искључиво право.[55] Ипак, намеће се слична аргументација као и код уговора о послузи. И када није уговорена обавеза зајмопримца да плати камату, на његовој страни ће постојати обавеза да врати исту количину позајмљених ствари исте врсте и истог квалитета, а може вратити и саму позајмљену ствар. На тај начин он има обавезу да добијени новац или друге заменљиве ствари врати, што подразумева свест о томе да се не умањи добијена економска вредност. То је уједно и основна разлика, према нашем мишљењу, између уговора о поклону и уговора о послузи и зајму. Код уговора о поклону малолетник добија економску корист коју може отуђити, потрошити, оптеретити, поклонити даље, за шта му није потребна свест о економској вредности и одржању и увећању исте.[56] Код других уговора неопходно је да млађи малолетник има свест савесног поступања према добијеним стварима и враћања истих у истом оном (економском) стању у коме их је и добио. Без дилеме, то нису правни послови који малолетнику и његовој имовини доносе само корист, правни послови којима стиче искључиво права. Неспорне су обавезе, и то конкретне обавезе на чување ствари или забрану умањења вредности, што не постоји код уговора о поклону. Једина, потенцијална обавеза малолетника код уговора о поклону јесте она која има не имовинску, већ личноправну компоненту – благодарност – појам који не може и нема употребну, имовинску, економску вредност.

Стога, ни уговор о бескаматном зајму се не може сврстати у уговоре које малолетник може закључити, а којима се стичу искључиво права.

2.1.1.4. Уговор о бесплатној остави

---

[55] О томе, К. Тасић, *op. cit.*, стр. 323.

[56] Родитељи не могу без одобрења органа старатељства отуђити или оптеретити имовину свог детета, Обрен Станковић, Владимир Водинелић, *Увод у грађанско право*, Београд, 2007, стр. 205.

Још један од уговора око којих постоји дилема да ли малолетник стиче само права јесте и уговор о беспалтној остави. Уговор о остави је уговор којим се једна уговорна страна (оставопримац) обавезује да, уз награду или без награде, прими покретну ствар од друге уговорне стране (оставодавца), да је чува и да је врати када је овај буде затражио. У зависности од постојања награде, уговор о остави може бити једнострано или двострано обавезан. Уколико није била уговорена награда за чување ствари нити је било трошкова око чувања ствари или штете на страни оставопримца услед чувања, онда на страни оставодавца и нема никаквих обавеза. Нема дилеме да чак и када је у питању остава без накнаде, она може на страни малолетног оставодавца створити одређене обавезе: сам акт чувања ствари може довести до издатака који су неопходни да би се чување обавило, те је оставодавац дужан да овакве трошкове сам сноси односно да их надокнади оставопримцу уколико их је овај претходно поднео; ако је оставопримац претрпео штету приликом чувања поверене ствари, без своје кривице, онда ће оставодавац бити у обавези да му ту штету надокнади уколико је у питању бесплатна остава. Закон предвиђа могућност да током извршења уговора о остави за оставодавца настану одређене обавезе уколико настану трошкови око чувања ствари или уколико оставодавац претрпи штету без своје кривице. Тада се уговор о бесплатној остави не би могао сматрати уговором на основу кога се стичу искључиво права. Имајући у виду да се пословна способност уговарача цени у тренутку закључења уговора, када није могуће предвидети да ли ће за оставопримца настати неки трошкови поводом чувања ствари или ће он претрпети штету, онда се ни уговор о остави не би могао уклопити у концепцију правног посла којим се стичу искључиво права, зато што бисмо дошли у парадоксалну ситуацију да уговор буде пуноважан уколико оставопримац није имао никакве штете ни трошкова поводом чувања ствари, а да би у супротном био апсолутно ништав тако да би судбина тог уговора била неизвесна све док остава траје.[57]

2.1.1.5. Уговор о бесплатном пуномоћству

Све што је наведено у вези са уговором о бесплатној остави *mutatis mutandis* важи и у случају уговора о бесплатном пуномоћству. Уговором о пуномоћству властодавац овлашћује пуномоћника да у његово име и за његов рачун предузме одређене правне послове. Уговор о пуномоћству може бити доброчин, уколико не постоји обавеза властодавца да исплати награду пуномоћнику, те се у таквом случају ради о уговору о бесплатном пуномоћству. Уговор о бесплатном пуномоћству може бити једнострано обавезан уколико не настану никакви трошкови ни штета на страни пуномоћника током његовог испуњења. Међутим, као што је истакнуто код уговора о остави, у тренутку закључења уговора се не може предвидети да ли ће током испуњења настати одређене обавезе на страни властодавца, у смислу обавезе да пуномоћнику надокнади штету или трошкове које је овај имао приликом предузимања правног посла.[58] Следећи нашу аргументацију, ни овај уговор се не може сврстати у оне уговоре којима се стичу искључиво права и које би млађи малолетник могао закључити. Овај уговор би пре

[57] К. Тасић, *op. cit.*, стр. 325.
[58] К. Тасић, *op. cit.*, стр. 326.

могао бити сврстан у категорију уговора којима малолетник не стиче ни права ни обавезе, јер извршењем налога који му је дало друго лице као властодавац, последице правног посла не настају за малолетника већ за заступаног. О томе ће бити речи у наредним редовима.

2.2. Послови којима малолетник не стиче нити права нити обавезе – послови који не дотичу малолетникову имовину – правно неутрални послови

Млађи малолетник тј. дете до 14 година може предузети посао из кога не стиче ни права ни обавезе. И овде је, дакле, реч о послу из кога права и обавезе настају, али то не дотиче имовинску позицију малолетника. Малолетник таквим послом нити стиче, нити губи у имовинском и правном смислу. Правно неутрални послови немају никаквог утицаја на имовину малолетника – нити доприносе њеном увећању, нити је погађају у смислу да долази до њеног умањења. У породичноправној и грађанскоправној теорији се наводе два примера неутралног посла: пуномоћство и дереликција.

Правни посао који малолетник предузме у својству нечијег пуномоћника сматра се неутралним правним послом, јер за самог малолетника такво уговарање не ствара ни права ни обавезе. У ову групу можемо сврстати и незвано вршење туђих послова (*negotiorum gestio*) – пословодство без налога. Ако малолетник као незвани вршилац туђег посла закључи уговор за рачун онога чији су послови, а ради заштите интереса господара посла, на пример прода туђе плодове подложне брзом кварењу, а посао чијем је вршењу малолетник приступио не трпи одлагање, те предстоји штета или пропуштање очигледне користи за господара посла. Ако је малолетник поступио у свему како треба и радио оно што су околности захтевале, он има право да захтева да га онај чији је посао вршио ослободи свих обавеза које је због тога посла узео на себе и да преузме све обавезе које је закључио у његово име.[59]

Као други базни пример неутралног правног посла малолетника наводи се дереликција. Најпростије речено, дереликција је одрицање од права својине. Са друге стране, истиче се да су правни послови којима се не стичу ни права ни обавезе супротни дефиницији и појму правног посла, те се дереликција некад не сврстава уопште у правне послове, већ у правне радње сличне правним пословима, односно вољне радње. Овде се јавља питање да ли је могуће да постоји правни посао којим се не стичу ни права ни обавезе. Правни посао се дефинише као изјава воље која производи одређено правно дејство у смислу настанка, престанка, преноса или измене постојећих субјективних права. Дереликција представља престанак права својине на одређеној ствари, одрицањем

[59] Таквих примера нема много, али се чини да развој савремених средстава комуникације широко отвара врата за правно неутралне послове. То су оне ситуације када, на пример, млађи малолетник са очевог телефона пошаље СМС на неки „хуманитарни број" којим донира средства за помоћ гладнима или на овај начин гласа за свог омиљеног певача на такмичењу за младе таленте. Ови послови ће, по правилу, бити мањег значаја. Слична је и ситуација када млађи малолетник дође у посед података неопходних за коришћење платне картице и на очево име закључи уговор о куповини преко Интернета, чини се да ће правни посао чије последице не погађају имовину малолетника производити дејство. Н. Тешић, *op. cit.*, стр. 417.

власника од права својине на њој, за шта је неопходна његова јасно изражена воља да ствар напушта и да више не жели да буде њен власник. За то је потребна само вољна радња, не и свест о значају те радње, самим тим и способност за расуђивање. Полазећи од тога да путем дереликције може престати постојеће право својине на одређеној ствари, и то тако што ће власник те ствари јасно показати вољу да ствар напушта, онда можемо закључити да се дереликција може уклопити у напред наведену дефиницију правног посла. Чинови воље, такође, спадају у правне послове, али у једном ширем смислу. Оно што је спорно је да ли би уопште требало допустити млађем малолетнику да изврши дереликцију. Одговор на то питање зависи од економске вредности дате ствари. Не може се прихватити став да дете има право да "остави" вредну ствар и да је то ваљан правни посао.[60] Да ли нпр. дете које нема навршених 14 година, а добило је на поклон за рођендан или је наследило ствар која превазилази уобичајену вредност, објективно посматрано, као што су бицикл, електрични тротинет, мотор, лаптоп, мобилни телефон, скупоцени сат или накит, може правно посматрано без икаквог ограничења да изврши дереликцију ових ствари, и то на тај начин што ће (некада) из осећања беса, љутње, незаинтересованости, ове ствари оставити у парку или на дечијем игралишту. Ограничење пословне способност штити малолетнике, не само од трећих лица која би могла да злоупотребе њихово неискуство, наивност и лакомисленост, већ и од њих самих и непромишљених радњи које самостално предузму. Сматрамо да законске одредбе дају прешироко овлашћење млађим малолетницима, да је део одредбе чл. 64. ст. 1. у потпуности сувишан, те да млађем малолетнику не би требало допустити да се одрекне права својине на одређеној ствари имајући у виду да лица овог узраста често нису довољно искусна и промишљена. При неком будућем законском регулисању, предлажемо да законодавац узме у обзир ову аргументацију.

Са друге стране, ако су у питању ствари које имају свакодневну употребну вредност, попут одеће, слаткиша, играчака мање вредности, дереликција малолетника не би требало да буде спорна као правни посао. Можда се на овом месту можемо послужити доктрином аналогије са свакодневним правним пословима малог значаја малолетника. Сваку ону ствар коју малолетник може да купи и стекне у својству багателног правног посла, може и да дереликцира.

2.3. Правни послови малог значаја – багателни послови – свакодневни послови

Посматрано из угла правне науке и правне праксе, правни послови малог значаја млађих малолетника су најспорнији у смислу оцене њихове пуноважности, односно могућности за поништење. Најпре, поставимо питање који су то правни послови малог значаја или свакодневни правни послови. Ово су сви они послови које обављају и пунолетне пословно способосне особе свакодневно, без икакве разлике у односу на малолетнике млађе од 14 година. Најчешће потпуно самостално, али и уз сагласност својих законских заступника, била она изричита или прећутна, претходна или накнадна, деца млађа од 14 година свакодневно закључују огроман број послова мањег значаја – односно обављају куповине у маркетима, на пијацама, у тржним центрима,

[60] Тако и Р. Кораћ, *op. cit.*, стр. 311.

књижарама, самоуслугама, купују улазнице за разне културне, спортске, уметничке, музичке догађаје, затим возне карте, путују јавним превозним средствима. По својој природи, то су најчешће купопродајни уговори. Може се рећи да су ови правни послови у самој бити права детета на потпун и правилан развој, представљају сегмент васпитања и развоја детета, социјализације и одрастања. Вишеструки је социјални, економски и васпитни значај тог промета. На тај начин деца задовољавају велики број својих свакодневних потреба, помажу родитељима, стичу искуства и постепено це оспособљавају за сналажење у сложенијим и пословима веће вредности. Негирање да дете може обављати наведене и многе друге куповине довело би у питање функционисање привредног промета. Код послова мањег значаја ангажују се мање економске вредности, па је и штета која би у овом случају могла настати за малолетника – непостојећа или готово занемарљива.

Под овим пословима подразумевају се обично ситнији, рутински, уобичајени послови, и то за малолетника тог узраста, правни послови које малолетници обављају свакодневно. Посао малог значаја није ништа друго до правни стандард. Немогуће би било таксативно навођење свих правних послова који се сматрају пословима малог значаја. У случају спора, суд ће дати смисао овим пословима и попунити појам "малог значаја".[61] Неколико критеријума можемо применити за дефинисање шта значи посао мање вредности и свакодневни посао: то су послови који не утичу битно на његову имовину и у том смислу нема опасности да ће се њиховим закључивањем угрозити имовина малолетника; ови послови су, по својој природи, прости и то тако да и млађи малолетник може разумети њихов предмет и каузу; учесталост закључења правног посла; то су послови које млађи малолетник просечне способности може самостално да их предузме; то су послови који се односе на свакодневне потребе како малолетника

[61] Осврнућемо се на судску праксу енглеских судова, имајући у виду да техника правних стандарда има порекло и дугу традицију управо у англосаксонском праву. *Sale of Goods Act* из 1979. године предвиђа да малолетник може закључивати правне послове који се односе на неопходна добра која су одговарајућа условима живота малолетника и његовим потребама у време продаје и испоруке. Поред тога и чл. 389-3 и 450 француског *Code Civila* је предвиђено да су послови малолетника пуноважни у оним случајевима где закон или обичај овлашћује малолетника да делује самостално, што се односи на свакодневне послове који не представљају већи ризик за малолетника и који се могу подмирити средствима која су уобичајена и у складу са положајем и стилом живота његове породице. Даље се истиче да се под неопходним добрима не сматрају само храна и одећа, већ ће се приликом одређивања овог појма у сваком конкретном случају у обзир узети и друштвени статус конкретног малолетника, имајући у виду да се једна ствар можда не може посматрати као неопходна уколико је у питању дете из „радничке класе“, али иста та ствар може бити неопходна за дете које потиче из богате породице. Такође се у обзир треба узети и чињеница да ли је конкретно добро у сваком појединачном случају било неопходно малолетнику, без обзира на његову финансијску ситуацију. Оно што може бити неопходно данас можда неће бити наредне недеље, уколико је та потреба у међувремену задовољена. Тако је у једном случају заузет став да се уговор о куповини одеће, који је укључивао и куповину једанаест прслука, не може посматрати као уговор којим се набавља оно што је неопходно, чак и када је у питању студент последње године на Кембриџу, с обзиром на то да је отац малолетника доказао да је овај имао довољно одеће која му је била неопходна, а продавац није могао пружити ниједан доказ којим би оборио ову тврдњу. Са друге стране је, у случају *Chapple v. Cooper* (1844) 13M&W 252, заузет став да је пуноважан уговор који је малолетница закључила у вези са сахраном свог мужа. За појам послова мањег значаја млађих малолетника у нашем праву, К. Доловић Бојић, *Правно непостојећи уговори*, Београд, 2022, стр. 106.

тако и његове породице. Шта ће суд сматрати послом мањег значаја зависи и од објективних и од субјективних околности. Објективни критеријум оличен је у самој вредности правног посла – вредности престације, а субјективни узима у обзир околности конкретног случаја, као што су зрелост малолетника, начин и стил живота, имовинске прилике малолетника и његове породице. Само узимање у обзир вредности правног посла довело би до озбиљних пробема. Оно што је уобичајено, рутинско и свакидашње за једног малолетника и његово окружење може бити крајње неуобичајено за његове вршњаке који одрастају у другим друштвено-економским условима. О овом правном стандарду биће, такође, више говора у оквиру дела о упоредном праву, где се може видети како судови и законодавци тумаче појам уобичајених послова и ствари које су потребне малолетнику за функционисање. У енглеском праву се, као изузетак од правила да уговори малолетника не обвезују, наводи ситуација када је циљ уговора да задовољи малолетникове основне потребе (*necessaries*). Ово под условом ако је уговор као целина у корист малолетника и не намеће му неке терете. Притом се води рачуна о томе да виши економски статус, тачније стил живота, малолетника условљава и његове веће потребе, те самим тим и шири појам уобичајених послова мањег заначаја.[62]

Код ових правних послова битно је да трећа лица која ступају у уговорни однос не треба да брину о пословној способности малолетника којима се даје извесна аутономија да сами закључују послове сагласно својим годинама и зрелости, те самим тим и пуноважности закључених уговора.

Подвлачимо да се код (правног) стандарда послова малог значаја, иако се детету даје извесна самосталност, она тумачи, по правилу, само у светлу малолетника као члана породице, не као индивидуалне јединке. Немали број свакодневних купопродајних уговора малолетници закључују зарад потреба породице.

3. Старији малолетници

3.1. Правни послови старијих малолетника (и лица изједначених са њима) предузети без сагласности законског заступника

Старији малолетници, односно деца са навршених 14 година могу, уз три групе правних послова које могу самостално предузимати и млађи малолетници – правни послови мањег значаја, послови којима стичу искључиво права и неутрални правни послови, предузимати и све остале правне послове, али је за њихову пуноважност неопходна сагласност законског заступника. Старији малолетници (и лица изједначена са њима у пословној способности), пак, сами предузимају правне послове који нису мањег значаја, којима се не стичу искључиво права и правне послове који нису неутрални, дакле, сами изјављују вољу и уместо њих то не чине њихови законски заступници. Упркос томе, такви правни послови нису ваљани, већ је за њихову ваљаност неопходно одобрење законског заступника. Ако је сагласност дата претходно, онда се закључењем правног посла он перфектуира – странке су везане

[62] Н. Тешић, *op. cit.*, стр. 418.

њиме од закључивања. Ако сагласности нема, већ се даје накнадно, онда он не важи од закључења, већ се оснажује када се накнадно да сагласност у законском року. Ови послови се карактеришу и као неизвесни правни послови, они "храмљу" – *negotium claudicans.*[63]

Оно што код старијих малолетника може бити спорно јесте недостатак неопходне сагласности законског заступника. Према ЗОО, за закључење пуноважног уговора потребно је да уговарач има пословну способност која се тражи за закључење тог уговора, а ограничено пословно способно лице може без одобрења свог законског заступника закључивати само оне уговоре чије му је закључивање законом дозвољено.[64]

Старији малолетници могу у правном промету предузимати две врсте послова: самосталне (без било чијег правног надзора) и одобрене (уз претходну или накнадну сагласност онога који процењује њихову целисходност).

Чланом 56, ст. 2 и 3 ЗОО прописано је да ограничено пословно способно лице може без одобрења свог законског заступника закључивати само уговоре који су предвиђени законом, док ће остали уговори бити рушљиви, уз могућност оснажења накнадним одобрењем. Члан 57 регулише могућност одустанка од закљученог уговора сауговарача лица ограничене пословне способности, док чл. 59. предвиђа право пословно способног лица на поништај уговора који је закључио у време своје пословне неспособности. Формулације поменутих одредаба јасно изражавају став законодавца. Прво, законодавац сматра да уговор који закључи лице ограничене пословне способности без одобрења законског заступника постоји, тј. да настаје. То је неспорно, имајући у виду да такву ситуацију законодавац назива рушљивим уговором, затим услове под којим законодавац прописује да се може одустати од закљученог уговора и могућност поништаја тог уговора од лица које је накнадно постало потпуно пословно способно. Даље закон сматра рушљивим уговор који лице ограничене пословне способности, тј. старији малолетник и лица изједначена са њима, закључи без сагласности законског заступника. Законодавац то изричито прописује, а затим и предвиђа могућност евентуалног оснажења рушљивог уговора накнадним одобрењем. На још једном месту ЗОО такве уговоре назива рушљивим, и то посредно, када прописује рок у којем након стицања своје потпуне пословне способности лице може захтевати поништење уговора који је закључило у тренутку своје ограничене пословне способности. Наиме, узор за чл. 59 ЗОО законодавцу је била очигледно законска конвалидација рушљивог уговора која наступа *unco iure* протеком рока у којем је страна у чијем је интересу рушљивост установљена могла подићи тужбу за поништај уговора, али то ипак није учинила, тј. пропустила је рок. Пословно способно лице може захтевати да се поништи уговор који је без потребног одобрења закључио за време своје ограничене пословне способности само ако је тужбу поднело у року од три месеца од дана стицања потпуне пословне способности. Слично као код конвалидације

[63] О. Станковић, В. Водинелић, *op. cit.*, стр. 57.
[64] Чл. 56 ЗОО.

брака који склопи малолетник без дозволе суда. Како нема дозволе суда, тако је такав брак рушљив, настао је, али није пуноважан и може бити поништен. Рок у коме може тражити поништење брака јесте годину дана од стицања пунолетства. Ако пак сада пословно способно, а у време закључења уговора (тачније покушаја закључења уговора) ограничено пословно способно лице пропусти да у року од три месеца од стицања пословне способности поднесе захтев за поништај уговора, такав уговор по сили закона постаје пуноважан.

У теорији се наводи да такав уговор није ни настао, јер није било одобрења законског заступника. Тако, у том случају не постоји нешто што би сада пословно способно лице могло да поништава, јер је појам поништаја резервисан само за постојеће уговоре, а законодавац овде пренебрегава чињеницу коју, да апсурд буде већи, наводи у истом члану, а то је да није уследило одобрење законског заступника. Дакле, да је уследило одобрење, уговор би био перфектан и не би могао да се поништава. Супротно, како одобрење није уследило, уговор не може да се поништава. Долази се до парадокса – поништавао би се некакав квазиуговор настао сагласношћу једне правнорелевантне воље сауговарача и једне правнонерелевантне воље лица ограничене пословне способности. Два, дакле, парадокса произлазе из одредбе чл. 59 ЗОО – прво, могућност поништаја нечега што не постоји, па макар рекли и нечега што храмље, а друго, могућност да протеком одређеног рока нешто што није ни настало постане пуноважан уговор – односно да протек времена надомести недостајући неопходан елемент уговора.[65] Ипак оваквом појму непостојећих уговора може се упутити критика, јер воља је постојала и уговор јесте закључен, али како недостаје један законски услов, а то је одобрење законског заступника, такав уговор јесте рушљив. Застанимо за тренутак и применимо доктрину брака као уговора на овом примеру. Да ли то значи да брак који малолетник закључи без дозволе суда није ни настао и да не постоји. Да ли брак има мањи значај у односу на уговор о купопродаји, уговор о доживотном издржавању и сличне уговоре Са свим последицама које брак производи, а које су далекосежније од нпр. уговора о купопродаји непокретности старијег малолетника. Склапање брака повлачи и обавезу издржавања и постојање режима заједничке имовине. Смисао одредаба ЗОО јесте управо да деца старија од 14 година имају капацитет за закључивање правних послова и да то могу и треба да чине, али уз одобрење законског заступника који ће ту већ изражену и саглашену вољу потврдити кроз призму најбољег интереса детета. Ако, пак, недостаје сагласност законског заступника, ма колико старији малолетник био "стар", тј. зрео, такав уговор неће бити пуноважан, и моћи ће бити поништен. Мало је строго на пољу пословне способности детета тврдити да дете нема вољу и да је не може изразити, тј. ако је и изрази, да из тога "ништа" не настаје. Тако, законски заступник може малолетнику унапред дати сагласност за одређени посао. Да ли то значи да ни овде нема малолетникове воље и да је уговорна страна уствари законски заступник. Управо супротно. Малолетник овде практично унапред обавештава свог законског заступника о чему ће постићи сагласност воља и овај му то одобрава, али претходно. Ова сагласност се може дати за

[65] К. Доловић Бојић, *op. cit.*, стр. 108.

одређени круг послова, али никако за све послове. Некаква врста специјалног пуномоћја за заступање. Круг послова које родитељ унапред одобрава малолетнику може прецизирати и вредносно, на пример, стављањем на располагање одређеног новчаног износа тако да је овај слободан у његовом трошењу.

У оквиру одобрених послова, законодавац разликује послове правног располагања покретном имовином (мање вредности) за које је довољна само сагласност родитеља од послова располагања непокретном имовином и покретном имовином велике вредности где је за предузимање посла, поред сагласности родитеља, неопходна и претходна или накнадна сагласност органа старатељства. У имовини малолетника се поред својине на непокретним и покретним стварима велике вредности могу налазити и друга права од изузетне вредности, на пример, имовинска компонента ауторског права која је резултат наслеђивања. Сагласни смо да би била потребна законска измена ове одредбе, а у недостатку исте, требало би је тумачити тако да формулација непокретна и покретна имовина велике вредности обухвата и права велике вредности. Претпоставка је да, ако се као законски заступник јавља родитељ, тај родитељ делује уз сагласност другог родитеља. Ово важи у случају заједничког живота родитеља у браку, као и заједничког вршења родитељског права након развода брака. Уколико један родитељ врши родитељско право, да би уговор био пуноважан потребно је одобрење оба родитеља, имајући у виду да је располагање непокретном имовином или покретном имовином велике вредности битно питање које утиче на живот детета, а о коме одлучује и други, родитељ који не врши родитељско право.

Две основне групе послова старијих малолетника разликују се и по последицама до којих доводи изостанак одговарајуће сагласности за њихово предузимање. Послови које по закону малолетници могу самостално предузети су пуноважни без било какве сагласности. Послови располагања покретним стварима, као и правима мање вредности су рушљиви у недостатку сагласности законских заступника. Послови располагања непокретном имовином и покретном имовином велике вредности закључени без сагласности органа старатељства сматрају се ништавим, али има и мишљења да је реч о рушљивим пословима.[66] Ми се приклањамо ставу о апсолутној ништавости ових послова услед значаја и последица које могу произвести по добробит малолетника. Орган старатељства овде процењује да ли родитељи делују у најбољем интересу детета, те без његовог одобрења, правни посао повлачи апсолутну ништавост. Ово се посебно односи на непокрентости. Према слову закона, сагласност родитеља, као и органа старатељства, када се тражи, може бити претходна и накнадна. Дилема постоји у погледу санкције која погађа посао предузет у недостатку једне од две сагласности. Изостанак сагласности родитеља је разлог рушљивости, а одсуство сагласности органа старатељства посао располагања стварима веће вредности је ништав. Став да може бити оснажен сагласношћу органа старатељства води пре свега рачуна о интересима малолетника усвајајући слично правило као код зеленашког посла где накнадно наступајућа околност (захтев оштећеног да се његова обавеза смањи на правичан износ) може отклонити ништавост. С друге стране, становиште по коме посао

[66] К. Доловић Бојић, *op. cit.*, стр. 223.

располагања вредним стварима, коме недостаје сагласност органа старатељства, погађа санкција рушљивости, пре свега узима у обзир сигурност правног промета. Отуда овде или треба прихватити правило по коме сагласност органа старатељства мора бити претходна или дата најкасније у тренутку предузимања правног посла, што је из угла правне сигурности привлачније, или усвојити становиште по коме је малолетников посао располагања вредним стварима без одобрења органа старатељства рушљив, тако да производи дејства док лице у чијем интересу је рушљивост установљена не исходује његово поништење.[67] Ми се залажемо за заштиту малолетника, те се, имајући у виду правну природу пословне способности као института који се налази између права и одговорности детета, али ипак са претежном функцијом заштите имовинских права детета, приклањамо апсолутној ништавости ових уговора.[68] Такав став има и наша судска пракса.

3.2. Уговор о доживотном издржавању

Уговор о доживотном издржавању, од свих потенцијалних уговора које малолетник може да закључи, најчешће се јавља у пракси као уговор који у име малолетника закључују његови законски заступници. У делу монографије у коме су судске одлуке поводом пословне способности малолетника, детаљније ћемо анализирати принципе које заузимају наши судови код уговора о доживотном издржавању. Несумњиво је да овај уговор може закључити старији малолетник, али је за његову пуноважност потребна сагласност родитеља.

Уговором о доживотном издржавању обавезује се прималац издржавања да се после његове смрти на даваоца издржавања пренесе својина тачно одређених ствари или каква друга права, а давалац издржавања се обавезује да га, као накнаду за то, издржава и да се брине о њему до краја његовог живота и да га после смрти сахрани. Прималац издржавања уговором може обухватити само ствари или права постојећа у тренутку закључења уговора. Ако што друго није уговорено, обавеза издржавања нарочито

---

[67] Н. Тешић, *op. cit.*, стр. 421.

[68] У теорији се истиче да (ограничена) пословна способност малолетника има пет функција: волитивна функција (уважава се у правном промету само оно што је права воља малолетника); функција заштите малолетника (малолетника услед недовољне зрелости и недостатка искуства треба заштити од ризика и опасности које не схвата); функција развијања малолетника (овиме се омогућује малолетнику да се укључује у пословни живот и да се припрема постепено за улазак на равноправној основи са одраслима у исти тај свет); функција заштите интереса законског заступника (с обзиром на то да малолетници живе са родитлејима или другим особама, недовољна зрелости и поступци малолетника без постојања огранилене пословне способности, могли би погађати ове особе); функција заштите интереса трећих лица (ради сигурности правног промета трећа лица се осигуравају да иако закључе правни посао са малолетником, постоје правила према којима ће такав правни посао бити пуноважан, иако постоји ограничена пословна способност). Владимир Водинелић, *Функције пословне способности малолетника*, Право теорија и пракса, 3/1999, стр. 44. У потпуности смо сагласни са овкавом поделом аутора, и можемо видети да заступа готово идентичну теоријску концепцију пословне способности детета, а то је да она има, пре свега, заштитну функцију, и то самог детета, али и свих трећих лица које или живе са дететом, или ступају у правне односе са дететом. Истиче се заштитна, а не искључиво "људскоправна" природа пословне способности детета.

обухвата обезбеђивање становања, хране, одеће и обуће, одговарајућу негу у болести и старости,[69] трошкове лечења и давања за свакодневне уобичајене потребе.[70]

Уговор о доживотном издржавању мора бити закључен у облику јавнобележнички потврђене (солемнизоване) исправе. Приликом потврђивања (солемнизације) уговора, јавни бележник је дужан да уговорнике нарочито упозори на то да имовина која је предмет уговора не улази у заоставштину примаоца издржавања и да се њоме не могу намирити његови нужни наследници, о чему ставља напомену у клаузули о потврђивању. У супротном, уговор је ништав.

Ништав је уговор у коме је давалац издржавања физичко или правно лице које се у оквиру свог занимања, односно делатности и стара о примаоцу издржавања (медицинско особље, болнице, различите агенције и слично), ако претходно за уговор није добијена сагласност надлежног органа старатељства. Кад је доживотно издржавање уговорено у корист трећег лица, давалац издржавања стиче својину на предметима уговора у тренутку смрти његовог сауговарача ако уговором није одређено да својина прелази у тренутку смрти трећег лица. Обавеза издржавања траје до смрти трећег лица.[71] Битна карактеристика овог уговора је лично својство уговорне стране, те се потраживања примаоца издржавања не могу пренети на другога. Раскид овог уговора могућ је из два разлога: услед поремећених односа и промењених околности. Имајући у виду лични карактер овог уговора, први разлог намеће се као логичан. Ако се међусобни односи уговорника из било ког узрока толико поремете да постану неподношљиви, свако од њих може захтевати да суд раскине уговор. Кад суд изрекне раскид, прималац издржавања је дужан дати накнаду за примљена давања и услуге. Ако је до раскида дошло због кривице једне стране, друга страна има право на правичну накнаду. Кад је доживотно издржавање уговорено у корист трећег лица, раскид уговора после смрти сауговарача даваоца издржавања може захтевати и лице у чију је корист издржавање уговорено.[72] Ако се после закључења уговора околности толико промене да његово испуњење постане знатно отежано, суд може, на захтев једне или друге уговорнице, њихове односе изнова уредити или раскинути. Суд може право примаоца издржавања преиначити у доживотну ренту ако се сагласе уговорнице.

Кад је доживотно издржавање уговорено у корист трећег лица, раскид уговора после смрти сауговарача даваоца издржавања може захтевати и лице у чију је корист издржавање уговорено. У светлу наше теме, посебно је битан чл. 204 ЗОН који говори о наследницима даваоца издржавања, тј. разматрања питања да ли дете може да буде уговорна страна. После смрти даваоца издржавања његове обавезе прелазе на његовог брачног друга и потомке који су позвани на наслеђе, ако пристану. Ако они не пристану на продужење уговора о доживотном издржавању, уговор се раскида, а они

---

[69] Уговор о доживотном издржавању има карактеристике уговора којим се старијим члановима друштва пружа потребна нега. За негу старијих чланова породице, Ann Stewart, „Home of Home: Caring about and for Elderly Family Members in a Welfare State", in: *Family Life and the Law: under one roof* (ed. Rebecca Probert), Ashgate, 2007, стр. 159–177.

[70] Чл. 194 Закона о наслеђивању (ЗОН), *„Сл. гласник РС"*, бр. 46/95, 101/2003 – одлука УСРС И 6/2015.

[71] Чл. 198 ЗОН.

[72] Чл. 201 ЗОН.

55

не могу захтевати накнаду за раније дато издржавање. Ако брачни друг и потомци даваоца издржавања нису у стању да преузму уговорне обавезе, могу захтевати накнаду од примаоца издржавања. Суд ће ту накнаду одредити по слободној оцени ценећи имовно стање примаоца издржавања и оних који су били овлашћени на продужење уговора. Поред става наше судске праксе да родитељ може у име детета закључити уговор о доживотном издржавању, поставља се питање да ли би то могао учинити и старатељ малолетног штићеника. Према ставу у теорији, сматра се да старатељ може у име штићеника закључити уговор о доживотном издржавању, уколико је претходно добијено одобрење центра за социјални рад.[73]

[73] Ирена Мајсторовић, *Обитељскоправна заштита старијих особа*, Загреб, 2024, стр. 89.

III Упоредно право

1. Општа решења у упоредном праву (грађански законици)

Пословна способност је, историјски посматрано, дуго била ограничена за узак круг особа. Поред деце, и жене су имале ограничену пословну способност. У првим европским грађанским законицима постојала је неједнакост полова, при чему је муж, као брачни партнер, био заступник своје супруге која није располагала општом пословном способношћу. Тако, у првој верзији *Code civil*, жена у браку није имала потпуну пословну способност, све до доношења новеле из 1938. године, када се она изједначава са мужем и стиче општу правну способност. Слично овоме, Немачки грађански законик тек 1957. године успоставља потпуну пословноправну равноправност између мушкараца и жена.

3 Општа карактеристика упоредноправних решења у области пословне способности је већа поступност у стицању пословне способности и много нижа старосна граница потребна за обављање појединих категорија послова, а за оне мање вредности це чак никаква доња старосна граница не захтева.

Према Немачком грађанском законику, ограничена пословна способност стиче це већ са седам година, те овакав малолетник може, уз сагласност законског заступника, закључивати све правне послове, а самостално може закључивати послове којима прибавља искључиво неку корист за себе, као и послове који ће бити извршени средствима која су им у ту сврху дата или су им дата да слободно располажу. У 1 немачком праву малолетник који је старији од 7 година може закључивати све правне послове уз сагласност законског заступника, а самостално може предузимати правне послове којима прибавља неку корист за себе.[74]

Иако немачки законодавац полази од тога да су деца млађа од седам година пословно неспособна и да је њихова изјава воље ништава, за разлику од нашег законодавца који ту старосну границу подиже на 14 година, уочавају се сличности у режиму под који потпадају правни послови лица ограничене пословне способности. За уговоре малолетника који су навршили седам година старости који су закључени без сагласности законског заступника немачки законодавац каже да њихова пуноважност зависи од одобрења заступника (исту одредбу немачки законодавац има и када су у питању једнострани правни послови. Такво решење постоји и у нашем ЗОО, који такве

[74] Пар. 104–113 Немачког грађанског законика.

уговоре сматра рушљивим, док их теорија назива храмајућим. У немачкој теорији, уговори лица ограничене пословне способности закључени без сагласности законског заступника сматрају се „привремено неваљаним", односно „уговорима чија је ваљаност сумњива", а који ће у случају да одобрење изостане постати „трајно неваљани" , односно изједначавају се са ништавим уговорима. Да би ови уговори производили правно дејство, неопходно је да буду оснажени накнадним одобрењем законског заступника. Немачко право даје могућност сауговарачу лица ограничено пословно способног на опозив. Право на опозив одговарало би у нашем закону праву на одустанак. Право на опозив губи се тренутком добијања одобрења законског заступника, а резервисано је за сауговарача који или није знао за узраст друге уговорне стране или постоје мане воље – преварен је или је у заблуди да постоји одобрење законског заступника малолетника. Немачко право не предвиђа да се у случају сазнања за пословну неспособност друге стране, односно за непостојање одобрења законског заступника, право на одустанак гаси истеком тридесетог дана од сазнања за то. У немачком праву прописано је право сауговарача да захтева од законског заступника да се изјасни да ли одобрава уговор, са циљем да се скрати период неизвесности и то у циљу правне сигурности – неопходно је да се изјасни у року од две недеље од дана пријема захтева за изјашњење, у супротном, сматраће се да одобрење није дато. Даље, немачки законик регулише и ситуацију када лице ограничене пословне способности стекне потпуну пословну способност и прописује да малолетниково одобрење ступа на место одобрења заступника. Немачки законодавац такве уговоре не назива рушљивим, а онда и не даје право уговорнику који је стекао пословну способност да поништава спорни уговор. Међутим, немачки законодавац то постиже тиме што прописује да ће одобрење сада пословно способног уговорника заменити одобрење заступника. Дакле, уговор ће постати пуноважан тако што ће уговорник који је постао пословно способан својом изјавом, сада правнорелевантне воље, у форми одобрења надоместити услов који недостаје за пуноважност. Немачки законодавац настоји да оствари следећи циљ: да уговор постане ипак пуноважан и прибегава решењу које се састоји у томе да се надомести недостатак који уговор неспорно има, а то се чини фикцијом да је одобрење сада пословно способног лица у ствари одобрење законског заступника. У питању је изјава правнорелевантне воље сада пословно способног лица са намером да закључи уговор са конкретним сауговарачем, са којим је исто лице и покушало да закључи уговор у време своје ограничене пословне способности, али у томе није успело управо због недостатака на плану воље.

Француско право са својим правилима о пословној способности малолетника и лица под посебном заштитом представља специфичан правни систем. Он се одлукује општим правилима о пословној способности малолетника, као и о пуноважности предузетих правних послова, уз мало конкретних одредби. Француски систем полази од тога да свако физичко лице поседује уговорну способност, те да може закључивати уговоре, осим ако другачије није предвиђено законом. Дакле, постоји претпоставка потпуне пословне способности уколико се не покаже супротно. Законодавац, и поред овакве претпоставке, у категорију пословно неспособних, сврстава две категорије особа: малолетнике до осамнаесте године који нису еманципацијом постали потпуно

пословно способни и лица која уживају посебну заштиту због тога што нису у стању да се старају сама о својим интересима. У *Code civil,* недостатак пословне способности изричито је прописан као разлог релативне ништавости уговора. Иако је релативна ништавост прописана у интересу пословно неспособних лица, увидевши да би тако постављено правило ограничавало њихову аутономију воље у свакодневним пословима мањег значаја, законодавац прописује следећи изузетак: уговори пословно неспособних лица су валидни уколико су у питању правни послови свакодневног живота који са собом не носе веће ризике по малолетника, а према закону уговорени су под нормалним условима. Ипак, и ови правни послови малолетника, који су генерално посматрано пуноважни, могу бити поништени услед прекомерног оштећења малолетника, осим у случају када је оштећење настало услед неког догађаја који се није могао предвидети. Када је у питању пословно способан сауговарач малолентика, он може истаћи приговор против тужбе за поништај уговора услед пословне неспособности било малолетног било пунолетног лица. Наиме, пословно способни сауговарач може истаћи приговор у поступку за поништење уговора, те доказати да је конкретан уговор за пословно неспособног малолетног уговарача користан и да нема оштећења за њега или да је он из таквог уговора чак остварио корист. Да би уговор малолетника био поништен, није довољно само доказати да је уговорник у тренутку закључења био пословно неспособан, већ и да има оштећења, односно да је конкретна трансакција за њега економски неповољна. Малолетници су у француском праву обавезани уговором све док такав уговор не буде поништен, а да би био поништен, неопходно је доказати да је извршење тог уговора неповољно за њих. Чланом 1152, ст. 2 предвиђа се могућност да се уговор потврди одрицањем од права на поништај, што може учинити само малолетник који је постао пословно способан или пунолетно лице које је стекло потпуну пословну способност, будући да ће одрицање производити дејство само уколико је потекло од заштићеног уговарача, и то након престанка разлога рушљивости. Ништавост уговора у свим случајевима је релативна ништавост на коју се може позивати само пословно неспособно лице, које је једино овлашћено и да потврди уговор, али тек када стекне потпуну пословну способност. Претходно француско решење предвиђало је могућност поништења само за малолетна лица, док је након реформе француског грађанског права проширена на сва пословно неспособна лица. Француски законодавац код малолетника следи појам поништења рушљивих уговора и то приговором против тужбе за поништење који може истицати пословно способан сауговарач. Такође је и чл. 389-3 и 450 француског *Code civil* прописано да су послови малолетника пуноважни у оним случајевима где закон или обичај овлашћује малолетника да делују самостално што се односи на свакодневне послове који не представљају већи ризик за малолетника и који се могу подмирити средствима која су уобичајена и у складу са положајем и стилом живота његове породице.

Француски законодавац има једно веома специфично решење – не прави поделу појма малолетних лица на старије и млађе малолетнике, већ их посматра као јединствену категорију. Да се вратимо на почетак анализе француског система – нема поступности и категоризације малолетника, постоји систем општости, редак у савременом упоредном праву.

У праву Енглеске је предвиђено да су пуноважни уговори малолетника којима се набављају оне ствари које су малолетнику неопходне за свакодневи живот. Овакав приступ ћемо видети и у оквиру судске праксе у азијским, афричким и другим системима под утицајима англосаксонског правног система.

Према мађарском Грађанском законику, ограничена пословна способност стиче це са дванаест година – дванаестогодишњак може уз сагласност законског заступника (која може бити дата и накнадно) предузимати све правне послове, а самостално може да закључује правне послове мањег значаја ради задовољења уобичајених свакодневних потреба, као и правне послове којима прибавља искључиво неку корист. Малолетници до дванаест година су пословно неспособни, али не сматрају се ништавим уговори које непосредно закључи лице без пословне способности и који су извршени, а малог су значаја и њихово закључивање у свакодневном животу се дешава учестало без сметњи.

Према пољском Грађанском законику, ограничена пословна способност стиче се са навршених тринаест година – тринаестогодишњак може самостално, без сагласности свог законског заступника, закључивати: уговоре који се редовно закључују о ситнијим стварима у свакодневном животу; уговоре којима располаже својом зарадом; уговоре којима располаже средствима добијеним на слободно располагање. Поред тога, кад пословно неспособно лице закључи неки од уговора који се редовно закључују о ситнијим стварима свакодневног живота, такав уговор постаје пуноважан кад се изврши, осим ако се малолетнику тиме наноси очигледна штета.

2. Појединачна упоредноправна решења

2.1. Европа

2.1.1. Црна Гора

Позитивно црногорско право одликује јединствено решење у упоредном праву по питању пословне способности. Својим либералним и радикалним решењем, има сличан концепт као француско право. Наиме, до 2016. године Црна Гора је ишла истим путем као и остале некадашње југословенске републике. Породични закон из 2007. године предвиђао је да постоје млађи малолетници (деца до 14. године старости) и старији малолетници (деца која су навршила 14. годину). Наведени приступ није ишао за индивидуалним капацитетима сваког детета и није тумачио да ли је дете способно да предузима одређени правни посао, већ се руководио узрастом. Млађи малолетник је могао да предузима послове малог значаја и правне послове којима не стиче ни права ни обавезе. Критеријум за процену да ли правни посао малог значаја, укључивао је правни стандард процене у сваком конкретном случају уз уважавање битног критеријума, а то су имовинске прилике конкретне породице у којој млађи малолетник живи. Код дереликције као правног посла неутралног карактера, заузео се став да је он могућ само у случају да су ствари које дете "остави" мале вредности. Сви остали правни послови млађег малолетника су ништави, чак и ако их одобри законски

заступник.[75] Када су у питању старији малолетници, они су могли закључивати све правне послове које могу и млађи малолетници, а све остале правне послове уз претходну или накнадну сагласност законских заступника, а за послове којима оптерећују непокретну имовину или располажу непокретностима, односно покретним стварима велике вредности, било је потребно одобрење органа старатељства. Ако нема претходне сагласности законског заступника, посао ће бити рушљив. Наведена правила важила су све до 2016. године, када долази до већ поменутог радикалног заокрета црногорског законодавца, највероватније под утицајем Конвенције о правима детета. Наиме, сматрало се да опште прописивање законске старосне границе није у складу са развојним капацитетима детета, те да многа деца сазревају раније и да им то треба признати на пољу пословне способности. Ово решење у себи има детецентричну концепцију пословне способности, супротну од оне коју ми заступамо у односу на општи концепт пословне способности детета, а то је да иста треба да остане непромењена, посебно у односу на остала права детета која су му призната на националном и међународном плану. У складу са поменутом концепцијом, црногорски законодавац напушта поделу на млађе и старије малолетнике и сваком детету признаје ограничену пословну способност. Дете без обзира на узраст може да предузима све правне послове, али уз претходну или накнадну сагласност законског заступника.[76] Идентично решење по питању одобрења органа старатељства задржано је ако је предмет уговора непокретна имовина детета или покретна имовина велике вредности.[77] У теорији се истиче да овакво решење иде за тиме да пуноважност правног посла зависи од воље детета.[78]

Црногорски законодавац је укинуо старосну границу по питању опште пословне способности детета, али је задржао старосне границе у погледу посебних пословних способности детета. Ту су решења слична као у нашем праву: дете са 15 година (одлучује са којим родитељем ће живети, одлучује о начину одржавања личних односа са родитељем са којим не живи, одлучује о избору средње школе, саставља тестамент, самостално извршава увид у матичне књиге, закључује уговор о раду), дете са 16 година (може поднети захтев за закључење брака, признати очинство), дете са 10 година (даје сагласност за промену личног имена, може затражити постављање колизијског старатеља, саглашава се са усвојењем и старатељством).

2.1.2. Грчка

У погледу старосне границе, грчко право има слична решења као и наше право - поставља различите старосне границе по питању посебних пословних способности детета. Грчки законодавац разликује малолетнике са 10, са 14 и са 15 година.

Најпре, малолетници старији од 10 година способни су да закључују правне послове из којих могу имати само правну корист (чл. 134 Законика о слободи), на пример, поклон

[75] Радоје Корач, Велибор Корач, *Породично право*, Подгорица, 2024, стр. 340.
[76] Члан 66. став 1. Породичног закона.
[77] Члан 308. ст 2. Породичног закона.
[78] Радоје Корач, Велибор Корач, *Породично право*, Подгорица, 2024, стр. 341.

или стицање својине на покретним стварима. Малолетници старији од 14 година могу слободно располагати приходима од свог личног рада или покретном имовином. У погледу непокретне имовине, постоји могућност стицања, али само ако им је дата на коришћење или на бесплатно располагање (чл. 135 Законика о слободи). Малолетници старији од 15 година способни су, уз општу сагласност лица којима је поверено њихово старање (родитеља или старатеља), да закључе уговор о раду (чл. 136 Законика о слободи). Према чл. 137 истог Законика, дозвољава се малолетницима у браку да покушају било коју правну радњу неопходну за одржавање или увећање њихове имовине, за задовољавање потреба њиховог личног издржавања, чувања и образовања, као и текућих потреба њихове породице. Правне радње предузете под условима из чл. 134–137 Законика о слободи су пуноважне. У одсуству ових услова, правни послови које покушају или остваре малолетници са ограниченим капацитетом су ништави. Према ставу у грчкој судској пракси, ништавост радњи малолетника са ограниченим капацитетом је апсолутна и на њу се може позвати свако ко има правни интерес, слично као код нас. За разлику од праксе, у делу теорије сматра се да су ове радње релативно ништаве, што значи да само малолетници, њихови заступници и наследници малолетника могу да се позову на такву ништавост.[79]

2.1.3. Енглеска и Велс

У Енглеској је основно правило да сва пунолетна лица имају потпуну пословну способност. Обичајна правила која су дуго важила и која су удату жену лишавала пословне способности одавно су укинута, као и она која су осуђеним затвореницима ускраћивала законска права, иако затвореник нема право гласа док служи казну. Ово ограничење је изазвало контроверзе последњих година и утврђено је да крши Европску конвенцију о људским правима. Међутим, особе немају потпуну пословну способност као резултат менталне неспособности. Пунолетство је раније било постављено на 21 годину, али је то промењено на 18 година, 1969. године. Закон о реформи породичног права из 1969. године предвиђао је да особа стиче пунолетство када наврши осамнаест година. Дакле, са 18 година особа стиче способност да поседује имовину, саставља тестамент, гласа. Дете је дефинисано Законом о деци из 1989. године као особа млађа од 18 година.

Међутим, дете млађе од 18 година може стећи законска права ако посебан закон то предвиди. На том ставу је и судска пракса. Постоји низ законских одредби којима се утврђује узраст у којем дете може да обавља одређене радње. Занимљиво је да се, супротно тенденцијама о снижавању узраста у ком дете стиче одређено право, последњих година граница за неке правне послове повећава. Тако, узраст у ком се може купити ватромет или дуван повећан је са 16 на 18 година, за куповину самострела са 17 на 18 година, док је старосна граница у којој се може постати посланик смањена са 21 на 18 година. Али, постоје и законске одредбе које дозвољавају да се одређена права остваре у много млађем узрасту, па тако дете може подићи новац са штедног

[79] Ismene Androulidakis-Dimitriadis, Elisabeth Poulou, *IEL Family and Succession Law – Greece: Suppl. 75*, The Hague: Kluwer Law International, 2015, стр. 40.

рачуна са 7 година, бити кривично одговорно за своје поступке са 10 година, може да обавља плаћени посао ограничен број сати недељно са 14 година, може да уђе у бар у лиценцираним објектима са 14 година, може имати пушку без надзора са 15 година, може купити кућног љубимца са 16 година. Када је реч о личним и репродуктивним правима, са 16 година дете је на прагу пунолетства и може пристати на сексуални однос (са особом истог или супротног пола) или чак ступити у брак, али само уз сагласност оних који имају родитељску одговорност. Са 17 година дете може имати возачку дозволу. Особе млађе од 18 година обично не могу да поднесу захтев за универзални кредит, осим ако се уклапају у једну од пет изузетних категорија. Истовремено, постоје и нека права родитеља која су условљена узрастом детета, Тако, право на дечји додатак и пореске олакшице за децу престаће када дете напуни 16 година, осим у случајевима када је дете редовно у школи или на одобреним курсевима обуке и родитељ се неће суочити са кривичним санкцијама због тога што није обезбедио одговарајућу храну, одећу, медицинску помоћ[80] или смештај за дете које је напунило 16 година.[81]

У једном тренутку током историје, способност малолетника да закључи ваљани уговор зависила је од природе уговора и узраста детета, али како се развијало јединственије уговорно право, малолетство је постало пресудан критеријум. Како је способност закључивања уговора постала повезана са коришћењем разума и расуђивања, уговорна способност малолетника се сходно томе смањивала. Заиста, закон усвојен 1874. године предвиђао је да су одређене класе уговора – они за враћање новца који је позајмљен или ће бити позајмљен, или за робу која је испоручена или ће бити испоручена (осим уговора о неопходним стварима), и сви рачуни изречени са одојчадима – апсолутно ништавни. Међутим, тај закон је у потпуности укинут Законом о уговорима малолетника из 1987. године, оживљавајући правило обичајног права да уговори ове врсте не би били извршни против малолетника, иако би их малолетник могао извршити. Пре Закона о реформи породичног права из 1969. године, којим је старосна граница пунолетства смањена са 21. на 18. година, ово правило је значило да већина

[80] Водећи случај у овој области је и даље случај Дома лордова у случају *Gilick против Западног Норфолка* и *Здравствене управе подручја Висбеч и Одељења за здравље и социјално осигурање*. У овом случају, госпођа Гилик, која је имала пет ћерки, оспорила је смернице о планирању породице које је Одељење за здравље и социјално осигурање издало здравственим властима подручја. Приговорила је сугестији да у изузетним случајевима лекар може, вршећи своју клиничку процену, прописати контрацепцију за девојчицу млађу од 16 година без знања или сагласности њених родитеља и тражила је уверавања од здравствених власти подручја да се ниједној од њених ћерки млађих од 16 година неће дати савети или третмани о контрацепцији без њеног знања и сагласности. Здравствене власти подручја одбиле су да дају таква уверавања, а госпођа Гилик је тражила проглашење да су саме смернице незаконите. Дом лордова је – тешком већином – утврдио да је њен захтев требало да буде одбачен. Кључни аспект одлуке за садашње потребе била је изјава лорда Скармана да дете има право да доноси сопствене одлуке „када достигне довољно разумевања и интелигенције да буде способно да се одлучи о питању које захтева одлуку". То значи да ће узраст у коме дете може донети одређену одлуку зависити и од зрелости појединачног детета и од озбиљности одлуке која треба да се донесе. Било које дато дете може бити компетентно да донесе једну врсту одлуке, али не и другу.

[81] Rebecca Probert, Maebh Harding, *IEL Family and Succession Law – England and Wales: Suppl. 80*, The Hague: Kluwer Law International, 2016, стр. 40.

33

студената основних студија – и многи људи који су били запослени одређени број година – нису имали способност да закључе уговор који би их обавезивао. Данас је основно правило да појединац може закључити обавезујући уговор са 18 година, али уговор који је закључио малолетник је ништав по избору тог малолетника, тј. обавезује другу страну уговора, али малолетник може да изабере да ли ће се придржавати његових одредби или не. Међутим, постоје одређени изузеци од овог правила. Прво, две врсте уговора су извршиве против малолетника: уговори о „неопходним стварима" и уговори о шегртовању, запослењу и служби. Друго, одређене врсте уговора су важеће, осим ако их малолетник не одбије. Треба напоменути да чак и неизвршиви уговор може имати неке правне последице. Без дубље анализе, треба напоменути још два ограничења у вези са изузетком. Прво, Закон о продаји робе из 1979. године такође јасно наводи да роба која се испоручује малолетнику мора бити прилагођена „његовим стварним потребама у време продаје и испоруке". Ово прави разлику између онога што малолетнику може бити потребно и онога што том малолетнику заправо треба у време закључења уговора. Друго, чак ни уговор о потрепштинама неће бити извршан против малолетника ако садржи строге и теретне услове – мора, у суштини, бити у корист малолетника. Закон о продаји робе из 1979. године предвиђа да када се потрепштине продају и испоручују малолетнику, он мора платити разумну цену за њих. Други изузетак од општег правила да су уговори које су закључили малолетници ништави примењује се када је малолетник везан уговорима о раду, шегртовању или услугама. Поново, образложење је да је малолетнику корисно да закључи уговор који пружа обуку у вештинама које ће бити потребне у одраслом добу. Уговор неће бити обавезујући ако је репресиван по својим условима. Судови су нагласили да предметни уговор малолетника треба тумачити у целини.[82]

2.1.4. Естонија

У Естонији лица која су навршила 18 година (пунолетна лица) имају потпуну пословну способност. Лица млађа од 18 година (малолетници) и лица која су због душевне болести, менталне инвалидности или другог менталног поремећаја трајно неспособна да разумеју или управљају својим поступцима, имају ограничену пословну способност. Ако је пунолетном лицу постављен старатељ, његова ограничена пословна способност се претпоставља. Ограничена активна пословна способност малолетника од најмање 15 година може се продужити од стране суда ако је то у интересу малолетника и ако ниво развоја малолетника то дозвољава. Суд одређује трансакције, тј. правне послове које малолетник може самостално да обавља. Сагласност законског заступника није потребна за продужење, посебно ако је одбијање давања сагласности очигледно супротно интересима малолетника.[83] Лице са ограниченом активном пословном способношћу може и само бити заступник, осим у случају заступања које произлази из закона. Ограничена пословна способност може се проширити посебно у вези са склапањем брака, мада се то не дешава аутоматски као када је претходна редакција

[82] Rebecca Probert, Maebh Harding, *IEL Family and Succession Law – England and Wales: Suppl. 80*, The Hague: Kluwer Law International, 2016, стр. 52.

[83] Чл. 9 Грађанског законика Естоније.

Грађанског законика била важећа. Међутим, малолетник може закључивати и потписивати уговоре о раду (и мора то учинити лично) и одговоран је за кривична дела почев од четрнаест година.[84] Суд, такође, може са оправданим разлогом опозвати продужење ограничене активне пословне способности малолетника у потпуности или делимично. Између осталог, то значи да таква особа не може саставити тестамент без сагласности заступника. Правни посао који је закључило лице са ограниченом активном пословном способношћу без претходне сагласности свог законског заступника је ништав, осим ако законски заступник накнадно не ратификује правни посао. Ако лице стекне потпуну активну пословну способност након закључења правног посла, може сам да га ратификује. Правни посао који је закључило лице са ограниченом пословном способношћу без претходне сагласности или накнадне потврде његовог законског заступника је важећи ако из правног посла не произлазе директне грађанске обавезе за то лице и ако је лице извршило правни посао средствима која су му додељена у ту сврху.[85] Ако законски заступник не да потврду у року од две недеље од пријема предлога друге стране у уговору, сматра се да законски заступник није ратификовао уговор. У таквом случају, друга страна може повући своју изјаву о намери у вези са закључењем уговора ако друга страна није знала нити је требало да зна да је пословна способност лица ограничена. У таквим случајевима, сматра се да изјава о намери није дата.[86] Ако заступник да сагласност за закључење уговора или ратификује уговор, претпоставља се да се сагласност или ратификација примењују и на све акте и изјаве о намери које се односе на уговор и његово извршење.[87] Једнострани уговори које је закључило малолетно лице млађе од седам година су ништави. Вишестрани уговори које је закључио малолетник млађи од седам година су ништави, осим ако он изврши уговор средствима која су му додељена у ту сврху или на слободно коришћење уз сагласност законског заступника.[88]

2.1.5. Чешка

Према чешком праву, способност појединца да стиче права и преузима обавезе кроз своје правне радње (пословна способност) утврђује се када достигне пунолетство, тј. постане пунолетан. Појединац стиче пунолетство када наврши 18 година.[89] Пре тог времена, пунолетство се може стећи само склапањем брака. Тако стечено пунолетство неће се изгубити уколико се брак разведе или прогласи неважећим. Стицање пунолетства склапањем брака изражава принцип једнакости између супружника. Венчани супружник пословно је способан у стварима где закон генерално захтева пуну способност за обављање правних радњи. Правни положај малолетника млађег од 18 година је прилично интересантан. Тамо где закон изричито захтева 18 година старости,

[84] Чл. 33 Кривичног законика Естоније.

[85] Чл. 1, ст. 3 Грађанског законика Естоније.

[86] Чл. 11, ст. 4–6 Грађанског законика Естоније.

[87] Чл. 11, ст. 2 Грађанског законика Естоније.

[88] Tanel Kalmet, Piret Mõistlik, *IEL Family and Succession Law – IEstonia: Suppl. 43*, The Hague: Kluwer Law International, 2009, стр. 55.

[89] У пракси се одредба о пунолетству тумачи на такав начин да лице навршава 18 година на почетку (тј. у 00:00 часова) дана који бројем и месецом одговара дану када је лице рођено пре 18 година.

он не може самостално да делује. Дакле, особа млађа од 18 година нема право гласа, не може да поднесе захтев за дозволу за обављање делатности, возачку дозволу, не смеју јој се служити алкохолна пића у кафани, нити јој је дозвољено да гледа филм за одрасле у биоскопу (тј. по правилу непристојан филм). Малолетник може, било као купац или продавац, да склопи уговор о продаји непокретности, да склопи уговор о кредиту у износу од милион круна (наравно, ако пронађе банку спремну да му позајми новац), али не може да склопи уговор са послодавцем о материјалној одговорности у раду мензе за запослене са месечним прометом од неколико хиљада круна, јер Закон о раду изричито захтева 18 година старости за склапање уговора о материјалној одговорности. Након 1950. године, чешки закон не садржи институт проглашења лица пунолетним од стране суда (*venia aetatis*).[90]

Особа се сматра малолетном док не наврши 18 година или не закључи брак између 16 и 18 година. Традиционално, основа правног статуса детета у чешком праву је садржана у породичном праву, иако су породични односи регулисани грађанским законицима или посебним породичним законицима, као што је уобичајено у источноевропским земљама. Заиста, породично право садржи, у поређењу са другим гранама права, најопсежније регулативне прописе о бројним важним правним питањима која се тичу детета. Основа правног статуса детета произлази из уставног права, јер рођењем свако људско биће постаје држављанин одређене државе. Признавање детета као грађанина (без обзира на његове године) аутоматски му даје сва грађанска права која ужива било који други (тј. одрасли) грађанин. Дете као људско биће и као грађанин државе подлеже правима и обавезама и као свака друга пунолетна особа може имати користи од њих или претрпети штету. Сва права дата Уставом, као и посебним прописима које је држава прописала за грађане, такође се тичу деце и односе се на њих. Што се тиче дугорочне незрелости детета и његове зависности од других (родитеља, друштва, државе итд.), поред основних грађанских права, деци се дају и посебна права по закону која се односе само на децу и служе њиховој заштити. Стога, може се чинити да је деци дато више права него пунолетним људима и та права су углавном заштитне природе. Ипак, велики део грађанских права није доступан деци у зависности од узраста у којем се стицање неких грађанских права даје (право на рад, право гласа, бирања). Закон, по правилу, предвиђа посебну заштиту детета применом института старатељства. Пунолетним лицима и државним органима намећу се разне посебне обавезе у односу на децу које суштински помажу у остваривању права детета, не третирајући их као објекат права, већ као равноправни субјект.[91] Дете не може самостално да делује или да доноси одлуке, иако је по закону дете експлицитно овлашћено да се обрати, без знања родитеља, државним органима како би затражило помоћ. Ово право у пракси зависи од

[90] Milana Hrušakova, Lenka Westphalova, *IEL Family and Succession Law – Czech Republic: Suppl. 56*, The Hague: Kluwer Law International, 2011, стр. 42.

[91] Овде се јавља још један проблем: у настојању да се спречи да дете буде „објекат" својих родитеља или других одраслих, оно самим тим не постаје „објекат" државних органа, односно судова или органа државне управе надлежних за заштиту права детета. Малолетно дете, које нема пуну пословну способност, увек заступају његови законски заступници који делују у његово име, односно државни органи који делују у име државе.

узраста детета и чињенице да дете схвата потребу за интервенцијом или помоћи државних органа. Посебна одлика чешког права је да различите старосне границе или категорије деце с обзиром на њихов правни статус нису признате. Ако закон користи термин дете, често се наводи само малолетно дете, без постојања категорија малолетника. Кривично право прави разлику између малолетне деце до 15 година и младих особа између 15 и 18 година. Термин млада особа се користи и у радном праву, означавајући малолетног запосленог.[92]

Историјски посматрано, што се тиче способности за обављање правних радњи, Грађански законик из 1911. године је признавао децу као особе до седам година, млађе од 14 година, односно особе до 14 година и малолетнике, односно особе које још нису навршиле 21 годину. Такође, Грађански законик из 1950. године решио је питање способности малолетника да обављају правне радње прописивањем старосних граница. Деца до 6 година била су апсолутно неспособна да обављају правне радње, деца између 6 и 18 година имала су способност да обављају само оне правне радње које су искључиво у интересу њихове добробити и да склапају уговоре који су одмах испуњени и који су примерени њиховом узрасту. Међутим, Грађански законик из 1964. године није преузео ово правило ослањајући се само на веома опште правило. Малолетници су имали способност да обављају правне радње само ако је природа таквих радњи одговарала нивоу менталног и моралног развоја њиховог узраста. Изузетно широк правни стандард „ако природа таквих радњи одговара менталном и моралном нивоу развоја њиховог узраста" треба схватити објективно, односно сваки случај се мора разматрати не у смислу индивидуалне, менталне зрелости (која обухвата ниво размишљања и одлучивања) одређеног малолетника, већ у складу са нивоом менталног развоја који се очекује код малолетника одређеног узраста. Занимљиво је и од великог значаја за праксу, да се нуде конкретни примери правних послова које малолетник може да заснује. Природа правног чина се разматра у овом смислу, као и врста стечене ствари (нпр. малолетник нема капацитет да купи живог пса у продавници, али може купити белог миша или акваријумску рибицу), њена вредност, правне последице понашања малолетника и сл. Сматра се да такав приступ омогућава уравнотежен поглед и на интересе малолетника и на заштиту трећих лица која поступају са малолетником у доброј вери. На пример, малолетник поседује способност да предузима правне радње које искључиво доприносе његовој добробити, да закључује уговоре ако се они одмах извршавају и ако је њихов садржај примерен узрасту малолетника. Судска пракса је дошла до закључка да лице са 17 година (шегрт) може само да купи мали мотоцикл, под условом да је његова цена сразмерна његовим приходима и могућој уштеђевини.

Ако малолетници предузимају правне радње за које немају пословну способност, такве радње биће неважеће. На пример, судска пракса сматра да ако малолетни поверилац није имао способност да предузме правну радњу која укључује прихватање накнаде која произлази из уговора и друго лице, које није овлашћено да заступа малолетника у

[92] Milana Hrušakova, Lenka Westphalova, *IEL Family and Succession Law – Czech Republic: Suppl. 56*, The Hague: Kluwer Law International, 2011, стр. 44.

овој радњи, прихвати накнаду од дужника, дуг није намирен. Често се поставља питање да ли малолетник може законито примити поклон. Ако се малолетник, с обзиром на своје године, може сматрати пунолетним у односу на предметни правни чин, онда ће, наравно, поклон бити валидан. Ово ће важити и када малолетник прихвати значајну количину новца, акција итд., или прихвати привидну имовинску добит. Само када би прихватање поклона било повезано са тешким обавезама (нпр. поклоњена некретнина је оптерећена службеношћу доживотног коришћења трећег лица), ово би био правни чин који по својој природи није прикладан нивоу менталног развоја који одговара узрасту малолетника и стога би правни посао био ништав за малолетника. Ако би законски заступник прихватио поклон у име малолетника, морало би се испитати да ли поклон представља обичну ствар или не. У супротном случају, ако није у питању обична ствар, примање поклона у име малолетника морало би бити одобрено од стране суда. Ако малолетник нема способност да обавља одређене правне радње, ту правну радњу ће у његово име предузети његов законски заступник. Чешки закон не предвиђа правне радње малолетника уз претходну нити уз накнадну сагласност законског заступника. Такође, никако малолетник, након што постане пунолетан, не може накнадно одобрити правне радње које у његово име обавља његов законски заступник. Родитељи или усвојитељи су законски заступници под условом да имају родитељске обавезе. У рутинским стварима, као законски заступници могу деловати и хранитељ, лице коме је дете поверено, и старатељ. Ако родитељи нису законски заступници детета, ову улогу ће преузети старатељ кога је именовао суд. Грађански закон садржи прецизнију одредбу у дефинисању способности малолетника у вези са наслеђивањем. Малолетници који су навршили 15 година могу изразити своју последњу вољу само у облику нотарског записа, док малолетници испод 15 година не могу изјавити вољу.[93] Ако су у сфери приватног права типична питања способности малолетника да се понаша у складу са законом и да стиче права и обавезе на основу сопствене воље, у јавном праву је типично да се детету дозволи одређено понашање навођењем одређених старосних граница. Старосне границе се разликују по природи:

(а) по навршеном узрасту дете стиче права која раније није имало, након што докаже да је способно за одређено понашање (нпр. добијање возачке дозволе за мали мотоцикл са 15 година); (б) одређена понашања детета у културној сфери се протежу без икаквих других ограничења (посећивање филмских представа, позоришта, уметничких догађаја.); (ц) до одређеног узраста деци је забрањено понашање на одређени начин који би могао бити опасан (по њихово здравље, живот, васпитање – на пример, без пратње старије особе дете млађе од десет година не сме возити бицикл на јавној улици).

Сублимирано, у неким случајевима довољно да дете достигне одређене године, у другима дете има право да се понаша на одређени начин тек по навршеном узрасту, плус је потребна одлука административног органа који је проверио способност детета за одређено понашање (нпр. добијање возачке дозволе). У бројним случајевима,

[93] Milana Hrušakova, Lenka Westphalova, *IEL Family and Succession Law – Czech Republic: Suppl. 56*, The Hague: Kluwer Law International, 2011, стр. 51.

поштовање таквих забрана и ограничења наметнутих малолетницима проверавају државни органи на различите начине, често само путем упозорења (нпр. право детета да користи лифт без надзора одрасле особе).[94]

2.1.6. Данска

У Данској, особа у правном смислу је пре свега физичко лице. Сви одрасли пунолетни грађани имају способност да уживају законска права и да буду подложни законским обавезама. Особа такође има политичка и социјална права заједно са другим особама у заједници. Та способност обухвата све, укључујући децу, ментално оболеле и све особе са инвалидитетом тако да је заправо свако особа у овом правном смислу.

У погледу посебне пословне способности малолетника, дете може поседовати фарму и бити правно лице у оним уговорима које вођење фарме укључује, чак и ако само дете не може да закључи ове уговоре, то може да учини његов старатељ. Дете ће, такође, бити одговорно за накнаду штете ако само или особа коју је оно запослило на фарми проузрокује штету трећем лицу или његовој имовини.[95] Особе под старатељством због менталне болести или менталног инвалидитета, такође, могу поседовати фарме, водити фабрике или наслеђивати велике суме новца. Пословна способност је, сходно наведеном, урођено право које припада свим појединцима од тренутка њиховог рођења до тренутка њихове смрти. Чак и пре рођења, нерођено дете је особа која може да наследи и има право на надокнаду ако изгуби храниоца породице.

Пословна способност се може дефинисати као способност особе да: (1) располаже својом имовином; (2) закључује уговоре и (3) буде одговорна за деликтне поступке. Особа којој недостаје једна или више ових способности сматра се пословно неспособном за деловање. Њен старатељ делује у њено име како би располагао њеном имовином или закључивао уговоре. Особа је неспособна за деловање из два разлога: (1) ако је дете или млада особа, односно малолетник; (2) ако је пунолетна особа стављена под старатељство и такође је проглашена неспособном за деловање. Малолетност је регулисана Законом о старатељству, поглавље 1, одељци 1–4. Особа нема пословну способност од рођења, она не стиче пословну способност док не напуни 18 година, тј. стиче правну способност на свој 18. рођендан у поноћ.[96] Док не постане пунолетна, носилац родитељског права је њен старатељ. Ако оба родитеља поседују родитељско право, они су обоје старатељи и заједнички делују у име малолетника, али један старатељ може овластити другог да делује у његово име.[97] Малолетници, тј. младе особе млађе од 18 година, немају пословну способност у смислу да не могу: (1) располагати својом имовином и (2) закључивати уговоре. Изузетак од старосне границе од 18 година направљен је у Закону о старатељству, у погледу младих особа млађих од 18 година које склопе брак пре него што достигну тај узраст. Млада особа млађа од 18

[94] Milana Hrušakova, Lenka Westphalova, *IEL Family and Succession Law – Czech Republic: Suppl. 56*, The Hague: Kluwer Law International, 2011, стр. 53.

[95] Одредбе о одговорности за деликт налазе се у Закону о одговорности за деликт, чл. 24(а).

[96] Чл. 1 Закона о старатељству.

[97] Чл. 2 и 3 Закона о старатељству.

година која раније није била у браку не може се венчати без сагласности родитеља. Ако је један од родитеља или преминуо, ментално болестан, ментално хендикепиран, без удела у родитељској власти, или ако се његов/њен пристанак не може добити осим без значајних потешкоћа или одлагања, тада је довољна сагласност другог родитеља. Сагласност родитеља мора бити написана на посебном обрасцу и односи се на брак малолетника са само једном одређеном особом, не може се дати за општу сврху брака штићеника са било којом особом.[98] Као што смо видели, младе особе млађе од 18 година не могу се венчати, осим ако добију дозволу државне администрације у складу са Законом о браку и брачним споровима.[99] Када добију ову дозволу за венчање, аутоматски стичу пословну способност, осим ако државна администрација, приликом давања дозволе, не постави услов да млада особа млађа од 18 година остане малолетна и штићеник. Ово је решење занимљиво и потпуно супротно нашем праву, јер се пословна способност не стиче склапањем брака, већ добијањем дозволе. То значи да ако из одређених разлога не дође до закључења брака пословна способност је стечена. У случајевима када је млада особа млађа од 18 година која подноси захтев за дозволу за венчање богата, дозвола се условљава да се пословна способност не додељује, ако, с једне стране, ни она ни њен партнер нису способни да управљају својим капиталом и имовином, али им је, с друге стране, потребна дозвола за венчање, на пример, зато што пар има дете или га очекује. Друго решење је идентично нашем праву – ако се малолетник венчао и развео пре него што напуни 18 година, он задржава пословну способност без обзира на чињеницу да брак више не постоји.[100]

Када је у питању пословна способност малолетника за закључење уговора, у случају неважећих уговора, одредбе Закона о старатељству, Поглавље 7, чл. 44–46, покривају сва лица која се називају „штићеници". Ове одредбе не регулишу приступ штићеника раскиду уговора, јер он има то право у сваком случају, без обзира на околности. Одредбе се односе само на другу страну у уговору и регулишу његов приступ раскиду уговора. Одредба у чл. 44 се бави раскидом неважећег уговора, чл. 45 враћањем било које размењене робе и надокнадом штете. Члан 46 садржи правило о неважећим уговорима које је склопила особа која није штићеник, али је психички неуравнотежена и неспособна да делује рационално. Члан 44(1) покрива ситуацију у којој је штићеник сам закључио уговор, а да није способан за то због недостатка правне способности. У овом случају, друга страна у уговору може да га раскине, осим ако старатељ не одобри уговор како је састављен или ако штићеник у потпуности и тачно раскине у складу са његовим условима. Први пример таквог изузетка је случај када штићеник купи мопед на рате, уговор може накнадно одобрити старатељ или зато што штићеник постане пунолетан и сам одобри или испуни уговор. Занимљив пример из данског права имамо у погледу правних послова малог значаја који малолетници предузимају свакодневно, попут куповине у продавници. Други пример уговора који је сачинио штићеник, а који

[98] Hans Viggo Godsk Pedersen, Ingrid Lund-Andersen, *IEL Family and Succession Law – Denmark: Suppl. 81*, The Hague: Kluwer Law International, 2016, стр. 65.

[99] Чл. 1, ст. 1, тач 1. Закона о браку и породичним споровима.

[100] Hans Viggo Godsk Pedersen, Ingrid Lund-Andersen, *IEL Family and Succession Law – Denmark: Suppl. 81*, The Hague: Kluwer Law International, 2016, стр. 25.

је строго неважећи, али који је важећи у датим околностима, јесте када штићеник добије одређену количину готовине за коју купује нешто непотребно, на пример, седмогодишњак који купује слаткише за 10 фунти. У овом случају, друга страна у уговору је заштићена законом, јер је у интересу друштва да се може ослонити на пријем готовине, иако малолетник није требало да купује слаткише, већ да купује за своју мајку.[101]

2.1.7. Хрватска

У важећем хрватском грађанском праву постоји опште правило да је посао који склапа ограничено пословно способна особа рушљив, а онај који склопи потпуно пословно неспособна особа је ништав.[102] Деца су до пунолетства потпуно пословно неспособна. Стога, правне радње које предузимају су правно неваљане и као такве не производе никакав правни учинак у правном промету. Малолетнике у правном промету заступају њихови законски заступници који исказују правну вољу коју малолетници нису способни сами обликовати (родитељи, усвојитељи, старатељи). Имајући у виду да се парнична способност правних субјеката веже уз њихову пословну способност, последично, малолетници немају парничну способност. То значи да они не могу самостално покренути породичне судске поступке и предузимати радње у њима. У том процесном делу их такође заступају њихови законски заступници, који у њихово име и за њихов рачун предузимају све радње у поступцима.

Према одредбама чл. 18 Закона о обвезним односима,[103] пословно способна особа може властитим делима воље стварати правне послове, а притом је важно знати да пословну способност физичка особа стиче пунолетством. Особа која није пунолетна може закључивати само правне послове који су одређени законом. Уместо особе која нема пословну способност њену вољу ће остварити њен законски заступник или старатељ. У хрватском правном систему, за разлику од српског у коме постоји систем двостепености пословне способности, постоји систем тростепености. Наиме, особа може бити потпуно пословно способна, пословно неспособна и ограничено пословно способна. Стицање пословне способности физичке особе регулисано је одредбом чл. 117 Обитељског закона који прописује да дете потпуну пословну способност стиче пунолетством или склапањем брака прије пунолетства, а да је пунолетна особа која је навршила осамнаест година живота.[104]

---

[101] *Ibid.*, стр. 33.

[102] Алдо Радоловић, „Природна пословна неспособност као разлог неваљаности правног посла", *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*, 1991, Вол. 30, бр. 1, стр. 196.

[103] Закон о обвезним односима, *„Народне Новине"*, бр. 35/05, 41/08, 125/11, 78/15, 29/18, 126/21, 114/22, 156/22.

[104] Лидија Росташ Берош, „Заступање странке у управном спору", *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Ријеци*,

Потпуну пословну способност, а самим тим и парничну способност, стиче свака особа када постане пунолетна или када склопи брак пре пунолетства, а исто важи и за дете. Дете је до навршене 18. године живота пословно неспособно и не може самостално предузимати правне послове, већ то у његово име могу вршити законски заступници детета. Дете са навршених 15 година, ако је запослено, има ограничену пословну способност у погледу имовинских права, односно са навршених 16 година има исто, али у погледу личних права, као пацијената (нпр. предузимање медицинских захвата, прегледи и медицинске анализе). Ако дете предузме правни посао – он је ништав. Слично као и у нашем праву, дете има парничну способност само у оквиру своје пословне способности.[105] Хрватско право нам сведочи и даје доказ о значају ове теме коју обрађујемо, стога што постоји конкретна и јасна веза између радне и пословне способности детета, тј. право детета на рад које се манифестује са одређеним узрастом заснивањем радног односа директно условљава већи степен пословне спосбности него код малолетника, односно детета које није запослено. Запослено дете које стиче зараду има ограничену пословну способност, тј. дете има различит квалитет пословне способности у односу на своје вршњаке који нису запослени.

Закон о управним споровима прописује да тужилац и заинтересована особа могу предузимати радње у спору ако су потпуно пословно способни, односно у границама своје пословне способности. За тужиоца или заинтересовану особу радње у спору може предузимати особа овлашћена за заступање, заједнички представник и заједнички опуномоћеник групе особа. Поступовну способност имају све особе којима пословна способност није ограничена, а особе којима је пословна способност делимично ограничена, поступовно су способне у границама своје пословне способности. Особе којима је пословна способност потпуно одузета немају поступовну способност, већ за њих радње у поступку подузимају њихови законски заступници. Пословну способност имају физичка и правна лица. На питање пословне способности физичког лица Закон о управним споровима упућује на одговарајућу примену одредаба којима је уређена пословна способност физичких лица у парничном поступку.

Обитељски закон у чл. 85, у ст. 1 и 2 доноси законски опсег и садржај института ограничене пословне способности. Па тако Обитељски закон наводи да дете које је навршило петнаест година живота, те притом зарађује, може предузимати правне радње, односно склапати правне послове, те преузимати обвезе, али само до висине новчаног износа који је еквивалент његове зараде. Обитељски закон констатује како особа може располагати својом зарадом, али под условом да не угрожава своје издржавање. Међутим, ако правни послови и правне радње битно утичу на његова имовинска и лична права, за предузимање таквих послова или радњи потребна је сагласност родитеља, односно законских заступника уколико је случај да родитељи истовремено нису и законски заступници.

Вол. 37, Но. 1, 1991, стр. 739.

[105] Дубравка Храбар, Ненад Хлача, Дијана Лаковац Лозић, Александра Граовац, Ирена Мајсторовић, Аница Чуло Маргаретић, Иван Шимовић, *Обитељско право*, Загреб, 2021, стр. 359.

2.1.8. Ирска

У Ирском праву немамо много одредаба о пословној способности малолетника. Термин малолетник описује сваку особу млађу од 18 година. Термин *инфант* се више не појављује у ирском праву. Малолетник постаје пунолетан на годишњицу свог 18. рођендана и након тога стиче потпуну пословну способност. Малолетник поседује ограничену пословну способност док није пунолетан. Малолетник има ограничену способност да закључи уговор и та способност се може поделити у три главне категорије: (а) уговори који обавезују малолетника; (б) уговори који обавезују малолетника осим ако се не раскину и (ц) уговори који се сматрају ништавим према Закону о помоћи за инфанте из 1874. године.[106]

Минимална старост за склапање брака је 18 година. Члан 31 Закона о породичном праву из 1995. године подигао је старосну границу са 16 на 18 година. Може се поднети захтев суду да се страна или обе стране прогласе изузетим од старосног ограничења према чл. 33 Закона. Члан 32 Закона о породичном праву из 1995. године захтева од будућег пара да дају обавештење три месеца унапред о датуму када предлажу брак. Налог којим се укида овај захтев може се добити у складу са чл. 33 Закона. Непоштовање ових законских захтева чини сваки брак ништавим.[107]

2.1.9. Литванија

У Литванији, постизањем пунолетства, тј. када физичко лице наврши 18 година, оно својим радњама у потпуности врши сва своја грађанска права и грађанске обавезе. Ограничења активне грађанске способности не могу се никоме наметнути ни на који други начин, осим изричитом одредбом закона. Малолетници старији од 14, а млађи од 18 година закључују уговоре уз сагласност родитеља или старатеља. Уговори закључени без сагласности законских заступника сматрају се пуноважним ако је сагласност законског заступника дата након закључења уговора. Малолетници старији од 14, а млађи од 18 година имају право да располажу својим приходима и имовином стеченом за тај приход, да остварују ауторска права на своја дела, проналаске, индустријски дизајн, као и право да сами закључују уговоре ради задовољавања својих редовних и уобичајених потреба. Уговоре у име и за рачун малолетника млађег од 14 година закључују њихови родитељи или старатељи. Малолетници млађи од 14 година имају право да сами закључују уговоре ради задовољавања својих редовних и уобичајених потреба.[108] Ово су у нашем праву такозвани правни послови мале вредности или уобичајени правни послови.

2.1.10. Македонија

---

[106] Paul Ward, *IEL Family and Succession Law – Ireland: Suppl. 85*, The Hague: Kluwer Law International, 2017, стр. 33.

[107] *Ibid.*, стр. 56.

[108] Vida Petrylaite, *IEL Family and Succession Law – Lithuania: Suppl. 70*, The Hague: Kluwer Law International, 2014, стр. 28.

У македонском праву лица са ограниченом пословном способношћу су малолетници између 14 и 18 година старости, такозвани старији малолетници. У ову категорију спадају и пунолетна лица која су, судском одлуком, делимично лишена пословне способности. Лица из ове категорије могу самостално да закључују правне послове, али, како би они постали пуноважни, осим код послова мање вредности, потребна је сагласност (претходна или допунска) њихових заступника. По слову закона, у македонском праву родитељи заступају своју малолетну децу.[109] Правна радња закључена без сагласности родитеља или старатеља је рушљива, али се може конвалидирати у законском року, чиме постаје пуноважна, рачунајући од тренутка њеног закључења. Старији малолетници располажу и посебном пословном способношћу, у конкретним, законом опредељеним случајевима, и то када малолетник закључује уговор о поклону у коме се јавља као прималац поклона[110]; може својом вољом располагати сопственом зарадом и може саставити тестамент са навршених 15 година старости. Малолетник који је са 15 година засновао радни однос и стекао зараду или имовину од прихода из зараде, самостално располаже том имовином.[111] Такође, и пунолетном лицу може бити одузета или ограничена пословна способност ако то лице постане неспособно за расуђивање или ако својим поступцима и понашањем угрожава своја или туђа права и интересе. Разлози за одузимање или ограничење пословне способности најћешће су: наступање душевног обољења, заосталост, злоупотреба алкохола или опијата, старачка немоћ и слично. Тако, постоје случајеви закаснелог стицања пословне способности, могућност привременог или трајног губљења, као и могућност враћања, уз поступак делимичног или потпуног проглашавања лица пословно способним. Интересантан пример фактичког ограничења пословне способности, која није везана за узраст или психичко стање личности, имамо у Закону о власништву и другим стварним правима Републике Македоније из 2001 године у којем се странци (странска физичка лица) ограничавају у погледу остваривања наследних права на начин што је њихово право наслеђивања условљено постојањем реципроцитета између Републике Македоније и њихове земље, осим када је то другачије уређено међународним уговором. Исти услов – реципроцитет је постављен и код стицања права власништва стана или стамбене зграде, као и стицање права власништва или дуготрајног закупа пословног простора на територији Републике Македоније.[112]

Изузетак од правила да се општа пословна способност стиче пунолетством постоји код поступка еманципације, када малолетно лице са навршених 16 година старости жели да ступи у брак. У таквим случајевима, суд је дужан да утврди да ли је малолетно лице спремно и способно да ступи у брак, да разуме правне последице брака и сва права и обавезе које из брака произлазе. Ступањем у брак, малолетно лице стиче пуну, општу пословну способност и тиме престаје родитељска власт над њим. Важно је истаћи да

---

[109] Љиљана Спириковик Трпеновска, Дејан Мицковик, Ангел Ристов, *Семејно право*, Скопје, 2013, стр. 194.

[110] Чл. 557, ст. 2 Закона о облигационим односима Републике Македоније.

[111] Дејан Мицковик, Ангел Ристов, *Семејно право*, Скопје, 2015, стр. 339.

[112] И. Камбовски, *op. cit.*, стр. 347.

дозвола коју даје суд, а којом се дозвољава склапање брака, нема никакву правну важност што се тиче пословне способности малолетног лица, све до тренутка закључења брака. У том тренутку малолетно лице постаје пословно способно и ту способност не може изгубити, чак ни у случају развода брака. Не може склопити брак лице које није навршило 18 година старости. Надлежни суд може, у ванпарничном поступку, дозволити склапање брака оном лицу које је навршило 16 година живота ако се установи да је постигло телесну и психичку зрелост потребну за остваривање права и обавеза који настају у браку, на основу претходног мишљења здравствене установе и социјалног радника (чл. 18 Закона о породици; у овом контексту и чл. 20 истог закона: „Не могу закључити брак лица која имају манифестни облик душевног обољења са психотичним симптомима или резидуалним знацима болести и због тога не могу разумети значај брака и обавеза који из њега произлазе, а која су истовремено и неспособна за расуђивање. Не могу закључити брак и лица која заостају у менталном (психичком) развоју, а припадају групи лица са тешком и најтежом менталном омећеношћу са IQ испод 36."). Такође, пословна способност физичких лица је неопходан услов и код једног посебног случаја преноса права *mortis causa*. Код наслеђивања, уколико жели да се откаже од свог дела, наследник мора имати општу пословну способност. У супротном, то лице не може дати изјаву о отказивању, међутим такву изјаву може дати његов законски заступник, уз допунско одобрење старатељског органа. Уколико изјава није дата лично, од стране наследника, то може урадити и његов пуномоћник, уз претходно овлашћење садржано у специјалном пуномоћју.[113]

2.1.11. Немачка

Према немачком праву, способност да се произведу правна дејства путем изјава (нпр. за закључење уговора) назива се „способност за закључивање правних послова" (*Geschäftsfähigkeit*). У принципу, свако људско биће је пословно способно. Изузеци се праве када: (а) лице још није навршило 18 година и (б) када лице пати од патолошког менталног поремећаја који спречава слободно вршење његове или њене воље осим ако је ово стање привремене природе. Малолетници, тј. лица која још нису навршила 18 година, су или неспособни или делимично способни да закључују правне послове. Деца су неспособна да закључују правне послове ако су млађа од 7 година. Свака изјава воље коју да правно неспособно лице је ништава. Изјава воље дата лицу које је правно неспособно не производи правно дејство док не стигне до његовог законског заступника. Малолетници имају ограничену способност да закључују правне послове ако су навршили 7 година, али још нису навршили 18 година. По правилу, особа са ограниченом правном способношћу може дати изјаве воље. Њихова валидност зависиће од сагласности, претходне сагласности (*Einwilligung*) или одобрења, касније сагласности (*Genehmigung*) њеног законског заступника. Међутим, таква сагласност није неопходна ако је изјава у потпуности у корист малолетника. Малолетници у принципу имају законског заступника – по правилу, то ће бити родитељи, у мери у

[113] За наслеђивање у македонском праву видети Љиљана Спириковик Трпеновска, Дејан Мицковик, Ангел Ристов, *Наследувањето во Европа*, Скопје, 2011, 140 и даље.

којој имају родитељску одговорност. У другим случајевима, старатељ ће деловати као законски заступник.[114] У немачком праву, малолетник који је старији од 7 година може закључивати све правне послове уз сагласност законског заступника, а самостално може предузимати правне послове којима прибавља неку корист за себе.[115] Примећујемо широко овлашћење законског заступника с обзиром на то да дете већ са 7 година може да закључује све правне послове уз његову сагласност.

2.1.12. Пољска

У пољском праву способност физичког лица за обављање правних радњи одређује његову способност да предузима правне радње путем изјава о намери и да тиме стиче права и обавезе. Ова врста способности није универзална, услед захтева да физичко лице достигне довољан ниво менталне зрелости, што долази само са одређеним узрастом, тј. годинама. Такође, судска одлука може лишити особу способности за обављање правних радњи као резултат ситуације у којој дотична особа пати од менталне болести или менталне заосталости и није способна да контролише своје понашање. Недостатак способности за обављање правних радњи значи да особа која нема пословну пособност (малолетници млађи од 13 година и потпуно неспособни) не може самостално учествовати у правним пословима, осим када закључује уговоре о мањим стварима уобичајеним у свакодневном животу, у ком случају радња ступа на снагу када се изврши, осим ако очигледно не штети неспособној особи.[116] Као резултат тога, правне радње у име ових појединаца морају да предузимају њихови законски заступници, што значи родитељи или старатељи. Када је у питању обављање правних послова који прелазе обим редовног управљања имовином погођених лица (што одговара важнијим радњама управљања имовином), законском заступнику је потребна додатна судска дозвола. Много шири обим могућности за самостално предузимање правних радњи односи се на лица са делимичном способношћу за обављање правних радњи. То укључује: (1) малолетнике старије од 13 година; (2) делимично неспособна лица и (3) лица за која је именован привремени саветник за период поступка за лишавање способности. Малолетници су физичка лица пре него што достигну пунолетство. У пољском грађанском праву, постоје два начина на која малолетник може постати пунолетно лице (стеći пунолетство): навршењем 18 година[117] или претходним склапањем брака.[118] Закон о браку предвиђа да се брак може склопити када пар напуни 18 година, али предвиђа изузетну ситуацију у којој суд, вођен важним разлозима (најчешће трудноћом будуће невесте), може дозволити жени која има најмање 16 година да склопи ранији брак; поред тога, околности случаја морају указивати на то да ће закључење брака бити у складу са интересом новооснованe

[114] Dieter Schwab, Peter Gottwald, Saskia Lettmaier, *IEL Family and Succession Law – Germany: Suppl. 86*, The Hague: Kluwer Law International, 2017, стр. 31.

[115] Чл. 104–113 Немачког грађанског законика.

[116] Чл. 14, ст. 2 Пољског грађанског законика.

[117] Чл. 10, ст. 1 Пољског грађанског законика.

[118] Чл. 10, ст. 2 Пољског грађанског законика.

породице. Склапањем брака таква жена постаје пунолетна особа. Поред тога, ако мушкарац који не може да добије судску дозволу за брак створи ситуацију која му омогућава да склопи брак, на пример, фалсификовањем свог извода из матичне књиге рођених, брак и даље подразумева његово пунолетство, а ово пунолетство се неће поништити чак и ако брак касније буде поништен, јер услов за пунолетство није био испуњен у тренутку закључења брака.[119]

Заступање малолетног лица представља елемент родитељске власти и, све док је дете под родитељском влашћу, оба његова родитеља су законски заступници. Понекад је само једном родитељу поверено родитељско право. Ако дете не остане под родитељском влашћу нити једног родитеља или када је у питању потпуно неспособно лице, законски заступник је старатељ кога је поставио суд. Заступање чини елемент личне бриге, што је такође саставни део старатељског односа. Право заступања детета или неспособног лица је дато родитељима или старатељу, јер непосредно укључена лица или немају способност за обављање правних послова или је њихова способност за обављање правних послова делимична, што доводи до ситуације у којој многи њихови правни послови захтевају сагласност законског заступника који је дужан да се брине да ти послови не буду штетни за заступано лице.[120] Заступање детета или лица под старатељством своди се на право на основу којег родитељи или старатељи могу деловати у име детета и остваривати његов интерес са правним последицама које директно утичу на лице које заступају, како када је у питању обављање правних послова грађанског материјалног права, тако и у судским поступцима, или пред другим државним органима, посебно управним телима.[121]

2.1.13. Португал

У Португалу малолетници који нису еманциповани се, по правилу, сматрају неспособним у правном смислу. Особа постаје пунолетна тек са навршеним осамнаестим рођенданом. Међутим, ако се малолетник старости између 16 и 18 година венча, постаје прописно еманципован и стога способан да поступа у правном смислу као да је пунолетан, осим ако није добио потребну и претходну сагласност за венчање (дату од стране родитеља или старатеља или дату од стране матичара). Под овим околностима, без обзира на то да ли је еманципован, он се и даље сматра малолетним у одређене патримонијалне сврхе. Према законским одредбама, неспособност малолетника да поступа у правном смислу превазилази се родитељским ауторитетом (родитељским одговорностима) и, супсидијарно, старатељством. Ипак, закон предвиђа неколико изузетака од такве неспособности нееманципованих малолетника. Приликом приближавања теми радњи и уговора које спроводе малолетници, неки од ових изузетака биће истакнути; други ће бити истакнути одмах, такође показујући да закон узима у обзир неколико степена зрелости малолетника. Тако, на пример без обзира на чињеницу да нееманциповани малолетници треба да слушају своје родитеље (или

62

[119] Stanislawa Kalus, Magdalena Habdas, *IEL Family and Succession Law – Polland: Suppl. 84*, The Hague: Kluwer Law International, 2016, стр. 30.

[120] Чл. 17. Грађанског законика.

[121] S. Kalus, M. Habdas, *op. cit.*, стр. 35.

старатеље) „све док се не ради о недозвољеним или неморалним питањима“, ови други, с обзиром на зрелост малолетника, треба да саслушају њихово мишљење када се појаве важна породична питања и да им дају могућност да буду самостални у свом личном животу; у вези са усвајањем детета старијег од 12 година, мора се добити његов пристанак (осим ако је дете ментално ометено или ако постоји велика тешкоћа да се консултује са њим); деца усвојитеља старија од 12 година такође треба да буду консултована у вези са усвајањем новог детета; ако родитељска власт (родитељска одговорност) припада обома родитељима, као што се обично дешава док је брак још увек на снази, и мајци или оцу је потребна интервенција суда да би се решили неслагања између њих око веома важних питања. Кад год се не постигне судско помирење, дете старије од 14 година биће саслушано пре него што се донесе одлука (осим „када озбиљне околности налажу другачије“); пре него што се именује старатељ, свако дете старије од 14 година биће саслушано о томе од стране суда, пошто од 16 година малолетници имају правну способност да се удружују без подвргавања.[122]

У вези са способношћу деловања у правном смислу, малолетник је особа која није навршила 18 година; малолетници који нису еманциповани (браком) се, по правилу, сматрају правно неспособним да делују лично и слободно. Ипак, закон узима у обзир неколико фаза зрелости и предвиђа неколико изузетака од поменуте пословне неспособности. Неки од тих изузетака су већ поменути; осврнимо се на неке друге. Закон сматра важећим уговоре који су својствени свакодневном животу малолетника, који могу бити у оквиру његових „природних способности“ и који подразумевају само трошкове или располагање имовином мале вредности. Уговори су, такође, важећи уколико се односе на професију, уметност или занат који је малолетник овлашћен да обавља, као и сви уговори закључени у обављању такве професије, уметности или заната. Штавише, акти управљања или располагања имовином коју је малолетник старији од 16 година стекао својим радом такође су важећи. По правилу, малолетнику није дозвољено да ради, без обзира на врсту посла и начин плаћања, осим ако није навршио 16 година, завршио обавезно школовање или је уписан и похађа средњу школу и поседује физичке и психолошке способности адекватне за његов рад. Међутим, постоје изузеци од овог правила. С једне стране, малолетник млађи од 16 година који је завршио обавезно школовање или је уписан и похађа средњу школу може, уз писмену сагласност својих законских заступника, обављати лакше послове који не угрожавају његову безбедност и здравље, његово похађање школе и његов развој, све док су испуњени одређени други захтеви везани за његово школско образовање. С друге стране, ако се ови захтеви испуне, чак и ако малолетник старији од 16 година није завршио обавезно школовање или није уписан и не похађа средњу школу, може закључити уговор о раду, уз писмену сагласност његових законских заступника. Кад год малолетник напуни 16 година и заврши обавезно школовање или је уписан и похађа средњу школу, уговор о раду закључен директно са њим је важећи, осим ако се његови законски заступници томе писмено не противе. Кад год се уговор

[122] Guilherme de Oliveira, *IEL Family and Succession Law – Portugal: Suppl. 82*, The Hague: Kluwer Law International, 2016, стр. 48.

који је закључио малолетник не сматра правно важећим, такав уговор може бити проглашен ништавим, не само на захтев његових личних заступника, већ и, ако он премине, на захтев његовог наследника (али увек у одређеним роковима), или на његов сопствени захтев, у року од годину дана од дана када је постао пунолетан или се еманциповао. Међутим, кад год је малолетник стекао предност лажно се представљајући као пунолетан или еманципован, он нема право да се позива на то да је уговор рушљив.

Кад год су уговори које је закључио малолетник рушљиви, таква неправилност се може поправити његовом потврдом по стицању пунолетства или еманциповању; међутим, може се поправити пре тог датума потврдом његових законских заступника, ако се ради о уговору који су они могли саставити у његово име.

Према правним терминима, пуномоћник, иако му је добровољно поверено од стране некога са заступничким овлашћењима, мора имати само способност да разуме и поступа у складу са врстом уговора који му је поверен. Он може бити малолетник било ког узраста, све док се сматра да има довољно разумевања. Непотребно је рећи да његово деловање мора бити у складу са датим овлашћењима, да правни ефекти таквог уговора улазе у правну сферу заступаног – чија се правна способност и легитимност захтевају за уговарање и да пуномоће изражава његову дискрециону вољу, наводно слободну и савесну. Такође је чињеница да пуномоћника може заменити само друго лице уз сагласност заступаног, или таква замена произлази из одредби пуномоћја или из правног односа на којем је оно засновано. Пуномоће се такође може слободно опозвати, чак и без разлога, осим ако није дато и у интересу пуномоћника или у интересу треће стране и заинтересована страна се не слаже са таквим опозивом (у том случају је потребан разлог). Штавише, за потребе проглашења уговора ништавим, недостатак или изопачена воља заступљеног су релевантне карактеристике, као и непознавање чињеница које могу утицати на резултате уговора. У сваком случају, чињеница да малолетник има законску могућност да буде пуномоћник пуномоћника одраслог лица је прилично занимљива. Као и свако „здравог разума и памћења", малолетници могу стећи земљиште – посед. И, као што су пунолетне особе, иако можда нису „здравог разума и памћења", могу стећи посед добара која могу бити предмет заузимања.[123]

2.1.14. Румунија

У Румунији се пословна способност тумачи као уговорна способност. Пословна способност јесте способност особе да сама закључује правне радње[124], због чега се такође изједначава са способношћу за уговарање.[125] Ова способност се не може одузети, али није ни универзална нити потпуна код сваке особе. Особа може бити потпуно лишена способности за вршење (малолетници млађи од 14 година и лица под судском забраном), имати ограничену способност за вршење (малолетници старији од

[123] *Ibid.*, стр. 72.

[124] Чл. 37 Грађанског законика.

[125] Чл. 1181 Грађанског законика.

14 година и млађи од 18 година) или имати пуну способност за вршење (лица старија од 18 година). Лица која немају способност за вршење могу, ипак, закључивати послове очувања, као и мање правне послове из свакодневног живота. Послови очувања су они који једноставно имају за циљ да спрече губитак права или добара и који су потребни и хитни. Примери укључују регистрацију хипотеке којом се гарантује дуг према неспособном лицу или регистрацију права које би иначе истекло.[126] Мањи свакодневни послови су они који имају за циљ задовољавање основних свакодневних потреба, као што су уобичајене куповине ограничене вредности. Важност обе врсте послова се цени узимајући у обзир критеријум имовинског стања особе. Дакле, мањи свакодневни послови за некога ко живи са минималним приходима могу се прилично разликовати од исте врсте послова за некога ко наслеђује велику имовину. Ипак, мањи свакодневни послови не укључују располагање добрима чије власништво мора бити забележено у јавним регистрима (земљиште, куће, аутомобили, бродови итд.). Малолетник млађи од 14 година (за разлику од особе под судском забраном) може такође закључивати правне послове у вези са својим радом, уметничким или спортским занимањима или својом професијом, уз сагласност родитеља или старатеља, и у складу са одредбама посебних закона, у ком случају он сам врши права и сам извршава обавезе које произлазе из таквих радњи и може сам располагати тако стеченим приходима.[127] Пошто је, према румунском радном закону, најмлађи узраст за запослење 15 година, малолетници млађи од 14 година нису обухваћени овом одредбом, осим у случајевима када се односе на „уметничке или спортске активности“, као што су манекенство или уговори са спортским клубовима. Одсуство способности за бављење спортом престаје када малолетник напуни 14 година, када се подигне судска забрана или када премине. Малолетник који напуни 14 година стиче ограничену способност за бављење спортом, док лице које је ослобођено судске забране стиче или ограничену (ако је старије од 14, а млађе од 18 година) или потпуну (ако је старије од 18 година) способност за бављење спортом.[128]

29

2.1.15. Словенија

Уговорна способност подразумева способност лица да правним радњама стиче права и обавезе. Дакле, уговорна способност омогућава људима да самостално наступају у правним односима. У Словенији разликујемо делимичну од пуне пословне способности. Дете млађе од 15 година је потпуно неспособно да закључи уговор.[129] Стога је сваки уговор који дете закључи неважећи и нема дејство на правне односе. Малолетник не може самостално стицати никаква права и обавезе до 15 година, нити може самостално ступати у правне односе. Са 15 година стиче се делимична пословна способност. Малолетник старији од 15, али млађи од 18 година може самостално обављати одређене правне послове и самостално стицати одређена права и обавезе.

---

[126] За регистрацију хипотеке и других права на непокретностима, Милош Живковић, *Право регистра непокретности*, Београд, 2020.

[127] Чл. 42 Грађанског законика.

[128] Ioan-Luca Vlad, *IEL Family and Succession Law – Romania: Suppl. 87*, The Hague: Kluwer Law International, 2017, стр. 33.

[129] Карел Зупанчић, *Дружинско право*, Љубљана, 1999, стр. 145.

Ради заштите малолетника, за валидност важнијих правних послова мора се добити дозвола родитеља и то ако су правни послови толико релевантни да битно утичу на живот детета пре пунолетства или када су такве врсте да могу утицати на његов живот након пунолетства. До 15. године, поред делимичне пословне способности, малолетник стиче: (а) способност за склапање брака (способност за брак) – малолетник са 15 година може закључити брак уз дозволу Центра за социјалну заштиту, који даје дозволу само након пажљиве процене субјективних (нпр. зрелост малолетника) и објективних околности (нпр. постојање трудноће, насиље у породици) у сваком случају; (б) способност за тестамент – малолетник са 15 година може да састави свој тестамент. Способност за тестамент значи да малолетник може самостално да саставља, мења и опозива тестамент; (ц) способност за признавање очинства – очинство може признати мушкарац који је здравог ума и има најмање 15 година; (д) дете са 15 година може закључити уговор о раду; (е) Закон о верским слободама пружа законску претпоставку да је дете од 15 година способно да да сагласност за медицински третман;[130] (ф) дете које је навршило 15 година има право да самостално одлучује о својој верској слободи. Када малолетник наврши 18 година, родитељска права родитеља престају. Овиме се, по сили закона, стиче пуна пословна способност. Малолетник може у два случаја стеći пуну пословну способност пре 18. године. Ако малолетник старији од 15, али млађи од 18 година ступи у брак, стиче пуну пословну способност. Још један изузетак од стицања пуне пословне способности пре 18 година живота дат је у случају да малолетно лице (старије од 15 година) постане родитељ. Код склапања брака, пуна пословна способност се стиче закључењем. Разлог лежи у чињеници да је за пуноважан брак потребна дозвола Центра за социјални рад, који прво проверава субјективне и објективне околности појединачног случаја, те ће дати дозволу само ако је уверен у оправданост склапања брака у конкретном случају. У случају малолетног родитеља, сама чињеница рођења детета не значи аутоматско стицање пуне пословне способности. Да би малолетно лице које постаје родитељ стекло пуну пословну способност, мора се покренути ванпарнични поступак за стицање пуне пословне способности. Поступак се покреће на основу захтева малолетног лица које је родитељ, или уз његов пристанак на основу предлога Центра за социјални рад.[131] Ванпарнични суд ће признати малолетнику пуну пословну способност ако закључи да су испуњене субјективне и објективне околности. Стицање пуне пословне способности омогућава малолетнику да самостално брине о свом детету, као и о себи. Ако брак престане пре 18. године живота због смрти, развода или проглашења несталог лица за умрло, или је проглашен неважећим, малолетник задржава пуну пословну способност.[132] Дете са навршених 15 година може самостално закључивати правно обавезујуће уговоре, ако закон не предвиђа ништа друго. Сваки правни уговор који утиче на живот детета пре или после пунолетства мора бити одобрен од стране родитеља. Ваљаност било ког правног уговора које је дете

[130] Чл. 35, ст. 2 Закона о верским слободама.

[131] Чл. 61 Закона о заштити деце.

[132] Suzana Kraljiћ, Vesna Rijavec, *IEL Family and Succession Law – Slovenia: Suppl. 68*, The Hague: Kluwer Law International, 2014, стр. 29.

закључило без дозволе родитеља процењује се у складу са правилима уговорног права.[133]

2.1.16. Шпанија

У Шпанији закон предвиђа различите случајеве у којима се пословна способност особе да делује стиче путем њене еманципације, која може настати склапањем брака са малолетном особом, пристанком оних који врше родитељска права, судским овлашћењем или чињеницом да малолетна особа води самосталан живот. Према чл. 316 Грађанског законика, брак води до законске еманципације. Ово је правило које се сада примењује посебно на случајеве када се малолетна особа од 14 година венчала уз судско одобрење[134], јер у редовним случајевима закон захтева да малолетна особа већ буде еманципована да би се венчала. Да би се еманципација извршила уз пристанак родитеља, потребно је да је малолетно лице навршило 16 година и да да свој пристанак, а мора се саставити или нотарски запис или заинтересоване стране треба да се обрате матичној евиденцији.[135] То мора бити забележено у матичној евиденцији на маргини поред извода о рођењу, да би ступило на снагу према трећим лицима.[136] Малолетници под старатељством могу бити еманциповани уз пристанак судије, уз извештај јавног тужиоца.[137] У изузетним случајевима, еманципацију може одобрити и судија када лице које врши родитељско право над малолетним лицем поново ступи у брак или живи у ванбрачној заједници са другим лицем, или ако родитељи живе одвојено *de facto,* или, на крају, када се појави било који други озбиљан разлог који озбиљно омета вршење родитељског права.[138] Коначно, дете које је навршило 16 година и које, уз сагласност родитеља, живи независно од њих, сматра се по закону еманципованим у свим сврхама – ово је врста *de facto* еманципације која се такође може сматрати имплицитно датом од стране родитеља, који могу повући свој пристанак у било ком тренутку за самосталан начин живота. На неки начин, ово је у супротности са општим правилом да се еманципација, једном дата, не може опозвати. Еманципација представља међуфазу између пунолетства и малолетства, јер иако чл. 323 Грађанског законика који регулише последице еманципације предвиђа да еманципација омогућава малолетнику да управља својом личношћу и имовином као да је пунолетан, она ипак додаје важна ограничења његовој способности деловања док не наврши 18 година. Стога, Шпанија има специфичан систем еманципације према коме особа која је еманципована и даље има ограничења у погледу њене пословне способности. Тако, еманциповани малолетник не може узимати новац на зајам, залагати или располагати некретнинама, индустријским или трговачким објектима или покретном имовином изузетне вредности без сагласности својих родитеља, а у одсуству родитеља – свог старатеља. На први поглед, требало би рећи, за разлику од

---

[133] *Ibid.*, стр. 110.

[134] Чл. 48, ст. 2 Грађанског законика.

[135] Чл. 317 Грађанског законика.

[136] Чл. 318 Грађанског законика.

[137] Чл. 321 Грађанског законика.

[138] Чл. 320 Грађанског законика.

пунолетства, да малолетник нема потпуну способност деловања, тако да ће у свим радњама које га се тичу лица која су његови законски заступници (родитељи или старатељи) деловати у његово име. Међутим, шпанска доктрина грађанског права данас сматра да прелазак са малолетства на пунолетство не настаје изненада, већ постепено. Дакле, почиње са природним капацитетом малолетника који му дозвољава да стекне поседовање права и да сведочи од 14 година (чл.361-2 Закона о грађанском поступку сматра малолетнике млађе од тог узраста неспособним да сведоче на основу природне неспособности), од 12 година он може дати пристанак на сопствено усвајање[139] и од 16 година закључити уговор о раду. Нееманциповани малолетници такође могу примати поклоне.[140] Међутим, уговор који је закључио нееманциповани малолетник који је потпуно свестан шта ради није ништав, већ рушљив и може га оспорити само сам малолетник, а не пунолетно лице које је са њим закључило уговор. Ако након стицања пунолетства прођу четири године, а да малолетник не оспори уговор, уговор се сматра ратификованим и чак и када се покрене успешна тужба за проглашење ништавим, малолетник није дужан да се врати у претходни статус осим у мери у којој се обогатио избором или ценом коју је примио.[141] То значи да је малолетник лице заштићено законом и то објашњава систем његове способности деловања. Може се резимирати да иако малолетство представља правни статус који карактерише потчињеност и зависност од особе која има заштитне функције над малолетником (родитељски ауторитет и старатељство), то не значи да се тиме поништава способност деловања малолетника, због његовог достојанства као особе, што захтева признање његове способности да предузима широк спектар активности, са капацитетом и одговорношћу које то подразумева.[142]

2.1.17. Швајцарска

Швајцарско право познаје активну и пасивну способност за вршење правних послова. Свако лице које има способност да закључи правни посао својом вољом способно је да стиче права и преузима обавезе на основу тог посла.[143] Вршење грађанских права или активна способност подразумева пунолетство, дискрецију и одсуство стављања под старатељство. Грађанско пунолетство се стиче са 18 година и то од ревизије закона од 7. октобра 1994. године, која је на снази од 1. јануара 1996. године. До 31. децембра 1995. године у поноћ, пунолетство се стицало са 20 година. Ово снижавање старости пунолетства свакако има негативне последице по децу и њихова права, јер две године раније укида аутоматску обавезу родитеља да плаћају трошкове живота и тиме подвргава право детета на трошкове живота прогресивно строжим условима наведеним у чл. 277, ст. 2 Грађанског законика. Након што достигне пунолетство, дете чији родитељи не настављају спонтано да плаћају његове трошкове може лично да поднесе

[139] Чл. 177- 1 Грађанског законика.

[140] Чл. 626 Грађанског законика.

[141] Чл. 1301 Грађанског законика.

[142] Gabriel García Cantero, Joaquín Rams Albesa, Cristina de Amunátegui Rodríguez, Luis Antonio Anguita Villanueva, Carlos Lalana del Castillo, *IEL Family and Succession Law – Spain: Suppl. 65*, The Hague: Kluwer Law International, 2013, стр. 34.

[143] Чл. 12 Швајцарског грађанског законика.

захтев против свог оца и мајке. У швајцарском праву малолетник, који је способан за расуђивање, може закључивати доброчине правне послове, без обзира на узраст.[144] У швајцарском праву малолетник способан за расуђивање може, без обзира на узраст, самостално закључивати послове који су за њега доброчини, а са одобрењем законског заступника и све остале послове. У погледу уговорне способности, малолетници и лица стављена под старатељство – или штићеници – који имају дискрециono право могу се обавезати својим трансакцијама уз сагласност свог законског заступника.[145] Ова сагласност може бити дата пре, истовремено са закључењем уговора или након закључења. Све док ова сагласност недостаје, каже се да је правни посао „неједнак", односно да већ обавезује било коју другу страну која ужива пуни капацитет, али не још и малолетника или штићеника. Ако законски заступник одбије да да своју сагласност, правни посао је без дејства. Ако је штета у погледу закључења настала зато што је малолетник или штићеник преварно навео другу страну да верује да нема недостатак капацитета, дугује се накнада, а малолетник или штићеник одговара према општим правилима о одговорности за незаконите радње Законика о облигацијама.[146] Малолетници или штићеници са дискреционим правом имају пуну активну пословну способност када је у питању било зарада од рада или самосталне активности коју је одобрио законски заступник, или професионална имовина која им је стављена на располагање уз сагласност законског заступника.[147] Према чл. 19, чл. 2 Грађанског законика, малолетницима и штићеницима са дискреционим правом такође није потребна сагласност њиховог законског заступника да би стекли ствари без трошкова. И даље под условом да имају дискрециono право, малолетници и штићеници имају пуну способност да остваре своја строго лична права.[148] Иако нису дефинисана Законником, ова права су сва она која припадају особи кроз саму њену човечност – то је право које свако људско биће увек поседује, али које се може користити само под одређеним условима. Малолетници и штићеници са дискреционим правом, дакле, сами користе ова права, уз одређене изузетке, на пример право на веридбу[149], право на брак[150], право на склапање брачног завета ради утврђивања система њихове брачне имовине[151], право на признавање детета рођеног ван брака[152]. У свим овим случајевима закон захтева, поред самог малолетника или штићеника, и сагласност његовог законског заступника.[153]

2.2.. Јужна Америка

---

144 Чл. 19 Швајцарског грађанског законика.

145 Чл. 19, одељак 1 Грађанског законика.

146 Чл. 411, одељак 2 Грађанског законика.

147 Чл. 323–412 и 414 Грађанског законика.

148 Ч. 2 и 19 Грађанског законика.

149 Чл. 90, одељак 2 Грађанског законика.

150 Чл. 94, одељак 2 Грађанског законика.

151 Чл. 183, одељак 2 Грађанског законика.

152 Чл. 260, одељак 2 Грађанског законика.

153 Gabriel García Cantero, Joaquín Rams Albesa, Cristina de Amunátegui Rodríguez, Luis Antonio Anguita Villanueva, Carlos Lalana del Castillo, *IEL Family and Succession Law – Switzerland: Suppl. 31*, The Hague: Kluwer Law International, 2006, стр. 38.

2.2.1. Аргентина

У Аргентини постоји дуга историја регулисања пословне способности малолетника. Грађански законик из 1869. године утврдио је пунолетство на 22 године. Такво правило важило је све до 1968. године, када је Законом бр. 17.711 спуштена граница на 21 годину. Тек недавно, 2009. године, Закон бр. 26.579 спустио је старосну границу у којој особа стиче потпуну пословну способност на 18 година. То је учињено у складу са Конвенцијом о правима детета и законима о свеобухватној заштити права детета и адолесцената (Закон бр. 26.061 и неколико других закона). Од 2009. године до данас пунолетство се стиче са 18 година. Нови Грађански законик наводи исту старосну границу.

Што се тиче малолетника, Грађански законик разликује: (1) нерођене особе; (2) апсолутно неспособне малолетнике или „препубертетске малолетнике" (од рођења до 14. године) и (3) „пунолетне малолетнике", релативно неспособне, од 14 до 18 година. Видимо једну врло занимљиву конструкцију којој је прибегао аргентински законодавац, која у знатној мери представља контрадикцију – "пунолетни малолетник". Грађански законик дозвољава пунолетним малолетницима (14 година и старијим) да сами обављају одређене радње, као што су: појављивање на суду, давање мишљења, учешће у поступку, кривично гоњење. Водећи принцип код ограничења пословне способности је да малолетници обављају радње преко својих родитеља или законских заступника, осим оних за које је изричито дозвољено да обављају малолетници. Стриктан систем дефинисаних узраста и изричито дозвољених радњи које деца могу директно да извршавају без потребе за овлашћењем или родитељским пристанком, ублажен је у Новом грађанском законику због притиска принципа прогресивне аутономије детета[154], регулисаног Конвенцијом о правима детета (чл. 5 и 12), поново потврђеног и консолидованог на националном нивоу Законом бр. 26.061 о свеобухватној заштити права деце и адолесцената.[155]

2.2.2. Уругвај

У Уругвају се способност деловања сматра општом када субјект може да закључује све правне послове без посебних ограничења. Међутим, може постојати и нека посебна неспособност. Општа способност деловања стиче се са осамнаест година.[156] Законска старосна граница је утврђена на осамнаест година Законом 16.179 од 11.10.1995. године. Чињеница да се општа способност стиче са осамнаест година не спречава ситуацију да се за одређене посебне правне послове страна може сматрати

[154] Нови грађански законик укључује принцип прогресивне аутономије, јасно и прецизно га признајући, и то посебно у области права на здравље у којој је он даље развијен с обзиром на појам компетентности и капацитета детета за предузимање одређених радњи.

[155] Marisa Herrera, Natalia de la Torre, *IEL Family and Succession Law – Argentina: Suppl. 76*, The Hague: Kluwer Law International, 2015, стр. 40.

[156] Чл. 280 и 1278 Јединственог пословног законика.

неспособном док не достигне касније године. Тако, на пример, да би био подобан за усвајање, подносилац захтева мора имати тридесет година.[157]

Неспособност за деловање је општа када субјект у принципу не може да закључи било какав правни посао, иако може имати неку посебну способност која му посебно омогућава да предузима појединачне или одређене радње. У Уругвају, особе у непубертетном добу, душевно неурачунљиве особе и глувонеми који не могу да комуницирају знаковним језиком су апсолутно неспособни.[158] Жене млађе од дванаест година и мушкарци млађи од четрнаест година су непубертетни. Међутим, малолетници старији од десет година уживају посебну способност: да буду одговорни за грађанске злочине или ненамерне деликте.

Уругвајско право познаје и категорију релативне неспособности. Они који су достигли пубертет – жене старије од дванаест година и мушкарци старији од четрнаест година – под родитељским надзором или старатељством су релативно неспособни.[159] Правни послови оних који су релативно неспособни су релативно ништави и њихов старатељ их може поништити. Ипак, уругвајски правни систем предвиђа да они могу обављати одређене правне послове са потпуном правном ваљаношћу. То су (а) склапање брака и, као последица тога, подношење захтева за развод или проглашење брака ништавим. Ово се односи на смањену способност, јер је за склапање брака потребна помоћ других људи;[160] (б) закључивање предбрачних уговора ;[161] (ц) давање прилога у очекивању брака;[162] (д) уговарање природних обавеза; (е) вршење налога; (ф) располагање тестаментом без потребе за помоћи;[163] (г) да буду сведоци на суду од четрнаест година;[164] (х) да буду примаоци депозита у уговорима о неопходном депозиту;[165] (и) да поднесу захтев за разрешење свог старатеља током старатељства;[166] и (ј) да признају децу рођену ван брака.[167] Способност деловања је потпуна када субјект може деловати сам, без потребе за било каквим присуством треће стране. Постоји ослабљена способност деловања у ситуацијама у којима субјект сам учествује у чину, то јест, без замене, али његова воља сама по себи није довољна и потребна је помоћ друге особе да би се употпунила валидност (на пример: малолетник који намерава да склопи брак и потребна му је сагласност родитеља или других особа). Самом чињеницом валидног брака странака, малолетници под родитељским старатељством или старатељством стичу већу способност да управљају собом и својом имовином. Способност се додељује аутоматски и неопозиво, законом. Да би се потврдила способност за брак,

---

[157] Чл. 243 Јединственог пословног законика.
[158] Чл. 1279 Једнократног пословног законика.
[159] Чл. 1280 Јединственог пословног кодекса.
[160] Чл. 105–110 Јединственог класичког законика.
[161] Чл. 1946 и 1938 Јединственог класичког законика.
[162] Чл. 1656 Јединственог класичког законика
[163] Чл. 831, одељак 1° Јединственог класичког законика.
[164] Чл. 155 и 151.2 Укупног грађанског законика.
[165] Чл. 2273 и 2275 Јединственог пословног законика.
[166] Чл. 361 Јединственог пословног законика.
[167] Чл. 30 Закона о заједничком грађанском законику.

неопходно је да субјект има „брачну способност“, тј. да је достигао пубертет или да је жена зачела дете. Брак малолетника успоставља средњи статус између способности и неспособности, стварајући низ радњи за које су они потпуно способни. Члан 307 Јединственог пословног кодекса утврђује да венчани малолетник може да изврши све радње и да преузме све обавезе за које су пунолетне особе способне, осим оних радњи или обавеза за које закон изричито проглашава да нису способни да делују.[168]

Као што је већ речено, свака неурачунљива особа или малолетник може имати право на законска права, јер имају правни капацитет. Заступање омогућава да правне последице радње коју је извршио субјект (представник) утичу на имовину другог субјекта (странке коју заступа). Јединствени трговачки законик (ЈТЗ) је сврстао правно заступање у оквиру института заштите неспособних (родитељска власт, старатељство и помоћник). Родитељи, старатељи и помоћници делују у име неспособних, замењујући њихову вољу, пошто први не могу да изразе своју вољу на ваљан начин. У конвенционалном заступању, заступана страна је та која одређује границе пуномоћника, што је од изузетног значаја, јер ако заступник делује преко наметнутих граница, то неће утицати на његову имовину. У случају правног заступања, закон је тај који одређује границе функције, јер воља неспособног не може да створи правне последице.

Правно заступање представља још један облик помоћи за неспособност. Овде нема замене воље неспособног, већ сарадње са њим. У овим ситуацијама, за испољавање воље за стварање ваљаног чина, потребне су две воље: воља неспособног и воља помоћника.[169]

2.3. Азија

2.3.1. Малезија

Малезијско право се развијало под снажним утицајем англосаксонског система права. У Малезији не постоји законска дефиниција појма малолетник, али постоје закони који прописују да се малолетник односи на сваку особу која није навршила 18 година,[170] али и закони који прописују да је дете особа која није у браку, а није навршила 21 годину.[171] Што се тиче способности за закључивање уговора, Закон о уговорима из 1950. године, такође, не говори ништа о стварним годинама особе која испуњава услове. Ипак, наводи се да је уговор важећи ако га сачине надлежне стране, као и да уговорне стране морају навршити пунолетство да би склопиле важећи уговор. У комбинацији са Законом о пунолетству из 1971. године, ово јасно указује да особа мора

[168] Walter Tomas Howard Alanis, Santiago Altieri Massa, Marcedes Otegiu Carrasco, *IEL Family and Succession Law – Uruguay: Suppl. 41*, The Hague: Kluwer Law International, 2008, стр. 34.

[169] Walter Tomas Howard Alanis, Santiago Altieri Massa, Marcedes Otegiu Carrasco, *IEL Family and Succession Law – Uruguay: Suppl. 41*, The Hague: Kluwer Law International, 2008, стр. 36.

[170] Чл. 2. Закона о пунолетству из 1971. године. Закон о детету из 2001. године предвиђа да је дете особа млађа од 18 година.

[171] Закон о усвојењу из 1952. године. О томе, Noor Aziah, Mohd Awal, “Malaysia: What lies ahead?”, in: *The Future of Child and Family Law* (ed. Elaine E. Sutherland), Cambridge, 2012, стр. 216.

имати 18 година да би се сматрала способном да закључи уговор.[172] Општи принцип који заступа судска пракса утврдио је да је уговор који је закључио малолетник ништаван због неспособности.[173] Даље се наводе конкретни правни послови које малолетник може да закључи, а који се могу тумачити као неопходни за његово функционисање, те самим тим и пуноважни. Ако малолетно лице које није способно да закључи уговор или било кога је законски обавезно да издржава, добије од другог лица ствари које су неопходне његовом животном стању, лице које је обезбедило те ствари има право на надокнаду из имовине тог неспособног лица. Реч „неспособан" укључује малолетно лице.[174] То указује да када малолетно лице даје накнаду за друго лице које је пунолетно, ово друго има право да захтева надокнаду од првог.[175]

Занимљив је став судске праксе да је аутомобил неоходна ствар за малолетника.[176] У једном случају поставило се питање пуноважности уговора малолетника од 17 година и 11 месеци, кога је Влада Малезије спонзорисала за курс обуке у Малајској институцији за обуку наставника.[177] До сада, не постоји судска пракса која оспорава 18 година као старосну границу пунолетства за малолетнике по питању неопходних ствари. На

---

[172] Rosmawani Che Hashim, Farah Nini Dusuki, Minors and their incapacity to contract: A revisit, *UUM Journal of Legal Studies*, Vol. 14, No. 1, 2023, стр. 271.

[173] *Mohori Bibee protiv Dharmodas Ghose* (1903) ILR 30 Cal 539

[174] „Када дете узраста добије услугу за услугу, биће обавезано законом... када купује одећу за своје тело, биће оптерећено дугом, јер те ствари мора нужно имати." Образложење иза ове доктрине је да је одговорност малолетника да плати нешто што му је неопходно за живот, без чега ће гладовати или неће моћи да преживи. То значи да ако су малолетнику обезбеђене неопходне ствари, пунолетна особа или друга страна која је обезбедила има право да захтева надокнаду. Dale *v Copping (1610) 1 Bulstr 40; 80 ER 743; Hart v Prater (1837) 1 Jur 623.*

[175] R. Che Hashim, F. Nini Dusuki, *op. cit.*, str. 274.

[176] У случају *Mercantile Credit protiv Spinks [1968] QWN 32,* утврђено је да је аутомобил потврђен као неопходан, јер је малолетнику био потребан да би пружио своје услуге као продавац. Исти приступ је очигледно одражен у једном локалном случају где је наведено да то шта ће се сматрати неопходним стварима треба да се утврди на основу животних услова малолетника, узимајући у обзир његов друштвени статус и богатство. Пружа се критеријум околности случаја, не и претходног утврђивања појма неопходне ствари.

Даље, на пример, чл. 39(1) и (2) Закона о друмском саобраћају из 1987. године (Закон 333) предвиђа различите старосне границе за малолетнике који дозвољавају да поседују дозволе за управљање различитим врстама возила. На пример, малолетнику који је навршио 16 година може бити дозвољено да добије дозволу за мотоцикл и возило за особе са инвалидитетом (класа А, Б, Б1 и Б2), али малолетник мора имати 17 година да би стекао дозволу за аутомобил (класа Д, ДА и А1). На основу чл. 10 Закона о реформи закона (брак и развод) из 1976. године, минимална старост за брак је 18 година за немуслиманске дечаке, док шеснаестогодишњој девојчици, уз дозволу главног министра, може бити дозвољено да се уда, R. Che Hashim, F. Nini Dusuki, *op. cit.*, стр. 272.

[177] *Government of Malaysia v Thelma Fernandez & Anor (1967).* Уговор је предвиђао да први тужени мора служити Малезијској влади пет година након завршетка курса. Тврдило се да је први тужени прекршио уговор када је поднео оставку након што је служио три године и десет месеци. Влада је тужила првог туженог и његове јемце као другог и трећег туженог и захтевала је надокнаду стварног износа од 11.500 долара који је коришћен за образовање туженог. У својој одбрани, први тужени је тврдио да је уговор ништаван, јер је он био малолетан када га је закључио и стога он и његови јемци нису одговорни. Поред тога, тужени је тврдио да је тужени износ претеран и неразуман с обзиром на то да је он служио влади три године и десет месеци. Судија је пресудио да влада има право на надокнаду од првог туженог, јер је износ спонзорисан за његово образовање и обуку третиран као неопходан.

основу овога, закључује се да се ствари сматрају неопходним само ако су служиле потребама малолетника и ако су одговарале њиховим животним условима. Слично томе, околности у то време могу довести до тога да се одређени фактори категоришу као неопходне ствари. На пример, током недавне пандемије *Covid-19*, када је влада спровела Наредбу о контроли кретања (*MCO*), сва настава је морала да се одвија онлајн, па се лаптоп који су студенти користили за „похађање" онлајн наставе може сматрати неопходним за студент, јер то гарантује њихов правилан образовни процес. Стога, ако је малолетник спонзорисан лаптопом и уговором је договорено да малолетник касније надокнади спонзору трошкове, ништа не може спречити валидност такве уговорне одредбе, чак и због неспособности малолетника. Пословна способност малолетника у Малезији посебно се огледа кроз два уговора: уговор о стипендирању и уговор о осигурању. Важење уговора о стипендији који је закључио малолетник изричито је наведено у чл. 4(а): „Ниједан уговор о стипендији неће бити поништен на основу тога што стипендиста који закључује уговор није пунолетан." Стога, не постоји изузеће од обавезе враћања новца од стране стипендисте који је добио стипендију за своје студије. У случају кршења уговора или неуспеха стипендисте да врати износ наведен у уговору о стипендији, стипендиста и јемци ће бити солидарно и појединачно одговорни даваоцу стипендије, односно биће дужни да надокнаде цео износ без обзира на било какву стварну штету или губитак који произилази из кршења уговора.[178] Поред тога, није дозвољен одбитак чак и ако је стипендиста завршио студије или пружио делимичне услуге даваоцу стипендије. То значи да ће стипендиста и даље морати да плати пуни износ потрошен на његово образовање ако је прекршио уговор о служењу, како је тражено. Све наведене одредбе односе се само на стипендије које додељује влада, што искључује уговоре о стипендијама које додељују приватне агенције. Уговор о стипендији се сматра изузетком од општег принципа, јер пунолетство није доња граница која се користи за ослобађање малолетника од обавеза и за отплату стипендисте.[179]

Малезија такође има осигуравајуће компаније које нуде различите врсте осигурања за новорођенчад. Новорођенче може бити законски заштићено осигурањем већ са 30 дана. Међутим, ово морају да предложе родитељи, било отац или мајка. Ова врста уговора осигурава да беба има приступ и финансијску подршку од тренутка рођења, чак и ако је било проблема током порођаја или уколико се појави здравствени проблем. У овом уговору, родитељ је дужан да обавести осигуравача о рођењу, а новорођенче ће бити укључено као члан породице са истим правима као и остатак породице. На основу горе наведеног, малолетник је стога правно способан да закључује уговоре о осигурању и има право да ужива у бенефицијама и правима као власник полисе, као да је достигао пунолетство. Такав уговорни однос представља значајно одступање од општег правила о неспособности малолетника млађег од 18 година да закључи важеће уговор. Такође, дозвољава се родитељима да осигурају живот свог детета, јер се сматра да родитељи имају осигурани интерес за своје дете. Ова одредба разрађује општи принцип где је

[178] Чл. 5(а) Закона о уговорима, (измена) из 1976. године.
[179] R. Che Hashim, F. Nini Dusuki, *op. cit.*, стр. 278.

полиса животног осигурања ништава, осим ако лице које склапа осигурање нема осигурани интерес за тај живот у време када је осигурање уговорено.

Online уговори малолетника представљају посебну категорију уговора у савременом праву. Деца су редовно укључена у *онлине* трансакције, посебно у данашњем дигиталном добу. Коришћење и развој дигиталне имовине од стране деце је у порасту и многи производи или услуге које компаније продају малолетницима постали су сложенији. Када су у питању законски захтеви за валидност, генерално, *онлине* уговарање је еквивалентно уговарању *offline*. Према обичајном праву, исти критеријуми као што су понуда, прихватање, разматрање, капацитет, намера за стварање правног односа и сигурност, морају бити испуњени да би *online* уговори били правно обавезујући. Одлука о обиму одговорности малолетника не може се ослањати само на општа правила Закона о уговорима из 1950. године. Упркос томе што Малезија има посебне законе који регулишу правне радње у *online* простору уопште, као што су Закон о компјутерским криминалним активностима из 1997. године (Закон 563), Закон о дигиталном потпису из 1997. године (Закон 562), Закон о комуникацијама и мултимедијима из 1998. године (Закон 589), не постоји јединствени регулаторни оквир који регулише питање одговорности малолетника код *online* уговора. Судска пракса, стога, управља се на правила из других земаља које имају англосаксонску правну традицију. Тако, у Великој Британији деца морају имати најмање 13 година да би се укључила у *online* трансакције. Ово се може пратити до њиховог учешћа на платформама друштвених медија, као што су *Facebook, Instagram, WhatsApp, X, и Snapchat*, где се од корисника захтева да потврде да имају 13 или више година приликом креирања новог налога. Што се тиче обавеза малолетника приликом склапања *online* уговора, постоје различите правне импликације развијене на основу *online* уговора које су закључили малолетници, са или без постојања сагласности родитеља, као законских заступника. Према ранијој пракси, ако малолетник закључи уговор уз сагласност свог родитеља или старатеља или када је његов родитељ или старатељ закључио уговор у његово име, сматрало се да је малолетник обавезан условима из уговора. У другој ситуацији, ако малолетник закључи уговор без сагласности родитеља или старатеља, то ствара само једну натуралну, природну обавезу за малолетника, али, са друге стране, грађанску обавезу за другу уговорну страну. Сличан приступ практикује се у САД где је 13 година минимална старосна граница за приступ услугама друштвених медија (Закон о заштити приватности деце на мрежама из 1998. године). На основу спроведених истраживања, дошло се до закључка да без сагласности, тј. помоћи родитеља, пре него што кликну на опцију „прихватам“, малолетници се придружују *online* трансакцијама без знања да такви уговори производе обавезе на њиховој страни. Прихватањем опције могу се установити финансијске обавезе, те компаније на тај начин постају повериоци из установљеног *онлине* уговорног односа. Према наведеном Закону из 1998. године, *online* предузећа којој су циљна група деца млађа од 13 година, морају да добију родитељски пристанак пре прикупљања личних података од деце. Промене овог Закона из 2013. године су пооштриле прописе о приватности деце на мрежи, а родитељима је пружена већа контрола над личним подацима које *веб* странице прикупљају од деце. Овде се истиче

одлука у случају из 2008. године у Вирџинији, *A.B. против и Paradigms*, у којој је Окружни суд Сједињених Држава за Источни округ Вирџиније одбацио покушаје средњошколаца да пониште закључени *online* уговор на основу чињенице малолетства. Суд је утврдио да тужиоци нису могли да пониште уговор, јер су већ задржали користи од тог уговора. У оквиру аустралијског права, вреди напоменути да је Нови Јужни Велс, такође, усвојио свеобухватно законодавство које се односи на уговоре које закључују малолетници. Закон о имовини и уговорима са малолетницима из 1970. године значајно је променио схватање обичајног права да су уговори које закључују малолетници неизвршиви, осим оних који су неопходни или корисни. Тако, сматрано је да је уговор са шеснаестогодишњаком аутентичан и правно извршан, под условом да малолетник разуме услове и да тај уговор користи малолетнику. Најважније је да Закон каже да се сматра да је уговор обавезујући ако користи малолетнику и ако малолетник разуме услове из уговора. Занимљиво је да, у вези са *online* уговорима, постоји предлог да се створи логичнији приступ да се малолетник третира у складу са његовим интелектуалним капацитетом, а не са његовим узрастом и годинама. Међутим, треба нагласити да се овај приступ треба разматрати са опрезом, како би се осигурало да неспособност малолетника не злоупотребљавају предузећа која дају приоритет профиту и ослањају се на незнање и незрелост деце. Штавише, као даљи аргумент се истиче чињеница да родитељима није лако да прате интернет активности своје деце, те да деца не смеју бити препуштена себи у *online* сфери.[180]

У Малезији постоји претпоставка да свака особа има потпуну пословну способност. Међутим, закон поставља ограничења у погледу способности одређених особа да се обавежу обећањем или да спроведу обећање које им је дато. Ове особе укључују три гупе: малолетнике, душевно оболеле особе и банкроте. Особа са инвалидитетом, односно одојче или пацијент (особа са менталним поремећајем), не може покренути никакав поступак, осим преко свог најближег пријатеља. У процесном смислу, ове особе не могу да се бране на суду, тј. заступају саме себе, да подносе контратужбу, нити да интервенишу у било ком поступку или да се појаве у било ком поступку по пресуди или налогу о коме је обавештење достављено, осим преко свог старатеља. Читав низ закона у Малезији дефинише термине малолетника, детета и одојчета. Њих карактерише различито дефинисање и непостојање извесности, што ћемо видети у наредним редовима, а што може довести до правне несигурности. У Малезији, дете, одојче или било која друга особа која није достигла пунолетство је малолетник. Закон предвиђа да све особе у Малезији достижу пунолетство са 18 година.[181] Раније је Закон о пунолетству из 1961. године предвиђао да муслимани достижу пунолетство са 18 година, док немуслимани достижу пунолетство са 21 годином. Закон из 1961. године је укинут и постоји јединствена граница пунолетвства. Закон о старатељству над одојчадима из 1961. године дефинише „одојче" као особу која није достигла пунолетство. Закон о пунолетству из 1971. године се овде не примењује, јер чл. 2(2) даље објашњава шта значи пунолетство у контексту Закона о старатељству над децом

[180] R. Che Hashim, F. Nini Dusuki, *op. cit.*, стр. 291.

[181] Чл. 2 Закона о пунолетству из 1971. године.

из 1961. године. Закон о малолетничким судовима из 1947. године (ЈЦА) дефинише „дете“ као особу млађу од 14 година. Међутим, чл. 87 Закона о реформи закона (брак и развод) из 1976. године дефинише термин „дете“ као „дете из брака“, како је дефинисано у чл. 2, које је млађе од 18 година.[182]

У погледу уговорне способности, свака особа која је способна да закључи уговор слободна је да закључи уговор под условима које сматра прикладним. Све док су разматрање и предмет уговора законити и нису изричито проглашени ништавим и особа закључује уговор слободно и добровољно, њен уговор ће се сматрати светим и биће спровођен од стране судова. Међутим, закон поставља ограничења на способност одређених особа да се обавежу обећањем или да испуне обећање које им је дато. Ова лица обухватају малолетнике, душевно неурачунљиве особе и банкроте. Особа се сматра способном да закључи уговор ако је пунолетна према закону којем подлеже, која је здравог разума и која није дисквалификована за закључивање уговора било којим законом којем подлеже.[183] Свако лице, муслиман или немуслиман, које је млађе од 18 година је малолетно. Закон о уговорима из 1950. године не прописује изричито дејство уговора који је закључио малолетник.[184] Иако су сви уговори које су закључили малолетници ништави, укључујући и уговор о неопходним стварима, чл. 69 Закона о уговорима из 1950. године дозвољава особи која је испоручила неопходне ствари малолетнику да јој се надокнаде трошкови из имовине малолетника.[185] Појам

[182] Чл. 10 предвиђа да је минимална старост за ступање у брак утврђена на 18 година, с тим да се жена која је навршила 16 година може удати уз дозволу или дозволу коју издаје главни министар. „Дете из брака“ према Закону о реформи закона (брак и развод) из 1976. године означава дете обе стране у предметном браку или дете једне стране у браку које је друга страна прихватила као члана породице. „Дете“ у овом контексту обухвата ванбрачно дете било које од страна и дете које је усвојила било која од страна на основу налога за усвајање донетог на основу било ког писаног закона који се односи на усвајање. Zaleha Kamaruddin, Ahmad Ibrahim Kulliyyah, Akmal Hidayah Halim, Mohd Naqib Ishan Jan , *IEL Family and Succession Law – Malaysia: Suppl. 38*, The Hague: Kluwer Law International, 2008, стр. 38.

[183] Према чл. 11 Закона о уговорима из 1950. године.

[184] Међутим, Судски одбор Тајног савета у случају *Mohari Bibi protiv Durmodas Ghose*, жалбе из Индије, утврдио је да је тужилац преко свог заступника позајмио малолетном туженом износ од 20.000 индијских рупија (ИНР) са каматом од 12% и обезбедио зајам хипотеком коју је малолетник положио у корист апеланта на неке куће које припадају малолетном туженом. Агент тужиоца је знао да је тужени малолетник. Касније је малолетник, преко своје мајке, као старатеља и најближег пријатеља, покренуо поступак за проглашење хипотеке ништавном због недостатка капацитета. Тужилац је тврдио да је, према становишту у енглеском обичајном праву, уговор био рушљив и да малолетни тужени треба да му врати позајмљени износ. Судски одбор Тајног савета утврдио је да је уговор о зајму ништав, а не рушљив.

[185] Чл. 69 Закона предвиђа: „Ако особа, која није способна да закључи уговор, или било кога кога је она законски обавезна да издржава, добије од друге особе неопходне ствари које одговарају њеном животном стању, особа која је обезбедила такве ствари има право на надокнаду из имовине те неспособне особе.” Реч „неопходне ствари“ није дефинисана у Закону о уговорима из 1950. године нити у Уредби о продаји робе (малајске државе) из 1957. године. Али тај члан једноставно значи да предмет мора бити такав да одговара животним условима малолетника. И у малезијском праву видимо појам неопходних ствари.

неопходних ствари има посебан значај у судској пракси Малезије и тумачењу уговорне способности малоетника.[186]

2.3.2. Индија

Индијско право карактерише неколико различитих правних система. У Индији, уопштено говореći, малолетник је особа која није навршила 18 година.[187] Индијски закон о пунолетству из 1875. године примењује се на сва лица са пребивалиштем у Индији и на сва питања осим брака, мираза, развода и усвајања. Према том закону, свака особа која је навршила 18 година сматра се пунолетном. Међутим, у муслиманском праву, малолетник је особа млађа од 15 година. Дакле, према муслиманском праву, малолетници између 15 и 18 година могу деловати независно од било ког старатеља у питањима брака, мираза и развода. На пример, муслиманска супруга у браку са 16 година може поднети захтев за развод без интервенције старатеља. Према хиндуистичком праву, детињство је било подељено на два периода: (1) од рођења до навршене 8. године и (2) од 8. до навршене 25. године. Занимљиво је да хиндуистичко право примењује паралелну фикцију између насцитуруса и детета до 8 године. Према старом хиндуистичком закону, особа млађа од 8 година сматрана је дететом у мајчиној утроби. Након навршених 8 година, пре него што напуни 15 или 16 година, сматрана је интелектуално незрелом и стога неспособном да склопи било какав правни посао. Међутим, правила о пунолетству према хиндуистичком закону су у великој мери измењена Индијским законом о пунолетству из 1875. године. Члан 2(2)

---

[186] У случају *Влада Малезије против Гурчаран Сингха и других*, судија Чанг Мин Тат, након што је размотрио неколико случајева обичајног права и дефиниција о неопходним стварима, изнео је став: „(Какве) одлуке о томе шта представља неопходне ствари не могу бити од велике помоћи јер су случајеви јасно одлучени на основу њихових специфичних чињеница и околности живота и потреба детета." Уважени судија је закључио да се реч „неопходне ствари" мора тумачити широко и у свакој одлуци која се тиче тога да ли је оно што се испоручује спада под појам неопходне ствари, друго је узети у обзир чињенице случаја, услове и околности у којима је испорука извршена и сврху којој служи. Проблем у том случају била је валидност уговора о стипендији који је малолетник закључио са Владом Малезије. Уважени судија је јасно ставио до знања да обавеза малолетника да плати неопходне ствари обезбеђене у складу са чл. 69 не произлази из уговора. Дете је потпуно неспособно и неспособно да закључи уговор и стога не постоји уговор на основу којег може бити тужено. Стога, тужба владе за кршење уговора против детета мора бити одбијена. По стицању пунолетства, малолетник може, ако жели, да се ослободи свих будућих дугова фирме раскидом партнерства. Ако малолетник престане да поштује уговор или партнерство када постане пунолетан, има право на било који новац који је исплатио по основу уговора, под условом да није примио никакву корист од њега. Међутим, у случају *William Jacks & Co. (Malaya) Ltd. против Chan & Yong Trading Co.*, Јонг, малолетник, и Чан су основали партнерство под називом *Chan and Yong Trading*. Ово партнерство је имало намеру да изгради две куће. Тужиоци су их тужили за 12.734,91 малајских рингита за продату и испоручену робу. Чан је изјавио да је роба купљена од тужилаца била за приватну експлоатацију Јонга. Утврђено је да чињеница да је Јонг користио робу купљену од тужилаца за своје потребе није ослободила фирму и партнере одговорности. Пошто Јонг није предузео никакве кораке након пунолетства да би се одрекао партнерства, он је такође био одговоран као партнер фирме. Zaleha Kamaruddin, Ahmad Ibrahim Kulliyyah, Akmal Hidayah Halim, Mohd Naqib Ishan Jan, *IEL Family and Succession Law – Malaysia: Suppl. 38*, The Hague: Kluwer Law International, 2008, стр. 43.

[187] За дефиницију малолетника у индијском праву, Anil Malhotra, Ranjit Malhotra, "India: a perspective", in: *The Future of Child and Family Law* (ed. Elaine E. Sutherland), Cambridge, 2012, стр. 151.

47

Закона не утиче на способност хиндуса или муслимана у питањима брака, мираза, развода и усвајања. Што се тиче хиндуса, питање брака регулише се Законом о усвајању, према којем је старосна граница за брак за мушкарце 21 година, а за жене 18 година. За усвајање, дете старости 15 година или више не може бити усвојено, осим ако обичај дозвољава такво усвајање. Усвојиоци су такође требали да наврше 18 година. Дете није способно да закључи уговор.[188] Према чл. 10 Закона о уговорима и преговорима, малолетник није способан да делује као старатељ имовине било ког малолетника. Међутим, малолетни родитељ може бити старатељ личности своје малолетне деце и неспособност утврђена у овом члану се не примењује. Даље, малолетни муж нема способност да делује као природни старатељ имовине своје малолетне супруге, иако наставља да буде старатељ њене личности.[189]

Члан 11 Индијског закона о уговорима из 1872. године прописује да је свака особа способна за уговарање која је пунолетна у складу са законом којем подлеже, а такође је здравог разума и није дисквалификована за уговарање било којим законом којем подлеже. Неопходно је да све уговорне стране буду способне за уговарање. У случају *Mohori Bibi protiv Dharmodasa Goša*, Тајни савет је утврдио да је уговор са малолетником ништав, а не само рушљив, будући да је он особа која није способна за уговарање. Слично томе, пренос имовине, или споразум о преносу имовине од стране њега је на истој основи као и други уговори и ништав је. Чак и ако малолетник, на основу лажног представљања пунолетства, позајми новац на основу хипотеке, уговор ће бити ништав од самог почетка. Када особа свесно склопи уговор са малолетницима, именујући их заступницима, и уговор о заступању траје неко време, прво лице не може накнадно тврдити да је уговор ништав јер је склопљен са малолетницима. Утврђено је да је дужност суда да се увери да су интереси малолетника адекватно заштићени. Када се постигне компромис у коме је малолетник страна, од велике је важности да суд буде уверен да је компромис заиста у интересу малолетника. Споразум малолетника је ништав од самог почетка. Будући да је ништав, он не постоји у очима закона, те је, стога, неспособан за ратификацију и не може подржати ново обећање детета након што је постало пунолетно. Доктрина естопела, као опште правило, обично се не примењује на малолетно лице. Када закон прогласи уговор малолетника ништавим, он не може бити одговоран на основу естопела, јер естопел не може изменити закон. Малолетно лице, дакле, које се лажно представља као пунолетно и закључи уговор није лишено права да успостави право малолетника на основу исказа. Пошто је уговор малолетника ништав, сам споразум је ништав; стога, не може се поставити питање конкретног испуњења. Међутим, ако уговор у име малолетника закључи неко ко је способан да делује, на пример, овлашћени старатељ, и ако је уговор у корист малолетника, биће дозвољено конкретно извршење. Малолетни члан заједничке породице, када достигне пунолетство, може тужити за конкретно извршење уговора о продаји земљишта који је закључио члан породице. Иако је продаја или хипотека његове имовине од стране малолетника ништава, уредно извршен пренос путем продаје или хипотеке у корист

[188] Чл. 11. Индијског закона о уговорима из 1872. године.

[189] K.B. Agrawal, *IEL Family and Succession Law – India: Suppl. 72*, The Hague: Kluwer Law International, 2015, стр. 75.

малолетника који је платио накнаду није ништав, већ га може извршити он или било која друга особа у његово име.[190]

Закон о облигацијама регулише спорове који произлазе из уговорних обавеза у Индији, укључујући уговоре са малолетницима. Према закону, малолетницима недостаје правна компетентност или способност да закључе ваљани уговор. Особе су способне да склапају уговоре када достигну пунолетство. Пунолетство је са 18 година и особа испод овог узраста се сматра малолетником. Иако Закон о облигацијама јасно наводи да малолетници немају способност да склапају уговоре, не говори ништа о томе да ли су уговори са малолетницима рушљиви, ништави или непостојећи.[191] Сматрао је да фразеологија одабраних одредби Закона о полицајцима одступа од установљених принципа у Аустралији и Великој Британији где су уговори са малолетницима ништави по њиховом избору, иако су се ови принципи доследно примењивали у Индији пре овог случаја.[192] Није изричито предвиђено да је раскид уговора направљен током малолетства сам по себи коначан и обавезујући за малолетника. У обичајном праву постојао је извесни ауторитет да, упркос очигледним непријатностима и тешкоћама које би могле бити проузроковане, дете које је раскинуло уговор током детињства може накнадно да повуче тај раскид (било док је још дете или по стицању пунолетства). У обичајном праву, одрасли који склапају уговор са дететом често се налазио у незгодном положају, јер иако у већини случајева није могао да спроведе уговор против детета, није могао безбедно да поступа као да нема обавезујућег уговора, јер је дете обично било у стању да спроведе уговор против одрасле особе. Могло би бити неизвесно током значајног временског периода да ли је он сам био обавезан због дететове моћи, по стицању пунолетства, да га потврди или одбије. Уколико је малолетник склопио грађански акт који за њега није претпостављено обавезујући, ова тешкоћа се сада може превазићи, јер је свако лице заинтересовано за грађански акт омогућено да се обрати суду ради доношења налога којим се потврђује или одбија грађански акт у име малолетника. Питање извршности уговора може се стога једном за свагда решити по тужби одрасле стране. Када се уговор ефективно раскине, јасно је да ниједна страна неће бити обавезана уговором у мери у којој он остаје чисто извршни. Али, настаје сложен проблем у којој мери свака страна може да поврати новац или имовину која је већ предата другој, и у којој мери плаћање може бити извршено у вези са радњама које су већ извршене по уговору. Управо у вези са овим проблемом, правила обичајног права су можда била најмање задовољавајућа. Дискрециono право суда да потврди, било у целини или делимично, уговор или било шта учињено у складу са тим уговором не подлеже никаквим изричитим ограничењима. Међутим, у случају уговора који остаје потпуно ефикасан, може се сумњати да ће се ово овлашћење често користити, јер ће се прилика за његово коришћење појавити само када се не може рећи да је уговор у корист малолетника,

[190] *Ibid.*, стр. 87.

[191] Тајни савет је у случају *Mohori Bibi* утврдио да су уговори са малолетницима ништави од почетка.

[192] Shaun Star, Divyangana Dhankar, "Major Differences in Minors' Contracts: A Comparative Analysis into the Validity of Contracts with Minors in the Sport and Entertainment Industry", *Liverpool Law Review*, Vol. 42, 2022, стр. 210.

било првобитно или у време раскида. Када би имовина, ако би обе стране биле потпуно способне, прешла на основу испоруке или преноса имовине извршеног у складу са уговором, располагање имовином ће често постати превентивно обавезујуће за малолетника, и у таквом случају ниједан налог за враћање имовине не би могао бити донет без сагласности друге стране.[193] У обичајном праву је јасно прописано да је пренос непокретности на или од стране детета ништав са његове стране. Чак ни савесни купац без претходне најаве не би био заштићен од накнадног одбацивања од стране детета заинтересованог за пренос који чини део ланца власништва. Постојало је и извесно, мада чудно мало, овлашћење да се исто правило примењује на располагање личном имовином. Једноставнији проблем настаје када је малолетник пристао да купи имовину. У овом случају, располагање постаје претпостављено обавезујуће за њега чим власништво пређе на њега, без обзира на то да ли је малолетник платио било који део купопродајне цене. Малолетник стога не може касније инсистирати на враћању имовине и повраћају новца (ако га има) који је већ платио. Могло би се очекивати да би продавац, ако малолетник задржи имовину, али не плати купопродајну цену, могао тужити малолетника за било који преостали износ купопродајне цене који је још увек неплаћен.[194] Иако располагање имовином у почетку није претпостављено обавезујуће за малолетника, оно може накнадно постати претпостављено обавезујуће за њега у корист трећег лица. Члан 24 предвиђа да када малолетник учествује у грађанском чину и лице које није страна у том грађанском чину стекне имовину погођену тим грађанским чином, или било који удео у имовини погођеној тако, за вредну накнаду и без обавештења да је малолетник, у време свог учешћа у грађанском чину, био малолетник, грађански акт је претпостављено обавезујући за малолетника у корист тог лица и било ког лица које полаже право на његово име.

Индијско уговорно право генерално не признаје уговоре са малолетницима као валидне, обавезујуће или извршне, док у Аустралији и Великој Британији такви уговори могу бити валидни, обавезујући и правно извршни против малолетника у одређеним случајевима.[195] Међутим, уговор у корист малолетника је обавезујући за малолетника.[196] Насупрот томе, закон сматра да веома мала деца немају менталну способност да закључују уговоре, односно, малолетници који су премлади да би разумели природу и контекст уговора сматрају се да немају способност да обавежу било коју страну. Такви уговори ће се сматрати ништавим.[197]

У оквиру индијског права поменућемо само опште норме пакистанског права. Према Закону о наслеђивању из 1925. године, „малолетник“ подразумева сваку особу на коју се примењује Закон о пунолетству из 1875. године, а која није достигла пунолетство у смислу тог закона, и свака друга особа која није навршила 18 година; а „малолетник“

---

[193] D.J. Haarland, “The Conctractual Capacity of Minors - A New Approach”, *Sidney Law Review*, No. 1/1973, стр. 52.

[194] *Ibid.*, стр. 55.

[195] S. Star, D. Dhankar, *op. cit.*, стр. 204.

[196] О томе је одлучивао и Врховни суд.

[197] S. Star, D. Dhankar, *op. cit.*, стр. 205.

значи статус било које такве особе. Према чл. 2(д) Закона о ограничењу дечјих бракова из 1929. године, „малолетник" означава особу било ког пола која је млађа од 18 година. Према Закону о ограничењу дечјих бракова из 1929. године, чл. 2(а) „дете" значи особа која је, ако је мушкарац, млађа од 18 година, а ако је жена, млађа од 16 година.[198]

64

2.3.3. Иран

У иранском праву, релевантне старосне границе за малолетство и пунолетство нису увек доследне и многе правне последице су везане за различите узрасте. Грађански законик користи различите термине за означавање онога што се обично подразумева под дететом; могу се наћи речи *lefl, kedak, savir, farzand* і *valad.* Већина ових израза, укључујући правни концепт малолетства, нису експлицитно дефинисани у грађанском законику. У одсуству такве законске дефиниције, потребно је анализирати и друге одредбе грађанског закона да би се извеле релевантне законске старосне границе. Прва релевантна старосна граница је такозвана „старост пубертета" (*sen-e bolEV*). Пубертет као законска старосна граница изведен је из исламских прописа који постављају почетак обавезе молитве на почетку пубертета. Старост пубертета је 15 пуних лунарних година за дечаке и девет пуних лунарних година за девојчице. Пубертет је прва важна законска цезура у животу особе: свако ко још није достигао ову старосну границу сматра се малолетником. Штавише, пубертет је такође почетак кривичне одговорности.[199] Према Грађанском законику, кад год дете постане пунолетно (*kabCr*) і bude mentalno zrelo (*raOCd*), starateljstvo njegovog staratelja prestaje.[200] Termin *kabCr*, koji je ovde preveden kao „punoletno", nije definisan u građanskom zakoniku. Nije jasno šta je zakonodavac podrazumevao pod *kabCr*, tj. da li označava punoletstvo kao pravnu pojavu ili samo završetak detinjstva kao fizičkog događaja. Prema čl. 1210 Građanskog zakonika, imovina maloletnika koji je dostigao pubertet može se preneti na njega samo ako je mentalno zreo (*raOS*). Dakle, osoba je prvo maloletnik i nema ugovornu sposobnost. Tek kada ta osoba dostigne pubertet i bude mentalno zrela, može zapravo samostalno raspolagati svojom imovinom. Stoga možemo razlikovati maloletnike koji nemaju nikakvu ugovornu sposobnost (0–9 godina za devojčice; 0–15 godina za dečake) i maloletnike koji su dostigli pubertet i pokazuju mentalnu zrelost, ukoliko im je dodeljen određeni stepen ugovorne sposobnosti. Ova lica se mogu nazvati mentalno zrelim maloletnicima. Stoga se pretpostavlja da dete koje je dostiglo pubertet još uvek nije zrelo. Njegova mentalna zrelost prvo mora biti dokazana, ona se ne pretpostavlja. Ipak, ovaj koncept nije zakonski definisan. Srećom, izraz „nedostatak mentalne zrelosti" (*VeCr-e raOS*) је експлицитно наведен. Иранско право познаје и институт расипништва, те наводи да особи недостаје ментална зрелост када ирационално располаже својом имовином и финансијским правима.[201] Ментална зрелост је, стога, повезана са способношћу да се брине о својим финансијским пословима и да се сачува, а не угрози, сопствена имовина. Штавише, зрела особа

11

[198] Muhammad Shahid Malik, Muhammad Ayub Khan Alizai, *IEL Family and Succession Law – Pakistan: Suppl. 83*, The Hague: Kluwer Law International, 2016, стр. 53.

[199] Чл. 49. Грађанског законика.

[200] Чл. 1193 Грађанског законика.

[201] Чл. 1208 Грађанског законика.

делује на начин који је у складу са обичајима и владајућим друштвеним нормама. Процес доношења одлука незреле особе није погрешан и разликује се од процеса ментално болесне особе. Међутим, поступци ментално незреле особе су толико ирационални да јој се не може признати неограничена способност деловања. У свим случајевима, ментална зрелост је повезана са способношћу особе да доноси рационалне финансијске одлуке, да одржава и не расипа своју имовину, да разликује добро од лошег, да доноси разумне одлуке здравог разума, да процени ситуацију на одговарајући начин и да сама процени ствари. Особе које нису ментално зреле могу закључивати уговоре само уз дозволу свог старатеља. Само бесплатни уговор може закључити незрела особа (чл. 1214 Грађанског законика).[202]

2.3.4. Јапан

Јапанско право у погледу пословне способности има изутетно особена решења. Физичко лице има право на пословну способност када достигне пунолетство – 20 година.[203] Са овом способношћу, малолетник може самостално да делује, стиче права и преузима обавезе. Ради заштите интереса особе са недовољном способношћу и било које особе са којом обавља трансакцију, имплементиран је законски круг особа са ограниченом способношћу: малолетник[204], лице под старатељством пунолетног лица које је еквивалентно неспособном[205], лице под старатељством које је еквивалентно квазинеспособном[206], су у већини случајева ограничени у склапању правних радњи, а лице под старатељством мора добити сагласност старатеља да би склапало правне радње. Поред законског старатељства, јапанско право познаје оригинално решење тзв. "приватног старатељства" – доступно је и старатељство над пунолетним лицем по уговору.[207] У случају правних послова који се тичу склапања породичних односа, као што су брак и усвајање, особа има право да склапа правне послове, осим ако не изгуби способност да доноси разумне одлуке. Малолетник је особа млађа од двадесет година, која се, генерално, сматра неспособном да сама склапа правне послове. Да би могао да закључује правне послове, потребно је да добије одобрење свог законског заступника – обично родитеља са припадајучим родитељским правима и обавезама.[208] У супротном, заступници делују у име малолетника. У случају да малолетник делује самостално без одобрења заступника, тај уговор ће бити ништав, док заступници могу накнадно да потврде чин малолетника.[209] Малолетник има право да делује самостално када стекне права или је ослобођен дужности тамо где је мало вероватно да ће његови интереси бити повређени. Поред тога, малолетник се сматра способним у следећим ситуацијама: када располаже имовином као што је џепарац, када изгледа да је добио опште

[202] Nadjma Yassari, *IEL Family and Succession Law – Iran: Suppl. 35*, The Hague: Kluwer Law International, 2007, стр. 29.
[203] Чл. 4 Грађанског закона.
[204] Чл. 5 Грађанског закона.
[205] Чл. 7 и 838(2) Грађанског закона.
[206] Чл. 11 и 876 Грађанског закона.
[207] Закон о старатељству над пунолетним лицем по уговору из 1999. године
[208] Чл. 5(1) Грађанског закона.
[209] Чл. 5(2) Грађанског закона.

одобрење законског заступника за такво располагање[210], када је добио одобрење законског заступника за обављање пословања[211], у области располагања својом зарадом – када потражује своју плату од послодавца.[212] Генерално, малолетник има право да делује самостално у одређеним случајевима породичних послова. Када је малолетник у браку, сматра се пунолетним.[213] Ово је случај еманципације у јапанском праву. Са друге стране, у неким другим областима није јасно да ли малолетник има пословну способност – тако је код права да да валидан пристанак за подвргавање медицинској операцији.[214]

2.4. Аустралија и Океанија

2.4.1. Аустралија

Сва пунолетна лица имају потпуну пословну способност. Међутим, одређене категорије људских бића немају пуну пословну способност. Традиционално, ова категорија је укључивала удате жене, као и бебе (малолетнике) и лудаке. Од реформе брачне имовине спроведене у Енглеској 1882. године, а убрзо након тога и у Аустралији, удате жене уживају исту пуну пословну способност. Термин „лудак" се више не користи. Међутим, особе са менталним инвалидитетом немају потпуну пословну способност или могу имати ограничену пословну способност – у зависности од степена њиховог инвалидитета. Осуђени криминалци и банкротиране особе, такође, немају потпуну пословну способност.[215] Статус малолетника који су се у обичајном праву називали „бебама" је сложен, с обзиром на то да постоји нова судска пракса, у складу са Конвенцијом о правима детета, да се независна способност стиче постепено, а не потпуно са пунолетством. Према обичајном праву, особа достиже пунолетство дан пре свог двадесет првог рођендана. Међутим, савезни и државни закони спустили су ову старосну границу на осамнаест година. Особа сада постаје пунолетна на свој осамнаести рођендан. Закон о малолетницима (имовина и уговори) из 1970. године има три основна циља. Део 11 се бави способностима лица старијих од 18 година, а Део 111 се бави способностима лица млађих од 18 година. Јасно је да је намера да Закон по овим питањима представља свеобухватни кодекс и сходно томе, позивање на правила обичајног права генерално неће бити ни потребно, нити, заправо, дозвољено. Особа која достигне пунолетство обично се назива „одрасла особа". Особа која није достигла пунолетство сада се обично описује термином „малолетник" и многи закони су измењени како би се то утврдило. Међутим, термин „одојче" се и даље може наћи у неким законским текстовима и мора се тумачити као да се користи реч „малолетник". Под условом да ниједан други фактор не ограничава њену способност, каже се да је та

[210] Чл. 5(3) Грађанског закона.

[211] Чл. 6(1) Грађанског закона.

[212] Закон о радним стандардима из 1947. године, чл. 58 и 59.

[213] Чл. 753 Грађанског закона.

[214] Satoshi Minamikata, *IEL Family and Succession Law – Japan: Suppl. 74*, The Hague: Kluwer Law International, 2016, стр. 54.

[215] John Neville Turner, *IEL Family and Succession Law – Australia: Suppl. 22*, The Hague: Kluwer Law International, 2003, стр. 54.

67

особа *суи јурис*, тј. да има „способност“ по закону. Лице које је имало осамнаест или више година на дан ступања на снагу релевантног закона, достиже пунолетство на дан ступања на снагу Закона. Реч „дете“ може се тумачити на неколико начина. Осим тамо где контекст не дозвољава, „дете“ се обично односи на особу млађу од 18 година, тј. малолетника или одојчета. Међутим, сматра се да се пунолетна особа може сматрати „дететом“ и то у наследном праву, на пример, као дете завештаоца. У овом контексту, реч „дете“ значи „потомство“.[216]

Пунолетна особа има способност да склопи уговор или тестамент. То јест, она има уговорну или тестаментну способност. Може тужити или бити тужена у своје име. Таква особа може поседовати непокретности и може – заправо мора – гласати на савезним, државним или локалним изборима. Као што је већ речено, малолетници имају ограничену способност. Немају способност да саставе тестамент или да се венчају (осим уз дозволу суда ако једна од страна има 16 година или више). Они су одговорни за деликт и могу тужити или бити тужени, али их мора заступати ближи пријатељ (обично родитељ) или старатељ *ад литем*. Малолетник има независно право да поднесе тужбу Породичном суду.[217] У складу са принципом да је дете незреле интелигенције и дискреције, уговор малолетника је по обичајном праву генерално поништив на захтев малолетника, иако је обавезујући за другу страну. Ово је подложно одређеним изузецима. Обичајно право је измењено статутима у свакој држави. Закон је потпуно измењен статутом у Новом Јужном Велсу. Такође је могуће да се уговор малолетника поништи према доктрини непримереног утицаја. Ако у уговору постоји одредба која је такве врсте да чини цео уговор неправедним према малолетнику, онда то чини цео уговор ништавим. Ако у уговору постоји једна одредба која је толико на штету малолетника да је чини неправедном да малолетник буде обавезан њоме, онда се уговор уопште не може спровести. Међутим, ако уговор није у потпуности штетан за малолетника, већ је један део користан, онда, ако се штетни део не може одвојити од остатка, уговор се мора сматрати целином, а ако се утврди да је толико штетан за малолетника да је неправедан, биће проглашен ништавим. С друге стране, ако се делови могу раздвојити, корисни део ће бити спроведен, а штетни део уговора ће бити одбачен. Неки уговори малолетника су обавезујући, на пример, уговори о неопходним стварима или услугама. Ово је слично решење као и у малезијском праву. Други су „апсолутно ништави“, наиме, они који су нужно штетни или не показују могућност користи за малолетника, а остали су релативно ништави у смислу да су обавезујући, осим ако их малолетник не раскине у разумном року након што постане пунолетан. Релативно ништав уговор може раскинути малолетник или током малолетства или у разумном року након што достигне пунолетство или његови лични заступници ако премине у малолетству или након што достигне пунолетство, а да стварно или имплицитно није усвојио уговор. Уговор је обавезујући за малолетника ако он не предузме кораке да га раскине у разумном року након што достигне пунолетство у

---

[216] *Ibid.*, стр. 55.

[217] О уређењу посебних Породичних судова у Аустралији и посебном институту "породичног консултанта", Patrick Parkinson, *Family Law and the Indissolubillity of Parenthood*, Cambridge, 2011, стр. 193.

већини држава. Међутим, у Викторији и Тасманији је предвиђено да обећање дато након стицања пунолетства о отплати дугова закључених током малолетства није извршно. Штавише, свака ратификација претходног обећања датог током малолетства је неважеća у Викторији и Тасманији. У Квинсленду, Јужној Аустралији, Западној Аустралији и Аустралији, обећање малолетника дато током малолетства може постати обавезујуће ако се ратификује након што он достигне пунолетство. Ратификација, међутим, мора бити у писаној форми, те потписана од стране малолетника.[218]

Када је у питању врста уговора којим се малолетник обавезује, сматра се да је јасно у корист малолетника да он треба да буде способан да се обавеже да плати снабдевање животним потрепштинама. Да би се успело у поступку против малолетника у вези са уговором о животним потрепштинама, мора се доказати да су оне биле по природи прикладне његовом животном стању и да су биле стварно потребне у то време и да малолетник у то време није био иначе довољно снабдевен њима. Терет доказивања је на тужиоцу и непознавање тужиоца о постојећим залихама малолетника је ирелевантно. Шта је стандард животних потрепштина? Релевантни закони дефинишу животне потрепштине као добра прикладна животном стању (малолетника) и његовим стварним потребама у време продаје и испоруке. Одређене ствари су јасно неопходне, као што су храна, одећа, лекови и смештај. Предмети који су прикладни и одговарајући животном положају малолетника, иако нису стварно неопходни за његово или њено постојање, признају се као животне потрепштине. Тест да ли је нешто „неопходно" јесте да ли је било по природи прикладно животним условима малолетника и да ли му је то било стварно потребно у то време, и да он у то време није био иначе довољно обезбеђен стварима те врсте. Бицикл је сматран неопходним када је малолетник поседовао бицикл који је користио за периодично путовање на удаљености од 12 до 14 миља од свог посла до свог дома. Бицикл је био сматран као употребни предмет и био је неопходан. Међутим, аутомобил није сматран неопходним, осим ако је неопходан за малолетниково запослење.[219]

Две врсте уговора које закључује малолетник сматрају се претпостављиво обавезујућим за њега од њиховог настанка. То су уговори корисни за малолетника и уговори закључени на основу судске одлуке којом се малолетнику даје способност.[220] Нису дате смернице о томе како треба да се утврди да ли је малолетно лице, у време закључења уговора, закључило одређени уговор у његову корист, и на први поглед принцип може изгледати довољно једноставан. Да ли је одређени малолетник способан за такво разумевање било би питање чињенице у сваком случају. У таквим ситуацијама малолетник не би могао бити претпостављено везан наводним уговором чак и ако је очигледно користан за њега. Закон прави нови помак у томе што у одређеним ситуацијама суд може донети наредбу којом се одређеном малолетнику даје капацитет. Врховни суд има надлежност на основу чл. 26 Закона да малолетнику додели капацитет да закључује све уговоре без ограничења, или било који опис уговора, или

[218] J. Neville Turner, *op. cit.*, стр. 64.
[219] J. Neville Turner, *op. cit.*, стр. 66.
[220] D.J. Haarland, *op. cit.*, стр. 45.

одређени уговор. Суд ситних сесија има на основу чл. 27 надлежност да одобри одређени уговор, под ограничењем да се суду мора чинити да малолетник не би преузео обавезе према предложеном уговору у вредности од 750 долара или више. Ни Врховни суд нити суд ситних сесија неће донети наредбу, осим ако се не чини да је наредба у корист малолетника.[221] Уговор који није претпостављено обавезујући за малолетника очигледно се не може спровести против њега. Као што је већ назначено, иако се по обичајном праву већина уговора не може спровести против детета, малолетни уговорник би генерално могао спровести уговор против пунолетне уговорне стране. Сада је предвиђено да малолетник не може спровести било која права која произлазе из грађанског акта, осим ако тај грађански акт није претпостављено обавезујући за њега у корист лица против кога се тражи спровођење. Једини изузетак је да се та права могу спровести уколико суд може, по свом нахођењу, донети наредбу у току вршења своје надлежности, да се прилагоди однос странака након поновног уговора. Дакле, да би уговор који није претпостављено обавезујући за њега био спроведен од стране малолетника, мора га претходно потврдити он или неко од блиских особа у његово име.[222]

2.4.2. Нови Зеланд

Право Новог Зеланда представља још један од англосаксонских правних система. Претпоставља се да све пунолетне особе имају потпуну пословну способност. Пунолетство на Новом Зеланду се стиче са 20 година.[223] Решење које је јединствено и постоји још у јапанском праву. Међутим, ово нема велики значај за већину случајева када се разматра способност младих људи. На пример, старосна граница за пијење и гласање је 18 година. Малолетници могу возити аутомобиле са 15 година и служити у оружаним снагама са 17 година. Родитељи, као старатељи детета, имају право да доносе одлуке у име детета, али шеснаестогодишњак може доносити медицинске одлуке као да је одрасла особа. Шеснаестогодишњак не може бити предмет родитељског налога, осим ако не постоје посебне околности, а осамнаестогодишњаку, чак и ако је стављен под судску заштиту, не може се одредити са ким ће живети, осим ако не постоје изузетне околности. Новозеландско право познаје институт еманципације. Малолетници који су у браку имају исту уговорну способност као и одрасли. Малолетници старији од 18 година имају пуну уговорну способност. Одређени шеснаестогодишњаци могу да уговоре животно осигурање. Уговори о раду које закључују малолетници су важећи, али се ови уговори могу оспорити ако садрже елементе којима се малолетник радно експлоатише или је надокнада неадекватна или несавесна. Други уговори које закључују малолетници млађи од 18 година нису

[221] *Ibid.*, стр. 48.

[222] *Ibid.*, стр. 50.

[223] Bill Atkin, New Zealand: "The mergence of cultural diversity", in: *The Future of Child and Family Law* (ed. Elaine E. Sutherland), Cambridge, 2012, стр. 273.

извршни против малолетника, осим ако суд не утврди да је уговор био праведан и разуман.[224]

Особа која из медицинских или старосних разлога предвиђа да неће имати капацитет у догледној будућности може потписати трајно пуномоћје, именујући неког другог да делује у њено име. Трајно пуномоћје, међутим, може бити потписано у било којој фази живота особе и то се често може учинити истовремено са састављањем тестамента. Трајна пуномоћја могу имати два облика, прво, она која се односе на имовину, и друго, она која се односе на личну добробит. Ова друга ступају на снагу само када особа дође до тачке у којој више не може сама да доноси одлуке. Амандмани које је Парламент усвојио 2007. године уводе нове формалности или мере заштите у вези са трајним пуномоћјима. Након датума ступања на снагу Закона о изменама и допунама, пуномоћје се не може створити без његовог оверења од стране адвоката и, у многим случајевима, пуномоћје се не може активирати без потврде релевантног здравственог радника да давалац нема капацитет.

2.5. Африка

2.5.1. Јужна Африка

Јужноафричко право је још једно у низу афричких права које се развијало под англосаксонским утицајем. Карактерише га широк спектар различитих узраста детета код пословне способности. Физичко лице стиче пунолетство када наврши 18 година. Пунолетство настаје почетком дана осамнаестог рођендана особе, осим ако није у њеној корист да продужи малолетство до тачног тренутка који одговара времену њеног рођења. Особа која склопи важећи грађански или обичајни брак пре навршених 18 година постаје пунолетна у свим правним последицама брака. То је случај еманципације. Ако се брак раскине смрћу или разводом пре него што особа наврши 18 година, њено малолетство се не обнавља, тј. остаје већ стечена пословна способност. Иако, генерално говореći, Јужноафриканци стичу пуну способност на свој осамнаести рођендан, неколико ранијих старосних граница је од правног значаја. На пример, малолетници старији од седам година имају ограничену способност деловања, што значи да, по правилу, могу закључивати уговоре уз помоћ свог старатеља. Специфичност јавног здравља и заштите права детета у медицинске сврхе огледа се у томе да дете са 12 година стиче способност самостално да купује кондоме и добија бесплатне кондоме на захтев, а могу му се обезбедити и друга контрацептивна средства ако то затражи, добије одговарајући медицински савет и подвргне се лекарском прегледу како би се утврдило да ли постоје медицински разлози зашто му се одређена

[224] Bill Atkin, *IEL Family and Succession Law – New Zealand: Suppl. 73*, The Hague: Kluwer Law International, 2015, стр. 24.

контрацепција не би требало обезбедити. У истом узрасту, дете стиче способност да пристане на медицински третман или операцију ако је довољно зрело и има менталне способности да разуме користи, ризике, друштвене и друге импликације третмана или операције. У погледу неких правних питања фиксна старосна граница се не примењује. Уместо тога, користи се индивидуална процена зрелости. Тако, на пример, право детета да буде обавештено о свакој радњи или одлуци у ствари која значајно утиче на њега и његово право на учешће утврђују се у светлу његовог узраста, зрелости и фазе развоја. Трудна девојка било ког узраста може дати пристанак на прекид трудноће под условом да је у стању да да информисани пристанак.[225] Решење коме се може упутити озбиљан приговор из угла заштите детета ако нпр. трудна девојка, тј. дете има само 11 или 12 година.

Пошто малолетник нема пословну способност, не може ваљано закључити било какав уговор. Ово правило се примењује чак и ако старатељ детета помаже при закључењу уговора. Једини начин на који малолетник може стећи права и обавезе јесте ако његов старатељ делује у његово име. Међутим, постоје одређене трансакције које старатељ не може закључити у име детета, као што је уговор о веридби. Пошто малолетник има пословну способност, он – а не његов старатељ – стиче права и обавезе које произлазе из правних трансакција које његов старатељ закључује у његово име.

Иако малолетник може закључити уговор само ако му помаже његов старатељ, ако уговор није теретни у смислу давања права малолетнику без наметања било каквих обавеза, њему није потребна помоћ. На пример, малолетник може самостално прихватити донацију или закључити уговор којим се ослобађа дуга. Разни закони такође стварају изузетке од правила да малолетник не може преузети уговорну одговорност без помоћи свог старатеља. Старатељ малолетника има дужност да помогне малолетнику у правним трансакцијама које користе малолетнику или да закључи такве трансакције у име малолетника. Ако старатељ није у могућности или не жели да помогне малолетнику, суд му може наложити да то учини или може сам дати потребну сагласност која надомешћује сагласност старатеља. Суд ће, такође, интервенисати ако су интереси старатеља у одређеној трансакцији супротни интересима малолетника. Нешто налик институту колизијског старатељства у нашем праву, али само се суд овде појављује у улози старатеља. Ако малолетник закључи уговор уз сагласност свог старатеља или ако старатељ малолетника закључи уговор у име малолетника или ратификује уговор малолетника без његове помоћи, малолетник је уговорно одговоран као да је пунолетан. Осим ако малолетник није деловао као заступник старатеља, старатељ не сноси личну одговорност у погледу уговора. Сагласност старатеља може бити дата изричито или прећутно и може се односити на једну трансакцију или на више њих. сада долазимо до једног специфичног општег облика еманципације у јужноафричком праву. Сагласност може бити чак толико опсежна да представља еманципацију малолетника. Еманципација настаје ако старатељ да малолетнику слободу да самостално закључује уговоре. То се може догодити, на

[225] Jacqueline Heaton, Anneliese Roos, *IEL Family and Succession Law – South Africa: Suppl. 78*, The Hague: Kluwer Law International, 2016, стр. 40.

43

пример, ако малолетник води сопствени посао уз сагласност свог старатеља. Степен правне независности који еманциповани малолетник ужива је питање чињенице које зависи од свих околности случаја. Ако је старатељ дао малолетнику „потпуну слободу деловања у погледу начина живота и зарађивања за живот", малолетник је еманципован у погледу свих уговора, осим отуђења и оптерећења непокретне имовине. Способност малолетника да делује ограничена је на питања везана за његово пословање ако га је старатељ еманциповао само у сврху тог одређеног посла. У неким случајевима, сагласност старатеља није довољна да омогући малолетнику да закључи одређену врсту уговора. Ту је потребно одобрење судске власти, што је донекле логично, имајући у виду утицај и уплив англосаксонског права. Тако је, на пример, сагласност Високог суда или магистра Високог суда потребна за отуђење или хипотеку непокретне имовине малолетника. Ако малолетник самостално закључи уговор који не спада у један од изузетака где помоћ његовог старатеља није потребна, уговор ствара природну обавезу (*naturalis obligatio*) у мери у којој се то тиче малолетника. То значи да се уговор не може извршити против малолетника или његовог старатеља. Међутим, споразум није ништав, јер друга страна мора поштовати свој део споразума. Са стране друге стране, обавеза је грађанска (*civilis obligatio*), која се може извршити против њега. Пошто малолетников уговор без помоћи ствара природну обавезу, може је ратификовати његов старатељ или малолетник лично када постане пунолетан. Ратификација претвара природну обавезу у грађанску, што резултира тиме да она постаје у потпуности извршна против обе стране са ретроактивним дејством.[226] Малолетник који се лажно представља као пунолетан, еманципован или да има потребну сагласност и тиме убеди другу страну да закључи уговор са њим, сноси одговорност, али не постоји једногласност о основу његове одговорности. Према неким ставовима, уговор постаје извршан против малолетника због лажног представљања, док други, пак, тврде да је малолетник одговоран за деликт и да мора да плати одштету која надокнађује другој страни губитак који је претрпео као резултат лажног представљања. Малолетник може сносити одговорност као резултат закључивања уговора без помоћи ако добије неосновано богаћење као резултат трансакције. Пошто одговорност за обогаћивање није заснована на уговору, ограничена способност деловања малолетника је ирелевантна. Потраживање за обогаћивање је ограничено на мањи износ од износа за који имовина обогаћене особе остаје обогаћена на дан покретања поступка или износа за који имовина осиромашене особе остаје осиромашена на тај датум. Уговорна цена се занемарује. Спорна је стварна вредност имовине у време покретања поступка. Ако је имовина отуђена пре покретања поступка, осиромашена страна може захтевати само оно што је преостало од прихода, осим ако је приход коришћен за неопходне ствари, као што су храна, одећа, смештај и медицински третман. Овде опет видимо стандард неопходних ствари за малолетника, који је присутан у многим упоредноправним системима. У овом другом случају, трошкови неопходних ствари се користе за одређивање износа обогаћивања.[227]

---

[226] *Ibid.*, стр. 47.

[227] *Ibid.*, стр. 48.

2.5.2. Замбија

Први главни фактор који ограничава пословни капацитет физичког лица у Замбији јесте малолетство. Пунолетство по обичајном праву се стиче са 21 годином. Међутим, не постоји доследност у законодавству која се односи на децу у погледу старости испод које се деца сматрају неспособним за обављање правних послова. На пример, док чл. 17 Закона о браку дефинише узраст у коме се дете може венчати без сагласности родитеља као 21 годину, Закон о тестаментима и управљању тестаментом, Закон о наслеђивању без тестамента и Закон о вези и издржавању деце дефинишу малолетнике у сврху наслеђивања, односно у вези издржавања као особе које нису навршиле 18 година. Конвенција Уједињених нација о правима детета и Афричка повеља о правима и добробити детета слично дефинишу дете као особу млађу од 18 година. Малолетност по обичајном праву генерално намеће одређена ограничења на различите способности дотичне особе. Као опште правило, малолетник ужива законску заштиту услед своје незрелости и закон му не дозвољава да чини било шта што би штетило његовим интересима. Стога је његова способност по обичајном праву да се обавеже уговором, ограничена на случајеве у којима је уговор јасно одређен у његову корист. Други уговори су генерално рушљиви на захтев малолетника, мада су обавезујући за другу страну (ако је пунолетан). Уговори који су очигледно штетни за малолетника су апсолутно ништави. Постоје и законска ограничења способности малолетника. На пример, Закон о браку предвиђа да особа која је, иако није удовица или удовац, навршила 16 година, али је млађа од 21 године, може склопити брак.[228] Али он или она то могу учинити само уз помоћ (тј. сагласност) свог родитеља или старатеља.[229] Дакле, малолетник у овом случају има ограничену способност да изврши правни чин брака. Насупрот томе, чл. 33(1) истог закона наводи да малолетник млађи од 16 година генерално нема никакву способност да склопи брак. Слично томе, чл. 4 Закона о тестаментима и управљању имовином ускраћује малолетнику способност да сачини тестамент, иако има способност да буде сведок тестамента друге особе.[230]

Према етиопском Грађанском законику од 1960. године, законски заступник може овластити малолетника да закључује уговоре који се, с обзиром на његов узраст и имовинске прилике, могу сматрати као „акти свакодневног живота.[231]

2.6. Северна Америка

2.6.1. Канада

У Канади, генерално, они који су достигли пунолетство уживају потпуну пословну способност, уз ограничења у случајевима менталне неспособности. Малолетници немају потпуну пословну способност. Узраст када малолетник постаје пунолетан

---

[228] Чл. 17. Закона о браку.

[229] Чл. 103 Закона о браку.

[230] Chuma Himonga, *IEL Family and Succession Law – Zambia: Suppl. 81*, The Hague: Kluwer Law International, 2016, стр. 84.

[231] О. Станковић, *op. cit.*, стр. 1223.

различит је у односу на федералне државе. Тако, пунолетство се стиче са 18 година у Алберти, Манитоби, Онтарију, Острву Принца Едварда, Квебеку и Саскачевану, а са 19 година у преосталим провинцијама и територијама.[232] Грађанска смрт, према којој је лице осуђено на смрт или телесну казну доживотн или лице које је положило вечне завете у католичкој верској заједници, изгубило своја грађанска права и сматрало се грађански мртвим, укинута је у Квебеку 1906. године.[233] Грађански законик, у чл. 4 предвиђа да је свако лице у потпуности способно да остварује своја грађанска права, иако у одређеним случајевима закон предвиђа заступање или помоћ. У случају малолетника, предвиђа да се старатељство установљава ради осигурања заштите малолетника, управљања имовином малолетника и обезбеђивања остваривања грађанских права детета.[234] Члан 192 предвиђа да су родитељи законски старатељи своје малолетне деце, а чл. 200 даје родитељима право да именују старатеља својој малолетној деци тестаментом или подношењем изјаве јавном старатељу. Малолетник који закључи брак пре пунолетства стиче потпуну еманципацију, што му омогућава да остварује своја грађанска права као да је пунолетан.[235] У јурисдикцијама обичајног права, док деца не достигну пунолетство, родитељи имају претпостављену правну одговорност и овлашћење да доносе одлуке које утичу на све аспекте живота њихове деце. Међутим, у многим околностима, деца која су достигла „узраст дискреције", тј. постигла су довољну зрелост да сама доносе неке одлуке, добиће одређени степен аутономије. Ово је пример непостојања конкретне законског узраста, већ правног стандарда. На пример, у контексту спорова око старатељства и виђања, жеље деце која су довољно стара да изразе своје жеље су фактор који се мора узети у обзир приликом одређивања какво решење о старатељству и виђању је у најбољем интересу детета. Тежина која се даје жељама детета зависи од узраста и зрелости детета, а жеље старије деце се често поштују апсолутно. Ово поштовање права на аутономију зреле деце је у складу са обавезама Канаде према Конвенцији о правима детета, чл. 12 који предвиђа да дете које је способно да формира сопствене ставове има право да их слободно изрази о питањима која се тичу детета и да тим ставовима треба дати дужну тежину у складу са дететовим узрастом и зрелошћу, и чл. 5, који предвиђа да родитељи имају одговорност да, на начин који је у складу са развојним способностима детета, обезбеде одговарајуће смернице и вођство у остваривању права детета признатих у овој Конвенцији. Када је у питању сагласност за медицински третман, канадски судови признају концепт „зрелог малолетника". Зрео малолетник је онај који је способан да разуме природу и последице предложеног медицинског третмана. Зрео малолетник може дати потпуно информисан пристанак, те родитељски пристанак није потребан. Не постоји универзална старосна граница у којој дете постаје „зрело малолетно лице",

[232] Чл. 153 Грађанског законика.

[233] Видети Закон о укидању грађанске смрти.

[234] Чл. 177 Грађанског законика.

[235] Чл. 175 и 176 Грађанског законика.

већ то зависи од менталних способности детета и природе потребног лечења или поступка.[236]

У неким провинцијама постоји законски минимални узраст за пристанак на медицински третман. У Квебеку, на пример, сва деца старија од 14 година сматрају се способним да дају пристанак на медицински третман. Кад год дете не испуњава законске или обичајноправне критеријуме за пристанак на медицински третман, родитељ или старатељ има право и, пре свега, одговорност да одлучи да ли ће пристати на медицински третман. Међутим, права родитеља подлежу законима о заштити деце који предвиђају да суд може дати детету државног штићеника ако родитељи ускрате свој пристанак на лечење које се сматра медицински неопходним. То је познато решење колизијског старатеља када постоје супротни интереси између детета и родитеља. У закону о уговорима, особа млађа од пунолетства нема правну способност да закључи обавезујући или извршни уговор, осим ако се уговор не односи на неопходне ствари.[237] Опет примећујемо позивање на стандард неопходних ствари у области уговорне способности малолетника.

[236] Примећујемо сличну аргументацију суда као у чувеном случају *Гиллицк.* У случају *Ц и др. против Рена*, родитељи су тражили забрану како би спречили своју шеснаестогодишњу ћерку да изврши абортус, а суд је утврдио да је она довољно интелигентна и разумљива да сама донесе одлуку и да има право да изврши абортус упркос жељама родитеља. Судови су такође утврдили да зрели малолетници имају право да одбију лечење. На пример, у случају *Walker (Litigation Guardian of) protiv Region 2 Hospital Corp.*, петнаестогодишњи Јеховин сведок је писмено одбио трансфузију крви. Судија је детету поставио штићеника државе и наредио да се трансфузија даје ако је потребно, али је Апелациони суд Њу Брансвика утврдио да је пацијент довољно зрео да се његове жеље морају поштовати, чак и ако угрожавају његов живот. Упркос правилу о зрелим малолетницима, јавне болнице у неким провинцијама захтевају да се хируршке операције изводе на деци млађој од 16 година само уз сагласност родитеља или старатеља. У потпуности се приклањамо ставу медицинских установа позивајући се на право детета на живот и најбољи интерес детета. О овом случају и Virginia Dunn, Veronica Lachkovic, *Family Law in Practice*, Oxford, 2010, стр. 162.

[237] Martha Bailey, Nicholas Charles Bala, Margaret McCallum, Jacques Beaulne, George Alexandrowitz, *IEL Family and Succession Law – Canada: Suppl. 2*, The Hague: Kluwer Law International, 1997, стр. 38.

IV Лишење пословне способности

1. Увод

Код института лишења пословне способности огледа се велики део комплексности института пословне способности. Наиме, лишење пословне способности није материја која се односи само на породично право, већ на општи део грађанског права. Лишење пословне способности карактерише преклапање више различитих поступака, као и надлежност више различитих државних органа. Лишење пословне способности је све само не једноставан институт. Уосталом, комплексност овог института произлази и из значаја и последица које он има по сваког појединца. Поступак и услови за лишење пословне способности регулисани су кроз ванпарнични поступак, док се стављање под старатељство, које је логична последица лишења пословне способности, одвија према правилима управног поступка. Материја лишења пословне способности налази се у два закона, Закону о ванпарничном поступку (ЗВПП),[238] и Породичном закону (ПЗ), док су норме о стављању особе лишене пословне способности под старатељство садржане

[238] Закон о ванпарничном поступку, *„Сл. гласник СРС"*, бр. 25/82 и 48/88 и *„Сл. гласник РС"*, бр. 46/95 - др. закон, 18/2005 - др. закон, 85/2012, 45/2013 - др. закон, 55/2014, 6/2015, 106/2015 - др. закон и 14/2022.

само у оквиру Породичног закона. Породични закон предвиђа материјалноправне услове за лишење, док је поступак лишења регулисан ЗВПП.

Члан 146 ПЗ регулише потпуно лишење пословне способности, те каже да пунолетно лице које због болести или сметњи у психо-физичком развоју није способно за нормално расуђивање и због тога није у стању да се само стара о себи и о заштити својих права и интереса може бити потпуно лишено пословне способности. Пословна способност лица које је потпуно лишено пословне способности једнака је пословној способности млађег малолетника, дакле особе испод 14 година.

У члану 147 ПЗ регулисано је делимично лишење пословне способности. Пунолетно лице које због болести или сметњи у психо-физичком развоју својим поступцима непосредно угрожава сопствена права и интересе или права и интересе других лица може бити делимично лишено пословне способности. Пословна способност лица делимично лишеног пословне способности једнака је пословној способности старијег малолетника. Судском одлуком о делимичном лишењу пословне способности одредиће се правни послови које лице делимично лишено пословне способности може односно не може самостално предузимати.

Изменама ЗВПП, које су извршене, између осталог, и под утицајем пресуда ЕСЉП, омогућено је периодично преиспитивање одлуке о лишењу пословне способности.

Кад нађе да постоје услови за лишење пословне способности, суд ће лице према коме се поступак води лишити пословне способности потпуно или делимично. У решењу којим је одлучио о лишењу пословне способности суд одређује рок у коме ће се проверити да ли постоје разлози за даље трајање изречене мере, а који не може бити дужи од три године. У решењу којим се лице делимично лишава пословне способности, суд је дужан да на основу резултата медицинског вештачења одреди врсту послова које то лице може самостално предузимати поред послова на које је законом овлашћено, а посебно да одреди да ли је то лице способно да врши изборно право.[239]

Имајући у виду да су последице лишења пословне способности далекосежне, предвиђено је и право жалбе. Тако, против решења о лишењу пословне способности, лице које је лишено пословне способности може изјавити жалбу без обзира на стање свог менталног здравља у року од осам дана од дана када му је решење достављено. Другостепени суд је дужан да о жалби одлучи у року од осам дана од дана када му је жалба достављена. Суд може одложити доношење решења о делимичном лишењу пословне способности због злоупотребе алкохола или других опојних средстава, ако се основано може очекивати да ће се лице, према коме се води поступак, уздржати од злоупотребе алкохола или других опојних средстава. Суд може да одложи доношење решења о лишењу пословне способности за време од шест до 12 месеци. Решење може да се опозове ако лице прекине лечење или буде отпуштено из здравствене установе због нарушавања реда.

[239] Чл. 40 ЗВПП.

Када истекне време проверавања, суд по службеној дужности испитује да ли и даље постоје разлози због којих је лице лишено пословне способности. Ако утврди да и даље постоје разлози за лишење пословне способности, суд доноси решење којим утврђује да не постоје услови за враћање пословне способности. У решењу којим је утврдио да не постоје услови за враћање пословне способности суд одређује рок у коме ће се проверити да ли постоје разлози за даље трајање изречене мере, а који не може бити дужи од три године. Ако утврди да су престали разлози због којих је лице лишено пословне способности, суд доноси решење о враћању пословне способности. Могуће је временско преиначење одлуке о потпуном лишењу пословне псособности у делимично лишење. Ако утврди да се стање менталног здравља лица потпуно лишеног пословне способности толико поправило да је довољно и делимично лишење пословне способности, суд одређује делимично лишење пословне способности. Ако утврди да се стање менталног здравља лица делимично лишеног пословне способности погоршало тако да су се стекли законски услови за потпуно лишење пословне способности, суд одређује потпуно лишење пословне способности. Суд је дужан да, у складу са утврђеним променама стања менталног здравља лица делимично лишеног пословне способности, повећа, односно смањи обим послова које оно може самостално да предузима поред послова на које је законом овлашћено.[240]

Суд по службеној дужности или на предлог органа старатељства, као и овлашћених особа, доноси решење о враћању пословне способности пре него што истекне време проверавања ако утврди да више не постоје разлози због којих је лице лишено пословне способности. Ако пре него што истекне време проверавања утврди да се стање менталног здравља лица које је потпуно лишено пословне способности толико поправило да је довољно и делимично лишење пословне способности, суд по службеној дужности или на предлог органа старатељства и лица из чл. 32 овог закона одређује делимично лишење пословне способности. Ако пре него што истекне време проверавања утврди да се стање менталног здравља лица које је делимично лишено пословне способности променило, суд по службеној дужности или на предлог органа старатељства, као и овлашћених лица доноси решење којим повећава, односно смањује обим послова које лице делимично лишено пословне способности може самостално да предузима поред послова на које је законом овлашћено.

2. Историјат

Постојање одређеног капацитета детета да закључује правне послове новијег је датума и представља одраз тога да је дете у савремено доба развило свест да заснива правне односе и да се таква свест призна у правном промету. Како је дете и даље дете и потребна му је и даље (правна) заштита, дошло се до готово јединственог става да се призна делимични, ограничени, посебни, капацитет детета за заснивање правних односа у виду делимичне пословне способности. Међутим, тако није било кроз историју. Малолетници су били категорија особа која није имала пословну способност или је пословна способност била под великим ограничењима.

[240] Чл. 42б ЗВПП.

Кад се говори о ограничењу пословне способности, треба напоменути да су разлози за ограничење били различити током историје: узраст, пол, здравствено стање, друштвени статус и расипништво. У Римском праву, узраст појединца као степен зрелости утврђивао се од случаја до случаја, а тај акт манифестирао се облачењем мушке тоге, што се најчешће догађало од 14. до 16. године детета. Током развоја Римског царства мењали су се како услови тако и круг лица који нису имали потпуну пословну способност. Такође, у оквиру категорије малолетника, мењали су се различити степени зрелости. Тако, у класично доба, постојали су следећи узрасти: *infantes* (који су били потпуно пословно неспособни – деца до седме године живота; *impuberes infantia maiores* (дечаци од седме до четрнаесте године, односно девојчице од седме до дванаесте године), који су могли склапати правне послове којима су стицали искључиво права (могли су само примати поклоне, а сви остали послови морали су бити закључивани под надзором тутора); *puberes* су били потпуно пословно способни, односно они су били пословно способни по цивилном праву (у питању су деца са навршених четрнаест година). Што се тиче пола, жене су и након стицања пунолетства доживотно биле под туторством (*tutela mulierum*), те без тутора нису могле предузимати важније послове. Кад се ради о здравственом стању, постојала су одређена ограничења, те тако глувонема особа није могла саставити усмени тестамент, нити друге послове који се склапају усмено. Посебну категорију чинили су душевно болесни (*furiosi, dementes,mente capti*), који су били за време помућења ума потпуно пословно неспособни. Све ове особе су већ од доба Закона XII таблица били под старатељством (*cura furiosi*). Пословна неспособност услед душевне болести почињала је и престајала са болешћу, те се није морала утврђивати судском одлуком као у модерном праву. Стога су правни послови које су предузмали фуриоси за време светлих тренутака (*lucida intervalla*) били ваљани, за разлику од нпр. брака који склопи особа неспособна за расуђивање у светлим тренуцима, који се сматра апсолутно ништавим. Последња прегледна категорија особа лишених пословне способности у римско доба је расипништво. Расипнику (*prodigi*) је било дозвољено да закључује правне послове који су му доносили корист и повећање имовине, а забрањено му је било да закључује правне послове којима је умањивао своју имовину, као и правне послове којима је на себе преузимао обавезе. Расипник је могао склапати брак и наследити заоставштину, али није могао саставити тестамен. Расипник је, такође, био под старатељством (*cura prodigum*).[241]

3. Општи појам лишења пословне способности

Ограничење пословне способности одавно се користи као средство заштите особа које због свог здравственог стања нису у могућности да заштите сопствена права и интересе. Појам здравственог стања, у овом контексту, првенствено се односи на питања менталног здравља. Психологија и психијатрија, насупрот школи природног права с концептом човека који поседује апсолутно слободну вољу без које нема правно релевантних послова, у први план стављају рањивог човека који насупрот правним појмовима – правне и пословне способности, који се налази у позицији да остварује

[241] О. Станојевић, *op. cit.*, стр. 119.

права и изван сопствене воље.[242] Терминолошки посматрано, термин "природна пословна неспособност" је термин из немачке литературе грађанског права, док италијанска теорија користи термин "природна неспособност".

Пунолетну особу која се због душевних сметњи или других разлога није способна бринути о неком од својих права или интереса или која угрожава права и интересе других особа о којима је дужна да се стара, суд ће лишити пословне способности у једном делу. Таква особа не може бити потпуно лишена пословне способности. Решењем о лишењу пословне способности суд одређује радње и правне послове које особа није способна самостално предузимати у односу на лична и имовинска права. У погледу личних права, то су одлуке које се односе на давање изјава или предузимање радњи које се односе на промену личног имена, закључење и престанак брака, признање материнства и очинства, доношење одлуке о медицинским интервенцијама, избору месту пребивалишта, односно боравишта, заснивању радног односа. Радње и правни послови које особа није способна самостално предузимати, а који се односе на имовину су располагање и управљање имовином, зарадом из радног односа или другим сталним новчаним примањима. За послове који нису одређени у одлуци о делимичном лишењу пословне способности особа лишена пословне способности има пословну способност, те их може самостално предузимати.[243] У погледу непостојања формалне одлуке о одузимању пословне способности и могућности за закључење одређених уговора, сматра се да је апсолутно ништав уговор који је закључило потпуно пословно неспособно лице, чак и ако том лицу није формалним решењем одузета пословна способност.[244]

5. Европски стандарди код лишења пословне способности

Како је институт лишења пословне способности један традиционални институт који није уважавао различита људска права одређених категорија становништва, која су опет, традиционално била "пододна" за ограничење пословне способности, под утицајем развоја школе људских права у савремено доба, поставило се питање редефинисања овог појма. Наиме, праксом међународних тела, хтело се утицати на домаћа законодавства да признају тзв. "нову реалност" по питању лишења пословне способности. Истина, нека правила и процедуре под којима се одвијало лишење пословне способности заиста су била застарела и захтевала су измене, попут обавезног учешћа особе која се лишава пословне способности у поступку лишења, обавезно саслушање те особе, обавезно периодично преиспитивање одлуке о лишењу пословне способности, забрана "трајног" потпуног лишења пословне способности, те раздвајање улоге подносиоца захтева и улоге заступања особе која се лишава пословне способности у истом органу (центар за социјални рад).

---

[242] А. Радоловић, *op. cit.*, стр. 189.

[243] Л. Росташ Берош, *op. cit.*, стр. 740.

[244] О уговорима лица лишених пословне способности у нашем праву К. Доловић Бојић, *op. cit.*, 2021, стр. 104 и даље.

На европском правном подручју, једну од главних улога у "рефоми националних система лишење пословне способности" имао је Савет Европе, односно његов кључни орган задужен за формирање европских вредности – Европски суд за људска права. Нови приступ се приклонио социјалном, а не застарелом, медицинском моделу. Државе чланице обавезне су да поштују нове стандарде у односу на особе које имају дугорочна ментална оштећења, односно да пословна способност не може у будућности бити одузимана на начин како се то традиционално чинило у законодавствима већине европских држава.

У погледу измена ПЗ, у теорији се предлагало да измене иду у следећем смеру. Прва интервенција у ПЗ огледала би се у томе да би било предвиђено да мера лишења пословне способности буде мера којом се пословна способност не одузима, већ се остварује вршење пословне способности особа у позитивном смислу, оно што те особе могу остваривати. Даље, мера лишења може трајати само одређено време, односно мера се може продужавати само ако и даље постоје разлози због којих је била одређена. У погледу процедуре, изменама ЗВПП, у коме се налазе процесне одредбе којима се регулише поступак лишења пословне способности, предвиђен је судски механизам периодичног преиспитивања донете одлуке о лишењу пословне способности. Уместо некадашњег концепта, према коме се једна особа лишава пословне способности на неодређено време, а она сама или други активно легитимисани субјекти могу покренути поступак за враћање пословне способности, установљен је супротан принцип, лишавање пословне способности је ограничено временским роком, а суд периодично врши преиспитивање да ли је оваква мера још увек неопходна. Овакво решење почива на схватању да постоје различити степени неспособности за расуђивање, односно да неспособност за расуђивање није нити једном заувек фиксирана, нити времски непроменљива категорија. Промена приступа нашег законодавца под утицајем европских стандарда код способности особа с дугорочним менталним оштећењима да учествују у доношењу неких за њих веома важних одлука – посебно оних које се тичу личних права, као што је давање сагласности за усвајање детета, признање очинства или материнства, састављање тестамента, давање сагласности за предузимање медицинске интервенције, иде ка томе да је воља ових особа очувана у мери у којој ће им бити омогућено да изразе свој став, мишљење и да заступају своје интересе. Реч је о праву ових особа на партиципацију, као једном од темељних људских права. Афирмација особе која нема пуни ментални капацитет за самостално доношење одлука подразумева прихватање чињенице да и таква особа поседује аутономију воље и треба да изражава своје ставове у свим питањима која се на њу односе и у мери у којој јој то стање здравља допушта. Са друге стране, обавеза је јавних власти да обезбеде механизме у којима ће се такве особе саслушати и њиховим ставовима и мишљењима посветити дужна пажња у складу са њиховим степеном очуваног менталног капацитета – принцип позитивне афирмације слободне воље ових особа. Посебно је важна улога различитих државних органа у томе да осигурају да погледи и ставови ових особа буду релевантни фактор приликом доношења одлуке о ограничењу пословне способности. Иако смо сагласни са постављеним европским стандардима у погледу лишења пословне способности ових

особа, те сматрамо да треба признати њихов постојећи капацитет за одлучивање, не мислимо да институт лишења пословне способности треба укинути, из простог разлога што је у неким ситуацијама управо у интересу особе која се лишава пословне способности да има заступника, једноставно она није способна да се самостално стара о заштити својих права и интереса. Утопистичке идеје да би свака особа могла изабрати неко лице које би је "неформално" заступало и тумачило њену вољу, уз постојећи потпун капацитет пословне способности, не звуче реално у пракси и могу бити извор различитих злоупотреба особа које имају различите сметње. Непостојање лишења пословне способности свих особа звучи нам као идеја да ниједан брак у савремено доба не треба да се разведе. Поштовање мишљења, уважавање мишљења, изражавање мишљења дате особе, против које се води поступак за лишење пословне способности треба да постоји, али то не значи да ће одлука неминовно и увек бити у складу с мишљењем и жељом особе о којој је реч. Одлуку о томе треба да донесе непристрасан државни орган који није покренуо поступак лишења. Од кључне је важности да та особа која се лишава пословне способности буде укључена у доношење одлуке, као и да добије потребне информације и објашњење који су разлози за доношење одлуке која је другачија од оне коју је она желела.[245] Поступак за лишење пословне способности треба да буде хитан, јер се ради о важним статусним питањима одређене особе.[246]

Из праксе ЕСЉП произлазе одређена права особе која се лишава пословне способности: право да буде обавештена о покретању поступка лишења пословне способности против ње (особа може пратити ток поступка расправе, разматрати своје списе предмета, видети ко је поднео предлог за лишење пословне способности, који су разлози за покретање поступка); право да присуствује на расправи пред судом; право да буде позвана на рочиште пред судом (суд има обавезу да позове особу на рочиште, осим кад постоје озбиљни разлози који то онемогућавају, попут болести која је онемогућава да буде присутна); право да добије информације (суд има обавезу да

[245] О европским стандардима и пракси ЕСЉП код лишења пословне способности, Урош Новаковић, „Лишење пословне способности у пракси Европског суда за људска права", у Перспективе имплементације европских стандарда у правни систем Србије - књига ИИ (ур. Стеван Лилић), Београд, 2012, стр. 300. Видети и и Марија Драшкић, „Нови стандарди за поступак лишења пословне способности: актуелна пракса Европског суда за људска права", *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 2, 2010, стр. 368.

[246] Тако, у хрватском праву су предвиђени прецизни рокови. Рок за одржавање првог рочишта је петнаест дана од дана када је тужба или предлог примљен на суду, а о правном леку суд је дужан донети одлуку у року од тридесет дана. Начело официозности означава облигаторност суда да одлуку не сме темељити на признању, одрицању или донијети решење због изостанка. Начело инквизиторности значи да суд има овлашћење утврђивати чињенице које странке нису изнеле, а такође може одлучити да се доказују и чињенице које су странке признале у поступку. Суд је, надаље, дужан током поступка особито пазити на заштиту права и интереса деце, особа с душевним сметњама или особа које из других разлога нису способне бринути о себи и о својим правима и интересима, такве ситуације вежу се уз начело социјалности. Начело нејавности значи да је јавност искључена у поступцима који су везани за статусне ствари појединца. Јасмина Џанкић, Ивана Милас Кларић, „Улога скрбника у заштити особности особе лишене пословне способности", *Правник: часопис за правна и друштвена питања*, Вол. 44, Но. 88, 2010, стр. 97.

обавештава особу о целом поступку и правима на начин да особа то схвати); право да изнесе доказе суду (особа може предложити сведоке, дати на разматрање документе који доказују пословну способност, предложити вршење вештачења); право да активно учествује у поступку (може постављати питања сведоцима и стручњацима); право да добије судско решење о лишењу пословне способности, као и копију целокупне документације (суд има обавезу да донесе решење о лишењу пословне способности у писаном облику и да га достави особи); право на правну помоћ (особа може ангажовати пуномоћника који ће је заступати или ако нема финансијских средстава може поднети захтев за бесплатну правну помоћ); право на обавезно заступање (ако особа нема пуномоћника, центар за социјални рад има обавезу да именује посебног старатеља или привременог заступника). У Хрватској, након доношења Обитељског закона не постоји ни степеновање пословне способности.[247] Такође, у хрватском праву све правне послове особе потпуно лишене пословне способности у њено име закључује старатељ.[248]

Посебан проблем код лишења пословне способности односи се на ситуацију када су у питању особе са инвалидитетом, где треба поштовати достојанство тих особа, а према схватањима у теорији, лишење пословне способности не треба да се примењује уопште, већ само ограничење пословне способности, односно одлучивање уз подршку. У тексту преднацрта измена и допуна ПЗ из 2021. године (који у међувремену није усвојен), било је предвиђено да се укине потпуно лишење пословне способности и да се уведе "одлучивање уз подршку". Такође, и терминолошки је требало да дође до значајних промена, те је уместо потпуног и делимичног лишења пословне способности требало да се уведе ограничење пословне способности.[249]

[247] И. Мајсторовић, *op. cit.*, стр. 73.

[248] Мира Алинчић, Ана Бакарић-Абрамовић, Ненад Хлача, Дубравка Храбар, *Обитељско право*, Загреб, 1994, стр. 333.

[249] О томе Катарина Доловић Бојић, Снежана Дабић Никићевић, „Положај лица са инвалидитетом на пољу пословне способности", у *Укрштена дискриминација жена и девојчица са инвалидитетом и инструменти за њихово оснаживање* (ур. Љубинка Ковачевић, Драгица Вујадиновић, Марко Евола), Београд, 2022, стр. 232.

V Судска пракса

У оквиру овог дела монографије изложићемо пресуде у вези са пословном способношћу малолетника до којих смо дошли. Предмет анализе ће бити пресуде апелационих судова у Крагујевцу, Београду и Новом Саду, док Апелациони суд у Нишу није доставио пресуде, тј. добили смо одговор да нема ових пресуда у бази. Такође, биће анализирана и пракса Врховног касационог суда (Врховног суда).

1. Апелациони судови

1.1. Крагујевац

Према пресуди Апелационог суда у Крагујевцу радило се о купопродаји покретне ствари (камиона) који је закључио малолетник, тачније заступања малолетника од стране родитеља при закључењу овог уговора.[250] Закључени предуговор о купопродаји

[250] Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу ГЖ 1989/24 од 18.12.2024. године. На основу чињеничног стања утврђеног у првостепеном поступку, решењем јавног бележника од 30.05.2022. године утврђено је да заоставштину покојног Г.В. из Крагујевца чини, између осталог, и теретно возило марке „МАН“, тип „ЛЕ 8.225 4x2 ЛЛЦ“ и да се за наследника заоставштине под теретом накнаде евентуалних дугова оставиоца до висине вредности наслеђене имовине оглашава на основу закона ћерка мал. М. В. из

покретне ствари је ништав јер је супротан принудним прописима, и то одредбама ПЗ које тачно регулишу поступак располагања имовином од стране родитеља малолетног детата.

На основу утврђеног чињеничног стања, полазећи од истакнутих приговора недостатка активне и пасивне легитимације, првостепени суд је нашао да су исти неосновани. Наиме, предуговор о купопродаји камиона су закључили мал. М. В., у чије име и за чији рачун је уговор потписала њена мајка, као законска заступница, и тужена, као продавци покретне ствари камиона и тужилац Н. Н., као купац камиона. С друге стране, тужена В. Д. је потписала предметни предуговор о купопродаји камиона и неспорно је примила новчана средстава која се потражују по основу неосновано стеченог, те је по оцени првостепеног суда правилно тужба усмерена према њој као туженој, с обзиром на то да је уговарач и да је новчана средства која се тужбом траже неспорно примила.

С друге стране, одлучујући о основаности тужбеног захтева, првостепени суд је пошао од одредаба чл. 12, 74 и 193 став 3 ПЗ и нашао да је исти основан, посебно имајући у

Крагујевца, које је решење постало правноснажно 16.06.2022. године. Првостепени суд је утврдио да је закључен споразум о међусобном регулисању права и обавеза законских наследника, као и лица са правним интересом од 19.12.2021. године, који је састављен од стране адвоката и закључен између малолетне М. В., у чије име споразум потписује мајка С. Д. из Крагујевца, са једне стране, и В. Д. из Крагујевца, као другог законског наследника и С. Д. из Крагујевца, као ванбрачног друга покојног Г. В. и члана породичног домаћинства. Након закључења споразума, закључен је и предуговор о купопродаји камиона од 29.04.2022. године, састављен од стране адвоката, а између В. Д. и малолетне М. В., у чије име и за чији рачун овај уговор потписује њена мајка С. Д., као продаваца покретне ствари-камиона, и Н. Н., овде тужиоца, као купца камиона и чланом 1. је дефинисано да је предмет предуговора камион марке „МАН“, чији је власник Г. В., сада бивши из Крагујевца, чији је правни следбеник његова ћерка М. В. и продавац, а В. Д. има својство продавца сходно уговору о међусобном регулисању права и обавеза између законских наследника, као и лица са правним интересом од 10.12.2021. године и чланом 2. је предвиђено да продавци продају купцу камион за купопродајну цену од 6.500 евра. Чланом 3. је предвиђено да продавци предају купцу у државину предмет купопродаје на дан закључења и потписивања предуговора, као и саобраћајну дозволу, као и да су продавци дужни да у што краћем року окончају оставинске поступке и са купцем покретне ствари закључе и овере уговор о купопродаји покретне ствари из члана 1. предуговора пред јавним бележником. Из исказа сведока и странака, првостепени суд је утврдио да је приликом закључења предуговора износ од 3.250 евра тужилац као купац предао туженој В. Д. на име њеног дела на камиону. Чланом 5. је прописано да се купац камиона обавезује да камион који је предмет предуговора о купопродаји након закључења уговора о купопродаји камиона и овере истог пред јавним бележником, региструје и укњижи на своје има најкасније 15 дана након овере уговора о купопродаји камиона.

Такође, првостепени суд је утврдио да законски заступник мал. тужиље – њена мајка није покренула поступак ради давања претходне или накнаде сагласности за закључени споразум о међусобном регулисању права и обавеза између законских наследника и лица са правним интересом од 19.12.2021. године, већ је покренула поступак 12.07.2022. године за давање сагласности за отуђење возила – камион марке „МАН“ и захтев је одбачен решењем као непотпун, јер мајка није поступала по налогу Центра за социјални рад за доставу доказа неопходних за одлучивање, као и да није покренула поступак ради давања претходне или накнаде сагласности за закључење предуговора, уговора или ма каквог другог уговора везаног за теретна или бестеретна располагања имовином малолетне ћерке, закљученим са трећим лицем.

виду одредбе чл. 47 и 49 ЗОО. Првостепени суд је у конкретном случају имао у виду да је предмет тужбеног захтева покретна ствар. Како је током поступка на основу обавештења Центра за социјални рад Крагујевац, број 55100-6303-1/2023 од 11.07.2023. године утврђено да законска заступница није од надлежног Центра за социјални рад тражила претходну сагласност, а потом ни изричиту накнадну сагласност, ради располагања имовином веће вредности свог малолетног детета, јер је вредност камиона који је предмет предуговора одређен на износ од 6.500 евра, оцена првостепеног суда је да је закључени предуговор о купопродаји покретне ствари ништав, јер је супротан принудним прописима и то одредбама ПЗ које тачно регулишу поступак располагања имовином од стране родитеља малолетног детата.

Одлучујући о тужбеном захтеву у погледу повраћаја датог, првостепени суд је имао у виду да је туженој на име продаје покретне ствари од стране тужиоца исплаћен износ од 3.250 евра, како се то утврђује исказима сведока. Имајући у виду да је утврђена ништавост уговора, произлази да је последица обавезе тужене да врати тужиоцу оно што је неосновано наплатила од њега, све према одредби чл. 104 у вези са чл. 210 ЗОО са каматом почев од дана стицања 29.04.2022. године, па је суд обавезао тужену да тужиоцу врати наплаћени износ.

Међутим, по оцени Апелационог суда овакав закључак првостепеног суда се за сада не може прихватити као правилан, с обзиром на то да чињенично стање није било правилно и потпуно утврђено, па ни материјално право није могло бити правилно примењено. Ништавост уговора прописана је одредбом чл. 103 ЗОО, тако што је ништав уговор који је противан принудним прописима, јавном поретку или добрим обичајима ако циљ повређеног правила не упућује на неку другу санкцију или ако закон у одређеном случају не прописује што друго. На ништавост суд пази по службеној дужности и на њу се може позвати свако заинтересовано лице, на основу одредбе чл. 109 истог закона. Имајући у виду утврђено чињенично стање у току поступка за сада се не може прихватити као правилна одлука о ништавости предуговора у целости, на шта се основано жалбом тужене указује. Наиме, првостепени суд не цени садржину чл. 1 предметног предуговора у коме је констатовано да је тужена сувласник са идеалном ½ на предметном камиону по основу споразума о међусобном регулисању права и обавеза од 19.12.2021. године, па се основано жалбом тужене указује да нису јасни разлози првостепеног суда о основаности тужбеног захтева за утврђење ништавости према туженој, будући да првостепени суд приликом доношења одлуке није оценио значај споразума о међусобном регулисању права и обавеза који је закључен између мал. тужиље, зак. заступнице мал. тужиље, те чињеницу да је тужена заправо располагала предметним камионом који је по поменутом споразуму у сусвојини тужене и мал. тужиље, у ком погледу првостепени суд није дао разлоге о значају споразума и савесности учесника у поступку деобе имовине након смрти њихових правних претходника. У смислу наведеног, основано се жалбом тужене указује да суд није правилно одлучио о одбијању предлога за прекид поступка, будући да у конкретном случају питање својине на предметном камиону очигледно представља претходно правно питање,

имајући у виду чињеницу да је тужена поднела тужбу за стицање у породичној заједници са оставиоцем, као и да су мал. тужиља и њена зак. заступница после његове смрти потписале споразум о међусобном регулисању права и обавеза којим је, поред предметног камиона, обухваћена и остала непокретна и покретна имовина.

Одредбом чл. 193, ст. 3 ПЗ прописано је да располагање непокретном имовином и покретном имовином велике вредности родитељи могу предузимати само уз претходну или накнадну сагласност органа старатељства. Располагање имовином подразумева све радње, односно правне послове који имају за циљ отуђење и оптерећење како покретне тако и непокретне имовине и односе се како на располагање главницом тако и на располагање приходима од имовине детета. Имајући у виду цитиране одредбе материјалног права, основано се жалбом тужене указује да првостепени суд није правилно утврдио да С. Д., као законска заступница мал. тужиље, није тражила сагласност органа старатељства, истичући да се из обавештења органа старатељства утврђује да је тражила сагласност, али да је њен захтев одбачен. Имајући у виду наведено, основани су жалбени наводи тужене да је првостепени суд пропустио да утврди из којих разлога мајка мал. тужиље није поступила по допису Органа старатељства и доставила тражену документацију, посебно имајући у виду да је цитираном одредбом чл. 193, ст. 3 ПЗ прописано да је располагање имовином велике вредности детета могуће и уз накнадну сагласност, те да ли се у конкретном случају ради о имовини велике вредности, на шта жалба такође основано указује. У поновном поступку првостепени суд ће поступити по примедбама наведеним у овом решењу, отклонити наведене битне повреде поступка на које му је указано, па ће, користећи се овлашћењима из чл. 313 ЗПП, правилном оценом изведених доказа, применом правила о терету доказивања, утврдити и оценити да ли је предметни предуговор ништав и у ком делу, оценити од каквог је значаја споразум наследника о деоби имовине, те да ли је предметни камион у сусвојини мал. тужиље и тужене, као и да ли у том случају располагање имовином од ½ вредности камиона представља имовину велике вредности, водећи при томе рачуна о одредбама чл. 103–105 ЗОО, те донети правилну и на закону засновану одлуку.

Према пресуди Апелационог суда у Крагујевцу, реч је о стицању непокретности од стране малолетника као уговорне стране код купопродајног уговора као потенцијално симулованог уговора.[251]

---

[251] Пресуда Апелационог суда у Крагујевцу ГЖ 582/20 од 07.10.2020. године. Првостепени суд је утврдио да тужиља живи сама у гарсоњери површине 23м2 у Крушевцу која је њено власништво и која је предмет овог спора, нема децу, у пензији је од 2017. године и сама се стара о себи и својим потребама. Услед повремених здравствених проблема посећивала је свог изабраног лекара др Д. Р. који је отац туженог П., и на неком од прегледа причала му је о својој потреби да је неко чува и негује када буде стара, да је неко обилази, доноси храну када она то не би могла услед болести или лоших временских услова себи да обезбеди, да је након смрти сахрани и обележи гробно место спомен плочом. Д. Р. је тужиљи у марту 2016. године, док је била незапослена и примала социјалну помоћ, предложио да он брине о њој, лечи је, ангажује жену о свом трошку да брине о њој кад онемоћа, а након њене смрти да је сахрани и подигне споменик и предложио јој закључење уговора о доживотном издржавању, што је тужиља прихватила. Тужиља и Д. Р., отац туженог, су дана 28.04.2016. године, након договора да

Првостепени суд је из исказа сведока и странака утврдио да је спорни уговор о купопродаји – симулован правни посао и да представља уговор о доживотном издржавању, те да с обзиром на то да је уговорен терет – право доживотног бесплатног плодуживања у корист тужиље, није закључен у складу са принудним прописима, јер није прибављено мишљење органа старатељства, односно Центра за социјални рад, јер тужени као малолетник без сагласности органа старатељства није могао да уговори

закључе уговор о доживотном издржавању, отишли код јавног бележника. У ауту, на путу ка бележнику, тужиљи је Д. Р. објаснио да сада код јавног бележника закључују уговор о купопродаји и то само фиктивно, из разлога што он не може да закључи уговор о доживотном издржавању са њом, већ да уговор буде закључен са његовим сином, овде туженим П., који је 2016. године био старији малолетник, рођен 2000. године. Тужиља је ово нерадо прихватила, али имајући поверење у постигнути договор, пристала је да пред јавним бележником потпише предметни уговор. У уговору који је закључен и потврђен од стране јавног бележника наведено је да тужиља своју гарсоњеру површине 23м2 продаје мал. П. Р., чији је законски заступник отац Д. Р. за износ од 960.000,00 динара, да је део уговорене купопродајне цене у износу од 740.000,00 динара купац исплатио продавцу на руке, са даном потписивања уговора, а што продавац потврђује својим потписом на уговору, да ће преостали део уговорне купородајне цене у износу од 220.000,00 динара купац исплатити продавцу у 36 месечних рата и то сваког месеца за текући месец у износу од 6.100,00 динара у наредне 3 године, почев од 05.05.2016. године до маја 2019. године. Уговорено је да продавац дозвољава купцу мал. П. Р. да се на основу овог уговора може одмах укњижити у јавној књизи, на стану - гарсоњери, која је предмет овог уговора и пренети на своје име власништво без даљег питања и одобрења продавца. Уговором је предвиђено да уговорне стране сагласно изјављују да се продавац, овде тужиља, укњижи у јавној књизи на предметној гарсоњери са правом доживотног бесплатног плодуживања, а уговорне стране су сагласне да све трошкове око преноса права својине на своје име и власништво у јавну књигу у катастру непокретности сноси купац. Наведено је да су странке уговор прочитале, да изјављују да су га разумеле, да исти представља њихову слободну вољу, да га у знак прихватања, без примедби потписују. Купац је измирио порез на пренос апсолутних права за предметни стан и од тада уредно плаћа порез на имовину. Тужиља и након закључења уговора о купопродаји непрекидно у истом станује. Тужиља у свом исказу као парнична странка тврди да, иако је закључен уговор о купопродаји стана, између странака је права воља да се закључи уговор о доживотном издржавању, где је она прималац издржавања, а отац туженог давалац издржавања. Тужиља тврди да јој отац туженог никада није дао износ од 720.000,00 динара који је у уговору наведен да је примљен пре закључења, нити јој је дао било који износ на име договореног издржавања у износу од 6.100,00 динара, који је у уговору наведен као рата исплате неисплаћеног дела купопродајне цене. По закључењу уговора, отац Д. Р. престао је да се тужиљи јавља на телефонске позиве и са истим је имала контакте само када је одлазила по лекове. До кулминације догађаја је дошло у августу 2018. године, када је отац туженог, Д. Р. затражио од тужиље да напусти предметни стан, како би исти реновирао и издавао, којом приликом је тужиља саопштила да жели да раскине уговор који је закључила са њим и поднела тужбу. Тужени у свом исказу као парнична странка, оспорио је у целости тужбени захтев и навео да је његов отац уредно измирио купопродајну цену како пише у уговору, а остатак купопродајне цене је плаћан у ратама, које је и он неколико пута лично носио у стан тужиљи и предавао јој на руке. Сведок, отац туженог, у свом исказу тврди да је договор био да се закључи уговор о купопродаји и да никада није постојао договор да се закључи уговор о доживотном издржавању, који он иначе не би никада прихватио да закључи из разлога што није у стању да буде давалац издржавања, с обзиром на околности да има сопствене обавезе, да је отац троје деце, има своју кућу и посао, а да је предметну гарсоњеру купио за свог сина који је тада био малолетан, из разлога што је продајна цена од 8.000 евра била јако повољна, и тужиљи је на руке дао 6.000 евра, а остатак од 2.000 евра јој је давао у 36 месечних рата онако како је наведено у уговору о купопродаји. Предметни стан је фактички неусељив, јер тужиља има бесплатно доживотно плодуживање на стану, због чега је цена стана била упола нижа од тржишне, с обзиром на то да његов син предметни стан не може да користи за своје потребе, јер је тужиља у државини предметног стана и има право доживотног бесплатног плодоуживања.

терет право доживотног плодоуживања имајући у виду да је ограничене пословне способности. Из наведених разлога, првостепени суд је закључио да је предметни уговор ништав у смислу чл. 103 ЗОО, због чега је усвојио основни тужбени захтев тужиље, па о евентуалном тужбеном захтеву тужиље за раскид предметног уговора није одлучивао. Овакав закључак првостепеног суда, по мишљењу апелационог суда, за сада се не може прихватити као правилан. Основани су жалбени наводи туженог да је првостепени суд погрешном применом материјалног права непотпуно утврдио чињенично стање, да за оцену изведених доказа није дао јасне и аргументоване разлоге и у спроведеном поступку није утврдио шта представља праву вољу странака коју врсту уговора да закључе. Основано се жалбом указује да првостепени суд не даје јасне разлоге да ли се ради о симулованом правном послу када закључује да је предметни уговор ништав, јер иза закљученог уговора о купопродаји заправо стоји уговор о доживотном издржавању, а такође не даје ни потпуне ни јасне разлоге за ништавост предметног уговора у смислу одредабе чл. 193, ст. 3 ПЗ и одредбе чл. 64 ПЗ, које прописују давање сагласности органа старатељства за закључење уговора којим се располаже непокретном имовином у име и за рачун малолетног детета, а не прописују давање сагласности за закључење уговора којим се стиче имовина детету. По оцени апелационог суда првостепени суд није утврдио праву вољу уговорних страна приликом закључења предметног уговора, односно да ли је била права воља тужиље и туженог као уговорних страна продаја неусељивог стана са теретом доживотног бесплатног плодоуживања тужиље или пак закључење уговора о доживотном издржавању, односно да ли је постојао неспоразум у погледу природе врсте уговора који се закључује, као и у погледу основа или природе уговорне обавезе и тиме оцени има ли места примени одредби чл. 63 ЗОО, на који се без јасних разлога позива. У поновном поступку, првостепени суд ће постављањем питања и на други начин прибавити сва потребна објашњења у смислу чл. 313 ЗПП и утврдити битну чињеницу у овој правној ствари, а то је да ли је права воља тужиље и туженог била да закључе уговор о продаји са теретом доживотног бесплатног плодоуживања тужиље или уговор о доживотном издржавању, с обзиром на то да у уговору о купопродаји није предвиђена ни једна обавеза за туженог, осим исплате дела купопродајне цене, затим утврди да ли је тужиља, након закључења уговора о купопродаји, очекивала и захтевала од туженог да је издржава на било који начин, као и да ли је тужени пружао или нудио било коју врсту услуге у смислу извршења обавезе издржавања. Такође ће разјаснити да ли је тужиља, која није неписмена нити необразована особа, била ометана галамом и гужвом у канцеларији јавног бележника да правилно чује садржину текста и оцени да ли је потребно извести доказ саслушањем нотара, који доказ је тужени у току поступка предлагао да се изведе, те с тим у вези оценити да ли је испоштована процедура у поступку потврђивања предметног уговора, утврдити и да ли је тужиља примила исплату целокупне купопродајне цене из предметног уговора и да ли је тужени непосредно или преко законског заступника тражио да се тужиља исели из стана. У поновном поступку првостепени суд ће утврдити да ли је између тужиље и туженог постојао неспоразум у погледу природе – врсте уговора који се закључује, како у погледу основа или природе уговорне обавезе, па сходно томе оценити има ли места примени одредбе чл. 63 ЗОО, као и примени одредаба у вези симулованог и

дисимулованог правног посла, односно, ако је уговор симулован – да ли прикрива други уговор и да ли је тај уговор правно ваљан.

У поновљеном поступку пред првостепеним судом утврђено је следеће. Умешач је тужиљи исплатио на дан овере уговора 6.000 евра. Након тога јој је месечно плаћао по 6.000,00 динара, као динарску противвредност износа од 50 евра, док је курсну разлику надокнађивао уплатама допуне од 100,00, 200,00 и 300,00 динара на мобилни телефон тужиље. Ове новчане износе умешач је плаћао тужиљи када је долазила код њега у ординацију или је новац слао преко туженог П. Р. Једну рату у месецу је платио тако што је тужиљи дао чек од 5.000,00 динара, који је она уновчила у Роди. Такође, умешач је организовао да се клима уређај из његовог стана угради у стан у коме тужиља живи за 8.000,00 динара, што је такође урачунато у рате за стан. Тужиљи је на име купопродајне цене остало неисплаћено још 350 евра и 1.000,00 динара. Полазећи од овако утврђеног чињеничног стања, првостепени суд закључује да ни један од изведених доказа не упућује да је постојала несагласност воља између уговарача у погледу врсте уговора који су желели да закључе, а своју вољу да закључе овакав уговор странке су усагласиле пре закључења уговора, такав текст уговора су саставили и оверили код јавног бележника који им је уговор прочитао и упозорио их на последице закључивања истог. Уговором није предвиђена обавеза издржавања тужиље, нити било која друга обавеза на страни туженог, осим исплате купопродајне цене, а тужиља је сама истакла да јој је јасна разлика између уговора о доживотном издржавању и уговора о купопродаји и да је, иако је желела уговор о доживотном издржавању, пристала да закључи уговор о купопродаји. По оцени првостепеног суда није било неспоразума између уговарача о природи – врсти уговора који се закључује, супротно, тужиља и тужени су желели и закључили уговор о купопродаји са теретом доживотног бесплатног плодоуживања, који уговор је по оцени првостепеног суда пуноважан са аспекта одредби облигационог права, односно нема недостатака због којих би био ништав. Такође, уговарање купопродаје са теретом личне службености плодоуживања је дозвољено и правно могуће, а уговор је оверен у складу са важећим законским прописима, док је малолетног купца у поступку овере уговора заступао његов отац, као законски заступник, те првостепени суд правилно закључује да предметни уговор нема елементе ништавости позивајући се на одредбе чл. 26, чл. 28, ст. 1, чл. 28, ст. 2, чл. 53, ст. 1 и чл. 103 ЗОО, као и одредбу чл. 93д, ст. 1 Закона о јавном бележништву, са којих разлога је одлучио као у првом ставу изреке првостепене пресуде. Одлучујући о евентуалном тужбеном захтеву за раскид предметног уговора, првостепени суд закључује да је уговор извршен, да је тужиља остала да живи у стану, с обзиром на уговорени терет доживотног и бесплатног плодоуживања, да је купопродајна цена исплаћена скоро у целости, те да не стоје разлози за раскид уговора због неиспуњења незнатног дела обавезе, а такође после закључења уговора нису наступиле околности које отежавају испуњење обавезе једне стране, са којих разлога нема разлога за раскид уговора прописаних чл. 124 и 133 ЗОО, нити постоје други разлози за раскид уговора, због чега је одлучено као у другом ставу првостепене пресуде. Апелациони суд налази да је првостепени суд на основу потпуно и правилно

утврђеног чињеничног стања правилно применио материјално право дајући јасне и довољне разлоге за своју одлуку коју прихвата и овај суд, сходно чл. 396, ст. 2 ЗПП.

1.2. Нови Сад

Пресуда Апелационог суда у Новом Саду, говори о стицању сувласничког удела на основу уговора о доживотном издржвању. Малолетник, тј. његов законски заступник у његово име, може закључити уговор о доживотном издржавању са својом бабом. Такав уговор није ништав.[252]

На наведено правилно и потпуно утврђено чињенично стање, које се жалбом аргументовано не доводи у сумњу, првостепени суд је правилно применио материјално право и одбио тужбени захтев. Тужбеним захтевом тужиља тражи утврђење ништавости уговора о доживотном издржавању, јер тужена приликом закључења уговора о доживотном издржавању није била пунолетна, односно имала је 13,5 година, за време трајања уговора се школовала, а није имала никаквих прихода, те није могла ни да доприноси издржавању своје бабе. Како тужиља истиче као разлог ништавости пословну неспособност тужене у време закључења спорног уговора, то се у конкретном случају имају применити одредбе чл. 56, ст. 1 ЗОО, која прописује да је за закључење пуноважног уговора потребно да уговарач има пословну способност која се тражи за закључење тог уговора. Ограничено пословно способно лице може без одобрења свог законског заступника закључивати само оне уговоре чије му је закључивање законом дозвољено (ст. 2). Остали уговори тих лица ако су закључени без одобрења законског заступника рушљиви су, али могу бити оснажени његовим накнадним одобрењем (ст. 3.). Одредбом чл. 64 ПЗ прописано је да дете које није навршило 14 година (млађи малолетник) може предузимати правне послове којима прибавља искључиво права, правне послове којима не стиче ни права ни обавезе и правне послове малог значаја. Одредбом чл. 193, ст. 3 ПЗ прописано је да располагање

[252] Пресуда Апелационог суда у Новом Саду Гж 2063/16 од 23.06.2016. године. Према утврђеним чињеницама, тужиља је ћерка, а тужена унука пок. Љ. Ф. из Кикинде. Тужиља и тужена су, као даваоци издржавања, са Љ. Ф. закључиле уговор о доживотном издржавању. Уговором је предвиђено да давалац након своје смрти предаје странкама у сусвојину непокретности ближе описане у првостепеној пресуди. Тужена је у моменту закључења уговора похађала шести разред основне школе. Уговор је оверен од стране судије Основног суда у Кикинди. Овери на лицу места присуствовала је и тужена. Записником је констатовано да је судија утврдио идентитет странака, да је тужена малолетна и да тужиља као њен законски заступник у том поступку заступа њене интересе. Мајка тужиље је са странкама до своје смрти живела у кући која се налази у Кикинди. Када је дошла у ту кућу, била је лошег здравственог стања, била јој је потребна туђа нега и помоћ. Обе странке су водиле рачуна о баби. Тужена ју је хранила, пресвлачила и помагала око одржавања личне хигијене. Тужена је радила око стоке, на њиви, као и уобичајене послове по кући. Тужена се касније удала. Проблем између парничних странака је настао у октобру месецу 2014. године, када је тужена тражила од тужиље парче земље у грађевинском реону да би она и супруг кренули у неки приватан посао. Тужена се из породичне куће иселила 2014. године због поремећаја односа са тужиљом. Пресудом првостепеног суда П2 517/14 од 20.03.2015. године одбијен је тужбени захтев да се туженој и њеном супругу изрекне мера заштите од насиља у породици. Уговор о доживотном издржавању је у целини извршен, па су парничне странке постале сувласници спорне непокретности из уговора у једнаким деловима.

имовином детета и то непокретном и покретном имовином велике вредности родитељи могу предузимати само уз претходну или накнадну сагласност органа старатељства. У конкретном случају нема места примени ове одредбе, јер уговором о доживотном издржавању није располагано непокретном и покретном имовином тужене. Овај суд указује да је санкција у случају закључења уговора од стране непотпуно пословно способног лица релативна ништавост (рушљивост), уколико уговор не буде одобрен. Санкција ништавости (што је предмет тужбеног захтева) не долази у обзир, пошто није у питању општи, већ интерес уговорних страна и то примаоца издржавања и тужене, које се на рушљивост нису благовремено позивале у смислу одредаба чл. 57 и 59 ЗОО. У конкретном случају уговор о доживотном издржавању са пок. баком тужене закључила је у њено име и за њен рачун законска заступница – мајка, овде тужиља, када је она имала 13,5 година. На тај начин је тужиља као законска заступница своје ћерке уговор одобрила. Уговор је био на снази више од 3 године и у потпуности је извршаван све до смрти примаоца издржавања. У парници је утврђено да је тужена, иако је била малолетна, за време трајања уговора баку хранила, пресвлачила и помагала око одржавања личне хигијене и чувала док јој је мајка радила на пијаци. Евидентно је да је воља уговорних страна била да за пружено издржавање прималац издржавања Љ. Ф. своју непокретност након своје смрти остави својој ћерки и унуки. У овој правној ситуацији није релевантно што тужена није имала финансијска средства за издржавање своје баке, будући да је сврха уговора реализована у целости, јер су парничне странке заједно за живота водиле бригу о Љ. Ф. и указивале јој потребну пажњу. Имајући у виду све наведено, оспорени уговор о доживотном издржавању није ништав у смислу чл. 103 ЗОО, односно није супротан принудним прописима, јавном поретку или добрим обичајима, због чега је правилно првостепени суд одбио тужбени захтев тужиље, те се супротни жалбени наводи показују као неосновани.

Пресуда Апелационог суда у Новом Саду говори о располагању непокретностима од стране родитеља у име детета, а без прибављене сагласности центра за социјални рад. Уговор о стицању непокретности малолетника не може бити у усменој форми.[253] Према утврђењу првостепеног суда из побијане пресуде[254], међу странкама није било спорно да правни претходник тужилаца и тужиоци од 2009.

[253] Пресуда Апелационог суда у Новом Саду Гж 930/25 од 03.04.2025. године.

[254] Пресудом Основног суда у Сомбору П 34/23 од 28.11.2024. године одбијен је примарни тужбени захтев тужилаца-противтужених као правних следбеника пок. ВВ, којим се тражи да се утврди да је правни претходник тужилаца ВВ стекао право својине на предметној непокретности. Делимично је усвојен евентуални тужбени захтев тужилаца и обавезани су тужени-противтужиоци да тужиоцима солидарно исплате износ од 9.165 евра са законском затезном каматом. Усвојен је противтужбени захтев тужених, па су обавезани тужиоци да предају у супосед туженима предметну некретнину уписану у лист непокретности. Обавезани су тужиоци да туженима исплате у једнаким деловима износ од 422.478,18 динара са законском затезном каматом од 28.11.2024. године. Одбијен је противтужбени захтев тужених у делу преко досуђених 422.478,18 динара па до захтеваних 1.056.195,00 динара. Одбијен је противтужбени захтев којим је тражено да се обавежу тужиоци да исплате у једнаким деловима износ од 10.597,50 евра у динарској противвредности са припадајућом каматом од пресуђења па до исплате. Одлучено је да свака странка сноси своје трошкове поступка. Против наведене пресуде тужиоци су изјавили благовремену жалбу, којом исту побијају због погрешне примене материјалног права.

године користе спорне парцеле, да су те парцеле уписане као сувласништво тужених. Законска заступница тада мал. тужених ЂЂ је потписала дана 16.04.2009. године изјаву оверену пред Општинским судом и споразум од 21.04.2009. године са сада пок. ВВ, са којим је имала намеру да располаже спорним земљиштем које се води на име тужених, али да није добила сагласност центра за социјални рад. Није било спорно ни да је пок. ВВ исплатио туженима износ од 2.985 евра, као и да су тужени ДД и ГГ правни следбеници сада пок. ЕЕ и да су спорне парцеле прешле у наслеђе тужених. Наведене сувласничке уделе тужени су наследили у оставинском поступку који је вођен пред Општинским судом под О бр. 1505/08 иза свог деде пок. ЕЕ, у коме је донето решење о наслеђивању дана 06.05.2009. године којим је расправљена заоставштина.

Тужиоци су наследници првобитног тужиоца сада пок. ВВ. Између правног претходника тужилаца и правног претходника тужених није био закључен писмени купопродајни уговор чији је предмет била продаја парцела, већ је постојао само усмени договор о купопродаји. Пок. ЕЕ дуговао је пок. ВВ износ од око 6.180 евра на име аренде, који је по њиховом договору урачунат као део купопродајне цене на име усменог уговора о купопродаји. Мајци тужених, пок. ВВ је исплатио износ од 2.985 евра на име преосталог дела купопродајне цене. Законска заступница тужених је 16.04.2009. године потписала изјаву, као и споразум дана 21.04.2009. године са сада пок. ВВ у правцу располагања тим некретнинама, али до тога није дошло, јер центар за социјални рад није дао сагласност за располагање имовином тада мал. тужених. У споразуму је мајка тужених на посредан начин признала да је правни претходник тужилаца на име купопродајне цене исплатио износ од 9.165 евра правном претходнику тужених. Тужиоци и њихов правни претходник користе наведену непокретност од почетка 2009. године. Наведено земљиште спада у ред најквалитетнијих земљишта Западне Бачке, изузетно је погодно за гајење свих ратарских и повртарских култура које се гаје на њивама. Просечан нето приход по хектару свих претходно наведених култура износи 51.950,00 динара.[255]

Првостепени суд је дао детаљну и свеобухватну оцену изведених доказа, како појединачно тако и у међусобној вези, у свему сагласно одредби чл. 8 ЗПП-а, те апелациони суд налази да је дата оцена доказа образложена, јасна и логична, а чињенично стање, на њој засновано, потпуно и правилно. На основу овако утврђеног чињеничног стања, правилно је првостепени суд закључио да се тужиоци налазе без правног основа у поседу предметне непокретности у сувласништву тужених, те да су дужни да исту предају туженима у супосед, имајући у виду да су тужени у катастру уписани као сувласници на непокретностима на основу решења о наслеђивању, имајући у виду одредбе чл. 3, ст. 1 и чл. 37, ст. 1 и 2 Закона о основама својинскоправних односа. Одредбом чл. 4, ст. 1–3 Закона о промету непокретности[256]

[255] За период 2009–2023. године, односно за 15 година, нето приход износи 1.056.195,00 динара. Када се просечан нето приход који износи 51.950,00 динара/ха за површину прерачуна за период од 6 године, односно од 2018. године до 2023. године, добија се износ од укупно 422.478,18 динара.

[256] Закон о промету непокретности, *„Сл. гласник РС"*, бр. 42/98 и 11/2009, који је важио у време спорне усмене купопродаје између правног претходника тужилаца и правног претходника тужених.

прописано је да се уговор о промету непокретности закључује у писменој форми, а потписи уговарача оверавају се од стране суда. Уговори који нису закључени на овај начин не производе правно дејство. Суд може да призна правно дејство уговора о промету непокретности из ст. 2 овог чл. који је закључен у писаном облику, на коме потписи уговарача нису оверени од стране суда, под условом да је уговор испуњен у целини или претежним делом, да није повређено право прече куповине и да није повређен принудни пропис. Исто тако, одредбом чл. 70, ст. 1 ЗОО прописано је да уговор који није закључен у прописаној форми нема правно дејство уколико из циља прописа којим је одређена форма не произлази што друго.
Из наведених законских одредби произлази да је уговор о купопродаји непокретности строго формални уговор и да уговори који нису закључени у писменој форми не производе правно дејство. Основни услов који мора бити испуњен за промет непокретности јесте да је уговор закључен у писменој форми при чему није од важности да су и потписи уговорача оверени пред судом, јер се и у недостатку овере уговор може конвалидирати под условом да је испуњен у целости или претежном делу, да није повређено право прече куповине и да није повређен принудни пропис. Стога, тужиоци неосновано истичу жалбене наводе у контексту евентуалне конвалидације уговора због претежног испуњења, будући да купопродајног уговора нема и да исти никада није ни настао. С обзиром на то да се ради о усменом уговору о промету непокретности, конвалидација таквог уговора уопште није могућа, о чему је првостепени суд дао правилне и потпуне разлоге.[257] Дакле, како је између правних претходника парничних странака постигнут само усмени договор о купопродаји парцела, нема сумње да се тужиоци у поседу тих непокретности налазе без ваљаног правног основа, те су их дужни предати у супосед туженима, који предају основано траже с позивом на одредбу чл. 37 Закона о основама својинскоправних односа, због чега је правилно првостепени суд усвојио овај део противтужбеног захтева. Поред тога, нису испуњени ни услови за стицање права својине на основу правила о одржају. Одредбом чл. 28, ст. 4 Закона о основама својинскоправних односа,[258] прописано је да савестан држалац непокретне ствари на коју други има право својине, стиче право својине на ту ствар одржајем протеком 20 година. Чланом 72, ст. 2 и 3 овог закона прописано је да је државина савесна ако држалац не зна или не може знати да ствар коју држи није његова и да се савесност државине претпоставља.
Из наведених одредби произлази да је код ванредног одржаја савестан онај држалац који не зна или не може знати да ствар коју држи није његова, те оправдано верује да је власник, односно лице које верује у правни основ своје државине оправдано

[257] Наиме, у смислу одредбе чл. 4, ст. 3. Закона о промету непокретности, дозвољена је конвалидација уговора под одређеним условима који су таксативно набројани и то: уколико промет није забрањен, ако је уговор закључен у писменом облику на коме потписи уговарача нису оверени код суда, под условом да је испуњен у целини или у претежном делу, да је непокретност стечена у границама закона и да није повређено право прече куповине. Управо са тих разлога, ирелевантно је жалбено указивање тужилаца да је уговор о купопродаји закључен, јер је исплаћена купопродајна цена и тужиоци се налазе у поседу непокретности.

[258] Закон о основама својинскоправних односа, *„Сл. лист СФРЈ"*, бр. 6/80 са каснијим изменама и допунама.

сматрајући да је титулар права чију садржину фактички врши. За стицање права својине путем ванредног одржаја захтева се испуњење два услова: наведени протек времена и савесност, не и законитост државине, која је додатни услов код редовног одржаја. Несавесна државина не може никада, па ни протеком времена да доведе до стицања права својине. Имајући у виду чињеницу да је Центар за социјални рад дана 19.02.2016. године донео решење број 572/4.1-4550-21/5 којим није дао сагласност законском заступнику тада мал. тужених да располаже њиховом имовином (спорним парцелама), тужиоци односно њихов правни претходник без обзира на то што су у поседу непокретности од почетка 2009. године, што није спорно међу странкама, нису били савесни држаоци, будући да су знали да немају пуноважан основ за државину некретнине. Савесност државине подразумева да држалац основано верује да је власник, што овде не може бити случај, јер никада није постојао основ на ком би била заснована савесност тужилаца, као држалаца предметних парцела (нити њиховог правног претходника). Одредбом чл. 210, ст. 1. ЗОО прописано је да кад је неки део имовине једног лица прешао на било који начин у имовину неког другог лица, а тај прелаз нема свој основ у неком правном послу или у закону, стицалац је дужан да га врати, а кад то није могуће – да накнади вредност постигнутих користи. Ставом 2 истог члана прописано је да обавеза враћања, односно накнаде вредности настаје и кад се нешто прими с обзиром на основ који се није остварио или који је касније отпао. Када се враћа оно што је стечено без основа, према чл. 214 ЗОО, морају се вратити плодови и платити затезна камата и то, ако је стицалац несавестан, од дана стицања, а иначе од дана подношења захтева. Како тужиоци нису имали ваљани правни основ за држање спорних непокретности, дужни су туженима вратити стечено без основа. Међутим, основано се жалбом тужених указује да припада износ за цео период од када су тужиоци (односно њихов правни претходник) без основа користили непокретност (од 2009. године, а не само за период од дана подношења противтужбе 03.01.2018. године како је сматрао првостепени суд), због чега је применом одредбе чл. 394, ст. 4 ЗПП жалба тужених у овом делу усвојена и првостепена пресуда у ставу петом изреке преиначена на тај начин што је противтужбени захтев усвојен и у делу од досуђених 422.478,18 динара до тражених 1.056.195,00 динара, за који износ су се тужиоци неосновано обогатили, јер су исти без основа користили непокретности тужених. Овај суд налази да се основано жалбом тужених указује и да је првостепени суд, одлучујући о евентуалном противтужбеном захтеву, учинио битну повреду одредаба парничног поступка из чл. 374, ст. 1, тач. 1 у вези са чл. 197, ст. 2 ЗПП.[259]

[259] Наиме, када тужилац у тужби истакне два или више тужбених захтева у међусобној вези, суд ће усвојити следећи од тих захтева ако нађе да онај који је испред њега истакнут није основан, ради се о примарном и евентуалном тужбеном захтеву, који не могу бити усвојени кумулативно, већ је суд у обавези да најпре испита основаност примарног захтева, док о осталим (евентуалним) захтевима одлучује тек уколико оцени да примарни захтев није основан. Стога је одлучивањем и о примарном и о евентуалном противтужбеном захтеву првостепени суд погрешно применио одредбу којом је прописано да тужилац може два или више тужбених захтева у међусобној вези да истакне у једној тужби, на начин да суд усвоји следећи од тих захтева ако нађе да претходни захтев није основан, због чега је одлука у ставу шестом укинута, без враћања предмета првостепеном суду на поновно одлучивање.

Пресуда Апелационог суда у Новом Саду.[260] Уговор о поклону који има за циљ купопродају, односно доживотно плодоуживање, ништав је. Нема дејства продаја непокретности од стране родитеља у име малолетника, а непокретност је уписана на име јавних власти у катастру.

Првостепена пресуда је донета без битних повреда одредаба парничног поступка које би биле од утицаја на правилност и законитост пресуђења, на које другостепени суд пази по службеној дужности у смислу чл. 386 ЗПП и без битне повреде из чл. 374, ст. 2. тач. 12 ЗПП на коју жалба указује, и правилно и потпуно је чињенично стање утврђено на основу изведених доказа, које се жалбом конкретно не побија, али су из њега погрешном применом материјалног права изведени погрешни даљи чињенични и правни закључци, који су резултирали погрешном одлуком о тужбеном захтеву, на шта се у жалби основано указује.[261]

Из образложења и чињеничног утврђења првостепене пресуде, произлази да је 19.05.1997. године, између мал. ДД и мал. ЂЂ, као поклонодаваца, које је по решењу Центра за социјални рад од 25.04.1997. године заступао законски заступник ЕЕ, те ЖЖ и ЗЗ, као плодоуживаоца, те овде тужене ББ, као поклонопримца, закључен уговор о поклону. Чланом 1 уговора је констатовано да законски заступник у име мал. поклонодаваца дарује неопозиво, бестеретно, без права на повраћај своју некретнину под кат. бр. 3025/68, двособан стан од 62,01м^2.[262] Чланом 3 уговора овде тужена као поклонопримац дала је дозволу да се укњижи право доживотног плодоуживања у корист овде тужиоца АА. Чланом 5 је констатовано, између осталог, да у посед некретнина поклонопримац и плодоуживалац ступају одмах. Уговор је потписан од стране заступника поклонодаваца, ранијих и новог плодоуживаоца, те од стране поклонопримца, а њихови потписи оверени су у суду Ов бр. 1230/97. У конкретном случају није се радило у уговору о поклону, већ је овде тужилац, у намери да реши стамбено питање својој ћерки, овде туженој исплатио износ од 33.000 ДЕМ на име купопродајне цене за стан ЕЕ. У договору са туженом, решено је да се у корист тужиоца задржи право доживотног плодоуживања на купљеној стамбеној јединици. Одмах по куповини стана, тужена се у њега уселила и непрекидно живела све до 2005. године када се са децом одселила. У међувремену, пре око пет година, тужена је реновирала непокретност, ставила је и нова сигурносна врата. Пре око годину дана је дозволила туженима ВВ и ГГ да се уселе у стан и да у њему живе до даљег, како би стан одржавали и спречили његово пропадање. Са њима је закључила и уговор о

[260] Пресуда Апелационог суда у Новом Саду Гж 631/23 од 15.06.2023. године.

[261] Изреком побијане првостепене пресуде у ставу првом је одбијен тужбени захтев тужиоца којим је тражио да се обавежу тужени да му као имаоцу права доживотног плодоуживања предају посед на стану у површини од 62,01м^2. У ставу другом је обавезан тужилац да туженима надокнади трошкове парничног поступка у износу од 168.950,00 динара, у року од 8 дана под претњом извршења.

[262] Непокретност која је била предмет уговора у природи представља стамбену јединицу која је у јавној евиденцији уписана у лист непокретности, земљиште под зградом – објектом, површине 82м^2, градско грађевинско земљиште. Уписано је право јавне својине Републике Србије на земљишту, са правом коришћења на страни Министарства одбране. Истакнута је и породична стамбена зграда број 1, са правом јавне својине Републике Србије и правом коришћења Министарства одбране.

закупу, али никада није наплаћивала закупнину, већ им је стан препустила на бесплатно коришћење уз обавезу да заузврат плаћају комуналије и режијске трошкове. Тренутно се у поседу налазе ВВ и ГГ као закупци. Кључеве поседује и тужена. Тужилац је повремено долазио док тужена није отишла на рад у иностранство, али исти није имао кључеве.

Полазећи од утврђених чињеница, из разлога које је образложио, првостепени суд је заузео становиште да тужбени захтев није основан. У разлозима наводи да је суд пошао од чињенице да ни тужилац, а ни првотужена немају уписано стварно право у јавним евиденцијама о непокретности које је предмет захтева тужбе и да своје право на посед непокретности темеље на уговору о поклону из 1997. године. Имајући у виду да тужилац право доживотног плодоуживања, нити да тужиља право својине нису и не могу уписати у јавним евиденцијама о непокретности, јер је на предметној непокретности уписано право јавне својине Републике Србије и право коришћења Министарства одбране, то се у конкретном случају ради о судској заштити државине коју треба просудити по основу јачег права на државину, сагласно чл. 8. Закона о основама својинскоправних односа, а вези са начелом савесности и поштења и забране злоупотребе права. Одредбом чл. 81 истог закона прописано је да се независно од спора због сметања државине (члан 77) може тражити судска заштита државине по основу права на државину. Ова законска одредба не подразумева заштиту поседа власника ствари путем редовних власничких тужби заснованих на својинском праву, које овлашћује власника да се штити од сваке треће особе која задире у његово право. Тужба тужиоца је тужба невласника који нема државину против тужених који су држаоци поседа спорне непокретности и заснована је на јачем праву на посед. Из чињеничног утврђења произлази да је тужилац суштински исплатио купопродајну цену за предметну непокретност у намери да реши стамбено питање првотужене која је његова ћерка, као и да је формално закљученим уговором о поклону од 19.05.1997. године првотужена, као поклонопримац, дала дозволу да се установи право доживотног плодоуживања у корист тужиоца на предметној непокретности, при чему је изричито уговорено у чл. 5 уговора да у посед дарованих некретнина поклонопримац и плодоуживалац, дакле првотужена и тужилац, ступају одмах. Тужилац тражи предају непокретности и то своје право црпи на основу наведеног уговора којим је установљено право доживотног плодоуживања у његову корист. Како се право доживотног плодоуживања стиче на основу уговора, тестамента или одржајам, то подразумева да је његово право на посед непокретности законито, а законито је и право првотужене, с обзиром на то да је засновано на истом уговору као правном основу који је усмерен на стицање права својине, док се њихова савесност препоставља. Међутим, како је изричито уговорено да тужилац и првотужена ступају у посед, то произлази да је резултат њихове сагласне воље било успостављање супоседа на предметној непокретности, а што доводи до закључка да тужилац и првотужена имају једнако право на државину, будући да је оно засновано на правном основу који свакоме од њих омогућава стицање оне врсте права чију садржину треба да врше, а која претпоставља и остваривање фактичке власти над предметном непокретношћу. Како је првотужена, стављањем нових сигурносних врата од који тужилац није имао кључ, истог искључила

из поседа, то је она дужна да му преда у супосед предметне непокретности, јер супротно би подразумевало вршење својинских овлашћење противно циљу због кога је право првотужене установљено, а то је решење њеног стамбеног питања уз истовремено предупређивање могућности да тужилац не остане без крова над главом, а што је уско повезано и са начелом савесности и поштења, јер ко злоупотребљава право, он се истовремено и несавесно понаша. У вези са напред наведеним, не могу се прихватити жалбени наводи тужиоца којима се указује да се не може као правилно прихватити утврђење чињенице да тужилац никада није био у државини спорног стана, пошто ово није ни утврђено у чињеничном основу побијане пресуде, већ представља чињенично-правни закључак који изводи суд, а који у овом случају није изводио такав закључак. За разлику од тужиоца и првотужене, друготу жени и трећетужена имају непосредну државину над предметном непокретношћу која се заснива на споразуму са првотуженом која им је непокретност уступила на коришћење. То значи да првотужена има посредну државину, с обзиром на то да фактичку власт на ствари врши преко друготу женог и трећетужене. Њихов боравак у предметној непокретности заснован је једино на доброј вољи првотужене да тако буде. Како је првотужена дужна да предметну непокретност преда у супосед тужиоцу, то су и друготу жени и трећетужена дужни да то трпе, тим пре што се, дакле, налазе у непосредном поседу који при том зависи и од воље првотужене. Имајући у виду напред наведене разлоге и у складу са њима, првостепена пресуда је морала бити преиначена, као у изреци ове пресуде.

Пресуда Апелационог суда у Новом Саду.[263] Пуноважан је уговор о поклону непокретности који у име малолетника закључи његов законски заступник – родитељ, док је баба малолетника у улози поклонодавца. Узраст малолетника је пресудан за могућност закључења уговора о доживотном издржавању. Уговор о доживотном издржавању није могуће закључити са малолетником узраста четири године.

Према чињеничном утврђењу првостепеног суда,[264] закључен је уговор о поклону између тужиље као поклонодавца и туженог као поклонопримца. Уговор је оверен следећег дана пред првостепеним судом. Предмет уговора су непокретности детаљно описане изреком пресуде. Уговор је сачињен у адвокатској канцеларији,

[263] Пресуда Апелационог суда у Новом Саду Гж 693/22 од 15.06.2022. године.

[264] Првостепеном пресудом је одбијен тужбени захтев којим је тужиља тражила да суд утврди апсолутно ништавим уговор о поклону који је закључен дана 08.02.2012. између тужиље као поклонодавца и мал. туженог као поклонопримца, а који је оверен пред Основним судом у Суботици, Судска јединица у Бачкој Тополи под Ов бр. 665/12 дана 09.02.2012. године, те да обавеже туженог да трпи да се у РГЗ СКН Бачка Топола укњижи право власништва у целости на: некретнини уписаној као земљиште под зградом-објектом од 01-47м, земљиште под зградом-објектом од 16м2, земљиште под зградом-објектом од 83м2, земљиште под зградом-објектом од 17м2, земљиште под зградом-објектом од 12м2, њива 1. класе од 30м2, њива 1. класе од 05-84м2, без терета у корист тужиље. Одбијен је евентуални тужбени захтев којим је тужиља тражила да суд утврди опозив уговора о поклону из претходног става због осиромашења поклонодавца, те обавеже мал. туженог да трпи упис права својине на непокретностима које су биле предмет уговора, а горе су описане, у корист тужиље. Обавезана је тужиља да туженом накнади трошкове поступка у износу од 110.900,00 динара, са законском затезном каматом од дана извршности до исплате.

странкама је прочитан и протумачен, а тужиљи додатно преведен на њен матерњи мађарски језик. Уговор су потписали тужиља и законска заступница мал. туженог. Тужиља је баба по мајци мал. туженог. Тужиља је рођена 1950. године. Има две ћерке. У току 2011. године тужиљино здравствено стање је нарушено. У трајању од два до два и по месеца живела је код ћерке ВВ која је водила бригу о њој. Када јој се здравствено стање стабилизовало, вратила се у своју кућу и сама водила бригу о себи. У лето 2012. године тужиља је позвала ћерку да се са супругом и мал. сином, овде туженим, преселе у њену кућу, што су они и учинили. Још док је тужиља боравила код своје ћерке, укућанима је саопштина намеру да кућу поклони свом унуку, овде туженом. Са млађом ћерком ГГ тада није била у добрим односима, јер је она није посећивала 15 година, због чега је тужиља говорила да је она не интересује. Кад је тужиља изразила намеру да поклони кућу унуку, заједно са ћерком ВВ отишла је у адвокатску канцеларију. Упозорене су на последице уговора о поклону, уговор је прочитан и нико није имао примедби. Родитељи мал. туженог у адаптацију куће уложили су значајна новчана средства. У породици је постојао договор о томе да тужиља учествује у трошковима домаћинства у износу од 3.000,00 динара месечно. Несугласице између тужиље и родитеља мал. туженог су почеле када је тужиљин зет предложио да она учествује у заједничким трошковима у већем износу од 3.000,00 динара. Тужиља се противила томе и у истом периоду је успоставила контакт са другом ћерком. По пријему тужбе, тужени је са родитељима напустио тужиљину кућу, живе као подстанари и не одлазе код тужиље. Тужиља средства за издржавање обезбеђује од пензије. У време закључења спорног уговора њена пензија је износила 18.350,00 динара (фебруар 2012. године) Тужиља се од 2012. године лечи од кардиолошких и неуролошких болести и више пута годишње се јавља лекару ради контроле и прописивања лекова. Код ње постоји потпуни и трајни губитак радне способности за обављање било каквих послова у складу са њеном квалификацијом – физички радник. Она је способна да обавља само сасвим лаке послове у домаћинству, углавном у седећем положају.

На основу утврђених чињеница првостепени суд је одбио тужбени захтев применом чл. 63 и 111 ЗОО уз образложење да је спорни уговор о поклону закључен сагласном вољом уговарача, те да на страни тужиље као поклонодавца у време закључења уговора нису постојали разлози који доводе у сумњу њену способност да слободно изрази вољу. Суд је одбио и евентуални тужбени захтев уз образложење да тужиља није доказала да је њена материјална ситуација у односу на време закључења спорног уговора постала постала неповољнија односно таква да је њена егзистенција угрожена. Суд налази да она има лична примања, да има подршку ванбрачног супруга, те да има двоје деце од којих може тражити издржавање у случају да јој недостају средства. Суд је додатно ценио чињеницу да тужиља није у ситуацији да јој је потребна туђа нега и помоћ, јер то социјално примање не користи, нити је подносила захтев. Утврђене чињенице и материјалноправне разлоге првостепеног суда у свему прихвата апелациони суд и применом чл. 396 ЗПП пресуду детаљно не образлаже. Супротно жалбеним наводима, тужиља у поступку није доказалу тврдње о недостатку воље да закључи уговор који је по својој природи уговор о поклону, већ да

је њена стварна воља била да закључи уговор о доживотном издржавању. С тим у вези, није доказала ни да садржина закљученог уговора не одговора њеној вољи, јер јој та садржина није презентована на њеном матерњем језику. Правилно је суд закључио да је стављањем потписа на спорни уговор о поклону тужиља изразила своју слободну вољу да непокретности које су биле предмет тог уговора поклони унуку, овде туженом. Она је такву намеру саопштила адвокату који је сачинио уговор, а пре одласка у адвокатску канцеларију намеру је саопштила и својој старијој ћерки с којом је у време закључења уговора била у добрим односима, односно члановима породице с којима је у то време живела у истом домаћинству. Нејасни су њени наводи према којима је њена воља била да са унуком закључи уговор о доживотном издржавању, јер у поступку није тврдила нити доказивала да је у време сачињења уговора њој била потребна туђа помоћ, нити да је такву помоћ очекивала од мал. туженог, тада четворогодишњег детета. Супротно таквим наводима, јасно је да је у време сачињења уговора била у блиским односима са својом старијом ћерком и њеном породицом, јер је с њима и живела у истом домаћинству, за разлику од млађе ћерке с којом није била у блиским односима. Произлази да је воља тужиље одговарала оној која је садржана у тексту закљученог уговора. Тужиља није доказала ни тврдње о непознавању језика на ком је уговор сачињен. У крајњем, и поступак по њеној тужби је вођен на српском језику, а на том језику је и она дала исказ. Осим тога, из исказа законске заступнике мал. туженог и саслушаног адвоката која је сачинила уговор произлази да је текст уговора тужиљи предочен на језику који разуме. Правилно је суд одлучио и о захтеву за опозив уговора о поклону, налазећи да тужиља није доказала чињенице од којих зависи примена параграфа 567 Грађанског законика. Тужиља је закључењем спорног уговора задржала право плодоуживања на непокретностима које су биле предмет тог уговора. Средства за издржавања обезбеђује од пензије, једнако као што је то чинила у време закључења уговора. У поступку није тврдила нити доказала да су њени егзистенцијални трошкови увећани у односу на ранији период. Како правилно закључује првостепени суд, тужиља има две ћерке, које су дужне да је издржавају у случају да тужиља нема довољно средстава, а сразмерно њиховим могућностима.

Пресуда Апелационог суда у Новом Саду говори о праву прече куповине малолетника, у чије име то чини њихов законски заступник.[265]

Апелациони суд је испитао побијану пресуду у смислу одредбе чл. 386 ЗПП-а и нашао да жалба тужилаца није основана. Према чињеничном утврђењу првостепеног суда,[266] ББ је отац тужилаца који су рођени у браку са сада пок. ЕЕ. ББ и његова пок.

[265] Пресуда Апелационог суда у Новом Саду Гж 994/24 од 11.04.2024. године.

[266] Побијаном пресудом одбијен је тужбени захтев којим је предложено да суд утврди да тужиоци имају право прече куповине на непокретности под истим условима као у Уговору о купопродаји број ОПУ: 2776-2021 закљученог између туженог ДД и тужене ЂЂ, солемнизованог дана 20.08.2021. године од стране јавног бележника, што су тужени дужни признати и трпети; да поништи и огласи без дејства према тужиоцима Уговор о купопродаји, да обавеже туженог ДД да као продавац за цену од 20.000,00 евра у динарској противвредности по средњем курсу НБС на дан уплате и под истим условима као у Уговору о купопродаји број ОПУ:2776-2021 са тужиоцима као купцима у року од 15 дана од дана правноснажности пресуде пред месно надлежним јавним бележником закључи уговор о продаји свог

супруга су купили земљиште у жељи да децу обезбеде, те се након смрти мајке тужилаца, ББ одрекао свог наследног дела у корист деце, те су тужиоци наследили сувласнички удео мајке, свако у по 1/12 дела. Тужени ДД је био сувласник на предметној парцели са обимом удела од 6/12, а пок. ЖЖ је уписан са правом својине у 3/12 дела. Уз посредовање агенције, тужени ДД, који је и раније покушавао да прода свој сувласнички удео на парцели, пронашао је купца за земљиште – ЗЗ, са којим је постигао договор дана 24.04.2021. године и од кога је примио износ од 2.000 евра на име капаре, с тим да је био договор да ће тужени ДД, односно агенција ступити у контакт са свим имаоцима права прече куповине како би се испоштовала процедура, те се тужени ДД јавио ИИ и његовом сада пок. оцу и обавестио их да намерава да прода свој сувласнички удео, али како они нису били заинтересовани, ИИ је о намери туженог ДД да прода сувласнички удео обавестио и ББ. Тужени ДД је 26.04.2021. године упутио тужиоцима писмено обавештење о намери да прода свој сувласнички удео, те им је понудио да откупе његов удео под истим условима (купопродајна цена 20.000 евра, која ће бити исплаћена одмах приликом закључења и солемнизације уговора и замолио их је да се у року од 15 дана од пријема понуде изјасне да ли су заинтересовани за куповину), те се дописом од 10.05.2021. године законски заступник тужилаца ББ изјаснио да тужиоци желе да се користе својим правом прече куповине под понуђеним условима. Како се законски заступник тужилаца ББ није јављао, тужени ДД је од ИИ (иначе брата његове пок. супруге) чуо да ББ нема новца, те га је тужени позивао на број телефона који је добио од ИИ, али се ББ није јављао, а једном приликом када се јавио рекао је да је болестан и да ће накнадно јавити, али то није урадио. Након тога, тужени ДД се обратио адвокату ЈЈ ради сачињавања купопродајног уговора, те је ББ дана 01.07.2021. године дошао у канцеларију адвоката ЈЈ. Међутим, када се ББ појавио у канцеларији, понашао се некултурно и бахато, што је потврдила и адвокат КК која ради у канцеларији адвоката ЈЈ. Како уговор није био закључен, ЗЗ је постајао све нестрпљивији, а будући да је тужени ДД инсистирао да се све одради по закону, на предлог ЗЗ је привремени уговор раскинут 13.07.2021. године, а ЗЗ је враћена плаћена капара у износу од 2.000 евра. Након тога је тужени ДД у више наврата покушавао да контактира ББ који се није јављао, да би по коначном јављању договорили састанак код адвоката ЛЛ за 16.07.2021. године, на коме такође није закључен уговор, те је тужени ДД предложио да ББ исплати 10% купопродајне цене пре закључења уговора, али је ББ рекао да новца нема, па је замолио за додатни рок, те предложио да тада потпишу уговор, а да га накнадно овере код јавног бележника. Како се ни адвокату ни туженом ДД ББ није јавио у договореном периоду, тужени ДД се поново јавио ЗЗ и питао га је да ли је и даље заинтересован за куповину, те је исти у

сувласничког удела, да уколико тужени ДД не закључи уговор о продаји из претходног става у наведеном року, пресуда тренутком извршности замени незакључени уговор о продаји и постане исправа за упис тужилаца као сувласника на уделу туженог ДД пред надлежном службом за катастар непокретности на непокретности; да обавеже тужене да тужиоцима предају посед на непокретности; да се овласти тужени ДД да у року од 15 дана од уписа својине у надлежној служби за катастар непокретности на основу пресуде подигне из судског депозита на име продајне цене износ од 20.000,00 евра.

договору са својом тетком, овде туженом ЂЂ одлучио да купи плац, али да као купац буде наведена ЂЂ.

Дана 20.08.2021. године је између тужених закључен спорни уговор, чију је садржину првостепени суд детаљно утврдио, па између осталог и да су према члану 3 овог уговора уговорне стране сагласно изјавиле да је купопродајна цена од 20.000,00 евра у целости исплаћена. Уговор је потписан лично од стране продавца и купца, те солемнизован код јавног бележника. Након закључења уговора, туженом ДД се јавио ИИ у септембру 2021. године, који му је рекао да је ББ чуо да је продао свој удео на парцели, да је јако љут и да ће их тужити, о чему је тужени ДД обавестио ЗЗ. Тужена ЂЂ је позвала законског заступника тужилаца, ББ. У току разговора тужена ЂЂ и ЗЗ су рекли да ББ може да купи наведени удео, али не по истој цени, јер је земљиште поскупело, након чега је ББ рекао да ће их тужити.

Утврђено чињенично стање и дата оцена доказа жалбеним наводима тужилаца није доведена у сумњу. Првостепени суд је дао детаљну, јасну, логичну и свеобухватну оцену изведених доказа, како појединачно тако и у међусобној вези, у свему сагласно одредби чл. 8 ЗПП, те овај суд налази да је дата оцена доказа образложена, јасна и логична, а чињенично стање, на њој засновано, потпуно и правилно. Првостепени суд је анализирао сваки исказ појединачно и све исказе у целости, те исте довео у везу са изведеним писменим доказима, формирајући своје уверење о доказаним, односно недоказаним чињеницама применом правила логике и животног искуства, дајући за своју оцену јасне, потпуне и у свему прихватљиве разлоге које жалбени суд прихвата (као и утврђено чињенично стање и примену материјалног права, сагласно одредби чл. 396, ст. 2 ЗПП) и на њих упућује. Супротно жалбеним наводима, овај суд налази да је правилно првостепени суд одбио као неоснован тужбени захтев којим су тужиоци тражили да се утврди да тужиоци имају право прече куповине непокретности ближе наведене у изреци, да предметни купопродајни уговор закључен између тужених огласи без дејства, да се обавеже тужени ДД да са тужиоцима као купцима закључи уговор о продаји сувласничког удела на наведеној парцели, те да уколико не закључи уговор, пресуда тренутком извршности замени уговор о продаји и постане исправа за упис тужилаца као сувласника на уделу туженог ДД, што су све тужени дужни признати и трпети. Одредбом чл. 5, ст. 1 Закона о промету непокретности прописано је да сувласник непокретности који намерава да прода свој сувласнички део дужан је да га претходно понуди на продају осталим сувласницима. У смислу чл. 7 истог закона, та понуда мора бити учињена у писаном облику и мора да садржи податке о непокретности, цени и осталим условима продаје. Ималац права прече куповине дужан је да се у року од 15 дана од дана пријема понуде писменим путем изјасни о понуди. Понуда и изјава о прихватању понуде мора се учинити препорученим писмом, у складу са одредбама чл. 7, ст. 4 Закона о промету непокретности. У складу са чл. 8 истог закона, ако се ималац права прече куповине, коме је учињена понуда, у року од 15 дана од дана пријема понуде, не изјасни да прихвата понуду, продавац може продати непокретност другом лицу, али не под повољнијим условима. Одредбе чл. 10 ст. 1–3 Закона о промету непокретности санкционишу повреду права прече куповине на тај начин што ималац права прече куповине може тужбом код суда да захтева да се уговор

о продаји непокретности огласи без дејства према њему и да се непокретност њему прода под истим условима, при чему се тужба може поднети у року од 30 дана, рачунајући од дана када је ималац права прече куповине сазнао за продају те непокретности, а најкасније у року од две године од дана закључења уговора о продаји непокретности. Тужилац је дужан да истовремено са подношењем тужбе положи код надлежног суда износ у висини тржишне вредности непокретности. Тужиоцима, као имаоцима права прече куповине, предметна непокретност јесте понуђена на куповину, у складу са одредбама чл. 5 и 7 Закона о промету непокретности, која налаже да се понуда учини у писменом облику препорученим писмом, а прописује и садржину саме понуде. Како је несумњиво утврђено да је тужени ДД упутио понуду у писменом облику са подацима о непокретности, цени и осталим условима продаје, а чему у прилог говори и комуникација у погледу прихвата понуде тужилаца, наведено поступање не може се сматрати поступањем противно наведеној законској одредби, па су супротни жалбени наводи неосновани. Жалбом тужиоци наводе да је њихов законски заступник учинио све у складу са законом и савесно извршио све обавезе у смеру конзумирања права прече куповине у корист своје деце (тужилаца). Међутим, његово свеукупно понашање, нарочито након прихватања понуде коју му је тужени доставио, што је све утврђено од стране првостепеног суда, јасно указује на недостатак озбиљне воље за закључење уговора. Наиме, законски заступник тужилаца је изричито прихватио понуду достављену му од стране туженог, прихватајући у одговору на понуду све услове наведене у понуди. Међутим, након тога, и поред тога што је тужени ДД као продавац учинио уступке тужиоцима (на које није морао да пристане, имајући у виду да су тужиоци прихватајући понуду прихватили и услове наведене у њој) у односу на услове наведене у понуди (услов у понуди је, између осталог, био и тај да купопродајна цена буде исплаћена одмах приликом закључења и солемнизације уговора), тако што је пристао да се закључење уговора одложи до 25.07. или 27.07.2021. године док тужиоци не буду имали новца да исплате 10% купопродајне цене, законски заступник тужилаца се ни у накнадном року више није јављао ни продавцу нити адвокату у чијој канцеларији су продавац и законски заступник тужилаца постигли овај договор. Стога, имајући у виду све наведено, те имајући у виду да туженој предметна непокретност није продата под повољнијим условима у односу на оне наведене у понуди коју је тужени учинио тужиоцима (тужена је купопродајну цену у целости исплатила приликом овере уговора), овај суд налази да право прече куповине тужиоцима није повређено, због чега се као правилна показује одлука првостепеног суда да тужбени захтев одбије у целости.

Поред тога, жалбени наводи да су тужиоци били платежно способни (јер је њихов законски заступник 2021. године имао довољно средстава на рачуну за исплату уговорене купопродајне цене од 20.000 евра), не могу довести до другачије одлуке у ситуацији када из изведених доказа произлази да је на разговору дана 16.07.2021. године који је обављен у канцеларији адвоката ЛЛ (ангажованог после адвоката ЈЈ), законски заступник тужилаца тражио продужење рока за закључење уговора, наводећи да нема новца да исплати 10% купопродајне цене (коју исплату је тражио тужени ДД), те је законски заступник тужилаца предложио да потпишу уговор 25.07. или

27.07.2021. године, када ће имати новац, а да уговор накнадно овере код јавног бележника. Околност што је тужена након извршене купопродаје позвала законског заступника тужилаца, а не пре извршене купопродаје је без утицаја на другачије одлучивање, будући да на туженој као купцу није ни била обавеза обавештавања, јер обавеза достављања понуде из чл. 5 Закона о промету непокретности терети сувласника који намерава да прода сувласнички удео, а то је у овом случају био тужени ДД (продавац), за кога је током поступка утврђено да је испоштовао процедуру прописану цитираним законским одредбама. Околност што је тужени ДД, пре него што је понудио тужиоцима да се користе својим правом прече куповине, у циљу преговора са ЗЗ постигао договор и примио капару у износу од 2.000 евра (који привремени уговор је касније раскинут и капара враћена) нема утицаја на другачије одлучивање, имајући у виду да се тужбом указује на повреду права прече куповине услед закључења уговора између туженог ДД и тужене ЂЂ, а не преговорима вођеним са сестрићем тужене, ЗЗ.

1.3. Апелациони суд у Београду

Пресуда Апелационог суда у Београду.[267] Законски заступник малолетне деце не може располагати њиховим сувласничким уделима на наслеђеној непокретности без

[267] Пресуда Апелационог суда у Београду Гж 6402/20 од 03.06.2021. године. Пресудом Вишег суда у Београду П 4046/17 од 10.06.2020. године одбијен је као неоснован тужбени захтев тужиоца којим је тражно да се утврди да је одржајем стекао право својине на непокретности, површине 65м2, као и да се наложи туженима да тужиоцу издају табуларну исправу подобну за упис права својине на наведеној непокретности, а коју ће у противном заменити ова пресуда. Према утврђеном чињеничном стању, правноснажним решењем Општинског суда у Куршумлији, Одељење у Подујеву О 28/97 од 28.08.1997. године, за наследнике на заоставштини пок. М. Ј., коју између осталог чини и право својине на стану у Београду, површине 65м2, оглашени су његова супруга Н. Ј. и мал. деца Р. Ј. рођен 1985. године, М. Ј. рођена 1988. године и Ф. Ј. рођен 1986. године. Дана 10.11.2001. године између супруге као продавца и О. Р. и њеног супруга пок. Д. Р. као купаца закључен је уговор о купопродаји непокретности – стана у Београду, а који је продавац стекла по основу оставинског решења од 28.08.1997. године. Уговорено је да купци наведени стан купују тако што оба купца стичу по 1/2 идеалних делова предметног стана и констатовано је да су оба купца исплатила уговорену купопродајну цену у износу од по 300.000,00 динара. Чланом 7 је констатовано да је продавац сагласан да купци могу извршити промену права својине у јавним књигама код РГЗ. Наведени уговор оверен је пред Четвртим општинским судом у Београду под Ов. бр. 18003/2001 дана 05.12.2001. године. Дана 04.02.2002. године закључен је Анекс наведеног уговора између истих уговорних страна који је оверен пред Четвртим општинским судом у Београду под Ов. бр. 309/02 од 04.02.2002. године, а којим чл. 3 је констатовано да с обзиром на то да у основном уговору о купопродаји није јасно формулисано да продавац Н. Ј. продаје стан у своје име и за свој рачун, као и у име и за рачун своје малолетне деце, чији је она законски заступник, том одредбом се појашњава одредба из уговора о купопродаји и то чл. 1 и констатује се да је уговор закључен у њено, али и у име и за рачун њене малолетне деце. Предметни стан је дуже време био у поседу тужене О. Р. и њеног супруга, али исти нису могли да закључе уговор о купопродаји са породицом Ј. с обзиром на то да је тада постојала забрана Министарства финансија, те је дуже време чекано одговарајуће одобрење. Дана 14.03.2002. године између тужене и њеног супруга као продаваца и овде тужиоца Ђ. В. као купца закључен је и пред Првим општинским судом у Београду оверен под Ов. бр. 819/02 од 14.03.2002. године уговор о купопродаји двоипособног стана, површине 65м2, за купопродајну цену од 91.000,00 динара, која је исплаћена пре овере уговора о чему је издата признаница. Тужена О. Р. је оглашена за јединог наследника на целокупној заоставштини њеног супруга, решењем Трећег општинског суда у Београду О

сагласности Центра за социјални рад. Уговор којим се отуђује непокретност је ништав, али само у делу који се односи на располагање уделима малолетне деце, док није ништав у делу у ком купац стиче сувласнички удео (1/4) законског заступника деце.

Према схватању Апелационог суда у Београду, правилно је првостепени суд извео да у конкретној правној ствари нису испуњени услови за стицање права својине тужиоца на предметном стану по основу одржаја.

Чланом 28, ст. 2 Закона о основама својинско правних односа прописано је да савестан и законит држалац непокретне ствари, на коју други има право својине, стиче право својине на ту ствар одржајем протеком 10 година, а ст. 4 да савестан држалац непокретне ствари на коју други има право својине стиче право својине на ту ствар одржајем протеком 20 година. Чланом 30, ст. 2 истог закона прописано је да се у време потребно за одржај урачунава и време за које су претходници садашњег држаоца држали ствар као савесни и законити држаоци, односно као савесни држаоци. Чланом 72, ст. 1 истог закона прописано је да је државина законита ако се заснива на пуноважном правном основу који је потребан за стицање права својине и ако није прибављена силом, преваром или злоупотребом поверења, ст. 2 да је државина свесна ако држалац не зна или не може знати да ствар коју држи није његова, а ст. 3 да се савесност државине претпоставља.

1109/08 од 27.05.2008. године. У тренутку када је тужилац куповао предметни стан 2002. године, исти није био укњижен. По сазнању тужиоца, разлог немогућности књижења права својине на предметном стану је чињеница да су претходни сувласници на предметном стану била и малолетна деца и да приликом закључења уговора није тражено одобрење Центра за социјални рад за отуђење њихових сувласничких удела предметне непокретности. На основу овако утврђеног чињеничног стања првостепени суд је нашао да нису испуњени услова из чл. 28, ст. 2 Закона о основама својинско правних односа за стицање права својине тужиоца на предметном стану одржајем. Првостепени суд је закључио да се тужилац не може сматрати законитим држаоцем предметног стана из разлога што су уговор о купопродаји предметног стана, закључен између тужених Н. Ј. у својству продавца и О. Р. и њеног њеног супруга у својству купаца од 05.12.2001. године, као и Анекс истог уговора од 04.02.2002. године и уговор о купопродаји предметног стана, ништави правни послови и као такви без правног дејства. Ово из разлога што је тужена тим уговором располагала целокупном непокретношћу, односно предметним станом, иако је била само један од четири сувласника на истој, те да је она једина била наведена као продавац у том уговору о купопродаји, али и из разлога што је тиме поступано противно императивној одредби чл. 121 Закона о браку и породичним односима, јер није прибављена сагласност Центра за социјални рад за отуђење имовине малолетне деце. Како је тужена располагала и сувласничким уделима своје троје малолетне деце, те како је уговор између наведене тужене о купопродаји предметног стана закључен без сагласности Центра за социјални рад, за располагање делом непокретности чији су сувласници била малолетна деца тужене, првостепени суд је закључио да ни тужена као ни њен супруг нису могли стећи право својине на предметном стану. Имајући у виду наведено, правно дејство не може производити ни уговор о купопродаји који је тужилац закључио са туженом и њеним супругом, с обзиром на то да они на тужиоца нису могли пренети више права него што сами имају, због чега се тужилац по основу ништавог уговора о купопродаји који је закључио у својству купца са туженом и њеним супругом у својству продаваца, не може сматрати законитим држаоцем предметног стана. Такође, имајући у виду да је тужилац у тренутку закључења уговора о купопродаји са туженом имао сазнања да је предметни стан туженој и њеном супругу продат без сагласности Центра за социјални рад.

Дакле, имајући у виду цитиране одредбе закона, произлази да се право својине по основу одржаја може стећи уколико су испуњени кумулативно постављени услови и то да постоји квалификована државина и протек рока у коме државина несметано траје и то за редован одржај – рок од 10 година, а за ванредни одржај – рок од 20 година. Квалификована државина значи да мора бити савесна и законита у случају редовног одржаја односно само савесна код ванредног одржаја.

Наиме, по становишту другостепеног суда, закључак првостепеног суда да се тужилац не може сматрати законитим држаоцем предметног стана се само делимично може прихватити као правилан. Закључак првостепеног суда да су наведени уговори о купопродаји ништави у целости се не може прихватити.

Наиме, правилно је првостепени суд закључио да је чињеница да је уговор о купопродаји спорног стана закључен без сагласности Центра за социјални рад, супротно принудним прописима с обзиром на то да је тим уговором располагано имовином малолетне деце, од утицаја на правну ваљаност уговор о купопродаји. Имајући у виду да уговор о купопродаји представља деривативни начин стицања права својине, односно да се право својине извлачи из права својине преносиоца, а код чињенице да тужена није била власник на целом стану који је био предмет купопродаје, то ни друготужена и њен супруг нису могли стећи право својине на предметном стану у целости, с обзиром на правило да нико на другог не може пренети више права него што сам има.

Имајући у виду да је уговором о купопродаји који је закључен између Н. Ј. као продавца и тужене О. Р. и Д. Р. као купаца располагала својим сувласничким уделом од ¼ идеалног дела на предметном стану, а за чије располагање јој није била потребна сагласност Центра за социјални рад, то се наведени уговор о купопродаји не може сматрати ништавим у целости, односно исти производи правно дејство у висини сувласничког удела продавца од ¼ на предметном стану, док је у преосталом делу, за сувласничке уделе њене деце у износу од ¾ због недостатка сагласности Центра за социјални рад, ништав и као такав без правног дејства.

На делимичну пуноважност уговора о купопродаји од 05.12.2001. године утиче и право прече куповине које су имала малолетна деца. Из одредаба Закона о промету непокретности[268] произлази да повреда права прече куповине јесте разлог рушљивости уговора о купопродаји, те да постоји рок у коме лице које има право прече куповине такав уговор може да побија тражећи његов поништај, што у конкретној правној ствари није захтевано нити се с обзиром на протек рока исто више може може захтевати. Купци су стекли право сусвојине на том идеалном делу, због чега су истим могли слободно даље располагати, што су они и учинили уговором о купопродаји закљученим са тужиоцем 14.03.2002. године, из чега даље произлази да је и уговор о купопродаји који је тужилац у својству купца закључио са туженом О. Р. и њеним супругом као продавцима пуноважан правни посао у делу за сувласнички удео од ¼ на

[268] Закон о промету непокретности, „*Сл. гласник РС*", бр. 42/98, 111/09.

предметном стану. Међутим, наведена чињеница није могла бити од утицаја на доношење другачије одлуке суда, имајући у виду да се својина одржајем може стећи само на реалном делу непокретности, а не и на њеном идеалном делу.

Имајући у виду, да је правилан закључак првостепеног суда да наведени уговори о купопродаји од 05.12.2001. године и 14.03.2002. године, не производе правно дејство у преосталом делу за ¾ идеална дела на спорном стану, због чега се тужилац не може сматрати законитим држаоцем предметног стана, те код чињенице да је у посед спорног стана уведен након закључења уговора о купопродаји 2002. године, а да му је сходно чл. 28, ст. 4 Закона о основама својинско правних односа, за стицање права својине по основу одржаја у том случају потребно 20 година, који рок није истекао, а тужба поднета 24.07.2017. године, то је правилна одлука првостепеног суда којом је одбио тужбени захтев тужиоца за стицање права својине по основу одржаја на предметном стану.

Према пресуди Апелационог суда у Београду[269], када је уговор у интересу малолетног детета, а када се стиче значајна имовинска корист за децу,[270] што у овом случају јесте, изостанак сагласности органа старатељства или накнадног одобрења закљученог уговора није од утицаја на пуноважност уговора закљученог са малолетним лицем преко његовог законског заступника. Ако се родитељи налазе у ванбрачној заједници (према Закону о браку и породичним односима), није потребно да други родитељ одобри уговор који је у име малолетне деце закључио други родитељ. Пресудом апелационог суда потврђена је пресуда Вишег суда у Београду 1-5739/10 од 31.01.2017. године.[271]

---

[269] Пресуда Апелационог суда у Београду Гж 3491/17 од 01.03.2018. године.

[270] Занимљиво је да се сличан стандард имовинске користи за дете испод 18 година, у случају продаје непокретности у којој дете живи, примењује и од стране енглеских судова, Анне Барлоw, Проперту анд Цоупле Релатионсхипс: Wхат Доес Цоммуниту оф Проперту Хаве то Оффер Енглисх Лаw?, у *Цхангинг Цонтоурс оф Доместиц Лифе, Фамилу анд Лаw* (едс. Анне Боттомлеу, Симоне Wонг), Охфорд, 2009, стр. 36.

[271] Према утврђеном чињеничном стању, између тужиље са једне стране и 10 особа као инвеститора, са друге стране, 31.03.2004. године закључен је је уговор којим уговарачи регулишу међусобне односе на уређивању грађевинског земљишта за изградњу стамбеног објекта у Београду, КО Врачар. Чланом 3 наведеног уговора одређено је да накнада за уређење земљишта на дан 15.03.2004. године износи 12.792.419,00 динара укупно. Чланом 4 истог уговора инвеститори, међу којима тужени А. Ж., мал. Т., Н. и Т. Ж. су се обавезали да накнаду утврђену чланом 3 и то прву рату у висини од 10% од утврђене обавезе на име накнаде (1.087.356,00 динара) уплате најкасније до 30.03.2004. године, а да остатак дуга на име накнаде за уређивање грађевинског земљишта (9.786.200,00 динара) исплате у 11 једнаких месечних рата по 889.654,00 динара, валоризованих према показатељу раста цена на мало Градског завода за статистику и информатику од дана доспећа сваке рате. Истим чл. је предвиђено да инвеститори плаћањем на 12 месечних рата остварују право на умањење утврђене обавезе из чл. 3 уговора за 15%. Инвеститори су извршили само делимично плаћање уговорене обавезе. Из налаза и мишљења вештака економско-финансијске струке и допунског налаза од 10.04.2013. године произлази да укупан дуг суинвеститора на дан 09.04.2013. године износи 29.793.821,68 динара. Наведени износ састоји се од основног дуга од 12.615,221,77 динара који чине доспеле рате по уговору усклађене према показатељу раста цена на мало и износа камате од 17.358.599,93 динара, обрачунате методом простог интересног рачуна, од датума доспећа сваке рате. Предметни уговор закључен је, између осталог, на основу решења

У спроведеном поступку нису учињене битне повреде одредаба парничног поступка из чл. 361, ст. 2, тач. 1, 2, 5, 7 и 9 ЗПП на које другостепени суд пази по службеној дужности. Супротно жалбеним наводима, приликом доношења побијане пресуде није учињена ни битна повреда одредаба парничног поступка из тач. 12. истог става, па пресуда нема недостатака због којих се не би могла испитати. С тим у вези, супротно жалбеним наводима, из става првог изреке побијане пресуде јасно произлази да износ од 29.973.821,68 динара представља укупан износ који су тужени обавезани да плате (главни дуг и обрачуната камата), те да на неисплаћени доспели износ главног дуга од 12.615,221,77 динара тече законска затезна камата почев од 09.04.2013. године до исплате, тако да је изрека пресуде у том делу јасна и разумљива.

Неосновани су наводи жалбе тужених мал. Т. и Н. Ж. да су тужбом требали бити обухваћени сви инвеститори градње који су обухваћени предметним уговором и грађевинском дозволом, а не само четири уговарача из уговора закљученог са тужиљом. Ово из разлога што се не ради о лицима који су нужни и јединствени супарничари из чл. 204 ЗПП који се сматрају као једна парнична странка, већ о обичним супарничарима. Исто тако, супротно жалбеним наводима, првостепени суд правилнию закључује да су се инвеститори према одредбама предметног уговора обавезали да солидарно исплате уговорени износ и да сваки дужник солидарне обавезе одговара за целу обавезу, а да поверилац, овде тужиља, може захтевати испуњење обавезе из уговора од било ког (су)инвеститора градње, све док не буде потпуно испуњена. Солидарност суинвеститора, па самим тим и жалилаца произлази из садржине и тумачења предметног уговора који су тужене закључиле са тужиоцем, а из кога проистиче да су сви инвеститори заједно преузели обавезу исплате укупне цене на име уређења градског грађевинског земљишта, будући да уговор не садржи површине станова сваког од уговарача да би се сагласно тој површини конституисала његова обавеза. Стога, нису основани наводи у жалби да се ради о дељивој обавези и да се обавеза тужених односи на квадратуру њихових станова који су се градили, те да их је стога првостепени суд обавезао на испуњење ван граница њиховог права градње. Исто тако, без значаја су наводи којима се указује да се пасивна солидарност не претпоставља будући да се не ради о обавези насталој уговором у привреди сагласно чл. 413 ЗОО, будући да је првостепени суд правилно утврдио да солидарност обавезе (су)инвеститора произлази из тумачења одредаба уговора закљученог између странака. Неосновано се у жалби тужених истиче да је туженима казна због доцње у плаћању на исто дуговање обрачуната по три различита основа и да је то довело до троструког увећања дуговања у односу на уговорени износ. Најпре, умањење уговореног износа за 15% за плаћање обавезе на рате у уговореним роковима не представља прикривену уговорну казну, већ олакшицу за инвеститоре уколико обавезе плате у уговореним роковима, тим пре што се уговорна казна не може уговарати када су у питању новчане обавезе (чл. 270 ЗОО). Осим тога, парничне странке су одредбом чл. 4 уговора регулисале начин обрачуна и плаћања обавеза тужених за уређење грађевинског

о одобрењу за изградњу издатог од Града Београда, Градске управе Секретаријата за урбанизам и грађевинске послове од 08.10.2003. године на основу кога је одобрена изградња свим потписницима предметног уговора као суинвеститорима изградње, између осталих и мал. Т. и Н. Ж.

земљишта, при чему такав начин обрачуна, као ни уговор, није у супротности са принудним прописима, јавним поретком или добрим обичајима (чл. 103, у вези са чл. 109 ЗОО). Супротно жалбеним наводима, тужиоцу припада право на валоризацију доспелих рата како је уговором предвиђено од датума обрачуна висине дуга до дана доспећа сваке рате, а што не искључује право тужиоца да потражује и законску затезну камату на доспеле, а неплаћене рате за период доцње до дана вештачења, у складу са одредбом чл. 277 ЗОО.

Без утицаја суи жалбени наводи тужених да је предметни уговор у име мал. тужених потписао отац као неовлашћено лице, без сагласности мајке са којом су деца живела и органа старатељства од кога сагласност није ни накнадно прибављена и да је због тога по схватању жалилаца уговор у односу на њих ништав правни посао, што суд није решио кроз претходно питање, а то је био дужан да учини. Жалбени навод да мајка мал, тужених О. П. није била упозната са закључењем предметног уговора који је потписао њихов отац, све и да је тачан и да је мајка била њихов једини законски заступник, није од значаја у конкретном случају, будући да су родитељи мал. тужених у време закључења уговора живели у ванбрачној заједници (што произлази из навода О. П. са рочишта од 14.09.2016. године) и да су родитељско право вршили заједнички, сагласно одредби чл. 123 Закона о браку и породичним односима који је важио у време закључења уговора, па је стога отац мал. тужених као законски заступник био овлашћен за потписивање уговора. Осим тога, тачно је да је предметним правним послом, који по својој правној природи представља теретни уговор, оптерећена будућа имовина мал. тужених, али им је, истовремено, предметни уговор омогућио да, након испуњења уговорних обавеза и изградње станова на основу решења о одобрењу за градњу као носиоци права градње, стекну право својине на становима који су свакако далеко веће вредности од обавеза преузетих предметним уговором. Према томе, закључењем предметног уговора омогућено је инвеститорима, па и овде жалиоцима, да стекну имовину веће вредности, а околност да су подносиоци жалбе биле малолетне у време закључења уговора који је у њихово име потписао отац као законски заступник, без сагласности надлежног органа старатељства, не чини уговор ништавим. У ситуацији када је уговор у интересу малолетног детета, што у сваком случају јесте, изостанак сагласности органа старатељства или накнадног одобрења закљученог уговора није од утицаја на пуноважност уговора закљученог са мал. лицем преко његовог законског заступника. Осим тога, жалбени навод који је истицан и у првостепеном поступку да жалиоци воде поступак за утврђење ништивости оспореног уговора су без утицаја, будући да током поступка, а ни сада у жалби, нису доставили доказ у прилог те своје тврдње која би евентуално била од значаја за прекид овог поступка до окончања те парнице.

Апелациони суд у Београду одлучивао је поново о овом случају[272] и потврдио пресуду Вишег суда у Београду П 3022/21 од 28.06.2022 године, а жалбу тужиоца одбио као неосновану.[273]

[272] Пресуда Апелационог суда у Београду Гж 4933/22 од 01.12.2022. године.

Ако нема извесности, већ само могућности да малолетно дете стекне значајне имовинске користи из уговора о градњи који у име детета закључује један његов родитељ, као законски заступник, те нема одобрења Центра за социјални рад, такав уговор је ништав, јер је потребно да се сагласе оба родитеља.

Т. Ж. је, након удаје, тужена Т. Д., која је рођена 1989. године и која је у време закључења уговора била малолетна, па је у њено име уговор потписао отац. Пре потписивања уговора, разведен је брак Т. Ж., као мајке тужене и њеног оца, а малолетно дете Т.Ж. поверено је мајци на чување и васпитање, правноснажном пресудом Првог општинског суда у Београду П 15573/92 од 17.02.1993. године. На основу овако утврђеног чињеничног стања, полазећи од одредбе чл. 124, ст. 3 и чл. 121 Закона о браку и породичним односима, важећег у време настанка спорног односа, закључио да је уговор од 31.03.2004. године у односу на тужену ништав, због чега не може да производи правно дејство у смислу чл. 103, ст. 1 ЗОО, у вези са чл. 56, ст. 1 ЗОО, те по том уговору тужена није дужна да испуни обавезу, па је одбио тужбени захтев. Оваквој одлуци је додатно допринела чињеница да су тужена и њена мајка први пут за предметни уговор сазнале када је према туженој покренут извршни поступак и почела принудна наплата у марту 2020. године, да их отац тужене пре тога није обавестио о постојању уговора, нити јој се неко у вези са истим обраћао, као и то да тужена није имала никакву корист, ни новчану нити у виду непокретности, везано за изградњу предметног објекта у Београду, да нема ни сазнања да ли је тамо нешто изграђено. По оцени Апелационог суда у Београду, оваква одлука првостепеног суда је правилна и законита, а другостепени суд прихвата чињенично-правне закључке и разлоге које је у прилог својој одлуци дао првостепени суд. У време закључења предметног уговора (31.03.2004. године), тужена (рођена 1989. године) је била стара 14 година, дакле малолетна, са овлашћењем да закључује само правне послове мањег значаја, у смислу чл. 122 тада важећег Закона о браку и породичним односима. Супротно наводима жалбе, она тада није била пословно способна. Сходно чл. 124, ст. 1 истог закона, имајући у виду да су родитељи тужене разведени 17.02.1993. године, родитељско право је вршио родитељ коме је дете поверено, а то је мајка тужене. Родитељско право, између осталог, подразумева и закључивање правних послова у име малолетног детета, с тим што се отуђење или оптерећење имовине детета може предузети само са одобрењем органа старатељства и само у његовом интересу (чл. 124, ст. 3 и чл. 121). Изузетно, чл. 126 је прописано да одлучују оба родитеља споразумно, само о питањима која су од битног значаја за развој детета, под условом да други родитељ испуњава своје дужности према детету.

Иако је предметни уговор био везан за могућност (али не извесност, као што се показало у конкретном случају, јер тужена није стекла никаква права поводом те изградње, како произлази из резултата доказног поступка), стицања имовинске добити изградњом зграде, тим уговором се тада малолетној туженој намеће испуњење новчане обавезе која свакако превазилази уобичајене оквире. Због тога је у смислу наведених

[273] У односу на тужену Т. Д. дозвољено је понављање поступка правноснажним решењем Вишег суда у Београду 5739/10 од 10.05.2021. године, те је укинута пресуда од 31.01.2017. године.

одредаба за пуноважност таквог заступања била неопходна сагласност оба родитеља. Како је у конкретном случају, уговор у име малолетног детета закључио отац, коме малолетно дете није пресудом о разводу поверено на самостално вршење родитељског права, нити им је то право поверено да заједнички врше, те како је изостала сагласност, уопште и сазнање мајке којој је поверено вршење родитељског права, то отац тужене није имао овлашћење да такав уговор закључи у име свог малолетног детета тужене, сходно чл. 84, ст. 2 ЗОО. Тужена такав уговор није накнадно одобрила, па се сматра да уговор није ни закључен, сходно чл. 88, ст. 3 ЗОО. Због тога је првостепени суд правилно разрешио претходно правно питање од пресудног значаја за доношење одлуке о тужбеном захтеву, закључивши да је такав уговор ништав и да не производи правно дејство. Из овога следи да обавеза тужене, чије испуњење је предмет тужбеног захтева, нема правног основа, па је последично правилна одлука којом је одбијен тужбени захтев. Неоснованим наводима жалбе указује се да је постојало оверено овлашћење оца тужене за закључење предметног уговора, јер ово није утврђено и не произлази ни из једног изведеног доказа. Супротно наводима жалбе, нема аналогије са образложењем пресуда првостепеног и другостепеног суда којима је усвојен тужбени захтев у односу на малолетне Т. и Н. Ж., чији је отац истовремено и отац тужене. Ово због тога што је чињенично стање на ком је та пресуда заснована битно другачије, утолико што је у време закључења уговора њихов отац био у ванбрачној заједници са њиховом мајком О. П., који су заједнички вршили родитељско право, па је стога као законски заступник био овлашћен за потписивање уговора, јер се сагласност другог родитеља у таквој ситуацији подразумева. Стога се неосновано жалбом закључује да је при истом чињеничном стању донета дијаметрално супротна одлука суда. Такође, није било потребно извођење нових доказа, јер су утврђене чињенице биле довољне за правилну примену материјалног права.

Поред тога, нетачно се указује у жалби да је у току поступка суд преко Центра за социјални рад утврдио да се о свим малолетним девојчицама, конкретно о туженој и њене две сестре Т. и Н., старала О. П., мајка сестара. Напротив, како произлази из више извештаја Центра за социјални рад, ни О. П. ни отац В. Ж. се нису одазивали више пута поновљеним позивима тог центра, због чега није дат тражени извештај, па тако наведена чињеница није утврђена изведеним доказима.

Околност да у списима постоји потписана повратница од 16.10.2015. године пуним именом и презименом тужене, јасно и читко, не може да утиче на другачију одлуку, јер тужена није била упозната са постојањем парнице, нити је могла да учествује у том поступку, нити је њена мајка као законски заступник присуствовала рочиштима, а што је све оцењено правноснажним решењем којим је дозвољено понављање поступка у односу на тужену.

Апелациони суд у Београду донео је пресуду којом се утврђује да није ништав, тј. да нема карактеристике зеленашког уговора када законски заступник закључи уговор о зајму којим оптерети хипотеком непокретност малолетника. Ако се малолетник

уговором не доводи у стање и користи његово недовољно искуство и лакомисленост, онда такав уговор није зеленашки.[274]

Пресудом се одбија као неоснована жалба тужиље и потврђује пресуда Вишег суда у Београду П 3303/19 од 21.02.2020. године.[275] Полазећи од изложеног чињеничног

[274] Пресуда Апелационог суда у Београду Гж 5238/20 од 21.04.2021. године.

[275] Првим ставом изреке првостепене пресуде одбијен је као неоснован тужбени захтев којим је тражено утврђење ништавости уговора о промету непокретности закљученог између туженог као купца и тужиље као продавца и овереног код Првог основног суда у Београду дана 11.08.2011. године под бројем Ов 123762/2011. Другим ставом изреке одбијен је као неоснован тужбени захтев којим је тражено да суд обавеже туженог да тужиљи исплати износ од 626.316,00 евра, са законском затезном каматом од 15.07.2013. године, као дана подношења тужбе, па до исплате. Трећим ставом изреке обавезана је тужиља да туженом на име трошкова парничног поступка исплати износ од 907.500,00 динара са законском затезном каматом од извршности, па до исплате. Према утврђеном чињеничном стању следи да је између тужиоца, као зајмодавца и Компаније "К" ад из Београда, као зајмопримца, чији је заступник био М. З., сада покојни отац тада мал. тужиље, дана 11.02.2010. године закључен уговор о бескаматном зајму у износу од 1.000.000,00 евра, којим је било предвиђено да ће законска затезна камата бити обрачунавана у случају неврaћања позајмице до 30.11.2010. године. Као средство обезбеђења извршења зајмопримчеве обавезе, чл. 6 уговора о зајму на непокретности у Београду, КО Савски Венац као својина тужиље, у корист зајмодавца, конституисана је хипотека. У име тада малолетне тужиље заложну изјаву оверену у Другом општинском суду у Београду под бројем Ов - 13347/10 дана 11.02.2010. године оверила је њена законска заступница, мајка Б. З., заступана од стране адвоката. Оверавању поменуте заложне изјаве претходило је доношење решења Градског центра за социјални рад, Одељење Савски венац бр. 57240-95/10 од 08.02.2010. године, којим је замењено решење истог органа бр. 57240-805/09 од 02.07.2009. године и у чијем је образложењу наведено да се у корист тужиоца упис хипотеке на вишесобном стану одобрава, имајући у виду да интереси тада малолетне тужиље неће бити угрожени пошто зајмопримац Компанија "К" има знатну имовину и пошто ће изградњом објекта у Београду, имовина хипотекарног дужника бити увећана добијањем стана у новосаграђеном објекту на тој локацији. На основу наведене заложне изјаве решењем РГЗ СКН Београд 2, бр. 952-02-1761/10 од 08.03.2010. године, у корист туженог као зајмодавца по уговору о зајму од 11.02.2010. године дозвољен је упис хипотеке првог реда на непокретности у својини тада малолетне тужиље, лоцираној у Београду, КО Савски венац. Како зајмопримац до 30.11.2010. године позајмицу није вратио, тужени се заступнику зајмопримца, тужиљнном оцу, обратио опоменом од 09.12.2010. године, обавештавајући га да је хипотека по уговору о зајму од 11.02.2010. године, конституисана заложном изјавом овереном истог датума, постала извршна, а у складу са одредбом чл. 29 Закона о хипотеци, истоветна опомена достављена је непосредно дужнику Компанији "К" ад Београд, тужиљи као власници заложене непокретности и мајци тужиље и њеној законској заступници. У циљу решавања проблема насталог неблаговременим измирењем поменуте позајмице, законска заступница тада малолетне тужиље Б. З. је код Првог основног суда у Београду дана 11.08.2011. године под бројем 1 Ов 123767/11 оверила изјаву којом се одрекла права доживотног плолоуживања на заложеној непокретности, а након самоубиства М. З., тужиљиног оца и заступника зајмопримца Компаније "К" ад из Београда, у циљу спречавања продаје заложене непокретности знатно испод њене тржишне вредности према правилима Захона о извршењу и обезбеђењу, између парничних странака дошло је до закључења спорног уговора о промету непокретности, чиме је сходно чл. 27, ст. 1, тач. 1 Закона о хипотеци тужени постао власник заложене непокретности. По укидању првобитно донете одлуке, у поступку по жалби Б. З., решењем Министарства рада и социјалне политике, Сектора за бригу о породици и социјалну заштиту, Одељења за управно надзорне послове у области породичне заштите донетог под бр. 570-03-00338/2011/14 од 15.07.2011. годние, Градски центар за социјални рад, Одељење Савски венац је приликом поновног одлучивања решењем бр. 57240-847-1/11 од 27.07.2011. године подносиоцу жалбе, као законској заступници тала малолетне тужиље, одобрило склапање споразума о међусобним правима и обавезама са Привредним друштвом "Х п" доо из Београда (туженог у овој парници), о преносу права својине по

стања, утврђеног у погледу битних чињеница из исправа у списима, првостепени суд је оценио да доказима предложеним током поступка тужиља није доказала да су сходно чл. 141 ЗОО испуњени услови за утврђење ништавости предметног правног посла из разлога његове зеленашке природе, јер из садржине разматраних писаних доказа не следи да је тужилља била у стању нужде, у тешком материјалном стању или да је коришћењем недовољног искуства, лакомислености или зависности њене законске заступнице тужени за себе уговорио корист која је у очигледној неразмери са оним што је он дао или учинио. Законској заступници тада малолетне тужиље, заступаној од стране адвоката, били су познати услови закључивања уговора, била је свесна његових правних последица, у циљу отклањања сметњи и стварања услова за закључење тог посла, иста је приступила овери изјаве којом се сагласила са брисањем права плодоуживања укњиженог у њену корист на предмету залоге и по одбијању давања сагласности Градског центра за социјални рад за оверу спорног уговора, у жалбеном поступку је издејствовала укидање првобитно донетог решења, тако да се при поновном одлучивању, поступајући по налогу датом решењем Министарства рада и социјалне политике, првостепени орган сагласио са овером истог, образлажући своју одлуку позивањем на чл. 35 и 97 Закона о хипотеци, према којима се у циљу и делимичног намирења тражбине обезбеђене заложним правом средство обезбеђења у поступку принудне наплате може продати и по 70% нижој вредности од тржишне.

Разматрајући поступање тужиоца као хипотекарног повериоца, првостепени суд је указао на одредбу чл. 27 Закона о хипотеци чијим је ст. 1 прописано да се накнадним уговором, као посебним правним послом закљученим између хипотекарног повериоца и власника непокретности, наводи доспелост обезбеђеног потраживања, у писаној форми, са потписима овереним у суду или од стране другог законом овлашћеног органа, уместо испуњења дуга може уговорити делимични или потпуни пренос права својине, односно другог стварног права на предмету хипотеке, на повериоца, па је оценио да је закључењем спорног уговора као накнадног, тужени као зајмодавац у свему поступио у складу са законом.

Противно тужиљином становишту да је у предметном уговору тужени самоиницијативно висину дуга означио неадекватно високо, да је у исти урачунао зеленашку камату која знатно превазилази износ законске затезне камате обрачунате од доспелости зајма и да је на тај начин тужиљу оштетио за износ од 623.316,00 евра,[276] првостепени суд је закључио да је висина хипотеком гарантованог потраживања сагласна уговору о зајму од 11.02.2010. године и изјави М. З. од 28.12.2010. године, којом је он и за обавезе Привредног друштва "Х" д.о.о. из Београда, чији је оснивач била Компанија "К", туженом гарантовао непокретношћу заложеном ради обезбеђења

основу хипотеке на имовини малолетне А. З. и иста је обавезана да након овере споразума и исплате дуга поменутом одељење поднесе писани извештај.

[276] Наведени износ представља разлику између цене по којој је тужени уговором о продаји непокретности овереним код Првог основног суда у Београду дана 25.05.2012. године под бројем Ов 94088/12 уступљену заложену непокретност продао Привредном друштву "Н" доо за цену од 1.650.000,00 евра и износа зајма од 1.000.000,00 евра увећаног за износ доспеле законске затезне камате, вештачењем обрачунате у висини од 23.684,00 евра.

потраживања из поменутог уговора о зајму. Тужени је спорним уговором од 11.08.2011. године прихватио да исти престане да важи уколико потраживање по уговору о зајму од 1.000.000 евра, износ од 200.000 евра на име законске затезне камате доспеле од падања дужника у доцњу и обавеза Предузећа "Х" д.о.о. буду измирени до 29.02.2012. године, а чланом б предметног уговора тужени се сагласно да, у случају испуњења наведених обавеза у периоду од 01.03.2012. године до 31.12.2012. године, тужиљи пренесе право својине на заложеној непокретности.

За своју одлуку, засновану на правилно и потпуно утврђеном чињеничном стану, првостепени суд је дао детаљну правну аргументацију тако да његове разлоге Апелациони суд у целости прихвата и сходно чл. 396, ст. 2 ЗПП на исте упућује. Жалбеним наводима, тужиља је неосновано указивала на битне повреде одредаба парничног поступка из чл. 374, ст. 2, тач. 1 и чл. 374, ст. 1 у вези са чл. 4 и чл. 8 ЗПП, на погрешно и непотпуно утврђено чињенично стање као последицу погрешне оцене доказа и на погрешну примену материјалног права при оцени испуњености услова за утврђење ништавости спорног уговора применом чл. 141 у вези са чл. 103, ст. 1 ЗОО.

Тражећи утврђење ништавости уговора о промету непокретности закљученог између ње, као преносиоца, и туженог правног лица, као стицаоца, а како је сходно чл. 104, ст. 1 ЗОО последица ништавости враћање примљеног по основу таквог правног посла, другим делом петитума истакла је облигационо-правно потраживање у висини од 626.316,00 евра.

Првостепени суд је непосредно на рочишту, између осталог, у својству сведока саслушао тужиљину мајку, која је у закључењу спорног уговора учествовала као законска заступница тада мал. тужиље и након преминућа њеног оца, дана 25.03.2012. године, њен једини родитељ. У конкретном случају, битне чињенице у претежном делу утврђене су из писаних исправа у списима оверених изјава парничних странака, односно њихових законских заступника и правних послова који су претходили закључењу спорног уговора и из одлука надлежних органа, хоје сходно чл. 238, ст. 1 ЗПП, као издате у законом прописаном облику и у оквиру вршења јавних овлашћења, доказују истинитост онога што потврђују или одређују. Исказ сведока Б. З. о начину на који је дошло до закључења спорног уговора, првостепени суд је правилно сагледао у светлу решења Министарства рада и социјалне политике донетог дана 15.07.2011. године под бр. 570-03-00338/2014/14, као другостепеног и решења Градског центра за социјални рад, Одељење Савски венац у Београду донетог дана 27.07.2011. године под бр. 57240-847-1/2011, као првостепене одлуке сагласне налогу другостепеног органа, који је у жалбеном поступку укинуо претходно донето првостепено решење о одбијању давања сагласности мајци за отуђење имовине њене тада малолетне кћерке. Права и дужности родитеља у старању о њиховој малолетној деци регулисана су ПЗ-ом и у иста између осталих спада и управљање имовином малолетника. Чланом 192, ст. 2 ПЗ прописано је да родитељи имају право и дужност да управљају имовином детета коју оно није стекло радом (непокретност на којој је заснована хипотека тужиља је стекла уговором о поклону ИИИ/1 Ов 3170/03 од 07.11.2003. године и анексом истог закљученим под бројем 1/1 Ов 643/05 од 25.03.2005. године), а чл. 193, ст. 3 ПЗ

прописано је да располагање непокретном и покретном имовином велике вредности родитељи могу предузети само уз претходну или накнаду сагласност органа старатељства. У складу са наведеним прописима, решавајући по захтеву Б. З. поднетом у име тада малолетне тужиље за давање сагласности за располагање непокретношћу заложеном ради обезбеђења поменутог зајма од 1.000.000 евра, Градски центар за социјални рад прво је решењем донетим дана 06.07.2011. године одбио давање сагласности, а по укидању те одлуке у жалбеном поступку иницираном од стране мајке, првостепени орган је у складу са налогом надлежног министарства као другостепеног органа, решењем од 27.07.2011. године одобрио склапање споразума са туженим о преносу права својине по основу хипотеке засноване на имовини малолетне тужиље.[277]

Имајући у виду да је закључењу спорног уговора претходила законом прописана процедура у којој је мајка свесно и својевољно учествовала иницирајући поступак пред органом старатељства и користећи правни лек предвиђен у управном поступку, а такође је код суда дана 11.08.2011. године оверила изјаву којом се на тој имовини одриче права доживотног плодоуживања конституисаног у њену корист, излагање овог сведока у вези са њеним субјективним доживљајем контаката са законским заступником туженог и његовим адвокатом, без утицаја је на правилност донете одлуке у ситуацији када у законом прописаном року није тражен поништај спорног уговора из разлога релативне ништавости на коју њено излагање упућује. Чланом 141, ст. 1 ЗОО зеленашки правни посао дефинисан је као ништави уговор којим неко, користећи се стањем нужде или тешким материјалним стањем другог, његовим недовољним искуством, лакомисленошћу или зависношћу за себе или неког трећег уговори корист која је у очигледној несразмери са оним што је он другом дао или учинио или се обавезао да ће дати или учинити. Овом законском одредбом ништавост таквог уговора, противног принудним прописима, условљена је постојањем одређених субјективних елемената присутних на страни једног уговарача (стање нужде, тешко материјално стање, недовољно искуство, лакомисленост или зависност) и објективно мерљивих елемената очигледно несразмерне користи коју је други уговарач прибавио себи или трећем лицу. Обавеза доказивања присуства тих законом прописаних услова у време закључења уговора на страни је оног уговарачи који се на ништавост позива. У овом случају таква процесна дужност је сходно чл. 228 ЗПП била на страни тужиље која предложеним и приложеним доказима, правилно цењеним од стране првостепеног суда, није успела да докаже зеленашку природу спорног уговора, као основа за примену чл. 103, ст. 1 ЗОО.

Предметни правни посао закључен између парничних странака дана 11.08.2011. године није купопродаја као теретни правни посао регулисан чл. 454, ст. 1 ЗОО, већ накнадни уговор који се, сходно чл. 27, ст. 1, тач. 1 Закона о хипотеци, као посебан уговор закључује између хипотекарног повериоца и власника непокретности и чијој се овери

---

[277] За обезбеђење потраживања пословно неспособног лица, као и могућност позивања јемца на пословну неспособност малолетника, Драгор Хибер, Милош Живковић, *Обезбеђење и учвршћивање потраживања*, Београд, 2015, стр. 296.

од стране суда или другог законом овлашћеног органа у писаној форми, са потписима уговарача, приступа по доспелости обезбеђеног потраживања. У том случају сразмера узајамних обавеза не зависи од тржишне вредности заложене ствари већ од висине новчане обавезе чије је намирење хипотеком обезбеђено. Из наведених разлога на пуноважност спорног уговора са становишта одредбе чл. 141, ст. 1 ЗОО не утиче околност да је уговором о купопродаји закљученим дана 25.05.2012. године тужени непокретност из које је намирио своје потраживање трећем лицу продао за цену од 1.650.000,00 евра, а због чега тужиља сматра да се на тај начин, оштећујући њу лично, исти неосновано обогатио за разлику између тако постигнуте купопродајне цене и висине зајмопримчеве обавезе обезбеђене хипотеком, на који износ разлике је гласио облигационоправни део тужбеног захтева.

Пресудом Апелационог суда у Београду[278] одбијена је као неоснована жалба туженог и потврђена пресуда Вишег суда у Београду П 5/11 од 24.05.2018. године.[279] Закључење

[278] Пресуда Апелационог суда у Београду Гж 6682/19 од 11.2.2021. године.

[279] Пресудом Вишег суда у Београду П 5/11 од 24.05.2018. године, ставом првим изреке дозвољено је објективно преиначење тужбе из поднеска тужиоца од 10.06.2016. године. Ставом другим изреке усвојен је тужбени захтев, па је утврђено да је ништав уговор о купопродаји непокретноси закључен 26.02.2008. године, између К. Г., М. Г., У. Г. и Р. Г., као продаваца и Ђ. К., као купца, којим су продавци продали купцу кућу у Београду, КО Вождовац, која се састоји од две гараже поршине по 17м2, четворособног стана од 114,40м2 кроз приземље и спрат и четворособног стана површине 114,04м2 кроз приземље и спрат, оверен код Другог општинског судја у Београду Ов. бр. 2842/18 од 27.02.2018. године, што су тужени дужни признати и трпети. Ставом трећим изреке усвојен је противтужбени захтев друготуженог-противтужиоца, па је обавезан тужени првог реда Р. Г. да друготуженом-противтужиоцу Ђ. К. исплати 400.000,00 евра са каматом. Ставом четвртим изреке одбијен је противтужбени захтев друготуженог-противтужиоца Ђ. К. којим је тражио да се обавежу тужиоци К. Г., М. Г. и У. Г. да му исплате 400.000,00 евра са каматом. Ставом петим изреке одбијен је предлог тужилаца за одређивање привремене мере којим су тражили забрану отуђења и оптерећења предметне непокретности – куће у Београду, као и забрану туженима да предузимају радње којима могу нанети штету тужиоцима и забрану да се врше промене на заштићеној непокретности на коју ја управљено потраживање. Према утврђеном чињеничном стању, тужени Р. Г. је у своје име и за свој рачун, те у својству пуномоћника тужилаца као продаваца закључио са туженим Ђ. К. уговор о продаји непокретности Ов. бр. 2842/08 од 27.02.2008. године. Наведеним уговором извршена је продаја наведених непокретности. Констатовано је да ће даном закључења уговора купац продавцима исплатити купопродајну цену у целости, а да су продавци увели купца у посед предметне непокретности. Чланом 3 је уговорен раскидни услов да, уколико продавци поврате купцу примљену продајну цену у целости до 31.12.2008. године, уговор неће производити правно дејство. Уговор је за продавце потписао тужени Р. Г., а за купца тужени Ђ. К., који су потписали и потврду којом Р. потврђује да је од К. примно 400.000,00 евра по уговору од 27.02.2008. године. Тужени Р. Г. је у својству пуномоћника тужилаца закључио и потписао спорни уговор од 27.02.2008. године на основу генералног пуномоћја овереног пред Општинским судом у Смедеревској Паланци Ов. бр. 3396/07 од 06.08.2007. године, потписаног од стране тужиља М. Г. и К. Г., којим су га овластиле да у својству пуномоћника може отуђити или разменити четири локала у Београду, као и да закључује писмене уговоре, пред судом их потписује и да их заступа пред судским органима у вези са реализацијом истих. За тужиоца У. Г. тужени је закључио и потписао предметни уговор на основу решења Центра за социјални рад Смедерево од 29.01.2007. године, којим му је одобрено да као законски заступник – отац мал. У. Г., рођеног 1995. године, отуђи непокретну имовину и то ближе одређене и описане гараже и магацински простор у Београду, ради куповине других непокретности, да новац добијен од отуђења искористи за издржавање свог детета, да о томе поднесе извештај заједно са рачунима, а све након продаје и планираног улагања. Непокретност која је прометована спорним

уговора о отуђењу непокретности у име малолетника од стране његовог родитеља, на основу одобрења центра за социјални рад, односи се само и искључиво на тачно описану непокретност у решењу центра за социјални рад, не и на друге непокретности. Располагање другим непокретностима у име детета проузрокује ништавост таквог уговора.

Имајући у виду утврђено чињенично стање, да је уговором о купопродаји непокретности тужени Р. Г. располагао имовином чији је један од сувласника, а не искључиви власник, а да за располагање туђим сувласничким уделом није имао специјално пуномоћје и то тужиља К. и М. Г., већ пуномоћје које се односи на продају или размену локала у Београду, нити је за располагање сувласничког удела тада мал тужиоца У. Г. имао сагласност надлежног центра за социјални рад, већ сагласност центра да као законски заступник отуђи непокретну имовину мал. сина на другој адреси, па како је и сагласно чл. 5 Закона о промету непокретности тужени био дужан да претходно непокретност понуди на продају осталим сувласницима, што он није учинио, првостепени суд је закључио да је сагласно чл. 103 ЗОО апсолутно ништав уговор о купопродаји непокретности Ов. бр. 2842/08 од 27.02.2008. године. Како је у случају ништавости уговора, у смислу чл. 104 ЗОО, свака уговорна страна дужна да другој врати све што је примила по основу таквог уговора, првостепени суд је полазећи од потврде коју је тужени потписао и потврдио да је по уговору Ов. бр. 2842/08 од 27.02.2008. године примио купопродајну цену од 400.000,00 евра и исказа сведока Р. Ђ., коме је поклонио веру, утврдио да је на име куповине спорне непокретности тужени Ђ. К. предао новац туженом Р. Г., због чега је усвојио постављени противтужбени захтев туженог-противтужиоца и обавезао туженог да му врати примљену цену са припадајућом каматом. Код заузетог става да је закључењем спорног уговора тужени располагао имовином којом није могао располагати, првостепени суд је одбио противтужбени захтев за враћање купопродајне цене, постављен као основни према тужиоцима, имајући у виду да тужиоци нису закључили спорни уговор нити су примили износ на име купопродајне цене. Првостепени суд је поднео предлог за одређивање привремене мере забраном располагања спорне непокретности, налазећи да је нејасно којим би то радњама тужени могли осујетити или отежати остваривање потраживања тужилаца, те да у катастру непокретности тужени нису уписани као власници спорне непокретности.

уговором Ов. бр. 2842/08 од 27.02.2008. године, стечена је уговором о размени Ов. бр. 22666/07 од 07.08.2007. године закљученим са Р. Б., тако да је тужиљи К. Г. припало право својине у идеалном делу од по 1/5 и то на стану од 114,40м2/приземље и спрат, затим на поткровљу и гараже у дворишту, тужиљи М. Г. право својине од по 1/5 идеалног дела на истим непокретностима, док је мал. У. Г. припало право својине 1/1 на две гараже од по 17м2, а Р. Г. право својине од по 50 % идеалног дела на становима означеним редним бројем 1 и 2 у опису. У катастру непокретности је учесник размене Р. Б. уписани власник спорне непокретности коју је уговором о закупу од 28.08.2009. године тужени Ђ. К. издао у закуп Р. и З. Р. На позив Р. Р., интервенисали су полицијски службеници 29.03.2010. године када је упућен да проблеме реши преко својих станодаваца. Фирма туженог Р. Г. „Г" дуговала је фирми туженог Ђ. К. „А м" већи новчани износ по основу испорученог мазута, а који дуг фирма није била у могућности да исплати.

По налажењу Апелационог суда, првостепени суд је правилно и потпуно утврдио чињенично стање које се жалбеним наводима не доводи у сумњу, а затим правилном применом материјалног права закључио да уговор о купопродаји непокретности од 27.02.2008. године не производи правно дејство, јер за закључење овог уговора тужени продавац није имао овлашћење да у име и за рачун тужилаца закључи такав уговор. Супротно наводима жалбе туженог, првостепени суд је правилном оценом изведених доказа, сходно чл. 8 ЗПП, утврдио све битне чињенице и околности под којима је закључен уговор од 27.02.2008. године, правилно закључивши да тужени није имао специјално оверено пуномоћје за располагање сувласничким уделима тужилаца нити сагласност надлежног центра за социјални рад за располагање сувласничким уделом тужиоца У. Г., малолетног у време закључења спорног уговора. Наиме, првостепени суд је полазећи од садржине генералног пупомоћја од 06.08. 2007. године издатог туженом од стране тужиља К. и М. Г., правилно оценио да се наведено пуномоћје односи на отуђење или размену локала, а не и на непокретности које су предмет уговора о купопродаји, од 27.02.2008. године. Не могу се прихватити жалбени наводи туженог Ђ. К. да је тужени Р. Г. као продавац имао овлашћење тужиља за закључење спорног уговора, издвајањем из целине дела текста садржаног у ставу трећем пуномоћја којим је констатовано да „све поступке нашег пуномоћника Р. Г. по овом генералном пуномоћју у целости одобравамо", код утврђеног да је у пуномоћју тачно означена непокретност која није предмет спорног уговора од 27.02.2008. године, на коју се односи издато пуномоћје. Неосновано се жалбом туженог Ђ. К. оспорава закључак првостепеног суда да је решењем центра за социјални рад од 29.01.2007. године дата сагласност туженом Р. Г. да располаже сувласничким уделом тужиоца, тада малолетног, указивањем да је реч о валидном решењу из чије садржине се јасно може закључити да је сврха његовог доношења да се отуђи непокретна имовина малолетника, ради стицања других непокретности у Београду или ради добијања новчаних средстава на име отуђења непокретности у власништву малолетника, код утврђеног да се сагласност, према изреци решења центра од 29.01.2007. године односи на отуђење ближе описаних непокретности тужиоца у Београду ради куповине других непокретности у Београду, тако што се обавезује отац да новац добијен од отуђења ове непокретности искористи у име свог детета и да о томе поднесе извештај органу старатељства, а све након продаје и планираног улагања, које се улагање, посматрано у склопу става првог изреке решења, односи на куповину друге непокретности у Београду, а не и на даље располагање тако прибављене непокретности, закључењем спорног уговора о располагању непокретности која је добијена разменом непокретности. Супротно жалбеним наводима, без утицаја је чињеница да је спорним уговором тужени располагао непокретношћу која је добијена разменом непокретности тужиља и то локала и непокретности мал. детета, по уговору о размени, када се има у виду обим и врста овлашћења, односно сагласности дате Р. Г. за предузимање правних послова у вези са тачно одређеним непокретностима. Без посебног овлашћења односно сагласности за закључење уговора о продаји спорне непокретности, тужени продавац такав уговор није могао закључити. Како се у смислу чл. 88 ЗОО уговор који је закључен од стране неовлашћеног лица сматра као да није ни закључен што га чини неважећим правним послом, а не релативно ништавим правним послом, то се не могу

прихватити жалбени наводи којима се с позивом на чл. 117 ЗОО указује да су тужиоци својим држањем и поступцима сагласили са садржином спорног уговора и преузетим обавезама, код утврђеног да тужиоци нису дали сагласност за закључење уговора од 27.2.2008. године нити из утврђеног чињеничног стања произлизи да су то накнадно учинили. Имајући у виду да је предмет спорног уговора о купопродаји од 27.2.2008. године, пренос права својине на целој кући коју чине више посебних, укњижених и неухнижених делова, код уговором изражене намере да се прометује цела спорна непокретноста не појединии њени делови, неосновано жалбом туженог оспорава одлука о ништавости спорног уговора и у делу којим је тужени располагао својим сувласничким уделом на делу спорне непокретности, с обзиром да је сходно члану 15 став 4 Закона о основама својинскоправних односа за отуђење целе ствари потребна сагласност свих сувласинка, што конкретно није случај. Даље, према угарђеном чињеничном стању, тужени К. је предао туженом Г по спорном уговору 400.000 евра, што супротно жалбеним наводима туженог Р Г, првостепени правилно утврђује на основу правилне оцене потврде потписане од стране тужених и исказа сведока Р Ђ, самостално и у склопу осталих изведених доказа, дајући јасне и правилне разлоге које прихвата и овај суд. Сведок је саслушан у више наврата, а и након изведеног доказа суочењем, у свом исказу објаснио да је био присутан приликом давања новца, те да је са туженим Г ишао у Нови Пазар где је овај преузео део новца, да је потврду о пријему новца потписао Р Г, то у одсуству писаних доказа о постојању дуга фирме туженог у периоду који је претходно закључењу спорног уговора, без утицаја су жалбени наводи Р Г да је под притиском потписао потврду о пријему новца, јер изнето нема упориште у утврђеном чињеничном стању.

1.4. Врховни Касациони суд

Врховни Касациони суд је донео ревизију поводом поништења уговора о доживотном издржавању који је закључио малолетник. Узраст малолетника је једна од кључних околности код пуноважности уговора о доживотном издржавању који у име малоленика закључује његов законски заступник - родитељ.[280]

---

[280] Врховни Касациони суд Рев. 16/2015, од 12.02.2015. године. Пресудом Основног суда у Ваљеву, судска јединица у Убу П 2410/12 од 11.01.2013. године, ставом првим изреке, одбијен је као неоснован тужбени захтев тужилаца којим су тражили раскид уговора о доживотном издржавању оверен код Општинског суда у Убу под бројем 3Р 4/06 од 19.01.2006. године, закључен између пок. оца тужилаца Ж.Г., као примаоца издржавања и туженог мал. Л.Г., као даваоца издржавања услед неиспуњења уговорних обавеза од стране туженог мал. Л.Г.. Ставом другим изреке, одбијен је као неоснован тужбени захтев тужилаца којим су тражили да се поништи уговор о доживотном издржавању оверен код Општинског суда у Убу под 3Р 4/06 од 19.01.2006. године који је закључен између пок. оца тужилаца Ж.Г., као примаоца издржавања и туженог мал. Л.Г., као даваоца издржавања због мане воље уговарача и повреде форме уговора. Према утврђеном чињеничном стању, отац тужилаца, сада пок. Ж.Г. је као прималац издржавања са туженим мал. Л.Г. као даваоцем издржавања закључио уговор о доживотном издржавању који је оверен код Општинског суда у Убу под бр. 3Р 4/06 од 19.01.2006. године, с тим да је уговор у име и за рачун даваоца издржавања мал. Л.Г. (у време закључења уговора имао је две године) потписао и закључио његов отац Д.Г.. Наведеним уговором давалац издржавања се преко свог заступника обавезао да примаоца издржавања издржава и брине се о њему, а након смрти сахрани по месним обичајима. Прималац издржавања се уговором обавезао да ће даваоцу издржавања после своје

Основано се ревизијом тужилаца указује да су нижестепени судови погрешно применили материјално право због чега је чињенично стање остало непотпуно утврђено. Према одредби члана 56. Закона о облигационим односима за закључење пуноважног уговора потребно је да уговарач има пословну способност која се тражи за закључење тог уговора. Одредбом члана 64. Породичног закона, ставом 1. прописано је да дете које није навршило 14. годину живота (млађи малолетник) може предузимати правне послове којима прибавља искључиво права, правне послове којима не стиче ни права ни обавезе и правне послове малог значаја, а ставом 2. тог члана да дете које је навршило 14 година живота (старији малолетник) може предузимати, поред правних послова из става 1. овог члана, и све стале правне послове уз претходну или накнадну сагласност родитеља, односно сагласност органа старатељства за правне послове из члана 193. став 3. овог закона. Дакле, за закључење пуноважног уговора у смислу члана 56. Закона о облигационим односима потребно је да уговарач има пословну способност која се тражи за закључење тог уговора, а код чињенице да се уговором о доживотном издржавању, као двострано обавезним уговором, стварају обавезе за обе уговорне стране, то давалац издржавања може бити само оно физичко лице које је способно да својом изјавом воље, поред права, стиче и заснива обавезе. Како је у конкретном случају тужени мал. Л.Г. (у време закључења уговора имао је две године) уговором о доживотном издржавању који је закључен преко законског заступника оца Д.Г. преузео обавезу издржавања и бригу о примаоцу издржавања, што произлази из садржине члана 3. закљученог уговора, то су нижестепени судови пропустили да у смислу цитираних законских одредаба оцене да ли је Л.Г. као млађи малолетник, с обзиром на природу уговора, био пословно способан да преузме уговорне обавезе, а од које чињенице зависи пуноважност закљученог уговора, односно да утврде праву вољу уговарача у погледу стварног обвезника издржавања из овог уговора. Уговор о доживотном издржавању се закључује ради остваривања саме сврхе уговора у виду старања и бриге о примаоцу издржавања, а код чињенице да је у конкретном случају уговор закључен са двогодишњим дететом као даваоцем издржавања, који се обавезао да преко свог законског заступника издржава примаоца издржавања на начин ближе описан уговором, то је по оцени ревизијског суда, пропуштено да се оцени права воља уговарача у погледу стварног обвезника издржавања из овог уговора. Такође, нижестепени судови су пропустили да, у смислу особене форме уговора о доживотном издржавању прописане одредбом члана 195. Закона о наслеђивању, која форма важи и за пуномоћје за закључење тог уговора, оцене да ли је малолетни Л.Г. преко свог

смрти оставити у својину одређене непокретности. Тужиоци су престали да одржавају личне односе са својим оцем сада пок. Ж.Г. пре седамнаест година, од када је Ж. живео као члан домаћинства свог брата М.Г., које су чинили његова супруга Д., син Д. и ћерка Д.. Полазећи од овако утврђеног чињеничног стања, нижестепени судови су одбили тужбени захтев тужилаца за раскид уговора о доживотном издржавању јер су закључили да је обавезе мал. Л.Г. према примаоцу издржавања, а у складу са уговором, односно у име и за рачун малолетног даваоца издржавања, извршавао његов законски заступник отац Д.Г., као и евентуално постављени тужбени захтев којим је тражен поништај уговора јер није утврђено постојање мана воље, нити повреда форме уговора. Пресудом Апелационог суда у Београду Гж 2281/13 од 23.10.2013. године одбијена је као неоснована жалба тужилаца и потврђена првостепена пресуда.

законског заступника могао бити упознат са садржином уговора и упозорен на правне последице закљученог уговора као посебном судском радњом јер, иако присуство родитеља приликом овере уговора од стране судије, односно извршење наведене форме уговора у присуству родитеља (који као законски заступник заступа дете и делује у име и за рачун детета у свим компонентама уговора, садржинске или формалне природе) представља правоваљано извршење форме тог уговора, сам обим заступања родитеља зависи од обима пословне способности малолетника.

Врховни касациони суд је одлучио по ревизији и у следећем случају. Нашао је да поништење уговора о доживотном издржавању није могуће иако је једна уговорна страна малолетник старости две године, у чије име и за чији рачун ће обавезе из уговора извршавати законски заступник детета који је у његово име закључио уговор.[281]

Полазећи од утврђеног чињеничног стања правостепени суд је одбио примарни тужбени захтев тужилаца за поништај и евентуални тужбени захтев за утврђење ништавости наведеног уговора о доживотном издржавању, правилно налазећи да је обавеза даваоца издржавања малолетног ВВ у овом уговору дефинисана тако да је ту

[281] Врховни Касациони суд Рев. 1663/2016, од 24.05.2017. године. Према утврђеном чињеничном стању, отац тужилаца сада пок. ДД је као прималац издржавања закључио уговор о доживотном издржавању који је оверен код Општинског суда у Убу дана 19.01.2006. године са туженим малолетним ВВ као даваоцем издржавања, који је у то време имао две године. Чланом 3. овог уговора, малолетни давалац издржавања се обавезао да ће извршавати своју уговорну обавезу преко свог законског заступника оца ГГ, који је преузео обавезу да издржава примаоца издржавања, да се брине о њему, тако што ће му до краја његовог живота обезбеђивати огрев, одећу, обућу, у болести водити код лекара, одржавати хигијену у кући, припремати храну и обезбеђивати одговарајућу негу, набављати лекове и сносити трошкове лечења, а након смрти сахранити по месним обичајима и издати подушја. За узврат, прималац издржавања ДД, као награду за дато издржавање после смрти оставља даваоцу издржавања имовину означену у уговору, како је то констатовано у члану 2. Овај уговор је у својству даваоца издржавања закључио његов законски заступник – отац ГГ који је учествовао у ванпарничном поступку судијске овере овог уговора. Законски заступник малолетног туженог је извршио преузете обавезе даваоца издржавања као што је то чинио и дужи низ година пре закључења овог уговора све до смрти примаоца издржавања сада пок. ДД који је умро 20.07.2008. године, а након смрти га је сахранио и издао подушја. Тужиоци су деца – законски наследници сада покојног ДД који су оставинским решењем упућени на парницу ради оспоравања пуноважности овог уговора, који није оспорио његов трећи законски наследник – син ЂЂ. Тужиоци су престали да одржавају личне односе са својим оцем пре 17 година, односно од 1994. године од када је ДД живео у заједничком домаћинству свог брата ЕЕ, који су чинили његова супруга ЖЖ, син ГГ и ћерка ЗЗ. Пресудом Основног суда у Убу П бр.665/15 од 05.01.2016. године ставом И изреке, одбијен је као неоснован примарни тужбени захтев тужилаца којим су тражили поништај уговора о доживотном издржавању овереног код Општинског суда у Убу од 19.01.2006. године закљученог између пок. оца тужилаца ДД као примаоца издржавања и туженог мал. ВВ као даваоца издржавања, као и евентуални тужбени захтев којим је тражено да се утврди да је исти уговор ништав и да не производи правно дејство. Пресудом Апелационог суда у Београду Гж 1687/16 од 08.06.2016. године, ставом првим изреке, преиначена је наведена првостепена пресуда у делу става првог изреке тако што се поништава уговор о доживотном издржавању закључен између оца тужилаца пок.ДД , као примаоца издржавања и туженог мал. ВВ као даваоца издржавања. Ставом другим изреке иста првостепена пресуда је укинута у преосталом делу става првог изреке којим је одбијен тужбени захтев да се утврди да је тај уговор о доживотном издржавању ништав.

обавезу према примаоцу издржавања преузео његов законски заступник – отац ГГ који ју је фактички и извршавао у складу са уговором. Он је закључио и судски оверио овај уговор у име и за рачун малолетног даваоца издржавања као његов законски заступник у смислу члана 72. став 1. Породичног закона. Како није утврђено постојање мана воље, а воља странака да се закључи наведени уговор је била потпуно слободно изражена и примаоцу издржавања су била позната лична својства малолетног даваоца издржавања, са ким је овај уговор и закључио, сматрао је да нису испуњени услови за његов поништај у смислу члана 111. Закона о облигационим односима (ЗОО). Притом није утврђена ни повреда форме овог уговора, који је у име и за рачун даваоца издржавања закључио његов отац законски заступник и која је потврђена у судијској овери извршеној у смислу члана 195. Закона о наслеђивању. По становишту другостепеног суда су испуњени услови за поништај предметног уговора о доживотном издржавању прописани чланом 111. ЗОО из разлога ограничене пословне способности малолетног даваоца издржавања јер он као млађи малолетник узраста од две године у смислу члана 64. став 1. Породичног закона, с обзиром на природу уговора, није био пословно способан да преузме уговорне обавезе, имајући притом у виду да је према члану 56. ЗОО за закључење пуноважног уговора потребно да уговарач има пословну способност која се тражи за закључење тог уговора. Како је закључио да су испуњени услови за поништај предметног уговора због ограничене пословне способности уговорне стране, другостепени суд је нашао да зато нису испуњени услови за одлучивање о евентуалном тужбеном захтеву за утврђивање његове ништавости. По становишту овога суда ревидент основано указује на погрешно примењену одредбу члана 64. Породичног закона којим се регулише питање пословне способности детета у случајевима у којима дете може самостално предузимати правне послове, што конкретно није случај. Наиме, у овом случају је обавеза издржавања за даваоца издржавања одредбом тог уговора, била дефинисана и установљена као обавеза која ће се извршавати преко његовог законског заступника – оца, који је на овај начин и преузео обавезу даваоца издржавања, која је извршена. Имајући зато у виду праву вољу уговорника (да ће уговорне обавезе испуњавати законски заступник даваоца издражвања) уговор о доживотном издржавању производи правно дејство у погледу извршења, без обзира на узраст даваоца издржавања. Закон о наслеђивању нема ограничења у погледу тога ко може бити давалац по уговору о доживотном издржавању па давалац може бити свако лице. Малолетни уговарач је био заступан од стране свог оца као законског заступника у смислу члана 72. став 1. Породичног закона, па нису испуњени услови за поништај уговора у смислу члана 111. ЗОО. Имајући у виду све изложено и да је била испуњена писмена форма уговора о доживотном издржавању потврђена у судијској овери у ванпарничном поступку у смислу члана 195. Закона о наслеђивању, то уговор производи правно дејство. Чак и под условом да теретни уговор у име и за рачун малолетника до 14. године живота није могао да закључи законски заступник, уговор би производио правно дејство по члану 66. став 2. Закона о облигационим односима (конверзија) као уговор о поклону јер су испуњени услови за његову ваљаност: оверен је, а из утврђеног чињеничног стања произлази намера дарежљивости сада пок. ДД према малолетном ВВ, као унуку свог

брата ЕЕ, чија се породица од 1994. године (пре закључења уговора) старала о њему као члану своје породице све до његове смрти.

2. Кратак осврт на судску праксу

У погледу правних послова млађег малолетника сматрамо да послови малог значаја, тј. свакодневни правни послови нису и не смеју бити предмет поништења, односно судског спора. У пракси судова није било таквих случајева. Послове малог значаја делимо у две групе: на послове малог значаја уобичајене вредности, као што су свакодневне куповине у продавници, куповина карата за превоз, биоскоп, позориште, концерте и послове малог значаја веће вредности, као што су куповина мобилног телефона, лап топа, таблета, бицикла, а који не могу по економској вредности бити уобичајени, али ипак не би требали бити предмет судског спора и поништења, било од стране малолетника, било од стране његових законских заступника. Основано је претпоставити, и дешава се у пракси, да малолетници узраста дванаест или тринаест година купују нпр. мобилни телефон вредности 500, па чак и 1000 еур. При закључењу таквог уговора, продавац не утврђује узраст малолетника, нити тражи сагласност његових родитеља или других законских заступника. Уколико би се захтевало да продавци који обављају ове делатности, у сваком случају добију усмену или писмену сагласност родитеља детета, то би у значајној мери угрозило и правни промет и правну сигурност. Уколико је млађи малолетник, при закључењу овог уговора, био у заблуди или је преварен услед лакомислености, неискуства или недовољног узраста, свакако би се такав уговор могао поништавати. Ипак, претпоставка је да је сваки такав уговор пуноважан док се не докаже супротно. Интерес правног промета и поздања друге уговорне стране, налаже да сви послови млађих малолетника буду пуноважни, па макар то били и послови који по својој вредности превазилазе појам "уобичајених" правних послова, као што је куповина лап топа, мобилног телефона или бицикла, као покрентих ствари које нису мање или уобичајене вредности. То би значило да би свакодневно, услед тога што нема јасног критеријума, стотине хиљада правних послова тј. уговора малолетника могли бити поништени. Ипак, то се не дешава, већ се само незнатан број уговора поништава услед општих недостатака који постоје код свих уговора (нпр. мана воље).

Следећу категорију чине правни послови којима малолетник не стиче ни права ни обавезе. Ни ови правни послови нису били предмет судског одлучивања. Овде заузимамо нешто другачији став у односу на свакодневне послове, послове малог значаја малолетника. Ако дете остави мању играчку у парку, слаткиш, део одеће, накит мање вредности, стицалац те покретне ствари не би био у прекаријуму, те покретање поступка за поништење овог правног посла не би требало да има дејство. Са друге стране, ако дете остави са намером да се одрекне права својине, мобилни телефон, електрични тротинет, бицикл или сличну ствар, која има већу вредност (нпр. 500-1000 еур), родитељи би могли тражити поништај таквог правног посла, односно повраћај од онога ко је ту ствар стекао. Уговор о пуномоћству, ако и незвано вршење туђих послова, такође, нису били предмет судског одлучивања.

Правни послови којима млађи малолетник стиче само права, попут поклона или наследства, јесу присутни у судској пракси. Судови су одлучивали о овим правним пословима, али само у ситуацији када малолетник већ поседује имовину по овом основу и ту је утврђено да само уз писмену сагласност органа старатељства законски заступници млађег малолетника могу отуђити или оптеретити наслеђену имовину детета, или ону имовину коју је дете добило на основу уговора о поклону. Остали уговори који су били предмет наше анализе - уговор о послузи, уговор о бескаматном зајму, уговор о бесплатној остави и уговор о бесплатном пуномоћству, нису били предмет судског спора.

Код старијих малолетника нешто је јаснија ситуација, будући да они могу закључивати све правне послове који и млађи малолетници без ограничења, а све остале уз сагласност законског заступника, односно органа старатељства. Послови који спадају у круг послова које могу закључити и млађи малолентици, нису били предмет судског одлучивања, и сматрамо да тако и треба да буде.

За закључење уговора којима малолетник стиче непокретности или покретне ствари веће вредности (моторна возила), неопходна је сагласност родитеља, као и сагласност органа старатељства. Оно о чему су судови често одлучивали јесу уговори о продаји непокреености или покретних ствари велике вредности које су у име малолетника закључили њихови законски заступници. Без одобрења, претходног или накнадног органа старатељства, ови уговори не могу и не требају бити пуноважни. Управо зато да би орган старатељства проценио да ли је такав уговор у интересу детета. Судови стоје на становишту апсолутне ништавости уговора о промету непокретних ствари као и покретних ствари малолентика велике вредности, уколико су предузети без сагласности органа старатељства, са чиме смо потпуно сагласни. На тај начин се штити најбољи интерес детета у имовинској сфери. Тачније, везано за нашу тему, овде се у имовинској сфери процењује најбољи интерес детета - да ли родитељи у имовинској сфери права детета делују у његовом најбољем интересу. Уговор о доживотном издржавању јесте најчешћи уговор који је био предмет спора. Такође, и оптерећивање имовине детета у име родитеља (хипотека). Требало би да постоје нарочито оправдани разлози да би огран старатељства дао сагласност да родитељи оптерете имовину свог детета.

ДЕО ДРУГИ
ПРАВО ДЕТЕТА НА РАД

I Увод

Савремено породично право има у фокусу дете и права детета, те стога ставља акценат на дете као заштитни субјект. Сматра се да детињство траје све до пунолетства. Детињство као животни период у коме дете треба да буде лишено високог степена одговорности и у коме треба да на један безбрижан начин развија себе и своје капацитете, донекле бива стављено под знак питања, кад је реч о праву детета на рад. Развијање концепта права детета говори да дете треба да има сопствена права која неретко могу бити у међусобној колизији. Намера да дете буде укључено на тржиште рада, али не само намера већ и, неретко, доводи у питање циљ да дете буде заштићено од различитих негативних утицаја. Иако је општеприхваћено да се под појмом детета подразумевају особе од рођења до 18 године живота, постоје и схватања да је детињство период живота од 3 до 18 године живота.[282]

У оквиру детињства, као периода, истиче се или биолошка или социолошка концепција као доминантна. Породично право у светлу права детета на рад и пословне способности потенцира биолошку концепцију детета као јединке којој треба заштита, док радно право и грађанско право узимају дете као социолошку јединку, способну да буде носилац права (на рад и закључивање правних послова). У складу са тиме, нити право детета на рад, нити пословна способност детета нису регулисане изворним породичноправним актом - Породичним законом.

[282] Ali Eryilmaz, Rydvan Kumek, Hafiz Bek, Comparing Child Laborers and Not-Working Children: Subjective Well-Being, Engagement and Motivation to Study, European Journal of Educational Sciences, June 2020 edition, Vol.7 No.2, стр. 166.

II Историјат, појам и теоријски аспекти дечијег рада

1. Радно право и право детета на рад

У оквиру радноправне компоненте права детета на рад огледа се дихотомија између приватног и јавног. Приватног у смислу да је реч о породици и односима унутар породице тј. да ли ће неки њен члан - конкретно дете, радити или не, а јавног у смислу односа које регулише радно право као један део јавног права. Питања рада и деце, дечијег рада, права детета на рад (појмове које ћемо се трудити да одредимо у даљем тексту), могу се посматрати или као део радног или породичног законодавства или обједињено. Наша је намера да их посматрамо интегрално. Веза породичног и радног права (осим породиљског одсуства, неге детета, помирења породичних и професионалних дужности), [283] највише се може приметити на пољу рада и деце. И сами појмови указују на то. Са једне стране имамо рад који је главна категорија радног права, док, са друге стране, имамо дете које је један од основних субјеката, да не кажемо категорија породичног права. У савременом породичном праву и централни субјект. Управо комбиновањем ова два појма долазимо и до суштинског одређења, а то је да је у питању феномен који је између, у средини између радног и породичног права. Ако се у центар постави право детета на рад, онда се негде више имплицира да је реч о праву детета и самим тим, претежно, појму породичног права односно (само) једном од права детета. Овај приступ негде имплицира да је рад у корист детета, да је у интересу детета, да рад користи развоју детета, да рад није противан интересу детета и да има превасходно позитивне ефекте на дете и његов развој. Дечији рад (видећемо касније да овај појам има најмање два одређења, и да се уа његово означавање користе најмање два израза) говори да је реч о извесној пракси која је више акцентована на рад као категорију радног права и да има призвук негативног ефекта по добробит детета, на активност која штети интересима детета. Ту се дете посматра као заштитни субјект, док се у првом концепту дете посматра као самостална индивидуа са одређеним правима. Радно право настоји да заштити здравље, безбедност и физички и интелектуални развој малолетника, као и њихову личност, али и њихове интересе везане за избор занимања и запослења.

Симболично, налазимо се у години када је према Принципима одрживог развоја УН предвиђено да се до 2025. године укине дечији рад у свим његовим облицима. Агенда за одрживи развој до 2030. године предвиђа борбу против дечијег рада и злостављања, трговине људима и насиља над децом. Параграф 8. Агенде говори о глобалном циљу, свету који улаже у своју децу и у коме свако дете одраста без насиља и експлоатације. Параграф 27. Агенде истиче циљ искорењавања принудног рада и трговине људима, те намеру окончања дечијег рада у свим његовим облицима. Потребно је предузети хитне и ефикасне мере за искорењивање принудног рада, окончање савременог ропства и трговине људима и осигурати забрану и елиминацију

[283] О усклађивању професионалних и породичних обавеза, Graham Moffat, Work-Life Balance and Employment Law: Cultural Change or *Mission: Impossibile*?, u Rebecca Probert, Family Life and the Law: under one roof, Ashgate, 2007, стр. 139.

најгорих облика дечјег рада, укључујући регрутовање и коришћење деце војника, а до 2025. године окончати дечји рад у свим његовим облицима, те окончати злостављање, експлоатацију, трговину људима и све облике насиља над децом, као и мучење деце. Циљеви који би требало да су неспорни у сваком друштву, али који, када се погледа "стање на терену", делују далеко од коначног испуњења.

2. Орећење појма дечији рад и терминолошка појашњења

Најпре треба рећи да не постоји једна општеприхваћена, универзална дефиниција дечијег рада.[284] Када је у питању теоријска поставка дечијег рада, истиче се да се може правити разлика између *Child work* и *Child labour*.[285] Први термин могао би подразумевати дечији рад, а други дечије запослење - рад у смислу фактичког посла који се обавља, а запослење у радноправном смислу формализације рада у правној сфери. Ипак налазимо да општеприхваћени термин у нашем праву јесте дечији рад. *Laour* има конотацију да је у питању социјална конструкција, а не правна, као када је реч о раду у радноправном смислу код *Chid Work.* У енглеском језику се прави разлика између термина *Child Labour* који се користи да изрази да је дечији рад штетан или експлоаторски и *Child Work* који се користи да изрази да се дечији рад сматра корисним и толерантним.[286]

Дечији рад представља економску активност коју обављају деца и младе особе. Та економска активност подразумева производњу разних добара и пружање услуга. Дечији рад у контексту негативне појаве подразумева рад лица млађег од минималног узраста предвиђеног законом, чиме се угрожава психичко, физичко и емотивно благостање и добробит детета. У том смислу се дечији рад приближава појму права детета на рад. Дечији рад, у нешто ширем смислу укључује појам злоупотребе дечијег рада, као што је ропство деце, трговину децом и принудни рад. У светлу права детета на рад, дечији рад онемогућава образовање деце. У радноправном контексту дечији рад користи децу да онемогући правилну и потпуну примену радноправних стандарда.

У теорији се прави разлика између *Child Labour* и *Child Work.* Док први подразумева напред наведене карактеристике и означава негативну праксу, други термин подразумева "лаке" послове које дете (свакодневно) обавља у кући и окружењу везаном за породицу, рад за који се не добија накнада.[287] У негативном контексту, термин дечији рад генерално евоцира слике деце која обављају претерано напоран посао од 12 до 16 сати дневно, у експлоаторским условима у фабрикама или

[284] Тако и Trevor Buck, International Child Law, London, 2014, стр. 230.
[285] Nuno Ferreira, "Working Children in Europe: A Socio-Legal Approach to the Regulation of Child Work," European Journal of Comparative Law and Governance 4, No. 1, 2017, стр. 52.
[286] Manfred Liebel, *Kindheit und Arbeit: Wege zum besseren Verständnis arbeitender Kinder*, Opladen, Berlin und Toronto: Verlag Barbara Budrich, 2020, стр. 20.
[287] Rasheda Khanam, Mohammad Mafizur Rahman, Child Labour: The Effects of Globalisation, Journal of Applied Business and Economics, Vol,13 No. 4, January 2012, str 62.

рудницима, ризикујући своје здравље и живот за минималне зараде.[288] Дечији рад се различито тумачи у развијеним земљама и у оним које имају ниске приходе по глави становника - сиромашним земљама. Потребе датог друштва, самим тим и породице, повлаче схватање дечијег рада. У сиромашним државама дечији рад је нормална појава, која подразумева да деца треба да допринесу економској стабилности породице. Насупрот томе, у развијеним државама појам дечијег рада поистовећује се са злоупотребом деце, експлоатацијом деце, једним обликом злостављања деце.[289]

Додатно, прави се разлика између поимања дечијег рада као појаве која примарно имплицира да је реч о некој активности која је, *a priori*, штетна по дете и његов развој, те дечијег рада као (вредносно неутралног) феномена којим се објашњава економска активност деце изнад одређеног узраста. Овде се само наводи шта је дечији рад, а то је активност, и то без вредносне процене каква је та активност по дете.[290] У првом случају реч је о вредносној процени дечијег рада, такорећи о дечијем раду у субјективном смислу, док је у другом случају реч о дечијем раду као објективној појави, дечијем раду у објективном смислу.

Вредносна оцена дечијег рада повлачи да је дечији рад онај рад који представља психичку, социјалну и моралну опасност по дете, а уједно је и штетан по дете (утиче на његово школовање тако што га или онемогућава да похађа школу, или га обавезује да напусти школу пре времена, односно похађа школу под рестриктивним условима, односно принуђено је да похађа школу под изузетно тешким условима).

Терминологија поводом наше теме укључује и незаиставно питање да ли реч о заштити детета као појединца или деце као групе. Начин остваривања дечијих права, посматрано са становишта статуса детета у породици и у друштву, произилази из приступа који се заснива на опредељењу: заштита детета или заштита дечијих права. У доктрини људских права, базични принцип јесте уважавање вредности људског живота и достојанства личности, што се, као универзални захтев и цивилизацијско достигнуће, односи на свако људско биће, а, када је реч о детету, испољава се као обезбеђење услова за срећно детињство. Ту се инсистира на детету као појединцу. Срећно детињство јесте један од циљева постављен у првом документу међународног карактера који издваја есенцију социјалних права детета, а међу којима је и право на рад, и који изражава тежњу ка заштитном аспекту социјалних права детета - Декларацији о правима детета из 1959. године.[291] Како и базични документ у области

[288] Briggite Röder, "Kinderarbeit heute – Perspektiven für die Ur- und Frühgeschichte", In *Lebenswelten von Kindern und Frauen in der Vormoderne: Archäologische und anthropologische Forschungen in memoriam Brigitte Lohrke,* ur. Raimar W. Kory, Berlin: Curach bhán , 2015, стр. 275.

[289] Тако, Eric V. Edmonds, Nina Pavcnik, Child Labour in the Global Economy, Journal of Economic Perspectives—Volume 19, Number 1—Winter 2005, стр. 199.

[290] О томе, Dena Aufseeser, Michael Bourdillon, Richard Carothers, Olivia Lecoufle, Children's work and children's well- being: Implications for policy, Development Policy Review · December 2017, стр. 242.

[291] Међу најзначајнијим обавезама државе утврђују се оне које се тичу обезбеђивања услова за правилан и потпун развој детета. Поставља се захтев да школовање буде бесплатно, бар у основном нивоу образовања школама, са тежњом да виши новои образовања постану доступни свој деци, према њиховим способностима.

породичног права говори о детету и његовим правима, не можемо говорити о праву деце на рад. Деца могу бити предмет заштите у оквиру радног законодавства и забране дечијег рада, као штетне праксе, посебно имајући у виду да заштитне норме радног права говоре о радницима као носиоцима права, не о појединцу- раднику.[292] Не постоје права једног радника већ права радника као групе. У контексту права на рад, дете се појављује као титулар и то дете одређених карактеристика, дете које испуњава и опште и посебне услове за запослење. У прилог нашој тврдњи да је дете носилац права на рад, говори да ће оно засновати уговор о раду ако такав рад не угрожава његов морал, здравље и образовање. У питању је конкретно дете. Оно што је за једно дете морално штетно, или образовно, не значи да је за неко друго конкретно дете. Стога, не може се говорити о праву деце на рад, као што су деца предмет заштите код дечијег рада. Дечији рад не подразумева једнину већ множину, рад који обављају деца, а не једно конкретно дете.

3. Узроци појаве дечијег рада

Узроци дечијег рада поимају се као објективне животне појаве које повлаче узрочно последични однос са дечијим радом, односно имају одлучујући, непосредан и директан утицај на настанак и формирање дечијег рада.

Ако посматрамо који су разлози за појаву дечијег рада, не може се издвојити само један узрок, већ је овај феномен разултат читавог низа узрока- економских, културних,[293] социјалних, породичних. Неретко се поред осталих узорка за дечији рад као главни наводи сиромаштво.[294] Оно што је занимљиво јесте да је нејасно да ли сиромаштво доводи до појаве дечијег рада или дечији рад производи сиромаштво. Ипак, као и остале узроке за појаву дечијег рада, и сиромаштво треба посматрати, не изоловано, већ као један део целине узрока појаве дечијег рада. Дејство узрока, услова и повода дечијег рада не испољава се увек и у сваком конкретном случају на исти начин, што се најбоље може видети на примеру сиромаштва. Сиромаштво има непосредан утицај на дечији рад, јер деца која потичу из сиромашних породица суочена су са недостатком основних могућности. Обављајући економску активност помажу родитељима у попуњавању кућног буџета. Сиромаштво, осим директног, може

[292] Видети, Предраг Јовановић, "Релативност принципа забране дечијег рада и његова уградња у законодавство Србије", *Радно и социјално право*, број 1/2022, стр. 5-44.

[293] Културолошки аспект дечијег рада огледа се у томе да је у многим државама рад деце у пољопривреди културно, историјски и обичајно условљен, то је ствар културних образаца дате државе. Чак се некада тумачи да је онемогућавање рада деце у неким пословима који су културолошки условљени (попут рада девојчица у индустрији тепиха у Мароку) супротан добробит те деце. Nuno Ferreira, Working Children in Europe: A Socio-Legal Approach to the Regulation of Child Work, European Journal of Comparative Law and Governance Vol. 4, No. 1, 2017, стр. 71. Овакви подаци нам говоре да је (и) овај феномен потребно посматрати из угла датих традиционалних и култирних околности одређеног друштва, а не само глобално, како се у савремено доба покушава једино осветлити дечији рад. Поређење дечијег рада са праксом ратовања деце на афричком континенту, као такође обликом праксе ангажовања деце, на налазимо адекватним. Ипак, налазимо да заштита деце на раду услед злоупотребе, не сме услед тих регионалних околности, трпети ограничења.

[294] Faraaz Siddilji, Harry Anthony Patrinos, Child Labour: Issues, Causes and Interventions, Human Capital Development and Operational Policy, Working Paper, January 1995, стр. 5.

имати и посредан утицај на настанак, формирање и реализацију дечијег рада. Такође, сиромаштво доводи до настанка других негативних појава у друштву, као што су: насиље, миграције, дисфункционалност породице, а свака од ових појава може имати непосредан утицај на настанак, формирање и реализацију дечијег рада. Сва деца која потичу из сиромашних породица, самим тим што су сиромашна, аутоматски не обављају економску активност. Њихови родитељи могу обављати привремене и повремене послове у области неформалне привреде и себи и својој породици обезбедити такав животни стандард да је непотребно прибегавати економској активности деце.[295] Тзв. неформални сектор је део економије који обухвата активности које генеришу приход, а којима се бави већина сиромашних у урбаним срединама. Неформални сектор је свеобухватни термин за активности од оних које генеришу најмањи приход (нпр. сакупљање смећа и чишћење ципела), па све до продуктивнијих предузећа са неколико запослених (нпр. мали риболов, рударство, вађење камена, пољопривредне и комерцијалне активности). У урбаним економијама земаља у развоју, формални сектор апсорбује релативно мали број људи. Већина људи принуђена је да ради у активностима неформалног сектора, које су несигурније и производе мање прихода. Деца почињу да раде и ако су приходи породице посматрани у дужем временском периоду стабилни, ако у одређеном периоду дође до значајног умањења што повлачи потребу за додатним (дечијим) радним ангажовањем.

Као узроци за појаву дечијег рада наводе се, поред сиромаштва: угроженост породице, неправична расподела зараде и прихода, капацитет детета за образовање, здравље детета, исхрана детета, економска способност породице да образује дете, образовање родитеља, број деце у породици и редослед рођења, културна уверења.[296] Такође, друга подела наводи као узроке дечијег рада сиромаштво, недостатак образовања и непостојање здравствених услуга.[297] Негде смо прилично сагласни са ставом да је сиромаштво, ако не главни, оно један од главних узрока за појаву дечијег рада. Феномен дечијег рада потребно је посматрати из угла супротног од тога да је у питању само једно од (људских) права детета, тј. из угла људских права, већ из угла заштите и благостања детета. Концепт права детета допуњен је доктрином о етичким стандардима за заштиту детета. У одређеним случајевима одлазак детета са тржишта рада и спречавање детета да ради може довести до повећања сиромаштва породице, јер дечији рад представља једини извор прихода услед тога што су родитељи или неспособни за рад или незапослени.[298]

Преамбула Конвенције Међународне организације рада о забрани најгорих облика дечијег рада и непосредним мерама за укидање таквог рада (број 182), наводи

---

[295] Драгана Радовановић, Дечији рад-појам и фактори, у Савремене тенденције у развоју правног система Републике Србије, Зборник Правног факултета у Нишу, 2012, стр. 276.

[296] Rima R. Habib, Moussa El Khayat, Joly Ghananji, Reem S. Katrib, Layal Hneiny, Dana A. Halwani, Child labor and associated risk factors in the wake of the COVID-19 pandemic: a scoping review, Washington University in St. Louis, Vol. 11, February 2024, стр. 2.

[297] Trevor Buck, International Child Law, London, 2014, стр. 231.

[298] William Myers, Jo Boyden, Child Labour: Promoting the Best Interests of Working Children, Save the Children, London, 1998, стр. 7.

да је рад деце у великој мери узрокован сиромаштвом и да је дугорочно решење у сталном економском развоју који води друштвеном напретку, нарочито ублажавању сиромаштва и образовању за све. Узроци за дечији рад се могу поделити и на оне унутрашње и спољашње, оне које делују унутар породице (здравље родитеља, број деце у породици, сиромаштво) и оне који делују споља од стране друштва (економска криза, потрошачка култура, пандемија *COVID-19*). Посматрано унутар породице ови узроци доводе до дечијег рада: тешке породичне ситуације (породице са једним родитељем, болест члана породице или неспособност за рад члан(ов)а породице, дисфункционалност породице, неподржавајуће или незаштитничке породице, лоше породичне вредности, низак ниво образовања детета или родитеља, низак ниво родитељских вештина при вршењу родитељског права.

4. Историјат радног ангажовања деце у нашем праву

Када је реч о радном ангажовању малолетника у републикама некадашње СФРЈ, следећи закони су уређивали ову материју: Закон о односима родитеља и деце СР Македоније[299] (чл. 30), Закона о старатељству СР Македоније[300] (чл. 39. ст. 2) и Закон о законски звези ин дружинских размеињих СР Словеније[301] (чл. 112) говоре о личном дохотку којим малолетник у радном односу може располагати. У Закону о браку и породичним односима СР Србије[302] (чл. 122, ст. 2. и чл, 267, ст. 2) било је прописано да малолетник, како онај под старатељством, тако и онај под родитељским старањем, може располагати својим личним дохотком и имовином коју је стекао својим радом. Према Закону о браку и породичним односима СР Хрватске,[303] малолетник који је у радном односу може располагати својим особним дохотком, односно зарадом (чл. 73. стр. 2. и чл. 200. ст. 2). У хрватском праву, према члану 32., дете је било заштићено од економског искоришћавања и обављања послова који могу ометати школовање, бити опасни или штетни за здравље те физички, психички, морални или друштвени развој детета.[304] Са друге стране Породични закон СР Босне и Херцеговне[305] поступа различито у зависности од тога да ли је малолетник под старатељством или под родитељском старању- малолетник под родитељским старањем може располагати оствареним личним дохотком и зарадом (чл. 87. ст. 3), док малолетник под старатељством може располагати само личним дохотком (чл. 200. ст. 2). Према Закону о односима родитеља и дјеце СР Црне Горе[306] малолетник под родитељским старањем може располагати својим приходима оствареним радом (чл. 12), а према Закону о старатељству СР Црне Горе[307] малолетник под старатељством може располагати

---

[299] Sl gl
[300] sl gl
[301] sl gl
[302] sl gl
[303] sl gl
[304] Мира Алинчић, Ана Бакарић-Абрамовић, Ненад Хлача, Дубравка Храбар, Обитељско право, Загреб, 1994, стр. 249.
[305] сл гл
[306] сл гл
[307] сл гл

својим личним дохотком (чл. 61). Различите формулације имали су и покрајински закони. Тако, према Закону о односима родитеља и деце САП Војводине,[308] малолетник под родитељским старањем може располагати својим приходима оствареним радом (чл. 14), а према Закону о старатељству САП Војводине[309] малолетник под старатељством може располагати својим зарадом (чл. 41, ст. 2). Слично је било и у законодавству САП Косова. Дете под родитељским старањем могло је располагати својим приходима оствареним радом.

У нашем некадашњем праву слобода располагања зарадом била је ограничена утолико што је малолетник био дужан да од тих прихода доприноси за своје издржавање, васпитање и образовање, као и за издржавања породичне заједнице,[310] што је говорило о већем степену одговорности према сопственом развоју и васпитању и мањој слободи располагања. Иако то у позитивним прописима није стајало изричито, треба узети да је огрешење малолетника о ову обавезу могло имати само последице у односима између малолетног примаоца издржавања и његовог даваоца издржавања, у том смислу што давалац издржавања може смањити свој допринос за онолико за колико би малолетник био дужан да своје потребе покрије из сопствене зараде. Тиме је малолетник могао бити ефикасно натеран да се креће у оквирима које му закон поставља, а биће реално очувано и његово право да у тим оквирима зарадом самостално располаже, као и сигурност правног промета. Не би се могло прихватити становиште да огрешење о ову обавезу повлачи неважност правног посла тј. уговора о раду. Уколико би се прихватио такав став, тиме би неоправдано била погођена трећа лица од којих се не може очекивати да знају да ли ће се малолетник у располагању зарадом кретати у дозвољеним оквирима. На тај начин била би угрожена сигурност правног промета, што би одвраћало друге собе да ступају у правне односе са малолетником и заснивају радни однос. Самостално располагање малолетника није било ограничено на располагање оним што се непосредно добије као накнада за рад, већ се протезало на све оно што води порекло од рада. Ту спадају и све ствари, било покретне или непокретне, прибављене из личног дохотка, затим камате, плодови у натуралном облику и остали приходи од тих ствари, као и накнада по основу њиховог оштећења (накнада штете, сума осигурања), као и накнада по основу експропријације. С обзиром на потпуну способност малолетника да управља и располаже свим елементима из ове имовине, законско заступање у односу на ову имовину не постоји. Наравно, по општим правилима заступања родитељ би се могао појавити као малолетников заступник, и то само на основу уговора са њим.[311]

Није нам познат *ratio legis* зашто српско позитивно (радно и породично) законодавство прихвата другачији приступ у односу на ранија законска решења, у смислу захтева за

[308] сл гл

[309] сл гл

[310] Војислав Бакић, *Породично право*, Београд, 1979, стр. 309.

[311] Обрен Станковић, Ограничена пословна способност и заступање малолетника од стране њихових родитеља у нашем праву, *Анали Правног факултета у Београду 6/1982*, стр. 1225.

постојањем сагласности родитеља за заснивање радног односа.[312] Тако је чланом 11. Основног закона о односима родитеља и деце из 1947. године, било предвиђено да дете које је навршило 14 година може закључити уговор о раду и самостално располагати својом зарадом.[313] Слично, сагласно одредби члана 168. става 2. Закона о удруженом раду из 1976. године, радни однос је могло да заснује лице које је навршило петнаест година живота и има општу здравствену способност. Са друге стране, важеће законско решење у Републици Србији намеће троструко ограничење, у погледу узраста, сагласности родитеља и налаза надлежног здравственог органа. Ако се некако и може бранити подизање старосне границе на 15 година, с обзиром на то да је целокупан корпус права детета из Породичног закона везан за 15. годину живота, остаје нејасно зашто се тражи сагласност законског заступника за заснивање радног односа са малолетником, посебно у светлу донете Уредба о утврђивању опасног рада за децу Владе Републике Србије из 2017. године.[314] У правном промету, наметање додатног ограничења детету, али и одређеном послодавцу, не доприноси лакшем запошљавању малолетника. Ако је *ratio legis* оваквог ограничења способности малолетника да самостално заснује радни однос у додатној, посебној, конкретној заштити малолетника од експлоатације, у савременим условима сурове тржишне утакмице, онда такво решење треба поздравити.[315] Посебно јер нам подаци говоре да су деца која су са навршеном 16. годином запослена, знатно мање плаћена за исти рад у односу на одрасле особе.[316] Парадоксално, иако то није била намера законодавца, у светлу непостојања процене од стране државног органа у пракси, сагласност законског заступника је посредно постала начин заштите детета од опасних послова.

5. Историјски развој међународног уређивања радног ангажовања деце

Иако су некада током историје и усвајани закони којима је забрањиван рад деце испод одређеног узраста, послодавци и родитељи би крили децу када су долазили инспектори у фабрике где су деца радила, или би сакривали изводе из регистара о

---

[312] Више о потреби постојања сагласности законског заступника као услову заснивања радног односа детета, Љубинка Ковачевић, Урош Новаковић, Сагласност законског заступника за заснивање радног односа са малолетником, Право и Привреда број 4-6, 2017, Београд, стр. 662-690.

[313] За правила некадашње СФРЈ и савезних република поводом стицања радне способности малолетника, Обрен Станковић, Ограничена пословна способност и заступање малолетника од стране њихових родитеља у нашем праву, Анали Правног факултета у Београду, 6/1982, стр. 1224. и даље.

[314] "Службени гласник РС" број 53/2017.

[315] Под окриљем Међународне организације рада, тридесетих година прошлог века, општи стандард о минималном узрасту за заснивање радног односа подигнут је са 14 на 15 година, с тим што разлози за то нису били везани само за хуманизацију услова рада. Потреба за утврђивањем више старосне границе везивана је и за потребу да се допринесе борби против незапослености и смањењу броја незапослених лица који је, после велике економске кризе, био драматично висок, Nicolas Valticos, International Labour Law, Deventer, 1979, стр. 183. Та поставка је и изричито потврђена у једном правнонеобавезујућем акту (Unemployment /Young Persons/ Recommendation, 1935 /No. 45/, st. 1), за чијим је усвајањем уследило и усвајање новела трију конвенција о минималном узрасту за зансивање радног односа са поморцима, као и у индустрији и ваниндустријском сектору. Видети, Minimum Age (Sea) Convention (Revised), 1936 (No. 58), чл. 2; Minimum Age (Industry) Convention (Revised), 1937 (No. 59), čl. 2; Minimum Age (Non-Industrial Employment) Convention (Revised), 1937 (No. 60), čl. 2.

[316] Jane Fortin, Children's rights and the developing law, Cambridge, 2009, стр. 111.

датуму рођења деце. Током периода 1880-1914 године, који се назвао период спасавања деце, право на детињство је коначно признато и то кроз образовање као начин на који ће се сузбити злоупотреба деце кроз рад.[317] Почетак XX века обележио је талас штрајкова и организовања деце у циљу побољшања услова рада.[318]

Дечији рад је од XVII века и индустријске револуције почео да буде предмет интересовања, посебно у контексту практичних акција које је могуће предузети да се он сузбије. У ранијим временима, дечији рад се узимао као нормална појава, па постоји мало записа о томе. Тек са почетком индустријске револуције, која је започела у Енглеској у 18. веку, дечји рад је постао предмет јавне дебате, а накнадно и законодавне активности.[319] Посебно се развоју права детета, али и елиминисању дечијег рада приступа након И светског рата.[320] У савремено доба, поред правних начина за сузбијање дечијег рада, појављују се и друштвене кампање у виду бојкотовања куповине производа који су настали као резултат дечијег рада, као и маркентишке кампање у циљу антипромоције дечијег рада.[321] У првој деценији XX века, наука и теорија породичног и радног права почињу да се много чешће баве овим

---

[317] Caroline G. Trinkley, Child Labour in America: An Historical Analysis, Buffalo Journal of Public Interest Law, Volume XIII - 1993, стр. 83.

[318] О томе, Caroline G. Trinkley, Child Labour in America: An Historical Analysis, Buffalo Journal of Public Interest Law, Volume XIII - 1993, стр. 85 и даље. Тако се наводи пример великог штрајка у Hew Yорку 1899. године. У Њујорку, током лета 1899. године, деца достављачи новина из Вечерњег света и *The Journal* ушли су у штрајк. Млади достављачи су тражили смањење велепродајне цене папира од шездесет до педесет центи за сто листова, али је власник компаније то одбио. Парадоксално је да је деци било лакше да штрајкују него одраслим радницима јер нису имали породице које издржавају. Штрајк солидарности организовали су достављачи у Џерси Ситију и одлучили су да не продају папире. Током штрајка, достављјачи у Харлему су се организовали у синдикат. Масовни састанак коме је присуствовало две хиљада деце достављача одржан је 25. јула, док се још три хиљаде људи налазило напољу на улици. Током трајања састанка, разговарано је о корисности одрезаних десет центи за себе наспрам корисности и профита за господина Хеарста, власника новина. Достављачи су 31.јула створили нови синдикат и изабрали пунолетну особу као председника. Нови председник је саветовао дечацима да би требало да се придруже другим радничким организацијама. Тада је одлучено да се град подели на округе, а постојао би представник за достављаче из сваког округа. Током штрајка, деца достављачи су лутала улицама и цепали копије папира. Деца штрајкачи су, такође, демонстрирала испред новинске службе и тукли се са дечацима који нису хтели да штрајкују.

[319] Briggite Röder, "Kinderarbeit heute – Perspektiven für die Ur- und Frühgeschichte", In Lebenswelten von Kindern und Frauen in der Vormoderne: Archäologische und anthropologische Forschungen in memoriam Brigitte Lohrke, ur. Raimar W. Kory, Berlin: Curachbhán , 2015, стр. 276.

[320] У погледу међународних стандарда за елиминисање дечијег рада, Слободанка Ковачевић Перић, "Домашај међународних стандарда рада у елиминисању дечијег рада – најгорих облика", *Зборник радова Правног факултета у Приштини*, 2024, стр. 3-21.

[321] О томе сведочи и пример из САД. Конгрес САД је више пута разматрао закон који би забранио увоз свих производа направљених дечјим радом у Сједињене Државе. Под претњом таквих санкција, извозно оријентисане фабрике одеће у Бангладешу су средином 1990-их отпустиле више од 10.000 деце радника млађе од 14 година. Почетком XXИ века Представнички дом САД разматрао је Закон о елиминацији дечјег рада којим би се увеле опште трговинске санкције, ускратила свака финансијска помоћ и наложило противљење САД мултилатералним кредитима за 62 земље у развоју са високом учесталошћу дечјег рада. Eric V. Edmonds, Child Labor, Dartmouth College, Discussion Paper No. 2606, February 2007, стр. 23.

turnitin Page 156 of 285 - Integrity Submission Submission ID trn:oid:::28772:330371511

питањем и да у великој мери утичу на законодавне активности.[322] Узроци за ограничење дечијег рада могу се налазити у повећању трговине у савременом добу и процесима глобализације, који су били на врхунцу тих година када се најактивније радило на укидању дечијег рада. Отуда и намера држава, посебно под утицајем невладиног сектора, да се заштите права детета и ограничи учешће деце на тржишту рада.[323]

Велики је број организација и активности на глобалном нивоу са циљем елиминисања дечијег рада. Глобални марш против дечјег рада је међународна коалиција 2000 организација из преко 140 земаља која за основни циљ има елиминацију дечјег рада. Ова коалиција је настала из марша започетог 17. јануара 1998. године када су на хиљаде људи марширали заједно широм света са намером да истакну проблем дечијег рада. Успех овако велике и свеобухватне акције је и забележен на Конференцији Међународне организације рада (МОР) у Женеви 1999. године, усвајањем Конвенције 182 о најтежим облицима дечјег рада (К 182). Глобални марш данас, са седиштем свог секретаријата у Њу Делхију (не и случајно на том месту), иницира низ активности широм света са циљем укидања најтежих облика дечјег рада: публиковање извештаја о најтежим облицима дечјег рада у свету (годину дана од усвајања К 182), иницирање и лобирање за ратификацију и примену К 182 у свим земљама чланицама МОР-а, формирање мреже организација истих или сличних

[322] Током првих деценија XX века у САД се законодавном активношћу регилисао дечији рад. У Калифорнији је издавање посебних радних дозвола за децу између дванаест и петнаест година пренето са судова на школске власти, а осмочасовни радни дан је продужен да обухвати све раднике млађе од осамнаест година. У Конектикату деци у добром физичком стању, између старости 14 до16 година државни одбор образовања могао је доделити привремене дозволе за рад током летњег распуста. Радни сати малолетника испод шеснаест година су ограничени на десет дневно и педесет пет недељно у производној и машинској индустрији, а до педесет осам недељно у трговачким установама. Држава Делавер је прописивала да деца млађа од дванаест година не могу бити запослена и ангажована да раде око конзервирања или паковања у прехрамбеној индустрији, осим оних које се баве конзервирањем или паковањем кварљивог воћа и поврћа. Деца млађа од четрнаест година не смеју радити у току наставе, нити у двадесет седам наведених занимања, укључујући фабрике, радионице, трговачке установе, ресторане, хотеле, изградњу зграда, курирске услуге, рад са одређеним опасним класама машина. Деца млађа од петнаест година не могу бити запослена у било ком позиву који је физички или морално опасан за њих (укључујући рад са опасним киселинама, белим или црвеним оловом, на скелама, преклапању, у ископинама, у рудницима угља или разбијачима и на железници). Деца млађа од шеснаест година не могу бити ангажована на позоришним изложбама, осим када је то посебно дозвољено од стране државне инспекције. На Флориди у градовима са 6.000 или више становника дечаци испод десет година и девојчице млађе од шеснаест година нису могли да продају новине, а деца млађа од дванаест година нису могла да раде у продавницама, канцеларијама или као гласници. Деца млађа од 14. година нису могла да раде у фабрици или перионици, као и на сцени позоришта. Деца млађа од шеснаест година нису могла бити запослена у фабрикама, перионицама или рудницима без одговарајућих сертификата за које је потребан документарни доказ о старости. Њихов рад је ограничен до шест дана у недељи, педесет четири сата недељно и девет дневно, и мора се обавити између 05х и 20х - забрањен је ноћни рад. Деца млађа од шеснаест година нису могла бити запослена ни на опасним занимањима. О томе, American Association for Labor Legislation, Child Labor, American Labor Legislation Review, Vol. 3, No. 3, October 1913, стр. 364-367.

[323] Поводом везе између елиминисања дечијег рада и сарадње владиног и невладиног сектора, Trevor Buck, International Child Law, London, 2014, стр. 269.

turnitin Page 156 of 285 - Integrity Submission Submission ID trn:oid:::28772:330371511

циљева.[324] Иако је дечији рад уско повезан са сиромаштвом и сиромашним државама, имамо примере да се рад деце не односи само на сиромашне државе већ и на оне високоразвијене. Током II светског рата услед економске кризе велики број деце у Великој Британији био је запослен.[325] У савремено доба феномен дечијег рада јавља се и у најразвијенијим државама, попут САД.[326] Истиче се да у свим земљама, било богатим или сиромашним, врста посла коју деца обављају одређује да ли одређени рад им штети или користи, а не сама чињеница да деца раде.[327]

У САД се захтевало да деца пре радног ангажовања на ТВ испуне стандарде у погледу образовања да би тек након тога могли да раде као презентери.[328] Почетком XXI века у САД је чак 40% 16-годишње и 17-годишње деце радило у неком периоду током године. Ови подаци говоре да је скоро свако друго дете имало неки вид радног ангажовања.[329] Истиче се да је у савремено доба, почетком XX века било чак 27 милиона особа које су се налазиле у ропском положају.[330] То је практично, по броју становника, цела једна осредња европска држава. Поред норми међународног радног права, и међународно јавно право прописује забрану ропства и трговину робљем као императивну норму (*ius cogens*).[331] Током историје, показала се веза религије и одржавања ропског положаја деце радника. Истиче се да је у САД црква имала негативан став према укидању ропства, социјалним реформама, заштити деце од експлоатације, те усвајању стандарда заштите деце на раду.[332]

---

[324] Ранка Вујовић, Весна Дејановић, Владан Јовановић, Љубомир Пејаковић, Небојша Петровић, Дечији рад у Србији, Анализа законодавства, праксе и појавних облика дечјег рада, Београд, 2006, стр. 9.

[325] Dena Aufseeser, Michael Bourdillon, Richard Carothers, Olivia Lecoufle, Children's work and children's well- being: Implications for policy, Development Policy Review, December 2017, стр. 247. Иначе, истиче се да оружани сукоби представљају фактор развоја дечије проституције. У замену за храну, хигијенска средства, новац и слично, деца војницима пружају сексуалне услуге. Ова појава названа је "секс за храну" и била предмет извештаја невладине организације "*Саве тхе цхилдрен*". Нека деца су се и пре почетка оружаних сукоба бавила проституцијом, али их макрои селе у подручја захваћена оружаним сукобима да би више зарадили", Драгана Радовановић, Дечији рад-појам и фактори, у Савремене тенденције у развоју правног система Републике Србије, Зборник Правног факултета у Нишу, 2012, стр. 283.

[326] Trevor Buck, International Child Law, London, 2014, стр. 227.

[327] Manfred Liebel, Kindheit und Arbeit: Wege zum besseren Verständnis arbeitender Kinder, Opladen, Berlin und Toronto: Verlag Barbara Budrich, 2020, стр. 22.

[328] Caroline G. Trinkley, Child Labour in America: An Historical Analysis, Buffalo Journal of Public Interest Law, Volume XIII, 1993, стр. 61.

[329] Robert Robertson, Labour Can Strengthen Its Efforts to Protect Children Who Work, United States General Accounting Office Report to the Chairman, Subcommittee on Labor, Health and Human Services, and Education, Committee on Appropriations, U.S. Senate, Washington, September 2002, стр. 4.

[330] Kevin Bales, Unlocking the Statistics of Slavery, *Chance*, Vol. 32, Issue 1, 2019, стр. 21.

[331] Стеван Ђорђевић, Душко Димитријевић, Право међународних уговора, Београд, 2011, стр. 255.

[332] Caroline G. Trinkley, Child Labour in America: An Historical Analysis, Buffalo Journal of Public Interest Law, Volume XIII 1993, стр. 65.

III Међународни стандарди заштите права малолетних радника

1. Историјат уређивања рада малолетника под окриљем Међународне организације рада

Први универзални међународни стандард о минималном узрасту за заснивање радног односа потврђен је већ на првом заседању Опште конференције рада. Одредбама Конвенције МОР број 5 је било забрањено запошљавање деце млађе од 14 година у индустријским предузећима, уз изузетке рада у породичним предузећима и рада у техничким школама. Конвенцијом је узраст за запошљавање био спуштен и у погледу тачно одређених држава (Индија и Јапан 12 година). Предвиђена је обавеза послодавца да води евиденције запослених који су млађи од 16 година. Идентично је било предвиђено у Конвенцији МОР број 7 о минималном узрасту за заснивање радног односа с поморцима из 1920. године. Иако је у Конвенцији бр. 7 атрибут посебно штетног посла признат само овим двема врстама послова, ваља имати у виду да се у савременом праву, послови који се обављају на мору редовно сматрају опасним, због чега се у националним законодавствима, за њихово обављање постављају виша старосна граница или други строжи услови. Ипак, национална законодавства допуштају и изузетке посебно у погледу послова које деца обављају заједно с родитељима и другим члановима породице у територијалним водама одређене државе, као и за рад и обуку деце на школским бродовима. Разлику прописивања узраста у односу на претходне две конвенције, предвиђа Конвенција МОР број 10 о минималном узрасту за заснивање радног односа у пољопривреди јер у њој уопште није био прописан минимални узраст за запошљавање, већ је само потврђено је правило да деца млађа од 14 година не смеју бити запослена у пољопривредним предузећима, осим ван периода утврђеног за похађање школских часова, а под условом да то не штети њиховом образовању. Не можемо знати који су разлози за изостављање минималног узраста, али можемо претпоставити да се сматрало да рад деце у пољопривреди није тако опасан и штетан као онај у индустрији. То је донекле начелно тачно али ни рад у пољопривреди није без опасности по дете (изложеност хемикалијама, падови са машина, изложеност тешким временским условима).[333]

[333] О томе и Љубинка Ковачевић, Заснивање радног односа, Београд, 2021, стр. 545. Пољопривредни послови повлаче да се користи опасна опрема, хемикалије и исцрпљујуће радни процес и требало би да буде под надзором државних органа као и сваки други. Ризици са којима се суочавају деца пољопривредни радници у сиромашним, руралним заједницама укључују изложеност временским условима (врућина, сунце, киша), као и опасним животињама и инсектима; могу се посећи тврдим стабљикама и алатима које користе. Пољопривреда може бити идентификована као занимање које представља ризик по здравље. Да пољопривреда може бити опасна активност по децу, Eric V. Edmonds,

Државе чланице МОР немају јединствен став према дечијем раду у пољопривреди.[334] У неким државама, већина послова у овој грани сматра се безопасним, што је и разлог да се и данас олакшава запошљавање малолетник у пољопривреди или се пољопривреда искључује из материјалног подручја примене забране дечијег рада, под условом да обављање послова у овој грани не штети њиховом образовању. То су државе које се базирају на пољопривреди. Супротан став претпоставља да многи пољопривредни послови могу бити опасни (шумарски, ратарски, повртарски послови који укључују контакт са отровним хемикалијама).

Коначно, општи стандард од 14 година живота био је потврђен и као услов за заснивање радног односа у неиндустријским гранама, с тим што Конвенција која регулише ову област захтева да минимални узраст за заснивање радног односа износи 14 година, ако се од детета још увек захтева похађање основне школе. Ипак постојали су изузеци - деца старија од 12 година могла су бити ангажована за обављање лаких послова и послова у области уметности[335], науке и образовања, док је у случају опасних послова старосна граница могла бити подигнута изнад 14 година. Накнадно је ревидираним конвенцијама усвојен нови општи стандард о минималном узрасту од 15 година, уз овлашћење држава уговорница да, под одређеним условима, од њега и одступе. У области поморства одступање је било допуштено уколико би школа или други надлежни субјект потврдили да је запослење у интересу детета, док у погледу рада у индустрији долази до проширења обавезе вођења евиденције на све запослене млађе од 18 година. Осим тога, општи стандард од 15 година прихваћен је и као услов за заснивање радног односа с рибарима на рибарским бродовима,[336] док је, због штетности услова рада којима су изложени запослени на подземним радовима у рудницима, за ова лица уведен стандард од 16 година живота. Веза породичног и радног права види се на односу између органа двају најважнијих органа - Комитета за права детета и МОР. Комитет за права детета доследно потписује и примењује стандарде конвенција МОР у односу према дечијем раду и препоручује њихову ратификацију и спровођење.

Nina Pavcnik, Child Labour in the Global Economy, Journal of Economic Perspectives, Volume 19, Number 1, Winter 2005, стр. 208.

[334] О начелима заједничке пољопривредне политике ЕУ, Бранко М. Ракић, Хармонизација југословенског права са правом Европске уније, Београд, 1997, стр. 133.

[335] Видети, Сенад Јашаревић, Дарко Божичић, "Лаки рад деце у међународним стандардима и законодавству одабраних страних држава", *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, број 3/2021, 783–802.

[336] Конвенција о раду у рибарству из 2007. године (бр. 188) прописује старосне границе за рад на рибарским бродовима (члан 9) а Препорука о раду у рибарству из 2005. године (бр. 199) пружа необвезујуће смернице о њеној примени. Надзор над спровођењем Конвенције се, такође, врши путем инспекција државе заставе и државе луке. Рад деце у области рибарства обухвата: Хватање рибе: све фазе риболовног излета (утоваривање опреме, веслање, вожња мотором, избацивање воде из чамаца или кануа, роњење ради распетљавања мрежа или терање односно гоњење рибе у мреже, сортирање и чишћење улова); сакупљање рибе и шкољки са обале; и незаконите и штетне праксе (нпр. тровање рибе или риболов експлозивом). Транспорт: утовар и истовар рибе за транспорт; и лопатање леда, маркетинг у продаји рибе, Прерада рибе и морских плодова: љуштење шкампа, чишћење изнутрица, сечење на кришке, филетирање, сољење, димљење, сушење, паковање.

turnitin Page 160 of 285 - Integrity Submission Submission ID trn:oid:::28772:330371511

Иако постоји обавеза да се деца образују, она се запошљавају и улазе на тржиште рада да би побољшали своје услове живота. Право на образовање је зајемчено у свим државама ЕУ за сву децу испод 15 година старости. У питању је, дакле, узраст који се поклапа са узрастом за заснивање радног односа. Неретко се као израз географских и културних разлика у погледу дечијег рада користи глобално разликовање између "Југа" и "Севера".[337] Ипак, опасни послови и најгори облици дечијег рада јављају се у свим деловима света.[338] У многим случајевима је тешко повући границу између „прихватљивог“ и „неприхватљивог“ рада за децу. Ово се дешава прилично често, посебно у руралним пољопривредним условима јер одређене врсте рада заправо чине део друштвено-културних традиција.[339] Културолошке разлике налазе се у самој основи разликовања тј. поимања дечијег рада у различитим државама, посебно имајући у виду да је дечији рад глобални проблем. Деца која одрастају у САД, Индији, Шведској, Мозамбику имају потпуно другачије културне основе по питању дечијег рада и тога шта се од њих очекује у погледу привређивања и учешћа на тржишту рада. Такорећи, "радна" база или претходна пракса по питању дечијег рада је потпуно другачија.

Утицај рада на сваког појединца па и на дете зависи од врсте посла и од услова рада. Инсистирање на укидању свих облика дечијег рада без разматрања позитивних ефеката које може имати рад на развој детета лишава дете да искуси и добије неке значајне користи искуство од рада. Додатно, нису сва деца подобна и способна да се образују нити имају капацитета за то, па би у тим случајевима правовремено укључивање деце на тржиште рада било у њиховом интересу. Наравно под условом да такав рад, када се потпуно "уклони" образовање детета, не угрожава здравље и развој детета.

Адекватан, здрав рад је једна од фундаменталних људских социјалних активности која је неопходна за потпун и правилан развој сваке особе. Недостатак рада утиче неповољно да благостање и развој појединаца, па самим тим и деце. Велики је утицај породичног окружења и тога да дете обављајући рад у оквиру породице стиче признање од стране породице и укључује се у практично деловање.[340] Привређивање се налази између периода детињства и преласка у свет одраслих. Негде се по годинама тај период поклапа са адолесцентским периодом код деце. Тако се нпр. пре пубертета или

---

[337] Потпуно се другачије гледа на дечији рад у "северним" и "јужним" државама, Trevor Buck, International Child Law, London, 2014, стр. 237.

[338] За став да је потребно утврдити тачну листу који су опасни послови за децу, Предраг Јовановић, Рањивост деце/омладине и могућност односно забрана њиховог рада, Радно и социјално право, бр. XXВИ (1/2020), стр. 32.

[339] Да квалификовање рада детета као недозвољеног зависи од владајуће културе и економских прилика у породици и држави, Марина Јањић-Комар, Слободан Панов, Веза генерација, Београд, 2000, стр. 184.

[340] Приступање дечијем раду из перспективе усмерене ка субјекту значи сагледавање деце која раде као друштвених актера који својим радом доприносе очувању и развоју људског живота и друштва у којем живе и заслужују друштвено признање за то. Њихов економски допринос и њихово друштвено признање су подједанко важни за субјективно формирање деце, Manfred Liebel, *Kindheit und Arbeit: Wege zum besseren Verständnis arbeitender Kinder*, Opladen, Berlin und Toronto: Verlag Barbara Budrich, 2020, стр. 26.

turnitin Page 160 of 285 - Integrity Submission Submission ID trn:oid:::28772:330371511

тинејџерског доба не сме разматрати право детета на рад јер је по развој детета то штетно, док након 14 или 15 године живота дечији рад треба посматрати као позитивну делатност и активност детета којом оно постепено бива укључено у свет одраслих. Исто као што закључење брака није подобно за сву децу, али уколико се утврди да дете са 16 година може имати позитивне ефекте од брака и заснивања породице, тј. еманципује се, речено у светлу првог дела ове наше књиге, стиче потпуну пословну способност, тако исто треба посматрати и рад и не одбацивати га као штетну активност по дете, већ утврдити да ли конкретан рад и посао може бити штетан или користан по добробит детета.[341] Постепен улазак детета на тржиште рада показује се као оптимално решење, где ће дете низом формалних и неформалних активности утврдити да ли жели и да ли је способно да ради.

2. Стандарди Међународне организација рада везани за рад малолетника

Међународна организација рада (МОР) је једна од најстаријих међудржавних организација. МОР делује као специјализована агенција Уједињених нација и основана је 1919. године на Мировној конференцији у Паризу са циљем да формулише и штити права радника. Органи МОР су Међународна конференција рада, Међународни биро рада и Административни савет. Период настанка је непосредно након И светског рата и великих повреда права сваког човека. Као чувар светских радних стандарда, МОР има међународни мандат да дефинише и разликује прихватљив од неприхватљивог рада.[342] Својом активношћу МОР прописује минималне стандарде у области радних права који могу имати форму конвенција или препорука. Ове стандарде дужна је да поштује свака држава чланица МОР која је ратификовала одређену конвенцију или, пак, прихватила препоруку МОР. Државе имају обавезу да подносе извештаје у датом периоду.[343]

Активност ове специјализоване агенције Уједињених нација је веома плодоносна. До данас ова организација је усвојила 192 конвенције. Један број ових Конвенција посебно регулише положај деце као радника. Анализа конвенција МОР-а које су значајне за област права детета, показује да је пажња, пре свега, усмерена на заштиту деце од искоришћавања њиховог рада. Од свих тела на међународном плану, Међународна организација рада је најактивније укључена у процес елиминације дечјег рада и у поступак побољшања услова рада запослене деце, али и на обезбеђивању адекватног образовања и професионалног оспособљавања деце и младих људи.

[341] О теоријској подели на користан рад по дете и онај који има карактер експлоатације детета, Trevor Buck, International Child Law, London, 2014, стр. 229.

[342] Roy Maconachie, Neil Howard, Rosilin Bock, Theorizing 'Harm' in Relation to Children's Work, u James Sumberg, Rachel Sabates-Wheeler, *Children's Work in African Agriculture: The Harmful and the Harmless*, Bristol, 2023, стр. 25.

[343] О регуларним и *ad hoc* извештајима који се подносе МОР, Trevor Buck, International Child Law, London, 2014, стр. 263 и даље.

Најзначајнији међународни стандард у области запошљавања малолетника усвојени су у оквиру МОР.[344]

Стандарди заштите МОР били су окупљени око идеје о уважавању потребе за заштитом најслабије категорије радника и искорењивању најозбиљнијих злоупотреба дечијег рада које су обележиле индустријско доба. Заштита деце радника ишла је постепено, и то кроз посебне области заштите деце. Прве интервенције биле усмерене на заштиту деце од запошљавања у сувише раном узрасту, затим ограничавање ноћног рада малолетника, обавезне здравствене прегледе. Слично је било и према критеријуму врсте запослења деце. Тако, имајући у виду да су најугрожења била деца у индустрији, најпре се отпочело са регулисањем њихове заштите, а након тога и у другим областима. Неспорно је било да је општи стандард о минималном узрасту од 14 година, уз посебне старије узрасте за неке нарочито тешке послове.

Важећи стандарди у овој области садржани су у Конвенцији број 138 о минималном узрасту за запошљавање и Конвенцији број 182 о најгорим облицима дечијег рада.[345] Нешто уже посматрано, Конвенција 182 под појмом најгорих облика дечијег рада обухвата: све облике ропства или праксе сличне ропству, као што су продаја и трговина децом, дужничко ропство и кметство и присилни или обавезни рад, укључујући присилно или обавезно регрутовање деце за употребу у оружаним сукобима; коришћење, набављање или нуђење детета за проституцију, за производњу порнографије или за порнографске представе; коришћење, набављање или нуђење детета за незаконите активности, посебно за производњу и трговину дрогом како је дефинисано у релевантним међународним уговорима; рад који, по својој природи или

[344] Иако је настала давне 1919. године, иницијативе за међународно регулисање овог питања постојале и пре оснивања МОР у циљу елиминације искоришћавања рада деце у предузећима основаним после индустријске револуције, почевши од иницијатива које су чинили појединци, попут Роберта Овена, Бланкија (*Jérôme-Adolphe Blanljui*) и Маркса (*Karl Heinrich Marx*). Утицај МОР је велики и на државе чланице и на разне иницијативе држава. Осамдесетих година XIX века, на упозорења, апеле и предлоге појединаца надовезала се и иницијатива Владе Швајцарске, а затим и конференција одржана 1890. године у Берлину, на којој су се представници 14 европских држава договорили о забрани рада деце млађе од 14 година у рудницима, док је као минимални узраст за рад у индустријским предузећима одређено 12 година живота. Љубинка Ковачевић, Заснивање радног односа, Београд, 2021, стр. 540 и даље.

[345] Паралелно са овом Конвенцијом, постоји и Препорука бр. 190 о најгорим облицима дечијег рада. Ратификацијом ове Препоруке, државе се обавезују да: усвоје националне програме акције који: идентификују и осуђују најгоре облике дечијег рада; штите најмлађе, девојчице, децу у скривеним радним ситуацијама и другу посебно рањиву децу; укључују мере за превенцију, уклањање, рехабилитацију и социјалну интеграцију; подижу свест и мобилишу друштво; разматрају дате критеријуме при одређивању опасног рада; успостављају механизме праћења како би се осигурала ефикасна имплементација; прикупљају податке; обезбеђују одговарајуће казне и правне лекове; одређују одређене активности као кривична дела; разматрају широк спектар мера усмерених на елиминацију најгорих облика дечијег рада; сарађују са међународним напорима и унапређују сарадњу и/или помоћ међу чланицама. О овој Конвенцији Урош Новаковић, Право детета на заснивање радног односа и штетност опасних послова по најбољи интерес детета, у Марија Драшкић, Небоша Шаркић, Јелена Арсић, Породични закон - дванаест година после, Београд, 2018, стр. 228.

околностима у којима се обавља, вероватно може да наштети здрављу, безбедности или моралу деце.[346]

Препорука 190 о најгорим облицима дечијег рада сугерише да ови опасни облици дечијег рада укључују: рад који децу излаже физичком, психичком или сексуалном злостављању; рад под земљом, под водом, на опасним висинама или унутар затворених простора; рад са опасним машинама, опремом и алатима, или рад који укључује руковање или транспорт тешким теретима; рад у нездравом окружењу које може, на пример, да изложи децу опасним материјама, агенсима или процесима, или температурама, нивоу буке, или вибрацијама које штете њиховом здрављу; рад под посебно тешким условима, као што су, рад током дужег времена или током ноћи или рад где је дете неоправдано затворено у просторијама код послодавца. Посебно у земљама у развоју, десетине хиљада деце ради у производним предузећима која производе различиту врсту робе - одећу, играчке, шибице, месингано посуђе, фудбалске лопте. Ове производне јединице могу бити велике, али већина је прилично мала и захтева много рада, што значи да се већина операција обавља ручно а не машинама. Деца обично раде у затвореном простору под строгим надзором. Предмети се такође могу производити и унутар домаћинстава, где је цела породица укључена у производњу једноставних предмета, или чак целих тепиха, који су им уговорени по комаду.[347]

Све државе чланице, чак и ако нису ратификовале наведене конвенције, имају обавезу на основу чланства у Међународној организацији рада, да поштују, промовишу и остварују принцип делотворног укидања дечијег рада. У својим најекстремнијим облицима, дечји рад подразумева поробљавање деце, одвајање деце од породица, излагање деце озбиљним опасностима и болестима, препуштање деци самој себи на улицама великих градова. Да ли се одређени облици рада могу назвати „дечјим радом“, зависи од узраста детета, врсте и броја сати рада, као и услова под којима се обавља, затим циљева које поједине државе теже да остваре. Нема универзалног решења, већ одговор зависи од специфичности државе, као и врсте сектора унутар дате државе.

Међународна Организација рада дефинише дечији рад као рад који лишава децу испод 18 година свог детињства, потенцијала и достојанства, док такође представља ризик за њихов физички или ментални развој. Перцепција дечијег рада изражена и кроз термин дечији рад је обликована разумевањем рада које га посматра само као терет, муку и жртву, па је дечји рад представљен само као опасност и ризик који неизбежно омета развој детета и лишава децу детињства.[348] Према подацима ове организације,

---

[346] Anaclaudia Gastal Fassa, Health benefits of eliminating child labour, International Labour Office, Geneva, June 2003, стр. 14.

[347] За најгоре облике дечијег рада, Предраг Јовановић, “Најгори облици дечијег рада”, *Радно и социјално право*, број 1/2023, 5-36.

[348] Manfred Liebel, Kindheit und Arbeit: Wege zum besseren Verständnis arbeitender Kinder, Opladen, Berlin und Toronto: Verlag Barbara Budrich, 2020, стр. 20.

2002. године у свету је било радно ангажовано 211 милиона деце,[349] 2013. године 168 милиона деце, или 11% од укупног броја деце је било у радном процесу, од чега чак 98 милиона у области пољоприведе,[350] док је 2020. године тај број и даље био висок - чак 160 милиона деце је потпадало под појам дечијег рада тј. обављало је неки вид радног ангажовања, од чега 97 милиона дечака и 63 милиона девојчица.[351]

МОР је у својој делатности кроз конвенције ишао критеријумима узраста детета и врсте послова које обавља. У оквиру две најважније Конвенције, значење облика рада који обављају деца и који су забрањени конвенцијама МОР број 138 и 182. Прва утврђује минимални узраст за запошљавање у виду природе активности чије је обављање поверено детету и трајања радног времена. Конвенција број 182 утврђује најгоре облике дечијег рада, од којих су многи и традиционално инкриминисани. Посебно је забрањен рад чија су природа или услови обављања такви да могу да нашкоде здрављу, безбедности или моралу детета. МОР прави јасну и суштинску разлика између рада одраслих и дечијег рада, и признаје децу као посебну рањиву категорију радника. Рад одраслих се уређује на један позитиван начин, шта треба и смеју да раде, за разлику од дечијег рада, приликом чијег уређивања се полази од поставке да је он, сам по себи, лош, због чега је неопходно његово укидање. Ово је потврда нашег става са почетка монографије да појам дечијег рада има негативну конотацију, као лоша пракса и извор злоупотребе деце.

Посебна међународна тела прате одвијање дечијег рада. Програм о дечијем раду (*SIMPOC*) је међународно тело задужено за праћење дечијег рада широм света. Дефиниција шта је тачно дечији рад варира током времена, делимично због контроверзи око тога шта се може сматрати штетним по дете што је могуће различито дефинисати у различитим друштвима и временским периодима. Дата је широка дефиниција детета које ради и класификовани су узрасти и радни сати деце. Тако, *SIMPOC* дефинише дете радника као економски активно дете млађе од 12 година које ради један или више сати недељно, економски активно дете 14 година и испод тога које ради најмање 14 сати недељно или један или више сати недељно у активностима које су „опасне по природи или околностима“, и дете од 17 година и испод тога узраста које ради у „безусловно најгорем облику дечијег рада“ (трговина децом, деца у ропству или принудном раду, оружани сукоби,[352] проституција, порнографија, илегалне активности). Дечији рад обухвата рад који деца још увек нису премлада да би обављала

[349] Eric V. Edmonds, Nina Pavcnik, Child Labour in the Global Economy, Journal of Economic Perspectives—Volume 19, Number 1—Winter 2005, стр. 201; Anaclaudia Gastal Fassa, Health benefits of eliminating child labour, International Labour Office, Geneva, June 2003, стр. 15.

[350] Trevor Buck, International Child Law, London, 2014, стр. 228.

[351] Child Labour, Global estimaes 2020, Trends and the Road Forward, International Labour Organization and United Nations Children's Fund, 2021, стр. 8.

[352] У оквиру учешћа деце у оружаним сукобима, деца могу бити приморана да почине дела екстремног дивљаштва, често под утицајем дрога, како би се отупела њихова осетљивост и морална савест - чак и под претњом сопствене смрти ако одбију да изврше наређење. Други задаци, само наизглед мање страшни, али веома опасни, могу укључивати активности као што су осматрања и стражарења на блокадама.

и рад који, по својој природи или околностима, може да наштети здрављу, безбедности или моралу деце. Технички речено, дечији рад обухвата рад који обављају деца у било којој врсти запослења, са два важна изузетка: дозвољени лаки рад за децу унутар узраста одређеног за лаки рад и рад који није класификован као један од најгорих облика дечијег рада, посебно као опасан рад, за децу изнад општег минималног узраста за рад. У теорији се прави разлика између најгорих облика активности по дефиницији (безусловно најгори облици) и оних по стању или услову (опасан рад). Најгори облици по дефиницији су незаконити и неприхватљиви не само за децу него и за одрасле и укључују све оне активности чији се статус најгорих облика не може променити без обзира на то какви су услови рад тј. шта се може учинити на побољшању услова рада. Посматрајмо то на примеру сексуалне експлоатације деце. Ниједна промена услова рада која се може замислити (нпр. повећање здравствене контроле, повећавање старосне границе) не би могла довољно побољшати услове рада, тако да комерцијална сексуална експлоатација деце или коришћење деце у порнографији постану прихватљива занимања за дете.

Са друге стране, списак онога што би требало забранити као опасне послове потребно је утврдити на националном нивоу. Стога се то сматра најгорим обликом по условима. Поред тога, неке од ових активности се могу побољшати. Ако тренутно утичу на здравље и безбедност деце која их обављају, то се у неким случајевима може променити променом околности. Добар пример су адолесценти изнад минималне старосне границе за рад који раде у условима рада који су по својој природи опасни или превише тешки за њих. Ако млада особа ради у фабрици користећи машине без заштитних опреме, постављање заштитног уређаја на машину може је учинити безопасном и тада би ова активност престала да спада у категорију најгорих облика како је то дефинисано Конвенцијом 182. Примери неких од најгорих облика по стању су: опасне производне операције, рударство, дробљење стена, роњење на великим дубинама, рад на висини у грађевинарству, сакупљање отпада, ношење тешких терета.

Један од основних циљева МОР је искорењивање најгорих облика дечијег рада.[353] Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима предвиђа обавезу заштите деце и омладине од економског и социјалног искоришћавања, као и обавеза законског кажњавања њиховог запошљавања на раду, који је штетан по њихов морал или здравље, или који доводи у опасност њихов живот или може да спречи њихов нормалан развој. Пактом је потврђена и обавеза уговорница да одреде старосне границе испод које је запошљавање дечије радне снаге забрањено и кажњиво по закону, с тим што је у овом акту, за разлику од других меродавних извора права

[353] У Непалу има приближно 8 милиона деце млађе од 16 година, а приближно 1,5% ове деце ради у овим најгорим облицима дечијег рада. Деца носачи и обављање тешких кућних послова су два најчешћа типа „најгорих облика" дечијег рада. Међу децом носачима постоје два главна типа: носачи за кратке релације који раде на градским пијацама и аутобуским паркинзима и носачи за велике релације који раде у руралним срединама. О томе, Eric V. Edmonds, Child Labor, Dartmouth College, NBER and IZA, Discussion Paper No. 2606, February 2007, стр. 21.

међународног порекла, изричито поменуто само плаћено запошљавање, као формални облик запослења, не и неплаћени рад за другог.

Конвенција УН о правима детета у члану 32 гарантује право деце на заштиту од економске експлоатације. Ова гаранција заштите се често схвата као да деца треба да буду поштеђена од рада, те у том смислу забрана рада за децу, установљена у конвенцијама МОР-а о дечјем раду или у националним законима, схвата се као манифестација специфичног људског права деце, без чијег испуњења се друга права деце, као што је право на образовање, не би могла остварити. Такво тумачење не само да имплицитно изједначава дечји рад са експлоатацијом, већ и претпоставља да су забрана дечјег рада и мере засноване на њој погодне за заустављање експлоатације деце која раде.[354]

Конвенција о правима детета признаје право детета да буде заштићено од економског искоришћавања и од обављања било ког посла који би могао да буде опасан или би ометао школовање детета или би био штетан по здравље детета или за његов физички, ментални, духовни, морални или друштвени развој. То подразумева и обавезу предузимања одговарајућих правних, административних, социјалних и образовних мера, укључујући обезбеђивање минималне старосне границе или граница за запошљавање, одговарајуће уређивање времена и других услова рада, те, обезбеђивање одговарајуће санкције да би се осигурало делотворно испуњење ове обавезе. Конвенција о правима детета за разлику од стандарда МОР, уређује право детета на рад, тј. заштиту од експлоатација на једном општем нивоу.[355] Конвенција о правима детета захтева да се приликом оцене односа између детета и рада мора узимати у обзир врхунски критеријум најбољег интереса детета. То ће бити предмет анализе у посебном делу ове монографије.

Можемо рећи да Конвенција о правима детета фаворизује право детета на рад, док конвенције МОР имају за циљ заштиту детета. У складу са тиме, некада се оправдано поставља питање у литератури који од ових докумената има примат.[356]

Однос развоја детета и радног ангажовања налази се у центру анализе дечијег рада. Уравнотежење ова два принципа представља императив. Послови и услови рада детета морају бити такви да не угрожавају хармонични развој његове личности. Европски стандарди у овој области забрањују запошљавање лица млађих од 15 година, али не на апсолутан начин, већ се допуштају изузеци у погледу лаких послова код којих не постоји опасност да могу угрозити здравље, морал и образовање малолетника. Већ смо поменули да дете може почети да ради са намером да то буде само за кратак период и да престане након тога, али услед тога што добија новац као накнаду за рад

[354] Manfred Liebel, Philip Meade, Iven Saadi, „Brauchen Kinder ein Recht zu arbeiten? Kindheitskonzepte und Kinderarbeit“, In Aus Politik und Zeitgeschichte, Jg. 62, Heft 43, 2012, стр. 36.

[355] Trevor Buck, International Child Law, London, 2014, стр. 249.

[356] Roy Maconachie, Neil Howard, Rosilin Bock, Theorizing ‘Harm’ in Relation to Children’s Work, u James Sumberg, Rachel Sabates-Wheeler Children’s Work in African Agriculture: The Harmful and the Harmless, Bristol, 2023, стр. 34.

дете може потпуно занемарити своје образовање, здравље и развој. Ово је својствено за развијена друштва у којима дете може одабрати да ради. У многим случајевима нема могућности избора и дете је услед животних околности принуђено да ради у смислу егзистенције. Стандарди Савета Европе, имајући у виду едукативну и друге вредности рада, не прописују апсолутну забрану рада особа млађих од 15 година. Чак се одређени облици рада смтрају и пожељним (помагање родитељима у породичном предузећу, рада деце за џепарац током распуста).[357] Исто вреди и за изворе права ЕУ, у којима се, такође, прави разлика између услова за заснивање радног односа према природи послова и околностима у којима се они обављају, с тим што се, у тим оквирима, прави и разлика између неколико „стадијума" детињства. Попут уговорница Конвенције МОР број 138, и државе чланице Уније иамју обавезу да забране дечији рад и да обезбеде да минимални узраст за заснивање радног односа не буде нижи од узраста у којем се завршава обавезно образовање утврђено националним законодавством, свакако не нижи од 15 година живота.[358]

Логика Конвенције 182 и минималног узраста полази од тога да штетност оређеног посла по дете зависи од његовог узраста - да оно што је штетно за дете од 7 или 10 година, није по дефиницији, штетно за дете од 14 година. Конвенција уважава специфичност сваке државе те дозвољава свакој да одреди одговарајуће старосне границе за различите врсте посла. Иако се закони о раду обично не примењују у већини земаља у развоју они су корисни за пружање увида у ставове специфичних за земљу о узрасту у којем је рад деце штетан.

Од свих услова који се тичу штетности по развој детета најлакше је утврдити штетност по физички развој детета. Штетне материје, тежак терет или излагање сунцу, хладноћи релативно је лако утврдити и констатовати да је то противно развоју детета. Овај семент је био углавном предмет нализе и политика да се отклони, посматрано историјски, јер се у време пре 100 година нису разматрали штетни психолошки ефекти рад по дете, већ само они који штете физичком интегритету детета.[359]

---

[357] Рад у породичном окружењу и рад деце у пољопривреди представљају облике рада које деца још од најранијег детињства обављају. Деца почињу своју активност која има радни карактер управо у породици помажући родитељима у обављању кућнох послова. Може се рећи да је то претеча дечијег рада. Тако, деца још у најранијем детињству почињу да раде или помажу родитељима у обављању пољопривредних радова: доносе им алат, храну и воду, чувају стоку, сакупЉају усеве, а обично најстарији члан породице одређује ко ће које послове обављати и када ће се правити паузе, што рад деце чини мање експлоататативним. Дугачки летњи распусти, који се падају у време обављања главних пољопривредних радова, омогућавају деци да раде, а да њихово образовање не трпи због тога, Драгана Радовановић, Дечији рад-појам и фактори, у Савремене тенденције у развоју правног система Републике Србије, Зборник Правног факултета у Нишу, 2012, стр. 276.

[358] Љубинка Ковачевић, Занивање радног односа, Београд, 2012, стр. 554.

[359] Феномен дечијег рада вуче корене још из првобитне заједнице. Одговор на питање у ком узрасту су деца радила, колико су напорно радила, које су активности обављала и којим су опасностима била изложена могу нам, у неким случајевима, пружити људски остаци, па тако неолитски дечји скелети од око 6 година редовно показују трагове мишића, што говори о томе да су та деца вероватно била ангажована у физички захтевним активностима још од најранијег узраста, Briggite Röder, "Kinderarbeit heute – Perspektiven für die Ur- und Frühgeschichte", In Lebenswelten von Kindern und Frauen in der

Тек у савремено доба почиње се посматрати и штетност одређеног посла по психолошки развој детета. То се оглада кроз обавезу да ард не буде штетен морланом развоју детета. Ово је врло сложено питање јер постоји неодређеност овога термина, пре свега, стога што неки посао може бити психолошки штетан по једно дете, док по друго дете исти тај посао неће бити штетан. Такође, као код емотивног злостављања детета, тешко је доказати штетност рада по психолошко, емотивно стање детета. Утврђено је да су емоционални поремећаји чешћи међу децом која раде него код оних који не раде. Време проведено на тешком и понављајућем послу, над којим деца имају мало контроле, идентификовано је као узрок деморализације и исцрпљености. Посао који држи децу даље од њихових домова или вршњака је узрок изолације, а посао који приморава децу да напусте школу узрокује губитак друштвених и образовних могућности.[360] Постављање питања о утицају рада детета на његово психолошки развој јавља се паралелно са акцентовањем психолошког развоја детета у породичнопрвној теорији и пракси и томе колики утицај има емотивна стабилност на развој детета. Неприкладни облици рада, превелика очекивања како од породице, тако и од послодаваца, као и недостатак заштитних фактора на раду могу бити извор поремећаја емоционалне стабилности детета. Правници истичу потребу за алтернативним начинима поимања међународног радног права које би било у већој мери компатибилно са правима деце и њиховим „живим правом на рад".[361] Са друге стране, психолози, социолози и здравствени радници имају претежно заштитни приступ дечијем раду.

3. Документи других специјализованих агенција Уједињених нација

Код радног ангажовања детета јавља се ситуација да дете још нема потпуну пословну способност али ипак може да ради, деци се дозвољава да раде иако нису пунолетна. Деца немају потпуну пословну способност, али не могу да се запосле без ограничења, потребно је да испуне два основна услова, да имају минимални узраст за рад, као и да испуне посебне додатне услове. Додатни услови тичу се психичког и физичког развоја детета и заштите ове две компонентне у оквиру права детета на заснивања радног односа. Главни задатак правног система односи се на заштиту правилног развоја детета. Зато се и поставља услов да рад не штети интересима и развоју детета. Развој се дефинише кроз моралну, образовну, здравствену и друге компоненте.

Организација УН за храну и пољопривреду (FAO) је 2015. године издала Приручник за праћење и евалуацију дечијег рада у пољопривреди. Један од кључних

Vormoderne: Archäologische und anthropologische Forschungen in memoriam Brigitte Lohrke, ur. Raimar W. Kory, Berlin: Curach bhán, 2015, стр. 294.

[360] Cécile Fanton d'Andon, Claire Greene, Catherine Pelleny, Tesfahun Melese Yilma, Muriel Champy, Mark Canavera, Chiara Pasyuini, Child Labor and Psychosocial Wellbeing: Findings from Ethiopia, International Journal of Enviromental Research and Public Health, June 2022, стр. 3.

[361] Roy Maconachie, Neil Howard, Rosilin Bock, Theorizing 'Harm' in Relation to Children's Work, u James Sumberg, Rachel Sabates-Wheeler Children's Work in African Agriculture: The Harmful and the Harmless, Bristol, 2023, стр. 43.

проблема је укључивање деце у рад испод минималне старосне границе за запошљавање, без обзира на било какву процену утицаја на живот и развој детета. Приручник нуди водиче о опасностима у раду за оне старије од овог узраста, али не покушава да процени колико би млади људи могли имати користи од посла.[362] Посматрано према врсти делатности, процењује се да од укупног броја деце која раде, чак 70% деце ради у пољопривреди.[363] Пољопривредна активност као дечији рад је најраспрострањенији облик и постоји и у свим државама у свету, чак и у најразвијенијим.[364] Слепо и беспоговорно инсистирање на томе да се сваки рад детета забрани, посебно од стране најзначајнијих међународних организација, попут УН, доводи до закључка да се на тај начин наноси више штете деци, него што се брине о њиховом развоју и благостању.

4. Европски стандарди

Иако право на рад није зајемчено Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода, а Европски суд за људска права у својој пракси не одлучује о повреди овог права, то не значи да је потпуно изостала регулатива о овом питању на нивоу Савета Европе.[365] Утврђивање минималног узраста за заснивање радног односа предвиђено је као обавеза држава уговорница Европске социјалне повеље. Државе су дужне да обезбеде да минимални узраст за заснивање радног односа износи 15 година, идентично као у прописима МОР, али опет уз изузетак деце запослене за обављање прописаног лаког рада који не штети њиховом здрављу, моралу и образовању. Правила о минималном узрасту важе за све привредне гране, све делатности и сва места, укључујући рад у породичном предузећу и у домаћинству. Иако постоји скоро потпуна идентичност норми, стандарди Савета Европе разликују се од стандарда МОР, по томе што деца чији су послодавци њихови сродници нису искључена из заштитног законодавства. Такође, у пракси Европског комитета за социјална права је потврђено и да рад у домаћинству, сам по себи, не представља лак посао. Пракса Европског комитета за социјална права нам говори да се у погледу форме, ограничење не односи само на запослена лица у радном односу, већ и самозапослена лица, радника на црно и особа које обављају неплаћени рад за другог. Минимални узраст за заснивање радног односа подигнут је на 18 година у погледу запошљавања деце на опасним и пословима који угрожавају здравље.

Постоји додатна обавеза држава уговорница Повеље, а то је да утврде листу опасних облика рада или да одреде ризике који могу настати током обављања ових

[362] Dena Aufseeser, Michael Bourdillon, Richard Carothers, Olivia Lecoufle, Children's njork and children's well- being: Implications for policy, Development Policy Review · December 2017, стр. 244.

[363] ILO and UNICEF, Child labour: Global estimates 2020, Trends and the Road Forward, 2021.

[364] Тако и Anaclaudia Gastal Fassa, Health benefits of eliminating child labour, International Labour Office, Geneva, June 2003, стр. 16.

[365] Један од ретких случајева који се тица економских и сцијалних права из ЕКЉП је *Damirand Baykara v Turkey*, представка број 34503/97, пресуда од 12. новембра 2008. године. О томе, Јована Рајић Ћалић, Посебна радноправна заштита осетљивих категорија запослених - *ratio legis*, легитимни циљеви и инструменти заштите (докторска дисертација), Београд, 2023, стр. 107.

забрањених облика рада. Државе имају (законодавну) слободу да лицима која нису навршила прописане године живота допусте да раде уколико је то неопходно за њихову стручну обуку, под условима које је прописао надлежни орган јавне власти и уз примену мера за заштиту здравља и безбедности на раду. Савет Европе има веома добар приступ појму дечијег рада и дечији рад не сматра *а приори* штетним већ омогућава да се одређени облици лаког рада деце омогуће и сматрају кориним по добробит детета.

Деца школског узраста могу обављати лаки рад само ако он не угрожава њихово право на образовање и то основно обавезно образовање. У недостатку дефинисања тзв. лаког рада, можемо закључити да се под лаким радом сматра онај рад који не угрожава здравље, морал, развој и образовање детета. Истиче се да сама деца имају веома позитиван став према лаком раду.[366] Дужина обављања одређеног посла повлачиће то да се може подвести под појам лаког рада. Не може се сматрати лаким радом уколико се рад обавља предуго.[367]

Током деведесетих година XX века, велики број деце радио је у пословима пољопривреде, а током 2000-их, у оквиру ЕУ, милиони деце радили су неформално, посебно након велике економске кризе 2008 године, као сексуални радници, у пољопривреди, тешкој индустрији, грађевини али и у криминалним пословима на Кипру, Грчкој, Уједињеном Краљевству, Поругалу, Италији.[368]

Питање заштите младих радника уређено је и у оквиру Европске уније.[369] Одговарајући стандарди се односе на главно питање које провејава кроз све међународне документе и организације, које смо могли видети до сада у тексту - питање минималног узраста за заснивање радног односа. Ту се, најпре, истиче Директива Савета 94/33/ЕЗ усвојена у циљу заштите здравља и безбедности на раду. Њена решења представљају мешавину стандарда у области заштите здравља и безбедности на раду, као и услова рада. Директива пружа дефиницију младог радника под којом се сматра свако лице млађе од 18 година, при чему се прави разлика између детета, као лица млађег од 15 година које, по националном законодавству, и даље има обавезу похађања обавезног образовања, и адолесцента, као лица које је навршило 15 година и више нема такву обавезу. Занимљиво је да, посматрано из угла радног права, узраст од 15 година представља одлучујући критеријум за разликовање деце. Тако, у погледу радне способности могу се разликовати млађи малолетници, особе до 15 година, и старији малолетници особе старије од 15 година. За разлику од пословне способности и породичноправних норми које узимају за границу узраст од 14 године.

[366] Trevor Buck, International Child Law, London, 2014, стр. 228.

[367] У пракси Европског комитета за социјална права потврђен је став да забрана рада лица млађих од 15 година може бити дерогирана само ако је прописан списак допуштених послова, ако су они стварно лагани и ако не угрожавају морал, здравље или образовање одређеног лица, или методом негативне енумерације, који су послови забрањени за децу.

[368] Nuno Ferreira, Working Children in Europe: A Socio-Legal Approach to the Regulation of Child Work, European Journal of Comparative Law and Governance, Vol. 4, No. 1, 2017, стр. 44.

[369] Видети, Сенад Јашаревић, "Заштита деце у вези са радом у ЕУ", *Радно и социјално право*, број 2/2019, стр. 5-26.

Директива забрањује рад деце, али та забрана није апсолутна. Деца која још нису завршила обавезно образовање могу да се запосле, али под одређеним условима. Запослење подразумева закључење уговора о раду, односно заснивање радног односа, али и друге форме, попут рада за другог без ваљаног уговора. Исто вреди и за радно ангажовање у тзв. јавном сектору, будући да се Директива примењује на све послодавце, независно од тога да ли послују у оквиру приватног или јавног права и независно од врсте делатности и величине предузећа. Даље, Директива намеће државама чланицама обавезу да заштите децу од економске експлоатације и сваког рада који може негативно утицати на развој или образовање детета. Утврђује се минимална старосна граница за пријем у радни однос од 15 година. Флексибилни рад се усклађује са захтевима образовног система, те ограничава радно време на 40 сати недељно и 8 сати дневно и забрањује ноћни рад за децу. Директива омогућава деци старијој од 14 година да учествују у комбинованом раду и обављању лаких послова (до 12 сати по недељи и 2 сата у току једног школског дана, како би се обезбедило довољно слободног времена и времена за школске задатке).[370]

Директива омогућава деци да буду укључена у културне и друге активности, под условом да те активности нису штетне по безбедност, здравље, развој или образовање детета. Коначно, Директива утврђује неколико обавеза које послодавци имају у вези са децом радницима у светлу њихове угрожености.[371] Ипак, и поред значајних домета, Директива има и извесне недостатке. Изузеци од забране рада деце се односе на учешће у културним, уметничким, спортским или рекламним активностима, под условом да за то постоји одобрење органа јавне власти и да није штетно за њихову безбедност, здравље, развој и похађање школе или учешће у програмима стручне обуке. Овај услов не подразумева да је претходно потребно овлашћење за запошљавање сваког појединог детета и у случају када је у одређену активност укључено више деце. Изузетак који се тиче учешћа деце у културним, уметничким, спортским или рекламним активностима има логику да учешће у овим областима пружа деци висок степен физичке, интелектуалне и културне испуњености, а што се разуме као добра противтежа могућим негативним последицама таквог ангажовања по њихово формално образовање. У питању су лаке активности, активности у којима дете обавља делатност која се, по правилу, не може окарактерисати као опасна по дете.

Рад у овим лаким делатностима ипак може бити потенцијално штетан по дете, посебно у светлу стандарда најбољег интереса детета, будући да наведена поставка одражава конзумеристичку културу, у чијем светлу се неретко рутински одобрава и подстиче учешће деце, чак и сасвим малог узраста, на бављење *инфлуенсингом*, манекенством, професионалним фудбалом и сличним активностима. У овим

[370] О флексибилном запошљавању младих особа, Јована Рајић Ћалић, Посебна радноправна заштита осетљивих категорија запослених - *ratio legis*, легитимни циљеви и инструменти заштите (докторска дисертација), Београд, 2023, стр. 143.

[371] Nuno Ferreira, Working Children in Europe: A Socio-Legal Approach to the Regulation of Child Work, European Journal of Comparative Law and Governance, Vol. 4, No. 1, 2017, стр. 49.

активностима дете је, свакако, заштићеније у физичком и здравственом погледу у односу на рад у индустрији или пољопривреди, али утицај на психолошки развој детета може бити упитан, чак и много штетнији у односу на "традиционалне послове".

Директива допушта још један изузетак који се тиче повременог или краткорочног рада деце у домаћинствима (чување деце послодавца) или у породичним предузећима, под условом да није штетан или опасан, а што се нарочито тиче повременог обављања пољопривредних послова (брање воћа) и послова у радњама (слагање робе на полице) и занатским радионицама. Последњи изузетак тиче се деце старије од 14 година у системима који омогућавају комбинацију рада и обуке или праксе усмерене на стицање радног искуства. Може се закључити да у поређењу с општеприхваћеном дефиницијом рада деце као рада лица млађих од 18 година живота, Директива Савета од 1994. године познаје уже значење овог појма, јер га ограничава само на рад лица узраста од 15 до 18 година, под условом да више не похађају обавезно образовање. Некада се дечији рад поистовећује са тржишним радом.[372] Слично као Директива, одредбе Повеље о фундаменталним правима у ЕУ уређују забрану запошљавања деце, док се за минимални узраст за заснивање радног односа каже да не може бити нижи од минималног узраста за завршетак школе. Води се рачуна о равнотежи односа рада и образовања и то тако да је рад допуштен уколико доприноси образовању радника (у смислу стручне обуке и праксе). Стандарди ЕУ почивају на темељу да је рад деце, у начелу, забрањен, док рад адолесцената мора бити строго уређен.

[372] Eric V. Edmonds, Child Labor, Dartmouth College, NBER and IZA, Discussion Paper No. 2606, February 2007, стр. 8.

IV Упоредно право

Дечији рад, као негативна појава, постоји универзално на свим континентима и у свим друштвима. Од краја XX века, када је дечији рад био најраспростањенији у Африци и Азији[373], није се много променило ни до данас. Наиме, дечији рад уско је везан са степеном економског напретка државе и њеног социјалног стања. Државе које су најсиромашније имају већи број деце радника у односу на оне које су економски јаке. Државе које имају економско богатство више улажу у образовање деце и њихово здравље и развој деце. Дечји рад је свакако и економско питање. Сиромашна друштва и породице без адекватне социјалне подршке принуђене су да ангажују своју децу ради обезбеђења егзистенције. Ову позицију обично искоришћавају било моћне корпорације или појединци које се појављују у улози послодаваца. Дечји рад и забрана дечјег рада су једна од главних и базних питања социјалне заштите у савремено доба. Земља која има развијен систем социјалне заштите сигурно ће имати веом строг однос према овом питању и прописивати нулту толеранцију према злоупотреби деце на тржишту рада.[374]

Приказаћемо, најпре, решења на европском правном подручју, а потом и правила из упоредног права по једне државе са различитих континената, поводом радног ангажовања малолетника.

1. Европске државе

Посматрајући упоредноправна решења, не постоји јединствен став по питању додатне провере запошљавања малолетника у погледу саглашавања законског заступнијка. Постоје две групе држава. Већину чине државе у којима заснивање радног односа с малолетником није условљено сагласношћу законског заступника, већ само захтевом да посао није штетан по здравље, морал, образовање и развој малолетника. Већ смо делимично одговорили зашто се залажемо за ово решење. У овим правним системима важи правило о посебној пуној способности малолетника за заснивање радног односа. Полази се од тога да малолетник који испуњава све услове за заснивање радног односа (објективно и субјективно), има способност да заснује радни однос, а да постоје други механизми заштите малолетника, као што је закључење уговора у писаној форми. Заштита малолетника може се пружити и на други начин осим условљавањем давања сагласности законског заступника: утврђивање минималног узраста за заснивање радног односа; посебна овлашћења инспекције рада у погледу запошљавања малолетника; забрана запошљавања малолетника уз посредовање приватних агенција за запошљавање; издавање посебних дозвола за рад малолетника.[375]

---

[373] Faraaz Siddilji, Harry Anthony Patrinos, Child Labour: Issues, Causes and Interventions, Human Capital Development and Operational Policy, Working Paper, January 1995, стр. 3.

[374] Milena Baniћ, Milos Filic, The Employment of the Minors in the Context of Exercising the Child's Right to Work, Law - Theory and Practice, Vol. 38, No. 4, 2021, стр. 144.

[375] Љубинка, Ковачевић, Заснивање радног односа, Београд, 2021, стр. 815.

У неким државама, запошљавање детета је условљено изричитом или имплицитном сагласношћу његових родитеља или других законских заступника.[376] Одређени правни системи заснивање радног односа условљавају сагласношћу законског заступника детета. У Белгији малолетник може да закључи уговор о раду само ако за то постоји изричита или прећутна сагласност оца, мајке или старатеља. У случају да ова лица ускрате сагласност, суд може дати малолетнику одобрење за заснивање радног односа, али на захтев другог члана породице малолетника или јавног тужиоца. У овом случају, родитељ или старатељ који је ускратио сагласност има право да изнесе своје разлоге пред судом, пре доношења одлуке којом суд одобрава запошљавање малолетника. Са друге стране, малолетник коме је послодавац дао отказ не може да буде процесна страна у споровима поводом његовог радног односа, већ га у поступку мора заступати родитељ или старатељ.[377] У немачком праву сва лица млађа од 18 година морају имати дозволу родитеља за закључење уговора о раду. Од тренутка добијања ове дозволе дете постаје правно одговорно за сва питања која се тичу његовог радног односа.[378] У Пољској важи исти општи услов за заснивање радног односа, с тим што деца узраста од 16-18 година морају завршити стручну обуку. Деца млађа од 16 година могу се запослити само у установама које се баве уметношћу, културом, спортом као и рекламном делатношћу, али под два услова - да за то имају сагласност законског заступника и дозволу инспекције рада. [379] Румунско право предвиђа да навршених 16 година представља општи услов за заснивање радног односа. Деца која испуњавају овај услов могу закључити уговор о раду без сагласности законског заступника, док је сагласност родитеља услов за закључење уговора о раду детета узраста између 15 и 16 година.[380] У Русији се уговор о раду може закључити са дететом које је навршило 15 година живота. Овај уговор може да закључи и ученик који је навршио 14 година, ако за то постоји сагласност једног од родитеља, али и органа старатељства, под условом да се радни однос заснива за обављање лаког посла који неће штетити здрављу малолетника, нити његовом образовању. Законик о раду допушта и закључење уговора о раду са дететом млађим од 14 година у области уметности и културе, такође уз сагласност једног од родитеља и органа старатељства и под условом да овај рад не штети здрављу и моралном развоју детета (чл. 63. Законика о раду).[381] Значај радног ангажовања малолетника у Хрватском праву огледа се и у томе да Устав изричито говори о запошљавању истих. Тако, Устав РХ у члану 64 ст. 2 наводи да деца не могу бити примљена на рад пре одређеног узраста, нити смеју бити

---

[376] *Les réponses politiques et législatives modernes au travail des enfants*, Genève, 2007, стр. 17. Више о схватању пословне способности малолетника у нашем праву. О. Станковић, стр. 1215-1233; Радосав Момчиловић, „L'insauration et la cessation de rapport de travail de l'ouvrier mineur", *Yugoslav Law / Droit yougoslave*, бр. 1-2/1995, стр. 23-36; Дејан Ђурђевић, „Неутрални правни послови", *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 2/2010, стр. 77-107; Ненад Тешић, „О правнопословном осамостаљивању физичких лица", *Усклађивање пословног права Србије са правом ЕУ* (ур. Вук Радовић), Београд, 2013, стр. 404-437.

[377] R. Blanpain, *Belgium: ELL – Suppl.* 394 (2012), The Hague, 2012, стр. 152-153.

[378] Manfred Weiss, Marlene Schmidt, *Germany: ELL – Suppl. 366 (July 2010)*, The Hague, 2010, стр. 72.

[379] Zbigniew Hajn, Leszek Mitrus, *Poland: ELL – Suppl.* 437 (2016), The Hague, 2016, стр. 61.

[380] Raluca Dimitriu, *Romania: ELL – Suppl.* 436 (2016), The Hague, 2016, стр. 63.

[381] Zhanna Anatolyevna Gorbacheva, *Russia: ELL – Suppl. 400 (2013)*, The Hague, 2013, стр. 87.

присиљена на рад који штетно утиче на њихово здравље или морал, нити се деци такав рад сме допуситити. Занимљиво је да се, према члану 21. ст.2 Закона о раду, дете може запослити чак и пре него што наврши 15 година, али наравно уз сагласност законског заступника. Захтева се још један услов - претходно одобрење инспектора за рад и то само за послове извођења уметничких сценских и сличних дела и снимања филмова. Иначе, у хрватском праву дете се може запослити након завршетка осногодишњег школовања, а та одлука зависи од родитеља, односно уважавања избора детета да ради и могућности родитеља да издржавају дете.[382] У шведском праву је за закључење уговора о раду неопходан услов сагласност родитеља или старатеља, а особеност представља то што дете које је навршило 16 година и које је већ једном засновало радни однос, са сагласношћу родитеља, има право да на основу те (исте) сагласности, закључи нови уговор о раду за обављање посла сличне природе. Дакле, у питању је један облик трајне сагласности родитеља за рад детета, без обзира на врсту посла.[383] У словачком праву, лице које је навршило 15 година живота може да закључи уговор о раду без сагласности законског заступника, али је послодавац дужан да обавести законског заступника о заснивању радног односа с малолетником. Ово решење чини нам се добрим, јер не спречава малолетника да се запосли нити му намеће додатне услове, а обавештавање законског заступника даје могућност да он иницира престанак уговора о раду ако нађе да је то супротно интересима малолетника. Слично решење предвиђа и летонско право. Послодавци у Летонији су дужни да пре закључења уговора о раду са малолетником обавесте једног од његових родитеља или старатеља о процени ризика и заштитним мерама које се примењују у одређеној радној средини. У погледу разматраног дуалитета - претходна или накнадна сагласност, у упоредном праву сагласност родитеља или другог законског заступника малолетника чешто се јавља као изричита (Шпанија, Грчка). У Француској се захтева да поред малолетника потпис на уговору о раду стави и законски заступник. У неким правним системима послодавац има обавезу да у својим пословним просторијама чува сагласност законског заступника малолетника, као и сертификат о њиховом породичном односу (Белгија, Белорусија, Мађарска, Немачка,[384] Пољска, Румунија, Русија, Хрватска и Шведска). У чешком праву сагласност законског заступника није потребна за заснивање радног односа са малолетником, али законски заступник радника млађег од 16 година има право да иницира престанак његовог радног односа, ако сматра да је то неопходно за заштиту интереса везаних за образовање, развој или здравље

---

[382] О томе, Мира Алинчић, Дубравка Храбар, Дијана Јаковац-Лозић, Александра Кораћ Граовац, Обитељско право, Загреб, 2007, стр. 254.

[383] Axel Adlercreutz, Birgitta Nyström, *Sweden: ELL – Suppl. 422 (2015)*, The Hague, 2015, стр. 82.

[384] Закон о заштити запослења младих (*Jugendarbeitsschutzgesetz*) забрањује запослење деце и младих школског узраста, али у члану 6 прави изузетак у погледу учешћа у позоришним представама, музичким наступима, рекламним догађајима, као и телевизијским и филмским снимцима. Тада се примењују следећа правила о радном времену: учешће у позоришним продукцијама, деца старија од 6 година – до 4 сата дневно у времену од 10 до 23х; учешће у другим медијским и културним продукцијама (музичке и друге представе, рекламни догађаји, снимци на радију и телевизији и сл.), деца узраста од 3 до 6 година – до 2 сата дневно у времену од 8 до 17х, а деца од 6 до 15 година – до 3 сата дневно у времену од 8 до 22х. Melanie Garbas, „Kinderarbeit in den Medien: Zwischen Schutzanspruch, Interessenwahrung und Selbstverwirklichung“, *Diskurs Kindheits- und Jugendforschung 4*, No. 1, 2009, стр. 96.

малолетника, као и у другим случајевима који су прописани посебним законом, а под условом да за то постоји сагласност суда. У Чешкој општи услов за заснивање радног односа подразумева навршење 15 година живота, при чему сагласност законског заступника није потребна за заснивање радног односа са малолетником ни у изузетним случајевима у којима је допуштен рад лица млађих од 15 година, нити у случају запошљавања малолетника узраста од 15-18 година. Међутим, након измена Грађанског законика из 2014. године, законски заступник малолетника који је млађи од 16 година има право да иницира престанак радног односа малолетника ако сматра да је то неопходно ради заштите интереса везаних за образовање, развој или здравље малолетника, као и у другим случајевима који су прописани посебним законом, а под условом да за то постоји сагласност суда.[385]

У Ирској постоји општа забрана запошљавања деце млађе од 16 година. Међутим, постоји низ изузетака од овог општег правила. Деца могу бити запослена у културним, уметничким, спортским и рекламним пословима уз дозволу која је издата послодавцу. Дете може бити запослено под условом да запослење није штетно по безбедност, здравље или развој детета, као и услов да вероватно неће ометати похађање школе, стручно усмеравање и програме обуке. Деца старија од 14 година могу да буду ангажована тридесет пет сати недељно на лаким пословима ван школског полугодишта, али морају имати најмање двадесет један дан паузе од рада. Током школског семестра, дете старије од 15 година може да се бави лаким пословима до највише осам сати недељно. Дете старије од 14 година може бити запослено највише осам сати недељно када је запослење део образовног програма или радне праксе.[386]

Радноправна правила о заснивању радног односа с малолетником се утврђују превасходно ради заштите интереса који се тичу личне заштите самог малолетника, а не у циљу заштите сигурности правног промета или имовинских интереса малолетника. Непостојање сагласности законског заступника не значи и непостојање заштите малолетника од стране његовог законског заступника, јер законски заступник малолетника, може од када је заснован радни однос у било ком тренутку да поднесе послодавцу захтев за престанак радног односа свог детета, усвојеника или штићеника, што има за последицу престанак радног односа.[387]

2. Државе изван Европе (Азија, Африка и Јужна Америка)

2.1.Индија, Бангладеш и Пакистан

---

[385] У Чешкој, лица млађа од 15 година могу радити само у култури, спорту и рекламној делатности, под условом да су за то добили дозволу посебне службе у оквиру министарства надлежног за послове рада и социјалне политике. Jan Pichrt, Martin Štefko, *Czech Republic: ELL – Suppl.* 420 (2015), The Hague, 2015, стр. 215. и 220.

[386] Paul Ward, *IEL Family and Succession Law – Ireland: Suppl. 85*, Kluwer, The Hague, 2017, стр. 34.

[387] За решења на европском правном подручју, Љубинка Ковачевић, Урош Новаковић, Сагласност законског заступника за заснивање радног односа са малолетником, Право и Привреда број 4-6/2017, Београд, стр. 683 и даље.

Индија има посебан значај при упоредноправном приказу решења поводом радног ангажовања малолетника, стога што су у овој држави деца, историјски посматрано, али и данас, у изузетно неповољном положају. Традиционално се сматра да деца од најранијег детињства треба да привређују и тако доприносе издржавању породице, али неретко и спостеном издржавању, посебно ако су их родитељи напустили или нису живи. Овакво социјално-историјско окружење намеће посебан императив, како пред индијског законодавца, тако и пред међународна тела која се баве заштитом права детета, да се осигурура правилан развој детета и оно заштити од штетних пракси и експлоатације.

Устави Индије и Пакистана наводе као основно право, право на заштиту од трговине људима, принудног рада и у случају деце до четрнаест година опасног рада. У Пакистану је највећи број деце радника ангажовано у оквиру кућног неплаћеног рада.[388] У погледу граница за пунолетство, у Индији малолетници мушког пола стичу пунолетство са навршених 16 година, а младе особе женског пола са навршених 18 година живота. Устав Бангладеша пружа право на заштиту од свих облика принудног рада. Ове одредбе о забрани принудног рада изричито се односе на заштиту деце и посебна права деце.[389] Однос државе према томе да ли дете треба да се образује или да ради умногоме зависи од датог економско социјалног окружења, као и историјског контекста.[390] О односу ова два права биће речи у посебном делу овог поглавља. На овом месту истичемо да тај однос може видети на примеру Индије где се потреба за дечијим радом фаворизује у односу на право детета на образовање.[391] Иако према индијском праву сва деца до четрнаест година треба да буду у школи, економске потребе државе намећу да деца много раније од наведеног узратса траже посао, те се стога фактички ставља акценат на то да деца могу бити запослена од најранијег доба.[392]

Значај овог питања у Индији огледа се у томе да се у великом броју случајева и Уставни суд Индије бавио проценом повреде најбољег интереса детета и права детета на рад. Таква пракса Уставног суда Индије утицала је и на праксу уставних судова у Бангладешу и Пакистану.

У Индији велики број закона регулише радноправни статус и уговоре са малолетницима у одређеним ограниченим околностима. Фокусирани на заштиту добробити деце, такви закони претпостављају важење правно обавезујућих уговора са малолетницима. На пример, према Закону о залози, уговори старатеља којима се уговара рад детета су ништави, осим под ограниченим условима. Према *OSHWC*

---

[388] Trevor Buck, International Child Law, London, 2014, стр. 238.

[389] Goonesekere, Savitri. "The Best Interests of the Child: A South Asian Perspective." International Journal of Lw and the Family, Vol. 8, No. 1, April 1994, стр. 140.

[390] О праву детета на образовање у Индији, Jan CM Willems, Children's Rights and Human Develompent, Anwerpen, 2010, стр. 790.

[391] Имамо чувени индијски филм Милионер из блата (*Slumdog millionaire*), као пример како деца у Индији живе од најранијег детињства, како привређују на најсуровије начине, те како се не испуњавају ни минимални стандарди из законских норми о заштити деце од експлоатације и злостављања.

[392] Goonesekere, Savitri. "The Best Interests of the Child: A South Asian Perspective." International Journal of Law and the Family, Vol. 8, No. 1, April 1994, стр. 142.

Кодексу, адолесцентима старијим од четрнаест година и млађим од осамнаест година, дозвољено је да раде у фабрици само тамо где се поштују строге процедуре. У Индији је посебно регулисан рад деце у уметничкој (филмској) индустрији. Закон у вези са децом уметницима значајно је измењен 2016. године и после те новеле измењен је и Закон о дечијем раду и његова пратећа правила. Закон о дечјем раду поставља општу забрану запошљавања или дозвољавања детету да ради у било ком занимању, осим као дете уметник у аудио-визуелној индустрији, укључујући филмове или телевизијске програме, или учешће у спорту као спортиста. Чак и ако уговор са малолетником садржи одредбе које штите добробит и безбедност детета, такав уговор ће се сматрати ништавим од почетка и неизвршивим осим ако се не примене изузеци. Нова правила о дечјем раду направила су корак напред у заштити деце уметника захтевајући од продукцијских куће и организатора догађаја да поштују минималне стандарде како би се осигурала добробит детета у спорту и забави. Регулисање запошљавања деце у филмској индустрији и индустрији забаве, није својствено само Индији, која поседује велике забавне системе попут *Болиwоод-а*, већ и западним развијеним државама. Тако, Аустралија и Велика Британија регулишу, такође, запошљавање деце у креативним процесима слично као у Индији.[393] Међутим, у Индији се јавља низ аномалија где се чини да је судска пракса из случајева о уговорном праву у супротности са постојећом праксом и законским оквирима. На пример, јавља се аномалија између случаја *Сине Стар* и Правила о дечјем раду. С обзиром на тумачење од стране индијских судова, уговори о делу са малолетницима нису признати према општем уговорном праву и не може постојати споразум којим се регулише приход или услови рада малолетника. Са друге стране, Правила о дечјем раду захтевају да се 20% прихода који дете оствари од продукције или другог (спортског) догађаја, уплати на банковни рачун малолетника. У таквом случају, приход малолетника се може сматрати минималном зарадом или како су се уговорне стране договориле. Међутим, продукцијска куће или организатор спортског догађаја могли би тврдити да уговори о делу са малолетницима (или њиховим старатељима) нису извршни и да се сходно томе исплаћују само минималне зараде према закону. Друга аномалија јавља се у односу између Закона о залози и одлуке у случају *Сине Стар.* Према Закону о залози, старатељи могу закључити уговоре којима се залажу услуге свог детета, ако је корист коју примају по уговору зарада за дететов рад. Овакве одредбе о залагању детета, тј. услуга које оно пружа, имплицирају да се дете сматра објектом, а не субјектом, тим пре, јер је предмет уговора о залози ствар. Ово је недопустив став који враћа ниво заштите права детета у доба од пре 100 година. Међутим, овде наводимо случај *Sine Star* који има велики значај у анулирању става да дете може бити предмет уговора о залози. Суд је у овом случају сматрао уговоре о услугама које су закључили старатељи ништавим због недостатка накнаде. Овде закон претпоставља да старатељи могу закључивати уговор о раду у име малолетника, али тумачење Закона о полицајцима истиче да су такви

[393] У Енглеској дете може да напусти школу и да заснује радни однос са пуним радним временом. Рад са непуним радним временом (*part time job*) регулисан је Законом о деци и младима из 1933 године, где је у зависности од узраста деце, (13, 14 или 15 година) регулисана врста посла коју могу да обављају, као и радно време, Jane Fortin, Childrens rights and the Developing Law, Cambridge, 2009, стр. 111.

уговори често ништави. Не налазимо могућим да у име малолетника његови старатељи могу у његово име закључити уговор о раду. Давање сагласности или одобрења представља довољан ниво заштите детета, док би уговарање у име детета, представљало гашење његове пословне способности која се манифестује кроз самостално одлучивање да закључи или не закључи уговор о раду. Даље, Правила о дечјем раду захтевају од продукцијске куће или организатора догађаја да обезбеди одређене мере добробити и безбедности, али малолетни спортиста који жели да преговара о одређеним клаузулама о спортској опреми, храни или енергетским напицима може сматрати да су такве клаузуле неизвршиве и ограничене на основне захтеве предвиђене законом о раду. Још једна аномалија настаје између Правила о дечјем раду која признају да је дете способно да да законски пристанак за учешће у аудио-визуелној или спортској активности и Закона о полицајцима, где детету недостаје правни капацитет и разумевање да да валидан пристанак. И поред става суда у случају *Sine Star* који је стао на страну заштите права детета, постоје и супротни примери - случај *Matai Matai против Džozefa Meri*. Према одлуци у случају *Sine Star*, уговори о услугама које су потписали старатељи у име малолетника били су ништави због недостатка адекватне и правичне накнаде. Супротно томе, у случају *Matai Matai против Džozefa Meri*, иако је случај о хипотеци, уговори које су потписали старатељи у име малолетника могу бити важећи. То значи да *Matai Matai против Džozefa Meri* признаје способност старатеља да наметну обавезу малолетнику.[394]

2.2. Боливија

Боливија је још једна од држава у Јужној Америци где постоји дуга традиција укључивања деце на црно тржиште радне снаге још од најранијег детињства. У Боливији су млађи малолетници редовно били радно активни. Влада Боливије је на иницијативу деце,[395] те њихових жеља, изменила 2014. године Закон о деци, тј. донела је нов закон[396] и омогућила деци да раде под специфичним условима већ са 10 година.[397] Тотално другачији приступ, по питању дечијег рада, заузет је у овом закону. Одступило се од дотадашње праксе да се до одређеног узраста детета забрани рад, што се сматра револуционарним приступом у овој области. Наиме, закон иде логиком да деца одређеног узраста (10-14 година) могу радити на одређеним врстама послова. Ово је изузетно добар приступ проблему дечијег рада, који посматра дете кроз развојни

24

[394] Shaun Star, Divyangana Dhankar, Major Differences in Minors' Contracts: A Comparative Analysis into the Validity of Contracts with Minors in the Sport and Entertainment Industry, Liverpool Law Review Vol. 42, 2022, стр. 218.

[395] Доношењу законодавних измена претходили су немири и сукоби деце са полицијом. Занимљива је чињеница да је председник Боливије Уго Моралес стао на страну деце, јер је као дете био радник, те су на тај начин окончани сукоби.

[396] Закон за децу и адолесценте (*Ley 548 Código Niño, Niña y Adolescentes*) усвојила је 3. јула 2014. године, Законодавна Скупштина Вишенационалне државе Боливије. Након проглашења Закона, 17. јула 2014. године у јавној церемонији у Председничкој палати, закон је ступио на снагу дана 4.августа 2014.године.

9

[397] Dena Aufseeser, Michael Bourdillon, Richard Carothers, Olivia Lecoufle, Children's work and children's well- being: Implications for policy, Development Policy Review, December 2017, стр. 254.

концепт и не узима искључиво узраст детета као одлучујући критеријум код забране дечијег рада, већ посматра врсту рада у садејству са узрастом детета. По овом схватању, нека врста рада ће бити апсолутно штетна по дете, од нпр. 12 година, док друга врста рада може бити корисна за дете истог узраста. Корисност, односно штетност рада је потребно утврдити у сваком конкретном случају. Приступа се детету као индивидуии из угла радног законодавства. Такође, нека врста рада могућа је без обзира на узраст детета. Тако, рад деце у оквиру породице и то посебно у пољопривреди, посматра се као оправдан без обзира на узраст детета.[398] Члан 128. Закона чак наводи и конкретне радње и облике рада које дете може да предузима - прописује да деца могу да сеју, жању и конзервирају пољопривредне производе. Обавеза да се дете штити од експлоатације и претераног рада лежи и на породици и на друштвеној заједници, тј. заштита деце има првенствено морални, а не правни карактер. Процену оправданости рада по дете, односно дозволу за рад на конкретном послу, даје локални заштитник за права детета. Дете не може да ради на опасним пословима који се налазе на посебној листи која се ажурира на сваких 5 година у сарадњи са удружењима послодаваца.[399] У погледу накнаде за рад, Закон у потпуности изједначава старије малолетнике са одраслим потпуно пословно способним лицима. Накнада за рад детета старијег од 14 година не може бити мања од оне које добија одрасла особа за исти посао. На тај начин старији малолетник стиче "еманципацију" у погледу зараде. Закон се не задржава само на квантификацији, већ говори о вредносним критеријумима за дете. Тако, када је у питању накнада за рад наводи се да она треба бити таква да омогућава "бољи квалитет живота". Претпостављамо да је

---

[398] Пољопривреда може бити опасна за децу због изложености опасним хемикалијама, као што су хемијски хербициди или пестициди, изложеност топлоти или временским условима, повреда на понављајућем раду и претњи које представљају животиње, гмизавци, инсекти, паразити и неке биљке. Када су у питању биљке, тј. узгајање биљака као облик дечијег рада, имамо пример Нигерије, где су чак и деца старости 4 године радила на узгајању пиринча. Деца су ангажована у многим активностима узгоја пиринча, а такве активности укључују садњу, пресађивање, наводњавање, плевљење, примену ђубрива, жетву, вејање и страшила на пиринчаним пољима. Деца пружају своју радну снагу недељно или дневно, а заузврат добијају зараду у новцу или натури. Видети, Ango Adamu Kamba, Mamman Muntaka, Muhammad Ahmad, Ndubueze, Precious Children Involvement in Rice Cultivation: Assessment of Their Role and Impact in Sokoto State, Nigeria, International Journal of Applied Agricultural Sciences Vol. 7. No. 2. 2021, стр. 96. Ова студија показала је следеће последице рада по децу на пиринчаним пољима: деца су трпела повреде током рада; узгајање пиринча онемогућавало је децу да се образују; деца су била изложена болестима; деца су током рада била гладна и изложена су изгладњивању; деца су била изложена пороцима и непристојном понашању; деца су била изложена прекомерном замору и прекомерном раду; дуг временски период који су проводила ван куће излагао је децу нездравим друштвеним групама и бандама.

[399] Под опасне послове се убраја неколико група послова. У прву групу спадају: берба шећерне трске и кестена; рад унутар рудника (специфични типови радова су наведени); риболов (осим у контексту породице или заједнице); прављење цигала; прављење алкохола; сакупљање отпада (где је отпад опасан); чишћење болница; рад у службама безбедности; рад у другим домаћинствима (у комбинацији са смештајем); рад у погонима за прераду гипса. Врсте послова које су забрањене под одређеним условима обухватају следеће послове: пољопривредни рад, узгој крупних животиња и грађевински радови (где су такви радови повезани) у складу са развојним потребама деце (не предузима се у породици или у оквиру заједнице); рад у каменоломима или зидарски радови; рад моделирања (где постоји еротски елемент); и уопште сви радови који се обављају ноћу, после 22х.

законодавац мислио на бољи ниво животног стандарда од онога који је дете имало пре него што је ступило на рад. На тај начин уведен је критеријум економске користи по дете, и то корисност која треба да буде конкретно видљива. Није у питању општа категорија. Потребно је двоструко одобрење да би дете било радно ангажовано: најпре од стране родитеља односно старатеља детета, а затим и од лекара који потврђује психичку и физичку зрелост детета да ради. Послодавац треба да обезбеди детету недељно два плаћена сата за образовање.[400] Радна недеља за малолетнике од 14-18 година не сме бити дужа од 40 сати. Малолетник не може радити ни дуже од 8 сати дневно, уз обавезу да се рад заврши до 22х. За децу млађу од 14 година рад не може трајати дуже од 30 сати недељно, односно највише 6 сати дневно. Када је реч о раду детета у домаћинству, што је обичајна пракса у Боливији, наводи се да уговор о раду треба да садржи конкретне активности детета: прање, пеглање, кување, чишћење. Деца не могу бити запослена у иностранству, нити је могуће да се деца запошљавају посредством приватних агенција за запошљавање, чиме је показана намера да држава спречи злоупотребе, да она искључиво контролише запослење деце и тиме да спречи злоупотребу и експлоатацију деце. Свако дете које је запослено има право на сва постојећа права из области социјалног осигурања.

Истиче се да је ово први закон на свету у чијој изради тј. обликовању норми су учествовала деца и који је уважио социјалну и културну реалност једне државе.[401] Закон гарантује деци да ће њихови интереси имати апсолутни приоритет; да су слободни и једнаки са одраслима и да поседују достојанство и права и да не смеју бити дискриминисани; да посебно не смеју бити у неповољном положају због свог пола; да могу слободно, активно и без ограничења да учествују у породици, затим у друштвеним, школским, академским, културним, спортским и рекреативним активностима у животу; да ће бити слушани и поштовани у свим областима живота и да могу изразити своје мишљење о свим питањима која их се тичу; да ће, у светлу културне разноликости земље, њихов лични и културни идентитет бити признат и поштован; да могу развити своје физичке, когнитивне, релацијске, емоционалне, менталне и друштвене способности на хармоничан начин, уз дужно поштовање за различите начине на које се деца односе једна према другима и њиховим животним условима; да морају бити у могућности да остваре своја права у складу са развојем својих способности, али морају да испуњавају и све веће обавезе које прате ова права. Као што можемо приметити, Закон даје широк круг права деци, али на крају истиче, сасвим оправдано, и да деца имају обавезе према породици и заједници.

Са друге стране, пример из Перуа показује како се жели утицати на то да се деца склоне са тржишта рада и да се примат да праву на образовање. Деца која касне, као и деца којој су руке прљаве не могу ући у учионицу чиме се показује да она раде на

[400] У Јужној Амрици је још с краја XX века десет држава одлучило да спроведе истраживања о утицају дечијег рада на образовање деце, Peter F. Orazem, Victoria Gunnarsson, Child labour, school attendance and academic performance: A review, International Labor Office, October 2003, стр. 13.

[401] Manfred Liebel, Protecting the Rights of Working Children Instead of Banning Child Labour, International Journal of Children's Rights Vol. 23, 2015, стр. 530.

плантажама.[402] Наводи се да у Јужној Америци деца која су радила имају мање шансе и мање могућности да буду укључена у криминалне активности и просјачење.

2.3. Малезија

Заштита деце од економске експлоатације представља кључни принцип који је у основи члана 32 Конвенције Уједињених нација о правима детета у коме се наводи: „Право детета да буде заштићено од економске експлоатације и од обављања било ког посла који је вероватно опасан или омета образовање детета, или штетан за здравље или физички, ментални, духовни, морални или друштвени развој детета". Државе потписнице су обавезне да утврде минималну старост за дозволу за запослење, да регулишу одговарајући број радних сати, да утврде услове за запослење и да предвиде релевантне казне или друге санкције како би се обезбедило ефикасно спровођење ових обавеза. У Малезији, запошљавање деце није забрањено и регулисано је Законом о деци и омладини из 1966. године. Регулисање права деце која раде у Малезији било је једно од кључних питања владе Малајске уније, након јапанске окупације. Услед економских тешкоћа које су владале током тог периода, многа деца су се окренула раду као облику преживљавања за себе и своје породице. С обзиром на то да школе тада нису биле лако доступне свој деци, није се чинило разумним спречавати децу да раде. Истовремено, стопа малолетничке делинквенције била је висока. Од два основана одбора на државном нивоу, један је требало да испита проблеме малолетничке делинквенције, док је други требало да регулише положај деца која раде. Напори ових тела довели су до каснијег усвајања два кључна правна акта о деци: Уредба о малолетничким судовима из 1947. године, којом је основан Суд за малолетнике и којом су донете одредбе које су се односиле на посебне потребе деце, Уредба о деци и младима из 1947. године, која је донета ради регулисања радног ангажовања деце. Према малезијском Закону о пунолетству из 1971. године, старост од 18 година је била утврђена као старосна граница пунолетства. У Малезији не постоји посебан закон који потпуно забрањује дечји рад. Када је Закон о деци и младима усвојен 1966. године, њиме је укинута претходна Уредба о деци и младима из 1947. године, која је утврђивала минимални узраст од 8 година за децу која раде. Ово је јединствени пример у упоредном праву да се регулише и омогућава да деца тако ниског узраста раде. Уважавајући историјске и обичајне норме, као и потребе датог друштва, не налазимо да је могуће разматрати да дете пре навршене 10.године буде на било који начин радно ангажовано. Важећи Закон, који се примењује само на државе Малајског полуострва, не прописује такву минималну старосну границу. Члан 1А, који је ступио на снагу путем Закона о деци и младима из 2010. године (Закон А1386), дефинише дете као „сваку особу која није навршила петнаесту годину живота". У поређењу са том дефиницијом, „млада особа" подразумева сваку особу „која, будући да није дете, није навршила осамнаесту годину живота". Ово је, такође, приступ који није могуће видети у другим државама да се разликују деца од младих особа, као и да се појам детета везује за узраст до 15 година. Имајући у виду овакве одредбе, не делује нелогично

[402] Dena Aufseeser, Michael Bourdillon, Richard Carothers, Olivia Lecoufle, Children's work and children's well- being: Implications for policy, Development Policy Review, December 2017, стр. 250.

претходно решење да се регулише рад деце од само осам година. Ниједно дете или млада особа „не сме бити, нити ће од ње бити захтевано или дозвољено да буде ангажовано на било ком опасном послу или било ком послу осим оном наведеном у овом закону".[403] Послови који су дозвољени детету су лаки послови прикладни његовим способностима у било којој активности коју обавља његова породица, или јавна забава, у складу са условима лиценце издате према Закону, рад одобрен или спонзорисан од стране Савезне владе или владе било које државе, и спроведен у било којој школи, установи за обуку или броду за обуку. Такође, прописује се шегртовање по писаном уговору који је одобрио генерални директор коме је копија таквог уговора поднета.[404] Млада особа може бити запослена у било ком послу поменутом у закону - било који посао који одговара њеном капацитету: помоћни кућни послови, канцеларијски посао, посао у продавници (укључујући хотеле, барове, ресторане и тезге), посао у фабрици, радионици, кућном пансиону, позоришту, биоскопу, клубу или удружењу, индустријском предузећу прикладно његовом капацитету, и на било ком пловилу под личном одговорношћу његовог родитеља или старатеља.[405] Ниједно дете или млада особа запослена на било ком послу неће у било ком периоду од седам узастопних дана бити обавезна, нити ће јој бити дозвољено да ради више од шест дана.[406] Закон изузетно води рачуна о заштити деце од прекомерног и ноћног рада. Тако, ниједно дете запослено на било ком послу неће бити обавезно или му неће бити дозвољено да ради у складу са следећим ограничењима: током вечери, између 20 часова и 7 часова ујутру следећег дана (ово ограничење се не односи на дете запослено на било којој јавној забави; дуже од 3 сата узастопно без паузе за одмор од најмање пола сата; дуже од 6 сати дневно; ако дете иде у школу, у периоду који заједно са временом које проводи похађање школе, прелази 7 сати; започиње рад било ког дана без периода од најмање 14 узастопних сати слободних од рада. За разлику од деце, младим особама је дозвољено да раде уз следећа ограничења: између 20 часова и 6 часова ујутру следећег дана; дуже од 4 сата узастопно без минималне паузе од 30 минута; дуже од 7 сати у било ком дану; ако млада особа иде у школу, у периоду који заједно са временом које проводи похађајући школу прелази 8 сати; започиње рад било ког дана без периода од најмање 12 узастопних сати слободних од рада. Ова ограничења се не примењују на младе особе запослене у пољопривредном предузећу, јавној забави или на било ком пловилу. У Малезији је присутна недоследност поводом дефинисања појма детета. Члан 3 Закона о фабрикама и машинама из 1967. године дефинише „младу особу" као сваку особу која није навршила 16 година. Ниједна млада особа не сме обављати посао који укључује управљање, опслуживање или близину било које машине.[407] Ово ограничење се неће примењивати на младе особе које нису млађе од четрнаест година и похађају курс наставе у државној техничкој школи или другој образовној институцији или нису млађе од петнаест година ако обављају признати шегртски стаж. Према члану 28, ставу 4. истог закона, предвиђа се да

[403] Члан 2, став 1, (Закон 350).

[404] Члан 2, став 2, (Закон 350).

[405] Члан 2, став 3, (Закон A1386).

[406] Члан 4 (Закон 350).

[407] Члан 28, став 1 Закона о фабрикама и машинама из 1967. године.

инспектор може захтевати од власника или станара да предузме одговарајуће и ефикасне мере како би се спречио улазак младих особа у просторије или било који њихов део, у којима су инсталиране машине, осим на организоване посете фабрикама у образовне сврхе, у ком случају ће се предузети све могуће мере предострожности како би се осигурала безбедност младих особа. Закон о снабдевању електричном енергијом из 1990. године (Закон 447) ограничава али не забрањује у потпуности запошљавање деце. Према члану 50, ставу 1, ниједан носилац лиценце или управа не смеју запослити или дозволити да буде запослена било која особа млађа од шеснаест година у било којој служби која укључује управљање, одржавање, или близину опреме под напоном која није ефикасно изолована.

Положај деце која раде у Малезији је веома лош. Подаци који приказују стварно стање деце која раде у Малезији су ограничени. Званични извештају су оскудни, а студије на националном нивоу не постоје.[408]

2.4. Етиопија

Културолошки посматрано, Етиопија је једна од држава које су синоном за сиромаштво, како у свету, тако и на Афричком континенту.[409] Према Националном истраживању о дечијем раду из 2015.године, 51% деце у Етиопији је било радно ангажовано. У региону Амхара, ова бројка расте на 64%, при чему је 30% деце укључено у опасни дечји рад.[410] Деца могу имати штетне ефекте од неке радне активности или обрнуто имати користи од ње, у зависности од низа карактеристика: њиховог узраста, снаге, удаљености коју треба прећи да би се стигло до радног места,[411] могућности учења нових вештина, могућности дељења активности са вршњацима, времена проведеног на раду сваког дана, односа са послодавцем, новчане

[408] Студија о ситуацији дечјег рада спроведена на укупно 454 деце која раде у четири државе у Малезији открила је да је више од половине (63%) деце емоционално злостављано, 27% је било изложено физичком злостављању, а најмање 10% је било сексуално злостављано. Већина анкетиране деце била је незадовољна својим тренутним послом и постојало је кајање због тога што нису похађали школу. Малезијски закон и закон у Енглеској и Велсу изгледа да се слажу по питању запошљавања деце и њиховог обавезног узраста за завршетак школовања. Из перспективе енглеског права, уговори о раду су важећи ако уговор није суров или угњетавајући према младим особама. Малолетник је као резултат тога одговоран свом послодавцу, и слично, малолетник ће имати уговорни регрес против послодавца ако послодавац прекрши уговор. Видети, Rosmawani Che Hashim, Farah Nini Dusuki, Minors and their incapacity to contract: A revisit, UUM Journal of Legal Studies, Vol. 14, No. 1, 2023, стр. 281 i dalje.

[409] Za dečiji rad u Africi videti За дечији рад у Африци видети, Keetie Roelen, Inka Barnett, Vicky Johnson, Tessa Lewin, Dorte Thorsen, Giel Ton, Understanding Children's Harmful Work: The Methodological Landscape, у James Sumberg, Rachel Sabates-Wheeler Children's Work in African Agriculture: The Harmful and the Harmless, Bristol, 2023, стр. 59.

[410] Cécile Fanton d'Andon, Claire Greene, Catherine Pellenlj, Tesfahun Melese Yilma, Muriel Champy, Mark Canavera, Chiara Pasljuini, Child Labor and Psychosocial Wellbeing: Findings from Ethiopia, International Journal of Enviromental Research and Public Health, June 2022, стр. 1.

[411] Када је дете смештено далеко од куће, родитељи обично немају начина да се увере да је њихово дете добро храњено и збринуто и да није физички или сексуално злостављано. Они не знају да ли је њихово дете касније било жртва трговине људима или је регрутовано за нешто много опасније од рада у домаћинству који је био организован. Када дете напусти породични дом, породица неретко и не зна где се оно налази.

надокнаде коју добијају од ангажовања у таквом раду. Начини на које ће услови рада утицати на различите димензије благостања детета, од образовања[412] до здравља, могу се разумети само када се уклопе у шири лични и породични контекст сваког појединачног детета. У Етиопији су породице кључна заштитна јединица за благостање деце, потенцијално нудећи предвидљив, охрабрујући и брижан простор у којем се деца могу осећати надгледано и развијати емоционалну равнотежу, самопоштовање, самосталност и механизме суочавања са стресом.[413]

[412] О односу дечијег рада и образовања у Етиопији, Keetie Roelen, Inka Barnett, Vicky Johnson, Tessa Lewin, Dorte Thorsen, Giel Ton, Understanding Children's Harmful Work: The Methodological Landscape , u James Sumberg, Rachel Sabates-Wheeler Children's Work in African Agriculture The Harmful and the Harmless, Bristol, 2023, стр. 67.

[413] Cécile Fanton d'Andon, Claire Greene, Catherine Pelleny, Tesfahun Melese Yilma, Muriel Champy, Mark Canavera, Chiara Pasyini, Child Labor and Psychosocial Wellbeing: Findings from Ethiopia, International Journal of Enviromental Research and Public Health, June 2022, стр. 12.

turnitin Page 186 of 285 - Integrity Submission Submission ID trn:oid:::28772:330371511

V Право детета на образовање и(ли) право детета на рад

1. Теоријска поставка односа права на образовање и права на рад

Истиче се да се однос права детета на рад и права на образовање налази у самом центру разматрања најбољег интереса детета код запошљавања. Тешко да је могуће замислити да се дете редовно школује и да, у исто време, бива радно ангажовано током дужег временског периода. Проблем између ова два права састоји се у томе што, са једне стране, постоји намера да дете и пре пунолетства, уколико постоји потреба за тим, уђе на тржиште рада, док, са друге стране, право детета на образовање подвлачи обавезност основног и средњошколског образовања, тј. обавезност образовања до навршене 14 или 15 године детета.[414] Пре дубље анализе, *a priori,* сматрамо да је потребно повезати ова два права и ускладити их тако да дете може да заврши обавезно основно образовање, а тек након тога, да се правно омогући да дете може да уђе на тржиште рада, односно да има законску могућност да се запосли.[415] Налазимо да дете не може, пре него што наврши тај узраст потребан за завршетак основног образовања од 14 година, да буде подобно да заснује радни однос.

При промовисању и залагању за примат јендог од ова два права, истичу се позитивни и негативни ефекти рада и образовања на дете. Извесне вештине које се током радног процеса стичу деца не могу да науче нити искусе у образовном процесу. Рад код деце изазива активан приступ решавању проблема и доприноси повећању самопоуздања. На тај начин се деца припремају да решавају много активније проблеме које ће имати као одрасле особе. У многим друштвима рад деце се посматра као начин на који се она укључују у породицу, постају део породице, те заслужују поштовање других (одраслих) чланова породице. Међутим, посматрајући породицу и породично окружење у контексту права детета на рад, постоји и другачија слика. Наиме, дете може радити и тражити да се укључи на тржиште рада услед негативних утицаја породице - као вид бега од породичних притисака и породичних стега.[416]

Уколико из било ког разлога дете не похађа школу или се не образује на други начин, повећава се шанса да оно буде запослено, тј. да уђе на тржиште рада. Ако се

---

[414] И студије утврђују да рад негативније делује на образовање деце ако су она млађег узраста, Lorenco Guarcello, Scott Lyon, Furio Camillio Rosati, Child Labour and Education for All: an issue paper, University of Rome "*Tor Vergata*", June 2008, стр. 26. Стога је неопходно да се искорени дечији рад у млађем узрасту детета, те да у млађем узрасту примат има право детета на образовање у односу на право на рад. Такође, наведена студија је утврдила да рад деце у оквиру породичног домаћинства има мање негативних ефеката на образовање детета, него када је дете радно ангажовано изван породице (на тржишту рада).

[415] Везу права детета на образовање и могућности запослења имамо и на пољу пресељења детета из једне средине у другу. Наиме, у тзв. *релоцатион* случајевима, суд у једном од тринаест критеријума процене да ли је пресељење у најбољем интересу детета, процењује и "практичне предлоге родитеља за пресељење детета укључујући смештај, школовање и запослење", Rhona Schuz, The Hague Child Abduction Convention: A Critical Analysis, Oxford, 2013, стр. 83.

[416] William Myers, Jo Boyden, Child Labour: Promoting the Best Interests of Working Children, Save the Children, London, 1998, стр. 13.

turnitin Page 186 of 285 - Integrity Submission Submission ID trn:oid:::28772:330371511

дете не образује логично је да ради, јер се поставља питање шта ће дете које има 15 или више година радити ако се не образује или не привређује - није запослено. Неретко се у земљама у развоју, као и у сиромашним земљама, иако постоји воља родитеља, јавља случај да се од већег броја деце само нека или једно дете може школовати. Родитељи тада имају избор да одаберу једно дете или децу која ће се школовати, услед недостатка материјалних средстава, док ће друга деца бити "принуђена" да раде. Принуђена, не у смислу мана воље, односно противправног утицаја на њихову вољу, односно принудни рад, већ фактичке потребе да раде јер је то једини начин за њихову или егзистенцију њихове породице. Решење проблема налазимо у томе да образовање буде приступачно, тачније, бесплатно за сву децу, као и да остале околности везане за остваривање права детета на образовање буду такве да деци оно буде приступачно (бесплатни удзбеници, храна, школске и ваншколске активности). Неретко се, посебно у теорији, превише пажње поклања праву детета на образовање и ово право се неоправдано глорификује и издиже изнад осталих права. Ово посебно у светлу чињенице да се некада деца нису или уопште образовала или су имала низак ниво образовања. Такође, није ни само право на образовање исто за сву децу, ниво образовања који се добија у квалитетној школи у богатом делу града, различит је од образовања у сиромашном делу државе или града где је по правилу ниво образовања изузетно низак, повезан са криминалом и злостављањем детета у школи. Инсистирање на образовању *per se*, без стицања потпуне слике, занемарује друга права детета и не утиче на развој детета правилно.[417] Инсистирање на формалном образовању, кроз које се не стиче никаква вештина и способност за дете, посебно у адолесцентском периоду када дете постепено прелази у свет одраслих, може довести до тога да дете постане бескористан члан друштва који има формално образовање које ничему не служи. Деца не изражавају увек своје идеје о раду експлицитно говорећи о раду, већ наглашавају да желе да зараде новац, да буду корисни, да помогну својој породици или да стекну нова искуства у свету одраслих. Утврђено је да, под одређеним околностима, деца и млади који раде уз школу постижу боље образовне резултате од својих вршњака који не раде. Деца кроз свој рад могу да стекну знања и компетенције које јачају њихово садашње и будуће учешће у друштву.[418]

Иако се често истиче да би прописивањем обавезности образовања могао да се елиминише дечији рад, то не можемо узети без резерве. Најпре, стога што обавезност образовања треба да повлачи и то да такво образовање буде бесплатно за сву децу. Ако се уведе обавезност образовања без омогућавања да образовање буде бесплатно, сиромашне породице - родитељи и деца неће моћи да остваре то право. Фактичка

[417] Занимљиво је да су некада најбогатији слојеви друштва своју децу "терали" на рад и потпуно занемаривали право на образовање. Тако, уколико би родитељи захтевали да деца раде и на тај начин издржавају себе, иако су богати, држава ништа није могла да учини да заштити право детета на образовање. Родитељско право имало је примат, Daniel Monk, Parental Responsibility and Education: Taking a Long View, u Rebecca Probert, Stephen Gilmore, Jonathan Herring, Responsible Parents and Parental Responsibility, Oxford, 2009, стр. 147.

[418] Manfred Liebel, Philip Meade, Iven Saadi, „Brauchen Kinder ein Recht zu arbeiten? Kindheitskonzepte und Kinderarbeit", In *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Jg. 62, Heft 43, 2012, стр. 37.

ситуација у којој се родитељи налазе натераће их да се дете под њиховим утицајем или самостално окрене стицању основних животних средстава. У прилог фаворизовања рада детета, истиче се да, неретко, деца која се школују уједно и раде, и то примарно из разлога да би обезбедила новац потребан за школовање. Улога државе на овом месту је од огромног значаја имајући у виду да, уколико жели да деца не раде од најранијег доба, треба да обезбеди слободно и бесплатно образовање за сву децу. Неспорно је да образовање детета изискује одређене трошкове, а сиромашним породицама ти трошкови представљају препреку да би се њихова деца образовала.

Међутим, постоји и обрнута правилност, да се у земљама у развоју услед урбанизације повећава број деце која раде, јер породице иду из сеоских у градске средине услед потраге за бољим животом, а тада деца постају чланови породице којој је примарна делатност привређивање, не и образовање.

Оно што је заједничко, и код рада и код образовања, јесте да је реч о социјализацији детета, а питање је само која од ове две активности има већи степен социјализације, и то посебно када је реч о старијој деци, адолесцентског периода, старијим малолетницима. Иако се претежно даје предност праву на образовање, као активности која боље утиче на развој детета, то можемо у потпуности пихватити када су у питању млађи малолетници, нпр. деца од седме до четрнаесте године. Међутим, старија деца могу комбиновати рад и образовање, тј. и рад и образовање имају готово идентичну улогу при социјализацији и правилном развоју детета.

Постоји један занимљив приступ, а то је да се уместо претходног одређивања за остваривање права детета на рад или за забрану дечијег рада, процењују позитивни и негативни ефекти које рад може имати на добробит детета.

Имајући у виду да је рад једна активност, ступање у одређене односе са другом децом и другим људима развија социјални део личности детета. Рад омогућава деци да имају већи степен контроле над својим животом. Излазећи из школског или кућног окружења које за неку децу није такво да пружа могућност развијања, радом се стиче извесна сигурност и самопоуздање детета. Ово се посебно односи на случај када дете успешно обави задати посао и када му то пружи осећај вредности и задовољства. То је уско везано са добијањем новчане накнаде за обављени посао. Тиме што дете ступа на тржиште рада то представља одређени знак признања друштва детету и осећаја да је (приближно) једнако вредно у области рада, а и иначе у друштвеном животу. У прилог томе да се дечијим радом не угрожавају друга права детета, истиче се да је и образовање облик рада деце. Не бисмо могли да се сложимо са овако екстремним схватањима.

Може се приметити да се код права детета на рад, прожимају два става. Један који истиче право на партиципацију детета, где се право на рад сматра као једна од еманација овог права, те, у складу са тиме, да дете има слободу одлучивања. Друга линија води ка томе да се примарно посматра заступање, репрезентација детета, те се дете посматра као рањива категорија и јединка којој је потребна заштита кроз забрану

експлоатације и дечијег рада. Дечији рад се овде посматра и поистовећује са експлоатацијом детета. Чак је и Карл Маркс говорио да постоји сличност између капиталиста и родитеља у погледу експлоатације деце. Када је реч о партиципацији детета у области права на рад, напомињемо да било какве норме и практични прописи треба да укључе децу која раде, тј. децу адолесцентског периода, у доношење одлука, те да деца буду консултована у том процесу јер се наведене норме односе на њих. То је императив постављен и у члану 12. Конвенције о правима детета који потврђује да дете има право изнешења мишљења о свим питањима која се тичу њега.

Однос образовања и рада није могуће, нити пожељно, посматрати само глобално јер постоје специфичности датог друштва и државе које треба узети у обзир. Тако нпр. анализа седмогодишњака који је радио, а није похађао школу, у земљи где школовање обично почиње са девет година може довести до сасвим других закључака, него у случају да је дете са седам година почело да ради у земљи где школовање почиње са седам година. Слично томе, посматрање дванаестогодишњака који не иде у школу у земљи где дванаестогодишњаци обично иду у основну школу, може имплицирати сасвим другачији приступ него у земљи где тринаестогодишњаци похађају средњу школу. Ово нам говори да иако проблематика дечијег рада у савремено доба има глобални, општи приступ, специфичности друштвеног и обичајног оквира датог друштва намећу уважавање истих при (правној) регулацији.

Деца не похађају школу, или је напуштају пре редовног завршетка, с обзиром на то да је породици, услед сиромаштва, потребан економски допринос деце да би преживела. Деца раде и доприносе кућном буџету на различите начине, као што су, брига о млађој деци и набавка намирница да би одрасли могли радити изван куће. Услед тога што у многим државама основно образовање није бесплатно а потребни су приходи породичном буџету, деца не похађају школу. Избор између образовања и економске стабилности породице решава се у корист стицања материјалних добара, тачније голе егзистенције.

2. Дуално образовање

У нашем праву, основно образовање је обавезно, а ученику који је навршио 15 година живота престаје обавеза похађања школе истеком те школске године. Ипак, школа је дужна да ученику који је навршио 15 година живота, а није стекао основно образовање и васпитање, на његов захтев или на захтев његовог законског заступника, омогући школовање до навршених 17 година живота. Малолетни ученик који је навршио 15 година живота може да настави стицање образовања по програму функционалног основног образовања одраслих. Наше право не ограничава заснивање радног односа захтевом који се тиче обавезног школовања, а који предвиђају међународни стандарди, тако да би и малолетник од 15 до 17 година могао да закључи уговор о раду, иако још увек похађа основну школу. Иако се може учинити да је очигледно неусклађено са међународним стандардима, овакво законско решење није супротно Конвенцији МОР број 138. Уговорницама Конвенције је допуштено да националним прописима омогуће и запошљавање или рад особа која имају најмање 15

година, а још нису завршила обавезно школовање под условом да рад задовољава одређене строго утврђене услове. Налазимо да постоји потреба, ако не законским текстом, оно подзаконским актима регулисати нормама потребу да се запосле малолетници који нису завршили обавезно образовање. Тако надлежни министар за послове рада, као и министар надлежан за послове образовања, могу утврдити делатности у којима се може дозволити запошљавање лица која испуњавају општи услов за заснивање радног односа, али нису завршила основну школу. Потребно је уредити и још неке детаље везане за радни однос ових лица - максимални број радних сати, забрана ноћног рада, забрана рада на опасним пословима и друге услове рада ових лица.

Закон о дуалном образовању[419] уређује права и обавезе школе, послодавца и ученика и њихових законских заступника, у вези с реализацијом наставе у систему средњег стручног образовања и васпитања. Реч је о систему у ком се, кроз комбиновање теоријске наставе и вежби у школи с учењем кроз рад за послодавца, стичу и развијају знања и вештине у складу с потребама тржишта рада. Правни однос ученика и послодавца се регулише једним специфичним уговором - уговором о учењу кроз рад, који ученик или његов законски заступник могу закључити само са послодавцем који је претходно са школом закључио уговор о дуалном образовању. У случају раскида уговора о учењу кроз рад, школа је дужна да ученику организује учење кроз рад у истом образовном профилу код другог послодавца. Ако за то нема могућности, школа је дужна да ученику обезбеди услове да заврши започето школовање, у складу са законом којим се уређује средње образовање и васпитање. Одредбе овог закона примењују се на део средњег стручног образовања и васпитања за образовне профиле у трајању од три, односно четири године и мајсторско и специјалистичко образовање, као и образовање за рад у трајању од две године, у складу са законом.[420]

Оно што је рад који је добар и користан за једно дете, не мора бити рад који је користан по развој другог детета. Такође, корисност рада код деце зависи још од три фактора: узраста детета, социјално економског статуса и психолошког профила детета. Корисност рада умногоме зависи од узраста детета, јер један облик рада може бити штетан по развој млађег детета, док исти рад може бити користан по развој старијег детета - адолесцента. Рад доноси низ позитивних аспеката за адолесценте, па они себе доживљавају као оснажене и стичу самопоуздање и самопоштовање, те стичу осећај да им рад даје друштвену тежину и да је неопходан за њихове породице и заједницу. Путем рада адолесценти проналазе пријатеље и уче ствари које их школа не учи, пре свега, како да стекну независност.[421]

---

[419] "Службени гласник РС" број 101/2017, 6/2020, 76/2023.

[420] За дуално образовање у Србији видети, Габријела Грујић, Национални модел дуалног образовања: Пут у будућност Србије, Београд, 2020.

[421] Briggite Röder, "Kinderarbeit heute – Perspektiven für die Ur- und Frühgeschichte", In *Lebenswelten von Kindern und Frauen in der Vormoderne: Archäologische und anthropologische Forschungen in memoriam Brigitte Lohrke,* ur. Raimar W. Kory, Berlin: Curach bhán , 2015, стр. 279.

Рад по дете сиромашног статуса може бити користан јер доприноси његовом бољем економском статусу и статусу његове породице. Даље, дете које има предузимљив карактер, које жели да напредује и амбициозно је, показаће изразиту жељу за радом, док пасивно дете, оно дете које нема активан став према раду, неће хтети да ради. Поред неких очигледно штетних облика рада по дете, који требају бити забрањени (рада у тешкој индустрији, играма на срећу, ноћни рад, рад на пословима где има хемијских материја), најчешће је реч о пословима који имају и корисне и штетне ефекте по дете. Тешко је рећи да рад има апсолутно позитиван или апсолутно негативан ефекат по дете.

Комбиновање стручног оспособљавања са основним образовањем одувек је била популарна идеја, посебно у контексту образовања деце из угрожених група, која вероватно неће наставити даље образовање. Многи родитељи фаворизују стручно образовање у односу на академско, гајећи преференције да њихова деца науче занат.[422] Међутим, утврђено је да је тешко пружити смислено стручно образовање деци којој недостају основне вештине писмености и рачунања.[423]

3. Рад ученика у оквиру званичних образованих програма

У оквиру стандарда МОР поводом минималног узраста од 15 година за заснивање радног односа постоји изузетак а то је уколико малолетник ради у школама за опште, стручно или техничко образовање или у другим установама за обуку, као и у предузећима у оквиру званичних програма обуке који је одобрио надлежни орган. У питању су делатности у оквиру којих се пружају услуге, производња, продаја и друге делатности којима се унапређује или доприноси рационалнијем и квалитетнијем обављању образовања и васпитања а коју образовна установа може обављати у функцији образовања и васпитања. На оваквим облицима рада не могу бити ангажовани ученици млађи од узраста од 15 година, док старији могу бити укључени само под посебним условима. Могућност радног ангажовања у оквиру образовних програма је уствари општа норма којом се омогућава комбинација рада и образовања, како је код нас уређено Законом о дуалном образовању. Потребно је посебно водити рачуна о заштити малолетника док се налази на раду код послодавца, посебно јер се такав рад одвија не у оквиру радног процеса, већ и даље постојећег образовног процеса, који је делимично и привремено измештен код послодавца. Ту се крије опасност да малолетник, јер се не примењују норме радног законодавства, буде (радно) експлоатисан под окриљем образовног процеса.[424] Са друге стране, дете има одређену врсту одговорности за рад који обавља и почиње да стиче свест о радном процесу.

---

[422] Одлука о образовању детета само је један вид вршења родитељског права. Не само избор између образовања и рада, већ родитељи имају овлашћење да одаберу и одобре учешће детета у школским образовним програмима, попут религијског образовања, Malgorzata Fuszara, Beata Laciak, "Pro Family Policy" in Poland in theNineties, u Mavis MaClean, Making Law for Families, Oxford, 2000, стр. 118.

[423] International Labour Office, Child Labour: A textbook for university students, Geneva, 2004, стр. 128.

[424] Спречавању радне експлоатације деце доприноси и Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање, чијим је одредбама експлоатација одређена као рад који није у најбољем интересу детета и ученика, а у корист је другог лица, установе или организације.

Реч је о намери да се већ поменута теоријска дебата о примату права на образовање односно права на рад детета, реши тако што ће се комбиновати ова два права - дете ће у оквиру образовног процеса почети са "лакшим", неформалнијим обликом рада и на тај начин негде и само одлучити да ли је за наставак образовања или, пак, за потпуно укључивање у радни процес. У питању је својеврсно тестирање детета на прагу савремене радне арене. Нека истраживања указују да се образовање деце значајно смањује и кад дете ради са непуним радним временом (*парт тиме јоб)*,[425] а не само када заснује радни однос са пуним радним временом.[426] Резултати истраживања у неким савезним покрајинама Немачке показују да је 42 до 51,8% деце школског узраста било привремено запослено уз школовање током школске године.[427] Друга истраживања иду толико далеко да доводе у везу дечији рада са повећаним коришћењем алкохола и психоактивних супстанци.[428]

4. Запошљавање деце у спорту и индустрији забаве

Пословање спорта и забаве еволуирало је у глобалну индустрију која доноси милијарде евра профита. Радно ангажовање деце у медијима, пре свега, у филмској и музичкој индустрији представља једне од најисплативијих области у оквиру дечијег рада. Тако, Делфос (*Delfosse*) описује учешће деце у медијским продукцијама, као „елитни дечји рад" који се јасно разликује од дечјег рада у другим областима. Оно што привлачи децу у овим областима и чини да су послови посебно атрактивни, јесу изгледи за високом зарадом, јавно признање и интересовање, као и могуће будуће шансе да постану филмска звезда или фото-модел.[429]

Деца глумци и млади спортисти су постала важан део спортског и забавног система. Граница уласка у професионални спорт све је нижа. Сведоци смо да се нпр. у фудбалу, у најуспешнијим светским тимовима такмиче малолетници, односно деца од 16 и 17 година. Та деца, потписују професионалне уговоре већ са 12 или 13 година, тј. у њихово име то чине њихови законски заступници, или чак и менаџери. Образовање деце професионалних спортиста и уметника готово да стаје са потписивањем тих уговора. Истиче се и да дете које зарађује од спорта треба да самостално доприноси свом издржавању, као и да, с обзиром на то да су износи накнада која остварују на

[425] Слобода кретања радника у оквиру ЕУ је једна од основних слобода. Поставило се питање да ли се ова слобода односи и на неформалне облике запослења, не само на радни однос. Правила о слободном кретању радника односе се и на рад са непуним радним временом, Stephen Weatherill, Cases and Materials on EU Law, Oxford, 2010, стр. 407.

[426] Ali Eryilmaz, Rıdvan Kumek, Hafiz Bek, Comparing Child Laborers and Not-Working Children: Subjective Well-Being, Engagement and Motivation to Study, European Journal of Educational Sciences, June 2020 edition Vol.7 No.2, стр. 181.

[427] Melanie Garbas, „Kinderarbeit in den Medien: Zwischen Schutzanspruch, Interessenwahrung und Selbstverwirklichung", *Diskurs Kindheits- und Jugendforschung 4*, No. 1, 2009, стр. 95.

[428] Nuno Ferreira, Working Children in Europe: A Socio-Legal Approach to the Regulation of Child Work, European Journal of Comparative Law and Governance, Vol. 4, No. 1, 2017, стр. 87.

[429] Melanie Garbas, „Kinderarbeit in den Medien: Zwischen Schutzanspruch, Interessenwahrung und Selbstverwirklichung", *Diskurs Kindheits- und Jugendforschung 4*, No. 1, 2009, стр. 93.

основу уговора велики, не би било правдено да га само родитељи издржавају.[430] Недостатак јасних правила и претежно уговорно регулисање говори да су малолетници угрожени ако њихови уговори који садрже клаузуле о заштити и добробити спортиста нису признати од стране правних система услед пословне неспособности. Поред традиционалних спортова и учешћа малолетника у њима, све је већа популарност спортова у електронској форми. У тој области влада потпуно одсуство регулације и злоупотребе су велике.

Правни системи пружају различите нивое заштите за малолетнике, а спорт је специфична грана уговорног права, приватна међународна управна тела и спортске институције су успоставиле сопствене скупове правила за заштиту малолетника. Логично је да најпопуларнији спорт на свету повлачи и највеће учешће малолетника. Тако, међународно управно тело за фудбал је успоставило *FIFA* Правилник о статусу и трансферима играча (*RTSP*), којим се забрањује међународни трансфер малолетника, осим у одређеним ограниченим околностима. *FIFA* је имплементирала *RTSP* како би спречила изложеност младих играча емоционалној и физичкој штети, финансијској експлоатацији и трговини људима кроз бављење фудбалом.[431]

Примењујући члан 19. *RTSP*-а, *FIFA* је санкционисала бројне међународне клубове због кршења правила о међународним трансферима малолетника. Неки облици уговора о професионалном пружању услуга са малолетницима признати су у Аустралији и Великој Британији, али уговори са међународним клубовима неће бити дозвољени док фудбалер не достигне пунолетство. Један од разлога могу бити строга правила о међународним трансферима за малолетне фудбалере према политикама *FIFA*.

Склапање уговора о професионалном пружању услуга са спортским клубовима или уговора о подршци брендовима ради примања накнаде, доступно је малолетницима у Аустралији и Великој Британији. Ови уговори се сматрају, према доктрини о пословној способности малолетника, корисним уговорима по малолетнике о пружању услуга, под претпоставком да њихови услови нису оптерећујући за малолетног спортисту. Малолетни спортисти преузимају ризик који представља непостојање уговора о услугама тако што верују другој страни да ће испунити своју уговорну обавезу. Накнада из уговора није доступна малолетницима због њиховог недостатка пословне способности, али само испод законског узраста за заснивање радног односа. Даље, квази-уговорна средства, слична реституцији, могу се користити од стране малолетника само ако су завршили промоцију бренда или су учествовали у спортском догађају.

---

[430] Мира Алинчић, Дубравка Храбар, Дијана Јаковац-Лозић, Александра Кораћ Граовац, Обитељско право, Загреб, 2007, стр. 451.

[431] Shaun Star, Divyangana Dhankar, Major Differences in Minors' Contracts: A Comparative Analysis into the Validity of Contracts with Minors in the Sport and Entertainment Industry, Liverpool Law Review Vol. 42, 2022, стр. 224.

Разлог за неспособност малолетника да склопи уговор произилази из недостатка разумевања правних норми у уговору. У Индији, *WADA* Кодекс ставља одговорност на малолетне спортисте да буду упознати са антидопинг правилима и да обезбеде њихово поштовање лично и од стране лекара који их лече. Ако су малолетници способни да имају знање које их води ка томе да буду обавезни спортским правилима о допингу аномалија је да индијски судови инсистирају да њихови уговори не постоје због немогућности разумевања правних прописа. Сукоб додатно настаје у вези са континуитетом школовања који потврђују Правила о дечјем раду, која стављају одговорност на организаторе догађаја или турнира да осигурају да ниједно дете не прекине образовање или не ради више од 27 узастопних дана или дуже од пет сати дневно.

Професионални уговори о забави или спорту које су закључили малолетници који спадају у категорију корисних услуга сматрају се важећим и извршним против малолетника. Међутим, постоје бројни случајеви у којима уговори о услугама са малолетницима не потпадају под овај изузетак и нису могли бити спроведени против малолетника. Такви случајеви могу настати када се уговор не сматра корисним, или чак и ако је уговор користан за малолетника, али уговор није неопходан да би малолетник зарађивао за живот.

Учешће малолетника није својствено само за популарне спортове. Следећи примери сведоче да су малолетници ангажовани и у мање популарним спортовима. На пример, у случају *Dojl против стадиона Vajt Siti*, малолетник је закључио уговор са Британским одбором за контролу бокса, према којем је имао право да добије лиценцу за бокс под условом да пристане да поштује правила која је прописао Одбор. У једној конкретној борби, Дојл је дисквалификован због ударања противника испод појаса. Према правилима која је прописао Одбор, због дисквалификације, Дојл је морао да се одрекне исплате од 3000 фунти коју би иначе добио учешћем у борби. Дојл је тврдио да су ова правила неповољна (нису корисна за њега) и да не би требало да буду извршна. Међутим, Суд је појаснио да је уговор био користан по малолетника у целини. Дојл није могао да зарађује за живот од бокса без лиценце Одбора (услов за добијање лиценце био је да се поштују правила Одбора, укључујући и она неповољна правила).

У случају *Робертс против Греја*, малолетник Грej је уговорио да учи билијар од Робертса, угледног играча билијара, док је путовао са њим на турнеју. Међутим, Грej је прекршио одредбе уговора и није путовао са Робертсом. Суд је сматрао да је уговор образовни и да спада у домен уговора о неопходним стварима, а не у користан уговор по малолетника, којим се пружају професионалне услуге. Малолетник је морао да надокнади штету Робертсу за трошкове настале организовањем турнеје за Греја.

Слични примери постоје у индустрији забаве, као што је случај *Denmark Productions Limited против Bascobel Productions Limited*, где је група малолетника формирала бенд под називом *The Kinks* и закључила уговор са агентом. Овај уговор је сматран обавезујућим јер је био сличан уговору о раду који је био користан за малолетнике.

Суд је у предмету *De Francesco против Barnuma* утврдио да ако се уговор не сматра корисним по малолетника, он неће бити правно обавезујући за малолетника. Овде је четрнаестогодишња девојчица закључила седмогодишњи уговор за шегртовање у кореографији и плесу. У уговору је постојао низ теретних одредби, укључујући обавезу да се плесачици не плаћа накнада, осим ако на крају буде запослена, забрану да прихвати било какве професионалне уговоре без претходне сагласности, као и забрану да се уда током шегртовања. Суд је ценио користи које је малолетна плесачица добила, у односу на обавезе које је имала и одлучио да уговор није био користан за малолетницу, те да се не може бити обавезујући за њу.

Судови су утврдили, иако су уговори са малолетницима корисни за њих, да такви уговори нису правно извршни против малолетника, осим ако нису неопходни да би зарађивали за живот. Неретко се дешава да се више компанија такмичи да "добије" малолетника у свој тим, те да касније туже једна другу. Ово је примењено у случају *Proform Sports Menagment Ltd против Proactive Sports Menagment Ltd*, у којем је учествовао познати енглески фудбалер Вејн Руни. Он је закључио уговор са својим агентом. *Proform* је закључио ексклузивни уговор о управљању са Рунијем на период од две године када је имао петнаест година. Након извесног времена, Руни је раскинуо уговор јер је намеравао да закључи уговор са *Proactivom* за заступање. Рунијев адвокат га је саветовао да у суштини може да раскине *Proform* уговор због свог малолетства. Међутим, *Proform* је тврдио да му није дозвољено да именује друге агенте током трајања његовог уговора, и тужили су другу компанију због деликтног ометања уговорних односа. Суд је разматрао да ли је уговор о заступању између Рунија и *Proforma* био применљив против малолетника. Да би утврдио да ли је Руни био обавезан условима уговора, Суд је размотрио да ли је тај уговор сличан уговорима о шегртовању и раду и да ли је уговор био користан за Рунија. На крају је утврђено да Рунијев уговор са његовим агентом није аналоган уговору о неопходним услугама, јер је то био једноставно уговор о заступању, а Руни се већ регистровао у Фудбалском клубу Евертон, пре него што је склопио уговор са *Proformom*. У сваком случају, Суд је образложио да такви посреднички уговори нису аналогни уговорима о раду или шегртовању јер представници играча не предузимају послове који су неопходни за егзистенцију играча. Они не омогућавају малолетнику да зарађује за живот или да унапређује своје вештине као професионални фудбалер. Уговор о заступању, а не уговор којим се зарађује за живот, није обавезујући за малолетника.[432]

Иако су уговори о раду са малолетницима ништави, деца могу добровољно учествовати у такмичарским аранжманима у ријалити телевизијским емисијама без накнаде. У неким случајевима, победнику се може доделити новчана награда. Случај *Zee Entertaintment против Sony Pictures Networks India Pvt Ltd,* иако је случај кршења ауторских права, илустрација је како ово функционише у пракси. Овај случај је укључивао групу деце (између 5 и 12 година) која су учествовала у такмичењу талената

[432] О неведеним уговорима, Shaun Star, Divyangana Dhankar, Major Differences in Minors' Contracts: A Comparative Analysis into the Validity of Contracts with Minors in the Sport and Entertainment Industry, Liverpool Law Review Vol. 42, 2022, стр. 209.

у телевизијској емисији под називом *Најбољи индијски drumandbase.* Деца су наступала пред жиријем који је на крају прогласио победника. Занимљиво је да је телевизијски канал захтевао од такмичара, који су била деца, да потпишу уговоре са њима. Међутим, ако се оспоре, мало је вероватно да ће овакви уговори са малолетницима бити извршни осим ако нису предмет наведених изузетака или закона.[433]

Спортска правила представљају алтернативни облик у односу на уговоре који захтевају „уговорну покорност" од малолетних спортиста када пристану да учествују у спортској активности, нека врста уговора по приступу. Ова правила садрже сопствени скуп услова и одредби који обавезују спортисте самим учешћем у спорту – слично једностраном уговору. Приступ обичајног права који проглашава уговор малолетника неважећим ради њихове заштите делује контрадикторно дозвољавању примене спортских правила. Ако малолетници немају способност да разумеју правну природу уговора, исто тако не би требало да имају способност да разумеју спортска правила. Судови су изгледа спремни да прихвате да малолетници нису везани уговорима са спортским телима, већ подлежу приватним правилима које су формулисали спортски савези ако су у складу са важећим законским одредбама.

У неким случајевима, правила приватних спортских тела називају се „законима". Индија дозвољава примену таквих правила, без обзира на намеру стварања правних односа, јер се правила примењују чак и без икаквог постојања уговора. У Аустралији ако је тело за доношење правила непризнато добровољно удружење у аматерском спорту, судови нерадо проналазе уговор између спортског удружења и спортисте због одсуства јасне позитивне индикације од спортског удружења да се створе правни односи за извршни уговор. Међутим, ако тело за доношење правила има монопол над правом спортисте да учествује у спорту и да предузме дисциплинске мере, судови ће вероватно утврдити да су стране намеравале да закључе правно извршни уговор. У том случају општа правила приватних удружења сматрају се уговором.[434]

---

[433] Shaun Star, Divyangana Dhankar, Major Differences in Minors' Contracts: A Comparative Analysis into the Validity of Contracts with Minors in the Sport and Entertainment Industry, Liverpool Law Review Vol. 42, 2022, стр. 216.

[434] Shaun Star, Divyangana Dhankar, Major Differences in Minors' Contracts: A Comparative Analysis into the Validity of Contracts with Minors in the Sport and Entertainment Industry, Liverpool Law Review Vol. 42, 2022, стр. 220 и даље.

VI Право детета на рад и позитивно српско законодавство

1. Заштита малолетника који раде ван радног односа

Када су у питању малолетници, само једна категорија може засновати радни однос и то старији малолетници, тачније не сви старији малолетници већ само они који су навршили 15 година живота. У том случају реч је о радном односу. Постоји и читав низ послова које могу обављати малолетници али ван радног односа. То су различити уговори које закључују малолетници а тичу се њиховог радног ангажовања. Међутум, у нашем праву то није регулисано. Било би од великог значаја ако би домаћи законодавац регулисао питање ангажовања малолетника за рад ван радног односа. На такво законодавно поступање упућују и обавезе које је наша држава преузела ратификовањем Конвенције МОР број 138. Разлог за регулисање лежи у томе што у пракси постоје разни видови радног ангажовања малолетника с навршених 15 година, осим уговора о раду, а неретко и малолетника млађих од 15 година. Одсуство регулисања отвара простор за злоупотребу деце и стварање "рада на црно". Закон о раду говори изричито о радном односу и старосној граници од 15 година, али појединим законима може се одредити и другачија граница за радно ангажовање малолетника: Закон о поједностављеном радном ангажовању на сезонским пословима у одређеним делатностима,[435] Породични закон, Закон о облигационим односима, Закон о задругама и Закон о спорту. Закон о привредним друштвима прописује могућност члана породичног домаћинства да без заснивања радног односа ради за предузетника, током периода у ком предузетник користи годишњи одмор. Члан породичног домаћинства може да повремено ради у седишту послодавца, ако је то неопходно због природе делатности предузетника, као и да се привремено оспособљава код предузетника који обавља делатност старих и уметничких заната и послова домаће радиности, с тим што Законом нису потврђене старосне границе за овај вид радног ангажовања нити су уређени услови рада. Аналогна примена старосне границе из Закона о раду јесте могуће решење, али ипак, реч је о анагажовању ван радног односа, те последично и могућности да и млађа деца буду ангажована.

Заштита малолетника у погледу старосне границе предвиђена је у нашем праву па се тако Законом о раду предвиђа прекршајна одговорност послодавца који заснује радни однос с лицем млађим од 18 година живота супротно одредбама овог закона.[436]

2. Опши услови за заснивање радног односа

Општи услови за заснивање радног односа су чињенице које треба да постоје независно од конкретног послодавца и конкретног радника. Они се односе на услове које треба да испуни сваки радник и сваки послодавац и то претходно, пре него што се заснује радни однос. Речено језиком процесног грађанског права то је претходно

[435] За европске стандарде поводом сезонских радника, Љубинка Ковачевић, Европски стандарди о сезонским радницима мигрантима - нормативна садржина и домашај Директиве 2014/36/ЕУ, Међународни односи и правда, Зборник радова 36. Сусрета Копаоничке школе природног права Слободан Перовић, Том ИИ, Београд, 2023, стр. 483-517.
[436] Љубинка Ковачевић, Заснивање радног односа, Београд, 2022, стр. 563.

питање за заснивање радног односа. У питању су лична својства али не посебна лична својства, већ општа лична својства која су неопходна да би се изразила воља за заснивање радног односа. Ови услови у значајној мери ограничавају заснивање радног односа јер из истог искључују све особе које не испуњавају задате критеријуме. Општи услови имају значајне последице на плану људских права јер онемогућавају многим категоријама особа, из различитих интереса (јавног поретка, заштите радника), да заснују радни однос. Последично, имајући у виду да општи услови за заснивање радног односа ограничавају право на рад, не постоји могућност да они буду прописани нпр. колективним уговором или интерним актима послодавца, подзаконским актима, већ само и искључиво на основу закона. Ако се ти општи услови не испуне није могуће засновати радни однос. Ипак, поставља се питање шта ће бити ако се и поред изостанка ових услова заснује радни однос. Нешто слично као закључење уговора малолетника који нема потребну пословну способност за његово закључење. Ако се заснује радни однос а општи услови нису испуњени, тада се сматра да радни однос није настао, да не постоји, те да из њега не могу настати права и обавезе. Такав радни однос који не испуњава опште услове за његово заснивање је ништав. Ипак, има и другачијих ставова, па тако у судској пракси некадашње Југославије је било прихваћено становиште да стицање права на раду и по основу рада није неваљано, да уговор о раду није ништав, ако је радник изоставио чињеницу да нема општу здравствену способност или је о томе дао нетачан податак. Овде суд сматра да објективно непостојање услова, као ни несавесност не повлачи последицу ништавости. Ипак, последица ништавости не погађа, можда и најважније право радника - право на зараду. Различите су последице ништавости у грађанском и радном праву, те до проглашења ништавости уговора о раду ништавост не производи правно дејство, осим ако је узрок ништавости био недопуштен предмет уговора о раду или недопуштена кауза за које је крив сам радник. Особа које не испуњава општи услов за заснивање радног односа може захтевати само накнаду штете према правилима грађанског права. У случају фактичког рада важи фикција о постојању радног односа на неодређено време, због чега не би било прихватљиво да се сматра да је лице које не испуњава општи услов за заснивање радног односа (навршених 15 година живота) засновало радни однос.[437]

3. Посебни услови за заснивање радног односа малолетника

3.1. Узраст

Узраст се узима као један од пресудних критеријума за одређивање дечијег рада као штетне појаве. Узраст је и пресудан критеријум за одређивање права детета на рад. Право детета на рад постоји од тачно одређеног узраста. Нека права детета нису везена за узраст (право на потпун и правилан развој, на изражавање мишљења), док су нека строго везана за узраст (право на рад, право да одлучи са којим родитељем ће живети, право на промену личног имена). Појам детета одређен је, пре свега, у међународним документима који за предмет имају заштиту деце од економског искоришћавања. Најважнија дефиниција детета налази се у Конвенцији о правима детета из 1989.

[437] Љубинка Ковачевић, Заснивање радног односа, Београд, 2022, стр. 532.

године - дете је свако људско биће које није навршило 18 година живота, уколико се, по закону који се примењује на дете, пунолетство не стиче раније. Видимо да се и овде узраст јавља као одлучујући критеријум за дефинисање. У Конвенцији МОР о забрани најгорих облика дечијег рада и непосредним мерама за укидање таквог рада из 1999. године (Конвенција број 182), појам дете односи се на сва лица млађа од 18 година, а, према члану 3 Протокола за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала из 2000. године, у члану 3. дефинише дете као било коју особу млађу од 18 година. Трговина људима може бити повезана са принудним радом. Деца су неретко приморана на рад или стављена у ропски рад од стране трговаца људима који их одводе (наговором, преваром или отмицом) и продају их послодавцима. Понекад су, нажалост, родитељи ти који ово прихватају (или чак организују), јер више не могу да приуште да исхране своје дете - или једноставно зато што им је потребан новац који им се нуди да би отплатили дугове.

Минимални узраст за заснивање радног односа је општи услов који се захтева да испуни свака особа да би уопште могла закључити уговор о раду. За дати узраст везује се психичка и физичка зрелост за обављање рада, те се сматра да, аутоматски, са законски предвиђеним узрастом, дете има потребна психичка и физичка својства да би засновало радни однос.

Иако је узраст, историјски посматрано, био одређен ниже, временом је подизана граница до узраста у којем се завршава обавезно (основно) образовање, а најмање до навршених 15 година живота. У питању је објективни критеријум да са тим узрастом рад неће бити штетан по живот, здравље, развој и добробит радника. То не значи да је свако дете са 15 година психички зрело и физички здраво да ради, али је ово само могућност која се пружа сваком конкретном детету са навршених 15 године. Супротан приступ водио би злоупотребама и редовном кршењу ове границе, у виду запошљавања млађе деце од 15 година. Ма колико дато дете било зрело са навршених 12 година, оно не може засновати радни однос. То би било *contra legem.* Иако се може оспоравати да некада, услед животних околности кад је дете ради сопствене егзистенције принуђено да ради, узраст од 15 година за заснивање радног односа делује супротно најбољем интересу детета, снижавање границе водило би томе да се вратимо у "мрачно доба" експлоатације деце.

Раније се захтевао и услов постојања физичког и психичког здравља у мери која раднику омогућава да, у редовним условима рада и уз нормалне физичке и менталне напоре, обавља поверени посао, без опасности по своје здравље, по здравље других лица и по имовину послодавца. Тада је овај услов утврђиван на основу здравственог прегледа чије је трошкове сносио послодавац, а доказивана је лекарским уверењем које је издавала надлежна здравствена установа на период од шест месеци, или лекарском легитимацијом у коју је уписан налаз о општој здравственој способности.

Код здравља детета и обављања рада може се поставити питање знатне опасности по добробит детета, где рад може довести до градације утицаја на здравље,

тј. да доведе до тога да дете премине, или да наступе тешке или лаке повреде по дете. Даље, може доћи до физичких и(ли) психичких последица по здравље детета. Иако се најчешће истиче да рад неповољно утиче на здравље деце, могуће је и да рад има позитивне ефекте јер дете које нема средстава на тај начин добија могућност да купи храну, можда и лекове те тако и побољша здравствено стање и здравствене услове. У том сегменту се може говорити и о позитивном ефекту на део који се односи да дете самостално одлучује о трошењу средстава које је стекло радом, и то у здравственом сегменту. Озбиљни здравствени проблеми који могу настати као последица рада односе се на срчане проблеме, стрес, анксиозност, шизофренију и депресију. Некада се иде толико далеко да се успоставља узрочно последична веза између тога да уколико дете почне да ради у млађем добу, то је већа вероватноћа да ће бити болесно као одрасла особа.[438]

У постојећој доктрини о узрасту, зрелост и узраст се поистовећују и сматра се да дати узраст гарантује и зрелост. Ипак у сваком конкретном случају се не узима да је тако, узраст не доказује и постојање физичке и психичке способности за лично извршавање датог посла. То је потребно утврдити у односу на конкретан посао.[439] Реч је начелној претпоставци да је свако дете са 15 година способно и зрело да ради, али не и да је свако дете са 15 година способно и зрело да ради конкретан посао. То је потребно утврдити.

Лекарском прегледу нису били подвргавани сви кандидати за запослење, већ само кандидат који је изабран на огласу/конкурсу, који је био дужан да, пре ступања на рад, поднесе доказ о испуњености овог услова. То значи да је тек након избора малолетника за дати посао, а пре закључења уговора о раду било потребно утврдити овај услов. Од 2005. године, наш законодавац више не прописује општу здравствену способност као општи услов за заснивање радног односа са аргументацијом спречавања дискриминације кандидата за запослење на основу здравственог стања и инвалидитета и заштите права на поштовање приватног живота, будући да подаци о здравственом стању представљају посебно осетљиве податке о личности. Наше позитивно право предвиђа да здравствено стање само изузетно може бити утврђено само као посебан услов за заснивање радног односа, уколико је то неопходан, стваран и одлучујући захтев за успешно обављање одређеног посла. У упоредном праву општа здравствена способност није утврђена као општи услов за заснивање радног односа, већ се услов који се тиче здравственог стања радника поставља само пред малолетнике, а пред одрасле –само као посебан услов за заснивање радног односа.

---

[438] Eric V. Edmonds, Child Labor, Dartmouth College, NBER and IZA, Discussion Paper No. 2606, February 2007, стр. 32.

[439] Приступ, који по питању сагласности детета за одређене правне послове, прихвата енглеско право односи се управо на процену способности детета у сваком конкретном случају, Hugh Brayne, Helen Carr, *Law for Social Workers*, Oxford, 2010, стр. 151.

Некада се оправдано истиче да инсистирање на минималном узрасту може довести до експлоатације деце.[440] Минимални узраст за заснивање радног односа нижи је од узраста одређеног за стицање пунолетства у грађанском праву, због чега радно право обезбеђује низ заштитних мера које треба да допринесу несметаном развоју и образовању малолетних радника. Стога, и поред општеприхваћене забране рада лица млађих од 15 година и великог напретка који је остварен у погледу сузбијања најгорих облика дечијег рада, он ни данас није ретка појава.

Код намере ограничавању рада деце, реч је о томе да се детињство може посматрати на један од два начина: као доминантно биолошко-психолошка категорија или економско-социјална. У првом схватању право детета на рад потиснуто је у корист права на здравље,[441] правилан и потпун развој и права на образовање, јер се детињство посматра као период живота човека када се особа биолошки и психолошки највише развија и када треба да се да примат заштити детета, посебно од штетних утицаја. Школовањем дете продужава своје детињство.[442] У другој аргументацији сматра се да је развој детета примаран, да је дете мање дете, а више мали човек, мала радна индивидуа која треба да се социјално и економски развија, а то се манифестује и кроз рад детета.

Радно ангажовање малолетника може произвести и низ позитивних последица по његов развој, због чега у савременом праву постоје радноправне норме којима се штетан утицај рада спречава забраном запошљавања малолетника на опасним пословима. Једна од првих интервенција државе у свет рада тицала се баш заштите деце и омладине, тј. укидања најгоријих облика њихове радне експлоатације. Ипак, у поређењу с другим посебно заштићеним категоријама радника, посебна заштита малолетника није укључила само предузимање мера од значаја за њихово пуно учешће на тржишту рада, унапређивање услова рада и спречавање дискриминације, већ и искључивање лица млађих од одређеног узраста из тржишта рада прописивањем минималног узраста.[443] Две су последице заштите малолетника кроз просписивање минималног узраста: деца која су млађа, а раде постају невидљива, и повећава се рад деце на црно. До појаве индустријализације, дечији рад није био доживљаван као друштвени проблем, већ је сматран саставним делом друштвеног живота детета који

---

[440] Dena Aufseeser, Michael Bourdillon, Richard Carothers, Olivia Lecoufle, Children's work and children's well- being: Implications for policy, *Development Policy Review*, December 2017, стр. 253.

[441] Истиче се да постоји веза између рада деце и утицаја на њихово здравље: родитељи ће вероватније бирати снажнију децу за посао и задржавати нежнију децу у школи или код куће; Здравија деца ће имати више енергије за тражење посла или за обављање задатака за породични посао; здравија деца ће вероватније наставити да раде када се запосле; мање је вероватно да ће деца која раде патити од повреда или ће бити способнија да издрже захтеве посла. Такође, послодавци при избору деце која ће обављати рад, гледају да изаберу здраву децу. О томе, Deborah Levinson, Marta Murray-Close, Chalenges in Determing How Child Work Affects Child Health, Public Helth Reports, Vol. 120, November-December 2005, стр. 618

[442] Владимир Милановић, Радна средина и средина живљења - дијалектика рада и дијалектика живота, у Илија Станојчић, Предраг Раденовић, Социологија рада, Београд, 1973, стр. 122.

[443] О посебној заштити малолетника, Љубинка Ковачевић, Заснивање радног односа, Београд, 2012, стр. 303.

повезује образовање, процес социјализације и економску активност чије се обављање очекивало од свих чланова заједнице, а самим тим и детета. То је била очекивана активност сваког детета. Заокрет је учињен с индустријском револуцијом, коју је обележио рад деце у нехуманим условима и искоришћавање њиховог рада. Промовисање образовања детета и здравствене заштите, довело је додатно до тога да се рад не сматра апсолутно прихватљивом и корисном делатношћу по дете.

Разлози за подизање минималног узраста за заснивање радног односа нису увек били повезани искључиво са хуманим циљевима, већ су били усмерени и на остваривање економских циљева. О томе најбоље говори подизање старосне границе за заснивање радног односа после велике економске кризе тридесетих година прошлог века, а у циљу борбе против незапослености, тј. смањења броја незапослених сужавањем круга лица која се претходно могу квалификовати. Ипак, пресудни разлог за обезбеђивање посебне радноправне заштите малолетника везан за њихову рањивост, осетљивост и потребу заштите која је последица њихових посебних физичких и психичких својстава, тј. чињенице да су психа и тело малолетника осетљивији на повећане напоре, док ризици који постоје на раду интензивније угрожавају њихов живот, здравље и безбедност него што је то случај са одраслим радницима. На то се надовезују и узроци који говоре и у прилог недостатка пословне способности - незрелост малолетника, недостатак искуства, уз смањену пажњу, веће замарање и недовољно познавање радног процеса. Додатно опрема, машине и дизајн места, по правилу, уподобљени су према потребама одраслих радника. Осим тога, посебна својства малолетника могу утицати и на њихову могућност правилног схватања догађаја, процењивања сопственог понашања и усмеравања поступака. Коначно, постоји и потреба да се спречи експлоатација рада малолетника, будући да се за њихово запошљавање везује предрасуда да су јефтинији и мање захтевни радници, које послодавац може лакше да контролише него њихове одрасле колеге. Ипак, постоје и другачија схватања, да су деца"скупа" радна снага и да она услед свог неискуства могу изазвати штету на машинама и покварити уређаје на којима раде. Такође, сматра се да ангажовање деце у раном добу доводи до мање продуктивности деце када постану одрасли радници.[444]

Наведени разлози опредељују законодавце на забрану или строго ограничавање дечијег рада и утврђивање минималног узраста за заснивање радног односа. Малолетници уживају посебну заштиту и с обзиром на природу послова и радних задатака који им могу бити поверени, због чега могу да заснују радни однос само на основу налаза надлежног здравственог органа којим се утврђује да су способни за обављање послова и да послови нису штетни за њихово здравље. Посебна заштита малолетника огледа се и у погледу трајања њиховог радног времена, и то кроз забрану или ограничења њиховог ноћног и прековременог рада. Посебна заштита здравља малолетника на раду јавља се услед повећаног ризика од повреда на раду и професионалних болести. У заштитне мере спада и условљавање запошљавања

[444] Caroline G. Trinkley, Child Labour in America: An Historical Analysis, Buffalo Journal of Public Interest Law, Volume XIII, 1993, стр. 80.

малолетника сагласношћу родитеља или другог законског заступника, као и забрана запошљавања малолетника уз посредовање приватних агенција за запошљавање, издавање посебних дозвола за рад малолетника и други видови њиховог надзираног, односно ауторизованог укључивања на тржиште рада. Упркос свим овим мерама, дечији рад, као штетна појава, и даље постоји у многим државама, претежно услед сиромаштва. Наводи се да сиромаштво представља фактор дечијег рада из више разлога: када родитељи дођу у тешку материјалну ситуацију, деца умањују њихове финансијске проблеме обављајући економску активност; родитељи су приморани да продају децу да би преживели; сиромашни људи немају приступ информацијама и образовању, те у економској активности деце не виде ништа лоше, већ могућност каквог-таквог начина преживљавања.[445]

3.1.1. Критика постојећих правила о узрасту

Наше право предвиђа да деца млађа од 15 година не могу бити запослена. Навршених 15 година живота представља услов који треба да испуни свако лице које жели да заснује радни однос на територији наше државе. Такође, ако су млађа од 18 година не могу да раде на пословима штетним по њихово здравље или морал. Малолетник који је навршило 15 година живота има способност и може да заснује радни однос само на основу налаза надлежног здравственог органа којим се утврђује способност за обављање послова за које се заснива радни однос, као и то да одређени посао није штетан за здравље малолетника. Малолетник може да захтева престанак радног односа, и има способност да предузима све правне радње у вези с остваривањем права и преузимањем обавеза и одговорности из радног односа, као и способност да самостално управља имовином коју је стекао радом. Постојећа законска норма утврђена је на општи начин, подразумевајући све делатности и све привредне гране. Ипак, посебним законима, као и општим актом послодавца, може бити дегоригана општа норма, у том смислу да навршење одређених година живота може бити утврђено као посебан услов за заснивање радног односа. Такав је случај са Законом о државним службеницима где се захтева пунолетство као посебан услов. Постоји изузетак за подизање границе за заснивање радног односа, али законодавац не предвиђа нити један изузетак у којем би радни однос могао да се заснује с лицем млађим од 15 година. Закон иде за општим стандардима међународног радног права, што је позитивно у погледу намере за заштитом сваког детета, али, исто тако, не уважава реланост да у неким случајевима и деца млађа од 15 годину могу и треба да заснују радни однос. Питање ангажовања малолетника ван радног односа у овим делатностима није уопште уређено, што се у пракси, неретко тумачи на начин да је дозвољено, иако је Конвенцијом МОР број 138 начелно забрањено учешће деце у уметничким и сличним манифестацијама, она допушта и одступање од овог правила у индивидуалним случајевима. Чини се да би ово питање требало уредити како би се уважила потреба за учешћем деце у културним и сличним догађајима, али само ако то дозволе надлежни органи јавне власти. Наведени облици рада деце срећу се у пракси врло често и намећу

[445] Драгана Радовановић, Дечији рад-појам и фактори, у Савремене тенденције у развоју правног система Републике Србије, Зборник Правног факултета у Нишу, 2012, стр. 278.

потребу за регулисањем, да не би долазило до уласка ових делатности у сиву нерегулисану зону.[446]

Поред посебних захтева у погледу заштите здравља, морала и образовања деце, потребно је да се обезбеде и ефикасне мере за спречавање искоришћавања њиховог рада или њиховог довођења у неповољнији положај на други начин - организације њиховог радног времена и утврђивања висине накнаде за њихов рад. Не видимо разлог да се не утврди доња старосна граница за ангажовање деце у спорту, уметности и сличним делатностима, и то на 14 година. Предложене измене захтевају промену најмање неколико закона: Закона о раду, Закона о спорту, Закона о култури, Закона о оглашавању, затим Правилника о заштити права малолетника у области пружања медијских услуга, као и Уставне одредбе да деца млађа од 15 година не могу бити запослена, и то на начин да забрана није апсолутна и може бити дерогирана у случајевима предвиђеним посебним законом.

Питање које се поставља на крају дела анализе о узрасту у позитивним прописима је да ли треба поштовати међународне стандарде и држати се границе од 15 година, или пак, предвидети изузетке у којим је могуће да се и деца млађа од 15 година запосле. Према нашем схватању, ако се и одобри да се може засновати радни однос са дететом млађим од 15 година, онда то, свакако, не може бити узраст нижи од 14 година. То наравно не значи да неки други облици радног ангажовања осим уговора о раду не би требало да буду дозвољени за децу од 12 или 13 година. Потребно је начелно "држати" границу од 15 година, али у неким изузетним делатностима дозволити да се и деца млађа од 15 година запосле, и то посебним законима за одређене делатности, идентично као што се и граница од 18 година захтева за друге делатности, без обзира на општу законску норму о потребном узрасту.

3.1.2. Снижавање узраста од 15 година

И стандарди МОР дозвољавају дерогацију узраста од 15 година. Под условом да је то неопходно за образовање и обуку, ако је реч о лаким пословима који нису штетни за дете, учешћу детета у уметничким и сличним манифестацијама, могуће је да се снизи постојећа граница од 15 година. Када деца обављају усавршавање као део званичног програма обуке или образовног програма, и то ради стицања способности које ће им у будућности омогућити лакше запошљавање. Потебно је да је програм прописан од стране надлежног органа који је и прописао услове рада деце. И код рада малолетника који су навршили 14 година, ако се он организује у предузећима, као део: а) течаја или обуке за које је првенствено одговорна школа; б) програма обуке који је

[446] Према стадардима МОР из Конвенције број 138 да деца млађа од 15 година не треба да учествују у професионалним уметничким манифестацијама, али да се у изузетним случајевима, може уважити потреба за њиховим ангажовањем у културне и друге сличне догађаје традиционалног или комерцијалног карактера. Није одређен појам уметничких манифестација, али се под њим уобичајено подразумевају јавне манифестације и слична извођења, попут снимања филмова, реклама, серија, документарних филмова.

одобрио надлежни орган и који се у целости или претежно изводи у предузећу; ц) програма оријентације који треба да олакша избор занимања или врсте стручног оспособљавања. Државе могу дозволити и рад лица млађих од 15 година било у оквиру или ван радног односа на лаким пословима. Овај изузетак је утврђен са прописивањем минималног старосног прага и примењује се у погледу малолетмика од 13 до 15 година. Под лаким пословима се сматрају послови који нису штетни за здравље, развој и образовање деце (у смислу похађања школе, учешћа у одобреним програмима професионалне оријентације или обуке, те способности деце да прате наставу). Реч је, о пословима који не могу угрозити добробит детета, због чега се њихово обављање сматра прихватљивим и корисним за развој детета. Оно што је битно да се захтева постојање сагласности родитеља или другог законског заступника за ангажовање детета. На тај начин се осигурава да посао одговара способностима детета и не омета његово образовање.

Постоји и другачији приступ, када се дефинисање лаких послова везује, не за способност деце и штетност по њихов развој, већ за квантитативни критеријум оличен у броју радних сати које деца (не)смеју провести на радном месту. Даље, могуће је прописати списак тзв. лаких послова, нешто налик негативног одређивања, кад се изричито прописује који су то штетни послови. Свакако да постоји висок ниво сагласности да лаки посао не може бити онај посао који се обавља ноћу, нема довољан број сати одмора или се обавља током трајања наставе малолетника. Иако се лаки послови не могу поистоветити са редовним пословима, ипак, уз напомену да се ради о радном ангажовању деце, не сме изоставити потребне стандарде надзора и процене како утиче на дете и да ли је противан најбољем интересу детета.

Неки облици лаких послова имплицирају да не могу угрозити благостање детета. Могло би се помислити да је куćни рад релативно „безбедан“ у поређењу са другим занимањима описаним у овом поглављу. Међутим, то није увек тако. Пошто куćни рад, као вековна радна и породична пракса, обично није регулисан, чак ни Конвенција бр. 182 не помиње куćни рад међу најгорим облицима дечијег рада.[447] Такве ситуације код кућног рада могу бити сличне ропству, посебно јер је ропство егзистирало у кућном, породичном окружењу. Ова врста посла је често скривена од очију јавности и налази се испод законског радара регулације, тим пре што се у појединим друштвима, плаћени рад малолетника у домаћинству сматра друштвено и културно прихватљивим, па и пожељним услед уверења да се ради о породичном окружењу и заштићеној радној средини за дете.[448] У тим срединама, послодавци за обављање послова у домаћинству неретко ангажују децу својих сиромашних или мање

[447] О овој Конвенцији, Roy Maconachie, Neil Howard, Rosilin Bock, Theorizing 'Harm' in Relation to Children's Work, u James Sumberg, Rachel Sabates-Wheeler Children's Work in African Agriculture The Harmful and the Harmless, Bristol, 2023, стр. 40.

[448] Тако према одредбама Конвенције МОР број 189 о радницима који обављају плаћени рад у домаћинству, утврђено је да минимални узраст за заснивање радног односа у домаћинству послодавца не може бити нижи од општег услова за заснивање радног односа. Препорука уз ову конвенцију наводи да су државе позване да идентификују опасне послове у домаћинству и забране запошљавање малолетника за њихово обављање.

образованих сродника и породичних пријатеља, уз обавезу да се о њима старају и обезбеде њихово образовање. Родно посматрано, рад девојчица у домаћинству се у многим друштвима сматра припремом за будући породични живот.

3.1.3. Правила МОР поводом (минималног) узраста за заснивање радног односа

Конвенција МОР број 138 садржи и сет посебних правила у погледу опасних или лаких послова за које се захтева виши, односно нижи, праг за запошљавање. Имајући у виду ове изузетке, може се закључити да, у смислу важећих стандарда МОР, дечији рад, који би требало укинути, није сваки облик рада деце млађе од 15 година.

Учешће деце или адолесцената у раду који не утиче на њихово здравље и лични развој нити омета њихово школовање, генерално се сматра нечим позитивним. То укључује активности као што су помоћ родитељима око куће, помоћ у породичном послу или зарађивање џепараца ван школске наставе и током школских распуста. Ове врсте активности доприносе развоју деце и добробити њихових породица, пружају деци стицање вештина и искуства, те им помажу да се припреме да буду продуктивни чланови друштва током свог одраслог живота.

Под дечијим радом који треба укинути сматра се рад који „лишава децу њиховог детињства, потенцијала и достојанства и који је штетан по њихов физички и ментални развој".[449] Реч је, прецизније, о раду који је опасан или штетан за ментални, физички, социјални или морални развој деце, и који шкоди њиховом школовању, притиска да се прерано напусти школа или захтева да се школовање комбинује са изузетно дуготрајним и тешким радом. За рад на пословима чији су природа или околности у којима се обављају такви да би могли да угрозе здравље, безбедност и морал малолетника, потребно је да запослени наврши 18 година живота. Изузетно могу се запошљавати и лица старија од 16 година, ако су им обезбеђени потпуна заштита, примерена упутства и професионална обука. У најекстремнијим случајевима, рад који је опасан или штетан за ментални, физички, социјални или морални развој деце може имати за последицу и њихово ропство или ропски положај,[450] одвајање деце од њихових породица или изложеност деце другим озбиљним опасностима.

Конвенција МОР број 182, као најтеже облике дечијег рада, наводи следеће радње: сви облици ропства или обичаји слични ропству, као што су продаја и промет деце, дужничко ропство и кметство и принудни[451] или обавезни рад, укључујући

---

[449] Љубинка Ковачевић, Заснивање радног односа, Београд, 2021, стр. 550.

[450] Наводи се да савремено ропство одликују специфични фактори попут повећања броја људи на глобалном нивоу, економских промена и државне корупције, Kevin Bales, Unlocking the Statistics of Slavery, Chance, Vol. 32, Issue 1, 2019, стр. 24. Videti i Todd Landman, Measuring Modern Slavery: Law, Human Rights, and New Forms of Data, Human Rights Quarterly, Vol. 42, Num. 2, May 2020, стр. 303-331.

[451] У области пољопривреде, дужничко ропство према земљопоседнику је посебна врста принудног рада која може да зароби децу из сиромашних породица у пољопривреди без земље, или са премало земље, да би се задовољиле егзистенцијалне потребе у тој области. Ако се родитељи задуже, посебно у сиромашним, неразвијеним земљама, неретко немају много избора него да обавежу своју децу на пољопривредни или кућни рад, како би отплатила њихов дуг. Дужничко ропство ставља децу на милост

принудно или обавезно регрутовање деце за искоришћавање у оружаном сукобу; искоришћавање, набављање или нуђење детета за проституцију, производњу порнографије или за порнографске представе; искоришћавање, набављање или нуђење детета за незаконите активности, нарочито за производњу и промет дроге сходно дефиницијама из релевантних међународних уговора; рад који је, по својој природи или околностима у којима се обавља, вероватно штетан по здравље, безбедност или морал деце. Гласање за овај међународни споразум било је једногласно, изражавајући растући међународни консензус да су одређени облици дечјег рада толико фундаментално у супротности са основним људским правима деце, да морају бити искорењени као приоритет.

Најгори облици дечијег рада који су забрањени Конвенцијом МОР број 182 се могу класификовати у две категорије. Прву чине активности које се, по дефиницији, сматрају најгорим облицима дечијег рада, што значи да се таква квалификација не може изменити чак и када би се унапредили услови рада. То се односи на: 1) ропски рад, продају и трговину децом, дужничко ропство, принудни или обавезни рад деце, укључујући њихово принудно регрутовање за учешће у оружаним сукобима; 2) коришћење или нуђење деце за проституцију или порнографију; 3) коришћење или нуђење деце за учешће у другим незаконитим активностима, попут производње и продаје дроге. Дечји рад се некада дефинише кроз децу - деца која раде са било којим занатлијама или раде у разним индустријама или у пољопривреди, сами или са својом породицом.[452] Дечји рад се односи на чин експлоатације деце ангажовањем у било ком облику рада који им одузима детињство, омета њихову способност да редовно похађају школу, и негативно утиче њихово здравље и развој.[453]

Конвенцијом је непосредно забрањено да лица млађа од 18 година обављају ове активности, што значи да државе уговорнице не могу донети одлуку да ли ће се нека од тих активности сматрати најгорим обликом дечијег рад или не. Поред поменутих облика дечијег рада, Конвенција број 182 забрањује и опасни рад, тј. рад чија су природа или околности у којима се обавља такви да могу да нанесу штету здрављу, безбедности или моралу детета.

3.2. Сагласност законског заступника

Одобрење, тј. прецизније речено законском терминологијом, сагласност родитеља или другог законског заступника представља специјални услов за заснивање

и немилост земљопоседника (или извођача радова или зајмодавца), где трпе економске тешкоће и потпуно су лишена образовања. Дечји рад у дужничком ропству цвета у различитим деловима света - не само у Јужној Азији, са којом се најчешће повезује, већ и у Латинској Америци, Африци и Југоисточној Азији.

[452] Ali Eryilmaz, Rıdvan Kumek, Hafiz Bek, Comparing Child Laborers and Not-Working Children: Subjective Well-Being, Engagement and Motivation to Study, European Journal of Educational Sciences, June 2020 edition Vol.7 No. 2, стр. 167.

[453] Rima R. Habib, Moussa El Khayat, Joly Ghananji, Reem S. Katrib, Layal Hneiny, Dana A. Halwani, Child labor and associated risk factors in the wake of the COVID-19 pandemic: a scoping review, Washington University in St. Louis, Vol. 11, February 2024, стр. 2.

радног односа са особама млађим од 18 година живота. Ваљало би укратко објаснити шта се подразумева под законским заступником малолетника. Појам законског заступника обухвата читав низ особа које имају одређена права и обавезе према детету. Најпре, по редовном животном следу, законски заступници детета су његови биолошки родитељи. Затим законски заступници малолетника могу бити усвојитељи који су у идентичном правном положају као и родитељи. И на крају законски заступник детета поводом пословне способности за закључење уговора о раду може бити старатеља детета. У области запошљавања и радних односа, лице које је навршило одређене године живота, а није стекло пословну способност пре пунолетства на неки од законом дозвољених начина, може да заснује радни однос, ако за то постоји сагласност његовог законског заступника. Овде се јавља једна специфичност, о којој смо такође говорили код пословне способности малолетника, да за настанак уговора, а овде је реч о уговору о раду, није довољна сагласност само две стране, овде сагласност воља радника и послодавца. Поставља се питање ваљаности или зрелости воље једне стране - малолетника. Потреба допуњавања воље малолетника одсликава недовољну зрелост на интелектуалном и на вољном плану у смислу способности расуђивања у пословним односима. Заштита малолетника у области радног права овде се одликује допуњавањем његове воље, тј. потребно је да изјава воље малолетника буде потврђена да би производила правно дејство. Материјалноправну и процесноправну вољу малолетника, изван граница пословне и процесне способности (коју не могу изражавати), надомешћују њихови родитељи или други законски заступници. Малолетници одређеног узраста имају пословну способност за закључење уговора о раду, те последично остваривање свих права и преузимањем обавеза из радног односа. Пословна способност малолетника за закључење уговора о раду се не разликује од пословне способности за склапање других правних послова по способностима одређеног лица. Како се парнична способност везује за пословну способност, малолетник има и парничну способност у границама у којима му је призната пословна способност, те тако и у области радних односа. То значи да може поднети тужбу и предузимати процесне радње у поступцима везаним за закључење, примену и престанак радног односа, као и у поступцима који се воде поводом његове радом стечене имовине.

Условљеност заснивања радног односа претходним пристанком (сагласношћу) законског заступника малолетника не утиче на добровољност радног односа. Искључена је свака могућност да уговор о раду буде закључен без воље малолетника или против његове воље тј. вољом његовог заступника. Питање личног обављања посла се не поставља, иако друга особа допуњава и изражава вољу за малолетника. Сагласност законског заступника не може значити могућност да обавезу обављања рада изврши заступник запосленог чак ни код замене запосленог који је неспособан за рад.

У погледу форме пристанка, тј. давања сагласности, захтева се постојање писмене сагласности родитеља, или законских заступника (усвојиоца или стараоца малолетника), коју могу повући у сваком тренутку, подношењем послодавцу захтева за

престанак радног односа запосленог. На овај начин се штити личност малолетника, као и његови интереси у вези с избором занимања и запослења, уз стварање могућности за делотворан утицај законских заступника на одлуку да малолетник заснује радни однос. Обезбеђивање најбољег могућег васпитања, образовања и избора занимања малолетника улазе у законска права и дужности родитеља. Ово је један сегмент манифестације родитељског права и вршење родитељског права у области радног ангажовања детета. Родитељи дају коначну реч избору свог детета. На овом месту се ваља задржати и упоредити ово право са правом малолетника да закључи брак. За разлику од права детета које је напунило 16 година живота и које има намеру да закључи брак, малолетник са навршених 15 година живота који има намеру да заснује радни однос налази се у сасвим различитом положају. Наиме, родитељ који се противи закључењу брака свог детета од 16 година неће моћи да спречи дете у томе. Његова несагласност нема одлучујући утицај на суд да да дозволу за закључење брака. Сасвим је супротно у погледу заснивања радног односа малолетника од 15 година. Уколико родитељ сматра да запослење детета није у његовом интересу, такав став и одлука родитеља имаће карактер коначне бране. Теоријски посматрано, родитељско право има јачу снагу у области радног права него брачног права њиховог детета. Усудићемо се да кажемо да родитељ има више или јача права и у погледу права на рад свог детета него права детета на закључење брака.

Да би дете могло да оствари право на рад, потребно је да "буде у добрим односима" са својим родитељима или другим законским заступницима. Без њихове сагласности нема ваљаног уговора о раду. Законски заступници имају могућност да убеде малолетника да настави школовање или да на други начин обезбеде његову добробит тако што ће ускратити сагласности за заснивање радног односа. Родитељи се сматрају чуварима најбољег интереса детета у области права на рад. Занимљиво би било размотрити случај где малолетник жели да заснује радни однос а родитељи су против тога. Посматрано према законским нормама, нема могућности да огран старатељства недомести потребну сагласност уколико је родитељи ускраћују. Евентуално би малолетник могао захтевати постављање колизијског старатеља јер постоје супротни интереси законског заступника и детета. Међутим, институт колизијског старатељства постоји за случај већ постојећег (судског или управног) сукоба између њих. Овде, код права детета на рад, реч је о једном уговорном односу и нема судског спора као код спора о утврђивању материнства или очинства или заступање различите деце од стране родитеља. Ипак, имајући у виду најбољи интерес детета, уколико би родитељ ускратио сагласност, а то ускраћивање има карактер злонамерне радње родитеља, која је очигледна, дете би могло да се обрати органу старатељства и да захтева да се изврши надзор над вршењем родитељског права. Након мера наздора, ако орган старатељства утврди да је ускраћивање сагласности неоправдано и очигледно супротно интересима детета, може указати родитељу да неоправдано ускраћује сагласност и да исту пружи. Покретање поступка за делимично лишење родитељског права само у погледу давања сагласности за запослење представља *ултима ратио*. Ово све напред речено може важити под условом да се дете

које хоће да заснује радни однос више не школује, да нема могућности сукоба права на образовање и права на рад.

Ускраћивање сагласности може одражвати логику родитеља да малолетник има више времена за неохподан одмор, спорт или разоноду. Широко постављено право родитеља даје предност разматрању сваке специфичне ситуације и уважава чињеницу да обављање одређене врсте посла може различито утицати на малолетнике зависно од особености које постоје у њиховом породичном окружењу, културној средини којој припадају, а све то тумачи и цени законски заступник детета.

Иако се истиче да је школа сигурније окружење за децу него радно место, неретко су и услови у школама за велики број деце, посебно у неразвијеним земљама, такви да је детету сигурнији развој у окружењу изван школе. Као што ни свака школа, тј. врста образовања, не може бит аутоматски посматрана као таква да се у њој дете развија, тако ни сваки посао није штетан по дете - свако радно место није, по правилу, експлоатишуће за дете.

Поред већ реченог спорног дела у погледу права детета и родитељског права, ни међународни стандарди не стоје у прилог прописивања овако велике власти законског заступника. Нити један од меродавних извора међународног и европског права не захтева постојање сагласности законског заступника за заснивање радног односа с малолетником. Једини изузетак представљају извори права ЕУ, који слично конвенцијама МОР бр. 5, 7 и 15, које су некада важиле, предвиђају да је запошљавање деце у култури, уметности, спорту и рекламној делатности условљено претходним овлашћењем надлежног државног органа или тела. Реч је, прецизније, о једном виду ауторизованог запошљавања малолетника, али се ни тада не ради о заснивању радног односа уз сагласност законског заступника, већ уз сагласност инспекције рада, министарства надлежног за послове рада или другог надлежног државног органа или тела. Ово је слично закључењу брака малолетника где одређени орган даје објективну процену усклађености одређеног права детета са његовим најбољим интересом. Захтев да посао није штетан по здравље, морал и образовање малолетника осигурава довољан ниво заштите са становишта преиспитивања воље малолетника и процене из угла јавног права подобности по интересе малолетника. На тај начин поштује се воља малолетника као услов аутономије воље радног уговорног односа али и процена подобности датог посла.

Осим сагласности законског заступника, филтрирању изражене воље доприноси и читав низ других инструмената - прописивање писмене форме уговора о раду, право малолетника да у сваком тренутку и из било ког разлога иницира престанак радног односа. Иако су у мањини у упоредном праву постоје системи у којима је заснивање радног односа условљено сагласношћу законског заступника малолетника (Белгија, Мађарска, Немачка, Пољска Румунија, Русија, Хрватска, Шведска). Ипак, овде се сагласност најчешће тражи само за запошљавање лица млађих од законског старосног минимума у области културе и другим сличним областима. Такође, уместо родитеља, сагласност може дати суд или други државни орган. Ово решење је сасвим

прихватљиво јер орган јавне власти се налази у позицији да може одлучити уколико постоји несагалсност између детета и законског заступника. У неким државама, сагласност родитеља не представља услов за заснивање радног односа, већ родитељ има овлашћење да иницира престанак радног односа, ако сматра да је рад противан најбољем интересу детета.[454] У питању је само могућност покретања поступка за престанак радног односа, а оправданост покретања ће се тек утврђивати у поступку.

Овакав приступ праву детета на рад има утемељење у другачијој правној природи пословне способности и признању капацитета детета у радној сфери једнако као и у другим областима. Требало би, наиме, прецизно утврдити да сагласност законског заступника може бити дата као дозвола (претходна сагласност), или, као одобрење, као сагласност која се даје пошто је уговор о раду већ закључен, било да је реч о прећутној или изричитој ратификацији већ закљученог уговора о раду. У другим случајевима законски заступник може дати одобрење за уговор који је закључио малолетник, што смо могли видети у поглављу о пословној способности. Тиме би се обезбедила заштита личности малолетника и њихових интереса у вези са избором занимања и запослења, али и признала самосталност у вези са остваривањем слободе избора занимања и запослења.

3.2.1. Сагласност родитеља

Иако према породичном законодавству постоји читав низ права детета са навршених 15 година, која дете има независно од става, мишљења, жеља, родитеља, право на заснивање радног односа не спада у та права с обзиром на то да је за остваривање овог права неопходан услов сагласност родитеља. Заснивање радног односа није ограничено захтевом који се односи на обавезност (основног) образовања, а који предвиђају универзални међународни радни стандарди. То би значило да и малолетник узраста од 15 до 18 година живота може да закључи уговор о раду, иако још увек похађа основну школу. Радни однос с лицем млађим од 18 година може да се заснује, ако такав рад не угрожава његово здравље, али ни његов морал и образовање, односно ако није забрањен законом. Сви специјални услови за заснивање радног односа са малолетником које прописује Закон о раду доприносе обезбеђивању добробити детета, односно заштити најбољег интереса детета и спречавању радног ангажовања детета на послу који угрожава његов физички, ментални, емотивни и образовни развој, односно који води експлоатацији његовог рада или представља најгоре облике дечијег рада.[455] Ако се утврди да рад не угрожава физички, ментални,

[454] За овлашћење законског заступника малолетника да покрене поступак за престанак радног односа малолетника, Љубинка Ковачевић, Ваљани разлози за отказ уговора о раду, Београд, 2016, стр. 98 и даље.

[455] Послови на којима ни под којим условима не може да ради малолетник утврђени су у члану 84 Закона о раду и обухватају: 1) послове на којима се обавља нарочито тежак физички рад, рад под земљом, под водом или на великој висини; 2) послове који укључује излагање течном зрачењу или средствима која су отровна, канцерогена или која проузрокују наследна обољења као и ризик по здравље због хладноће, топлоте, буке или вибрације; 3) послове који би, на основу налаза надлежног здравственог органа, могли штетно и с повећаним ризиком да утичу на здравље и живот малолетника, с обзиром на његове психофизичке способности.

емотивни и образовни развој детета не би требало да буде неких посебних и додатних услова за заснивање радног односа с малолетником. Законска формулација специјалних услова за заснивање радног односа говори да не треба доказивати позитивне учинке рада за који се малолетник ангажује, већ обратно - утврдити да рад по дете не производи штетне последице. Сагласност родитеља је следећи неопходан услов. У погледу форме, ради се о писменој сагласности родитеља, усвојиоца или стараоца за заснивање радног односа с малолетником.

Имајући у виду да дете има оба родитеља, поставља се питање да ли је потребна сагласност само једног или оба родитеља. Претпоставка је да оба родитеља заступају дете у свим областима где се захтева њихово заступање и где дете нема потребну пословну способност. Ако родитељи живе заједно и нису разведени, нити је у току бракоразводни поступак, за пуноважност уговора о раду довољна је сагласност једног родитеља. Претпоставка је да заступање, односно у овом случају писану сагласност за уговор о раду свог детета, чини и други родитељ. Та сагласност може бити и најчешће и јесте прећутна. На овакву аргументацију указују и потребе сигурности треће стране (послодавца). У супротном, наметање захтева да оба родитеља дају сагласност умањила би учесталост закључења ових уговора и успорила правни промет у области радних односа. Уколико родитељи живе заједно а нема између њих сагласности око заснивања радног односа детета, поставља се колизијски стратељ само за овај правни посао, који ће надоместити сагласнот родитеља.[456] Овде и долазимо до својеврсног парадокса нашег права. Наиме, претходно је утврђено да рад не штети моралу, здрављу и образовању детета, а сада ће један други орган јавне власти утврдити исто. Ипак, могуће је и да колизијски старатељ нађе да рад не би био и интересу детета, те да ускрати сагласност за заснивање радног односа. Даље, писана сагласност једног родитеља неће бити потребна ако је он потпуно лишен родитељског права, или ако је делимично лишен родитељског права само за давање сагласности за закључење правних послова детета или старања о његовој имовини.[457] Услов сагласности родитеља треба посматрати врло рестриктивно, у светлу непостојања овог услова, како у међународним радним стандардима, тако и у упоредном праву. Један ниво процене подобности датог посла са најбољим интересом детета у виду штетности по здравље, морал и образовање, са свим сматрамо оправданим, али и други ниво кроз призму родитељске заштите, представља озбиљно ограничавање избора детета са 15 година коме је у читавом низу других области дата значајна аутономија. Сасвим је другачија

---

[456] *„Ако између детета и његовог законског заступника постоје супротни интереси, дете заступа колизијски старатељ. Дете које је навршило 10. годину живота и које је способно за расуђивање може само односно преко неког другог лица или установе затражити од органа старатељства да му постави колизијског старатеља. Дете које је навршило 10. годину живота и које је способно за расуђивање може само односно преко неког другог лица или установе затражити од суда да му постави привременог заступника због постојања супротних интереса између њега и његовог законског заступника*". Породични закон, члан 265.

[457] О делимичном лишењу родитељског права услед недавања сагласности родитеља, Урош Новаковић, Делимично лишење родитељског права у судској пракси у Републици Србији, Судски поступак - правда и правичност, Зборник радова 35. сусрета Копаоничке школе природног права Слободан Перовић, Том I, Београд, 2022, стр. 565-589.

ситуација у случају развода брака родитеља. Како је закључење уговора о раду једно битно питање које утиче на живот детета, у случају развода брака захтевало би се да писмену сагласност дају оба родитеља, како онај коме је дете поверено и који непосредно врши родитељско право, тако и родитељ који има право да одржава личне односе са дететом. До овог закључка долазимо циљним тумачењем, имајући у виду да Породични закон не наводи закључење уговора о раду као битно питање које утиче на живот детета о којима може одлучивати друго родитељ који не врши родитељско право, али се ово питање свакако подводи под овај појам, посебно јер Породични закон четири битна питања наводи само *exempли цауса*. Родитељу као законском заступнику детета дато је велико овлашћење да у име малолетника процени да ли је конкретан посао, и поред тога што не штети развоју малолетника, у његовом најбољем интересу и како може утицати на његов живот и развој.[458] Малолетници изјављују вољу за заснивање радног односа, али упостављање овог правног односа није коначно, нити пуноважно, без сагласности законског заступника. Изјава воље малолетника постаје правно потпуна тек кад је буде одобрио његов законски заступник. Могуће је и да родитељ да претходну сагласност а тек потом и малолетник. Оно што је можда још више спорно, посматрано из угла права детета и најбољег интереса, јесте ситуација када до заснивања радног односа дође. И тада, родитељ може у сваком тренутку да поднесе послодавцу захтев за престанак радног односа малолетника, при чему је решење послодавца о престанку радног односа у овом случају само декларативног карактера. Сагласност законског заступника неопходан услов за заснивање радног односа и њено повлачење доводи до одсуства конститутивног услова за постојање радног односа. Не слажемо се са ставом да је и овај специјалан услов неопходан за заштиту интереса детета, поштујући аргумент осетљивости положаја малолетних радника на домаћем тржишту рада.

3.2.2. Сагласност старатеља

Сагласност старатеља за заснивање радног односа малолетника биће неопходна ако родитељи нису живи, ако су непознати, ако су потпуно или делимично лишени родитељског права или неоправдано одбијају да дају сагласност а то се утврди од стране органа старатељаства. У последњем случају орган старатељства даје сагласност у случају да родитељи не могу да се договоре о овом питању, што није изричито прописано. У свим случајевима када између детета и његових законских заступника постоје супротни интереси, детету поставља колизијски старатељ, који одлучује о спорном питању. Ипак, овакав след догађаја би био избегнут и не би било потребе да се покреће државни апарат, да сагласност родитеља није неопходан услов када је већ утврђено да рад није противан моралу, здрављу и образовању малолетника. У том смислу би у случају заснивања радног односа на послу који не штети моралу, образовању и здрављу детета и на ком није забрањено запошљавање малолетника,

[458] О томе Урош Новаковић, Право детета на заснивање радног односа и штетност опасних послова по најбољи интерес детета, у Марија Драшкић, Небоша Шаркић, Јелена Арсић, Породични закон - дванаест година после, Београд, 2018, стр. 224.

колизијски старатељ могао да испита све околности случаја и да донесе одлуку којом би дао сагласност за заснивање радног односа (уместо сагласности родитеља). Правна празнина постоји у погледу поступка давања сагласности, те би требало прецизно одредити у којој фази поступка закључења уговора о раду овлашћена лица могу дати сагласност за радно ангажовање малолетника. Закон о раду прописује давање писмене сагласности, али не говори када се даје сагласност - да ли је потребно да законски заступник да сагласност као претходну (пре или у истом тренутку када малолетник потписује уговор) или је могуће да се сагласност да и накнадно, након што је малолетник потписао уговор). Закон о облигационим односима говори само о одобрењу, што је термин којим се обухвата и претходна сагласност (дозвола) и накнадна сагласност (одобрење).[459] У пракси се донекле нуде одговори на постављена питања. Увидом у случајеве из праксе приметно је да се сагласност законских заступника даје након већ закљученог уговора о раду између детета и послодавца. Ако би потпис законских заступника био потребан на самом уговору о раду, онда би се захтевало да то буде форма претходне сагласности, али како се даје посебна изјава онда се оставља могућност да та изјава (сагласност) буде дата пре или после закључења уговора о раду. Имајући у виду да су датуми када законски заступници дају изјаву о сагласности након датума закључења уговора о раду, у питању је накнадна сагласност, односно одобрење. Стога, можемо закључити да се у пракси дозвољава могућност давања накнадне сагласности законских заступника, односно да уговор настаје и без сагласности законског заступника, али да је она неопходна да би дете ступило на рад.

Такође, отвара се и питање дејства уговора који је закључен без сагласности законског заступника, будући да Закон о раду не уређује ни ово питање. Тиме се отвара питање да ли у недостатку одговарајућег правила, треба применити општа правила грађанског права о уговорима ограничено пословно способних лица (малолетника) за које је потребна сагласност законског заступника. Изостанак сагласности проузрокује ништавост уговора, али не и немогућност настанка уговора. Уговор настаје и производи правно дејство, а опстанак тако закљученог уговора зависи од законског заступника. Уколико законски заступник накнадно одобри уговор у том случају долази до оснажења уговора накнадним одобрењем. Овако једно велико овлашћење законског заступника не налазимо оправданим, јер он може без пружања оправданих разлога одбити заснивање радног односа, те тако анулирати већ изражену вољу малолетника. Воља законског заступника, стога, у радном законодавству има јачу правну снагу од саме уговорне стране - малолетника са навршених 15 година.

3.3. Штетност посла по здравље, морал и образовање малолетника

До доношења наведене Уредбе Владе Републике Србије из 2017. године, није било конкретизације који су то послови противни здрављу,[460] моралу и образовању

[459] Марко Ђурђевић, Уговор ограничено пословно способног малолетника, *Правни живот*, бр, 10/1996, 484.

[460] Да се запошљавање деце млађе од 18 година условљава претходним лекарским прегледом и одобрењем здравственог органа, Nicolas Valticos, International Labour Law, Deventer, 1979, стр. 187.

детета, те је процена државног органа била карактерисана широким дискреционим овлашћењем да ли је рад противан интересима детета. Барем је тако према Закону о раду требало да буде, све до добијања података да надлежни државни орган у пракси не постоји.[461] Питање оправданости обављања посла у светлу противности моралу детета може се јавити код религијског опредељења родитеља које се манифестује у радном ангажовању детета на пословима који штете његовом моралу, што може условити потребу заштите детета.[462]

Уредба о утврђивању опасног рада за децу донета је 29. маја 2017. године[463] у складу са међународним обавезама које је Република Србија преузела - Конвенцијом МОР број 182 о најгорим облицима дечијег рада[464] и Препоруком МОР број 190 о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечијег рада.[465] Уредба је ступила на снагу 1. јануара 2018. године. Она има велики значај јер конкретизује на којим пословима дете са навршених 15 година не може да буде запослено, без обзира на то да ли има сагласност законског заступника, и независно од процене надлежног државног органа.

Стога, Уредба (би требало да) сужава дискрециона овлашћења државног органа који врши процену у погледу усклађености заснивања радног односа са интересима и благостањем детета (здрављем, моралом и образовањем), тачним навођењем послова који су опасни за децу и тако онемогућава заснивање радног односа уколико је неки од послова наведен у Уредби.

Сврха Уредбе је да се обезбеди заштита деце од опасног рада у складу са прописима којима се уређују права детета, као и прописима из области рада, безбедности и здравља на раду, здравствене заштите и образовања.

Уредба, за разлику од Закона о раду, има шири појам штетности рада по интересе детета, те тако опасан рад за децу је онај рад који је вероватно штетан по здравље, безбедност или морал деце, излаже их штетностима, обавља се у оквиру опасних околности или опасних делатности за децу. У Уредби се не тражи доказивање да је рад штетан по здравље, већ се тражи само потенцијална опасност - да је рад вероватно штетан по здравље, морал и безбедност деце.

---

[461] Међутим, да и у Енглеској постоје проблеми око поштовања законских одредби којима се штите деца радници, Sandy Hobbs, Jim McKechnie, Seonaid Anderson, Making child employment in Britain more visible, Critical Social Policy Vol. 27, Issue 3, August 2007, стр. 418.

[462] Противно је интересима детета да оно, по налогу и уз сагласност родитеља, обавља посао тако што дистрибуира верски материјал на улици, као и да иде од куће до куће и рекламира такав садржај, Robert J. Bruno, „Child protection as a judicial burden on religion and the impact of religious liberty legislation," *Cardozo Law Review*, br. 2-3/1999, стр. 683. Додатно, према међународним стандардима, иако то није предвиђено ни Уредбом о утврђивању опасних послова за децу, обављање дечијег рада на улици подводи се под експлоатацију детета, Geraldine Van Bueren, The international law on the rights of the child, The Hague, 1998, стр. 264.

[463] „Службени гласник Републике Србије", број 53/2017.

[464] Видети, Roger Blanpain, European Labour Law, The Hague, 2013, стр. 145.

[465] „Службени лист СРЈ –Међународни уговори", број 2/2003.

Као и у другим областима, сматра се да је дете свако лице до навршених 18 година живота. Намера доносиоца је била да се дете кроз забрану рада у опасним делатностима, штити, не само приликом заснивања радног односа, већ и у свим облицима радног ангажовања детета. Тако, под послодавцем се сматра свако физичко или правно лице које радно ангажује, односно под чијим налозима дете ради, без обзира на то да ли је дете ангажовано на формални или неформални начин.[466]

Уредба наводи опасне околности за децу: рад испод земље (рад у рудницима и сл.); прековремени рад; рад на саобраћајницама; рад ван места пребивалишта деце млађе од 15 година живота; рад у скученим просторима (уласци у машине, канале и сл.); рад на висини или у дубини; рад са опасним машинама, уређајима и оштрим предметима; рад у нефизиолошком положају тела при раду (на пример дуготрајно стајање, клечање, повијен положај и сл.).

Посебно је значајан последњи услов који се тиче забране рада у нефизиолошком положају. Тако, дете са 15. годином, према овом критеријуму, не би могло да буде запослено у фризерском салону, с обзиром на то да шишање, фенирање и фарбање захтева готово у целости рад тако што запослени обавља постао стојећи. Такође, деца не би могла да раде ни сезонске послове, брање воћа и поврћа, посебно воћа и поврћа које расте на земљи с обзиром на то да се такав рад обавља клечећи, али, такође, ни брање са дрвећа, јер то захтева константно стајање.

Уредба даје дефиницију физичких и хемијских штетности. Физичке штетности дефинише као: неповољне климатске или микроклиматске факторе (висока или ниска температура, висока влажност и др.); тешке психичке и/или физичке напоре (енергетска потрошња већа од 20 кЈ/мин, подизање терета у једном захвату за децу старију од 15 година живота до 10 кг, а за децу млађу од 15 година живота до 7 кг) уз индивидуални приступ с обзиром на степен развоја локомоторног система и организма у целини, као и услове у којима се обавља рад; висок ниво нејонизујућег зрачења (ултравиолетног и инфрацрвеног изнад граничних вредности наведених у Правилнику за безбедан рад при излагању вештачким оптичким зрачењима); буку изнад 85 дБ(А); вибрације које могу довести до оштећења здравља. С обзиром на то да се у Уредби наводи да је бука штетна по интерес детета, директно се забрањује запошљавање деце у кафићима и клубовима који пуштају гласну музику.[467]

---

[466] Колики значај шведска компанија ИКЕА полаже на заштиту деце од експлоатације током обављања рада, као и на најбољи интерес детета, Arturo Bronstein, International and Comparative Labour Law: Current Challenges, New York, 2009, стр.120.

[467] И у упоредном праву имамо примере да законодавци доносе уредбе којима се регулише и забрањује дечији рад. Тако у Немачкој постоји Уредба о заштити дечијег рада (*Kindesarbeitsschutzverordnung*). У пракси, најчешћа кршења одредби ове Уредбе су се односила на непоштовање старосне границе, запослење у недозвољеним активностима, рад у време када деци није дозвољено да буду запослена, посебно рад суботом и недељом или у касним вечерњим сатима, и непоштовање дозвољеног радног времена, чиме је прекорачено или максимално дозвољено дневно радно време или укупно трајање запослења које је дозвољено у календарској години. Melanie Garbas, „Kinderarbeit in den Medien:

Најважнију новину представља одредба којом се штити добробит деце у погледу конкретизације хемијске штетности по децу - а то је излагање дуванском диму. Тиме се забрањује запошљавање малолетника у кафићима и свим другим објектима који немају одвојене делове за пушаче, тј. у којима је малолетник константно и директно изложен дуванском диму. Нарочито важна одредба којом се онемогућава да се тзв. хостесе (хостови) или промотерке (промотери) запошљавају у клубовима и кафићима или да делатност обављају у оваквом простору.

Уредба има и циљ заштите детета током процеса стручног образовања, тако да ако и када дете (са 15 година) одлучи коју ће средњу школу похађати, постоји обавеза да се оно током образовања заштити од штетних послова (скупљање опасног отпада; третман и одлагање отпада; санација, рекултивација и друге услуге у области управљања отпадом; уклањање отпадних вода; заштитне и истражне делатности; коцкање и клађење; погребне и сродне делатности; рударство; прерађивачка индустрија; снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација; грађевинарство; узгој животиња; услужне делатности у гајењу усева и засада; помоћне делатности у узгоју животиња; лов, траперство и одговарајуће услужне делатности; сеча дрвећа; услужне делатности у вези са шумарством; риболов; скупљање отпада који није опасан; поновна употреба материјала; делатност припремања и послуживања хране и пића; услуге одржавања објеката; здравствене делатности; прање и хемијско чишћење текстилних и крзнених производа; делатност фризерских и козметичких салона; делатност неге и одржавања тела; делатност домаћинства која запошљава послугу.

Ипак, сматрамо да је Уредба прешироко одредила штетне послове у процесу образовања, имајући у виду да многи наведени послови спадају у круг делатности средњих стручних школа. Уредбом је забрањено заснивање радног односа детета у коцкарницама, кладионицама, (ноћним) клубовима, кафићима, што је изузетно добро решење које је имало у виду заштиту права и интереса детета. Са друге стране, забрану рада на пословима брања воћа и поврћа, не сматрамо добрим решењем имајући у виду да то може бити извор прихода за дете током (летњег) распуста, наравно, под условом да се поштују правила заштите деце на раду и забране прекомерног излагања неповољним климатским или микроклиматским факторима (висока или ниска температура, висока влажност).

Нарочито се истиче значај доношења, али и примене, Уредбе у светлу откривених података да се у пракси не процењује од стране државног органа да ли је посао који дете са 15 година заснива штетан по његове интересе - здравље, морал и образовање. Тако, сада се навођењем штетних послова изричито онемогућава да послодавац закључи уговор о раду (или други уговор попут уговора о делу, привременим и повременим пословима) са дететом ако се тај посао налази на списку

Zwischen Schutzanspruch, Interessenwahrung und Selbstverwirklichung“, Diskurs Kindheits- und Jugendforschung 4, No. 1, 2009, стр. 95.

штетних послова. Податак добијен од Инспектората за рад Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања Републике Србије, говори да су током 2016. године инспектори рада затекли децу старости између 15 и 18 година на следећим пословима: у делатности градјевинарства, шесторо деце која су обављала послове помоћног радника у грађевинарству; у делатности пољопривреде, шесторо деце која су обављала послове берача воћа; у делатности личних услуга, петоро деце која су обављала послове помоћника фризера; у делатности саобраћаја, четворо деце која су обављала послове прања возила и помоћног радника у магацину; у делатности производње прехрамбених производа, двоје деце која су обављала послове помоћног радника у производњи; у делатности услуга смештаја и исхране, двоје деце која су обављала послове помоћног радника у кухињи.[468] Анализирајући добијене податке долазимо до закључка да није вршена процена од стране надлежног органа да ли је радни однос који су деца заснивала противан њиховом здрављу, моралу и образовању. пре свега јер су многи наведени послови сада на списку опасних послова из Уредбе. Наиме, деца запослена као помоћни радници у грађевинарству више неће моћи да буду запослена на тим пословима. И без навођења у Уредби, јасно је да рад детета старијег од 15 година у грађевинарству никако не може бити користан по његов развој. Даље, ни деца која су запослена на пословима брања воћа и поврћа неће моћи да раде на тим пословима (рад у нефизиолошком положају тела при раду, дуготрајно стајање, клечање, повијен положај и сл.). Исти је случај са децом запосленом као помоћници фризера (делатност фризерских и козметичких салона; рад у нефизиолошком положају тела при раду - дуготрајно стајање). Поређењем података на којим су пословима деца радила са оним пословима који су предвиђени као опасни за децу из Уредбе, видимо да ће на многим пословима од 1. јануара 2018. године бити забрањено запошљавање деце.

4. Теоријски осврт дечијег рада - право детета или благостање детета

У оквиру права детета на рад и заштите детета од штетних послова огледа се једна од главних дебата у оквиру теоријских поставки савременог породичног права. Наиме, може се заступати став о повећању капацитета детета и приступити детету као искључивом носиоцу права. Тако, код права детета на рад који доприноси његовом развоју, не ограничава се ово право детета посебно у светлу осталих повезаних права детета која могу доћи у сукоб са правом детета на рад - право детета на потпун и правилан развој, право детета на заштиту од штетних утицаја, права детета на

[468] Укупан број од двадесет петоро деце која су наведена у истраживању је податак о томе колико су инспектори рада током обављања надзора затекли у кршењу одређених одредби. Број деце која раде а навршила су 15 година је свакако већи, посебно у делатностима, спорта, културе, маркетинга. Не постоји евиденција Националне службе за запошљавање, нити државних органа, колико је деце изнад 15 година запослено и на којим пословима. У складу са овако важним питањем, као што је запошљавање деце, потребно је успоставити вођење евиденције о томе колико деце са навршених 15 година се запошљава и на којим пословима. То је могуће учинити тако што се приликом пријаве запошљавања радника (детета са 15 година), формира база података у Националној служби за запошљавање. Да оваква обавеза у неким државама постоји на страни послодаваца, Љубинка Ковачевић, Универзални међународни стандарди о забрани дечијег рада и њихова примена у праву Републике Србије, у: Ђорђе Игњатовић (ур.), "Казнена реакција у Србији. ВИИ део", Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2017, стр. 194.

образовање. Дете се посматра као индивидуа која има право да оствари своју економску, социјалну самосталност и независност, и то управо кроз заснивање радног односа, тј. ступањем на рад у другој форми од радног односа. У овој доктрини се уопште не доводи у питање право детета на рад, већ се настоји регулисати под којим условима дете може да ради. Овде се акценат не ставља на укидање дечијег рада, дечији рад не сматра се негативном појавом, већ се настоји да се адекватно и правилно регулишу услови за рад детета. На тај начин ће дете бити заштићено. Рад се *a priori* сматра да је користан за дете. Негде се у овој доктрини право детета на заснивање радног односа поистовећује са најбољим интересом детета. Онемогућавање да се заснује радни однос представља облик дискриминације деце као радника, односно деце као посебне категорије у односу на одрасле раднике. Идентично се односи и на постављање ограничења деци да се запосле. Прописивање најмање зараде за децу раднике има за циљ да их обесхрабри да уђу у свет рада, већ да наставе са образовањем, док се то на другој страни може тумачити као дискриминација деце као радника. Ипак, ако се и може говорити о неком облику дискриминације деце, то има оправдање у потреби да се дете заштити од штетних утицаја у области рада, као и да се поштују друга права детета - на здравље, образовање, игру, слободно време. Иако рад јесте користан за дете, ипак, не можемо се потпуно сложити са оваквим ставом, с обзиром на то да су деца испод 18 година рањива категорија којој је потребна заштита, и иначе, па је тако и у сфери рада.

У светлу компоненте дечијег рада која промовише укидање дечијег рада, или барем елиминисање свих облика дечијег рада који су штетни по развој детета, инсистира се на томе да иако дете има неотуђиво право да заснује радни однос, заснивање радног односа треба да буде дозвољено само под рестриктивним условима и само ако заснивање радног односа или неког облика неформалног рада не би угрозило неко друго право детета - на образовање, на здравствену заштиту, на потпун и правилан развој, на слободно време и игру. У хијерархији права детета, право детета на рад нема супрематију над другим правима, тачније над благостањем детета. Да ли је неки рад штетан или није по благостање детета, није лако проценити, али се то може чинити ако се стави процена како би утицало то на дете уколико оно не ради, те какав ефекат производи по дете то што оно не ради.

Дебата између затупника двају школа - права детета и заштите благостања детета, добија нову димензију када се у анализу укључи и следећи актер а то су послодавци. По природи ствари, послодавац је заинтересован да добије што бољег и ефикаснијег радника који ће бити продуктиван и ефикасан, и то посебно у либералном концепту који нема као примарну улогу заштиту радника, већ максимизацију профита, заштита деце намеће се као императив. Имајући у виду капацитет деце у савремено доба, посебно старијих малолетника, жељу да што пре постану самосталне личности које ступају у свет одраслих, потребно је створити теоријски и законски оквир за заштиту детета, посебно у делу рада ван радног односа. Послодавци неретко радије запошљавају децу пре него одрасле, јер су деца послушнији радници, лако их контролишу а деца и малолетници прихватају ниже зараде. Штавише, послодавци

показују мање забринутости у вези са кршењем норми о раду у вези са децом услед неефикасне примене прописа о раду деце. Послодавци показују да односе са радницима, а у овом нашем оквиру, са децом, регулишу на основу начела слободе воље и уговорног односа, уз што мање учешће државе или родитеља. То смо могли видети у делу везаном за ангажовање малолентика у спорту, уметности и забавној индустрији. Препуштање деце, да у складу са доктрином права детета, ступају у радни однос на чисто уговној бази лишава децу ефикасне заштите. Стога, у светлу продора уговорног елемента у радни однос и радно ангажовање малолетника, потребно је да се држава јави као заштитник најбољег интереса детета, посебно јер су родитељи, неретко, у савремено доба заинтересовани да дете уђе у свет рада што је пре могуће, услед примата материјалних добара, чак и на рачун заштите благостања сопственог детета. Уколико у арену радног агажовања поставимо право детета на рад, са друге стране имамо право послодавца на јефтину радну снагу, тј. намеру послодав(а)ца да искористи децу као јефтину и веома рањиву радну снагу. Уместо слободног изражавања самоодређења детета у области заснивања радног односа и уласка на тржиште рада, постоје и други облици у којима ће дете моћи у социјално економској сфери да изрази индивидуалност, попут волонтерског рада, рада у добротворним организацијама, самосталној помоћи старима и немоћнима, животињама, у спортским активностима, културним активностима. У наведеним активностима деце нема тог нивоа притиска и обавезности, као што је то случај када је дете запослено. Принцип истицања права детета на рад, као искључивог права детета, нема у виду ширу слику и пада донекле у контрадикторност, негира исто тако нека друга права детета - на потпун и правилан развој, здравље и образовање. Ова права детета могу бити угрожена, или чак и онемогућена, ако се занемари њихова улога у васпитању и развоју детета.

Теоријска расправа око дечијег рада односи се на то да ли се детињство као период живота посматра као период за образовање, слободно време и игру, или као период у коме дете треба да се оасостали, оспособи и помогне породици у привређивању. Нити једно право детета, уколико се посматра и право на рад, не може бити изнад права детета на развој, одрастање и детињство. У светлу права на рад ова права детета могу бити угрожена. Ипак, неке студије су показале да када дете ради услед сиромаштва породице, то не повлачи, по правилу, да се умањује време детета које користи за одмор, слободно време и игру.[469]

Давање примата искључиво праву детета да само одлучи о уласку на тржиште рада без разматрања негативних ефеката по дете, као и потребе да се оно заштити, показује да се добробит и благостање детета не уважавају на адекватан начин. Термин "самоексплоатација" указује на један од највећих проблема који се јављају у погледу подређивања породице, као целине, интересима једног члана породице. То се огледа на пољу дечијег рада и рада родитеља, где члан породице из жеље за сопственим

[469] Eric V. Edmonds, Child Labor, Dartmouth College, NBER and IZA, Discussion Paper No. 2606, February 2007, стр. 28.

приходима, самосталношћу и развијањем капацитета, подређује потребе породице и то на кратак период.[470]

Указује се на то да рад позитивно утиче на развој детета и његову исхрану, тако што деца која раде у градским срединама имају бољу исхрану него деца која се налазе у својим (породичним) заједницама у руралним срединама.[471] Предност уласка на тржиште рада у адолесцентском периоду, чак и да је у питању рад са непуним радним временом, има снажне позитивне ефекте након завршетка образовања јер се лакше налази (стално) запослење. Стечено искуство олакшава детету да уђе на тржиште рада у пуном обиму. Овде видимо један добар теоријски концепт који треба бити подржан. Наиме, једно је када дете са 15 година треба да заснује радни однос и ради пуно радно време, чиме се потпуно може занемарити право детета на образовање, правилан и потпун развој, игру, слободно време, здравље, док је сасвим друга слика ако дете ради нпр. 5 сати у току само једног дана недељно, или ради сат времена сваког радног дана након што заврши школске активности. На тај начин, постепен улазак у свет одраслих и на тржиште рада у ограниченом обиму има улогу припреме детета. Постепено обављање одређеног посла показује и капацитете детета за рад. Овде се огледа значај извесне транзиције од школовања ка запослењу, тј. да ли треба да се тада период детињства "пресече" или да улазак из света образовања у свет рада буде постепен. Сматрамо да обављање ограничених и заштитних послова чак и у најранијем добу детета (брање јабука, крушака и другог воћа, прање аутомобила, продаја домаћих производа, сокова, чајева, хране), деце од 10 год нпр., може имати изразито позитивне ефекте по дете и његов осећај за одговорност, тачност. Али подвлачимо да ово буде ограниченог обима, током школских распуста. Даље, добијање новца за обављен рад, такође, има позитиван ефекат на васпитање детета, стога што оно добија поруку да ако је вредно и ради може добити награду у виду одређене материјалне користи. Обављање оваквог ограниченог рада не може и не треба да угрози образовање детета. Наведене радне активности детета могу се обављати не само током распуста, већ и викенда, чиме се не угрожава право детета на образовање. Улазак у раном периоду у неки вид радног ангажовања и запослења, код те деце може довести до тога да касније, када постану (пуноправни) радници, учествују у заштити права радника кроз синдикате. Деци је забрањено синдикално ангажовање и учешће у истим.[472] Дете се у доктрини људских

[470] Nuno Ferreira, "Working Children in Europe: A Socio-Legal Approach to the Regulation of Child Work," European Journal of Comparative Law and Governance 4, No. 1, 2017, стр. 67.

[471] Dena Aufseeser, Michael Bourdillon, Richard Carothers, Olivia Lecoufle, Children's njork and children's well- being: Implications for policy, Development Policy Review, December 2017, стр. 247.

[472] У складу са одредбама важећег Закона о удружењима грађана, дете са 15 година не може бити члан удружења а синдикати се оснивају као удружење грађана. Нелогично је да дете с 15 година може да заснује радни однос и самостално располаже зарадом а не може да буде члан синдиката. Према члану 206. Закона о раду запосленима се јамчи слобода синдикалног организовања и деловања без одобрења, уз упис у регистар. Термин који Закон о раду користи у вези са синдикалним правима је "запослени", а особа која је навршила 15 година и засновала радни однос у складу са законом - јесте запослени, иако малолетни запослени. Из овога се може закључити да није немогуће да малолетни запослени буде члан синдикалне организације. Утолико пре што је сврха постојања синдикалних организација, заштита права и интереса својих чланова. Евентуалним онемогућавањем малолетном

права посматра као социјални субјект, социјални актер са својим личним правима. Држава треба да цени и призна економске, културне и социјалне доприносе које дете даје својим радом, како за породицу, ширу друштвену заједницу, тако и за државу.

Имајући у виду да је рад социјална категорија, ступањем детета на рад долази до социјалног развоја детета. Боравећи на радном месту и обављајући радну активност, чак и ону флексибилну и неформалну, дете се учи одговорношћу и на тај начин постаје одговоран члан друштва. Детету је потребан известан степен искуства током детињства да би могло да постане самосталан и пуноправан члан друштвене заједнице. Социјална одговорност се некада поистовећује са благостањем детета. Не само доктрина која истиче права детета већ и она која говори о одговорностима детета, истиче значај радног ангажовања детета. Одговорност детета се јавља у најранијем добу у породици, кроз обављање кућних послова (прање, чишћење, усисавање, куповина). Како дете одраста, та радна одговорност се постепено премешта из породичне у друштвену средину и дете се, полако, постепено привикава да обављањем одређених послова буде одговорно и изван породичног окружења. Делимично деца раде унутар породице услед сиромаштва, али у многим друштвима и зато што културне вредности и очекивања рад деце сматрају природним и „правим“ начином да се дете упозна са улогама и одговорностима повезаним са чланством у породици и одрастањем. Ипак, могуће је и да дете буде радно одговорно али и даље у оквиру породице, посебно ако је реч о томе да породица привређује на тржишту рада као целина или ако има одређени вид породичног предузећа. Овај вид радне одговорности разликује се од одговорности коју дете има у школи.

запосленом да буде члан синдикалне организације, законодавац би применио својеврсни вид дискриминације малолетних запослених - оставивши их без синдикалне заштите, док са друге стране не искључује чак ни ноћни рад малолетника.

VII Право детета на рад у светлу породичних односа

1. Родитељско право

Родитељи имају читав сет посебних родитељских права у оквиру генеричног појма родитељског права. Један од аспеката тих овлашћења односи се на давање сагласности за заснивање радног односа детета. Имајући у виду да родитељи при вршењу родитељског права доносе и одлуку да ли дете треба да ради, родитељи могу искрено веровати да раде оно што је најбоље за своју децу тако што им дозвољавају или их подстичу да раде. Узраст у коме родитељи могу да донесу ову одлуку односи се најчешће на адолесцентски период. Управо у овом критичном тренутку може се донети одлука о томе да ли послати дечака или девојчицу у школу или на посао. Родитељи су ограничени и у погледу образовања детета, у том смислу да могу бити стављени под надзор или им чак у неким правима могу бити изречене судске мере ограничења вршења родитељског права у сегменту образовања.[473]

Неретко се у теорији упоређивало родитељско право и права послодав(а)ца у вези са децом, те се наводило да оно што је родитељско право у породичном дому то је право послодавца у радном окружењу.[474] Управо код услова који се тиче сагласности законског заступника показује се однос између права детета и родитељског права. Наиме, предвиђање обавезног давања сагласности од стране законског заступника, као услова за пуноважност уговора о раду, манифестује фаворизовање концепта родитељског права и даје претежан значај родитељима на рачун потребама детета. У системима који не захтевају сагласност законског заступника акцентује се да је дете самостална индивидуа са потребним капацитетом за изјаву воље која је потпуно правно перфектна из угла зрелости и искуства. У овом делу, права детета надилазе родитељско право и то је принцип где се дете ставља у центар одлучивања.

Значај родитељског права у светлу права детета на рад, тачније заштите детета од експлоатишућег рада, имамо у делу потпуног лишења родитељског права. Родитељ ће бити потпуно лишен родитељског права ако израбљује дете силећи га на претерани рад, или на рад који угрожава морал, здравље или образовање детета, односно на рад који је забрањен законом. Ово би значило да и ако родитељ да сагласност за рад детета на неким пословима који су противни интересима детета, у складу са нормама радног законодавства о неопходној сагласности законског заступника, он би, са друге стране, могао сносити последице које су у области породичних односа. Норме се односе не на сегмент када је малолетник засновао радни однос, већ када дете ради у оквиру породице, када пружа услуге кућног рада, или ако фактички доприноси породици својим радом у пољопривредним или другим активностима. Реч је о неформалним

---

[473] Тако у Енглеској, према Закону о деци из 1989. године, суд може изрећи меру према родитељима, да утврди да се дете адекватно школује - да добија потпуно образовање у складу са годинама, способностима, или било којим посебним образовним потребама детета. Jane Williams, Child Law for Social Work, Los Angeles, 2008, стр. 155.

[474] Caroline G. Trinkley, Child Labour in America: An Historical Analysis, Buffalo Journal of Public Interest Law, Volume XIII, 1993, стр. 78.

пословима, пословима у којима се нити заснива радни однос, нити дете има било какав закључен уговор. Ипак, могуће је да родитељ може присиљавати дете да заснује радни однос под притиском, те да се одрекне (обавезног) образовања, или да посао на коме ради штети његовом моралу.

2. Најбољи интерес детета и право на рад

Најбољи интерес детета код права детета на рад у једном делу се поистовећује са заштитом детета. Иако читав сет предузетих законодавних активности у савременом породичном праву има за циљ да пружи заштиту детету од експлоатације, све те политике немају за крајњи исход заштиту све деце која раде. Када Конвенција о правима детета прописује да је најбољи интерес детета примаран, овакво разматрање одступа од стандарда да је најбољи интерес детета основни или главни, да је једини, већ имплицира да постоје и други интереси који се разматрају. Најбољи интерес детета код права детета на рад и дечијег рада одступа од стандарда у породичном праву, јер овде постоје и други актери о чијим интересима ваља водити рачуна, то су пре свега послодавци. Најбољи интерес детета у овој области се примењује тек са тачно одређеним узрастом - 14, 15 година. Код права на рад детета најбољи интерес детета могуће је применити тек са овим узрастом, док код дечијег рада он има примену много раније, имајући у виду реалност, по којој се даца и млађа од 10 година запошљавају и раде без било каквог уговора. Ту је забрана дечијег рада и експлоатације деце једнака најбољем интересу детета. За разлику од породичног права где се најбољи интерес детета у скоро свим областима примењује и већ од рођења детета.

Најбољи интерес детета у домену права на рад истиче се као један од главних аргумената да се дете измести из радне средине тј. да се коришћењем принципа најбољег интереса детета подржи право детета на образовање.[475] У светлу најбољег интереса детета, потребно је размотрити да ли повлачење деце са тржишта рада, или ако су деца већ била запослена на једном послу, тим што ће се забранити да раде, да ли ће то довести до тога да та деца остваре право на образовање тј. конкретно речено, да ли ће деца ићи у школу уместо да раде. Ако до тога не дође, већ деца нити раде, нити похађају школу, или раде на неком другом послу под горим условима, неретко на црном тржишту, онда свакако забрана дечијег рада није нешто што има позитиван ефекат по најбољи интерес детета.[476] У погледу права детета на рад додатно се показује да је потребно разматрати најбољи интерес у односу на конкретно дете, јер рад може бити користан за једно али не и за друго дете, што ће зависити и од капацитета детета за образовање. Уколико дете нема капацитет за образовање, свакако да би у његовом најбољем интересу било да ради на послу који не угрожава његов развој, морал и здравље. Могућа је и комбинација рада и образовања у предметном узрасту прелска са

[475] Goonesekere Savitri, "The Best Interests of the Child: A South Asian Perspective." International Journal of Law and the Family, Vol. 8, No. 1, April 1994, стр. 142.

[476] И теорија се изјашњава у том правцу. Наиме, правне норме које спречавају и онемогућавају да дете ради једну врсту посла, могу довести до тога да дете оде у сасвим другу врсту посла која је још штетнија по дете, Eric V. Edmonds, Nina Pavcnik, Child Labour in the Global Economy, Journal of Economic Perspectives—Volume 19, Number 1—Winter 2005, стр. 217.

обавезног на добровољно образовање. Такви концепти, попут дуалног образовања, ствар су савремених токова који желе да помире ова два наизглед сукобљена права детета. У студији о значењу које рад има за децу у Немачкој истиче се да деца не желе да раде било који посао, већ очекују да буде добровољан, да могу да буду независна на послу и да за то добијају признање. Рад се не посматра као пандан образовању и такмичење са школом, већ као прилика за стицање нових искустава, проширење сопствене сфере деловања и потенцијално стицање вештина релевантних за будућност, које деца не могу научити у школи.[477]

Најбољи интерес детета код права на рад подразумева више социјални него правни приступ, јер је најбољи интерес детета не треба посматрати само из правног угла, већ као шири друштвени принцип који укључује жеље детета, његов капацитет, социјалне везе, вештине, способности.

3. Однос Породичног закона и Закона о раду код заштите благостања детета и права детета на рад

У оквиру анализе права детета на рад, однос ова два закона, као кровних закона у области рада и породичних односа, налази се у средишту правне анализе позитивног права.

Дете са одређеним узрастом остваривањем права на рад и привређивањем се посматра као одрасла индивидуа која доприноси економском развоју државе и на тај начин се признаје у једном сегменту као равноправан члан друштва. Упоредном анализом Закона о раду и Породичног закона, може се доћи до неких нелогичности, или у најмању руку, недоследности и недовољне регулације законских одреби поводом заштите права детета. Породични закон даје детету са одређеним узрастом одређени степен пословне способности и права да самостално одлучује, док Закон о раду код заснивања радног односа захтева сагласност родитеља/старатеља, када је реч о детету. Према одредбама Породичног закона дефинише се само питање пунолетства и пословне способности. Чланом 11. Породичног закона регулисано је да се пунолетство стиче са навршеном осамнаестом годином живота. Потпуна пословна способност стиче се пунолетством и склапањем брака пре пунолетства уз дозволу суда.[478] Суд може

[477] Manfred Liebel, Philip Meade, Iven Saadi, „Brauchen Kinder ein Recht zu arbeiten? Kindheitskonzepte und Kinderarbeit", In *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Jg. 62, Heft 43, 2012, стр. 37.

[478] Овде бисмо се задржали на специфичном решењу малезијског права, према коме, деца могу закључити уговор о браку. У Малезији, дечји бракови су дозвољени и регулисани домаћим законом, како за немуслимане, тако и за муслимане, иако је Малезија повукла резерву у вези са чланом 16(2) Конвенције о елиминацији свих облика дискриминације жена (*CEDAW*). Закон признаје такве уговоре као валидне под условом да испуњавају одређене захтеве. Минималне старосне границе за ступање у брак прописане су законима који регулишу бракове између немуслимана и муслимана. Међутим, ефекат ових минималних старосних граница за ступање у брак значајно се разликује у погледу њиховог утицаја на валидност таквих уговора. За немуслимане, брак склопљен од стране малолетника испод ових минималних старосних граница за ступање у брак учиниће такве уговоре ништавним од почетка, док је за муслимане брак испод ових минималних старосних граница дозвољен и сходно томе валидан, али под условом да се претходно затражи дозвола од одговарајућих шеријатских судова. Бракови немуслимана у Малезији регулисани су Законом о реформи закона (брака и развода) из 1976. године (Закон број 164).

дозволити стицање потпуне пословне способности малолетном лицу које је навршило 16. годину живота, а постало је родитељ и достигло је телесну и душевну зрелост потребну за самостално старање о сопственој личности, правима и интересима. О дозволи суд одлучује у ванпарничном поступку. Ово су (једина) два случаја еманципације у нашем праву. У делу који се односи на стицање пословне способности пре пунолетства, нема одредаба о пословној способности у вези са заснивањем радног односа. Даље, у одељку који говори о правима детета, према члану 64., дете које није

Члан 10 Закона наводи да је минимална старост за брак за дечаке 18 година, док је за девојчице 16 година, али је потребна посебна дозвола и она се мора добити од главног министра државе. Сличан захтев није предвиђен за дечаке. Додатни захтев је прописан у члану 12(1), где свако млађи од 21 године мора имати родитељски пристанак у писаној форми од свог оца, или, ако је ванбрачно дете или је отац мртав, онда од своје мајке. Ако је усвојено дете онда од свог усвојеног оца или усвојене мајке, или ако су оба његова родитеља (биолошка или усвојена) преминула, онда то је на лицу које заступа родитеље пре него што дете напуни 21 годину. Ваљаност брака малолетника добила је додатну правну снагу у случају *Rajeswary & Anor protiv Balakrishnan & Anor* ((1958) 3 MC 178), где је Виши суд, пратеći преседан из Индије, утврдио да се старосна граница пунолетства за ступање у брак разликује од других уговора које закључују малолетници и као таква неће бити погођена општим правилима која регулишу уговоре које закључују малолетници. Законитост брачних уговора које закључују деца додатно је заштићена чланом 4(а) Закона о пунолетству из 1971. године, који наводи да ништа у Закону неће утицати на способност било које особе да делује у следећим стварима: брак, развод, мираз и усвајање. Став муслимана, који подржавају различити државни прописи који регулишу приватно право муслимана, прописује сличну старосну границу, али са различитим правним импликацијама. Осим државе Селангор, све остале државе у Малезији, укључујући и Савезне територије, прописују да ако било која девојчица млађа од 16 година, као и било који дечак млађи од 18 година жели да се ожени, биће му потребна претходна сагласност шеријатског суда, како је наведено у члану 8 Закона о исламском породичном праву (Савезна територија) из 1984. године (Закон број 303). Без изричитог помињања било какве минималне старости за потпуну забрану за децу млађу од 16 и 18 година, респективно, то значи да дете, без обзира на то колико је младо, може закључити уговор о браку уз претходну дозволу судије шеријатског суда. У случају Селангора, закон је прописно измењен у августу 2019. године, како би се повећала минимална старосна граница за ступање у брак, за девојчице са 16 на 18 година (Члан 8), и то када је мушкарац или жена млађи од осамнаест година. Нови члан на одговарајући начин прописује разне захтеве, као што су лекарски извештај о здравственом стању девојчице, медицински извештај о менталном, физичком и физиолошком здравственом стању мушкарца, социјални извештај службеника за социјално старање у којем се наводи социо-економска позадина мушкарца или девојчице, те чак и полицијски извештај о евентуалним кривичним досијеима странака, ако их има, пре него што судија може на правилан начин да одлучи о захтеву за рани брак. Напредак који је постигла влада државе Селангор је за похвалу јер је судија сада дужан да направи холистичку анализу подобности странака за брак, с обзиром на то да су особе млађе од 18 година. Иако тренутни став који прописује 16 година као минималну старосну границу за ступање у брак не указује на принципе који леже у основи Конвенције о правима детета о најбољем интересу детета, бар је повећана старосна граница са 12 година. Енглеска и Велс, такође, пружају могућност да деца млађа од 18 година закључе брак, али ипак, у стварности је стопа деце која се венчавају испод 18 година у Енглеској и Велсу ниска. Иако Малезија, као и Енглеска и Велс, признају брачне уговоре који укључују децу, постоји значајна разлика у у погледу минималне дозвољене старосне границе. У случају Малезије, дозвола мора бити добијена од главног министра, док у случају Енглеске и Велса, сагласност треба добити од родитеља. Међутим, закон у Малезији је прилично дискриминаторан између дечака и девојчица. Дечаци млађи од 18 година не могу склопити брак. Без прописане минималне старосне границе за потпуну забрану брака, дете је потенцијално изложено штетним последицама и претњама које могу бити последица раних бракова, првенствено, кршења основних права детета, према UNHCR-у. О овоме, Rosmawani Che Hashim, Farah Nini Dusuki, Minors and their incapacity to contract: A revisit, UUM Journal of Legal Studies, Vol. 14, No. 1, 2023, стр. 287.

навршило 14.годину живота (млађи малолетник) може предузимати правне послове којима прибавља искључиво права, правне послове којима не стиче ни права ни обавезе и правне послове малог значаја. Дете које је навршило 14. годину живота (старији малолетник) може предузимати, поред правних послова из става 1 овог члана, и све остале правне послове уз претходну или накнадну сагласност родитеља, односно сагласност органа старатељства за правне послове из члана 193, став 3 овог закона. Дете које је навршило 15. годину живота може предузимати правне послове којима управља и располаже својом зарадом или имовином коју је стекло сопственим радом. Закон овде не тражи и услов који се тиче способности детета за расуђивање.[479] Као што видимо Породични закон регулише питања пословне способности али не и закључење уговора о раду. У вези са радним односом, релевантан је члан 66 Породичног закона према коме је дете дужно да родитељима помаже у складу са својим годинама и зрелошћу, а дете које стиче зараду или има приходе од имовине дужно је да делимично подмирује потребе свог издржавања, односно издржавања родитеља и малолетног брата односно сестре, под условима одређеним овим законом. Још један члан Породичног закона у вези је с питањем заснивања радног односа лица млађег од 18 година. То је члан 193. став 1. који прописује да дете самостално располаже имовином коју стекне радом. Закон говори, такорећи, само о последицама већ заснованог радног односа, не и о условима заснивања, наводи случајеве где је дете већ засновало радни однос те стиче зараду и има имовину стечену зарадом из радног односа.

Породични закон не познаје облик стицања радне пословне способности детета. Породични закон је питање нормативног уређења услова заснивања радног односа детета које је навршило 15 година, оставио Закону у раду, док је уређена пословна способност само у односу на располагање зарадом и имовином стеченом радом. Управљање зарадом и имовином стеченом радом детета које је навршило 15 година јесте вид пословне способности који происходи из статуса запосленог. А статус запосленог се, у постојећој нормативној уређује Законом о раду. Овде је ипак, велика недоследност између ова два закона, будући да дете може самостално да располаже зарадом, али не може самостално да заснује радни однос.

Ипак, следеће одредбе Породичног закона значајно фаворизују нека друга права детета у односу на право детета на рад. Тако, дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може извршити увид у матичну књигу рођених и у другу документацију која се односи на његово порекло; дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може одлучити са којим ће родитељем живети; дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може одлучити о одржавању личних односа са родитељем са којим не живи; дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може дати пристанак за предузимање медицинског захвата;[480] дете које је навршило 15. годину живота и које је способно за расуђивање може одлучити коју ће средњу школу похађати. За сва ова

[479] О томе, Slobodan Panov, Porodično pravo, Beograd, 2016, стр. 218.

[480] За улогу суда код предузиманја медицинских интервенција за дете, Virginia Dunn, Veronica Lachkovic, Family Law in Practice, Oxford, 2010, стр. 180.

наведена права није услов да постоји одобрење, сагласност, иницијатива родитеља или других законских заступника.

Иако у области рада нема значајне колизије између одредби Породичног закона и Закона о раду у погледу пословне способности детета, мислимо да је залагање за измене Закона о раду који ће омогућавати заснивање радног односа детета које је навршило 15 година, без писмене сагласности родитеља односно старатеља, оправдано, ако не због нечег дугог, а оно због корпуса права која су дата детету Породичним законом, ако је је навршило 15 година.

Ако би се омогућила измена Закона да дете које је навршило 15 година може самостално засновати радни однос, онда треба уклонити и питање престанка радног односа на иницијативу законснког заступника малолетника. Истовремено са изменом Закона о раду у погледу заснивања радног односа малолетника требало би изменити одредбе о престанку радног односа малолетника по захтеву родитеља. Ипак, ово овлашћење родитеља није апсолутно, идентично као код заснивања радног односа. У случају да родитељ или старатељ малолетног запосленог поднесе захтев за раскид радног односа малолетник може од центра за социјални рад тражити именовање колизионог стараоца да би преко њега тражио повлачење тог захтева или подношење правног лека на евентуално већ донету одлуку о престанку радног односа по захетву родитеља, односно старатеља. Одредбе Закона о раду којима се регулише радно време детета које је у радном односу изразито штите послодавца у ситуацијама правног стандарда "неодложних објективних околности". У складу са Законом о раду, радно време запосленог малолетника не може да се утврди у трајању дужем од 35 часова недељно, нити дужем од 8 часова дневно. Што се тиче прековременог рада запосленог млађег од 18 година, он је експлицитно забрањен и то чланом 88. став 1. Закона о раду. Међутим, када је реч о раду ноћу запослени млађи од 18 година не може радити ноћу, осим у случајевима прописаним чланом 88, ставом 2, тачком 1 и 2 Закона о раду, који гласи да запослени млађи од 18 година живота не може да ради ноћу, осим у два случаја: ако обавља послове у области културе, спорта, уметности и рекламне делатности; када је неопходно да се настави рад прекинут услед више силе, под условом да такав рад траје одређено време и да мора да се заврши без одлагања, а послодавац нема на располагању у довољном броју друге пунолетне запослене. Послодавац је дужан да обезбеди надзор над радом запосленог млађег од 18 година живота од стране пунолетног запосленог. Са једне стране, као вредност имамо начело правног промета, извршења посла запосленог, испуњење уговора, док са друге стране, имамо заштиту здравља и добробити детета. У наведеном сукобу, радно-профитних и породичних вредности, сматрамо да претеже заштита здравља и добробити детета, те његов најбољи интерес.

У завршном делу односа између два закона осврнућемо се на један својеврсни парадокс поводом права детета на рад. Наиме, фантастично звучи да Породични закон пружа мање заштите детету него што то чини Закон о раду. Породични закон се базира на правима детета, даје детету неотуђива права да самостално делује, док Закон о раду захтева сагласност родитеља и тиме пружа додатну заштиту детету од експлоатације и

има патерналистички приступ, мање либералан од онога који има Породични закон. Породични закон примарно регулише односе између детета и родитеља, те је ту требало предвидети да се под кишобран родитељског права стави и давање сагласности за рад сопственог детета старијег од 15 година.

turnitin Page 229 of 285 - Integrity Submission Submission ID trn:oid:::28772:330371511

VIII Право детета на рад у светлу (других) људских права

1. Деца са инвалидитетом и право на рад

Право на рад особа са инвалидитетом дуго времена је било спорно и било је предмет борбе ове категорије радника. И особе са инвалидитетом и деца спадају под посебно угрожене категорије радника. Даље, постоји један вид међузависности између инвалидитета и сиромаштва, у том смислу да особе које имају инвалидитет имају веће шансе да буду сиромашне, те су и деца са инвалидитетом сиромашнија од деце која немају оштећења. Чак се наводи блиска веза између ове две компоненте. Особа која се налази у стању сиромаштва има више шанси да дође у стање инвалидности, док и особа која има инвалидитет има већу могућност да дође у стање сиромаштва.[481] Деца са инвалидитетом потпадају под делокруг две конвенције УН Конвенције о правима детета из 1989. године и новије Конвенције о правима особа са инвалидитетом из 2006. године.[482] Међутим, обе конвенције немају потребан ниво заштите деце - Конвенција о правима детета само врло кратко помиње инвалидитет, и то на начин који није у складу са савременим концептом инвалидности, док се Конвенција о правима особа са инвалидитетом углавном концентрише на одрасле особе са инвалидитетом.

Код деце са инвалидитетом[483] додатно се два права детета појачано манифестују и доводе у везу - право на образовање и здравље детета. Наиме, неретко се образовање деце са инвалидитетом тешко остварује, те се та деца укључивањем у неке облике радне активности могу социјално укључити у друштвене токове. Деца са инвалидитетом се лако маргинализују и експлоатишу, а неретко се указује на то да су често искључена из образовања, здравствене заштите и социјалне подршке.[484] Код деце са инвалидитетом се још снажније поставља питање да ли да похађају школу или да раде, имајући у виду умањене капацитете за учење - да ли је за ову децу боље да привређују и раде него да се образују стога што је образовање теже доступно за ову децу.

---

[481] Mary Wickenden, Disabled Children and Work, u James Sumberg, Rachel Sabates-Wheeler, Children's Work in African Agriculture, Bristol, 2023, стр. 126.

[482] Конвенција о правима особа са инвалидитетом посебно говори о правној и пословној способности. Тако, у члану 12. ст. 1. јамчи се право особа с инвалидитетом да буду свуда признате као особе једнаке пред законом, док се ставом 2. јамчи прихватање да особе с инвалидитетом имају правну и пословну способност (правни положај) на једнакој основи као и друге особе у свим аспектима живота. С тим у вези, став 3. прописује обавезу држава чланица да предузму одговарајуће мере како би особама с инвалидитетом осигурале приступ подршци која би им могла бити потребна за остваривање правне и пословне способности. Видтеи, Ирена Мајсторовић, Обитељскоправна заштита старијих особа, Загреб, 2024, стр. 12.

[483] Према проценама UNICEFA из 2021 године чак 240 милиона деце у свету има неки облик инвалидитета, Mary Wickenden, Disabled Children and Work, у James Sumberg, Rachel Sabates-Wheeler, Children's Work in African Agriculture, Bristol, 2023, стр. 121.

[484] О проблемима девојчица са инвалидитетом на пољу образовања и њиховој дискриминацији Јована Рајић Ћалић, Дисцриматион оф гирлс анд wомен витх дисабилитиес ин едуцатион анд емплоумент, у Љубинка Ковачевић, Драгица Вујадиновић, Марко Евола, Укрштена дискриминација жена и девојчица са инвалидитетом и инструменти за њихово оснаживање, Београд, 2022, стр. 535 и даље.

Њихови родитељи и породице су често међу најсиромашнијима у својим заједницама, а додатни трошкови настали услед привременог или трајног стања детета са инвалидитетом могу утицати на целу породицу. Деца са инвалидитетом и њихове породице се понекад називају онима који доживљавају „двоструки неповољан положај" (и сиромаштво и инвалидитет).

Ако се инвалидитет постави као социјална, а не медицинска категорија, инклузивни приступ деце са инвалидтетом преовладава, те ће и право на рад бити посматрано као више прихватљиво решење. Социјални модел инвалидитета има корен у школи људских права и посматра инвалидитет као развојни концепт. У супротном, схватање инвалидитета као медицинског стања повлачи то да је особама са инвалидитетом примарно потребна (здравствена) заштита, те последично им се не признаје капацитет да се укључе на тржиште рада, додуше, под повлашћеним заштитним условима. Схватање да друштво треба да се прилагоди разликама особа са инвалидитетом манифестује се кроз радно законодавство у томе да се радно место прилагоди особама са инвалидитетом.

Негде се и друштвена заједница и породица слично одређују према могућностима деце са инвалидитетом да привређују. Послодавци сматрају се да деца са инвалидитетом немају довољно капацитета да раде. У неким облицима неформалног запослења деце са инвалидитетом, родитељи процењу потребу и капацитет деце да ступе на тржиште рада.[485]

Посебно је питање пословне способности и деце са инвалидитетом. Како се потпуна пословна способност стиче са навршених 18 година, код деце са инвалидитетом се може поставити питање да ли пословна способност може да се стекне са тим узрастом. У значајном броју случајева над децом са инвалидитетом се примењује институт продужења родитељског права. С обзиром на то који је тип инвалидитета у питању, при процени надлежног органа, са 15 година може да се констатује да дете нема психичку или физичку зрелост да заснује радни однос. На тај начин се не долази до следеће фазе где се утврђује да ли је конкретан посао није супротан моралу, здрављу или образовању детета. Када су у питању тешки облици инвалидитета не сматрамо да би у интересу детета са инвалидитетом било да заснује радни однос. Лакши облици који омогућавају запошљавање ове деце не би требало да буду противни њиховом развоју и специфичним околностима. Код деце са инвалидитетом је потребно додатно водити рачуна да рад не штети њиховом здрављу, јер су у питању деца која имају неке већ (урођене или стечене) карактеристике које могу бити погоршане услед повреда на раду и штетних послова, те непостојања посебних заштитних мера. Посебно код деце са психичким сметњама треба водити рачуна да рад не штети њиховом развоју.

[485] И међународни стандарди Уједињених нација предвиђају обавезу да се детету обезбеди приступ и формалним и неформалним образовним програмима, а то се посебно односи на децу са посебним потребама и инвалидитетом, Jane Williams, Child Law for Social Work, Los Angeles, 2008, стр. 200.

Код деце са инвалидитетом рад и укључивање у социјалне токове, посебно услед умањених капацитета за учење, могу бити значајан извор за осећај равноправности са осталом децом и стицање радног искуства као увођење у свет особа које немају инвалидитет. У погледу врсте запослења деце са инвалидитетом, она могу бити радно ангажована као пројектанти, програмери, али и у оквиру породичних предузећа на фармама. Ипак, деца са инвалидитетом су неретко злоупотребљавана услед свог статуса. Догађа се да често буду злоупотребљена на улицама градова када их старије особе терају да просе.[486]

Код малолетника са инвалидитетом се додатно појачава значај родитељског права услед умањеног капацитета детета, те родитељи, по правилу, имају већу васпитну улогу, и одоговорност за одгајање, него код деце без инвалидитета. С тим у вези, могућа су два различита исхода, да родитељи имају заштитничку улогу за своје дете са инвалидитетом, те да и за неке послове на којима би дете могло да ради, заузму став да дете не треба да заснива радни однос или да неформално буде ангажовано кроз тзв.форме лаког рада. Друга крајност и опасност се огледа у томе да родитељи лакше експлоатишу своје дете са инвалидитетом, и то кроз продају детета у сиромашним земљама, терање на одавање неким лошим склоностима, коришћење детета за прошење. Код деце са инвалидитетом, услед њиховог зависног и немоћног положаја, још лакше долази до злостављања, па тако и до радне експлоатације. У оквиру позитивног српског законодавства, занимљиво, а уједно и забрињавајуће, звучи чињеница да у Закону о професионалној рехабилитацији и запошљавању особа са инвалидитетом нема нити једне одредбе која се односи на малолетнике - децу.

2. Родна равноправност и право на рад

Несумњиво је да постоји велики значај запослења и радног ангажовања за родну равноправност.[487] И на пољу упоредног права имамо примере да је усвајањем законских текстова дошло до побољшања положаја жена и девојчица у области запошљавања и образовања.[488]

Када су у питању родне улоге и дечији рад, истиче се да дечаци имају већу стопу запослености у односу на девојчице на тржишту рада, а са друге стране, мањи обим у вршењу послова у оквиру породичног домаћинства.[489] Дечаци се углавном

[486] Mary Wickenden, Disabled Children and Work, u James Sumberg, Rachel Sabates-Wheeler, Children's Work in African Agriculture, Bristol, 2023, стр. 131.

[487] Милан Томић, Ђорђе Мариловић, Економски аспекти равноправности полова, у Горан Марковић, Права детета и равноправност полова - између нормативног и стварног, Источно Сарајево, 2012, стр. 494 и даље.

[488] Peter de Cruz, Family Law, Sex and Society, London, 2010, стр. 235.

[489] Navodi se da u siromašnim državama veliki broj dece radi u sopstvenim porodičnim domaћinstvima i da su im roditelji "faktički poslodavci", a da samo manji procenat (2,4%) dece radi van porodičnog okruženja, Deborah Levinson, Marta Murray-Close, Chalenges in Determing How Child Work Affects Child Health, Public Helth Reports, Vol. 120, November-December 2005, стр. 616. Слично, да у сиромашним државама деца раде "раме уз раме" са родитељима и Eric V. Edmonds, Nina Pavcnik, Child Labour in the Global

ангажују у индустрији а девојчице у пољопривредним пословима, текстилној индустрији, кућним пословима и узгајању животиња.[490] Девојчице које напусте куćни посао, често су у повећаном ризику да заврше у проституцији или другим облицима комерцијалне сексуалне експлоатације и имају већи ризик да буду жртве насиља.[491] Када је реч о раду код куће, као и раду ван куће, истиче се да је вероватније да ће девојчице радити код куће, док ће дечаци вероватније радити изван куће. Фокусирање искључиво на рад изван кућног окружења може потценити количину времена коју девојчице посвећују раду у кући.[492]

Однос родне равноправности код малолетних запослених, у нашој држави, имамо и у оквиру података Националне службе за запошљавање, које смо приказали у наредном делу монографије.

Мираз који су родитељи женске деце дужни да дају младожењи, односно његовој породици приликом склапања брака, такође, спада у многим државама у традиционалне обичаје. Постоји и веза између мираза и дечијег рада. Тако, у многим случајевима услед недостатка средстава за мираз у породицама које су, махом, сиромашне, девојчице су приморане да раде још од најмлађег узраста да би зарадиле новац за мираз. Уколико се малолетнички брак посматра као негативна појава, девојчице које су радно ангажоване имају мању могућност да се удају и закључе малолетнички брак, услед тога што привређују, остварују приходе и мање су зависне, како од своје биолошке породице, тако и од будућег супружника. Радна експлоатација деце на улицама није ретка појава. Послови у области продаје на улици сматрају се прихватљивим начином за упознавање будућег мужа и стицање средстава за мираз.[493]

Дискриминација на основу пола манифестује се и у области рада и у области образовања деце. Пол представља фактор дечијег рада уколико се девојчицама онемогућава приступ разним врстама и степенима школовања или им се школовање ограничава. У традиционалним друштвима постоје предрасуде да је непотребно улагати новчана средтсва у школовање девојчица, јер девојчицама није потребно никакво знање које се стиче у школи да би успешно обављале своју родну улогу, као и да немају способност као дечаци, те не могу обављати многе послове, нарочито оне

Economy, Journal of Economic Perspectives—Volume 19, Number 1—Winter 2005, стр. 202. Највећи број деце у сиромашним државама радно је ангажован у областо пољопривреде.

[490] Eric V. Edmonds, Child Labor, Dartmouth College, NBER and IZA, Discussion Paper No. 2606, February 2007, стр. 17.

[491] О насиљу у породици над женама и девојчицама у српском праву, Урош Новаковић, Насиље у породици и жене са инвалидитетом, у Љубинка Ковачевић, Драгица Вујадиновић, Марко Евола, Укрштена дискриминација жена и девојчица са инвалидитетом и инструменти за њихово оснаживање, Београд, 2022, стр. 268.

[492] Peter F. Orazem, Victoria Gunnarsson, Child labour, school attendance and academic performance: A review, International Labor Office, October 2003, стр. 7.

[493] Драгана Радовановић, Дечији рад-појам и фактори, у Савремене тенденције у развоју правног система Републике Србије, Зборник Правног факултета у Нишу, 2012, стр. 280.

који се, према традиционалној подели послова на мушке и женске, сматрају мушким.[494] Шира породица и родитељи могу бити невољни да улажу у образовање своје деце ако се плаше да их неће чекати сигурне одговарајуће економске прилике. У том случају, рад деце се јавља као алтернатива образовању које повлачи несигурну будућу околност. Рад у домаћинству са децом је широко распрострањена пракса у Азији, а и поред низа предузетих мера на међународном плану, можда се чак и погоршао последњих година са растућом неједнакошћу у приходима и руралним сиромаштвом. Истиче се да деца у сеоским руралним срединама раде више сати него деца у урбаним срединама. Деца радом у домаћинству који се углавном састоји од ангажовања девојчица које обављају широк спектар задатака које традиционално касније обављају жене у домаћинству, као што су брига о деци, припрема хране, чишћење куће, прање и пеглање и брига о болеснима.[495] Ове младе жене дају важан економски допринос, стога што ослобађају своје родитеље или послодавце, посебно жене, да траже исплативије запослење у националној радној снази.[496]

Улогу родне равноправности имамо и у делу који се односи на трговину људима, тј. трговину децом. Девојчице су у посебно неповољном положају код трговине децом, јер су пожељније због онога што могу да донесу послодавцу, или кроз сексуалну експлоатацију или као деца куćни радници. У традиционалним друштвима и културама, девојчице нису толико поштоване као дечаци, а такође су често послушније, са мање самопоуздања услед културних обичаја и мањка образовања. И физичка слабост у односу на дечаке намеће се као узрок повећане експлоатације. Са друге стране, физичка јачина повлачи да су дечаци понекад и киднаповани и поробљени за разне врсте тешких послова, ратовање, криминалне активности или се продају послодавцима као робље.

И код односа родне равноправности и права на рад, можемо видети културне разлике у оквиру различитих друштава, па тако оно што је пракса у једном друштву не повлачи да је идентично и у другом. Пол је биолошка категорија, али је условљен друшвеним схватањем о истом, он је друштвена категорија и односи се на скуп научених друштвених разлика и очекивања у вези са девојчицама и дечацима, женама и мушкарцима. У неким земљама, на пример, прикладно је да жене и девојчице раде на изградњи путева, док у другима само мушкарци и дечаци обављају послове везане за радове на путевима; у неким земљама, ćерке помажу мајкама на послу, док се синови шаљу у школу; у неким друштвима и мукарци раде кућне послове, док је у другима то ствар друштвене стигме и строго забрањено; у неким друштвима жене и девојчице могу бити пожељније као запослене у индустрији одеће јер су девојчице већ научиле да

---

[494] Одгајање деце традиционално се сматра "женским послом". У том правцу је и ЕУ доносила низ правила којима би се ублажио овакав став, Claire McGlynn, Children and European Union law: instrumentalism, protection and empowerment, u Claire McGlynn, Families and the European Union, стр. 61.

[495] Истиче се да и даљепостоји неједнакост на тржишту рада између жена и муškaraca, Claire McGlynn, Families, ideologies and value pluralism: towards an epanded concept of family, u Claire McGlynn, Families and the European Union, стр. 33.

[496] Видети, Љубинка Ковачевић, Плаћени рад у домаћинству послодавца, *Радно и социјално право*, број 2/2013, стр 75-102.

шију код куће и развиле су ручну спретност и способност да обављају потребне задатке од раног узраста; удовице могу добити више поштовања, па чак и обожавања, у неким културама, док у другима могу изгубити сву своју имовину у корист мушких рођака када им муж премине и изненада се нађу потпуно сиромашне.[497]

Иако су изложене многим сличним врстама рада као дечаци, девојчице често трпе додатне тешкоће и подложније су експлоатацији, понекад као резултат ставова њиховог друштва о улози коју жене и девојчице треба да имају. Посебно је забрињавајуће што девојчице често чине велики део деце укључене у неке од најгорих облика дечијег рада, посебно комерцијалну сексуалну експлоатацију.[498] Неједнако плаћање за исти рад дечака и девојчица, приметно је већ од почетног ступања на рад.[499]

Сагласно уставном начелу о равноправности мушкарца и жене, које је доследно спроведено и у породичноправним прописима, законски заступници детета су оба родитеља, дакле, и отац и мајка, који дете заступају заједнички и споразумно.

3. Пандемија заразне болести *COVID-19* и дечији рад

Пандемија *COVID-19* која се догодила крајем 2019. године и која је трајала до половине 2020. године, имала је значајне утицаје на тржиште рада. Ова појава је очигледно појачала претњу дечијег рада, што је произашло из наглог пораста сиромаштва и затварања школа, што је породицама ускратило логичне алтернативе за социјализацију деце.

Једна студија је проценила утицај *COVID-19* на рад деце у домаћинствима која се баве узгојем какаа у Обали Слоноваче. Студија је открила пораст броја деце од чак 21,5%, која су се бавила опасним дечијим радом у периоду од марта 2020. године до маја 2020. године у овој привредној активности.[500] Друга студија у Индонезији открила је да је чак 63% студената у 2020. години почело да ради у пољопривредном сектору, тј. током пандемије, док је само 37% њих радило у том сектору пре пандемије.[501] Следећа студија је открила да су деца у Египту упућена на рад на пољопривредним пословима укључујући узгој памука, непосредно после почетка пандемије.[502] Студија спроведена у Индији показала је да је око половине деце било "гурнуто" у дечији рад због економске кризе у њиховој породици изазване пандемијом. Доминантно, већа несигурност око исхране изазвана пандемијом такође је резултирала порастом дечијег

[497] International Labour Office, Child Labour: A textbook for university students, Geneva, 2004, стр. 143.

[498] International Labour Office, Child Labour: A textbook for university students, Geneva, 2004, стр. 142.

[499] О Неједнаком плаћању између полова у ЕУ видети, Stephen Weatherill, Cases and Materials on EU Law, Oxford, 2010, стр. 105.

[500] International Cocoa Initiative. Hazardous child labour in Côte D'ivoire's Cocoa communities during COVID-19. (2021). Available at: http://njnjnj.ilo.org/africa/ technical-cooperation/accel-africa/NJCMS_801839/lang--en/index.htm, (Accessed December 9, 2024).

[501] Faidah Azuz, Aylee Christine A. Sheyoputri, Fidaan Husein Azuz, MulonoApriyanto, Mieke Yustia Ayu Ratna Sari, Dina Lusiana Setyonjati, Student as child labor in agriculture sector during pandemic Covid-19, International Conference on Social, Economics, Business, and Education, Dodrecht, 2022, стр. 37.

[502] ILO, Parents send their children to child labour to overcome the economic crisis of COVID-19, 2020, Available at: https://www.ilo.org/africa/media-centre/articles/NJCMS_749347/lang--en/index.htm.

рада.[503] Такође, показало се да су деца у Индији пријавила да су почела да раде током пандемије, те да им родитељи не дозвољавају да се након престанка исте врате у школу и да су примарно обавезани да доприносе породичном приходу у односу на образовни процес.

Идентификовани су различити фактори у вези са пандемијом *COVID-19* као фактори ризика који доприносе повећању дечијег рада. Примарни фактори ризика идентификовани у прегледаним студијама укључују економске изазове (49%), привремено затварање школа (31%), већу потражњу за дечјим радом (18%), морталитет међу родитељима (11%) и ограничену социјалну заштиту (11%). Остали, секундарни фактори укључују недостатак прописа поводом принудног дечијег рада (4%), узраст родитеља (2%) и број деце у домаћинству (2%).[504]

[503] Smita Warghade, Yogesh Bhagat, Child labour among school-going children during COVID19 pandemic: need for social work intervention, Multi-Disciplinary Journal, Vol. 1, No. 1, 2021, стр. 4.

[504] Rima R. Habib, Moussa El Khayat, Joly Ghananji, Reem S. Katrib, Layal Hneiny, Dana A. Halwani, Child labor and associated risk factors in the wake of the COVID-19 pandemic: a scoping review, Washington University in St. Louis, Vol. 11, February 2024, стр. 4.

IX Статистика запошљавања малолетника у Републици Србији

У овом поглављу даћемо приказ статистичких података у три области које су битне за запошљавање малолетника: број малолетника на евиденцији назапослених лица, број запослених малолетника према врсти занимања и број запослених малолетника према врсти делатности.

Сви подаци односе се на период од 2020 - 2025 године, закључно са 30.4. 2025. године. Подаци су добијени директно од Националне службе за запошљавање (НСЗ) и то сектора за запошљавање младих особа и малолентика.[505] Ради боље прегледности текста, Табеле о запошљавању малолетника према врсти посла и врсти делатности, биће приказане након дела Закључна разматрања.

1. Назапослена малолетна лица на евиденцији НСЗ

Табела 1. Незапослена малолетна лица на евиденцији НСЗ 2020-2023

Незапослена лица на евиденцији Националне службе за запошљавање старости до 18 година - стање на дан -	31.12.2020.		31.12.2021.		31.12.2022.		31.12.2023.	
	Укупно	Жене	Укупно	Жене	Укупно	Жене	Укупно	Жене
Лице са завршеним I степеном стручне спреме и лица без стручне спреме	1,472	717	1,352	672	1,513	707	1,311	632
Лице са завршеним II степеном стручне спреме	4	3	11	6	8	7	4	1
Лице са завршеним III степеном стручне спреме	378	112	436	158	405	144	376	141
Лице са завршеним IV степеном стручне спреме	4	2	7	4	6	1	8	2
Укупно	1858	834	1806	840	1932	859	1699	776

Табела 2. Незапослена малолетна лица на евиденцији НСЗ 2024-2025.

Незапослена лица на евиденцији Националне службе за запошљавање старости до 18 година - стање на дан -	31.12.2024.		30.04.2025.	
	Укупно	Жене	Укупно	Жене
Без стеченог основног образовања и васпитања	230	119	244	116
Ниво 1 НОКС-а - основно образовање и васпитање / основно образовање одраслих	885	401	844	386
Ниво 2 НОКС-а - стручно оспособљавање до једне / образовање за рад до две године	2	0	1	0
Ниво 3 НОКС-а - средње стручно образовање у трајању од три године	241	91	6	2
Ниво 4 НОКС-а - средње гимназијско образовање и средње стручно/уметничко образовање у трајању од четири године	1	0	0	0
Укупно	1359	611	1095	504

[505] Подаци су добијени од Националне службе за запошљавање (НСЗ) - Сектор за подршку запошљавању. Посебну захвалност дугујем Нади Соковић, службенику за методологију професионалне рехабилитације.

Када је у питању родна равноправност, видимо да у периоду од 2020. до 2023. године (Табела 1), на евиденцији НСЗ, нема веће несразмере по питању незапослености малолетних дечака и малолетних девојчица. Идентичан тренд настављен је и током 2024. године и у прва четири месеца 2025. године (Табела 2). Оно што је чудно јесте да након запошљавања, кад се анализирају подаци о малолетницима, по питању родне равноправности, имамо однос од 2/3 према 1/3 у корист малолетних дечака. (Табеле 3-8).

1. Анализа података према делатностима и укупан број запослених малолетника

Током 2020. године на различитим занимањима запослено је било 86 малолетника од чега 26 девојака. Током 2021. године на различитим занимањима запослено је било значајно више малолетника - 282, од чега 101 девојака. Сличан тренд настављен је и у току 2022. године па је тако запослено 230 малолетника, од чега 80 девојака. Током 2023. године долази до значајног пада броја запослених малолетника. У току 2024. године поново имамо правилност из периода 2021-2022. па је тако запослено 183 малолетника од чега 63 девојке. У прва четири месеца 2025. године имамо само 17 запослених малолетника од чега 7 девојака, и то је поново сличан тренд као онај из 2023. године.

Оно што је применто да је по питању пола, знатно мањи број девојака у односу на мушкарце, однос је негде око 1/3 према 2/3 у корист мушкараца. Ако је мањи број запослених малолетника током 2020. године донекле логичан, јер је те године била пандемија *COVID 19*, за огроман пад запошљавања током 2023. године и у прва четири месеца 2025. године немамо објашњење.

Највише малолетника у току 2020. године било је запослено у производњи хлеба и пецива (11) и трговини на мало у неспецијализованим продавницама, за храну пиће и дуван (18) и у ресторанима и покретним угоститељским објектима (18), услужне активности и подршка пословању (33). Као што се може видети у питању су претежно услуге у угоститељсству и трговини.

У току 2021. године у производњи хлеба и пецива (9), у трговини на мало у неспецијализованим продавницама, за храну пиће и дуван (24), у ресторанима и покретним угоститељским објектима (18), услужне активности и подршка пословању (47).

У току 2022. године било је запослено у производњи хлеба и пецива (13) и трговини на мало у неспецијализованим продавницама, за храну пиће и дуван (15) и у ресторанима и покретним угоститељским објектима (31), услужне активности и подршка пословању (30).

У току 2023. године било је запослено у производњи хлеба и пецива (13) и трговини на мало у неспецијализованим продавницама, за храну пиће и дуван (15) и у ресторанима и покретним угоститељским објектима (23), услужне активности и подршка пословању

(53). Велика разлика у односу на претходне три године огледа се у две нове делатности производње радне одеће (35) и делатности осталих организација на бази учлањења (33) која нису претходно постојале као делатности у којој су се запошљавали малолетници.

У току 2024. године било је запослено у производњи хлеба и пецива (11) и трговини на мало у неспецијализованим продавницама, за храну пиће и дуван (8) и у ресторанима и покретним угоститељским објектима (14), услужне активности и подршка пословању (39). Велика разлика у односу на претходне три године огледа се у две нове делатности производње радне одеће (35) и делатности осталих организација на бази учлањења (33) која нису претходно постојале као делатности у којој су се запошљавали малолетници. Слична је ситуација са услужним активностима и подршци пословању, где константност броја малолетника имамо током 2020.,2022. и 2024. године (30-39), док је нешто већи број од просека забележен 2021. године (47) и и 2023. године (53).

Занимљиво је да током прва четири месеца 2025. године у ниједној од наведене 4 делатности није запослен нити један малолентик, само је 5 малолетника запослено у услужним активностима и подршци пословању.

Посматрано по занимањима видимо да производња хлеба и пецива има константан просечан тренд током последњих 5 година (9-13). Трговина на мало у неспецијализованим продавницама, за храну пиће и дуван показује нешто веће варијације (15-24), осим 2023. године када је то значајно мањи број малолетника (8). Запошљавање у ресторанима и покретним угоститељским објектима показује константност у три године (2020, 2021 и 2023), док 2022. године има значајно већи број (31), док 2024. године има значајно мањи број (14) у односу на просек од ове три године.

Занимљиво да се само у 2023. години јавља тако велики број запослених малолетника у производњи радне одеће и делатности осталих организација на бази учлањења (33). Током свих осталих година није било значајнијег броја малолетника који су радно ангажани у овој делатности.

2. Анализа података према занимању

Највише малолетника у току 2020. године било је запослено на занимању: конобар (11), бравар (11) и машин бравар и помоћник бравара и машинбравара (14).

Највише малолетника у току 2021. године било је запослено на занимању: продавац у малопродаји (18) конобар (14), бравар и помоћник бравара и машинбравара (11), чистач просторија (хотела, канцеларија, тоалета) (15), мануаелни радник у прехрамбеној индустрији (12).

Највише малолетника у току 2022. године било је запослено на занимању: продавац у малопродаји (12) конобар (21), бравар и помоћник бравара и машинбравара (3), чистач просторија (хотела, канцеларија, тоалета) (19), мануаелни радник у прехрамбеној индустрији (12).

Највише малолетника у току 2023. године било је запослено на занимању: конобар (8), помоћник кувара (4), мануаелни радник у прехрамбеној индустрији (3).

Највише малолетника у току 2024. године било је запослено на занимању: конобар (10), чистач просторија (хотела, канцеларија, тоалета) (5), радник на етикетирању робе (7), мануелни радник у прехрамбеној индустрији (9).

Током прва четири месеца 2025. године није могуће извести закључак да је код одређеног занимања било значајнијег запошљавања малолетника.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У оквиру закључних разматрања, пружићемо мало шири осврт на обе анализиране области. Најпре ћемо изложити закључке у вези са пословном способношћу детета, а потом за право детета на рад.

Код пословне способности у питању је традиционални институт општег дела грађанског права којим се регулише заснивање правних послова малолетника, тј. из угла породичног права - деце. У делу повећања капацитета детета и донедавног, у теорији владајућег става, о правима детета и све већег проширења капацитета детета, могло се основано очекивати да ће и постојећи концепт пословне способности бити "нападнут". Међутим, како и сама теорија породичног права, под утицајем праксе и фак(а)та, све више инсистира на одговорности и заштити деце, налазимо да постојећи концепт пословне способности детета треба више остати у домену општег дела грађанског права, уз резерву да се поједини делови могу ревидирати под утицајем савремених околности. Ово, пре свега, стога што је у питању заштита имовинске сфере, имовинских права детета, али посредно и његове личности и личних права. Код пословне способности, реч је, да се тако изразимо, о "имовинској вољи детета" или "имовинском капацитету детета". Тај капацитет је условљен психолошким капацитетом, односно способношћу за расуђивање и зрелошћу детета.

За разлику од свих категорија особа које не поседују потпуну пословну способност, код малолетника се ради једино о недовољној зрелости и (не)искуству, као објективној чињеници, не и о субјективним сметњама, као што је то случај код особа са психичким проблемима, болестима зависности, а некада и расипницима. Недостатак пословне способности код малолтника је учињен као ограничавајућа околност, управо ради заштите интереса малолетника, те се може констатовати да је у многим случајевима то ограничење поистовећено са најбољим интересом детета. И то најбољег интереса детета у имовинској сфери. Најбољи интерес детета манифестован у пословној способности има за циљ заштиту имовинских интереса малолетника. Савремени концепт права детета и пословна способност су у директној колизији, јер се прописивањем више старосне границе за стицање неког права детета, односно снижавање узраста, директно утиче на капацитет детета да самостално предузима одређене правне послове.

Код пословне способности детета не може се говорити о посебном праву детета, у оквиру корпуса права детета, посебно не из угла Породичног закона, којим се промовишу искључива и независна права детета (попут права на живот, права на сазнање порекла, права на одржавање личних односа са родитељима и блиским особама, права на потпун и правилан развој права на образовање). Реч је о једној специфичној способности детета. Ово посебно јер се код пословне способности јављају и друге особе као "умешачи"- законски заступници детета. Без њихове улоге и помоћи дете не може остварити ову способност. Додатна аргументација да није реч о

класичном праву детета, говори да се одредбе о пословној способности налазе у општем делу грађанског права и облигационом праву. Стога, стоји закључак да пословна способност не може бити класично савремено право детета. У прилог нашој аргументацији говори чињеница да постоји градација пословне способности, као делимичне и потпуне, тј. делимична пословна способност зависи од узраста детета. Дете потпуно стиче "право" да самостално закључује све правне послове тек са пунолетством. За разлику од осталих права детета, где је оно искључиви титулар, и дете се штити тако што му се дају ова права, код пословне способности осим заштите детета постоји и намера за заштитом других особа које улазе у уговорни однос са дететом. Од свих "права" детета предвиђених Породичним законом, пословна способност је претрпела најмање промена и можемо га сматрати једним традиционалним правом детета, тј. пре способношћу детета. Дете има највећи број права предвиђених Породичним законом без обзира на способност. Дете које има сметње у развоју или дете које има проблеме са алкохолом или психоактивним супстанцама, има право да живи са родитељима, има право на потпун и правилан развој, на образовање, на лично име, на одржавање личних односа са блиским лицима, без обзира да ли је способно за расуђивање. То није случај са пословном способношћу. Пословну способност, као право, дете може имати и уживати само ако је довољно зрело и способно да схвати последице предузете (правне) радње. Пословна способност детета стоји између права и обавеза детета, нема карактеристике права, јер је потребно да се испуни читав низ квалификација да би се остварило, али ни дужности, јер дете нема обавезу да закључује правне послове, већ право - тачније правну способност.

За разлику од пословне способности, у оквиру општег дела грађанског права, која познаје само две категорије малолетника, оне са 14 година и млађе од 14 година, те следствено томе им даје права, породично право познаје четири категорије деце, тј. поред две категорије млађих и старијих малолентика, изричита права даје и деци са навршених 10 година (да се сагласи са усвојењем, да се сагласи са хранитељством, да се сагласи са постављањем старатеља, да изрази мишљење у судском поступку) и 15 година (да одлучи са којим родитељем ће живети, да одлучи коју средњу школу ће похађати, да изврши увид у матичне књиге, да одлучи на који начин ће одржавати личне односе са родитељем са којим не живи) и 16 година (да да изјаву о признању очинства, да да изјаву о признању материнства, да састави тестамент).

У погледу правне природе, пословна способност детета представља једно *суи генерис* право детета, које спада у традиционална права детета, не и у "нова", савремена права детета. За разлику од осталих права детета, предвиђених међународним актима и позитивноправним прописима, посебно Породичним законом, као што су право на потпун и правилан развој, право на негу и васпитање, на живот са родитељима, која су најчешће права детета у пуном смислу и за која није потребан одређен узраст, пословна способност детета се може остварити тек са одређеним узрастом. Тако, нпр. дете са четири године живота не може имати никакав облик (делимичне) пословне способности, јер не може чак ни послове малог значаја закључивати, попут куповине у продавници (иако се може десити у пракси да дете и тог узраста обави самостално

такву врсту куповине, али изузетно ретко). Пословна способност јесте у једном делу право детета, јер детету даје одређену самосталност, али у исто време, јесте и право које у себи садржи ограничење и то у погледу сагласности законског заступника да би могло да се оствари у потпуности. Пословна способност условљена је постојањем и друге воље - воље законског заступника. Пословна способност у себи садржи ограничење, у исто време је и право али и начин заштите детета, те се стога, може говорити о примени, пре заштитне функције детета, него искључивог права. Код пословне способности, пре се огледа интерес детета за заштитом, него интерес детета само за поседовањем права. Детету се код пословне способности признаје капацитет, али ограничени и условни капацитет. У светлу све већег ширења права детета и прокламовања нових и нових права детета, пословна способност јесте једно од права детета које одолева променама. Оно и даље штити дете. Нема нпр. снижавања границе за закључивање правних послова малолетника, нема могућности да малолетник са 15 година самостално без ограничења и сагласности законског заступника купи или прода непокретност или исту заложи или изда у закуп. За такву одлуку ће бити потребно да буде потврђена или од стране родитеља или од стране јавних власти у виду органа старатељства. Код пословне способности детета се огледа пун смисао савременог одвијања правних односа - дете није самосталан субјект, већ са друге стране стоје особе које имају супротне интересе од детета, особе које могу на имовинском плану деловати супротно интересима детета, друге уговорне стране. Из ових разлога, намеће се императив заштите детета и ограничење (уговорне) воље.

На основу ставова судске праксе у Републици Србији поводом закључивања правних послова малолетника произилази неколико закључака: закључени предуговор о купопродаји покретне ствари је ништав јер је супротан принудним прописима; законска заступница детета није од надлежног Центра за социјални рад тражила претходну сагласност, а потом ни изричиту накнадну сагласност ради располагања имовином веће вредности свог малолетног детета јер је вредност покретне ствари (камиона), као предмета купопродаје, таква да се подводи под појам имовине велике вредности, за чије располагање у име малолетника је потребна претходна сагласност органа старатељства; стицање непокретности од стране малолетника, као уговорне стране код купопродајног уговора, као потенцијално симулованог уговора повлачи да је спорни уговор о купопродаји симулован правни посао и да представља уговор о доживотном издржавању. С обзиром на то да је уговорен терет - право доживотног бесплатног плодуживања у корист тужиље, уговор није закључен у складу са принудним прописима, јер није прибављено мишљење органа старатељства, односно Центра за социјални рад. Тужени, као малолетник, без сагласности органа старатељства није могао да уговори терет право доживотног плодоуживања, с обзиром на то да он има ограничену пословну способност; малолетник, тј. његов законски заступник у његово име, може закључити уговор о доживотном издржавању са својом бабом.Такав уговор није ништав; располагање непокретностима од стране родитеља у име детета, а без прибављене сагласности Центра за социјални рад, повлачи ништавост уговора. Додатно, уговор о стицању непокретности малолетника не може бити састављен у усменој форми, те је немогућа његова конвалидација; уговор о поклону

који има за циљ купопродају, односно доживотно плодоуживање, ништав је. Нема дејства продаја непокретности од стране родитеља у име малолетника, а непокретност је уписана на име јавних власти у катастру непокретности; пуноважан је уговор о поклону непокретности, који у име малолетника закључи његов законски заступник - родитељ, док је баба малолетника у улози поклонодавца; узраст малолетника је пресудан за могућност закључења уговора о доживотном издржавању. Уговор о доживотном издржавању није могуће закључити са малолетником узраста четири године; уколико законски заступник малолетних тужилаца који имају установљено право прече куповине, на позив да прихвати понуду за продају непокретности, не одговори у законском року, уговор о продаји непокретности другом купцу, под неповољнијим условима, је пуноважан; законски заступник малолетне деце не може располагати њиховим сувласничким уделима на наслеђеној непокретности без сагласности Центра за социјални рад. Уговор којим се отуђује непокретност је ништав, али само у делу који се односи на располагање уделима малолетне деце, док није ништав у делу у ком купац стиче сувласнички удео (1/4) законског заступника деце, као наследника; када је уговор у интересу малолетног детета, а када се њиме стиче значајна имовинска корист за дете, изостанак сагласности органа старатељства или накнадног одобрења закљученог уговора, није од утицаја на пуноважност уговора закљученог са малолетним лицем преко његовог законског заступника. Ако нема извесности, већ само могућности да малолетно дете стекне значајне имовинске користи из уговора о градњи, који у име детета закључује један његов родитељ, као законски заступник, а такође, нема ни одобрења Центра за социјални рад, такав уговор је ништав јер је потребно да се сагласе оба родитеља; није ништав, тј.нема карактеристике зеленашког уговора, када законски заступник детета закључи уговор о зајму којим оптерети хипотеком непокретност детета. Ако се малолетник уговором не доводи у неповољније стање и не користи се његово недовољно искуство и лакомисленост, онда такав уговор није зеленашки; закључење уговора о отуђењу непокретности у име малолетника од стране његовог родитеља, на основу одобрења центра за социјални рад, односи се само и искључиво на тачно описану непокретност у решењу центра за социјални рад, не и на друге непокретности. Располагање другим непокретностима у име детета проузрокује ништавост таквог уговора; узраст малолетника је једна од кључних околности код пуноважности уговора о доживотном издржавању, који у име малоленика закључује његов законски заступник. Поништење уговора о доживотном издржавању није могуће иако је једна уговорна страна малолетник старости две године, у чије име и за чији рачун ће обавезе из уговора извршавати законски заступник детета који је у његово име закључио уговор.

Анализирајући упоредноправне норме о пословној способности детета, приметно је да је то област права детета која је претрпела најмање промена. У већини правних система постоји поступност у стицању пословне способности (уз изузетак Француске), а старосна граница је углавном постављена на 18. годину. Одређени број правних система има нешто вишу старосну границу од 21. године, а има и оригиналних примера да се пунолетство стиче са 19. или 20. годином (Јапан). И у упоредном праву ово је једно традиционално право детета које не прати промене у развојним

капацитетима детета у осталим областима. Разлог лежи, између осталог, у томе што је реч о једном праву детета које има искључиво имовински карактер и где се преплићу и интереси других учесника у правном промету, других уговорних страна, те се не може дете посматрати као искључиво заштитни субјект, како је то иначе по питању других права детета (на потпун и правилан развој, на живот, на одржавање личних односа са родитељима, на изражавање мишљења, на образовање).

Да сумирамо најважнији став по питању пословне способности детета - када је у питању развој овог института и промене које се дешавају у савременом праву, није потребно проширивати пословну способност детета, посебно не у делу везаном за снижавање узраста за предузимање одређених правних послова. Посебно не да деца која немају способност за расуђивање стекну пословну способност, те буду на неки начин учесници у правном промету (уз одлучивање уз подршку или сл.). Са друге стране, ако се иде линијом да се дете и у области пословне способности "оснажи", да то не буде област која "заостаје" за осталим правима детета, чини нам се прихватљивијим решење да се теорија изјасни у прилог томе да се са постојећим (законским) узрастом детета, прошири круг неких правних послова које може закључивати, уз тачно навођење који су то правни послови.

Заснивање радног односа само је један од правних послова које дете, тј. старији малолетник са навршених 15 година, може да закључи. Код заснивања радног односа види се још једном да дете има ограничену пословну способност, која је условљена сагласношћу родитеља, за разлику од других права, које детету Породични закон признаје без постојања додатних услова и сагласности родитеља.

Код заштите права детета, у погледу права детета на рад, имамо додатни механизам заштите, поред оног стандардног механизма оличеног кроз регулативу ЕУ - постоји и посебан механизам оличен у стандардима МОР. Ту се посебно штити право детета на рад и заштита детета од штетног рада. Наше право у највећој мери поштује међународне стандарде, док у одређеним областима иде и преко постављених међународних стандарда ради заштите детета (сагласност законског заступника за заснивање радног односа малолетника).

У светлу скорашње дефанзиве концепта (нео)либералне економије последњих година, те заштите рањиви(ји)х субјеката у оквиру радног односа, треба посматрати и право детета на рад. Заштита детета, као посебно осетљиве категорије запослених, према нашем схватању, треба да буде, пре свега, циљ и радног и породичног законодавства, а не искључиво инсистирање да се оствари право детета на рад, без обзира на услове рада. Само право детета на рад не сме бити изнад општијег и битнијег приннципа благостања детета и заштите детета од штетног рада. Конкретно речено, у односу на наш правни систем, дете треба да задржи право да са постојећим узрастом од 15 година заснује радни однос, али то право не треба проширивати (било у погледу снижавања старосне границе, било у погледу врсте послова на којима се дете може запослити), већ управо обратно, сужавати ово право у смислу да дете, најпре, своје право на обавезно образовање користи у пуном обиму, а тек након завршетка

обавезног образовања, предвидети да може да одлучи да ли жели да буде радно ангажовано. Насупрот давању веће слободе воље уговорања детету, потребно је подићи ниво учећа државе, колективног преговарања, те пружити заштиту на раду детету и укључити државу као јавноправног заштитника детета од штетног рада коме може бити изложено.

Веома је танка линија између фаворизовања дечијег рада, у складу са савременим тенденцијама о проширеним капацитетима и правима детета, те забране дечијег рада услед објективних околности злоупотребе деце на тржишту рада. Стога, непходно је створити, најпре, теоријски концепт, а затим и конкретне мере којима ће се помирити концепт права детета на рад и заштите детета од штетног рада. Пре свега, примат треба дати праву детета на потпун и правилан развој, заштити благостања детета, а тек након остваривања ових базних принципа, треба омогућити право детету да заснује радни однос. У прилог нашој тврдњи за приматом благостања и заштите детета, у односу на права детета, наводимо да је у периоду након ИИ светског рата, као и с краја XX века, било потребно радити на ослобађању детета од патријархалних образаца и промовисању концепта права детета и његових капацитета, те стварању нових посебних права детета. У међувремену, након неких пола века, тај циљ је претежно остварен и деца се посматрају и третирају као самосталне индивидуе са неотуђивим грађанским, социјалним и културним правима. Друштвени обрасци и правни систем сасвим другачије третирају дете у савремено доба, него пре неких пола века. У складу са промењеним околностима, сада је потребно инсистирати на дужностима, одговорностима (не само) детета, те на заштити детета од штетних утицаја, а конкретно посматрано на нашој теми, заштити детета од штетних утицаја у сфери рада. Негативни друштвени ефекти (из медија, са интеренета, у образовном систему) који се јављају последњих 20-ак година, пре свега по благостање детета и његов развој, претежу ка аргументацији поштовања и примата принципа благостања детета, а не прокламовању нових права детета. Нити проширивању права детета на рад. Напомињемо да не заступамо протекционистички приступ код права детета на рад, већ је суштински важно да се деца заштите од штетних ефеката рада, а не да се лише свих позивитних последица које рад може донети по њихов развој.

Кроз право детета на рад огледа се извесна контрадикторност, недоследност и парадокс постојећих норми радног и породичног законодавства код нас. У погледу анализе права детета на рад, у светлу осталих законских права детета, однос права на рад и права на закључење брака малолетника намеће се као битан. Малолетник може самостално да закључи брак и поред противљења родитеља, док не може засновати радни однос ако се родитељи томе противе. Родитељ има већа овлашћења код закључења уговора о раду свог детета, него код закључења брака. Потребно је преиспитати норму да се родитељ претходно сагласи, тј. да да одобрење за закључивање уговора о раду свог детета. Ово у светлу везе пословне способности и права детета на рад, посебно кад је сагласност законског заступника услов пуноважности овог правног посла (уговора о раду). Ако дете самостално са 15 година може да одлучи о предузимању медицинске интервенције, не видимо зашто не би

самостално могло одлучити о заснивању радног односа, имајући у виду да посао не сме бити противан моралу, здрављу и образовању детета. Додатно, на пољу пословне способности детета, оно самостално може располагати зарадом и стварима стеченим од зараде, али не и засновати радни однос. Зарада је само једно од права (малолетника) из радног односа.

Налазимо да дечији рад, у радноправном контексту, не треба да има негативан призвук, тј. да не треба посматрати дечији рад као иницијално негативну појаву, већ је потребно посматрати дечији рад кроз призму најбољег интереса детета, а пре свега, благостања детета. Посматрање дечијег рада као *a priori*, претходно негативе праксе, карактеристика је савремених трендова који имају намеру да потпуно елиминишу и укину дечији рад, а то је циљ који није могуће остварити у пракси. Уместо тога, треба се залагати да се правним мерама омогући што већи степен заштите благостања детета на раду и поводом заснивања радног односа детета. Тек ако се утврди да би одређени, конкретни рад, био противан благостању детета, тада треба деловати да се исти спречи. Рад детета може бити и јесте позитиван за његов развој, а питање је обима у коме се он обавља, посебно у поређењу са другим правима детета која су супротстављена праву на рад - право детета на образовање, здравље, слободно време и потпун и правилан развој.

Посматрајући све напред речено, долазимо до закључка да се највећи део заштите детета и његовог благостања, у области рада, обавља кроз радно законодавство и радно право, док се само у мањем делу то чини кроз породично законодавство. Породично законодавство промовише партиципацију детета у области рада, те би нека будућа измена закона требало да буде усмерена ка потпунијој заштити детета у породичном праву, те усклађивању радног и породичног законодавства.

Постоји директна веза између образовања детета и развоја детета, у смислу да образовање доприноси развоју детета и уважавању других права детета - на здравље, слободно време, удруживање. За ону децу за које образовање не представља императив, или која немају или не показују потребан капацитет да га остваре, право на рад представља логичну последицу и потребу. Исто важи и за сиромашну децу чије су породичне прилике такве да нема места избору између рада и образовања. Из угла државе, свакако да је пожељно да дете, када буде психички и физички довољно зрело, уђе на тржиште рада и то пре пунолетства. Да ли ће тај улазак бити постепен или директан зависи од фаворизовања једног до поменута два концепта.

Посматрајући привредну активност и потребе привреде за радном снагом, у Србији је потребно да деца буду више укључена у пољопривредне активности, посебно јер је Србија изворно земља која је окренута пољопривреди. Са друге стране, то је област која деци као радницима није занимљива. Из угла државе то треба да доведе до промене курса, у смислу да се привреда окрене ка пољопривреди, а не само сектору маркетинга, услуга и ИТ индустрији. Савремени токови говоре да државе које имају плодну земљу и ресурсе воде, могу играти важну улогу на светском тржишту, насупрот државама које искључиво улажу у савремене технологије, менаџерски сектор и ИТ

услуге. Активност деце у пољопривреди не видимо као противну благостању детета, под условом да се поштују сви стандарди при раду којима се искључује злоупотреба деце, као што су стандарди безбедности при обављењу тих пољопривредних активности. Као пример за претходне ставове, имамо државе попут Холандије и Белгије, као држава које се примарно баве пољопривредом, али које имају и висок степен образованих младих људи, који су дигитално писмени, а те државе налазе се у самом врху најразвијенијих држава света.

Комбинацију рада и учења, уз поштовање стандарда здравља детета и његовог правилног развоја, видимо као оптимално решење у погледу остваривања права детета на рад. Равнотежа права на рад и права на образовање, без претежног фаворизовања једног од ова два права, води ка постизању највишег стандарда у области права детета - правилног развоја у економско-социјалној сфери и заштите благостања детета. Најбољи интерес детета код права детета на рад, био би остваривање обавезног образовања, а тек након тога могућност комбиновања образовања и рада, или коначно опредељење детета за радно ангажовање или наставак образовања. Уместо да се укида дечији рад, потребно је подржати рад деце који није штетан. Свакако да се не може ставити знак једнакости између сваког рада детета и штетног рада детета. Сваки рад није штетан по дете, посебно није *a priori* штетан и тако га треба и посматрати. Неки облици рада који су забрањени за децу, попут рада у тешкој индустрији, рада са опасним материјама, ноћног рада и сл., треба да остану у тој категорији и никако доступни за децу. Али, са друге стране, разни облици лаког рада, повремених послова, послова током распуста имају позитиван ефекат по развој детета и његово благостање. Такви послови не треба да буду сузбијани и они могу допринети остваривању најбољег интереса детета као највишег стандарда у области рада.

Опасност код фокусирања на забрану дечијег рада односи се на то да се претежан акценат стави на мали број деце која раде на пословима где заиста тај рад није подобан за развој детета и штетан је по дете, али су у питању мање штетни облици дечијег рада, посебно у урбаним срединама, док се пропушта велики број деце која раде на пословима који су изузетно штетни по дете, а која остају изван фокуса главних промотера забране дечијег рада. Залажемо се за укидање најгорих облика дечијег рада и нулту толеранцију на такве облике физичке, сексуалне, емотивне и друге експлоатације детета у радној сфери, док се неки "лакши" облици штетних послова по дете могу толерисати. Важније је ставити акценат на потпуно правно и друштвено елиминисање ових најтежих облика експлоатације детета, него на слепо инсистирање на укидању сваког, па и најмањег, штетног облика дечијег рада.

Код односа рада и образовања детета можемо констатовати да се огледа однос између родитељског права и права детета. Како дете расте и постаје старијег узраста, то се дете мање образује и образовање има мању улогу у његовом развоју. Уједно, са старијим годинама расте значај права на рад јер дете постаје (постало је) све више образовано, а, уједно, има све већи капацитет да се запосли и привређује. Његов потенцијал за радом постаје све већи како сазрева, док се потенцијал за образовањем све више смањује. У средњем и зрелом добу је највећи потенцијал особе за радом, док

се смањује капацитет за учење и образовање. Стога се и сасвим оправдано инсистира на обавезном образовању детета до његове 14. или 15. године живота.

Код права детета на рад сублимирају се две компоненте детета које су у самој бити његове личности - потреба за заштитом детета (у овом домену заштита од експлоатације) и потреба за развојем капацитета детета (укључивање на тржиште рада). Овде је потребно помирити два супротстављена интереса, односно концепта детета као рањиве категорије радног становништва и детета као самосталног субјекта носиоца права. Са једне стране, налазе се родитељи и држава, док се са друге стране налазе деца и послодавци. Родитељи и држава имају намеру да заштите дете од штетних утицаја рада и запослења, док послодавци и деца желе да имају (потпуну) слободу у избору да раде или не раде, да се развијају, да закључе или не уговор о раду. Послодавци, са своје стране, имају за циљ да добију квалитетну и јефтину радну снагу, а деца да постану економски самосталн(ij)а. Негде се право на образовање јавља као "тампон зона" између два супротстављена концепта. Наиме, неретко се право на образовање користи као снажан чинилац да би се позивањем на исто онемогућило дете да ради. То је пожељно ако се дете заиста образује, тачније ако се квалитетно образује. Међутим, пуко позивање на испуњавање међународних и домаћих стандарда код права на образовање, може негативно деловати на право детета на рад, јер искључивање детета са тржишта рада које нема за ефекат да се дете квалитетно образује, доводи до тога да дете нема, нити образовну, нити социјално-економску компоненту. Када су у питању деца најмлађег узраста, као и деца до 14 година старости, фаворизовање образовања и искључивање са тржишта рада је могуће и потребно. Међутим, код деце адолесцентског узраста потребно је бити опрезан и укључити у значајној мери жеље и потребе детета, као и тржишта рада. Сматрамо да није потребно снижавати границу за заснивање радног односа у нашем праву. Потребно је правно регулисати нормама радног законодавства неке друге облике запослења детета, осим заснивања радног односа. На тај начин би правни систем указао на постојање других форми радног ангажовања детета (уговор о повременим пословима, уговор о делу, уговор о ангажовању малолетника у туђем домаћинству), те ове форме изопштио са црног тржишта трада.

Ако се заузме приступ да дете треба склонити са тржишта рада, позивањем на његов најбољи интерес, потребно је наћи алтернативне моделе помоћи, како детету, тако и његовој породици, стога што дете најчешће ради услед лоше економске ситуације у породици. Право детета на рад треба посматрати тако да дете, у великом броју случајева, не ради зато што му је досадно или из неких себичних, обесних разлога, већ зато што за радом детета постоји реална потреба - лична или породична. Бесплатно обавезно образовање је услов остваривања права детета на образовање и онемогућавања раног уласка детета на тржиште рада.

Правна политика алтернатива огледа се у томе да се или нађе друго, флексибилније, заштићеније, запослење за дете, или да се из угла социјалног законодавства делује на поље радног и породичног законодавства. Ту се сада јавља улога државе као кључног чиниоца. Ако држава хоће да заштити дете од прекомерног

или експлоатишућег рада, онда је потребно да нађе начин како да надокнади материјалне износе којих ће се дете и породица одрећи у корист образовања детета. Исплата социјалне помоћи јавља се као један од видова, или нуђење боље плаћеног запослења родитељима детета, односно старијем брату и сестри детета. Овакав социјални сценарио представља велики терет за државу, а посебно за послодавце ако су послодавци из сфере приватног предузетништва. Стога, треба бити опрезан са предложеним мерама. Ако држава има намеру да заштити дете од штетног рада и фаворизује право детета на потпун и правилан развој, на здравље, а посебно право на образовање, треба да обезбеди конкретна материјална средства којима ће то остварити. Просто позивање на право на образовање и развој детета, без конкретних ефеката, посебно у ситуацији где је рад детета, један од, или чак једини извор прихода породице, супротно је интересима породице као целине али и најбољем интересу детета као врховном принципу.

Потребно је све међународне стандарде, посебно оне предвиђене у оквиру МОР, којима се дете теоријски штити од експлоатације и претераног рада, довести у везу са конкретним околностима и реалношћу, у којој милиони деце раде широм света. Позивање на међународне норме, без утемељења у конкретном историјском, економском, социјалном и друштвеном контексту датог друштва, неће постићи никакве конкретне позитивне ефекте по дете.

Оно што је извесно јесте да не постоји један искључиви узрок који доводи до појаве дечијег рада, већ је исти резултат читавог низа узрока (сиромаштво, капацитет за образовањем, традиционалне норме у друштву, положај детета у породици). Било каква акција у погледу заштите детета или промовисања права детета на рад, треба да има у виду конкретне емпиријске податке о деци и не сме да се заснива само и искључиво на теоријским концепцијама које немају своје утемељење у пракси.

Уместо намере за међународном унификацијом у овој области, те униформном и јединственом регулацијом дечијег рада, потребно је дечији рад, али и право детета на рад, посматрати на локалном нивоу, и у складу са културним, социјалним, економским и другим потребама и схватањима датог друштва. Једноставно, не сматрамо могућим да се феномен дечијег рада правно идентично регулише и сузбија, имајући у виду историјат и обичаје поводом дечијег рада у САД, Африци, скандинавским земљама и Индији. Специфичности дечијег рада у наведеним државама налажу различит приступ, уз постојање језгра заједничких вредности у погледу забране експлоатације детета.

Образовање детета може да доведе до умањења дечијег рада али не и до елиминисања, односно спречавања дечијег рада. Ако дете уопште нема приступ образовању, онда нема другог решења него да "уђе" на тржиште рада. Решење може бити у комбинацији рада и образовања кроз неки вид стручне праксе или дуалног образовања, као је то покушано код нас последњих неколико година.

Уместо да деца буду заштићена од рада, деца треба да буду заштићена на раду, да им се створи такво радно окружење у коме ће моћи да развијају свој социјални и

економски потенцијал. Свакако да забрана дечијег рада, у смислу дечијег рада како смо навели, који подразумева штетан дечији рад, јесте крајњи и основни циљ у овој области. Међутим, поставља се питање да ли ова изузетно добро постављена теоријска конструкција има утемељење у пракси. Чињеница да ће се донети закони, правилници и други правни акти којима ће се декларативно забранити дечији рад, не значи да ће доћи до његовог елиминисања у пракси. А циљ сваке теоријске концепције јесте да се оствари у практичном деловању. У супротном ће позивање на најбољи интерес детета, као и благостање детета у области права детета на рад остати само слово на папиру.

Решење лежи у комбиновању рада и образовања, такорећи усклађивању рада и образовања, како је то учињено и код усклађивања професионалног и породичног живота - професионалних и породичних дужности. До одређеног узраста од 15 година, рад треба бити строго забрањен, у смислу заснивања радног односа. У периоду од 12 до 15 година, пожељне су неке форме флексибилног лаког рада деце, са ограничавањем броја сати или рада само преко распуста. Основно образовање детета треба да буде граница до чијег завршетка улазак на тржиште рада није могућ, стога јер није у најбољем интересу детета, наравно, уз изузетке рада детета у породичном предузећу или породичном домаћинству, као облика помоћи родитељима и сродницима.

На самом крају, осврћући се на позитивно српско законодавство, од прописаних обавезних услова за заснивање радног односа, заступамо следећи став: узраст од 15 година треба да остане исти; сагласност законског заступника за заснивање радног односа треба да се елиминише, јер је противан концепту самосталности детета, као и другим правима детета, а додатно, постоји и услов да се приликом заснивања радног односа цени усклађеност рада са моралом, здрављем и образовањем, као објективним критеријумима; у одсуству сагласности законског застуника потребно је да надлежни државни орган посебно цени да ли рад противан моралу, образовању, и здрављу детета. Тај државни орган (центар за социјални рад) би укидањем сагласности законског заступника, био обавезан да саслуша родитеља и изврши процену његовог евентуалног противљења, идентично као кад се у ванпарничном поступку даје дозвола за закључење брака малолетника. Противљење законског заступника цени се у светлу свих околности; потребно је доследно поштовати норме о опасним пословима за децу предвиђеним у постојећој Уредби о утврђивању опасног рада за децу.

Веза између пословне и радне способности детета огледа се у томе што дете које ради, које је засновало радни однос, може самостално и без ограничења располагати, како зарадом тако и имовином и правима које проистичу из зараде. Закон разликује децу са 15 година која раде и ону која не раде, по питању пословне способности. Ово је сасвим оправдано, јер дете које са 15 година заснује радни однос сматра се да, ако је способно за самостално привређивање, исто тако, може потпуно самостално и без ограничења, купити или продати непокретност или покретну ствар, коју је стекло од зараде из радног односа. Да ли је време да се каже, у погледу стицања потпуне пословне способности пре пунолетства, да и дете које са 15 година заснује радни однос, стекне потпуну пословну способност, оставићемо за сада без јасног одговора, иако самим постављањем питања негде имплицирамо могуће решење. Да ли закључење брака

(треба да) има већи значај на пољу пословне способности од заснивања радног односа. Не налазимо да је целисходно раздвајати ова два права детета.

Додатак I

Табеле са подацима о запошљавању малолентика према делатностима и према занимањима 2020-2025.

Табела 3. Послови на којима су се запошљавали малолетници у току 2020. године

Godina	Naziv zanimanja	Ukupno	Žene
2020	Електротехничар	1	0
2020	Техничар производње уља и биљних масти	1	0
2020	Омладински радник	3	1
2020	Судија у спорту	1	1
2020	Тренер рекреативаца	1	0
2020	Административни службеник	1	0
2020	Оператер уноса података	1	1
2020	Магационер	3	0
2020	Складиштар	1	0
2020	Кувар	7	2
2020	Помоћник кувара	4	2
2020	Роштиљ-мајстор	2	1
2020	Конобар	11	4
2020	Фризер	1	1
2020	Продавац брзе хране	1	1
2020	Трговац на мало разноврсном робом	5	3
2020	Пословођа продавнице	1	1
2020	Продавац мешовите робе	4	4
2020	Продавац у малопродаји	4	3
2020	Продавац у малопродаји мешовите робе	4	2
2020	Трговачки помоћник	1	0
2020	Болничар неговатељ	1	1
2020	Млекар	1	1
2020	Узгајивач свиња	1	0
2020	Помоћник зидара	2	0
2020	Тесар	1	0
2020	Гипсар	1	0
2020	Помоћник гипсара	1	0
2020	Помоћник водоинсталатера	2	0
2020	Механичар за расхладне уређаје	1	0
2020	Молер	1	0
2020	Помоћник металофарбара-лакирера	1	0
2020	Заваривач-бравар	3	0
2020	Заваривач-резач гасом	1	0
2020	Универзални заваривач	2	0
2020	Помоћник лимара	2	0
2020	Бравар	11	0
2020	Машинбравар	7	0
2020	Помоћник бравара/машинбравара	7	0
2020	Металостругар	2	0
2020	Оператер обраде метала на машинама са нумеричким управљањем	1	0
2020	Руковалац машином за израду металних производа	1	0
2020	Металобрусач	3	0
2020	Ауто-механичар	6	0
2020	Помоћник аутомеханичара	3	0
2020	Електроинсталатер	1	0
2020	Електромеханичар за хлађење и климатизацију	2	0
2020	Сервисер електроопреме	1	0
2020	Електромонтер инсталација и мрежа	1	0
2020	Помоћник електромонтера инсталација и мрежа	1	0
2020	Кланичар	1	0
2020	Месар	5	1
2020	Пекар	3	2
2020	Припремач воћа/поврћа за конзервирање	1	0

2020	Помоћник столара	1	0
2020	Помоћни кројач	1	0
2020	Моделар пластике	1	0
2020	Руковалац машином за млевење пластике	1	1
2020	Руковалац машином за прераду полимера	1	0
2020	Руковалац машином за производњу пластике	3	1
2020	Оператер машином за сечење папирних производа	1	0
2020	Шивач текстила	1	1
2020	Помоћник конфекционара	1	0
2020	Оператер на машинама за израду лаке амбалаже	1	0
2020	Оператер производње електронских склопова ручним уметањем и лемљењем	1	0
2020	Оператер производње електротехничких производа	3	0
2020	Машински монтер	1	0
2020	Возач путничког аутомобила	1	0
2020	Чистач просторија (хотела, канцеларија, тоалета)	8	5
2020	Перач возила	2	0
2020	Мануелни радник на фарми за ратарско-сточарску производњу	1	0
2020	Мануелни радник на пословима озелењавања	1	1
2020	Мануелни радник за нискоградњу	5	0
2020	Путар	1	0
2020	Мануелни радник за високоградњу	1	0
2020	Ручни пакер амбалажиране робе	4	0
2020	Мануелни радник у преради дрвета	2	0
2020	Мануелни радник у прехрамбеној индустрији	1	1
2020	Мануелни радник у ПТТ саобраћају	1	0
2020	Радник на утовару/истовару	2	0
2020	Мануелни радник у трговини	2	1
2020	Перач судова	1	1
2020	Помоћни радник у кухињи	1	0
2020	Комунални радник на одношењу смећа	1	0
2020	Мануелни радник за сортирање отпада	2	0
2020	Чистач улица/паркова/плаже	1	1
2020	Достављач робе	1	0
2020	Ukupno	87	26

Табела 4. Послови на којима су се запошљавали малолетници у току 2021. године

Godina	Naziv zanimanja	Ukupno	Žene
2021	Менаџер у малопродаји	1	1
2021	Специјалиста хигијене	1	1
2021	Електротехничар	1	0
2021	Оператер на линијама за аутоматску производњу	1	0
2021	Комерцијалиста	1	0
2021	Омладински радник	1	1
2021	Трговински аранжер	2	2
2021	Рачунарски оператер	2	2
2021	Магационер	3	0
2021	Складиштар	1	0
2021	Диспечер саобраћаја	1	0
2021	Кувар	2	2
2021	Кувар посластица	1	0
2021	Помоћник кувара	9	4
2021	Конобар	14	7

2021	Бариста	1	1
2021	Бармен	1	1
2021	Фризер	6	5
2021	Домар	1	0
2021	Чувар животиња у зоо-врту	1	0
2021	Продавац у киоску	1	1
2021	Продавац брзе хране	1	1
2021	Трговац на мало разноврсном робом	4	3
2021	Продавац мешовите робе	7	5
2021	Продавац у малопродаји	18	13
2021	Продавац у малопродаји текстила	1	0
2021	Трговачки помоћник	5	3
2021	Касир	1	1
2021	Точилац горива на бензинској пумпи	1	0
2021	Точилац горива у марини	1	0
2021	Болничар неговатељ	1	1
2021	Геронтодомаћица	1	0
2021	Алас/рибар	1	0
2021	Помоћник зидара	1	0
2021	Помоћник бетонирца	1	0
2021	Грађевински столар	1	0
2021	Керамичар	1	0
2021	Помоћник подополагача	1	0
2021	Гипсар	1	0
2021	Помоћник инсталатера грејања	2	0
2021	Механичар за расхладне уређаје	3	0
2021	Металофарбар-лакирер	1	0
2021	Помоћник металофарбара-лакирера	2	0
2021	Фарбар	2	0
2021	Заваривач-бравар	9	0
2021	Помоћник заваривача	1	0
2021	Универзални заваривач	1	0
2021	Помоћник лимара	2	0
2021	Бравар	4	0
2021	Помоћник бравара/машинбравара	7	0
2021	Металоглодач	1	0
2021	Металостругар	2	0
2021	Руковалац алатним машинама	2	0
2021	Металобрусач	1	0
2021	Ауто-механичар	1	0
2021	Уметнички штопер текстила	1	1
2021	Резач папира	1	1
2021	Електричар	1	0
2021	Електроинсталатер	1	0

2021	Ауто-електричар	1	0
2021	Помоћник електромонтера енергетских машина и уређаја	1	0
2021	Помоћник електромонтера инсталација и мрежа	2	0
2021	Месар	6	0
2021	Пекар	5	0
2021	Помоћник посластичара	2	1
2021	Пресер тестенина	1	1
2021	Припремач воћа/поврћа за конзервирање	5	0
2021	Сортирер воћа/поврћа	4	1
2021	Сортирер дувана	1	0
2021	Израђивач дрвене галантерије	1	0
2021	Помоћник столара	4	1
2021	Помоћник израђивача кожне галантерије	1	0
2021	Контролор квалитета непрехрамбених производа	1	1
2021	Руковалац постројењем за прераду бакра и алуминијума топљењем и ливењем	1	0
2021	Припремач гумарских полупроизода и производа	1	1
2021	Руковалац машином за истискивање пластике	1	0
2021	Руковалац машином за ливење пластичних маса бризгањем	1	1
2021	Руковалац машином за прераду полимера	2	1
2021	Оператер машином за удвајање текстилних предива	1	0
2021	Помоћник конфекционара	1	1
2021	Руковалац уређајем за прање намирница	1	0
2021	Руковалац машином за паковање	1	1
2021	Оператер производње електротехничких производа	4	1
2021	Монтер електронских склопова	2	2
2021	Помоћник монтера електричне опреме	1	0
2021	Помоћни руковалац једноставним грађевинским машинама	2	0
2021	Чистач просторија (хотела, канцеларија, тоалета)	15	8
2021	Перач возила	1	0
2021	Мануелни радник на фарми за ратарско-сточарску производњу	4	0
2021	Мануелни радник на пословима озелењавања	3	3
2021	Мануелни радник за нискоградњу	5	0
2021	Мануелни радник за високоградњу	6	0
2021	Пакер намештаја и паркета	1	0
2021	Ручни пакер амбалажиране робе	6	2
2021	Мануелни радник у металургији	1	0

2021	Мануелни радник у преради дрвета	2	1
2021	Мануелни радник у прехрамбеној индустрији	12	7
2021	Мануелни радник у текстилној индустрији	2	0
2021	Манипулант архивском грађом	1	1
2021	Мануелни радник у ПТТ саобраћају	1	0
2021	Радник на утовару/истовару	8	0
2021	Мануелни радник у трговини	1	0
2021	Радник на пуњењу рафова	1	1
2021	Роштиљџија	1	1
2021	Помоћни радник у кухињи	6	5
2021	Комунални радник на одношењу смећа	2	0
2021	Мануелни радник за сортирање отпада	3	0
2021	Чистач улица/паркова/плаже	2	1
		282	101

Табела 5. Послови на којима су се запошљавали малолетници у току 2022. године

Godina	Naziv zanimanja	Ukupno	Žene
2022	Хемијски аналитичар	1	0
2022	Техничар производње и одржавања расхладних уређаја	1	0
2022	Лаборант у прехрамбеној производњи	1	1
2022	Контролор техничког прегледа возила	1	0
2022	Техничар прераде воћа и поврћа	1	0
2022	Неговатељ деце без родитељског старања и деце са сметњама у развоју	1	1
2022	Магационер	7	1
2022	Кувар	3	1
2022	Помоћник кувара	9	6
2022	Конобар	21	10
2022	Сервир	1	0
2022	Бариста	1	1
2022	Бармен	2	0
2022	Фризер	2	2
2022	Продавац у киоску	2	1
2022	Продавац брзе хране	4	3
2022	Трговац на мало разноврсном робом	5	3
2022	Продавац мешовите робе	4	3
2022	Продавац у малопродаји	12	9
2022	Трговачки помоћник	2	0
2022	Точилац горива на бензинској пумпи	1	0
2022	Баштован	1	0
2022	Пољопривредни радник за мешовите културе	1	1
2022	Узгајивач живине	1	0

2022	Помоћник зидара	2	0
2022	Армирач	1	0
2022	Тесар	1	0
2022	Помоћник подополагача	1	0
2022	Помоћник водоинсталатера	1	0
2022	Молер-фарбар	1	0
2022	Помоћник металофарбара-лакирера	1	0
2022	Ливачки језграр-калупар	1	0
2022	Заваривач-бравар	5	0
2022	Заваривач-резач гасом	1	0
2022	Помоћник лимара	3	0
2022	Бравар	2	0
2022	Помоћник бравара/машинбравара	1	0
2022	Металоглодач	5	0
2022	Металострugар	3	0
2022	Оператер обраде метала на машинама са нумеричким управљањем	1	0
2022	Ауто-механичар	1	0
2022	Четкар-метлар	1	0
2022	Ручни плетач	1	1
2022	Резач папира	1	0
2022	Електричар	1	0
2022	Електроинсталатер	1	0
2022	Електромеханичар	1	0
2022	Електромонтер инсталација и мрежа	2	0
2022	Месар	2	0
2022	Пекар	3	0
2022	Пица мајстор	3	1
2022	Посластичар	1	1
2022	Сортирер воћа/поврћа	3	3
2022	Израђивач дрвене галантерије	1	0
2022	Помоћник столара	1	0
2022	Руковалац тестером/циркуларом за дрво	2	0
2022	Шивач	2	1
2022	Шивач одеће	1	1
2022	Помоћник тапетара	1	0
2022	Руковалац машином за производњу грађевинских елемената	1	0
2022	Израђивач кабловског прибора и прикључака	1	0
2022	Руковалац машином за завршну обраду метала	1	0
2022	Моделар пластике	1	0
2022	Израђивач горњих делова обуће	1	1
2022	Израђивач доњих делова обуће	1	0
2022	Пеглер	1	1
2022	Руковалац уређајем за производњу концентроване сточне хране	1	0
2022	Руковалац уређајем за производњу пива (пивар)	1	0

2022	Оператер у преради дрвета	3	0
2022	Руковалац пресом за фурнир	1	0
2022	Руковалац машином за паковање	3	0
2022	Оператер производње електротехничких производа	3	3
2022	Помоћник монтера електричне опреме	1	1
2022	Помоћник монтера електронске опреме	1	0
2022	Монтер у индустрији намештаја	1	0
2022	Саобраћајно-транспортни помоћник	1	0
2022	Помоћни руковалац једноставним грађевинским машинама	1	0
2022	Собарица/спремачица	1	1
2022	Чистач просторија (хотела, канцеларија, тоалета)	19	14
2022	Перач возила	1	0
2022	Мануелни радник на пословима озелењавања	2	1
2022	Мануелни радник за нискоградњу	2	0
2022	Мануелни радник за високоградњу	2	0
2022	Радник на етикетирању робе	2	1
2022	Ручни пакер амбалажиране робе	3	1
2022	Мануелни радник у машинству	3	0
2022	Мануелни радник у металургији	1	0
2022	Мануелни радник у прехрамбеној индустрији	7	1
2022	Мерач-вагар у производном погону	1	0
2022	Мануелни радник у индустрији	2	0
2022	Радник на утовару/истовару	1	0
2022	Мануелни радник у трговини	2	0
2022	Припремач брзе хране	4	1
2022	Помоћни радник у кухињи	2	2
2022	Сакупљач секундарних сировина	1	0
2022	Чистач улица/паркова/плаже	3	1
2022	Достављач робе	1	0
2022	Гробар (инхуматор)	2	0
		230	80

Табела 6. Послови на којима су се запошљавали малолетници у току 2022. године

Godina	Šifra	Naziv zanimanja	Ukupno	Žene
2023	3412.03	Омладински радник	1	0
2023	4321.03	Магационер	1	0
2023	5120.07	Помоћник кувара	4	2
2023	5131.02	Конобар	8	6
2023	5131.04	Сервир	1	1
2023	5132.02	Бармен	1	1
2023	5141.02	Фризер	1	0
2023	5212.02	Продавац брзе хране	2	2

2023	5221.02	Трговац на мало разноврсном робом	1	1
2023	5223.01	Продавац мешовите робе	3	0
2023	5223.04	Продавац у малопродаји	2	1
2023	5223.24	Трговачки помоћник	1	0
2023	5230.05	Касир у трговинском/угоститељском објекту	1	1
2023	7222.12	Помоћник бравара/машинбравара	2	0
2023	7231.08	Помоћник аутомеханичара	1	0
2023	7522.13	Помоћник столара	1	1
2023	7543.06	Контролор квалитета непрехрамбених производа	1	0
2023	8172.07	Оператер у стругари/пилани	1	0
2023	8183.02	Руковалац машином за паковање	1	1
2023	8212.07	Монтер електронских склопова	1	1
2023	8322.09	Таксиста	1	1
2023	9112.02	Собарица/спремачица	2	2
2023	9112.03	Чистач просторија (хотела, канцеларија, тоалета)	1	0
2023	9312.01	Мануелни радник за нискоградњу	1	0
2023	9321.02	Радник на етикетирању робе	1	1
2023	9321.03	Ручни пакер амбалажиране робе	1	1
2023	9329.03	Мануелни радник у машинству	1	0
2023	9329.06	Мануелни радник у прехрамбеној индустрији	3	2
2023	9333.05	Радник на утовару/истовару	1	0
2023	9412.03	Помоћни радник у кухињи	3	2
2023	9612.01	Мануелни радник за сортирање отпада	1	0
2023	9613.01	Чистач улица/паркова/плаже	1	0
2023		Ukupno	52	33

Табела 7. Послови на којима су се запошљавали малолетници у току 2024. године

Godina	Naziv zanimanja	Ukupno	Žene
2024	Хемичар аналитичар	1	0
2024	Техничар лабораторијског испитивања и мерења металних материјала	1	0
2024	Техничар обраде метала резањем	2	0
2024	Гумарски техничар	1	1
2024	Техничар производње грађевинског материјала	1	0
2024	Електроенергетски оператер	1	0
2024	Оператер на линијама за аутоматску производњу	1	0
2024	Омладински радник	3	2
2024	Административни службеник	2	0
2024	Магационер	2	0
2024	Кувар	6	4
2024	Помоћник кувара	5	3
2024	Конобар	10	3
2024	Бармен	1	1

2024	Фризер	5	4
2024	Маникир-педикир	2	2
2024	Продавац на тезги	1	0
2024	Продавац брзе хране	5	4
2024	Трговац на мало разноврсном робом	3	2
2024	Продавац мешовите робе	6	5
2024	Продавац у малопродаји	7	4
2024	Продавац у малопродаји прехрамбене робе	1	1
2024	Трговачки помоћник	1	1
2024	Касир	1	0
2024	Точилац горива на бензинској пумпи	2	0
2024	Помоћник зидара	1	0
2024	Армирач	1	0
2024	Радник на рушењу зграда	1	0
2024	Помоћник подополагача	1	0
2024	Помоћник фасадера	2	0
2024	Помоћник водоинсталатера	1	0
2024	Молер	2	0
2024	Заваривач-бравар	4	0
2024	Помоћник заваривача	2	0
2024	Металопресер	1	0
2024	Бравар	3	0
2024	Помоћник бравара/машинбравара	2	0
2024	Металоглодач	1	0
2024	Металоструган	1	0
2024	Руковалац алатним машинама	2	0
2024	Руковалац машином за израду металних производа	1	0
2024	Ауто-механичар	6	0
2024	Помоћник аутомеханичара	1	0
2024	Електричар	1	0
2024	Сервисер опреме производних машина и погона	1	0
2024	Електромонтер инсталација и мрежа	3	0
2024	Сервисер електронске опреме	1	0
2024	Месар	3	1
2024	Пекар	1	0
2024	Пица мајстор	1	1
2024	Посластичар	2	2
2024	Сортирер воћа/поврћа	1	0
2024	Помоћник тапетара	1	0
2024	Контролор квалитета непрехрамбених производа	2	1
2024	Вулканизер	1	0
2024	Руковалац машином за прераду полимера	1	0
2024	Кондитор	1	0
2024	Машиниста термоенергетских постројења	1	0

2024	Монтер бицикала	1	0
2024	Руковалац грађевинском механизацијом	1	0
2024	Собарица/спремачица	1	1
2024	Чистач просторија (хотела, канцеларија, тоалета)	5	3
2024	Перач возила	1	0
2024	Перач прозора	2	2
2024	Коњушар	1	0
2024	Мануелни радник на пословима озелењавања	1	1
2024	Мануелни радник за нискоградњу	3	0
2024	Мануелни радник за високоградњу	1	0
2024	Радник на етикетирању робе	7	6
2024	Ручни пакер амбалажиране робе	1	1
2024	Мануелни радник у машинству	2	0
2024	Мануелни радник у металургији	1	0
2024	Мануелни радник у преради дрвета	1	0
2024	Мануелни радник у прехрамбеној индустрији	9	3
2024	Мануелни радник у хемијској индустрији	1	1
2024	Мануелни радник у индустрији	2	0
2024	Радник на утовару/истовару	4	0
2024	Мануелни радник у трговини	2	1
2024	Припремач брзе хране	1	0
2024	Перач судова	2	0
2024	Помоћни радник у кухињи	1	1
2024	Комунални радник на одношењу смећа	2	1
2024	Чистач улица/паркова/плаже	4	0
2024	Радник на паркингу / у гаражи	1	0
2024	Ukupno	183	63

Табела 8. Послови на којима су се запошљавали малолетници до краја априла 2025. године

Godina	Naziv zanimanja	Ukupno	Žene
2025	Конобар	2	1
2025	Трговац на мало разноврсном робом	1	1
2025	Продавац у малопродаји	2	2
2025	Подополагач	1	0
2025	Помоћник подополагача	1	0
2025	Монтер бицикала	1	0
2025	Чистач просторија (хотела, канцеларија, тоалета)	1	1
2025	Перач возила	1	0
2025	Мануелни радник за нискоградњу	3	0
2025	Радник на етикетирању робе	1	1
2025	Ручни пакер амбалажиране робе	1	0
2025	Мануелни радник у прехрамбеној индустрији	1	1
2025	Комунални радник на одношењу смећа	1	0

2. Запошљавање малолетника према делатностима 2020-2025. година

Табела 9. Делатности на којима су се запошљавали малолетници у току 2020. године

Година	Назив делатности	Укупно	Жене
2020	ГАЈЕЊЕ ЖИТА (ОСИМ ПИРИНЧА), ЛЕГУМИНОЗА И УЉАРИЦА	1	0
2020	УЗГОЈ СВИЊА	1	0
2020	ПОМОЋНЕ ДЕЛАТНОСТИ У УЗГОЈУ ЖИВОТИЊА	1	0
2020	ЕКСПЛОАТАЦИЈА РУДА ОСТАЛИХ ЦРНИХ, ОБОЈЕНИХ, ПЛЕМЕНИТИХ И ДРУГИХ МЕТАЛА	1	0
2020	ПРЕРАДА И КОНЗЕРВИСАЊЕ МЕСА	6	1
2020	ПРОИЗВОДЊА МЕСНИХ ПРЕРАЂЕВИНА	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА СОКОВА ОД ВОЋА И ПОВРЋА	1	1
2020	ОСТАЛА ПРЕРАДА И КОНЗЕРВИСАЊЕ ВОЋА И ПОВРЋА	5	0
2020	ПРОИЗВОДЊА УЉА И МАСТИ	1	0
2020	ПРЕРАДА МЛЕКА И ПРОИЗВОДЊА СИРЕВА	2	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ХЛЕБА, СВЕЖЕГ ПЕЦИВА И КОЛАЧА	11	6
2020	ПРОИЗВОДЊА ДВОПЕКА, КЕКСА, ТРАЈНОГ ПЕЦИВА И КОЛАЧА	1	0
2020	ПРЕРАДА ЧАЈА И КАФЕ	1	1
2020	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ТЕКСТИЛНИХ ПРЕДМЕТА	1	1
2020	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛЕ ОДЕЋЕ	1	1
2020	РЕЗАЊЕ И ОБРАДА ДРВЕТА	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ДРВНЕ АМБАЛАЖЕ	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ПРОИЗВОДА ОД ДРВЕТА, ПЛУТЕ, СЛАМЕ И ПРУЋА	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ТАЛАСАСТОГ ПАПИРА И КАРТОНА И АМБАЛАЖЕ ОД ПАПИРА И КАРТОНА	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ПРОИЗВОДА ОД ПАПИРА И КАРТОНА	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ПЛОЧА, ЛИСТОВА, ЦЕВИ И ПРОФИЛА ОД ПЛАСТИКЕ	3	0
2020	ПРОИЗВОДЊА АМБАЛАЖЕ ОД ПЛАСТИКЕ	3	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ПРОИЗВОДА ОД ПЛАСТИКЕ	4	3
2020	ОБЛИКОВАЊЕ И ОБРАДА РАВНОГ СТАКЛА	2	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ПРОИЗВОДА ОД БЕТОНА НАМЕЊЕНИХ ЗА ГРАЂЕВИНАРСТВО	1	0
2020	ХЛАДНО ОБЛИКОВАЊЕ ПРОФИЛА	2	0
2020	ПРОИЗВОДЊА МЕТАЛНИХ КОНСТРУКЦИЈА И ДЕЛОВА КОНСТРУКЦИЈА	8	0
2020	ПРОИЗВОДЊА КОТЛОВА И РАДИЈАТОРА ЗА ЦЕНТРАЛНО ГРЕЈАЊЕ	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ МЕТАЛНИХ ЦИСТЕРНИ, РЕЗЕРВОАРА И КОНТЕЈНЕРА	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ПАРНИХ КОТЛОВА, ОСИМ КОТЛОВА ЗА ЦЕНТРАЛНО ГРЕЈАЊЕ	1	0
2020	МАШИНСКА ОБРАДА МЕТАЛА	5	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ МЕТАЛНИХ ПРОИЗВОДА	2	0

2020	ПРОИЗВОДЊА МЕРНИХ, ИСТРАЖИВАЧКИХ И НАВИГАЦИОНИХ ИНСТРУМЕНАТА И АПАРАТА	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ЕЛЕКТРОМОТОРА, ГЕНЕРАТОРА И ТРАНСФОРМАТОРА	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ЕЛЕКТРИЧНИХ АПАРАТА ЗА ДОМАЋИНСТВО	3	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ЛЕЖАЈЕВА, ЗУПЧАНИКА И ЗУПЧАСТИХ ПОГОНСКИХ ЕЛЕМЕНАТА	5	0
2020	ПРОИЗВОДЊА РАСХЛАДНЕ И ВЕНТИЛАЦИОНЕ ОПРЕМЕ, ОСИМ ЗА ДОМАЋИНСТВО	6	0
2020	ПРОИЗВОДЊА МАШИНА ЗА ПОЉОПРИВРЕДУ И ШУМАРСТВО	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА МАШИНА ЗА ИНДУСТРИЈУ ТЕКСТИЛА, ОДЕЋЕ И КОЖЕ	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ЕЛЕКТРИЧНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ОПРЕМЕ ЗА МОТОРНА ВОЗИЛА	3	0
2020	ИЗГРАДЊА БРОДОВА И ПЛОВНИХ ОБЈЕКАТА	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ЛОКОМОТИВА И ШИНСКИХ ВОЗИЛА	1	0
2020	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛОГ НАМЕШТАЈА	2	0
2020	ПОПРАВКА ЕЛЕКТРИЧНЕ ОПРЕМЕ	1	0
2020	СКУПЉАЊЕ, ПРЕЧИШЋАВАЊЕ И ДИСТРИБУЦИЈА ВОДЕ	1	0
2020	СКУПЉАЊЕ ОТПАДА КОЈИ НИЈЕ ОПАСАН	2	1
2020	ПОНОВНА УПОТРЕБА РАЗВРСТАНИХ МАТЕРИЈАЛА	3	0
2020	ИЗГРАДЊА СТАМБЕНИХ И НЕСТАМБЕНИХ ЗГРАДА	5	0
2020	ИЗГРАДЊА ПУТЕВА И АУТОПУТЕВА	2	0
2020	ИЗГРАДЊА ЖЕЛЕЗНИЧКИХ ПРУГА И ПОДЗЕМНИХ ЖЕЛЕЗНИЦА	1	0
2020	ИЗГРАДЊА ЦЕВОВОДА	1	0
2020	ИЗГРАДЊА ЕЛЕКТРИЧНИХ И ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНИХ ВОДОВА	1	0
2020	ПОСТАВЉАЊЕ ЕЛЕКТРИЧНИХ ИНСТАЛАЦИЈА	3	0
2020	ПОСТАВЉАЊЕ ВОДОВОДНИХ, КАНАЛИЗАЦИОНИХ, ГРЕЈНИХ И КЛИМАТИЗАЦИОНИХ СИСТЕМА	4	0
2020	МАЛТЕРИСАЊЕ	1	0
2020	ПОСТАВЉАЊЕ ПОДНИХ И ЗИДНИХ ОБЛОГА	2	0
2020	БОЈЕЊЕ И ЗАСТАКЉИВАЊЕ	1	0
2020	ОСТАЛИ ЗАВРШНИ РАДОВИ	5	0
2020	ОСТАЛИ НЕПОМЕНУТИ СПЕЦИФИЧНИ ГРАЂЕВИНСКИ РАДОВИ	1	0
2020	ТРГОВИНА АУТОМОБИЛИМА И ЛАКИМ МОТОРНИМ ВОЗИЛИМА	2	0
2020	ОДРЖАВАЊЕ И ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА	8	0
2020	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ЖИВОТИЊАМА	1	0
2020	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ВОЋЕМ И ПОВРЋЕМ	1	0
2020	НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНА ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ХРАНОМ, ПИЋИМА И ДУВАНОМ	3	1
2020	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ОДЕЋОМ И ОБУЋОМ	1	1
2020	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ЕЛЕКТРИЧНИМ АПАРАТИМА ЗА ДОМАЋИНСТВО	1	1
2020	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ДРВЕТОМ, ГРАЂЕВИНСКИМ МАТЕРИЈАЛОМ И САНИТАРНОМ ОПРЕМОМ	1	0
2020	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО МЕТАЛНОМ РОБОМ, ИНСТАЛАЦИОНИМ МАТЕРИЈАЛИМА, ОПРЕМОМ И ПРИБОРОМ ЗА ГРЕЈАЊЕ	1	0
2020	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ОТПАЦИМА И ОСТАЦИМА	2	0
2020	НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНА ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО	6	3
2020	ТРГОВИНА НА МАЛО У НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА, ПРЕТЕЖНО ХРАНОМ, ПИЋИМА И ДУВАНОМ	18	11
2020	ОСТАЛА ТРГОВИНА НА МАЛО У НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	2	2
2020	ОСТАЛА ТРГОВИНА НА МАЛО ХРАНОМ У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	2	0
2020	ТРГОВИНА НА МАЛО МОТОРНИМ ГОРИВИМА У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	2	0
2020	ОСТАЛА ТРГОВИНА НА МАЛО НОВИМ ПРОИЗВОДИМА У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	2	1

2020	ТРГОВИНА НА МАЛО ПОЛОВНОМ РОБОМ У ПРОДАВНИЦАМА	1	0
2020	ГРАДСКИ И ПРИГРАДСКИ КОПНЕНИ ПРЕВОЗ ПУТНИКА	1	1
2020	ДРУМСКИ ПРЕВОЗ ТЕРЕТА	2	1
2020	ПОШТАНСКЕ АКТИВНОСТИ ЈАВНОГ СЕРВИСА	1	0
2020	ХОТЕЛИ И СЛИЧАН СМЕШТАЈ	1	0
2020	ДЕЛАТНОСТИ РЕСТОРАНА И ПОКРЕТНИХ УГОСТИТЕЉСКИХ ОБЈЕКТА	18	7
2020	УСЛУГЕ ПРИПРЕМАЊА И ПОСЛУЖИВАЊА ПИЋА	6	4
2020	КАБЛОВСКЕ ТЕЛЕКОМУНИКАЦИЈЕ	1	0
2020	КОНСУЛТАНТСКЕ АКТИВНОСТИ У ВЕЗИ С ПОСЛОВАЊЕМ И ОСТАЛИМ УПРАВЉАЊЕМ	2	1
2020	ТЕХНИЧКО ИСПИТИВАЊЕ И АНАЛИЗЕ	1	0
2020	УСЛУГЕ ОДРЖАВАЊА ОБЈЕКАТА	1	1
2020	УСЛУГЕ РЕДОВНОГ ЧИШЋЕЊА ЗГРАДА	8	4
2020	УСЛУГЕ ОСТАЛОГ ЧИШЋЕЊА ЗГРАДА И ОПРЕМЕ	1	1
2020	УСЛУГЕ УРЕЂЕЊА И ОДРЖАВАЊА ОКОЛИНЕ	2	1
2020	УСЛУГЕ ПАКОВАЊА	2	0
2020	ОСТАЛЕ УСЛУЖНЕ АКТИВНОСТИ ПОДРШКЕ ПОСЛОВАЊУ	33	11
2020	УРЕЂЕЊЕ ПОСЛОВАЊА И ДОПРИНОС УСПЕШНИЈЕМ ПОСЛОВАЊУ У ОБЛАСТИ ЕКОНОМИЈЕ	1	1
2020	ДЕЛАТНОСТ БОЛНИЦА	2	0
2020	РАД УСТАНОВА ЗА СТАРА ЛИЦА И ЛИЦА С ПОСЕБНИМ ПОТРЕБАМА	1	1
2020	ДЕЛАТНОСТ ДНЕВНЕ БРИГЕ О ДЕЦИ	1	1
2020	ДЕЛАТНОСТ СПОРТСКИХ КЛУБОВА	1	1
2020	ОСТАЛЕ СПОРТСКЕ ДЕЛАТНОСТИ	1	0
2020	ПОПРАВКА АПАРАТА ЗА ДОМАЋИНСТВО И КУЋНЕ И БАШТЕНСКЕ ОПРЕМЕ	3	0
2020	ОСТАЛЕ НЕПОМЕНУТЕ ЛИЧНЕ УСЛУЖНЕ ДЕЛАТНОСТИ	2	0
2020	NULL	1	0

Табела 10. Делатности на којима су се запошљавали малолетници у току 2021. године

Година	Назив делатности	Укупно	Жене
2021	СЕЧА ДРВЕЋА	1	0
2021	СЛАТКОВОДНЕ АКВАКУЛТУРЕ	1	0
2021	ПРЕРАДА И КОНЗЕРВИСАЊЕ МЕСА	5	1
2021	ПРОИЗВОДЊА МЕСНИХ ПРЕРАЂЕВИНА	1	0
2021	ПРОИЗВОДЊА СОКОВА ОД ВОЋА И ПОВРЋА	1	0
2021	ОСТАЛА ПРЕРАДА И КОНЗЕРВИСАЊЕ ВОЋА И ПОВРЋА	3	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ХЛЕБА, СВЕЖЕГ ПЕЦИВА И КОЛАЧА	9	1
2021	ПРОИЗВОДЊА МАКАРОНА, РЕЗАНАЦА И СЛИЧНИХ ПРОИЗВОДА ОД БРАШНА	1	1
2021	ПРОИЗВОДЊА КАКАОА, ЧОКОЛАДЕ И КОНДИТОРСКИХ ПРОИЗВОДА	2	2
2021	ПРЕРАДА ЧАЈА И КАФЕ	2	1
2021	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛОГ ТЕХНИЧКОГ И ИНДУСТРИЈСКОГ ТЕКСТИЛА	2	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛЕ ОДЕЋЕ	2	2
2021	ПРОИЗВОДЊА ПУТНИХ И РУЧНИХ ТОРБИ И СЛ., САРАЧКИХ ПРОИЗВОДА И КАИШЕВА	1	1
2021	ПРОИЗВОДЊА ОБУЋЕ	1	0

2021	РЕЗАЊЕ И ОБРАДА ДРВЕТА	1	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ДРВНЕ АМБАЛАЖЕ	2	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ПРОИЗВОДА ОД ДРВЕТА, ПЛУТЕ, СЛАМЕ И ПРУЋА	1	1
2021	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ПРОИЗВОДА ОД ПАПИРА И КАРТОНА	1	1
2021	ОСТАЛО ШТАМПАЊЕ	2	2
2021	ПРОИЗВОДЊА ПЛОЧА, ЛИСТОВА, ЦЕВИ И ПРОФИЛА ОД ПЛАСТИКЕ	1	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ПРОИЗВОДА ОД ПЛАСТИКЕ	3	2
2021	ПРОИЗВОДЊА МЕТАЛНИХ КОНСТРУКЦИЈА И ДЕЛОВА КОНСТРУКЦИЈА	3	0
2021	ПРОИЗВОДЊА МЕТАЛНИХ ВРАТА И ПРОЗОРА	1	0
2021	ПРОИЗВОДЊА КОТЛОВА И РАДИЈАТОРА ЗА ЦЕНТРАЛНО ГРЕЈАЊЕ	2	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ МЕТАЛНИХ ЦИСТЕРНИ, РЕЗЕРВОАРА И КОНТЕЈНЕРА	1	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ПАРНИХ КОТЛОВА, ОСИМ КОТЛОВА ЗА ЦЕНТРАЛНО ГРЕЈАЊЕ	1	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ОРУЖЈА И МУНИЦИЈЕ	2	0
2021	ПРОИЗВОДЊА БРАВА И ОКОВА	2	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ МЕТАЛНИХ ПРОИЗВОДА	1	0
2021	ПРОИЗВОДЊА МЕРНИХ, ИСТРАЖИВАЧКИХ И НАВИГАЦИОНИХ ИНСТРУМЕНАТА И АПАРАТА	2	1
2021	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ЕЛЕКТРОНСКИХ И ЕЛЕКТРИЧНИХ ПРОВОДНИКА И КАБЛОВА	2	1
2021	ПРОИЗВОДЊА ЕЛЕКТРИЧНИХ АПАРАТА ЗА ДОМАЋИНСТВО	2	0
2021	ПРОИЗВОДЊА НЕЕЛЕКТРИЧНИХ АПАРАТА ЗА ДОМАЋИНСТВО	2	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ХИДРАУЛИЧНИХ ПОГОНСКИХ УРЕЂАЈА	1	0
2021	ПРОИЗВОДЊА РАСХЛАДНЕ И ВЕНТИЛАЦИОНЕ ОПРЕМЕ, ОСИМ ЗА ДОМАЋИНСТВО	6	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ МАШИНА И АПАРАТА ОПШТЕ НАМЕНЕ	1	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ЕЛЕКТРИЧНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ОПРЕМЕ ЗА МОТОРНА ВОЗИЛА	3	1
2021	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ДЕЛОВА И ДОДАТНЕ ОПРЕМЕ ЗА МОТОРНА ВОЗИЛА	1	1
2021	ПРОИЗВОДЊА ЛОКОМОТИВА И ШИНСКИХ ВОЗИЛА	2	0
2021	ПРОИЗВОДЊА НАМЕШТАЈА ЗА ПОСЛОВНЕ И ПРОДАЈНЕ ПРОСТОРЕ	2	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛОГ НАМЕШТАЈА	1	0
2021	ПРОИЗВОДЊА МЕДИЦИНСКИХ И СТОМАТОЛОШКИХ ИНСТРУМЕНАТА И МАТЕРИЈАЛА	1	0
2021	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ПРЕДМЕТА	2	1
2021	СКУПЉАЊЕ, ПРЕЧИШЋАВАЊЕ И ДИСТРИБУЦИЈА ВОДЕ	2	1
2021	СКУПЉАЊЕ ОТПАДА КОЈИ НИЈЕ ОПАСАН	4	1
2021	ИЗГРАДЊА СТАМБЕНИХ И НЕСТАМБЕНИХ ЗГРАДА	5	0
2021	ИЗГРАДЊА ПУТЕВА И АУТОПУТЕВА	1	0
2021	ИЗГРАДЊА ЕЛЕКТРИЧНИХ И ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНИХ ВОДОВА	1	0
2021	ИЗГРАДЊА ХИДРОТЕХНИЧКИХ ОБЈЕКАТА	1	0
2021	ПРИПРЕМНА ГРАДИЛИШТА	1	0
2021	ПОСТАВЉАЊЕ ЕЛЕКТРИЧНИХ ИНСТАЛАЦИЈА	1	0
2021	ПОСТАВЉАЊЕ ВОДОВОДНИХ, КАНАЛИЗАЦИОНИХ, ГРЕЈНИХ И КЛИМАТИЗАЦИОНИХ СИСТЕМА	2	0
2021	ОСТАЛИ ИНСТАЛАЦИОНИ РАДОВИ У ГРАЂЕВИНАРСТВУ	3	0
2021	ОСТАЛИ ЗАВРШНИ РАДОВИ	5	0
2021	ОСТАЛИ НЕПОМЕНУТИ СПЕЦИФИЧНИ ГРАЂЕВИНСКИ РАДОВИ	2	0
2021	ОДРЖАВАЊЕ И ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА	1	0
2021	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ДЕЛОВИМА И ОПРЕМОМ ЗА МОТОРНА ВОЗИЛА	1	0
2021	НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНА ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ХРАНОМ, ПИЋИМА И ДУВАНОМ	2	1

2021	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ОСТАЛИМ ПРОИЗВОДИМА ЗА ДОМАЋИНСТВО	1	1
2021	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ДРВЕТОМ, ГРАЂЕВИНСКИМ МАТЕРИЈАЛОМ И САНИТАРНОМ ОПРЕМОМ	1	0
2021	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО МЕТАЛНОМ РОБОМ, ИНСТАЛАЦИОНИМ МАТЕРИЈАЛИМА, ОПРЕМОМ И ПРИБОРОМ ЗА ГРЕЈАЊЕ	1	0
2021	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ОТПАЦИМА И ОСТАЦИМА	2	0
2021	НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНА ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО	1	0
2021	ТРГОВИНА НА МАЛО У НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА, ПРЕТЕЖНО ХРАНОМ, ПИЋИМА И ДУВАНОМ	24	15
2021	ОСТАЛА ТРГОВИНА НА МАЛО У НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	2	1
2021	ТРГОВИНА НА МАЛО МЕСОМ И ПРОИЗВОДИМА ОД МЕСА У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	3	2
2021	ТРГОВИНА НА МАЛО ХЛЕБОМ, ТЕСТЕНИНОМ, КОЛАЧИМА И СЛАТКИШИМА У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	1	1
2021	ОСТАЛА ТРГОВИНА НА МАЛО ХРАНОМ У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	4	2
2021	ТРГОВИНА НА МАЛО МОТОРНИМ ГОРИВИМА У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	1	0
2021	ТРГОВИНА НА МАЛО ТЕКСТИЛОМ У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	1	1
2021	ТРГОВИНА НА МАЛО МЕТАЛНОМ РОБОМ, БОЈАМА И СТАКЛОМ У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	2	0
2021	ТРГОВИНА НА МАЛО ОДЕЋОМ У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	4	4
2021	МАНИПУЛАЦИЈА ТЕРЕТОМ	1	0
2021	ХОТЕЛИ И СЛИЧАН СМЕШТАЈ	4	1
2021	ДЕЛАТНОСТИ РЕСТОРАНА И ПОКРЕТНИХ УГОСТИТЕЉСКИХ ОБЈЕКТА	18	10
2021	КЕТЕРИНГ	1	1
2021	УСЛУГЕ ПРИПРЕМАЊА И ПОСЛУЖИВАЊА ПИЋА	4	3
2021	БРОКЕРСКИ ПОСЛОВИ С ХАРТИЈАМА ОД ВРЕДНОСТИ И БЕРЗАНСКОМ РОБОМ	1	0
2021	КОНСУЛТАНТСКЕ АКТИВНОСТИ У ВЕЗИ С ПОСЛОВАЊЕМ И ОСТАЛИМ УПРАВЉАЊЕМ	1	1
2021	ИНЖЕЊЕРСКЕ ДЕЛАТНОСТИ И ТЕХНИЧКО САВЕТОВАЊЕ	1	0
2021	ИСТРАЖИВАЊЕ И ЕКСПЕРИМЕНТАЛНИ РАЗВОЈ У БИОТЕХНОЛОГИЈИ	2	0
2021	ОСТАЛО УСТУПАЊЕ ЉУДСКИХ РЕСУРСА	3	2
2021	УСЛУГЕ РЕДОВНОГ ЧИШЋЕЊА ЗГРАДА	12	6
2021	УСЛУГЕ ОСТАЛОГ ЧИШЋЕЊА ЗГРАДА И ОПРЕМЕ	4	3
2021	ОСТАЛЕ УСЛУЖНЕ АКТИВНОСТИ ПОДРШКЕ ПОСЛОВАЊУ	47	14
2021	СРЕДЊЕ СТРУЧНО ОБРАЗОВАЊЕ	1	0
2021	ДЕЛАТНОСТ БОЛНИЦА	3	2
2021	ОСТАЛИ ОБЛИЦИ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ СА СМЕШТАЈЕМ	1	1
2021	ОСТАЛА НЕПОМЕНУТА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА БЕЗ СМЕШТАЈА	4	0
2021	ДЕЛАТНОСТ СПОРТСКИХ ОБЈЕКАТА	1	0
2021	ПОПРАВКА АПАРАТА ЗА ДОМАЋИНСТВО И КУЋНЕ И БАШТЕНСКЕ ОПРЕМЕ	3	1
2021	ПРАЊЕ И ХЕМИЈСКО ЧИШЋЕЊЕ ТЕКСТИЛНИХ И КРЗНЕНИХ ПРОИЗВОДА	1	0
2021	ДЕЛАТНОСТ ФРИЗЕРСКИХ И КОЗМЕТИЧКИХ САЛОНА	6	5

Табела 11. Делатности на којима су се запошљавали малолетници у току 2022. године

Година	Назив делатности	Укупно	Жене
2022	ГАЈЕЊЕ ЖИТА (ОСИМ ПИРИНЧА), ЛЕГУМИНОЗА И УЉАРИЦА	2	0
2022	ГАЈЕЊЕ ПОВРЋА, БОСТАНА, КОРЕНАСТИХ И КРТОЛАСТИХ БИЉАКА	1	1
2022	УЗГОЈ ЖИВИНЕ	1	0

2022	ПРЕРАДА И КОНЗЕРВИСАЊЕ МЕСА	3	2
2022	ПРЕРАДА И КОНЗЕРВИСАЊЕ ЖИВИНСКОГ МЕСА	1	0
2022	ОСТАЛА ПРЕРАДА И КОНЗЕРВИСАЊЕ ВОЋА И ПОВРЋА	1	0
2022	ПРЕРАДА МЛЕКА И ПРОИЗВОДЊА СИРЕВА	1	1
2022	ПРОИЗВОДЊА ХЛЕБА, СВЕЖЕГ ПЕЦИВА И КОЛАЧА	13	4
2022	ПРЕРАДА ЧАЈА И КАФЕ	1	1
2022	ПРОИЗВОДЊА ГОТОВЕ ХРАНЕ ЗА ДОМАЋЕ ЖИВОТИЊЕ	2	1
2022	ПРОИЗВОДЊА ПИВА	1	0
2022	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛЕ ОДЕЋЕ	2	1
2022	ПРОИЗВОДЊА РУБЉА	1	1
2022	ПРОИЗВОДЊА ОБУЋЕ	3	2
2022	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛЕ ГРАЂЕВИНСКЕ СТОЛАРИЈЕ И ЕЛЕМЕНАТА	2	0
2022	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ПРОИЗВОДА ОД ДРВЕТА, ПЛУТЕ, СЛАМЕ И ПРУЋА	1	0
2022	ОСТАЛО ШТАМПАЊЕ	1	1
2022	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ПРОИЗВОДА ОД ГУМЕ	2	0
2022	ПРОИЗВОДЊА ПЛОЧА, ЛИСТОВА, ЦЕВИ И ПРОФИЛА ОД ПЛАСТИКЕ	1	0
2022	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ПРОИЗВОДА ОД ПЛАСТИКЕ	2	0
2022	ПРОИЗВОДЊА ПРОИЗВОДА ОД БЕТОНА НАМЕЊЕНИХ ЗА ГРАЂЕВИНАРСТВО	1	0
2022	ПРОИЗВОДЊА ЧЕЛИЧНИХ ЦЕВИ, ШУПЉИХ ПРОФИЛА И ФИТИНГА	1	0
2022	ХЛАДНО ОБЛИКОВАЊЕ ПРОФИЛА	1	0
2022	ЛИВЕЊЕ ГВОЖЂА	1	0
2022	ПРОИЗВОДЊА МЕТАЛНИХ КОНСТРУКЦИЈА И ДЕЛОВА КОНСТРУКЦИЈА	3	0
2022	ПРОИЗВОДЊА КОТЛОВА И РАДИЈАТОРА ЗА ЦЕНТРАЛНО ГРЕЈАЊЕ	1	0
2022	ПРОИЗВОДЊА ОРУЖЈА И МУНИЦИЈЕ	1	0
2022	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ МЕТАЛНИХ ПРОИЗВОДА	2	0
2022	ПРОИЗВОДЊА МЕРНИХ, ИСТРАЖИВАЧКИХ И НАВИГАЦИОНИХ ИНСТРУМЕНАТА И АПАРАТА	1	1
2022	ПРОИЗВОДЊА ЕЛЕКТРОМОТОРА, ГЕНЕРАТОРА И ТРАНСФОРМАТОРА	1	0
2022	ПРОИЗВОДЊА ЛЕЖАЈЕВА, ЗУПЧАНИКА И ЗУПЧАСТИХ ПОГОНСКИХ ЕЛЕМЕНАТА	5	0
2022	ПРОИЗВОДЊА РАСХЛАДНЕ И ВЕНТИЛАЦИОНЕ ОПРЕМЕ, ОСИМ ЗА ДОМАЋИНСТВО	1	0
2022	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ МАШИНА И АПАРАТА ОПШТЕ НАМЕНЕ	1	0
2022	ПРОИЗВОДЊА МАШИНА ЗА ПОЉОПРИВРЕДУ И ШУМАРСТВО	1	0
2022	ПРОИЗВОДЊА МАШИНА ЗА ИНДУСТРИЈУ ХРАНЕ, ПИЋА И ДУВАНА	1	0
2022	ПРОИЗВОДЊА МОТОРНИХ ВОЗИЛА	1	0
2022	ПРОИЗВОДЊА ЕЛЕКТРИЧНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ОПРЕМЕ ЗА МОТОРНА ВОЗИЛА	3	3
2022	ПРОИЗВОДЊА ВАЗДУШНИХ И СВЕМИРСКИХ ЛЕТЕЛИЦА И ОДГОВАРАЈУЋЕ ОПРЕМЕ	1	0
2022	ПРОИЗВОДЊА НАМЕШТАЈА ЗА ПОСЛОВНЕ И ПРОДАЈНЕ ПРОСТОРЕ	2	0
2022	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛОГ НАМЕШТАЈА	2	0
2022	ПРОИЗВОДЊА МЕДИЦИНСКИХ И СТОМАТОЛОШКИХ ИНСТРУМЕНАТА И МАТЕРИЈАЛА	1	0
2022	ПОПРАВКА МАШИНА	1	0
2022	МОНТАЖА ИНДУСТРИЈСКИХ МАШИНА И ОПРЕМЕ	1	0
2022	СКУПЉАЊЕ, ПРЕЧИШЋАВАЊЕ И ДИСТРИБУЦИЈА ВОДЕ	1	0
2022	СКУПЉАЊЕ ОТПАДА КОЈИ НИЈЕ ОПАСАН	1	0
2022	ИЗГРАДЊА СТАМБЕНИХ И НЕСТАМБЕНИХ ЗГРАДА	5	1
2022	ИЗГРАДЊА ПУТЕВА И АУТОПУТЕВА	1	1

2022	ПРИПРЕМНА ГРАДИЛИШТА	1	0
2022	ПОСТАВЉАЊЕ ЕЛЕКТРИЧНИХ ИНСТАЛАЦИЈА	3	0
2022	ОСТАЛИ ИНСТАЛАЦИОНИ РАДОВИ У ГРАЂЕВИНАРСТВУ	1	0
2022	БОЈЕЊЕ И ЗАСТАКЉИВАЊЕ	1	0
2022	ОСТАЛИ ЗАВРШНИ РАДОВИ	3	0
2022	ОСТАЛИ НЕПОМЕНУТИ СПЕЦИФИЧНИ ГРАЂЕВИНСКИ РАДОВИ	2	0
2022	ОДРЖАВАЊЕ И ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА	3	0
2022	ТРГОВИНА НА МАЛО ДЕЛОВИМА И ОПРЕМОМ ЗА МОТОРНА ВОЗИЛА	1	0
2022	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ВОЋЕМ И ПОВРЋЕМ	1	0
2022	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ОСТАЛОМ ХРАНОМ, УКЉУЧУЈУЋИ РИБУ, ЉУСКАРЕ И МЕКУШЦЕ	1	0
2022	НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНА ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ХРАНОМ, ПИЋИМА И ДУВАНОМ	1	0
2022	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ОСТАЛИМ МАШИНАМА И ОПРЕМОМ	1	0
2022	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО МЕТАЛНОМ РОБОМ, ИНСТАЛАЦИОНИМ МАТЕРИЈАЛИМА, ОПРЕМОМ И ПРИБОРОМ ЗА ГРЕЈАЊЕ	2	0
2022	НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНА ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО	2	0
2022	ТРГОВИНА НА МАЛО У НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА, ПРЕТЕЖНО ХРАНОМ, ПИЋИМА И ДУВАНОМ	15	7
2022	ОСТАЛА ТРГОВИНА НА МАЛО У НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	2	2
2022	ТРГОВИНА НА МАЛО ВОЋЕМ И ПОВРЋЕМ У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	2	0
2022	ОСТАЛА ТРГОВИНА НА МАЛО ХРАНОМ У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	2	1
2022	ТРГОВИНА НА МАЛО МОТОРНИМ ГОРИВИМА У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	2	1
2022	ТРГОВИНА НА МАЛО МЕТАЛНОМ РОБОМ, БОЈАМА И СТАКЛОМ У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	1	0
2022	ГРАДСКИ И ПРИГРАДСКИ КОПНЕНИ ПРЕВОЗ ПУТНИКА	1	1
2022	ТАКСИ ПРЕВОЗ	1	0
2022	ДРУМСКИ ПРЕВОЗ ТЕРЕТА	1	0
2022	СКЛАДИШТЕЊЕ	1	0
2022	ХОТЕЛИ И СЛИЧАН СМЕШТАЈ	3	1
2022	ОДМАРАЛИШТА И СЛИЧНИ ОБЈЕКТИ ЗА КРАЋИ БОРАВАК	1	1
2022	ДЕЛАТНОСТИ РЕСТОРАНА И ПОКРЕТНИХ УГОСТИТЕЉСКИХ ОБЈЕКТА	31	16
2022	УСЛУГЕ ПРИПРЕМАЊА И ПОСЛУЖИВАЊА ПИЋА	2	2
2022	ИЗНАЈМЉИВАЊЕ ВЛАСТИТИХ ИЛИ ИЗНАЈМЉЕНИХ НЕКРЕТНИНА И УПРАВЉАЊЕ ЊИМА	1	0
2022	КОНСУЛТАНТСКЕ АКТИВНОСТИ У ВЕЗИ С ПОСЛОВАЊЕМ И ОСТАЛИМ УПРАВЉАЊЕМ	1	1
2022	ТЕХНИЧКО ИСПИТИВАЊЕ И АНАЛИЗЕ	1	0
2022	ДЕЛАТНОСТ АГЕНЦИЈА ЗА ПРИВРЕМЕНО ЗАПОШЉАВАЊЕ	2	1
2022	ОСТАЛО УСТУПАЊЕ ЉУДСКИХ РЕСУРСА	1	0
2022	УСЛУГЕ СИСТЕМА ОБЕЗБЕЂЕЊА	1	0
2022	УСЛУГЕ РЕДОВНОГ ЧИШЋЕЊА ЗГРАДА	7	7
2022	УСЛУГЕ УРЕЂЕЊА И ОДРЖАВАЊА ОКОЛИНЕ	3	1
2022	ОСТАЛЕ УСЛУЖНЕ АКТИВНОСТИ ПОДРШКЕ ПОСЛОВАЊУ	30	12
2022	ОСТАЛИ ОБЛИЦИ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ СА СМЕШТАЈЕМ	1	1
2022	ОСТАЛА НЕПОМЕНУТА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА БЕЗ СМЕШТАЈА	1	0
2022	ДЕЛАТНОСТ ОСТАЛИХ ОРГАНИЗАЦИЈА НА БАЗИ УЧЛАЊЕЊА	2	2
2022	ПОПРАВКА АПАРАТА ЗА ДОМАЋИНСТВО И КУЋНЕ И БАШТЕНСКЕ ОПРЕМЕ	2	0
2022	ДЕЛАТНОСТ ФРИЗЕРСКИХ И КОЗМЕТИЧКИХ САЛОНА	3	2
2022	ПОГРЕБНЕ И СРОДНЕ ДЕЛАТНОСТИ	2	0
2023	УСЛУЖНЕ ДЕЛАТНОСТИ У ГАЈЕЊУ УСЕВА И ЗАСАДА	1	0

Табела 12. Делатности на којима су се запошљавали малолетници у току 2023. године

Година	Назив делатности	Укупно	Жене
2023	ЕКСПЛОАТАЦИЈА ШЉУНКА, ПЕСКА, ГЛИНЕ И КАОЛИНА	1	0
2023	ПРЕРАДА И КОНЗЕРВИСАЊЕ МЕСА	1	1
2023	ПРЕРАДА И КОНЗЕРВИСАЊЕ ЖИВИНСКОГ МЕСА	1	1
2023	ПРОИЗВОДЊА МЕСНИХ ПРЕРАЂЕВИНА	2	1
2023	ОСТАЛА ПРЕРАДА И КОНЗЕРВИСАЊЕ ВОЋА И ПОВРЋА	3	1
2023	ПРЕРАДА МЛЕКА И ПРОИЗВОДЊА СИРЕВА	1	0
2023	ПРОИЗВОДЊА МЛИНСКИХ ПРОИЗВОДА	1	0
2023	ПРОИЗВОДЊА ХЛЕБА, СВЕЖЕГ ПЕЦИВА И КОЛАЧА	13	7
2023	ПРОИЗВОДЊА КАКАОА, ЧОКОЛАДЕ И КОНДИТОРСКИХ ПРОИЗВОДА	1	0
2023	ПРЕРАДА ЧАЈА И КАФЕ	1	1
2023	ПРОИЗВОДЊА РАДНЕ ОДЕЋЕ	35	35
2023	ПРОИЗВОДЊА ОБУЋЕ	1	1
2023	РЕЗАЊЕ И ОБРАДА ДРВЕТА	2	0
2023	ПРОИЗВОДЊА КАНЦЕЛАРИЈСКИХ ПРЕДМЕТА ОД ПАПИРА	1	0
2023	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ХЕМИЈСКИХ ПРОИЗВОДА	1	0
2023	ПРОИЗВОДЊА ПРЕДМЕТА ОД ПЛАСТИКЕ ЗА ГРАЂЕВИНАРСТВО	1	0
2023	ПРОИЗВОДЊА ПРОИЗВОДА ОД БЕТОНА НАМЕЊЕНИХ ЗА ГРАЂЕВИНАРСТВО	2	0
2023	ПРОИЗВОДЊА МЕТАЛНИХ КОНСТРУКЦИЈА И ДЕЛОВА КОНСТРУКЦИЈА	3	0
2023	ПРОИЗВОДЊА КОТЛОВА И РАДИЈАТОРА ЗА ЦЕНТРАЛНО ГРЕЈАЊЕ	1	0
2023	МАШИНСКА ОБРАДА МЕТАЛА	3	0
2023	ПРОИЗВОДЊА АЛАТА	2	0
2023	ПРОИЗВОДЊА ЖИЧАНИХ ПРОИЗВОДА, ЛАНАЦА И ОПРУГА	1	0
2023	ПРОИЗВОДЊА ВЕЗНИХ ЕЛЕМЕНАТА И ВИЈЧАНИХ МАШИНСКИХ ПРОИЗВОДА	1	0
2023	ПРОИЗВОДЊА МЕРНИХ, ИСТРАЖИВАЧКИХ И НАВИГАЦИОНИХ ИНСТРУМЕНАТА И АПАРАТА	4	0
2023	ПРОИЗВОДЊА ОПРЕМЕ ЗА ДИСТРИБУЦИЈУ ЕЛЕКТРИЧНЕ ЕНЕРГИЈЕ И ОПРЕМЕ ЗА УПРАВЉАЊЕ ЕЛЕКТРИЧНОМ ЕНЕРГИЈОМ	1	0
2023	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ СЛАВИНА И ВЕНТИЛА	1	0
2023	ПРОИЗВОДЊА МАШИНА ЗА ОБРАДУ МЕТАЛА	1	0
2023	ПРОИЗВОДЊА МАШИНА ЗА ОСТАЛЕ СПЕЦИЈАЛНЕ НАМЕНЕ	1	0
2023	ПРОИЗВОДЊА КАРОСЕРИЈА ЗА МОТОРНА ВОЗИЛА, ПРИКОЛИЦЕ И ПОЛУПРИКОЛИЦЕ	1	0
2023	ПРОИЗВОДЊА ЕЛЕКТРИЧНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ОПРЕМЕ ЗА МОТОРНА ВОЗИЛА	1	0
2023	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ДЕЛОВА И ДОДАТНЕ ОПРЕМЕ ЗА МОТОРНА ВОЗИЛА	3	0
2023	ПРОИЗВОДЊА НАМЕШТАЈА ЗА ПОСЛОВНЕ И ПРОДАЈНЕ ПРОСТОРЕ	4	2
2023	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛОГ НАМЕШТАЈА	3	2
2023	СНАБДЕВАЊЕ ПАРОМ И КЛИМАТИЗАЦИЈА	1	0
2023	СКУПЉАЊЕ, ПРЕЧИШЋАВАЊЕ И ДИСТРИБУЦИЈА ВОДЕ	1	0
2023	СКУПЉАЊЕ ОТПАДА КОЈИ НИЈЕ ОПАСАН	4	1
2023	ПОНОВНА УПОТРЕБА РАЗВРСТАНИХ МАТЕРИЈАЛА	2	0
2023	ИЗГРАДЊА СТАМБЕНИХ И НЕСТАМБЕНИХ ЗГРАДА	4	0
2023	ИЗГРАДЊА ПУТЕВА И АУТОПУТЕВА	1	0

2023	ИЗГРАДЊА ЦЕВОВОДА	1	0
2023	ИЗГРАДЊА ЕЛЕКТРИЧНИХ И ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНИХ ВОДОВА	1	0
2023	РУШЕЊЕ ОБЈЕКАТА	1	0
2023	ПОСТАВЉАЊЕ ВОДОВОДНИХ, КАНАЛИЗАЦИОНИХ, ГРЕЈНИХ И КЛИМАТИЗАЦИОНИХ СИСТЕМА	2	0
2023	ПОСТАВЉАЊЕ ПОДНИХ И ЗИДНИХ ОБЛОГА	1	0
2023	ОСТАЛИ ЗАВРШНИ РАДОВИ	3	0
2023	ОСТАЛИ НЕПОМЕНУТИ СПЕЦИФИЧНИ ГРАЂЕВИНСКИ РАДОВИ	3	0
2023	ТРГОВИНА АУТОМОБИЛИМА И ЛАКИМ МОТОРНИМ ВОЗИЛИМА	1	0
2023	ОДРЖАВАЊЕ И ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА	4	0
2023	НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНА ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ХРАНОМ, ПИЋИМА И ДУВАНОМ	1	0
2023	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ЧВРСТИМ, ТЕЧНИМ И ГАСОВИТИМ ГОРИВИМА И СЛИЧНИМ ПРОИЗВОДИМА	1	0
2023	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ОТПАЦИМА И ОСТАЦИМА	1	0
2023	НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНА ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО	8	4
2023	ТРГОВИНА НА МАЛО У НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА, ПРЕТЕЖНО ХРАНОМ, ПИЋИМА И ДУВАНОМ	15	7
2023	ТРГОВИНА НА МАЛО ВОЋЕМ И ПОВРЋЕМ У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	1	1
2023	ТРГОВИНА НА МАЛО МЕСОМ И ПРОИЗВОДИМА ОД МЕСА У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	1	0
2023	ОСТАЛА ТРГОВИНА НА МАЛО ХРАНОМ У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	4	3
2023	ТРГОВИНА НА МАЛО МОТОРНИМ ГОРИВИМА У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	2	0
2023	ТРГОВИНА НА МАЛО МЕТАЛНОМ РОБОМ, БОЈАМА И СТАКЛОМ У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	3	0
2023	ГРАДСКИ И ПРИГРАДСКИ КОПНЕНИ ПРЕВОЗ ПУТНИКА	2	1
2023	ТАКСИ ПРЕВОЗ	1	1
2023	ХОТЕЛИ И СЛИЧАН СМЕШТАЈ	1	1
2023	ОДМАРАЛИШТА И СЛИЧНИ ОБЈЕКТИ ЗА КРАЋИ БОРАВАК	1	0
2023	ДЕЛАТНОСТИ РЕСТОРАНА И ПОКРЕТНИХ УГОСТИТЕЉСКИХ ОБЈЕКТА	23	13
2023	УСЛУГЕ ПРИПРЕМАЊА И ПОСЛУЖИВАЊА ПИЋА	5	4
2023	КАБЛОВСКЕ ТЕЛЕКОМУНИКАЦИЈЕ	1	0
2023	ИЗНАЈМЉИВАЊЕ ВЛАСТИТИХ ИЛИ ИЗНАЈМЉЕНИХ НЕКРЕТНИНА И УПРАВЉАЊЕ ЊИМА	2	2
2023	ДЕЛАТНОСТ АГЕНЦИЈА ЗА ПРИВРЕМЕНО ЗАПОШЉАВАЊЕ	1	0
2023	ОСТАЛО УСТУПАЊЕ ЉУДСКИХ РЕСУРСА	1	1
2023	УСЛУГЕ СИСТЕМА ОБЕЗБЕЂЕЊА	1	0
2023	УСЛУГЕ РЕДОВНОГ ЧИШЋЕЊА ЗГРАДА	1	0
2023	ОСТАЛЕ УСЛУЖНЕ АКТИВНОСТИ ПОДРШКЕ ПОСЛОВАЊУ	53	24
2023	ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ	2	1
2023	ДЕЛАТНОСТ БОЛНИЦА	1	1
2023	ДЕЛАТНОСТИ СМЕШТАЈНИХ УСТАНОВА С МЕДИЦИНСКОМ НЕГОМ	1	1
2023	ОСТАЛА НЕПОМЕНУТА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА БЕЗ СМЕШТАЈА	2	0
2023	ДЕЛАТНОСТ МУЗЕЈА ГАЛЕРИЈА И ЗБИРКИ	1	0
2023	ДЕЛАТНОСТ БОТАНИЧКИХ И ЗООЛОШКИХ ВРТОВА И ЗАШТИТА ПРИРОДНИХ ВРЕДНОСТИ	1	0
2023	ДЕЛАТНОСТ СПОРТСКИХ КЛУБОВА	1	0
2023	ДЕЛАТНОСТ ОСТАЛИХ ОРГАНИЗАЦИЈА НА БАЗИ УЧЛАЊЕЊА	33	32
2023	ДЕЛАТНОСТ ФРИЗЕРСКИХ И КОЗМЕТИЧКИХ САЛОНА	6	4

Табела 13. Делатности на којима су се запошљавали малолетници у току 2024. године

Година	Назив делатности	Укупно	Жене
2024	УЗГОЈ МУЗНИХ КРАВА	1	0
2024	ЕКСПЛОАТАЦИЈА РУДА ОСТАЛИХ ЦРНИХ, ОБОЈЕНИХ, ПЛЕМЕНИТИХ И ДРУГИХ МЕТАЛА	1	0
2024	ПРЕРАДА И КОНЗЕРВИСАЊЕ МЕСА	3	1
2024	ПРЕРАДА И КОНЗЕРВИСАЊЕ ЖИВИНСКОГ МЕСА	1	1
2024	ОСТАЛА ПРЕРАДА И КОНЗЕРВИСАЊЕ ВОЋА И ПОВРЋА	1	0
2024	ПРОИЗВОДЊА ХЛЕБА, СВЕЖЕГ ПЕЦИВА И КОЛАЧА	11	7
2024	ПРОИЗВОДЊА КАКАОА, ЧОКОЛАДЕ И КОНДИТОРСКИХ ПРОИЗВОДА	1	0
2024	ПРЕРАДА ЧАЈА И КАФЕ	1	0
2024	ПРОИЗВОДЊА ХОМОГЕНИЗОВАНИХ ХРАНЉИВИХ ПРЕПАРАТА И ДИЈЕТЕТСКЕ ХРАНЕ	2	0
2024	ПРОИЗВОДЊА ГОТОВЕ ХРАНЕ ЗА ДОМАЋЕ ЖИВОТИЊЕ	1	1
2024	РЕЗАЊЕ И ОБРАДА ДРВЕТА	1	0
2024	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛЕ ГРАЂЕВИНСКЕ СТОЛАРИЈЕ И ЕЛЕМЕНАТА	1	0
2024	ПРОИЗВОДЊА ПЛАСТИЧНИХ МАСА У ПРИМАРНИМ ОБЛИЦИМА	1	0
2024	ПРОИЗВОДЊА ГУМА ЗА ВОЗИЛА, ПРОТЕКТИРАЊЕ ГУМА ЗА ВОЗИЛА	1	1
2024	ПРОИЗВОДЊА АМБАЛАЖЕ ОД ПЛАСТИКЕ	1	0
2024	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ПРОИЗВОДА ОД ПЛАСТИКЕ	1	1
2024	ПРОИЗВОДЊА ПРОИЗВОДА ОД БЕТОНА НАМЕЊЕНИХ ЗА ГРАЂЕВИНАРСТВО	1	0
2024	ПРОИЗВОДЊА МЕТАЛНИХ КОНСТРУКЦИЈА И ДЕЛОВА КОНСТРУКЦИЈА	4	0
2024	ПРОИЗВОДЊА КОТЛОВА И РАДИЈАТОРА ЗА ЦЕНТРАЛНО ГРЕЈАЊЕ	2	0
2024	ПРОИЗВОДЊА ОРУЖЈА И МУНИЦИЈЕ	1	0
2024	МАШИНСКА ОБРАДА МЕТАЛА	4	0
2024	ПРОИЗВОДЊА ЧЕЛИЧНИХ БУРАДИ И СЛИЧНЕ АМБАЛАЖЕ	1	0
2024	ПРОИЗВОДЊА ЕЛЕКТРОНСКИХ ЕЛЕМЕНАТА	1	0
2024	ПРОИЗВОДЊА ЛЕЖАЈЕВА, ЗУПЧАНИКА И ЗУПЧАСТИХ ПОГОНСКИХ ЕЛЕМЕНАТА	2	0
2024	ПРОИЗВОДЊА ИНДУСТРИЈСКИХ ПЕЋИ И ГОРИОНИКА	1	0
2024	ПРОИЗВОДЊА ОСТАЛИХ ДЕЛОВА И ДОДАТНЕ ОПРЕМЕ ЗА МОТОРНА ВОЗИЛА	1	0
2024	ИЗГРАДЊА БРОДОВА И ПЛОВНИХ ОБЈЕКАТА	1	0
2024	ПРОИЗВОДЊА БИЦИКАЛА И ИНВАЛИДСКИХ КОЛИЦА	1	0
2024	ПРОИЗВОДЊА НАМЕШТАЈА ЗА ПОСЛОВНЕ И ПРОДАЈНЕ ПРОСТОРЕ	1	0
2024	ПРОИЗВОДЊА МЕДИЦИНСКИХ И СТОМАТОЛОШКИХ ИНСТРУМЕНАТА И МАТЕРИЈАЛА	1	1
2024	ПОПРАВКА МАШИНА	1	0
2024	СКУПЉАЊЕ, ПРЕЧИШЋАВАЊЕ И ДИСТРИБУЦИЈА ВОДЕ	2	0
2024	СКУПЉАЊЕ ОТПАДА КОЈИ НИЈЕ ОПАСАН	3	1
2024	ПОНОВНА УПОТРЕБА РАЗВРСТАНИХ МАТЕРИЈАЛА	1	0
2024	ИЗГРАДЊА СТАМБЕНИХ И НЕСТАМБЕНИХ ЗГРАДА	3	0
2024	ИЗГРАДЊА ПУТЕВА И АУТОПУТЕВА	1	0
2024	ИЗГРАДЊА ЦЕВОВОДА	1	0
2024	ИЗГРАДЊА ЕЛЕКТРИЧНИХ И ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНИХ ВОДОВА	1	0
2024	ПОСТАВЉАЊЕ ЕЛЕКТРИЧНИХ ИНСТАЛАЦИЈА	3	0
2024	ПОСТАВЉАЊЕ ВОДОВОДНИХ, КАНАЛИЗАЦИОНИХ, ГРЕЈНИХ И КЛИМАТИЗАЦИОНИХ СИСТЕМА	1	0

2024	БОЈЕЊЕ И ЗАСТАКЉИВАЊЕ	2	0
2024	ОСТАЛИ ЗАВРШНИ РАДОВИ	2	0
2024	ТРГОВИНА АУТОМОБИЛИМА И ЛАКИМ МОТОРНИМ ВОЗИЛИМА	1	0
2024	ОДРЖАВАЊЕ И ПОПРАВКА МОТОРНИХ ВОЗИЛА	7	0
2024	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ВОЋЕМ И ПОВРЋЕМ	1	0
2024	НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНА ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО ХРАНОМ, ПИЋИМА И ДУВАНОМ	1	0
2024	ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО МЕТАЛНОМ РОБОМ, ИНСТАЛАЦИОНИМ МАТЕРИЈАЛИМА, ОПРЕМОМ И ПРИБОРОМ ЗА ГРЕЈАЊЕ	1	0
2024	НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНА ТРГОВИНА НА ВЕЛИКО	2	1
2024	ТРГОВИНА НА МАЛО У НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА, ПРЕТЕЖНО ХРАНОМ, ПИЋИМА И ДУВАНОМ	8	5
2024	ОСТАЛА ТРГОВИНА НА МАЛО ХРАНОМ У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	2	0
2024	ТРГОВИНА НА МАЛО МОТОРНИМ ГОРИВИМА У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	1	0
2024	ТРГОВИНА НА МАЛО ОДЕЋОМ У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	1	0
2024	ОСТАЛА ТРГОВИНА НА МАЛО НОВИМ ПРОИЗВОДИМА У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	1	1
2024	ДРУМСКИ ПРЕВОЗ ТЕРЕТА	1	0
2024	ХОТЕЛИ И СЛИЧАН СМЕШТАЈ	4	1
2024	ДЕЛАТНОСТИ РЕСТОРАНА И ПОКРЕТНИХ УГОСТИТЕЉСКИХ ОБЈЕКТА	14	7
2024	УСЛУГЕ ПРИПРЕМАЊА И ПОСЛУЖИВАЊА ПИЋА	4	2
2024	РАЧУНОВОДСТВЕНИ, КЊИГОВОДСТВЕНИ И РЕВИЗОРСКИ ПОСЛОВИ; ПОРЕСКО САВЕТОВАЊЕ	1	0
2024	ИНЖЕЊЕРСКЕ ДЕЛАТНОСТИ И ТЕХНИЧКО САВЕТОВАЊЕ	1	0
2024	ТЕХНИЧКО ИСПИТИВАЊЕ И АНАЛИЗЕ	2	0
2024	ДЕЛАТНОСТ РЕКЛАМНИХ АГЕНЦИЈА	1	1
2024	ДЕЛАТНОСТ АГЕНЦИЈА ЗА ПРИВРЕМЕНО ЗАПОШЉАВАЊЕ	2	1
2024	ДЕЛАТНОСТ ПРИВАТНОГ ОБЕЗБЕЂЕЊА	2	2
2024	УСЛУГЕ ОДРЖАВАЊА ОБЈЕКАТА	1	0
2024	УСЛУГЕ ОСТАЛОГ ЧИШЋЕЊА	1	1
2024	УСЛУГЕ УРЕЂЕЊА И ОДРЖАВАЊА ОКОЛИНЕ	3	1
2024	ОСТАЛЕ УСЛУЖНЕ АКТИВНОСТИ ПОДРШКЕ ПОСЛОВАЊУ	39	20
2024	ОСТАЛО ОБРАЗОВАЊЕ	1	1
2024	ДЕЛАТНОСТ БОЛНИЦА	1	0
2024	РАД УСТАНОВА ЗА СТАРА ЛИЦА И ЛИЦА С ПОСЕБНИМ ПОТРЕБАМА	1	1
2024	ДЕЛАТНОСТ БОТАНИЧКИХ И ЗООЛОШКИХ ВРТОВА И ЗАШТИТА ПРИРОДНИХ ВРЕДНОСТИ	1	0
2024	ПОПРАВКА АПАРАТА ЗА ДОМАЋИНСТВО И КУЋНЕ И БАШТЕНСКЕ ОПРЕМЕ	1	0
2024	ДЕЛАТНОСТ ФРИЗЕРСКИХ И КОЗМЕТИЧКИХ САЛОНА	5	4

Табела 14. Делатности на којима су се запошљавали малолетници до краја априла 2025. године

Година	Назив делатности	Укупно	Жене
2025	ПРОИЗВОДЊА БИЦИКАЛА И ИНВАЛИДСКИХ КОЛИЦА	1	0
2025	ИЗГРАДЊА СТАМБЕНИХ И НЕСТАМБЕНИХ ЗГРАДА	1	0
2025	ПОСТАВЉАЊЕ ПОДНИХ И ЗИДНИХ ОБЛОГА	2	0
2025	ОСТАЛИ ЗАВРШНИ РАДОВИ	2	0
2025	ТРГОВИНА НА МАЛО У НЕСПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА, ПРЕТЕЖНО	1	1

	ХРАНОМ, ПИЋИМА И ДУВАНОМ		
2025	ОСТАЛА ТРГОВИНА НА МАЛО НОВИМ ПРОИЗВОДИМА У СПЕЦИЈАЛИЗОВАНИМ ПРОДАВНИЦАМА	1	1
2025	ДЕЛАТНОСТИ РЕСТОРАНА И ПОКРЕТНИХ УГОСТИТЕЉСКИХ ОБЈЕКТА	1	1
2025	УСЛУГЕ ПРИПРЕМАЊА И ПОСЛУЖИВАЊА ПИЋА	1	0
2025	ОСТАЛО УСТУПАЊЕ ЉУДСКИХ РЕСУРСА	1	1
2025	УСЛУГЕ УРЕЂЕЊА И ОДРЖАВАЊА ОКОЛИНЕ	1	0
2025	ОСТАЛЕ УСЛУЖНЕ АКТИВНОСТИ ПОДРШКЕ ПОСЛОВАЊУ	5	3

ЛИТЕРАТУРА

Adamu Kamba, Ango, **Muntaka**, **Mamman**, Muhammad Ahmad, **Precious**, Ndubueze, "Children Involvement in Rice Cultivation: Assessment of Their Role and Impact in Sokoto State, Nigeria", *International Journal of Applied Agricultural Sciences,* Vol. 7. No. 2. 2021, 89–97

Adlercreutz, Axel, **Nyström**, Birgitta, *Sweden: ELL – Suppl. 422 (2015)*, The Hague, 2015

Agrawal, K.B., *IEL Family and Succession Law – India: Suppl. 72*, The Hague: Kluwer Law International, 2015

Ајзнер, Бертолд, *Породично право*, Загреб, 1950.

Alanis, Walter Tomas Howard, **Altieri Massa**, Santiago, **Otegiu Carrasco**, Marcedes, *IEL Family and Succession Law – Uruguay: Suppl. 41*, The Hague: Kluwer Law International, 2008

Aliniћ, Mira, **Hrabar**, Dubravka, **Jakovac-Loziћ**, Dijana, **Koraћ Graovac**, Aleksandra, *Obiteljsko pravo*, Zagreb, 2007

Anatolyevna Gorbacheva, Zhanna, *Russia: ELL – Suppl. 400 (2013)*, The Hague, 2013

Androulidakis-Dimitriadis, Ismene, **Poulou**, Elisabeth, *IEL Family and Succession Law – Greece: Suppl. 75*, The Hague: Kluwer Law International, 2015

Antiћ, Oliver, *Obligaciono pravo*, Beograd, 2011

Atkin, Bill, *IEL Family and Succession Law – New Zealand: Suppl. 73*, The Hague: Kluwer Law International, 2015

Atkin, Bill, „New Zealan: The mergence of cultural diversity", in: *The Future of Child and Family Law* (ed. Elaine E. Sutherland), Cambridge, 2012

Aufseeser, Dena, **Bourdillon**, Michael, **Carothers**, Richard, **Lecoufle**, Olivia, "Children's work and children's well-being: Implications for policy", *Development Policy Review*, December 2017

Aziah, Noor, **Awal**, Mohd, "Malaysia: What lies anead?" in: *The Future of Child and Family Law* (ed. Elaine E. Sutherland), Cambridge, 2012

Azuz, Faidah, **Sheyoputri**, Aylee Christine A., **Azuz**, Fidaan Husein, **Apriyanto**, Mulono, **Sari**, Mieke Yustia Ayu Ratna, **Setyonjati**, Dina Lusiana, Student as child labor in agriculture sector during pandemic Covid-19, International Conference on Social, Economics, Business, and Education, Dodrecht, 2022

Bailey, Martha, **Charles Bala**, Nicholas, **McCallum**, Margaret, **Beaulne**, Jacques, **Alexandrowitz**, George, *IEL Family and Succession Law – Canada: Suppl. 2*, The Hague: Kluwer Law International, 1997

Bakiħ, Vojislav, *Porodično pravo*, Beograd, 1979

Bales, Kevin, "Unlocking the Statistics of Slavery", *Chance*, Vol. 32, Issue 1, 2019, 4–12

Bales, Kevin, *Testing a Theory of Modern Slavery*, February 2006

Baniħ, Milena, **Filiħ**, Miloš, "The Employment of the Minors in the Context of Exercising the Child's Right to Work", *Law - Theory and Practice*, Vol. 38, No. 4, 2021, 142–159

Barlow, Anne, Property and Couple Relationships: What Does Community of Property Have to Offer English Law? In: *Changing Contours of Domestic Life, Family and Law* (eds. Anne Bottomley, Simone Wong), Oxford, 2009, 27–48

Blanpain, Roger, *European Labour Law*, The Hague, 2013.

Blanpain, R., *Belgium: ELL – Suppl.* 394 (2012), The Hague, 2012, 152–153

Boele-Woelki, Katharina, **Ferrand**, Frederique, **Gonzalez Beilfuss**, Christina, **Jantera-Jareborg**, Maarit, **Lowe**, Nigel, **Martiny**, Dieter, **Pintens**, Walter, *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities*, Antwerpen, Oxford, New York, 2007

Boras, Mile, **Margetiħ**, Lujo, *Rimsko pravo*, Zagreb: Pravni fakultet, Centar za stručno usavršavanje i suradnju s udruženim radom, 1980

Boras, Milo, **Margetiħ**, Lujo, *Rimsko pravo,* Zagreb, 1980.

Brayne, Hugh, **Carr**, Helen, *Law for Social Workers*, Oxford, 2010

Bronstein, Arturo, *International and Comparative Labour Law: Current Challenges*, New York, 2009

Bruno, Robert J., "Child protection as a judicial burden on religion and the impact of religious liberty legislation", *Cardozo Law Review*, No. 2–3, 1999, 683–747

Buck, Trevor, *International Child Law*, London, 2014

Che Hashim, Rosmawani, **Dusuki**, Farah Nini, "Minors and their incapacity to contract: A revisit", *UUM Journal of Legal Studies*, Vol. 14, No. 1, 2023, 269–295

Denišliħ, Meliha, „Poslovna sposobnost maloljetnih lica u jugoslovenskom pravu", *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, br. 36, 1988, 33–51

De Cruz, Peter, *Family Law, Sex and Society*, London, 2010

De Oliveira, Guilherme, *IEL Family and Succession Law – Portugal: Suppl. 82*, Kluwer Law International, The Hague, 2016

Diduck, Alison, *Law's Families*, London, 2003

Dimitriu, Raluca, *Romania: ELL – Suppl.* 436 (2016), The Hague, 2016

Dolovih Bojih, Katarina, *Pravno nepostojeћi ugovori*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, 2021

Draških, Marija, „Novi standardi za postupak lišenja poslovne sposobnosti: aktuelna praksa Evropskog suda za ljudska prava", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 2, 2010, 355–370

Dunn, Virginia, **Lachkovic**, Veronica, *Family Law in Practice*, Oxford, 2010

Džankih, Jasmina, **Milas Klarih**, Ivana, „Uloga skrbnika u zaštiti osobnosti osobe lišene poslovne sposobnosti", *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, Vol. 44, No. 88, 2010

Đorđevih, Stevan, **Dimitrijevih**, Duško, Pravo međunarodnih ugovora, Beograd, 2011.

Đurđevih, Dejan, „Neutralni pravni poslovi", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 2, 2010, 77–107

Đurđevih, Marko, „Ugovor ograničeno poslovno sposobnog maloletnika", *Pravni život*, br. 10, 1996, 477–490

Edmonds, Eric. V., **Pavcnik**, Nina, "Child Labour in the Global Economy", *Journal of Economic Perspectives,* Vol. 19, No. 1, Winter 2005

Edmonds, Eric V., *Child Labor*, Dartmouth College, NBER and IZA, Discussion Paper No. 2606, February 2007

Eekelaar, John, *Family Law and Personal Rights*, Oxford, 2006

Eryilmaz, Ali, **Rydvan Kumek**, Hafiz Bek, "Comparing Child Laborers and Not-Working Children: Subjective Well-Being, Engagement and Motivation to Study", *European Journal of Educational Sciences*, Vol. 7, No. 2, June 2020 edition, 166–185

Fanton d'Andon, Cécile, **Greene**, Claire, **Pellenq**, Catherine, **Yilma**, Tesfahun Melese, **Champy**, Muriel, **Canavera**, Mark, **Pasljuini**, Chiara, "Child Labor and Psychosocial Wellbeing: Findings from Ethiopia", *International Journal of Enviromental Research and Public Health*, June 2022

Федорович Беспалова, Ю., **Александровна Егорова**, О., **Юръевна Ильина**, О., *Семейное право*, Москва, 2009

Ferreira, Nuno, "Working Children in Europe: A Socio-Legal Approach to the Regulation of Child Work", *European Journal of Comparative Law and Governance 4*, No. 1, 2017, 43–104

Fortin, Jane, *Children's rights and the developing law*, Cambridge, 2009

Fuszara, Malgorzata, **Laciak**, Beata, ""Pro Family Policy" in Poland in the Nineties", in: *Making Law for Families* (ed. Mavis MaClean), Oxford: Hart Publishing, 2000

Garbas, Melanie, „Kinderarbeit in den Medien: Zwischen Schutzanspruch, Interessenwahrung und Selbstverwirklichung", Diskurs Kindheits- und Jugendforschung 4, No. 1, 2009.

García Cantero, Gabriel, **Rams Albesa**, Joaquín, **De Amunátegui Rodríguez**, Cristina, **Anguita Villanueva**, Luis Antoni, **Lalana del Castillo**, Carlos, *IEL Family and Succession Law – Spain: Suppl. 65*, The Hague: Kluwer Law International, 2013

García Cantero, Gabriel, **Rams Albesa**, Joaquín, **De Amunátegui Rodríguez**, Cristina, **Anguita Villanueva**, Luis Antonio, **Lalana del Castillo**, Carlos, *IEL Family and Succession Law – Switzerland: Suppl. 31*, The Hague: Kluwer Law International, 2006

Gastal Fassa, Anaclaudia, „Health benefits of eliminating child labour", *International Labour Office*, Geneva, June 2003

Godsk Pedersen, Viggo, **Lund-Andersen**, Ingrid, *IEL Family and Succession Law – Denmark: Suppl. 81*, The Hague: Kluwer Law International, 2016

Goonesekere, Savitri. "The Best Interests of the Child: A South Asian Perspective." *International Journal of Law and the Family*, Vol. 8, No. 1, April 1994, 117–149

Guarcello, Lorenco, **Lyon**, Scott, **Rosati**, Furio Camillio, *Child Labour and Education For All: an issue paper*, University of Rome "Tor Vergata", June 2008

Haarland, D.J., "The Conctractual Capacity of Minors - A New Approach", *Sidney Law Review*, No. 1, 1973, 41–55

Habib, Rima R., **El Khayat**, Moussa, **Ghananji**, Joly, **S. Katrib**, Reem, **Hneiny**, Layal, **A. Halwani**, Dana, "Child labor and associated risk factors in the wake of the COVID-19 pandemic: a scoping review", *Washington University in St. Louis*, Vol. 11, February 2024

Hajn, Zbigniew, **Mitrus**, Leszek, *Poland: ELL – Suppl.* 437 (2016), The Hague, 2016

Heaton, Jacqueline, **Roos**, Anneliese, *IEL Family and Succession Law – South Africa: Suppl. 78*, The Hague: Kluwer Law International, 2016

Herrera, Marisa, **De la Torre**, Natalia, *IEL Family and Succession Law – Argentina: Suppl. 76*, The Hague: Kluwer Law International, 2015

Hiber, Dragor, **Živkoviћ**, Miloš, *Obezbeđenje i učvršћivanje potraživanja*, Beograd, 2015

Himonga, Chuma, *IEL Family and Succession Law – Zambia: Suppl. 81*, The Hague: Kluwer Law International, 2016

Hobbs, Sandy, **McKechnie**, Jim, **Anderson**, Seonaid, "Making child employment in Britain more visible", *Critical Social Policy*, Vol. 27, Issue 3, August 2007, 415–425

Howard Alanis, Walter Tomas, Altieri Massa, Santiago, **Otegiu Carrasco**, Marcedes, *IEL Family and Succession Law – Uruguay: Suppl. 41*, The Hague: Kluwer Law International, 2008

Hrabar, Dubravka, **Hlača**, Nenad, **Lakovac Loziћ**, Dijana, **Graovac**, Aleksandra, **Majstoroviћ**, Irena, **Čulo Margaretiћ**, Anica, **Šimoviћ**, Ivan, *Obiteljsko pravo*, Zagreb, 2021

Hrabar, Dubravka, Nova procesna prava deteta – europski pogled, *Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske*, Vol. IV, No. 1, 2013, Zagreb, 65–76

Hrušakova, Milana, **Westphalova**, Lenka, *IEL Family and Succession Law – Czech Republic: Suppl. 56*, The Hague: Kluwer Law International, 2011

Janjiћ Komar, Marina, **Panov**, Slobodan, *Veza generacija*, Beograd, 2000.

Janjiћ Komar, Marina, **Koraћ**, Radoje, **Ponjaviћ**, Zoran, *Porodično pravo*, Beograd, 1999.

Jašareviћ, Senad, **Božičiћ**, Darko "Laki rad dece u međunarodnim standardima i zakonodavstvu odabranih stranih država", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, broj 3/2021.

Jašareviћ, Senad, "Zaštita dece u vezi sa radom u EU", *Radno i socijalno pravo*, broj 2/2019.

Jovanoviћ, Predrag, Relativnost principa zabrane dečijeg rada i njegova ugradnja u zakonodavstvo Srbije, *Radno i socijalno pravo*, broj 1/2022.

Jovanoviћ, Predrag, "Najgori oblici dečijeg rada", *Radno i socijalno pravo*, broj 1/2023.

Kalmet, Tanel, **Mõistlik**, Piret, *IEL Family and Succession Law – IEstonia: Suppl. 43*, The Hague: Kluwer Law International, 2009

Kalus, Stanislawa, **Habdas**, Magdalena, *IEL Family and Succession Law – Polland: Suppl. 84*, The Hague: Kluwer Law International, 2016

Kamaruddin, Zaleha, Ibrahim Kulliyyah, Ahmad, Halim, Akmal Hidayah, Jan, Mohd Naqib Ishan, *IEL Family and Succession Law – Malaysia: Suppl. 38*, The Hague: Kluwer Law International, 2008

Kambovski, Igor, „O subjektivitetu subjekata", *Pravni život*, br. 10, 2015, 343–356

Khanam, Rasheda, **Mafizur Rahman**, Mohammad, "Child Labour: The Effects of Globalisation", *Journal of Applied Business and Economics*, Vol. 13, No. 4, January 2012, 59–71

Kovačevih, Ljubinka, *Zasnivanje radnog odnosa,* Beograd, 2022.

Kovačevih, Ljubinka, „Univerzalni međunarodni standardi o zabrani dečijeg rada i njihova primena u pravu Republike Srbije", u: *Kaznena reakcija u Srbiji. VII deo* (ur. Đorđe Ignjatovih), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2017, 186–218

Kovačevih, Ljubinka, Evropski standardi o sezonskim radnicima migrantima - normativna sadržina i domašaj Direktive 2014/36/EU, Međunarodni odnosi i pravda, Zbornik radova 36. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava Slobodan Perovih, Tom II, Beoograd, 2023, str. 483-517.

Kovačevih, Ljubinka, *Valjani razlozi za otkaz ugovora o radu*, Beograd, 2016

Kovačevih, Ljubinka, **Novakovih**, Uroš, „Saglasnost zakonskog zastupnika za zasnivanje radnog odnosa sa maloletnikom", *Pravo i privreda*, br. 4–6, Beograd, 2017, 662–690.

Kovačevih Perih, Slobodanka "Domašaj međunarodnih standarda rada u eliminisanju dečijeg rada – najgorih oblika", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Prištini*, 2024.

Kraljih, Suzana, **Rijavec**, Vesna, *IEL Family and Succession Law – Slovenia: Suppl. 68*, The Hague: Kluwer Law International, 2014.

Korah, Radoje, **Korah**, Velibor, *Porodično pravo*, Podgorica, 2024.

Landman, Todd, "Measuring Modern Slavery: Law, Human Rights, and New Forms of Data", *Human Rights Quarterly*, Vol. 42, Num. 2, May 2020, 303–331

Levinson, Deborah, **Murray-Close**, Marta, "Chalenges in Determing How Child Work Affects Child Health", *Public Helth Reports*, Vol. 120, November-December 2005

Liebel, Manfred, "Protecting the Rights of Working Children Instead of Banning Child Labour", *International Journal of Children's Rights,* Vol. 23, 2015, 529–547.

Liebel, Manfred, **Meade**, Philip, **Saadi**, Iven, „Brauchen Kinder ein Recht zu arbeiten? Kindheitskonzepte und Kinderarbeit", In Aus Politik und Zeitgeschichte, Jg. 62, Heft 43, 2012.

Liebel, Manfred, Kindheit und Arbeit: Wege zum besseren Verständnis arbeitender Kinder, Opladen, Berlin und Toronto: Verlag Barbara Budrich, 2020.

Majstoroviћ, Irena, *Obiteljskopravna zaštita starijih osoba*, Zagreb, 2024

Malhotra, Anil, **Malhotra**, Ranjit, "India: a perspective", in: *The Future of Child and Family Law* (ed. Elaine E. Sutherland), Cambridge, 2012

McGlynn, Claire, Families, ideologies and value pluralism: towards an expanded concept of family, in: *Families and the European Union* (ed. Claire McGlynn), 2009.

McGlynn, Claire, *Children and European Union law: instrumentalism, protection and empowerment,* in: *Families and the European Union,* (ed. Claire McGlynn), 2009.

Mickovik, Dejan, **Ristov**, Angel, *Semejno pravo*, Skopje, 2015

Milanoviћ, Vladimir, „Radna sredina i sredina življenja - dijalektika rada i dijalektika života", u: *Sociologija rada* (ur. Ilija Stanojčiћ, Predrag Radenoviћ), Beograd, 1973

Minamikata, Satoshi, *IEL Family and Succession Law – Japan: Suppl. 74*, The Hague: Kluwer Law International, 2016

Moffat, Graham, Work-Life Balance and Employment Law: Cultural Change or *Mission: Impossibile*?, in: *Family Life and the Law: under one roof* (ed. Rebecca Probert), Ashgate, 2007

Momčiloviћ, Radosav, „L'insauration et la cessation de rapport de travail de l'ouvrier mineur", *Yugoslav Law / Droit yougoslave*, br. 1–2, 1995, 23–36

Monk, Daniel, „Parental Responsibility and Education: Taking a Long View", in: Rebecca Probert, Stephen Gilmore, Jonathan Herring, *Responsible Parents and Parental Responsibility*, Oxford, 2009

Myers, William, **Boyden**, Jo, *Child Labour: Promoting the Best Interests of Working Children*, London: Save the Children, 1998

Neville Turner, John, *IEL Family and Succession Law – Australia: Suppl. 22*, The Hague: Kluwer Law International, 2003

Novakoviћ, Uroš, „Delimično lišenje roditeljskog prava u sudskoj praksi u Republici Srbiji", Sudski postupak - pravda i pravičnost, *Zbornik radova 35. susreta Kopaoničke škole prirodnog prava Slobodan Peroviћ*, tom I, Beograd, 2022, 565–589

Novakoviћ, Uroš, „Nasilje u porodici i žene sa invaliditetom", u Ljubinka Kovačeviћ, Dragica Vujadinoviћ, Marko Evola, Ukrštena diskriminacija žena i devojčica sa invaliditetom i instrumenti za njihovo osnaživanje, Beograd, 2022

Novakoviћ, Uroš, „Pravo deteta na zasnivanje radnog odnosa i štetnost opasnih poslova po najbolji interes deteta", u Marija Draškiћ, Nebojša Šarkiћ, Jelena Arsiћ, *Porodični zakon - dvanaest godina posle*, Beograd, 2018

Novakoviћ, Uroš, „Lišenje poslovne sposobnosti u praksi Evropskog suda za ljudska prava", u Stevan Liliћ, *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije* - knjiga II, Beograd, 2012

Parkinson, Patrick, *Family Law and the Indissolubillity of Parenthood*, Cambridge, 2011

Petrylaite, Vida, *IEL Family and Succession Law – Lithuania: Suppl. 70*, The Hague: Kluwer Law International, 2014

Pichrt, Jan, **Štefko**, Martin, *Czech Republic: ELL – Suppl.* 420 (2015), The Hague, 2015

Probert, Rebecca, Harding, Maebh, *IEL Family and Succession Law – England and Wales: Suppl. 80*, The Hague: Kluwer Law International, 2016

Radoloviћ, Aldo, „Prirodna poslovna nesposobnost kao razlog nevaljanosti pravnog posla", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, vol. 30, br. 1, 1991, 187–220

Radovanoviћ, Dragana, „Dečiji rad - pojam i faktori", u: „Savremene tendencije u razvoju pravnog sistema Republike Srbije", *Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu*, LX, 2012

Rajiћ Ћaliћ, Jovana, "Discrimination of girls and women with disabilities in education and employment", in: Ljubinka Kovačeviћ, Dragica Vujadinoviћ, Marko Evola, *Ukrštena diskriminacija žena i devojčica sa invaliditetom i instrumenti za njihovo osnaživanje*, Beograd, 2022

Roelen, Keetie, **Barnett**, Inka, **Johnson**, Vicky, **Lewin**, Tessa, **Thorsen**, Dorte, **Ton**, Giel, "Understanding Children's Harmful Work: The Methodological Landscape", in: James Sumberg, Rachel Sabates-Wheeler *Children's Work in African Agriculture The Harmful and the Harmless*, Bristol, 2023

Röder, Briggite, "Kinderarbeit heute – Perspektiven für die Ur- und Frühgeschichte", In Lebenswelten von Kindern und Frauen in der Vormoderne: Archäologische und anthropologische Forschungen in memoriam Brigitte Lohrke, ur. Raimar W. Kory, Berlin: Curach bhán , 2015.

Robertson, Robert, Labor Can Strengthen Its Efforts to Protect Children Who Work, United States General Accounting Office Report to the Chairman, Subcommittee on Labor, Health and Human Services, and Education, Committee on Appropriations, U.S. Senate, Washington, September 2002

Rostaš Beroš, Lidija, „Zastupanje stranke u upravnom sporu", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Vol. 37, No. 1, 1991, 735–751

Schuz, Rhona, *The Hague Child Abduction Convention: A Critical Analysis*, Oxford, 2013

Schwab, Dieter, **Gottwald**, Peter, Lettmaier, Saskia, *IEL Family and Succession Law – Germany: Suppl. 86*, The Hague: Kluwer Law International, 2017

Shahid Malik, Muhammad, **Ayub Khan Alizai**, Muhammad, *IEL Family and Succession Law – Pakistan: Suppl. 83*, The Hague: Kluwer Law International, 2016

Siddilji, Faraaz, **Anthony Patrinos**, Harry, *Child Labour: Issues, Causes and Interventions*, Human Capital Development and Operational Policy, Working Paper, January 1995

Spirikovik Trpenovska, Ljiljana, **Mickovik**, Dejan, **Ristov**, Angel, *Semejno pravo*, Skopje, 2013

Spirikovik Trpenovska, Ljiljana, **Mickovik**, Dejan, **Ristov**, Angel, *Nasleduvanjeto vo Evropa*, Skopje, 2011

Stankoviћ, Obren, „Ograničena poslovna sposobnost i zastupanje maloletnika od strane njihovih roditelja u našem pravu", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 6, 1982, 1215–1235

Stanojeviћ, Obrad, *Rimsko pravo*, Beograd, 1987

Star, Shaun, **Dhankar**, Divyangana, "Major Differences in Minors' Contracts: A Comparative Analysis into the Validity of Contracts with Minors in the Sport and Entertainment Industry", *Liverpool Law Review*, Vol. 42, 2022, 203–235

Stewart, Ann, Home of Home: Caring about and for Elderly Family Members in a Welfare State, in: *Family Life and the Law: under one roof* (ed. Rebecca Probert), Ashgate, 2007, str. 159–177

Tasiћ, Katarina, „Poslovna (ne)sposobnost mlađih maloletnika", *Strani pravni život*, br. 2, Beograd, 2013, 315–334

Tešiћ, Nenad, „O pravnoposlovnom osamostaljivanju fizičkih lica", *Usklađivanje poslovnog prava Srbije sa pravom EU* (ur. Vuk Radoviћ), Beograd, 2013, 404–437

Tomiћ, Milan, **Mariloviћ**, Đorđe, Ekonomski aspekti ravnopravnosti polova, u Goran Markoviћ, *Prava deteta i ravnopravnost polova - između normativnog i stvarnog*, Istočno Sarajevo, 2012

Trinkley, Caroline G., "Child Labour in America: An Historical Analysis", *Buffalo Journal of Public Interest Law*, Volume XIII, 1993, 59–93

Valticos, Nicolas, *International Labour Law*, Deventer, 1979

Van Bueren, Geraldine, *The international law on the rights of the child*, The Hague, 1998

Van der Burght, Gregor, Jaap E. Doek, *IEL Family and Succession Law – Netherlands: Suppl. 18*, The Hague: Kluwer Law International, 2002

Vlad, Ioan-Luca, *IEL Family and Succession Law – Romania: Suppl. 87*, The Hague: Kluwer Law International, 2017

Vujoviћ, Ranka, **Dejanoviћ**, Vesna, **Jovanoviћ**, Vladan, **Pejakoviћ**, Ljubomir, **Petroviћ**, Nebojša, *Dečiji rad u Srbiji, Analiza zakonodavstva, prakse i pojavnih oblika dečjeg rada*, Beograd, 2006

Ward, Paul, *IEL Family and Succession Law – Ireland: Suppl. 85*, The Hague: Kluwer Law International, 2017

Warghade, Smita, Yogesh Bhagat, "Child labour among school-going children during COVID19 pandemic: need for social work intervention", *Multi-Disciplinary Journal*, Vol. 1, No. 1, 2021, 1–6

Weatherill, Stephen, *Cases and Materials on EU Law*, Oxford, 2010

Weiss, Manfred, **Schmidt**, Marlene, *Germany: ELL – Suppl. 366 (July 2010)*, The Hague, 2010

Wickenden, Mary, "Disabled Children and Work" in: *Children's Work in African Agriculture* (ed. James Sumberg, Rachel Sabates-Wheeler), Bristol, 2023, 116–140

Williams, Jane, *Child Law for Social Work*, Los Angeles, 2008

Willems, Jan CM, *Children's Rights and Human Develompent*, Anwerpen, 2010

Yassari, Nadjma, *IEL Family and Succession Law – Iran: Suppl. 35*, The Hague: Kluwer Law International, 2007

Živkoviћ, Miloš, *Pravo registra nepokretnosti*, Beograd, 2020

International Labour Office, *Child Labour: A textbook for university students*, Geneva: International Labour Organization, 2004

Presuda Apelacionog suda u Beogradu Gž 4933/22 od 01.12.2022. godine

Presuda Apelacionog suda u Beogradu Gž 6402/20 od 03.06.2021. godine

Presuda Apelacionog suda u Beogradu Gž 5238/20 od 21.04.2021. godine

Presuda Apelacionog suda u Beogradu Gž 6682/19 od 11.02.2021. godine

Presuda Apelacionog suda u Beogradu Gž 3491/17 od 01.03.2018. godine

Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu Gž 1989/24 od 18.12.2024. godine

Presuda Apelacionog suda u Kragujevcu Gž 582/20 od 07.10.2020. godine

Presuda Apelacionon suda u Novom Sadu Gž 930/25 od 03.04.2025. godine

Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu Gž 994/24 od 11.04.2024. godine

Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu Gž 631/23 od 15.06.2023. godine

Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu Gž 2063/16 od 23.06.2016. godine

Presuda Vrhovnog kasacionog suda Rev 1663/2016 od 24.05.2017. godine

Presuda Vrhovnog kasacionog suda Rev 16/2015 od 12.02.2015. godine

ПРИЛОГ БР. 2

ПОТВРДА О ТОМЕ ДА ЈЕ РАД ПРИХВАЋЕН ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ

CENTRAL EUROPEAN ACADEMY

Reg. Nr.: KEA/2025/9646

20 October 2025, Budapest

CERTIFICATE

confirming that

Uroš Novaković

has contributed one chapter to the forthcoming volume titled *The Rights of the Child in Public Law*, edited by Erika Váradi-Csema.

The titles of the chapter: *Serbia's country-report.*

On behalf of the editors and the publisher, we hereby acknowledge Uroš Novaković's valuable academic contribution to this publication.

Prof. Dr. Tímea Barzó
Director General of the Central European Academy

ПРИЛОГ БР. 3.

ТЕКСТ РАДА ПРИХВАЋЕНОГ

ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ

The Rights of the child in public law – Republic of Serbia perspective

ABSTRACT

The most important laws that regulating the position of children who are in conflict with the law in the Republicof Serbia are: Criminal Code, Law on Criminal Procedure (LCP), Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Minors (LJO), Family Law, Social Protection Law. In relation to the area of law in which a child can appear as a subject, as a party in a proceeding, in the Republic of Serbia we have a child in a civil proceeding, a child in a criminal proceeding, and a child in administrative proceeding. Every person under the age of 18 is considered as a child. Adulthood and full legal capacity are attained at the age of 18, or at the age of 16 if the child marries or becomes a parent. In civil law, social and health care, the term child is used for persons under the age of 18, in criminal and public law in general - minor. In criminal proceedings, the criminal liability of a child is possible from the age of 14. In administrative law, a child can independently undertake legal actions at the age of 10. Special attention and protection is given to the child victims in criminal proceedings (prohibition of testifying, prohibition of confrontation with the perpetrator, secondary victimization, hearing via video link). There is a special criminal procedure that is conducted against minors, with different rules compared to adults. Minors who have committed a criminal offense are given milder sanctions, pedagogical measures, corective orders, going to an pedagogical-correctional institution, and only exceptionally juvenile prison. In all procedures conducted before any state authority, in which a child appears as a victim, the supreme principle is to respect the best interests of the child. In the criminal procedure, the participating state bodies are judges and public prosecutors. The Center for Social Work as a special body has the widest role, and participates in both criminal and civil proceedings, either directly, initiating the proceedings, or as an advisory body or a body that gives an opinion to the court of public prosecutors.

KEYWORDS

Republic of Serbia; child; minor; child in conflict with the law; court; public prosecutor; criminal proceedings; criminal procedural law; the best interest of the child; Center for Social Work.

1. Introduction

In the Republic of Serbia, childrens appear as subjects in public law and private law aspects. In relation to the area of law in which a child can appear as a subject, as a party in a proceeding, we have a child in a civil proceeding, a child in a criminal proceeding, and a child in administrative proceeding. A strict division would mean that the child appears in the public sphere in criminal and administrative proceedings, while in the private sphere he appears in civil proceedings. However, this division is relative because in civil proceedings the court and the center for social work appear as state bodies. Age has great importance in terms of children's responsibility, as well as their protection in the sphere of public law.

When it comes to the definition of a child, what is indisputable is that a child is considered any person who has not reached the age of 18 and who did not acquire full legal capacity before the age of 18. Terminologically, there are certain overlaps, and persons under the age of 18 are called children in civil law, especially family law, while, for example, in criminal law, persons under the age of 18 are called minors. Children are often divided into younger and older minors - persons up to 14 years old and from 14 or 16 to 18 years old.

In the law of the Republic of Serbia, the child appears as a subject in several branches of law and in many procedures in front of the state authorities. Firstly, it is necessary to divide the

participation of child into criminal, public and civil law. Regarding the child's participation in public law, it refers to the norms regarding the child in Constitutional Law, Labor Law, Administrative Law. When it comes to Criminal law, the child appears in criminal proceedings. The main feature of all procedures that are conducted and in which the rights of the child are decided directly or indirectly, is the participation of a special state body for guardianship - Center for Social Work. This state body participates in all procedures related to the child, either as an independent body or as an associated body. By nature of its organization, this body is an administrative body. When he acts independently, he is guided by the rules and principles of the administrative procedure, which is a "one-party procedure" (establishment of adoption, foster care, placement under guardianship), but it can also occur in civil proceedings (litigation or non-litigation) or criminal proceedings. The situation is much more complex in civil law, where a child can be the subject of proceedings before the court, both in civil (exercise of parental rights, deprivation of parental rights, child maintenance) and non-litigation proceedings (enter into marriage of a minor-child over the age of 16).

This chapter will provide an overview and analysis of the legislation and other norms of the Republic of Serbia in relation to children and minors within the framework of public law, namely: constitutional law, labor law, administrative law, the procedure and role of the Center for social work, social protection, criminal law, criminal procedural law. Norms of civil law will be subject to processing only in the part in which the state guardianship authority, as an administrative authority, public authority, appears in the procedure where children are victims, as well as where it directly or indirectly participates in the protection of children's rights, where children appear as vulnerable subjects.

2. Overview of international and domestic sources of law in the field of children's rights in public law

2.1. Domestic sources of law relating to children and minors in the field of criminal legislation, public and civil law

Criminal Code[1]*(CC),* regulates issues of age limit and other conditions of criminal liability of minors, as well as punishment and prescribes a whole series of criminal offences that can be committed to the detriment of a child or exclusively to the detriment of a child;

Law on Criminal Procedure[2] *(LCP)*, contains provisions on particularly sensitive witnesses and regulates the position of the victim, that is, the victim in criminal proceedings;

Law on the Police[3] contains norms regulating the work and behavior of the police in relation to the minors;

Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Minors,[4] *(LJO)*, is the most important law in the area of criminal liability and protection of minors. This law contains provisions that apply to juvenile offenders, provisions that, among other things, relate to substantive criminal law, the authorities that apply it, criminal procedure and execution of criminal sanctions against these

---

[1] *Official Gazette of RS*, no. 85/05, 88/05 - correct, 72/09, 111/09, 121/09, 104/13, 108/14, 94/16 and 35/19.

[2] *Official Gazette of RS*, no. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14 and 35/19.

[3] *Official Gazette of RS*, no. 6/16, 24/18 and 87/18.

[4] *Official Gazette of RS*, no. 85/05.

offenders, as well as special provisions on child protection and minors as victims in criminal proceedings;

Law on Special Measures for the Prevention of Criminal Offenses against Sexual Freedom against Minors,[5] provides for special measures to be implemented against perpetrators of criminal offenses against sexual freedom committed against minors determined by the same law and regulates the keeping of special records of persons convicted of those criminal offences;

Law on Public Order and Peace,[6] deals with minors in the section that sanctions prostitution;

Law on transplantation of human organs.[7]

Law on Human Cells and Tissues. [8]

Law on Prevention of Domestic Violence[9] prescribes measures to prevent domestic violence and the actions of state authorities and institutions in preventing domestic violence and providing protection and support to victims of domestic violence;[10]

Family Law,[11] defines and prohibits domestic violence and establishes the state's obligation to take all necessary measures to protect children from neglect, physical, sexual and emotional abuse and from any type of exploitation;

Law on Social Protection,[12] determines the goals of social protection, which are achieved by providing material support to an individual, that is, a family that needs it, but also by providing social protection services. Beneficiaries of social protection services are also children - victims of abuse, neglect, violence and exploitation;

Law on the Prohibition of Discrimination[13] contains provisions on the prohibition of discrimination against children, so it is prescribed that it is forbidden to discriminate against a child, that is, a minor according to certain statuses, i.e. personal characteristics of the child, parents, guardians and family members;

Law on the Basics of the Education and Training System[14] contains provisions on the prohibition of discrimination, violence, abuse and neglect and the prohibition of behavior that insults the reputation, honor or dignity of children and students; physical, psychological, social, sexual, digital and any other violence, abuse and neglect of a child is prohibited;

Law on Sports,[15] stipulates that any type of abuse, abuse, discrimination and violence against children is prohibited in the field of sports, as well as that organizations in the field of sports and

---

[5] *Official Gazette of RS,* no. 32/13.

[6] *Official Gazette of the RS,* no. 6/2016 and 24/2018. As the Law on Public Order and Peace incriminates not only prostitution, but also the use of prostitution services or the transfer of premises for the purpose of prostitution, the transfer of premises to a minor for the purpose of prostitution is criminalized, where a prison sentence of 30 out of 60 days is prescribed. It is this attitude that represents a kind of "cover" for exploiters of minors, in situations where there is not enough evidence for their accusation and conviction for human trafficking.

[7] *Official Gazette of RS*, no. 57/2018, penal provisions.

[8] *Official Gazette of RS*, no. 57/2018, penal provisions.

[9] *Official Gazette of RS*, no. 94/16.

[10] According to the data, from September 2018 to March 2023, it is established that the courts in Serbia extended the emergency measure against adult offenders in order to protect minors (victims) in 5,810 cases. The comparison also establishes that in March 2032 - the risk assessment determined that in 209 cases minors were threatened with immediate danger of violence and/or were victims of domestic violence, which is also the largest number of recorded minor victims, since to this parameter, follow this data. The data was obtained in June 2023, directly from the Ministry of Justice of the Republic of Serbia.

[11] *Official Gazette of the RS*, no. 18/05, 72/711 – other law and 6/15

[12] *Official Gazette of RS*, no. 24/11.

[13] *Official Gazette of RS*, no. 22/09.

[14] *Official Gazette of RS*, no. 88/17, 27/18 - other laws, 10/19 and 6/20.

[15] *Official Gazette of RS*, no. 10/16.

persons who perform professional-educational work with children in those organizations, as well as all members and employees in organizations in the field of sports, they especially promote equality among children and actively oppose all types of abuse, abuse, discrimination and violence;

Labor Law,[16] contains provisions that specifically protect employees who have not reached the age of 18, i.e. a child;

Law on Health Care,[17] according to which the principle of respect for the rights of the child implies the management of the best interests of the child in all activities of the health care provider, the provision of health services and procedures adapted to children, as well as the child's right to proper development and protection from all forms of violence, abuse, neglect and exploitation ;

Law on the Rights of Patients,[18] stipulates the confidentiality of patient data, and the obligation of health institutions and health workers to keep and not disclose such data, which does not ensure full protection of the child, especially when violence against a child or the risk of violence against a child is related to the health condition perpetrator or possible perpetrator of violence;

Law on Public Information and Media,[19] contains provisions on the protection of victims of violence (children) from victimization in the media.

2. 2. International sources of law in the field of child protection in domestic law

Convention on the Rights of the Child. With the ratification of the Convention on the Rights of the Child, which entered into force on November 2, 1990, obligations were assumed to harmonize the normative and institutional system of the RS with the provisions of the Convention. The Convention on the Rights of the Child represents the basic and most comprehensive source of international law in the law of the RS regarding the rights of the child. The principles and rules of the Convention have been fully implemented in domestic law through the Family Law. The obligation to act in accordance with the best interests of the child is contained in Article 3, paragraph 1 of the Convention on the Rights of the Child.[20] In this sense, the obligation of all public or private institutions of social care, courts, administrative bodies or legislative bodies is prescribed to take into account the child's best interests in all activities concerning the child. In addition to the Convention on the Rights of the Child, the Republic of Serbia ratified two additional protocols that were adopted along with the Convention on the Rights of the Child: Optional Protocol on the sale of children, child prostitution and child pornography;[21] Optional Protocol on the Participation of Children in Armed Conflict;[22] both from 2002. In points 8 and 9 of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography,[23] it is particularly

---

[16] *Official Gazette of RS,* no. 24/05, 61/05, 54/09, 32/13, 75/14, 13/17 - CC decision, 113/17 and 95/18 - authentic interpretation.

[17] *Official Gazette of RS,* no. 25/19.

[18] *Official Gazette of R*", no. 45/13 and 25/19 - other law.

[19] *Official Gazette of RS*, no. 83/14, 58/15 and 12/16 – authentic interpretation.

[20] Law on Ratification of the United Nations Convention on the Rights of the Child, *Official Gazette of the SFRY* - International Treaties, no. 15/90 and *Official Gazette of the FRY* — International Agreements no. 4/96 and 2/97.

[21] "*Official Gazette of the FRY* - International Treaties", no. 7/2002.

[22] "*Official Gazette of the FRY* - International Treaties", no. 7/2002.

[23] Law on Ratification of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography, "*Official Gazette of the* FRY — International Treaties", no. 22/02.

indicated that the state is obliged to ensure the protection of the best interests of the child victim in all stages of the criminal procedure, with the primary recognition of the principle of fairness and impartiality.

The obligation to respect the principle of the best interests of the child is contained in other international documents, especially the *Council of Europe Convention on the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse*[24] and the *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice,* which clearly indicate the obligation to act in accordance with the best the interest of the child in criminal proceedings, the obligation to protect the minor victim (child witness-victim) in criminal proceedings, as well as the establishment of a justice system tailored to the child.

The position of children is regulated by the provisions of key instruments in the field of human rights, such as the *International Covenant on Civil and Political Rights,*[25] which in Art. 8. prohibits any form of slavery, slavery and forced labor. *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights,*[26] which in Art. 10. recommends the states to sanction any economic exploitation of young people, as well as work in conditions that may be dangerous to their lives.

Convention on the Protection of Children and Cooperation in the Field of International Adoption,[27] was adopted with the aim of establishing guarantees of international adoptions in the best interest of the child and respecting the basic rights recognized by international law, as well as establishing a system of cooperation between countries to ensure compliance with those guarantees and preventing the abduction, sale or trafficking of children.

Convention on the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse[28] *("Lanzarote Convention")* of the Council of Europe (2007/2010), is the most comprehensive legal instrument on the protection of children from sexual exploitation and sexual abuse, which covers all types of sexual criminal offences against minors persons (including sexual abuse of children, exploitation of children in prostitution and pornography, exposure of children to sexual contents and activities) and punitive measures for those acts.

United Nations Standard Minimum Rules for Juvenile Justice. Article 4, paragraph 1 of these rules stipulates that in legal systems that recognize the concept of a minimum age for the criminal liability of minors, this limit will not be tied to too early an age, taking into account emotional, mental and intellectual maturity.[29]

Convention of the Council of Europe on preventing and combating violence against women and domestic violence[30]*("Istanbul Convention"),* stipulates the obligations of the state in protecting and supporting child witnesses of violence against women and domestic violence, protecting victims from further violence, ensuring effective cooperation between all competent state authorities in providing protection and support to victims and witnesses of all forms of violence covered by the Convention, including referral to general and specialized support services. An

---

[24] Law on the Ratification of the Council of Europe Convention on the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse, *"Official Gazette of RS* — International Treaties", no. 1/10

[25] Law on Ratification of the International Covenant on Civil and Political Rights, *"Official Gazette of SFRY* - International Treaties", no. 7/1971.

[26] Law on Ratification of the International Covenant on Civil and Political Rights, "*Official Gazette of SFRY* - International Treaties", no. 7/1971.

[27] *Official Gazette of the RS* - International Agreements no. 12/2013.

[28] *Official Gazette of the RS* - International Agreements no. 1/2010.

[29] Beijing Rules - Resolution no. 40/33 of the United Nations General Assembly of November 29, 1985.

[30] *Official Gazette of the RS* - International Agreements no. 12/2013.

important innovation introduced by this convention is that child witnesses of violence are also considered victims of violence.

Council of Europe Convention on High-Technological Crime[31] *(the "Budapest Convention")*, contains a definition of what can be considered exploitation of children in pornography and defines activities related to the production or distribution of pornographic material.[32]

European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms with protocols,[33] is significant in terms of procedural guarantees provided to children.

UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women,[34] *UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities,*[35] *Convention on Civil Legal Aspects of International Child Abduction.*[36]

Convention of the Council of Europe on the fight against human trafficking, as a general framework of standards in the field of human trafficking; Directive 2012/29 of the European Parliament and the Council on the establishment of minimum standards in the field of rights, support and protection of victims of criminal offences and strengthening the position of victims of criminal offences, as well as *Directive 2011/36/EU of the European Parliament and the Council of April 5, 2011 on the prevention and suppression of human trafficking and protection of victims, which replaces the Council's Framework Decision 2002/629/PUP, with a focus on its provisions regulating the position of children.*

In addition to the aforementioned documentaries in the Law of the Republic of Serbia, the relevant general comments of the UN Committees: *Committee for the Rights of the Child, Committee for the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Committee for the Rights of Persons with Disabilities* and the recommendations of those committees given in the concluding observations on the reports of the Republic of Serbia are of great importance.

3. Constitutional law

The Constitution of the Republic of Serbia[37] defines a child as a person up to the age of 18, which is in accordance with the definition contained in the Convention on the Rights of the Child. This definition is also adopted by other laws: Family Law, Law on the Basics of the Education and Training System, Labor Law, Law on Health Care and the Law on Prevention of Discrimination against Persons with Disabilities. The only provision of the Constitution that refers to minors concerns the exclusion of the public in proceedings against minors. According to Article 32 of the Constitution of the Republic of Serbia, everyone has the right to have an independent, impartial and legally established court, fairly and within a reasonable time, publicly discuss and decide on his rights and obligations, the validity of the suspicion that was the reason for initiating the proceedings, as well as on the accusations against him. The public can be

---

[31] *Official Gazette of the RS* - International Agreements no. 19/2009.

[32] For Serbian law, Milan Škulić, Krivičnopravna reakcija na dečiju pornografiju/ pornografiju maloletnih lica - plasiranu/nastalu zloupotrebom računarske mreže/komunikacije drugim tehničkim sredstvima, Revija za kriminologiju i krivično pravo, Vol.60, br.2, pp. 9-59.

[33] *Official Gazette SCG* - International Agreements, no. 9/2003, 52/05 and 72/05 and Official Gazette of RS - International Agreements no. 12/2010 and 10/2015.

[34] *Official Gazette of the SFRY* - International Agreements, No. 11/1981.

[35] *Official Gazette of the RS* - International Agreements no. 42/2009.

[36] *Official Gazette of the SFRY* - International Agreements, No. 7/1991.

[37] *Official Gazette of RS*, no. 98/06 and 115/21.

excluded during the entire procedure conducted before the court or in part of the procedure, only to protect the interests of national security, public order and morality in a democratic society, as well as to protect the interests of minors or the privacy of participants in the procedure, in accordance with the law. The Constitution devotes a special part to children's rights and child protection. Children enjoy human rights appropriate to their age and mental maturity. Every child has the right to a personal name, registration in the birth register, the right to know his origin and the right to preserve his identity. Children are protected from psychological, physical, economic and any other exploitation or abuse. Children born out of wedlock have the same rights as children born in wedlock. Parents have the right and duty to support, raise and educate their children, and in this part of parental rights they are equal. All or individual rights can be taken away or limited from one or both parents only by a court decision, if it is in the best interest of the child, in accordance with the law. The family, mother, single parent and child in the Republic of Serbia enjoy special protection, in accordance with the law. The mother is provided with special support and protection before and after childbirth. Special protection is provided to children who are not cared for by their parents and to children who are impaired in their mental or physical development. In terms of labor law, children under the age of 15 cannot be employed, nor, if they are under the age of 18, can they work in jobs harmful to their health or morals. In the part related to freedom of thought, conscience and religion in Article 43 of the Constitution, it is stated that parents and legal guardians have the right to provide their children with religious and moral education in accordance with their beliefs. In terms of health care, children, pregnant women, mothers during maternity leave, single parents with children up to the age of seven and the elderly, obtain health care from public revenues, if they do not obtain it in another way, in accordance with the law.[38]

4. Labor law

Labor law belongs to public law in Serbia. The part of Labour law related to the employment status of children and protection of children against explotation will be included in this part. The minimum age for establishing an employment relationship is lower than the age specified for attaining majority in civil law (18), which is why labor law provides a series of protective measures that should contribute to the smooth development and education of minor workers. The legal prohibition of child labor or the strict conditions of their employment may influence the more intensive employment of children for "unofficial" work, which requires special caution. Special protection of minors is guaranteed in terms of the duration of their working hours, and the prohibition or limitation of their night and overtime work. The same applies to the special protection of the health of minors at work, due to the increased risk of injuries at work and occupational diseases. Also in this area, the Convention on the Rights of the Child represents the basic standard and demands and respect for the ethical framework established by it, which assumes that when evaluating the relationship between the child and work, the supreme criterion of the best interest of the child must be taken into account.[39]

Labor law for children, i.e. persons under the age of 18, uses the term minor. In terms of labor law, such a person is an employee. An employment relationship can be established with a person who is at least 15 years old and meets other conditions for working in certain jobs, established by

---

[38] Art. 68 of the Constitution of the RS.

[39] Ljubinka Kovačević, Zasnivanje radnog odnosa, Beograd, 2021, pp. 557 and further.

law, i.e. the rulebook on the organization and systematization of jobs. In accordance with the provisions of Article 25 of the Labor Law, an employment relationship with a person under the age of 18 may be established with the written consent of a parent, adoptive parent or guardian, if such work does not endanger his health, morals and education, i.e. if such work is not prohibited by law. A person under the age of 18 can establish an employment relationship only on the basis of the findings of the competent health authority, which establishes that he is capable of performing the tasks for which he establishes the employment relationship and that such tasks are not harmful to his health. The costs of a medical examination for persons who are on the unemployment register maintained by the republican organization responsible for employment are borne by that organization. An employment relationship can be established with a person who is at least 15 years old and meets other conditions for working in certain jobs, established by law, i.e. the rulebook on the organization and systematization of jobs, in accordance with the provisions of Article 24, paragraph 1 of the Law. The law in the provisions of Art. 84 to 88 regulates the protection of youth. Namely, an employee younger than 18 years of age cannot work in jobs: 1) in which particularly heavy physical work is performed, work underground, under water or at a great height; 2) which include exposure to harmful radiation or agents that are poisonous, carcinogenic or cause hereditary diseases, as well as health risks due to cold, heat, noise or vibration; 3) which, based on the findings of the competent health authority, could adversely and with increased risk affect his health and life in view of his psychophysical abilities. The full-time working hours of an employee under the age of 18 cannot be determined for a duration longer than 35 hours a week, nor more than eight hours a day.[40] Also, overtime work and redistribution of working time of an employee who is younger than 18 years of age is prohibited. An employee under the age of 18 cannot work at night, except: if he performs work in the field of culture, sports, art and advertising; 2) when it is necessary to continue work interrupted due to force majeure, provided that such work lasts for a certain time and must be completed without delay, and the employer does not have available a sufficient number of other adult employees. In that case, the employer is also obliged to ensure the supervision of the work of an employee under the age of 18 by an adult employee. An employer who establishes an employment relationship with a person under the age of 18 contrary to the provisions of the law runs the risk of being fined from 5,000 to 12,000 euros for the offense. In addition to the Law, which regulates the basic conditions, i.e. restrictions for establishing an employment relationship with a minor, the provisions of the regulations whose purpose is to ensure the protection of children from hazardous work in accordance with the regulations governing children's rights, as well as the regulations in the field of work, should be taken into account. safety and health at work, health care and education. Thus, the Rulebook on preventive measures for the safe and healthy work of young people prescribes the requirements that the employer is obliged to fulfill in ensuring the application of preventive measures with the aim of eliminating or reducing to the lowest possible level the risk of damage to the health of young people at work, especially in relation to their spiritual and physical development. The provisions of Article 3 of the Rulebook stipulate that the employer is obliged to carry out an assessment of the risk of injury and damage to health for all workplaces in the working environment where young people work before starting work, as well as to carry out a partial amendment and supplement to the act on risk

[40] For employment of children and youth people in Serbia, Ljubinka Kovačević, Pojam radne prakse i pravni položaj praktikanata-važnija radnopravna pitanja, Zbornik radova 35 susreta Kopaoničke škole prirodnog prava "Slobodan Perović", Beograd, no. II/2022, pp. 585-634.

assessment if there has been a change in the performance of work, i.e. the emergence of new dangers and hazards. If in the risk assessment procedure it is determined that there is a risk for the safety, physical or mental health or development of young people, the employer is obliged to provide financial resources for monitoring the health condition of young people, which is carried out in the same way, according to the procedure and within the deadlines as the previous and periodic medical examinations of employees at workplaces with increased risk. The Decree on determining hazardous work for children prescribes cases of specific risks and harms to which exposure of minors is limited or prohibited.[41]

According to the provisions of Article 3 of the Regulation, hazardous work for children, in addition to the harms, processes and works determined by the Rulebook, also includes harms, circumstances and activities that the employer must take into account when establishing an employment relationship with persons under the age of 18. Bearing in mind all of the above, when establishing an employment relationship with a minor, in addition to obtaining the written consent of the parents (adoptive or guardian) and the findings of the competent health authority, the employer is obliged to fulfill the requirements regarding the restrictions regarding the minor's working hours, night and overtime work, to ensure the protection of the health and safety at work of minors and, bearing in mind the requirements of the specific workplace that will be performed by minor employees, to ensure the implementation of specific measures in order to prevent damage to the health of young people.

5. Health care

One of the basic principles of health care is the principle of respect for human rights and values and the rights of the child in health care. The principle of respecting the rights of the child implies guiding the best interests of the child in all activities of the health care provider, providing health services and procedures adapted to children, as well as the child's right to proper development and protection from all forms of violence, abuse, neglect and exploitation.[42] Pregnant women, women in labor, children up to the age of 18, single parents with children up to the age of seven, and the elderly have the right to the highest possible standard of health and health care. Social concern for health is achieved by providing health care to population groups that are exposed to an increased risk of disease, health care for individuals in connection with the prevention, suppression, early detection and treatment of diseases and conditions of greater public health importance, as well as health care for socially vulnerable populations, under equal conditions on the territory of the Republic of Serbia, including children up to the age of 18.[43]

6. Center for social work/child protection procedures in which public authorities participate

6. 1. Introduction.

---

[41] Uroš Novaković, Pravo deteta na zasnivanje radnog odnosa i štetnost opasnih poslova po najbolji interes deteta, Zbornik radova Porodični zakon 12 godina posle, Beograd, 2018, pp. 217.

[42] Art. 20 of the Law on Health Care.

[43] Art. 11 of the Law on Health Care.

The works of family protection, family assistance and guardianship is carried out by the center for social work (guardianship body). Supervision of the center for social work is carried out by the Ministry responsible for family protection.

6.2. Legal capacity

Adulthood is attained at the age of 18. Full legal capacity is acquired upon reaching the age of majority(18) and by entering into a marriage before reaching the age of majority by the permission of the court. Marriage cannot be concluded by a person who has not reached the age of 18. The court may, for justified reasons, allow the marriage of a minor who has reached the age of 16 and has reached the physical and mental maturity required for the exercise of rights and duties in marriage. The court may allow the acquisition of full legal capacity for a minor who has reached the age of 16, has become a parent and has reached the physical and mental maturity required to take care of his own personality, rights and interests. The court decides on the permit in non-litigation proceedings. A spouse who was a minor at the time of the marriage may file a lawsuit for the annulment of a marriage concluded without the court's permission within one year from the date of reaching the age of majority. The parents of a minor spouse, or his guardian, can file a lawsuit for the annulment of a marriage concluded without the court's permission until the minor spouse reaches the age of majority.

Legal capacity of the child. A child who has not reached the age of 14 (younger minor) can undertake legal bussines in which he acquires only rights (gift,inheritance), legal bussines in which he acquires neither rights nor obligations, and legal bussines of minor importance (ordinary purchase). A child who has reached the age of 14 (older minor) can undertake, in addition to the mentioned legal bussines, all other legal bussines with the prior or subsequent consent of the parents, that is, the consent of the guardianship authority for legal bussines of greater importance. A child who has reached the age of 15 can undertake legal bissines that he manages and disposes of with his earnings or property that he has acquired through his own work.

6.3. Rights of the child

Participation of the child in the procedure. A child who has reached the age of 10 can on his own, or through assistance of another person or institution, turn to the court or administrative body and ask for assistance to exercise his right to free expression of opinion. [44] The court and the administrative body determine the child's opinion in cooperation with the school psychologist or the Centar for social work, family counseling center or other institution specialized in mediation in family relations, in the presence of a person chosen by the child. The practice of the court to learn the child's opinion with the help of independent psychologists-experts, i.e. psychologists or school pedagogues, has not been observed. Usually, one conversation is held with the child. It is conducted by the team of the Center for social work, most of the time it is not visible whether the child is alone or in the presence of his parents. Only exceptionally, some other institution is asked to give an answer to the question of whether hearing (taking an opinion)

---

[44] Uroš Novaković, Pravo deteta na izražavanje mišljenja, Zbornik radova Prava deteta i ravnopravnost polova- između normativnog i stvarnog, Istočno Sarajevo, 2012, pp. 185.

of the child in the procedure is in his best interest (eg. the Institute of Mental Health). The conversation with the child is usually conducted by psychologists and pedagogues, that is, social workers, and it is of a more complex nature and wider scope than the expression of the child's opinion, so that part of the conversation that could be considered an expression of his opinion is drowned in the rest of the conversation. A further assumption was made that the mentioned experts do not know these rules completely, which can be concluded with a fair amount of certainty from reading the findings and opinions of the experts, that is, the expert opinion of the guardianship authority. As a rule, the court gives full confidence to expert opinions, and most often the opinion of the guardianship authority (Center for social work) is taken as key evidence, and not as one of the instruments available to the court to determine the factual situation on the basis of which it makes a judgment. The same applies to the transmitted opinion of the child, which the court does not question in any way. In this regard, it should be emphasized that the court rarely in its judgments specifically reads the part of the findings from which the opinion of the child is analyzed and stated, but only takes it as an integral part of the expert opinion. By acting like this, the child's opinion, i.e. its authenticity, is fundamentally lost to a large extent, while, paradoxically, the opinion of the child determined in this way is given too much weight in the process. Verification of authenticity, existence of manipulations, fear, current mood of the child is not checked by the court. This behavior creates a large space for manipulating children, which is especially visible in cases where the parents are in a very bad relationship, so called "high-risk divorces".

The proceedings related to family relations is specially urgent if it concerns a child or a parent exercising parental rights. The court, as a rule, conducts the procedure at a maximum of two hearings. The first hearing is scheduled to take place within 8 days from the day when the lawsuit or motion was received in court. The second-instance court is obliged to make a decision within 15 days from the day the appeal was submitted to it. In proceedings related to family relations, the court can determine facts even when they are not in dispute between the parties, and it can independently investigate facts that neither party has presented. Also, in the proceedings related to family relations, the public is excluded. Data from the court files is an official secret and all participants in the proceedings who have access to the data are obliged to keep it. A powerful procedural tool in family relations where it is necessary, due to the potentially certain length of the procedure, to temporarily regulate certain relations, are the so-called temporary measures according to the *Law on Enforcement and Security*.[45]

6.4. Parental rights

6.4.1. Supervision over the exercise of parental rights

Preventive supervision over the exercise of parental rights is performed by the guardianship authority (Center for social work) when it makes decisions allowing parents to exercise parental rights, and it does so in the form of a decision. Corrective supervision over the exercise of parental rights is performed by the guardianship authority when it makes decisions correcting parents in the exercise of parental rights. In carrying out corrective supervision, the guardianship authority makes decisions which: 1. warn parents about shortcomings in the exercise of parental

[45] *Official Gazette of RS*, no. 106/2015, 106/2016 - authentic interpretation, 113/2017 - authentic interpretation, 54/2019, 9/2020 - authentic interpretation and 10/2023 - other law. Articles 368-380. of the Law on Enforcement and Security.

rights; 2. refers the parents to a family counseling center or an institution specialized in mediating family relations; 3. requires the parents to submit an account of the management of the child's property; 4. the guardianship authority also initiates court proceedings in accordance with the law.

6.4.2. Deprivation of parental rights

A parent who conscientiously exercises parental rights may be partially deprived of parental rights.[46] A parent who abuses rights or grossly neglects the duties of parental rights can be completely deprived of parental rights. A parent abuses the rights from the content of parental rights: 1. if he physically, sexually or emotionally abuses the child; 2. if he exploits the child by forcing him to do excessive work, or to work that endangers the moral, health or education of the child, that is, to work that is prohibited by law; 3. if he encourages the child to commit criminal offences; 4. if it accustoms the child to indulge in bad tendencies; 5. if he abuses the rights from the content of parental rights in another way. A parent grossly neglects duties from the content of parental rights: 1. if he has abandoned the child; 2. if he does not take care of the child with whom he lives at all; 3. if he avoids supporting the child or maintaining personal relations with the child with whom he does not live, that is, if he prevents the maintenance of personal relations between the child and the parents with whom the child does not live; 4. if he intentionally and unjustifiably avoids creating conditions for living together with a child who is in a social protection institution for the accommodation of the beneficiary; 5. if in any other way grossly neglects duties from the content of parental rights. A lawsuit for the exercise of parental rights can be filed by: the child, the child's parents and the guardianship authority. A lawsuit for deprivation of parental rights can be filed by: the child, the other parent, the public prosecutor and the guardianship authority. In addition to the aforementioned persons, a lawsuit for the return of parental rights can also be filed by a parent who was deprived of parental rights. The right and duty to inform the public prosecutor or the guardianship authority about the reasons for the deprivation of parental rights have all children's, health and educational institutions or social protection institutions, judicial and other state bodies, associations and citizens. Lawsuits for the exercise of parental rights (as well as domestic violence) usually last about a year, up to a possible year and a half in the first instance. The usual number of hearings is 5 to 7. It can be determined that in litigation regarding the exercise of parental rights, stability and a regular rhythm of life is an element of the best interest of the child, which is of exceptional importance according to the findings of the guardianship authority.

6.5. Adoption

Adoption is based on the decision of the guardianship authority (Center for social work). Only a child until the age of 18 can be adopted. If a child has acquired full legal capacity after the age of 16 by concluding a marriage or becoming a parent, he cannot be adopted. After the termination of the adoption, the guardianship authority decides on the care of the child. A child who has reached the age of 10 should give a written declaration of consent for adoption before the guardianship authority. After the parent gives a written declaration of consent for the adoption, the guardianship authority is obliged to appoint a temporary guardian for the child who will represent him in the adoption procedure. The guardianship authority determines whether

---

[46] Uroš Novaković, Delimično lišenje roditeljskog prava u sudskoj praksi u Republici Srbiji, Zbornik radova Kopaoničke škole prirodnog prava "Slobodan Perović" no. 1/2022, Beograd, 2022, pp. 565-589.

prospective adopters are eligible to adopt a child (general eligibility of the adopter) and whether the child is eligible to be adopted (general eligibility of the adoptee) based on the statements of the prospective adopters, parents or guardians of the child, the child himself. The decision on general suitability is made based on the findings and expert opinion of psychologists, pedagogues, social workers, lawyers and doctors. The guardianship authority that chose future adoptive parents is obliged to refer the child to them for mutual adjustment, unless the adoptive parent is a foreign citizen. The adjustment period cannot last longer than six months. The official of the guardianship authority conducts an interview with the prospective adoptive parents without the presence of the public, in which he is obliged to inform them of the legal consequences that arise from the establishment of the adoption, and may also conduct an interview with the child, if it is in accordance with the age and maturity of the child, in which he will inform in detail about the upcoming adoption. The public is excluded from the adoption process. The decision on adoption is delivered in a solemn manner personally to the adoptive parents and the guardian of the adopted child. A child can also attend the handing over of the decision if it is in accordance with his age and maturity.

6.6. Foster care

Foster care is also based on the decision of the guardianship authority. The guardianship authority can also establish temporary foster care. Foster care can be terminated by decision of the guardianship authority. The guardianship authority can make a decision on the termination of foster care at the request of the foster parent, at the request of the parents or guardians of the foster child, or at their mutual request. The guardianship authority is obliged to make a decision on termination of foster care if it determines that the need for foster care has ended or that foster care is no longer in the best interest of the child. After the termination of foster care due to the death of the foster parent or termination of foster care, the guardianship authority decides on the care of a child without parental care. The guardianship procedure is initiated *ex officio* by the guardianship authority. The same rules apply as for adoption except for the rule of adjustment of 6 months requirement.

6.7. Guardianship

The decision on placement under guardianship is made by the guardianship body, which appoints the guardian and decides on the ward's placement. A child without parental care (minor ward) or an adult who is deprived of legal capacity (adult ward) are placed under guardianship. The guardianship authority will first try to place the ward in a relative family. The guardianship authority can decide, if it is in the interest of the ward, not to appoint a guardian for the person under guardianship, but to perform the duty of the guardian directly. The decision on the immediate performance of the duties of the guardian determines the expert of the guardianship authority who will perform the duties of the guardian on his behalf. The duties of a guardian whose validity, when performed by the guardian, requires the approval of the guardianship body, can be validly performed by an expert of the guardianship body only if he is not the holder of guardianship administrative powers and under the conditions and in the manner in which the guardian performs them. The guardianship body can conclude a legal contract with the ward it directly cares for only with the consent of the ministry responsible for family protection. The guardianship authority may decide to appoint a temporary guardian to a ward, as well as a child

under parental care, i.e. a person capable of business if it judges that it is necessary for the temporary protection of the personality, rights or interests of those persons. Of special importance is the so-called collision guardian, who is appointed to a person whose interests are in conflict with the interests of his legal representative, i.e. to persons who have opposite interests and the same legal representative. In practice, this means the situation that in any procedure to establish/dispute maternity/paternity where the child and parent appear in opposite party roles, the child will be appointed a conflicting guardian, as well as if the procedure is conducted where the brother and sister are opposite parties, and in the nature of things, children cannot be represented by the same parent. The guardianship authority is obliged to dismiss the guardian without delay if it determines that he has stopped performing his duties for any reason, or is abusing the rights or grossly neglecting the duties of the guardian, or that some circumstance has occurred due to which he could not be appointed as a guardian. The guardianship authority is obliged to dismiss the guardian within 30 days from the day when it determines that he is performing the duty of guardian negligently or that it would be more beneficial for the ward to appoint another person as his guardian. The guardianship authority is obliged to dismiss the guardian within 60 days from the day he requests it. The guardianship authority is obliged, when dismissing one guardian, to promptly implement the procedure of appointing a new guardian. The guardian is obliged to ensure that the care, upbringing, upbringing and education of the minor ward lead to his training for an independent life as soon as possible. Guardianship ends: 1. when the minor ward reaches the age of 18; 2. when the minor ward acquires full business capacity before reaching the age of majority; 3. when the minor ward is adopted;

6.8. Domestic violence

Domestic violence is behavior by which one family member endangers the physical integrity, mental health or tranquility of another family member. In addition to other acts of violence, the Family Law expressly contains a provision that explicitly protects minors: inducing sexual intercourse or sexual intercourse with a person who has not reached the age of 14 or an infirm person. In the section on naming family members, children are explicitly mentioned as subjects of violence - family members are considered to be children, parents and other blood relatives, as well as persons in in-law or adoptive relatives, that is, persons bound by foster care.

6.9. Maternity and paternity

A child can file a lawsuit to establish and dispute maternity regardless of the deadline. Same as maternity, a child can file a lawsuit to establish and challenge paternity regardless of the deadline. If the child is over 16 years old, it is necessary to agree to the declaration of recognition of extramarital paternity given by the man who claims to be the father of the child, as well as if the mother agreed to the recognition of paternity of the man who claims to be the father of the child. When he receives the declaration of recognition of paternity, the registrar is obliged to invite the mother and child, that is, the mother or the child, or the guardian of the child, to give a statement of agreement with the recognition of paternity within 30 days. If a child over the age of 16 has given a statement of consent to the recognition of paternity, under duress or in error, he may file a lawsuit to cancel the statement within one year from the day when the duress ceased or the error was discovered. If a child over the age of 16, i.e. the child's guardian, within 30 days

from the day he was summoned, does not make any statement or declares that he refuses to consent to the acknowledgment of paternity, the man who acknowledged paternity may request the establishment of paternity by a court decision. The guardian of a minor or legally incompetent plaintiff may file a lawsuit in a maternity and paternity dispute only with the prior consent of the guardianship authority. If the defendant in the paternity dispute is no longer alive, the child can file a lawsuit against his heirs. If the defendant has no other heirs, the lawsuit is filed against the Republic of Serbia as the heir. In practice, this is most often done in order to realize the inheritance rights of the child towards the parent.

6.10. Procedure in the dispute for the protection of the child's rights and in the dispute for the exercise or deprivation of parental rights

A child can file a lawsuit in a dispute for the protection of his right and in a dispute for the exercise or deprivation of parental rights before the court of general local jurisdiction or before the court in whose area he has a residence or stay. The procedure in the dispute for the protection of the child's rights and in the dispute for the exercise or deprivation of parental rights is initiated by a lawsuit.[47] A lawsuit for the protection of children's rights can be filed by: the child, the child's parents, the public prosecutor and the guardianship authority. A lawsuit for the protection of the rights of the child can be filed in respect of all the rights that are recognized by this law and are not protected by any other procedure. The right and duty to inform the public prosecutor or the guardianship authority about the reasons for the protection of the child's rights have all children's, health and educational institutions or social protection institutions, judicial and other state authorities, associations and citizens. If there are conflicting interests between the child and his legal representative, the child represents conflicting guardians. A child who has reached the age of 10 and who is capable of reasoning can only, or through another person or institution, ask the guardianship authority to appoint him or her a collision guardian. A child who has reached the age of 10 and who is capable of reasoning can only, or through another person or institution, ask the court to appoint a temporary representative due to the existence of conflicting interests between him and his legal representative. In the dispute for the protection of the child's rights and in the dispute for the exercise or deprivation of parental rights, the court is always obliged to be guided by the best interest of the child. If the court judges that in a dispute for the protection of the child's rights or in a dispute for the exercise or deprivation of parental rights, the child as a party was not adequately represented, it is obliged to appoint a temporary representative for the child. If the court determines that in a dispute for the protection of the rights of the child or in a dispute for the exercise or deprivation of parental rights, the party is a child who is capable of forming his own opinion, he is obliged to: 1. ensure that the child receives all the information he needs in a timely manner; 2. to allow the child to directly express his opinion and to pay due attention to the child's opinion in accordance with the child's age and maturity; 3. to determine the child's opinion in a way and in a place that is in accordance with his age and maturity. The stated rule is deviated from if it would clearly be in conflict with the best interest of the child.
The procedure for the protection of the child's rights and the procedure for the deprivation of parental rights are particularly urgent. The first hearing is scheduled to take place within eight days from the day the lawsuit was received in court. The second-instance court is obliged to

---

[47] Dušica Palačković, Postupak u sporu za zaštitu prava deteta, Zbornik radova Novo porodično zakonodavstvo, Kragujevac, 2006, pp. 531-549.

make a decision within 15 days from the day the appeal was submitted to it. Before making a decision on the protection of the child's rights or on the exercise or deprivation of parental rights, the court is obliged to request a finding and expert opinion from the guardianship authority, family counseling center or other institution specialized in mediating family relations. In a dispute for the protection of the rights of the child and in a dispute for the exercise or deprivation of parental rights, a judgment cannot be pronounced due to omission or a judgment based on recognition or renunciation, and the parties cannot conclude a court settlement. The legal provisions are quite well regulated, however, the problem is that in practice the prescribed deadlines are rarely respected. The time that elapses from the filing of the lawsuit to the scheduling of the first hearing is very long — sometimes it starts from a month, but also over three to four months, and exceptionally even longer than this period. The reason is the established practice of requesting the opinion of the guardianship authority during this period, whose deadlines are not short. In this sense, the deadline set by the law, which refers to the scheduling of the first hearing, is not respected. The period in which the guardianship authority acts on the request of the court lasts a month or longer (even when it comes to opinions related to the proposed temporary measures). The usual three to six month deadlines are too long. Sometimes it is due to the behavior of the parties with whom it is difficult to get in touch, and sometimes it is not clear from the opinion itself what caused such long proceedings. The procedure is too long, especially on the fact that the procedure is usually reflected in one conversation with the parents and one conversation with the children. In its orders, the court does not insist on the urgency of action, but defines them in a general way and asks for an opinion within the deadlines set by law.

6.11. Maintenance

A minor child has the right to child support from his parents. A minor child has the right to child support from other blood relatives in the direct line of descent if the parents are not alive or do not have sufficient means of support. Most often, in practice, these are the child's grandparents. The duty of a minor child to partially meet the needs of his support from his own earnings or property is subsidiary to the duty of parents and blood relatives. From collateral blood relatives, the child has the right to support only from his brother and sister. A minor brother or sister has the right to maintenance from an adult brother or sister, i.e. from a minor brother or sister who earns a salary or has income from property, if the parents are not alive or if they do not have enough means for maintenance. A claim for maintenance can be filed by a person who is considered the creditor, that is, the maintenance debtor. A claim for child support can also be filed by the guardianship authority. Usually, maintenance lawsuits last a short time, up to six months, which can be characterized as an activity of the court in collecting all the facts and widely applying the investigative principle. The court most often applies the investigative principle in the evidentiary procedure when it proves the facts necessary to make a decision on child support.

The principle of the best interest of the child in proceedings from family law relations has several dimensions, and we only mention those related to special procedural rules where children appear as parties: requirements regarding the urgency and special urgency of the proceedings; rules on appointing a child's official representative (temporary or collision guardian); the authority of the court to be able to go beyond the framework of the claim, to be able to present evidence *ex officio* (investigative principle) and to adopt provisional measures *ex officio*.

7. Administrative law

The provisions of the law regulating the general administrative procedure are applied to the public child protection procedure, the procedure before the administrative body, which is related to family relations, except when the Family Law provides otherwise. The administrative procedure is one of the procedures in which decisions are made on various forms of child protection in the public sphere (adoption, guardianship, foster care). [48] The procedure for using social services from the Law on Social Protection provided by the Republic of Serbia, an autonomous province, or a local self-government unit is carried out by the center for social work, ex officio or at the request of the user. The Center for Social Work decides on the use of the service by applying the provisions of the law regulating the general administrative procedure. [49]

The methods of professional social work and social protection are also applied in the proceedings before the guardianship authority. The Center for Social Work, in accordance with the law: 1) assesses the needs and strengths of the user and the risks for him and plans the provision of social protection services; 2) implement procedures and decide on the rights to material benefits and the use of social protection services; 3) undertakes prescribed measures, initiates and participates in court and other proceedings; 4) keeps the prescribed records and takes care of keeping the user's documentation. [50] The Center for Social Work initiates and develops preventive and other programs that contribute to meeting the individual and common needs of citizens in the area of social protection in the territory of the local self-government unit for which it was founded, initiates and develops preventive and other programs that contribute to the prevention and suppression of social problems, and performs and other tasks in the field of social protection, in accordance with the law and other regulations. [51] The relationship between the court and CSW is crucial for the realization of children's rights in public law. In the center for social work, established rights are exercised and the provision of social protection services from the Social Protection Act is ensured. The Center for Social Work is established by the local self-government unit. A center for social work can be established for the territory of one or more local self-government units, which is decided by the competent authorities of those local self-government units, and the mutual rights and obligations of the founders are regulated by a contract. [52] In terms of organizational structure, the Center for Social Work can only be established by a local self-government unit, and the Institute for Social Protection and the Institution for the Education of Children and Youth can only be established by the Republic of Serbia, i.e. an autonomous province. There are a total of 136 Centers for social work in the Republic of Serbia.

In any case, the court requests the opinion of the guardianship authority. As a rule, the parties themselves always request an opinion from the center for social work. We can say that there is a stable jurisprudence that the opinion of the guardianship authority must be obtained during the proceedings, although the Family Law from 2005 abolishes this obligation in most proceedings

---

[48] For Administrative Law in Serbia, Zoran Tomić, Opšte upravno pravo, Beograd, 2018.

[49] Art. 68 of the Law on Social Protection.

[50] Art. 119 of the Law on Social Protection.

[51] Art. 121 of the Law on Social Protection.

[52] Art. 14 of the Law on Social Protection.

from family relations and practically reduces it to a recommendation. Hearing of witnesses. Article 126 of the Law on General Administrative Proceeding talks about the hearing and testimony of minor witnesses in administrative proceedings. Witnesses are heard individually and without the presence of other witnesses. An authorized official may re-examine the witness, and may also confront witnesses whose statements do not agree. Witnesses who cannot come to the oral hearing due to age, illness or disability, are heard in the apartment or other facility where they live. A legal representative attends the hearing of a minor witness. The Center for social work in its actions in the case of domestic violence against children also uses the Instructions issued by the Ministries.[53]

8. Social protection

Two laws that stand out in the field of social protection are the Law on Social Protection and the Law on Financial Support for Families with Children.

The Law on Social Protection has a lot of norms concerning children and child protection. The law even provides a definition of family and, in terms of exercising the right to social welfare, spouses and common-law partners, children and relatives in the direct line regardless of the degree of kinship, as well as relatives in the collateral line up to the second degree of kinship, provided that they live in joint household.[54] The beneficiary of social protection rights or services is an individual, i.e. a family that faces obstacles in meeting needs, as a result of which it cannot reach or maintain the quality of life, or that does not have enough means to meet basic life needs, and cannot achieve them through work , income from property or from other sources. The law first mentions a minor, but then switches to the terminology that it is a child. Thus, a minor (that is, a child) and an adult up to the age of 26 (the law for this category of persons uses the term young person, youth, or youth) is a beneficiary when, due to family and other life circumstances, his health, safety and development are at risk , that is, if it is certain that without the support of the social protection system, he cannot reach the optimal level of development, and in particular: 1) if he is without parental care or at risk of losing parental care; 2) if his parent, guardian or other person who directly takes care of him is unable to take care of him without the support of the social protection system, due to health reasons, mental illness, intellectual difficulties or unfavorable socio-economic circumstances; 3) if he has disabilities in development (physical, intellectual, mental, sensory, speech-language, socio-emotional, multiple), and his needs for care and material security exceed the family's capabilities; 4) if he is in conflict with his parents, guardian and the community and if his behavior endangers himself and the environment; 5) if he faces difficulties due to abuse of alcohol, drugs or other intoxicants; 6) if there is a danger that he will become a victim or if he is a victim of abuse, neglect, violence and exploitation, i.e. if his physical, psychological or emotional well-being and development are threatened by the actions or omissions of parents, guardians or other persons who directly take care of him; 7) if he is a victim of human trafficking; 8) if he is a foreign citizen, i.e. a person without citizenship, unaccompanied; 9) if his parents argue about the way of

---

[53] Ministry of Education, Science and Technological Development and the Ministry of Labor, Employment, Veterans and Social Affairs, on the April 3, 2018., adopted joint Instruction on the behavior of education institutions and centers for social work-guardianship bodies in protecting children from violence.

[54] Art. 80. of the Law on Social Protection.

exercising parental rights; 10) if there are other needs for using social protection. Social care services are organized as services for children, youth and family and services for adults and elderly users, with respect for the integrity, stability of relationships and environment of users and families. [55] By providing family accommodation services, care, protection and conditions for optimal development in a family environment are provided to children and young people temporarily, until the end of regular schooling, i.e. until they reach the age of 26. Family accommodation for children and young people includes preparation for returning to parents, other permanent living arrangements and preparation for independent living.[56] The family accommodation service is primarily provided by relatives when it is in the best interest of the user. A person who provides family accommodation services to children and young people has the position of a foster parent in terms of the Family Law.[57] Social protection institutions that provide home accommodation services are established as institutions for children and young people or as institutions for adults and elderly users.[58] The right to help for training for work includes support in education and training for work and is recognized for children and young people with developmental disabilities and adults with disabilities who, according to their psycho-physical abilities and age, can be trained for certain work, and that right they cannot achieve on another legal basis.[59] In the institution for the education of children and youth, educational measures are implemented, in accordance with a special law.[60]

The Law on Financial Support for Families with Children,[61] provides for the realization of the following rights: 1) wage compensation, i.e. wage compensation during maternity leave, leave from work for child care and leave from work for special child care; 2) other allowances based on the birth and care of a child and special care of a child; 3) parental allowance; 3a) the right to funds for construction, participation in the purchase, that is, the purchase of a family-residential building or apartment based on the birth of a child; 3b) one-time allowance for the birth of the second and third child; 4) child allowance; 5) compensation for the costs of staying in a preschool institution for children without parental care; 6) compensation for the costs of staying in a preschool institution for children with developmental disabilities and children with disabilities; 7) compensation for the costs of staying in a preschool institution for children receiving financial social assistance; 8) regressing the costs of staying in a preschool institution for children from materially disadvantaged families.[62] The specified rights are exercised according to the regulations on general administrative procedure. A very good solution for children and parents is to prescribe the obligation of state authorities to obtain the necessary documents ex officio. The data required to resolve the request, which are found in the available official records of state bodies, local self-government units and holders of public authority, are

---

[55] Art. 42 of the Law on Social Protection.

[56] Art. 48 of the Law on Social Protection.

[57] Art. 50 of the Law on Social Protection.

[58] Art. 63. par. 2 of the Law on Social Protection.

[59] Art. 108 of the Law on Social Protection.

[60] Art. 127 of the Law on Social Protection.

[61] *Official Gazette of RS*, no. 113/2017, 50/2018, 46/2021 – CC decision, 51/2021 - CC decision, 53/2021 - CC decision, 66/2021, 130/2021 and 43/2023 - CC decision)

[62] Art. 11 of the Law on Financial Support for Families with Children.

obtained ex officio by local self-government bodies that are responsible for resolving rights from the law in accordance with the LGAP. [63]

9. Personal name

Since the registrar is responsible for determining and changing a child's personal name, as an administrative body, a public body, in this part we will refer to the rules regarding the personal name.[64] Personal name in RS law consists of first and last name. The registrar, as an administrative body, is responsible for all rules regarding personal names, so it is an administrative procedure. The child's name is decided by the parents. Parents have the right to have the child's name entered in the birth register in the native language and script of one or both parents. Parents have the right to freely choose a child's name, but they cannot choose a derogatory name, a name that offends morals or a name that contradicts the customs and understandings of the environment. The child's name is determined by the guardianship authority if the parents are not alive, if they are not known, if they have not named the child within the time limit specified by law, if they cannot reach an agreement on the child's name, i.e. if they have chosen a derogatory name, a name that offends morals or a name that is contrary to the customs and understandings of the environment. The child's surname is determined by the parents according to the surname of one or both parents. Parents cannot assign different surnames to joint children. The child's surname is determined by the guardianship authority if the parents are not alive, if they are not known, or if they cannot reach an agreement on the child's surname. Every person who has reached the age of 15 and is capable of reasoning has the right to change their personal name. A child who has reached the age of 10 and is capable of reasoning has the right to consent to a change of personal name. A child's last name can be changed: 1. determining maternity or paternity; 2. by disputing maternity or paternity. An adopted child's surname can be changed according to the surname of one or both adoptive parents. A child who changed his surname through adoption can take his surname after the termination of the adoption through annulment.

10. Substantive criminal law

10.1. Age in criminal law

In all comparative legal systems, age appears as a basis for excluding criminal liability. What is the significance of the age of a person who commits a criminal offence or a child who is a victim of a criminal offence? Of all the areas in which the law operates, age in general, that is, the age of the perpetrator of the criminal offence, has the most far-reaching consequences in criminal law. Namely, it depends on the age of the child whether he will be criminally responsible at all, what sanctions can be applied to that perpetrator, what type of criminal procedure will be carried out, in what way the criminal sanctions pronounced against him will be carried out. If a certain

---

[63] Art.39 of the Law on Financial Support for Families with Children.

[64] For the latest amendments to the Law on Registers in Serbia, regarding registering a child's name in the language of national minorities, Uroš Novaković, Law and Amendments to the Act on Registers - Application in Practice, Legal Capacity of Serbia for European Integration, Belgrade, 2021, pp. 187.

person commits an act that is illegal and prescribed by law as a criminal offence, he will not be objectively responsible for such act if he did not reach the minimum age prescribed by law at the time of the commission of that criminal offence. When it comes to age as a criterion for the existence of an age limit of capacity to bear guilt, perpetrators of criminal offences are divided into:

a) children - offenders under the age of 7 or from 7 to 12, 14 or 15 years of age.
b) minors - offenders between the ages of 14 and 18 or 21, that is, between 12 and 18 years.[65]

Articles 2 and 3 of the Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Juveniles (LJO) determine the lower and upper age limits of minors in the criminal law of the RS. Article 2 stipulates that no criminal sanctions or other measures can be applied to a person who was under 14 years of age at the time of the commission of the criminal offence. This is the most important norm that refers to the substantive norms of criminal legislation regarding minors, but it also applies identically to procedural criminal legislation, given that if sanctions cannot be imposed on a person under the age of 14, that person is not he can also conduct criminal proceedings. [66] An illegal act committed by a child does not have the character of a criminal offence even in the formal sense. This would mean that in the absence of grounds for applying the norms of criminal law to children under the age of 14, the norms of civil law, specifically the Family Law, can be applied to them. [67] In theory, it is considered that children under the age of 14 cannot understand the significance of their actions and that they are not aware of their actions, and consequently there can be no question of the existence of guilt on their part. If a child under the age of 14 has committed an act that is illegal and is defined as such by law, he cannot be held criminally responsible and no criminal proceedings are conducted against him, and if a criminal complaint is filed, it is rejected and the proceedings are suspended. The absence of criminal liability does not mean that children under the age of 14 are not accountable, i.e. that they do not possess intellectual capacity, nor that they cannot perform a certain act with intent or negligence, as a form of guilt. We note that in the case of persons under the age of 14, the exclusion of criminal liability, as well as the conduct of criminal proceedings, is done by simply establishing the fact that the person has not reached the age of 14. However, sometimes even such a simple fact of determining the required age can cause doubts. The Supreme Court of Serbia decided on this in one case, and found that if a minor - a child, committed a criminal offense on the day of his 14th birthday, the proceedings against him should be suspended.[68] Also, unlike other minors who commit a criminal offence, no criminal sanction can be imposed on a child under the age of 14. The age limit of 14 years is determined exclusively at the time of the commission of the criminal offence of that person. In relation to the perpetrators of criminal offences who have reached the age of 14, a special criminal procedure-procedure against minors is conducted, and in terms of criminal sanctions, special sanctions-corrective measures can be imposed on them. Younger minors are those who have reached the age of 14 but are younger than 16 years old, and older

---

[65] In many legislations, there are also special groups, younger adults, persons who are of legal age but criminal norms for older minors are applied.

[66] The same provision was made in the former Criminal Code of the Federal Republic of Yugoslavia, Art. 72

[67] Zoran Stojanović, Krivično pravo- opšti deo, Beograd, 2002, pp. 376.

[68] Judgment Kžm. No. 39/93, January 15, 1993. Bulletin of the Supreme Court of Serbia no. 2/1993, Belgrade, 1993, p. 10. It is considered that the day of the 14th birthday still does not mean that there is a necessary age for criminal liability, but that the liability arises the day after the day when the minor turns 14 years old.

minors are those who have reached the age of 16 but are younger than 18 years old. Procedural criminal legislation is applied to both younger and older minors, while substantive criminal law is applied differently - older minors may be sentenced to juvenile prison in addition to educational measures. The law of the Republic of Serbia also recognizes another special category of perpetrators of criminal offenses in terms of age, namely younger persons of legal age, those persons who were of legal age at the time of the commission of the criminal offense but did not reach the age of 21 at the time of the trial.[69] In addition to this objective, there is also a subjective condition - that the court assesses that there are certain subjective circumstances in that case, so that considering the characteristics of the perpetrator's personality and the circumstances under which the criminal offence was committed, it can be expected that appropriate educational measures, measures enhanced supervision by the guardianship authority or by the measure of referral to an educational and correctional home, to achieve the purpose that would be achieved by imposing a sentence. Bearing in mind that majority in Serbian law, as a rule, is attained at the age of 18, this is a significant exception in terms of the privileged position of adults in criminal legislation.

In addition to a strict legal limit, a good solution would be to determine the existence of criminal liability of minors through a flexible age limit (eg the range of 10 to 14 or 12 to 14 years). However, this solution carries the risk of arbitrariness in an area that has extremely strong and repressive consequences, such as criminal law.

10.2. Definition and terminology

Juvenile criminal law is not a special criminal law, but a set of criminal law norms that refer to minors. The individual characteristics of minors have an exceptional influence on the commission of criminal offences. When it comes to the behavior of minors, which can be defined within the framework of criminal law, we are talking about juvenile delinquency and juvenile criminality. Juvenile delinquency implies exclusively the commission of criminal offences, while delinquency includes both the commission of criminal offences and all other types of antisocial behavior. After the adoption of the Criminal Code from 2006, the term criminal liability was eliminated from Serbian substantive criminal law, and the same was done in procedural criminal legislation in 2009. Criminal liability has been replaced by the term age limit of the capacity to bear guilt.[70] This is a consequence of accepting the objective-subjective conception of the general concept of a criminal offence.[71] In modern criminal law, the model of determining the age limit is accepted in an absolute sense - ie. a specific age limit is determined. According to the criminal legislation of the Republic of Serbia, a child who has reached the age of 14 but has not yet reached the age of 18 is called a minor (younger minor - a person who has reached the age of 14 at the time of the commission of the criminal offense and has not reached the age of 16; older minor - a person who at the time when the criminal offense was committed, he turned 16 and did not turn 18). Namely, the provision of Article 2 of the Criminal Code establishes that no criminal sanctions can be imposed on a person who, at the time of the commission of an illegal act, defined as a criminal offense in the law, has not reached the age of

---

[69] Art 41. of Law on Juvenile Offenders.

[70] Art. 355. par. 2.Criminal Proceeding Code.

[71] Milan Škulić, Osnovne novine u krivičnom procesnom pravu Srbije – izmene i dopune Zakonika o krivičnom postupku i odredbe Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, no. 1/2010, Beograd, 2010, pp.4.

14, nor can other measures provided for by that law be applied. When it comes to children who have not reached the age of 14 at the time of the criminal offence, their criminal legal position indicates the objective impossibility of bearing guilt, which is motivated mainly by criminal-political and generally humane reasons of not exposing too young persons to criminal prosecution. In a general sense, such a normative solution is dictated by the international obligations of our country, because in the provisions of Art. 4th st. 1 of the United Nations Standard Minimum Rules for Juvenile Justice provides that in legal systems that recognize the concept of a minimum age for the criminal liability of minors, that limit will not be tied to too early an age, taking into account emotional, mental and intellectual maturity. The Criminal Code of the Republic of Serbia, in Article 112, paragraph 8, states that a person who has not reached the age of 14 is considered a child. In addition, in Article 112, paragraph 9, it is pointed out that a minor is considered a person who has reached the age of 14 but has not reached the age of 18, while in Article 112, paragraph 10, it is stated that a minor is a person who has not reached the age of 18 . Therefore, the concept of a minor from Article 112, paragraph 10 of the Criminal Code practically corresponds to the concept of a child from Article 1 of the Convention on the Rights of the Child. However, the position of a child and the position of a minor who has reached the age of 14 in our criminal law are significantly different, since a child is not criminally responsible, while a person who has reached the age of 14 is criminally responsible even though he is younger than 18. Alignment with the Convention on the Rights of the Child and both directives in terms of accepting the definition of a child as a person who has not reached the age of 18 would also affect the provisions of the Law on Misdemeanors. Namely, in Article 71, under the title Liability of minors for misdemeanors, it is stated that no misdemeanor proceedings can be conducted against a minor who at the time he committed the misdemeanor was under 14 years of age (child). Since a person who has not reached the age of 18 would be considered a child, it is not necessary to put the word child in brackets after the words "...has not reached the age of 14...". Certain changes would also be needed in Article 72, entitled Liability of parents, adoptive parents, guardians or foster parents of a child or minor. Namely, by defining a child as a person who has not reached the age of 18, the concept of a minor and the concept of a child would be equated. In this sense, the title of this article should be changed to read Liability of parents, adoptive parents, guardians or foster children. In accordance with the amended definition of the term child, only paragraph 1 of Article 72 should be left: "When a child has committed a misdemeanor due to the failure to supervise parents, adoptive parents, guardians, or foster parents, and these persons were able to perform such supervision , the parents, adoptive parent, guardian, or foster parent of the child will be punished for the offense as if they had committed it themselves" (which would then apply to all persons under the age of 18), and delete paragraph 2. "the law may prescribe that for an offense which made the minor responsible and the parents, adoptive parent, guardian, or foster parent of the minor between the ages of 14 and 18, if the offense committed was the result of failing to supervise the minor, and they were able to exercise such supervision" and 3. "except for the parents, adoptive parents, guardians or adoptive parents, the law may stipulate that other persons for whom the obligation to supervise the minor who committed the offense will also be held responsible for the minor's misdemeanor". Namely, then all cases where the offense was committed by a person who has not reached the age of 18 (a child) would be covered by paragraph 1 of Article 72.

Acceptance of the definition of the concept of a child from Article 1 of the Convention on the Rights of the Child would imply certain changes to the Law on Police, specifically its Article 70 entitled Application of powers to minors. Namely, paragraph 1 of this article stipulates that:

"Police powers towards minors are applied by all police officers, except for collecting information in the capacity of a citizen (victim, witness) and questioning a minor in the capacity of a suspect, which is applied by a police officer for minors". Bearing in mind that the term "minors" includes persons who have not reached the age of 18, this means that it actually refers to children in the sense of Article 1 of the Convention on the Rights of the Child, and should be called Application of Powers to Children. In doing so, it should be emphasized that since the concept of a child from Article 1 of the Convention on the Rights of the Child and the concept of a minor from paragraph 10 of Article 112 of the Criminal Code would be equal (both concepts include persons who have not reached the age of 18), the concept of a minor practically became redundant.

10.3. Criminal offences involving minors in the Republic of Serbia

The Criminal Code specifically incriminates criminal offences committed against minors, especially criminal offences from the group of criminal offences against life and body, criminal offences against sexual freedom, criminal offences against marriage and family, and criminal offences against humanity and other goods protected by international law, in which often Minority is a constitutive element that form s the essence of a criminal offense or is a qualifying circumstance. The Criminal Code of the Republic of Serbia prescribes a significant number of criminal offenses involving minors: neglect and abuse of a minor (Article 193 of the Criminal Code), sexual intercourse with a child (Article 180, paragraph 1 of the CC), rape (Article 178, paragraph 4, in connection with paragraph 1 of the CC), domestic violence (Article 194 paragraph 2 in connection with paragraph 1 of the CC), abuse of a helpless person (Article 179 paragraph 3 in connection with paragraph 1 of the CC), display, acquisition and possession pornographic material (Article 185, paragraph 3 in connection with paragraph 2 of the Criminal Code), human trafficking (Article 388 of the Criminal Code), [72], intermediation in prostitution (Article 184). the element that forms the essence of a criminal offense: neglect and abuse of a minor (Article 193, paragraph 2 of the CC), adultery with a child (Article 180, paragraph 1 of the CC); and a number of cases in which minors are a qualifying circumstance: rape (Article 178, paragraph 4 in connection with paragraph 1 of the CC), domestic violence (Article 194, paragraph 2 in connection with paragraph 1 of the CC), abuse of the weak face (Article 179, paragraph 3 in connection with paragraph 1 of the CC), displaying, obtaining and possessing pornographic material (Article 185, paragraph 3 in connection with paragraph 2 of the CC), pimping and facilitating sexual intercourse (Article 183 of the CC), displaying, obtaining and possessing pornographic material and exploiting a minor for pornography (Article 185 of the CC), inducing a child to attend sexual activities (Article 185a), using a computer network or communication by other technical means to commit criminal offences against sexual freedom against a minor person (Article 185b), Forced marriage (Article 187a), extramarital union with a minor (Article 190 CC) and neglect and abuse of a minor (Article 193).

Particularly dangerous are human trafficking criminal offences where a minor is the injured party. Thus, Article 388 of the CC stipulates that the criminal offense of human trafficking, when

---

[72] In the period 2018-2021. years, an increase in the share of sexual exploitation can be observed for Art. 388 CC (sexual exploitation in judgments for 2018 has a share of 60%, for 2019 82%, for 2020 100% and for 2021 92%). See, Astra, Položaj i prava žrtava u krivičnom postupku: Analiza sudske prakse za 2021. godinu za krivična dela trgovina ljudima, trgovina maloletnim licima radi usvojenja i posredovanje u vršenju prostitucije, Beograd, 2021, p. 28.

the offense is committed against a minor, will be punished with the penalty prescribed for that offense and when the perpetrator did not use force, threat or any other of the aforementioned methods of execution, with the minimum prescribed the penalty in that case is imprisonment for at least five years (Article 338, paragraph 3). On the contrary, when it comes to the most common criminal offences where child victims of human trafficking can be found as perpetrators, special attention should be paid to the following criminal offences: unauthorized production and distribution of narcotic drugs (Article 246 of the Criminal Code), unauthorized possession of narcotic drugs (Article 246a of the CC), enabling the consumption of narcotic drugs (Article 247 of the CC), theft (Article 203 of the CC), aggravated theft (Article 204 of the CC), robbery (Article 205 of the CC), petty theft, evasion and fraud (Article 210 of the CC). As with criminal offences related to the unauthorized possession and distribution of narcotic drugs, minors often appear as victims of exploitation of property criminal offences, namely theft, serious theft, robbery, robbery and petty theft. [73] Begging from Article 12 of the Law on Public Order and Peace, which stipulates the punishment of those who by begging threaten the tranquility of citizens or disrupt public order and peace, with a fine of 5,000 to 10,000 dinars or a prison sentence of up to 30 days. Exploitation of children in the form of begging has been an entrenched practice for decades. Not infrequently, exploiters exploit entire groups of children at the same time, often causing them injuries that lead to permanent disability, in order to collect large sums of money on a daily basis, using the pity that such an event causes among citizens. Prostitution from Article 16 of the ZJRM is undoubtedly one of the most common offenses behind which human trafficking is hidden, including the victimization of children. Victims, out of fear of reprisals from the trafficker, conceal their identity, claiming that they "work alone" and return to the chain of exploitation after having served/paid their sentence.

10.4. Criminal sanctions and other measures against minors

According to the provisions of the Criminal Code, the court will impose a punishment on the perpetrator of a criminal offense within the limits prescribed by law for that offense, taking into account the purpose of punishment and taking into account all the circumstances that influence the punishment to be lower or higher (mitigating and aggravating circumstances), and especially : the degree of guilt, the motives from which the criminal offence was committed, the severity of the threat or violation of the protected property, the circumstances under which the criminal offence was committed, the previous life of the perpetrator, his personal circumstances, his demeanor after the criminal offence was committed, and especially his relationship with the victim of the criminal offence, as well as other circumstances related to the personality of the perpetrator. [74] When assessing a fine in a certain amount, the court will take into account the property status of the perpetrator.[75] A circumstance that is a feature of a criminal offense cannot be taken into account as an aggravating or mitigating circumstance, unless it exceeds the measure required for the existence of a criminal offense or a specific form of a criminal offense or if there are two or more such circumstances, and only one is sufficient for the existence of a

---

[73] In addition to the above, in recent years the appearance of the so-called children's gangs, i.e. groups whose members are some (and sometimes all) under the age of 14, and are not subject to criminal liability at all. On the streets of Belgrade, a series of attacks on mostly elderly fellow citizens were recorded, which had all the hallmarks of robbery or robbery.

[74] Art. 54. of CC.

[75] Art. 50. of CC.

heavier or lighter form of criminal offence. The court may sentence the offender to a sentence below the limit prescribed by law or a milder type of sentence, when the law provides that the sentence can be reduced; when the law stipulates that the perpetrator can be released from punishment, but the court does not release him from punishment; if he determines that there are particularly mitigating circumstances that indicate that the purpose of punishment can be achieved with a reduced sentence.[76]

10.4.1. The measures applied against minors who commit criminal offences, as well as against minors who are reasonably suspected of having committed criminal offences

1. Educational orders that are not criminal sanctions but warning and guidance measures
2. Criminal sanctions imposed on minors in regular court proceedings who are found to have committed a criminal offense

In practice, it is important to apply the principle of gradualism when choosing a criminal sanction in relation to a minor who has committed a criminal offense - milder measures and sanctions are chosen first, and then stricter measures and sanctions are chosen. Educational orders exclude the application of any repressive measures. On the contrary, in LJO there is a proclamation of the principle of adequacy, ie. that in each specific case it is assessed which criminal sanction is appropriate in relation to a specific minor. This does not imply a sequence in the imposition of criminal sanctions if the minor commits a criminal offense again, but any (even the most severe) sanction can be imposed in relation to a specific minor. 1. Educational orders can be issued individually and collectively and are intended to provide the minor with certain help and support. With educational orders, the minor is not criminally prosecuted and thereby fulfills the principle of conditional opportunity. They can be imposed for criminal offenses for which a fine or a prison sentence of up to 5 years is prescribed. In order to issue an educational order, two conditions are required: 1. that the minor has admitted to the commission of the criminal offense, which is done in a special procedural form of the record of the hearing of the minor; 2. that there is an appropriate relationship between minors towards the criminal offence and the injured party. There is no legal formulation of "appropriate relationship", but in practice it is interpreted as the existence of the minor's awareness of the committed act and the consequences of that act, with remorse. When it comes to the jurisdiction to issue an educational order, it can be done by: the public prosecutor for minors, until the court phase of the pre-criminal proceedings has started, or the judge (panel) for minors, after the public prosecutor initiates the court proceedings. The purpose of educational orders is not to initiate criminal proceedings against minors, that is, to suspend criminal proceedings that have already been initiated. An educational order is used for special prevention - to influence the development and liability of minors. A distinction is made between different types of educational orders. The aim of the restorative education order is to settle with the injured party in order to eliminate the harmful consequences of the committed act: compensation for damages; the minor's apology to the victim; work of minors for the benefit of the injured party; Another way. Educational orders: regular school attendance or regular going to work; pro bono involvement in the work of humanitarian organizations; performance of social, local and environmental affairs. Therapeutic educational orders: undergoing appropriate examination and withdrawal from alcohol or narcotic drug addiction; inclusion in individual or group treatment in a health facility or counseling

[76] Art. 56. of CC.

center. [77] When determining the educational order, the interests of minors and those injured as a result of a criminal offense are taken into account. The interest of minors is reflected in the fact that its determination does not disrupt the minor's education or employment. The selection and implementation of the educational order is carried out in cooperation with parents, adoptive parents, guardians of minors, as well as the guardianship authority. The educational order lasts for a maximum of six months, and it can be canceled or replaced with another order during its duration.

10.4.2. Criminal sanctions against minors

1. Educational measures are basic criminal sanctions that can be imposed on minors
2. Juvenile prison

Juveniles cannot be given a court warning or a suspended sentence.

There are three groups of educational measures: 1. warning and guidance measures - judicial reprimand and special obligations; 2. measures of enhanced supervision 1.1. increased supervision by parents; 1.2. increased supervision in the second family; 1.3. increased supervision by guardianship authorities; 1.4. increased supervision with day care in an appropriate institution for the upbringing and education of minors; 3. institutional measures. 3.1. referral to an educational institution; 3.2. referral to a correctional home; 3.3. referral to a special institution for treatment and training. When it comes to minors and their personality, in practice it is often more difficult to send them to a correctional institution than to sentence them to juvenile prison. Institutional measures are imposed only if the desired effect cannot be achieved by non-institutional measures. It is necessary that the measure be adequate, but also necessary and sufficient in relation to the specific minor perpetrator.

When choosing an educational measure, the court takes into account the following circumstances: 1. personal characteristics of minors (age, maturity and other personal characteristics) 2. severity of socially maladjusted behavior (degree of juvenile behavior disorder) 3. Circumstances related to the criminal offense (objective: gravity of the offense; subjective: motives from which the minor committed the offense) 4. the circumstances of the minor's microsocial environment (the environment and conditions in which the minor lived and grew up) 5. the attitude of the minor towards the criminal offence (behavior after the committed criminal offence, the attitude of the minor towards the consequences of the act - did he prevent or try to prevent the consequences, did he try to compensate for the damage caused) 6. existence/absence of recidivism in criminal law or prejudicial law (whether any criminal or misdemeanor sanction was previously imposed on the minor)

The mentioned circumstances have a guiding character for the court, so it is a matter of the judge's discretion to take into account other circumstances that he considers relevant, in addition to the mentioned circumstances, when choosing an educational measure. A judicial reprimand is a very mild and non-repressive criminal sanction. The court pronounces this measure when it considers that a reprimand is sufficient for the committed act of a minor, with the existence of two conditions: the attitude of the minor towards the committed criminal offence and the readiness of the minor not to commit criminal offences in the future. Special obligations are imposed exclusively by the court, after the criminal proceedings have already been conducted. The court may impose one or more special obligations on the minor, if it deems that appropriate requirements or prohibitions need to influence the minor and his behavior. The court may order

---

[77] Milan Škulić, Maloletničko krivično pravo, Beograd, 2021, pp. 343.

the minor to: 1) apologize to the injured party; 2) to compensate the damage caused by him within his own possibilities; 3) to regularly attend school or not miss work; 4) to train for an occupation that corresponds to his abilities and inclinations; 5) to get involved (free of charge) in the work of humanitarian organizations or in affairs of social, local or environmental content; 6) to engage in certain sports activities; 7) to undergo appropriate testing and rehab from addiction caused by the use of alcoholic beverages or narcotic drugs; 8) to participate in individual or group treatment in the appropriate health institution or counseling center and to act according to the work programs drawn up for him in those institutions; 9) to attend courses for professional training or to prepare and pass exams that test certain knowledge; 10) that he cannot leave his place of residence or stay, without the consent of the court and the special approval of the guardianship authority. When choosing certain obligations, the court will take special care to ensure that they are adapted to the personality of the minor and the circumstances in which he lives, that is, to appreciate his willingness to cooperate in their realization.

Educational measures of increased supervision:

1. Increased supervision by parents, adoptive parents or guardians. This measure will be imposed by the court if the parents, the adoptive parent, or the guardian, have failed to exercise the necessary care and supervision over the minor, and they are able to exercise such care and supervision and this can be reasonably expected of them. [78] This measure can last at least six months and at most two years, with the court subsequently deciding on its termination. When the court pronounces this measure, it gives the parent, adoptive parent, or guardian, the necessary instructions and orders him certain duties that he should undertake for the upbringing of the minor, his treatment and elimination of harmful influences on him. When pronouncing the measure, the court will determine that the guardianship authority checks its execution and provides assistance to the parent, adoptive parent or guardian.

2. Increased supervision in another family If the parent, adoptive parent, or guardian of the minor is unable to supervise him or if it cannot reasonably be expected of them, the minor will be placed in another family that is willing to receive him and which has the ability to exercise increased supervision over him. When pronouncing this measure, the court will determine that the guardianship authority checks its execution and provides assistance to the family where the minor is placed. The measure of enhanced supervision in the second family can last at least six months and at most two years, with the court subsequently deciding on its termination. The implementation of this measure will be suspended when the parents, adoptive parent, or guardian of the minor have the opportunity to exercise increased supervision over him or when, according to the result of the measure, the need for increased supervision ceases.

3. Increased supervision by guardianship authorities. If the parents, adoptive parent, or guardian of the minor are not able to perform enhanced supervision, and there are no conditions for enhanced supervision in another family, the minor will be placed under the supervision of the guardianship authority. This measure can last at least six months and at most two years, with the court subsequently deciding on its termination. During the duration of this measure, the minor remains with his parents or other persons who support him, that is, who take care of him, and

[78] Uroš Novaković, Smernice Ujedinjenih nacija za alternativnu brigu o deci, Zbornik radova ljudska prava između ideala i izazova sadašnjosti, Kosovska Mitrovica, 2016, pp. 93-109.

increased supervision over him is carried out by a designated official of the guardianship authority or another expert determined by the guardianship authority. The guardianship authority takes care of the education of the minor, his employment, separation from the environment that has a harmful effect on him, the necessary treatment and arranging the circumstances in which he lives.

4. Increased supervision with day care in the appropriate institution for the upbringing and education of minors. The court will impose a measure of enhanced supervision with the obligation of day care in an institution for the upbringing and education of minors, if along with one of the appropriate educational measures of enhanced supervision it is also necessary to hire experts in a special institution that deals with the upbringing and education of minors. This measure can last at least six months and at most two years, with the court subsequently deciding on its termination. While this measure lasts, the minor still stays with his parents or other persons who take care of him, and during the day he spends a certain amount of time in an institution for the upbringing and education of minors, but in such a way that it does not interfere with his schooling or going to work regularly. In such an institution, appropriate educational and educational content will influence the future life and behavior of minors in the immediate and wider social environment. The guardianship body takes care of the execution of this measure.

5. Special obligations with measures of increased supervision. In addition to the educational measure of enhanced supervision, the court may impose one or more of the previously mentioned special obligations on the minor. When imposing special obligations, the court will specifically indicate to the minor and his parents, adoptive parents, or guardian, that in case of non-fulfillment of these obligations, the imposed measure of enhanced supervision can be replaced by another educational measure.

Institutional educational measures:

1. Referral to an educational institution. The court will impose the measure of referral to an educational institution when the minor needs to be separated from the previous environment and provide him with help and constant supervision by experts. A minor stays in an educational institution for a minimum of six months and a maximum of two years, with the court reviewing every six months whether there are grounds for suspending the execution of the measure or for replacing it with another educational measure.

2. Referral to a correctional institution. The court will impose the measure of sending the minor to an educational and correctional home, according to which, in addition to separation from the previous environment, enhanced supervision measures and special professional education programs should be applied. When deciding whether to impose this measure, the court will take into account the juvenile's previous life, the degree of behavioral disorder, the severity and nature of the committed criminal offense, and the circumstance of whether any criminal or misdemeanor sanction was previously imposed on the juvenile. The juvenile stays in the correctional facility for a minimum of six months and a maximum of four years, with the court reviewing every six months whether there are grounds for suspending the execution of the

measure or for replacing it with another educational measure. [79] A minor who has spent at least six months in an educational institution or in a correctional home can be conditionally released from the institution or institution if, based on the success achieved in education, it can be reasonably expected that he will not commit criminal offences in the future and that in the middle of which he will live to rule well. The court may decide to impose some measure of enhanced supervision on the minor while the conditional release lasts, with the possibility of applying one or more appropriate special obligations. Conditional release lasts no longer than until the expiration of the legal term of referral to an educational institution or correctional home, if before that the court has not suspended the execution of the educational measure or replaced it with another measure. If during the period of conditional release the minor commits a new criminal offense, or if a certain measure of enhanced supervision does not achieve its purpose, or the minor does not fulfill the special obligations set for him with the measure of enhanced supervision, the court may revoke the conditional release. The time spent on parole is not included in the legal duration of the imposed educational measure.

3. Referral to a special institution for treatment and training

For a minor with impaired psychophysical development or with mental disorders, the court may, instead of the measure of referral to an educational institution or correctional home, pronounce the measure of referral to a special institution for treatment and training. This measure will be imposed instead of the security measure of mandatory psychiatric treatment and custody in a health facility, if the custody and treatment of minors can be ensured in a special facility for treatment and training and thereby achieve the purpose of that security measure.[80] A minor can stay in a special institution for treatment and training for a maximum of three years, with the court considering every six months whether there are grounds for suspending the execution of the measure or for replacing it with another measure. In a special institution for treatment and training, if this measure is imposed instead of a security measure, the minor remains as long as necessary, and when he reaches the age of twenty-one, the execution of the measure continues in the institution where the security measure of mandatory treatment and custody in a health institution is carried out. If, after the decision on the imposition of a special obligation, a measure of enhanced supervision or an institutional measure, circumstances arise that did not exist at the time of the decision or were not known about, and which would significantly affect the choice of educational measure, or if the decision cannot be implemented due to refusal of minors or their parents, adoptive parents, or guardians to act according to the imposed measure or according to the order of the one who executes the measure, or if other circumstances provided for by law occur, and they would have an influence on the decision-making, the court can suspend execution, or replace the imposed measure by another such measure. If something else is not prescribed for individual measures, the execution of special obligations, measures of increased

---

[79] The manager of the correctional facility may grant the following benefits to a minor who behaves well and is committed to work: 1) extended right to receive visits; 2) free outings from home to the city; 3) visits to sports, cultural or other appropriate events outside the correctional facility; 4) visits to family, relatives or other close persons during weekends and holidays; 5) absences from the correctional home for up to 15 days. On the other hand, due to violations of the rules of stay in the correctional home, rules of house rules and work discipline, obligations from the program of action and orders of authorized persons, the following disciplinary measures may be imposed on a minor: 1) warning; 2) withdrawal of the granted benefit; 3) allocation to a separate room.

[8080] Art. 80 of CC.

supervision or institutional measures, may be suspended in view of the achieved success in education, and may be replaced by another such measure that will better achieve the purpose of educational measures. There are deviations from this rule: 1) the execution of the measure of referral to an educational institution cannot be suspended before the expiration of a period of six months, and until the expiration of this period it can be replaced by a measure of increased supervision with day care in an appropriate institution for the upbringing and education of minors, by a measure of referral of minors to a correctional home or a special institution for treatment and training; 2) the execution of the measure of referral to an educational and correctional home may not be suspended before the expiration of the six-month period, and until the expiration of this period it may be replaced by the measure of referral of the minor to an educational institution or to a special institution for treatment and training. The passage of time plays a very important role in this phase. Thus, if more than six months have passed since the finality of the decision which imposed any of the measures of special obligations or measures of enhanced supervision, or if more than one year has passed since the finality of the decision which imposed the institutional measure, and enforcement has not been started, the court will reassess the need to execute the pronounced measure. In doing so, the court may decide to enforce, not enforce, or replace the previously imposed measure with another measure. If a minor has committed several criminal offences in a row, and the court decides to impose an educational measure, it will evaluate all the acts uniformly and impose only one educational measure. The court will proceed in the same way if, after the imposed educational measure, it is determined that the minor committed another criminal offense before or after its imposition. Information on imposed educational measures can only be given to the court, the public prosecutor's office and the guardianship authority.

2. Juvenile prison

This sanction was introduced into the legal system of Serbia by amendments to the Criminal Code from 1959. Juvenile imprisonment can only be imposed on older minors if there are two conditions: the seriousness of the criminal offence (objective legal criterion) and the unjustification of imposing an educational measure (subjective criterion - according to the judge's discretion). Juvenile imprisonment cannot be shorter than six months or longer than five years, and it is imposed for full years and months. For a criminal offense for which a prison sentence of twenty years or a heavier penalty is prescribed, or in the case of a combination of at least two criminal offenses for which a prison sentence of more than ten years is prescribed, juvenile imprisonment may be imposed for up to ten years. The court will sentence an older minor to juvenile prison within the limits prescribed by law, taking into account the purpose of juvenile prison and taking into account all the circumstances that affect the amount of the sentence, especially the degree of maturity of the minor and the time needed for his upbringing and professional training. For a certain criminal offense, the court cannot sentence an older minor to juvenile imprisonment for a period longer than the prescribed prison sentence for that criminal offence, but the court is not bound by the minimum measure of the prescribed sentence. If an older minor commits several criminal offences in a row, and the court finds that a separate sentence of juvenile imprisonment should be imposed for each criminal offence, it will determine a single sentence for all acts based on a free assessment. If the court finds that an older minor should be punished for a criminal offense in the case of an older minor, and an educational measure should be imposed for other criminal offenses, for all the offenses in the case of a case,

it will only impose a juvenile prison sentence. If the court for criminal offenses has determined the punishments, prison and juvenile prison, it will impose prison as a single punishment by applying the rules provided in Article 60, paragraph 4 of the Criminal Code. If the court finds that an educational measure should be imposed for some criminal offences in the case, and a prison sentence should be imposed for others, it will only impose a prison sentence. A person sentenced to juvenile prison can be released on parole by the court if he has served a third of the imposed sentence, but not before six months have passed, if, based on the success of the execution, it can be reasonably expected that he will behave well in his release and will not commit criminal offences. works. In addition to conditional release, the court can determine some of the measures of increased supervision with the possibility of applying one or more appropriate special obligations. The provisions of the Criminal Code shall apply accordingly to the revocation of parole. A juvenile prison sentence cannot be carried out if: 1) ten years have passed since the sentence to juvenile prison for more than five years; 2) five years from the conviction to juvenile prison for more than three years; 3) three years from the conviction to juvenile prison for up to three years. Information about a conviction for a juvenile prison sentence cannot be given to anyone. If, during the duration of the educational measure, the court sentences an older minor to juvenile prison, the educational measure ends when the convicted person begins serving the imposed sentence. If, during the duration of the educational measure, the court imposes on an adult a juvenile prison sentence or a prison sentence of at least one year, the educational measure ends when this person begins serving the sentence, and if a juvenile prison sentence or a prison sentence of a shorter duration is imposed, the court will in its judgment decide whether the execution of the educational measure will be continued after the sentence has been served or whether its execution will be suspended. Educational measures and juvenile imprisonment do not entail legal consequences, which consist in the prohibition of acquiring certain rights.[81] A person subject to an institutional educational measure, as well as a person serving a juvenile prison sentence, cannot, during that time, exercise elective functions in state bodies, bodies of territorial autonomy, local self-government bodies, management bodies, management bodies or other bodies in companies or other organizations which operate with state property, i.e. organizations entrusted by law with the exercise of certain public powers. Records of imposed educational measures and juvenile prison sentences are kept by the court that judged in the first instance. Provisions on rehabilitation from the Criminal Code are accordingly applied to minors sentenced to juvenile prison. Security measures can be imposed on minors if they have been sentenced to an educational measure or a juvenile prison sentence. The safety measure of compulsory treatment of alcoholics and the safety measure of compulsory treatment of drug addicts cannot be imposed with warning and guidance measures. The security measure of compulsory psychiatric treatment and custody in a health institution can be imposed independently. An adult who has reached the age of twenty-one cannot be tried for a criminal offense committed as a minor. An adult who committed a criminal offense as a minor and was under the age of twenty-one at the time of the trial may be sentenced to an appropriate educational measure (special obligations, a measure of increased supervision by the guardianship authority or a measure of referral to a correctional institution). When assessing whether and which of these sanctions to impose, the court will take into account all the circumstances of the case, especially the gravity of the committed act, the time that has passed since its execution, the personality characteristics, the behavior of the perpetrator, as well as the purpose to be achieved by this sanction. To an adult who has reached the age of twenty-one at the time of the trial, the

[81] Art. 95 par. 2 of CC.

court may, instead of juvenile prison, impose a prison sentence or a suspended sentence. The prison sentence imposed in this case has the same legal effect as a juvenile prison sentence in terms of rehabilitation, statute of limitations, parole and legal consequences of the conviction. The court may impose any measure of special obligations, a measure of increased supervision by the guardianship authority, or a measure of referral to an educational and correctional home to an offender who committed a criminal offense as an adult, and at the time of the trial he was not yet twenty-one years old, if, given the characteristics of his personality and the circumstances under which he committed the criminal offence, he can expect that these educational measures will achieve the purpose that would be achieved by imposing a sentence. The court may, under the conditions provided for in this law, impose an appropriate security measure on a minor who has been sentenced to an educational measure.

11. Procedural criminal law

11.1. Procedural position of children as victims and witnesses in criminal proceedings

11.1.1. Children as victims - injured persons in criminal proceedings

In the Republic of Serbia, the criminal protection of minor injured persons (child victims of criminal offences) is regulated by the Criminal Code, the Law on Criminal Procedure and the Law on juvenile perpetrators of criminal offenses and the criminal-legal protection of minors. As we explained in the previous parts the rules of substantive criminal law, i.e. of the Criminal Code, in this part, the focus of the analysis is on the norms of the Criminal Code and Criminal Code within the framework of procedural criminal legislation. What is important to point out at the very beginning is that the two basic authorities that participate in the procedure in which a child appears as an injured party are the judge and the public prosecutor. LJO and LCP contain a number of provisions aimed at protecting the rights and interests of minor injured persons in the proceedings. Special provisions related to the appropriate modification of the general rules of criminal procedure, when a minor victim appears in the criminal proceedings, are contained in the Law on juvenile offenders and criminal protection of minors (Articles 150-157). The monitoring of the position of child victims, i.e. minor injured persons in court proceedings, focuses on aspects separated in relation to relevant international standards for the protection and exercise of rights and assistance to victims, such as: UN Convention on the Rights of the Child, Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children , child prostitution and child pornography, the CE Convention on the Protection of Children from Sexual Exploitation and Sexual Abuse, the Protocol for the Prevention, Suppression and Punishment of Trafficking in Human Beings, Especially Women and Children, which supplements the United Nations Convention against Transnational Organized Criminal offence (Palermo Protocol) and the Convention of the Council of Europe on the fight against human trafficking.

It is important to point out the protection of minors according to the Law on Prevention of Domestic Violence, which began to be applied on June 1, 2017, and data on minor victims has been monitored since September 2018. In 2021, the total number of victims in relation to which emergency measures were extended is 21,770, of which 15,934 are female and 5,836 are male. Of the total number of victims in relation to which emergency measures were extended in 1,298 cases emergency measures were extended to protect minors from domestic violence or

immediate danger of domestic violence, while 20,472 are adults. In 2022, the total number of victims in relation to which emergency measures were extended is 23,887, of which 17,508 are female, which is 73%, and 6,379 are male, which is 27%. Of the total number of victims in relation to which emergency measures were extended in 1,572 cases, emergency measures were extended to protect minors from domestic violence or immediate danger of domestic violence, which is 6.5%, while 22,315 are adults, which is 93 .5%. In the first three months of 2023 (January, February and March), the total number of victims in relation to which emergency measures were extended is 5,674, of which 4,091 are female and 1,583 are male. which emergency measures were extended in 516 cases, emergency measures were extended to protect minors from domestic violence or immediate danger of domestic violence, while 5,158 were adults. [82]

11.2. Principles of protection of minors in criminal proceedings

The following aspects have been singled out as principles of particular importance for considering the position and rights of victims in criminal proceedings, especially with regard to minors: 1) exclusion of the public/privacy, 2) information,/support 3) representation 4) security/secondary victimization/protection 5) hearing 6) the best interest of the child 7) mandatory specialization.

Exclusion of the Public/Privacy

Regarding public participation in court proceedings, the basic provisions are contained in the Constitution of the RS. According to Article 32, paragraph 3 of the Constitution of Serbia, the public can be excluded during the entire procedure conducted before the court or in part of the procedure, only to protect the interests of national security, public order and morality in a democratic society, as well as to protect the interests of minors or privacy participants in the procedure, in accordance with the law. The provisions of the Law on Criminal Procedure stipulate that the court panel may, ex officio or at the suggestion of the parties or defense counsel, exclude the public for the entire main hearing or one part of it, if it is necessary for the sake of public order and morals, the interests of minors or the privacy of the participants in the proceedings. [83] In this case, however, the panel may allow the presence of the professional public, and at the defendant's request, the presence of his spouse or close relatives. The persons present are obliged to keep everything they learned during the search as a secret.[84] Also, the provisions of the CPC on particularly sensitive witnesses foresee the possibility of questioning witnesses without the presence of parties or other participants in the proceedings in the room where the witness is questioned, if he is questioned using technical means for image and sound transmission.[85]

Compulsory specialization

---

[82] Data from the Ministry of Justice of the RS, obtained in June 2023 for the purposes of writing this chapter.
[83] Art. 363. of LCP.
[84] Art. 364. of LCP.
[85] Art. 104. of LCP.

Articles 150 and 151 of the LJO prescribe mandatory specialization in the field of children's rights and criminal protection of minors for all acting authorities, especially judges, public prosecutors, lawyers, and the police. When it comes to mandatory specialization, it is important to note that it applies to all stages of this procedure, which means that official actors who have acquired special knowledge in the field of children's rights and the criminal protection of minors appear in the procedure, which refers to: a judge who conducts investigations in such cases; specialized services of internal affairs bodies participating in the investigation; the president of the panel that tries adult defendants in such cases; the public prosecutor who prosecutes adult defendants for criminal offences committed to the detriment of minors; lawyers who act as attorneys for injured minors and police officers who act in the investigation of criminal offenses committed to the detriment of minors.

Safety/Secondary Victimization/Interrogation

The rule on the minimization of secondary victimization is implemented through the adapted behavior of all actors of the procedure. This is particularly evident in the hearing of a minor, where the laws regulating this matter include mechanisms such as mandatory expert assistance during the hearing (the hearing of a minor is carried out with the help of a psychologist, pedagogue or other professional); limitation of the number of hearings in the same criminal procedure to a maximum of two times, and exceptionally more times if it is necessary to achieve the purpose of the criminal procedure. If a minor is heard more than twice, the judge is obliged to take special care of the protection of the personality and development of the minor; enabling hearings via an audio-video link (in an apartment, a room or an authorized institution).[86] The principle prohibition of confrontation between an injured minor, who belongs to the category of particularly sensitive persons, and the defendant has the same meaning. Article 152 of the Criminal Code, in order to prevent secondary victimization and traumatization of the minor injured in the procedure, stipulates that video and audio tapes used to record the statement are used as evidence, and provides the opportunity to use the statement of the minor once given in the later stages of the procedure, to conduct the hearing with the help of a psychologist, pedagogue or other expert, as well as for the hearing to take place in premises outside the court, namely in the apartment of the minor victim or in another room, i.e. in an authorized institution - an organization professionally trained to examine minors.[87] The provisions of the LJO foresee only the possibility, and not the obligation, of hearing minor injured persons using technical means for image and sound transmission, i.e. hearing without the presence of the parties and other participants in the proceedings. The public prosecutor, investigating judge and judges in the council are obliged to treat the injured party taking into account his age, personality traits, education and the circumstances in which he lives, especially trying to avoid possible harmful consequences of the procedure for his personality and development. Article 153 also prescribes the prohibition of confrontation between a minor who is being heard as a witness and the accused, if the minor is particularly sensitive due to the nature of the criminal offence, its consequences or other circumstances, i.e. if he is in a particularly difficult mental state.

---

[86] Milan Škulić, *Normativna analiza položaja oštećenog krivičnim delom u krivičnopravnom sistemu Republike Srbije,* Misija OEBS-a u Republici Srbiji, Beograd, 2015, pp. 27.

[87] Ivana Miljuš, Audio – video link kao sredstvo zaštite posebno osetljivog svedoka i faktor uravnoteženja položaja okrivljenog, Revija za kriminologiju i krivično pravo, vol. 60, no. 2, pp. 77-105.

Also, the Law of Criminal Procedure also contains a number of provisions aimed at protecting the rights and interests of minors in the proceedings, such as the possibility of imposing security measures and measures prohibiting approaching, meeting or communicating with a certain person, by which the perpetrator of the criminal offense can be prohibited from approaching to the injured party at a certain distance, prohibit access around the place of residence or workplace of the injured party and prohibit further harassment of the injured party if it can be reasonably considered that the further performance of such actions by the perpetrator of the criminal offense would be dangerous for the injured party. [88] Also, the Law on Criminal Procedure contains rules for hearing particularly sensitive witnesses, as well as special protection measures for protected witnesses. The status of particularly sensitive witness can be assigned to a witness who is particularly sensitive due to age, life experience, lifestyle, gender, state of health, nature, method or consequences of the committed criminal offence, or other circumstances of the case. In this way, this law foresees the possibility of determining the status of a particularly sensitive witness to a minor injured person. The decision on determining the status of a particularly sensitive witness is made by the public prosecutor, the president of the panel or a single judge. A particularly sensitive witness can be asked questions only through the procedure body, which is obliged to treat him with special care, trying to avoid possible harmful consequences of the criminal procedure for the personality, physical and mental state of the witness. The examination can be carried out with the help of a psychologist, social worker or other expert, using technical means for image and sound transmission, without the presence of the parties and other participants in the proceedings in the room where the witness is. A particularly sensitive witness can be questioned in his own apartment or other room, that is, in an authorized institution that is professionally qualified for the examination of particularly sensitive persons. The Code also prohibits the confrontation of a particularly sensitive witness with the defendant, unless the defendant himself requests it, and the procedural body allows it, taking into account the degree of sensitivity of the witness and the rights of the defense. [89] The Code also contains special provisions on measures of special protection of a protected witness, which include the examination of a protected witness under conditions and in a manner that ensure that his identity is not revealed to the public, and exceptionally not to the defendant and his defense counsel. The status of a protected witness can be determined by the court if there are circumstances that indicate that the witness, by giving a statement or answering certain questions, would expose himself or a person close to him to a greater danger to life, health, freedom or property. [90] The provisions of the Law on Criminal Procedure prescribe the obligation of the court to protect the victim from insults, threats and any other attack, which together with the provisions on particularly sensitive witnesses can enable a greater degree of safety and protection of victims in criminal proceedings.[91] The safety and protection of the victim during the trial itself, as well as outside the trial, is best ensured when the defendant is in custody, if the legal requirements are met. The absence of the status of a particularly sensitive witness, in practice, in a large number of cases, can hardly be explained, bearing in mind that the victims in question are not only minor injured persons, but also victims in a particularly sensitive position, bearing in mind their personal circumstances as and type of criminal offence.

---

[88] Art, 188.,197. and 198. of LCP.

[89] Art. 103. and 104. of LCP.

[90] Art. 106. of LCP.

[91] Art. 102. of LCP.

However, despite the aforementioned provisions aimed at preventing secondary victimization and traumatization of particularly sensitive witnesses, a major problem is the fact that the Law on Criminal Procedure does not exclude the possibility of cross-examination of particularly sensitive witnesses. Thus, Article 98, paragraph 3 of the Law on Criminal Procedure stipulates that when a witness finishes his testimony, and it is necessary for his testimony to be checked, supplemented or clarified, he will be asked questions that must be clear, definite and understandable, and must not contain deception, nor be based on the assumption that he stated something that he did not state, and may not constitute leading to an answer unless it is a question of cross-examination at the main trial.[92] By interpreting this provision, it can be concluded that cross-examination of a particularly sensitive witness is possible at the main trial. Bearing in mind that a particularly sensitive witness, and especially a victim who has been granted this status, is in most cases proposed by the public prosecutor to testify, this would mean that at the main trial the defense has the opportunity to cross-examine this witness and to ask him suggestive, misleading, unspecified questions and incomprehensible questions. Interrogating a minor victim in this way can easily lead to secondary victimization and traumatization, and it is necessary to amend and specify this legal solution and clearly exclude the possibility of cross-examination of persons who have been granted the status of particularly sensitive witnesses, especially minors. In order to achieve the goal of preventing secondary victimization of the injured minor, the place of his hearing is very important. In relation to the place of hearing of the minor victim-witness, data from practice did not show positive effects and show that despite the legal possibility to hear the minor victim outside the court premises in order to prevent his secondary victimization and traumatization in the proceedings, this possibility is very rarely used. Most often, the minor victim is heard in the courtroom (judges in 88.3%, prosecutors in 80.7% of cases) or possibly in the judge's office (judges in 21.8%, prosecutors in 23.3% of cases). Hearing a minor victim-witness in a room in the court that is adequately technologically equipped and adapted to the age and maturity of the child is almost an exception, so 82.9% of judges do not hear minor victims in this way, and only 4.7% do so always or often % of judges. Very rarely, the hearing is held in a room outside the court specially adapted to the age and maturity of the child, in the child's home or in another room.[93]

Information, support and representation

The Law on Criminal Procedure stipulates the obligation of the procedural authorities to teach the participants in the procedure about their rights, as well as to warn the participants in the procedure who, out of ignorance, could miss an action or not use their rights, of the consequences of such omission. [94] In addition, the public prosecutor and the court have an explicit obligation to inform the injured party of his rights in the procedure. [95] The procedural authority may, if it deems it necessary to protect the interests of a particularly sensitive witness, issue a decision on the appointment of a representative for the witness. [96] The provisions of the

---

[92] Dragan Obradović, Upotreba audio vizuelne veze u ispitivanju dece u krivičnom postupku – iz ugla sudije, Revija za kriminologiju i krivično pravo, vol. 60, no. 2, pp.59.

[93] Milena Banić, Ivana Stevanović, Kako do pravosuđa po meri deteta: Zaštita dece žrtava u krivičnim postupcima i stanje u praksi u Republici Srbiji, Beograd, Unicef, 2015, pp. 23.

[94] Art. 8. of LCP.

[95] Art. 50. of LCP.

[96] Art. 103. par. 2. of LCP.

LJO stipulate that a minor as the injured party must have an attorney from the first hearing of the defendant, and in the event that the minor does not have an attorney, one will be appointed by the president of the court by decision from among lawyers who have acquired special knowledge in the field of children's rights and the criminal protection of minors. [97] Representation costs are borne by the budget of the court. A minor as the injured party must have a representative from the first hearing of the defendant. In the event that a minor does not have an attorney-at-law, he will be appointed by the president of the court by a decision from among lawyers who have acquired special knowledge in the field of children's rights and criminal protection of minors, and the costs of such representation shall be borne by the budget of the court. In relation to exercising the right to information, in practice it is shown that judges and prosecutors see the roles of different actors in the procedure differently in relation to the obligation to inform the minor victim about his rights. Thus, judges believe that most often the judge explains to the minor victim how the procedure looks like and how he should protect his rights (85.7%), followed by the social worker (65.3%) and the attorney-attorney of the victim (61.5%). A percentage of 50.8% of judges believe that the police never or rarely provide information to the minor victim about the procedure and ways of protecting his rights, and 41.6% of judges believe that court experts do not have this role either or that they rarely have it. Prosecutors believe that most often the judge explains to the minor victim what the procedure looks like and how he should protect his rights (84%), followed by the prosecutor (87.5%), the social worker (68.8%) and the attorney-attorney of the victim (62%).). A percentage of 25% of prosecutors believe that the police never or rarely provide information to the minor victim about the procedure, nor about the ways to protect his rights, and 42.6% of judges believe that court experts do not have this role either or that they rarely have it. Different actors in the procedure see differently the importance of other participants in the procedure in relation to the obligation to inform the minor victim, and that there are differences in the understanding of who and in what way should provide information to the minor victim about the procedure and his rights.[98] In relation to legal aid and the obligation to appoint a representative for a minor victim, there is a different understanding in which situations a representative should be appointed for a minor victim. Thus, 49.4% of judges believe that the injured party's attorney acts in all criminal proceedings conducted against adults in which the injured party is a minor, 63.6% of them in proceedings conducted against adults that refer to criminal offences that are prescribed by Article 150 of the ZM and 16.9% of judges in criminal proceedings conducted against adults in which the minor victim was granted the status of a particularly sensitive witness. In connection with the same issue, slightly fewer prosecutors (42.4%) believe that the injured party's attorney acts in all criminal proceedings conducted against adults in which the injured party is a minor, the same number (63.6%) in proceedings conducted against of adults related to criminal offences prescribed by Article 150 of the Criminal Code and almost three times as many (37.9%) prosecutors in criminal proceedings conducted against adults in which the minor victim was granted the status of a particularly sensitive witness. The method of communicating information to a minor victim by the court is not adapted to the language of the child. In practice, the minor injured party receives the largest amount of information about the procedure in relation to the testimony procedure itself and giving testimony before the court from the court expert, which the expert provides to the minor injured party during the expert witness procedure. The reports of the center for social work also do not

---

[97] Art. 154. of LJO.

[98] Milena Banić, Ivana Stevanović, Kako do pravosuđa po meri deteta: Zaštita dece žrtava u krivičnim postupcima i stanje u praksi u Republici Srbiji, Beograd, Unicef, 2015, pp. 23.

show how the child was informed or what information was provided to the child. When making a decision on the hearing of a minor victim in the proceedings, the court accepts the expert's findings and opinion.

The best interest of the child

The provisions of the Law on Criminal Procedure provide that a witness who is particularly sensitive due to age, life experience, way of life, gender, state of health, nature, method or consequences of the committed criminal offence, i.e. other circumstances of the case, the authority of the procedure may ex officio, on the request of the parties or the witness himself to determine the status of a particularly sensitive witness. [99] LJO stipulates that, when conducting proceedings for criminal offences committed against minors, the public prosecutor, investigating judge and judges in the panel must treat the injured party taking into account his age, personality traits, education and the circumstances in which he lives, especially striving to avoid possible harmful consequences of the procedure for his personality and development. [100] Despite the mentioned provisions, neither the LCP nor the LJO explicitly refer to the observance of the principle of the best interest of the child, nor do they clearly define the content of that principle, and in relation to the exercise of the right to participation, they mostly contain provisions related to the way of hearing witnesses-damaged in the proceedings. The content of the principle of the best interest of the child and the elements for establishing this principle are not contained in the legislation of the Republic of Serbia, which certainly represents a problem in the actions of the authorities who are obliged to respect the implementation of this principle in practice and leads to uneven judicial practice. Likewise, the child's right to participation is regulated to the greatest extent and almost exclusively by the Family Law, while in criminal proceedings the child's right to participation is mainly regulated by the provisions that regulate the hearing of injured witnesses, i.e. minor injured persons, which also raises many questions when dealing with professionals in practice and leads to uneven judicial practice. In practice, the principle of the best interest of the child is very rarely invoked by the court and other acting authorities in criminal proceedings. From the records of the processed cases, it cannot be concluded with certainty whether the court took into account the best interest of the child as a legal principle during the proceedings, nor what elements for determining the principle of the best interest of the child was taken into account by the court. Only in one case was it observed that the center for social work stated in its report the wording "the best interest of the child" and that by stating in the letter sent to the court that "reopening the story on the topic of violence to which the children were exposed would represent additional traumatization of the minor children and that the stability that has been achieved would be undermined, which would endanger the best interests of the child".[101]
The content of the principle of the best interests of the child in criminal proceedings is narrowly understood and mainly refers to the protection of the child from victimization in the proceedings

---

[99] Art. 103 of LCP..

[100] Art. 152. of LJO.

[101] In another case, the findings and opinion of the court expert stated: "We believe that it is not in the best interest of the child to attend the main trial and give his testimony in court." This kind of experience could have a negative impact on his further development and would not be in accordance with his developmental needs and could result in regression in the behavior of the minor-victim". Milena Banić, Ivana Stevanović, Kako do pravosuđa po meri deteta: Zaštita dece žrtava u krivičnim postupcima i stanje u praksi u Republici Srbiji, Beograd, Unicef, 2015, pp. 28.

and only in relation to the question of whether or not the child is able to testify and testify before the court, and not to how the hearing will be conducted in order to reduce the possibility of secondary victimization and traumatization of the child in the process. The best interest of the child is a principle that can be manipulated, or get into a situation where important actors understand it quite differently. It is especially dangerous when there is a disagreement in the understanding of the best interests of the child between the center for social work and the acting judge, or the police. Then a situation arises, when harmful consequences occur for the child, instead of his best interests being protected. Court proceedings often take an unreasonably long time, which contributes to jeopardizing the best interests of the child.

In addition to the aforementioned principles, the following are very important elements of the procedure in which minors appear as injured persons: the urgency of the procedure; children's participation; According to data from practice, 82.5% of judges and 83.1% of prosecutors state that they act urgently in all criminal proceedings conducted against adults in which the victim is a minor, and 1/3 of judges and prosecutors act urgently in those criminal proceedings which refer to criminal offences prescribed by Article 150 of the LJO. These results point to the conclusion that there is no unified opinion of judges and prosecutors whether in cases in which minors are injured there is an obligation to act immediately only in criminal proceedings related to criminal offences prescribed by Article 150 of the LJO or in all criminal proceedings. In relation to urgent action in a situation where the injured party has been granted the status of a particularly sensitive witness, twice as many prosecutors as judges recognize the obligation to act urgently in these situations.[102] It is necessary to standardize judicial and prosecutorial practice in relation to urgent proceedings and to raise the level of awareness of judges and prosecutors in relation to respecting the principle of urgency in proceedings conducted against adults in which the injured party is a minor, so that all judges and prosecutors take all necessary actions in a timely manner in order to respect the principle of urgency and protect the rights of minor injured persons. Analyzing the application of the principle of urgency, when it comes to the length of the procedures, the procedures generally lasted between 1.5 and 2.5 years. [103] In relation to the way in which the court determines that the child is capable of forming his own opinion, judges most often determine the child's ability to form his own opinion with the professional help of professionals from the center for social work (39.7% always and 27.4% often), with professional help of a psychologist (39.5% always and 26.3% often) and in a direct conversation with the child (46.5% always and 14.1% often). The role of forensic experts to determine the child's ability to form his own opinion is also significant. Thus, 16.9% of judges always, 25.4% often and 39.4% sometimes require court experts to determine whether the minor injured party is capable of testifying and testifying in court. According to the research results, prosecutors most often determine the child's ability to form their own opinion with the professional help of

[102] Every tenth judge believes that he should act urgently only in proceedings when the defendant has been ordered into custody (12.5%).

[103] The average duration of certain stages of the procedure varies, so the pre-criminal procedure stage generally lasts up to a month, the investigation stage generally lasts from 1 to 5 months, the first-instance stage lasts between 1 and 3 years in cases that are conducted for criminal offenses under the jurisdiction of a higher court, and between 2 months and 2.5 years in criminal cases that fall under the jurisdiction of the primary court, the stage of the second-instance procedure usually lasts between 6 months and a year. The time from the filing of the indictment to the scheduling of the main trial usually lasts between 3 and 6 months, while the time from the filing of the indictment to the scheduling of the main trial is generally shorter.

professionals from the Center for Social Work (34.4% always and 37.7% often) and with the professional help of psychologists (27.6% always and 32.8 % often), while somewhat less often they determine the child's ability to form their own opinion in a direct conversation with the child (26.8% always and 19.6% often) and with the help of court experts (15.8% always and 35.1% often)

11.3. Criminal procedure against minors

11.3.1. Jurisdiction to conduct the procedure

Proceedings against minors in the first instance are conducted before the juvenile judge and the juvenile panel of the district court. The panel for juveniles in the court of first instance is composed of a juvenile judge and two jurors, usually of different genders. The juvenile judge is the president of the panel.[104] The juvenile judge of the first-instance court conducts preparatory proceedings and performs other duties in the proceedings against minors. In the second instance, the panel for minors of the immediately higher court is responsible, which is composed of three judges and is determined by the schedule of work in that court. The second-instance panel for minors decides on appeals against the decisions of the panel for minors of the first-instance court, appeals against the decisions of the public prosecutor for minors and judges for minors. When the panel for juveniles judges at the trial, it is composed of two judges and three lay judges. Juvenile judges and juvenile panel judges must be persons who have acquired special knowledge in the field of children's rights and juvenile delinquency. Jury judges are chosen from the ranks of teachers, educators, as well as other professionals who have experience in working with children and young people.[105] As a rule, the court of the minor's place of residence has local jurisdiction over proceedings against a minor, and if the minor does not have a place of residence or it is unknown - the court of the minor's place of residence. Multiple jurisdiction is provided for: the procedure can be conducted before the court of the minor's place of residence or before the court of the place where the criminal offense was committed, i.e. before the court on whose territory is the institute or institution for the execution of criminal sanctions where the minor is located, if it is obvious that it is easier to conduct the proceedings before that court.

When the public prosecutor for minors determines that the person against whom the criminal complaint or the victim's proposal for initiation of proceedings has been filed was under fourteen years of age at the time of the commission of the criminal offense, he will reject the criminal complaint or the victim's proposal, and the rejection decision will be submitted to the guardianship authority in order to take measures within of his competences. In the event that the court determines during the proceedings that the minor was under fourteen years of age at the time of the commission of the criminal offence, the criminal proceedings will be suspended, and the decision on the suspension of the proceedings will be submitted to the guardianship body for the purpose of taking measures within its jurisdiction. A minor cannot be tried in absentia.[106] When taking actions attended by a minor, and especially during his hearing, the participants in the procedure are obliged to act carefully, taking into account the maturity, other personal characteristics and protection of the minor's privacy, so that the conduct of the criminal

[104] Art. 42. of LJO.

[105] Art. 43. of LJO.

[106] Art. 48. of LJO.

procedure does not adversely affect his development. A minor must have a lawyer at the first hearing, as well as during the entire procedure. If the minor, his legal representative or relatives do not hire a defense attorney, he will be appointed ex officio by the juvenile judge. The defense attorney for minors can only be a lawyer who has acquired special knowledge in the field of children's rights and juvenile delinquency. No one can be exempted from the duty to testify about the circumstances necessary to evaluate the maturity of a minor, to know his personality and the circumstances in which he lives.[107] When a minor participated in the commission of a criminal offense together with an adult, the proceedings against him will be separated and carried out according to the provisions of the Criminal Code. On the contrary, the procedure against a minor can be combined with the procedure against an adult and carried out according to the general provisions of the Law on Criminal Procedure, only if the joining of the procedure is necessary for comprehensive clarification of the matter.[108] The decision on this is made by the juvenile panel of the district court and no appeal is allowed. When there is a well-founded suspicion that a person committed a criminal offense as a minor, and someone as an adult, as a rule, a single procedure will be conducted before the panel that judges minors, if that person has not reached the age of twenty-one at the time of the initiation of the procedure. In proceedings against minors, in addition to the powers expressly provided for in the provisions of the ZM, the guardianship authority has the right to familiarize itself with the course of the proceedings, to make proposals during the proceedings and to indicate facts and evidence that are important for making a correct decision. The public prosecutor for minors will notify the competent guardianship authority of any initiation of proceedings against a minor. If the public prosecutor for juveniles failed to notify the competent guardianship authority about the initiation of proceedings against the juvenile, the juvenile judge will do so.[109] A minor is summoned through a parent or legal representative, unless this is not possible due to the need for urgent action or other circumstances. When a minor is brought in with the presence of the police, this measure is carried out by officials of the internal affairs authorities in civilian clothes, taking care to do so in an inconspicuous manner.[110] Decisions and other written documents are delivered to the minor, with the provision that the written documents will not be delivered to the minor by highlighting them on the notice board of the court. Without the court's permission, the course of criminal proceedings against a minor, nor the decision made in that proceeding, may not be published. Only that part of the procedure, that is, only that part of the decision for which there is an approval, can be published, but in that case the name of the minor and other data that could be used to conclude which minor is in question must not be mentioned. Authorities participating in the procedure against the minor, as well as other authorities and institutions from which notifications, reports or opinions are requested, are obliged to act as soon as possible in order to complete the procedure as soon as possible.[111]

---

[107] Art. 49. of LJO.
[108] Art. 51. of LJO.
[109] Art. 53. of LJO.
[110] Art. 54. of LJO.
[111] Art. 42. of LJO.

11.3.2. Initiation of the procedure.

Criminal proceedings against minors are initiated for all criminal offenses only at the request of the public prosecutor for minors who has acquired special knowledge in the field of children's rights and juvenile delinquency. For criminal offenses that are prosecuted by motion or private lawsuit, proceedings may be initiated if the injured party submitted a motion for initiation of proceedings to the competent public prosecutor for minors within three months from the day the injured party became aware of the criminal offense and the suspect. If the public prosecutor for minors does not submit a request to initiate proceedings against the minor, he will notify the injured party within eight days. The injured party cannot take over the criminal prosecution, but has the right to demand that within eight days of receiving the notification from the public prosecutor for minors, and if he has not been notified, then within three months from the day of the rejection of the criminal complaint, the juvenile panel of the immediately higher court decide on the initiation of the procedure. For criminal offenses for which a prison sentence of up to five years or a fine is prescribed, the public prosecutor for minors may decide not to request the initiation of criminal proceedings even though there is evidence from which a reasonable suspicion arises that the minor has committed a criminal offense, if he considers that it would not be expedient to conduct proceedings against the minor, taking into account the nature of the criminal offense and the circumstances under which it was committed, the minor's earlier life and his personal characteristics. In order to determine these circumstances, the public prosecutor for minors may request notifications from parents, adoptive parents, or guardians of minors, other persons and institutions, and when necessary, may summon these persons and minors for immediate notification. He can request an opinion from the guardianship authority on the expediency of initiating proceedings against a minor, and he can also entrust the collection of such data to a professional (social worker, psychologist, pedagogue, special pedagogue, etc.) if he is available in the public prosecutor's office. If the personal characteristics of minors need to be examined in order to make this decision, the public prosecutor for minors may, in agreement with the guardianship authority, refer the minor to a shelter for children and youth or to an educational institution, but for a maximum of thirty days. When the execution of a sentence or educational measure is in progress, the public prosecutor for minors may decide not to request the initiation of criminal proceedings for another criminal offense committed by a minor, if, considering the gravity of that criminal offense, as well as the sentence or educational measure being executed, no it would be useful to conduct the proceedings and impose a criminal sanction for that criminal offence. When the public prosecutor for minors deems that it is not expedient to initiate proceedings against a minor, he will notify the guardianship authority and the injured party within eight days of receiving the notification, stating the reasons, who may, within eight days, request the council for minors directly of the higher court to decide on the initiation of the procedure. Such a request can be made by the injured party and the guardianship authority within three months from the date of rejection of the criminal complaint, or the injured party's proposal to initiate proceedings, if they were not notified of the non-initiation of proceedings. The public prosecutor for minors will also inform the internal affairs authority about the non-initiation of the procedure, if that authority has filed a criminal complaint.[112] The juvenile court may decide not to initiate proceedings or to initiate proceedings against the juvenile before a juvenile judge. No appeal is allowed against the decision of the panel for minors. When the panel decides to initiate

---

[112] Art. 57. and 58. of LJO.

proceedings against a juvenile before a juvenile judge, the public prosecutor for juveniles must participate in this proceeding. When collecting information from minors, the internal affairs authority does so in the presence of the minor's parents, adoptive parents, or guardians. The juvenile police officer collects information. A juvenile police officer is a person who has acquired special knowledge in the field of children's rights and juvenile delinquency. The public prosecutor for minors can condition the decision not to initiate proceedings on the consent of the minor and his parents, adoptive parents or guardians, as well as on the minor's willingness to accept and fulfill one or more educational orders. When choosing an individual educational order, the public prosecutor for minors will take special care to ensure that it is adapted to the personality of the minor and the circumstances in which he lives, taking into account his willingness to cooperate in their application. If the minor fully fulfills the adopted educational order, on which the report is submitted by the guardianship body, the public prosecutor for minors will issue a decision rejecting the criminal complaint, i.e. the injured party's proposal to initiate proceedings. The public prosecutor for minors can reject the application, i.e. the injured party's proposal to initiate the procedure, even if the minor partially fulfills the educational order taken, if he finds that the initiation of the procedure, considering the nature of the criminal offense and the circumstances under which it was committed, the minor's earlier life, his personal characteristics and the reasons for not fulfilling the assumed educational order in full, would not be expedient. If the minor does not carry out the adopted educational order or carries it out only partially, but to the extent that justifies the initiation of the procedure, the public prosecutor for minors submits a request for the initiation of preparatory procedure to the juvenile judge of the competent court. The public prosecutor for minors informs the injured party, who does not have the right to request the initiation of proceedings, about the rejection of the criminal report, that is, the proposal of the injured party. If the minor has fully compensated for the damage caused by the criminal offence, the injured party has no right to pursue his property claim, and if the damage was partially compensated, the injured party can pursue his property claim in a lawsuit.[113]

There are interesting data from practice when a minor appears as the injured party in the proceedings, and regarding his right to realize a property-legal claim. In relation to the decision on the property-legal claim, the data show that the largest number of judges do not make a decision on the property-legal claim, but refer the minor victim to litigation. More than 2/3 of judges state that they instruct the injured party to pursue a property-legal claim in civil proceedings (27.8% always and 44.4% often). Only 4.4% of judges have the practice of always or almost always deciding on property-law claims in criminal proceedings, and 23.6% of judges sometimes decide on this right of a minor victim in criminal proceedings. As the most common reasons why they do not make a decision on a property-legal claim in criminal proceedings, but instead refer the minor victim to litigation, the judges state that this would prolong the proceedings and emphasize the lack of a sufficient number of collected evidence needed to decide on the claim.

11.3.3. Preparatory procedure

The public prosecutor for minors submits a request for initiation of preparatory proceedings to the juvenile judge of the competent court. If the juvenile judge does not agree with the request, he will request that the juvenile panel of the superior court decide on it. The judge for juveniles

---

[113] Art. 62. of LJO.

can entrust the internal affairs authority to execute an order on the search of the apartment or on the temporary confiscation of items in the manner provided by the Law on Criminal Procedure.[114] In the preparatory procedure against the minor, in addition to the facts related to the criminal offense, the age of the minor will be determined, the facts necessary for the assessment of his maturity, the environment in which and the circumstances under which the minor lives and other circumstances concerning his personality and behavior will be examined. . In order to determine those circumstances, the parents of minors, the adoptive parent, or guardian and other persons who can provide the necessary information will be heard. Juvenile judges can also entrust the collection of this data to a professional (social worker, psychologist, pedagogue, special pedagogue, etc.), if there is one in the court. Regarding these circumstances, the court must obtain the opinion of the guardianship authority, and if an institutional measure was imposed on the minor, the report of the institution or institution on the application of that measure will be obtained. When it is necessary for the minor to be examined by experts in order to determine the minor's health condition, level of maturity and other personality characteristics, doctors, psychologists or pedagogues will be appointed for this examination. The judge for minors himself determines the way of carrying out certain actions. The hearing of minors in the preparatory procedure must be attended by the public prosecutor, the defense attorney for minors and the parent, adoptive parent or guardian of the minor. These persons attend other actions in the preparatory procedure only if necessary. The judge for juveniles can order that the juvenile be removed when performing certain actions.[115] The juvenile judge can deny the presence of parents, adoptive parents, or guardians of the minor if such a decision is in the interest of the minor. Hearing of minors, when necessary, will be done with the help of a psychologist, pedagogue or other professional. The judge for minors can approve the presence of a representative of the guardianship authority during the preparatory proceedings.[116] When the said person attends those actions, he can make suggestions and direct questions to the person being heard. A judge for juveniles can make a decision to place the juvenile temporarily in a shelter, educational or similar institution, to place him under the supervision of the guardianship authority or to place him in another family during the preparatory procedure, if this is necessary in order to separate the juvenile from the environment in which he is lived in or for the purpose of providing assistance, supervision, protection or accommodation of minors. An appeal against the decision can be filed within 24 hours by the minor, parent, adoptive parent, or guardian, defense attorney and public prosecutor for minors. The appeal does not delay the execution of the decision. Exceptionally, the juvenile judge can order that the juvenile be placed in custody, when there are reasons for this. The time spent in detention, like any other deprivation of liberty, is included in the duration of the pronounced educational measure of referral to an educational institution, referral to an educational correctional facility and the sentence of juvenile prison. Based on the decision on detention made by the judge for minors, detention in the preparatory procedure can last for a maximum of one month. The Juvenile Chamber of the same court may, for justified reasons, extend the detention for a maximum of one more month. After the completion of the preparatory procedure, from the submission of the proposal for the imposition of a criminal sanction, detention for an older minor may last up to six months, and for a younger minor, a maximum of four months. From the imposition of the educational measure of referral to

---

[114] Art. 63. of LJO.
[115] Art. 64. of LJO.
[116] Art. 65. of LJO.

an educational and correctional home and from the imposition of the sentence of juvenile prison, the detention of a minor can last for a maximum of six months.

In cases of prolongation of detention, the juvenile court is obliged to examine every month whether there are reasons for detention and to issue a decision on the termination or extension of detention. The minor is in custody separately from adults. Exceptionally, the judge for juveniles can order that the juvenile be in custody together with an adult, which would not have a harmful effect on him, otherwise the isolation of the juvenile would last longer and leave harmful consequences for the development of his personality. Juvenile judges have the same powers with respect to detained minors as, according to the Law on Criminal Procedure, belong to the investigative judge with respect to adult detainees, but must take into account the personality characteristics and needs of each juvenile detainee. After examining all the circumstances related to the commission of the criminal offense, maturity and other circumstances related to the personality and the circumstances in which the minor lives, the juvenile judge submits the files to the competent public prosecutor for minors, who may, within eight days, request to prepare supplement the procedure or submit a reasoned proposal to the council for minors for the imposition of a criminal sanction. If during the preparatory procedure or after its completion, the public prosecutor for minors finds that there are no grounds for conducting the procedure against the minor, he will submit a proposal to the juvenile judge to suspend the procedure. The public prosecutor for minors will also notify the guardianship authority about the proposal to suspend the proceedings, which is obliged, if it does not agree with the proposal of the public prosecutor for minors, to inform the judge for minors about it within eight days from the date of receipt of the notification from the public prosecutor for minors. If the judge for juveniles does not agree with the proposal of the public prosecutor for juveniles, he will request, within three days, that the panel for juveniles of the higher court decide on it. The panel for minors makes a decision after hearing the competent public prosecutor for minors. The public prosecutor for minors may submit a proposal to suspend the proceedings against the minor, provided that the minor accepts to fulfill one or more educational orders. If the judge for juveniles does not agree with the proposal of the public prosecutor for juveniles, the juvenile panel makes a decision within eight days. The Juvenile Council can make a decision to suspend the proceedings against the minor if it finds that the determination of the educational order is not expedient. When the council for minors determines one or more educational orders, supervision over their implementation is carried out by the guardianship authority. When the juvenile judge accepts the proposal of the public prosecutor for juveniles, he will order the juvenile to fulfill one or more educational orders, taking care that they are adapted to the personality of the juvenile and the circumstances in which he lives, taking into account the willingness of the juvenile to cooperate in fulfilling the educational orders. The consent of the injured party is necessary for the execution of the educational order. If the minor fully executes the adopted educational order, on which the guardianship authority submits a report, the juvenile judge makes a decision to suspend the proceedings. If the juvenile does not carry out the adopted educational order or carries out it only partially, but to the extent that justifies the further conduct of the procedure, the judge for juveniles informs the public prosecutor for juveniles, who will submit a reasoned proposal within eight days of receiving that notification.[117] The court informs the injured party about the suspension of the criminal proceedings, who does not have the right to request the initiation of the proceedings. If the minor has fully compensated for the damage caused by the criminal offence, the injured party has no right to pursue his property claim, and if the damage was

[117] Art. 71.of LJO.

partially compensated, the injured party can pursue his property claim in a lawsuit. The judge for juveniles informs the president of the court every month about which juvenile cases have not been concluded and about the reasons why the proceedings are still ongoing in certain cases. The president of the court will take measures to speed up the procedure.[118]

11.3.4. Proceedings in front of the panel for minors

When he receives the proposal of the public prosecutor for minors for the imposition of a criminal sanction, the judge for minors schedules a session of the panel or the main trial. Juvenile prison sentences and institutional measures can only be imposed after the main trial. Other educational measures can be imposed at the session of the council. In the chamber session, it can be decided to hold the main trial. The minor and his parents, the adoptive parent, that is, the guardian, the public prosecutor for minors, the defense attorney and the representative of the guardianship authority are invited to the council session.[119] The sessions must be attended by the public prosecutor for minors, the defense attorney and a representative of the guardianship authority. If the public prosecutor for minors or the defense attorney is unjustifiably absent from the session of the panel, the president of the panel immediately informs the senior public prosecutor, that is, the competent bar association. The judge for juveniles will inform the juvenile of the educational measure that was imposed on him in the session of the council. The parents of minors, the adoptive parent, that is, the guardian and the guardianship authority will be invited to the main hearing. In addition to minors, the public prosecutor for minors, a defense attorney and a representative of the guardianship authority must attend the main trial. If the public prosecutor for minors or the defense attorney is unjustifiably absent from the main trial, the president of the panel immediately informs the senior public prosecutor, that is, the competent bar association. When a juvenile is tried, the public will always be excluded.[120] The panel may allow persons involved in the protection and education of minors or the suppression of juvenile delinquency to attend the main trial. During the main hearing, the panel may order that, except for the public prosecutor for minors, the defense attorney and the representative of the guardianship authority, all or individual persons be removed from the session. During the presentation of certain evidence or the speeches of the parties, the panel may order that the minor be removed from the session. The judge for juveniles is obliged to schedule the main hearing or the session of the panel within eight days from the date of receipt of the proposal of the public prosecutor for juveniles. For any extension of this period, the juvenile judge must have the approval of the court president. The main hearing is postponed or interrupted only exceptionally.[121] The judge for juveniles will inform the president of the court about any postponement or interruption of the main trial and state the reasons for the postponement or interruption. The judge for juveniles is obliged to prepare a written verdict, i.e. a decision, within eight days from the date of publication of the decision ending the procedure. The Juvenile Chamber is not bound by the proposal of the Public Prosecutor for Juveniles when deciding whether to sentence the juvenile to juvenile prison or an educational measure. The panel will suspend the proceedings by decision in cases where the court issues a verdict rejecting the charge or acquitting the accused, as well as when it finds that it is not expedient to sentence the minor to

---

[118] Art. 72.of LJO.
[119] Art. 73. of LJO.
[120] Art. 75. of LJO.
[121] Art. 77. of LJO.

a punishment or an educational measure. The council also makes a decision when it imposes an educational measure on a minor. The wording of this decision states only which measure is imposed, but the minor will not be declared guilty of the criminal offense charged against him. In the explanation of the decision, a description of the act and the circumstances justifying the imposition of an educational measure will be given. The court can obligate the minor to pay the costs of the criminal proceedings and to fulfill the property law requirement only if he has sentenced the minor. If an educational measure is imposed on a minor or the proceedings are suspended, the costs of the proceedings are borne by the budget funds, and the injured party is referred to civil proceedings in order to achieve a property claim. If a minor has income or property, the court can order him to pay the costs of the proceedings and fulfill the property law request when imposing an educational measure against him, i.e. when the council for minors finds that it is not expedient to impose a sentence of juvenile prison or an educational measure on the minor.[122]

11.3.5. Legal Remedies

All persons who have the right to appeal against the judgment may file an appeal against the verdict which sentenced the minor to juvenile prison, against the decision which imposed an educational measure on the minor, and against the decision to suspend the proceedings, within eight days from the date of receipt of the verdict, i.e. the decision.[123] An appeal against a verdict or a decision by which a juvenile prison sentence or an institutional educational measure was imposed remains in execution unless the court, in agreement with the minor's parents and after hearing the minor, decides otherwise. A minor will be invited to the session of the second-instance panel only if the president of the panel or panel finds that his presence would be useful. The second-instance panel can modify the first-instance decision by imposing a heavier sanction on the minor, only if this is proposed in the appeal. If the first-instance decision did not impose a juvenile prison sentence or an institutional measure, the second-instance panel can impose that sentence or measure only if it holds a trial. Juvenile imprisonment for a longer period of time or a more severe institutional measure than the one imposed by the first-instance decision may also be imposed in the session of the second-instance panel. A request for the protection of legality can be raised both in the case when the law was violated by a court decision, and in the case when a punishment or educational measure was improperly imposed on a minor. The provisions on the repetition of criminal proceedings concluded with a final judgment shall accordingly be applied to the repetition of proceedings concluded with a final decision on the imposition of an educational measure. The judge for minors of the court that imposed the educational measure and the public prosecutor for minors are obliged to monitor the results of the implementation of the educational measure by visiting the minors placed in the institution or institution where the educational measure is being implemented, as well as by directly inspecting and reviewing the report on the execution of the imposed educational measure. The competent body of guardianship is obliged to submit a report on the progress of execution of other educational measures to the court and the public prosecutor for minors every six months. The juvenile judge can request this report in a shorter period of time. The management of the institution, that is, the institution where the educational measure is implemented, is obliged to submit a report on the results of the implementation of the measure to the juvenile judge of the court that tried in the

---

[122] Art. 79. of LJO.
[123] Art. 80. of LJO.

first instance and to the public prosecutor for juveniles every six months. The juvenile judge can request this report in a shorter period of time.[124]

11.3.6. Suspension of execution and modification of the decision on educational measures

When the conditions for changing the decision on the imposed educational measure are met, the decision on this is made by the court that issued the decision on the educational measure in the first instance, if it finds it necessary, or on the proposal of the public prosecutor for minors, the minor, his parents, adoptive parents , i.e. the guardian, the manager of the institute, i.e. institution or guardianship body entrusted with the supervision of the minor. Before making a decision, the court will hear the public prosecutor for minors, minors, parents, adoptive parents, or guardians of minors or other persons, and will obtain the necessary reports from the institution or institution where the institutional measure is carried out, or from the guardianship authority or other authorities and institutions. The decision on suspension, modification of the decision on educational measure or conditional release is made by the Juvenile Council. The minor and his parents, the adoptive parent, or the minor's guardian, the public prosecutor for minors, the defense attorney, and the representative of the guardianship body, or the institute or institution where the educational measure is carried out, are invited and must attend the session of the council.[125]

11.3.7. Principles of procedure for minors

1. The principle of procedural protectiveness in relation to minors is reflected in the improvement of the procedural position of minors and is based on social protection and assistance to minors through social care, psychological and pedagogical measures, execution of criminal sanctions.

2. The principle of functional merging of the preparatory procedure and the trial phase represents a departure from the general rule of separating the investigation from the trial.

3. The principle of the terminological privilege of minors represents the avoidance of terms in the general criminal procedure (eg the procedure is not defined as a procedure against the defendants but only against minors).

4. The principle of the urgency of criminal proceedings against minors implies that the procedure is carried out efficiently because the minor may move to another age category over time.

5. The principle of increased procedural discretion means that the principle of publicity is reduced to the smallest possible extent, by excluding the public from the trial and procedural restrictions regarding informing the public.

6. The principle of specialization of the official actors of the procedure towards minors implies that judges for minors (as well as the panels) should be persons who have acquired special knowledge in the field of children's rights and juvenile delinquency.

---

[124] Art. 84. of LJO.
[125] Art. 85. of LJO.

11.3.8. Special protection of minors

Article 56 of the LCP talks about the legal representative of the injured party. If the injured party is a minor or a person who is completely deprived of legal capacity, his legal representative is authorized to make all statements and undertake all actions that the injured party is authorized to do according to this Code. The legal representative can exercise his rights through a proxy. A minor who, given his age and mental development, is not capable of understanding the importance of the right to be exempted from the duty of testifying, cannot be examined as a witness, unless the defendant himself requests it.[126] If there are grounds for suspicion that the suspect for a criminal offense punishable by a prison sentence of four years or a heavier sentence, i.e. for the criminal offense of showing, obtaining and possessing pornographic material and exploiting a minor for pornography (Article 185, paragraph 4 of the Criminal Code), accepting bribes in the performance of economic activities (Article 230, paragraph 2 of the Criminal Code), giving bribes in the performance of economic activities (Article 231 of the Criminal Code), money laundering (Article 245, paragraph 5 of the Criminal Code), trading in influence (Article 366 paragraph 2 of the Criminal Code), accepting a bribe (Article 367, paragraph 4 of the Criminal Code) and giving a bribe (Article 368, paragraph 2 of the Criminal Code) owns accounts or conducts transactions, the procedural authority can order to check accounts or suspicious transactions.[127] According to Article 162 of the LCP, special evidentiary actions can be determined, in addition to other criminal offences, for displaying, obtaining and possessing pornographic material and exploiting a minor for pornography. When a minor who has not reached the age of 16 is summoned as a witness, the summoning is done through his parents or legal representatives, unless this is possible due to the need to act urgently or for other justified reasons. A participant in the procedure who avoids receiving the summons can be fined up to 150,000 RSD (1300 EUR), which does not apply to minors.[128] If it is necessary to protect the interests of national security, public order and morals, the interests of minors, the privacy of participants in the proceedings or other legitimate interests in a democratic society, the authority of the procedure that undertakes the evidentiary action shall order the persons who hear, that is, examine or attend the evidentiary actions or inspect files of the investigation to keep as a secret certain facts or information that they learned on that occasion and will warn them that revealing a secret is a criminal offense, in accordance with the law. From the opening of the session until the end of the main trial, the panel may, ex officio or at the proposal of the party or defense counsel, but always after their statement, exclude the public for the entire main trial or for one part of it, if it is necessary to protect the interests of minors.[129]

11.4. The role of the police in proceedings against a minor

Although Serbia committed itself several years ago to a number of strategic documents, neither the CPC nor the Law on Minors were amended in order to eliminate all shortcomings, certain developments in the area of police treatment of minors, i.e. children, were made through the

---

[126] Art. 96. of LCP.
[127] Art. 143.of LCP.
[128] Art. 193.of LCP.
[129] Art. 363. of LCP.

Rulebook on the manner and conditions of application of police powers towards minors,[130] which, although entirely based on positive legislation, interprets its provisions much more clearly and concretely and enables police officers to more adequately apply police powers and thereby better protect the rights of minors. The Rulebook stipulates that a child is a person who has not reached the age of 14, and a minor is a person who has reached the age of 14 and not reached the age of 18. Police powers towards a minor are applied urgently, with respect for the principles of legality, professionalism, equality and humanity, in a language that the minor understands, with prior notification of the legal reasons for applying the powers and his rights. Of great importance is the provision of Article 3 of the Rulebook, which stipulates the obligation of all police officers to take into account the minor's legal status, best interests, health and dignity, psychological, emotional and other personal characteristics and protect his privacy, as well as to avoid possible harmful consequences for minors. Juvenile police officers act against minors who are reasonably suspected of having committed a criminal offense for which prosecution is undertaken ex officio. Collecting information from a minor as a citizen and questioning a minor as a suspect in the presence of a defense attorney is performed by a juvenile police officer.

11.5. The role of the Center for social work and experts in criminal proceedings

The guardianship authority plays an extremely important and active role in the process of prote cting minors as victims of criminal proceedings. This body can undertake numerous activities with the aim of protecting the minor victim in criminal proceedings, starting with the filing of a criminal complaint and the process of collecting data on the committed criminal offence, especially in the role of experts who provide professional assistance during the examination of the minor victim, and up to the issuance of findings and opinions to the court regarding the psychosocial status of the minor, the consequences of the committed criminal offence, as well as opinions on whether the minor is capable of testifying and testifying in court due to his psychophysical development and current condition. In practice, the guardianship authority is involved in the procedure in such a way that the professionals of the center for social work attend the hearing of the child in the police when making the official note on the notification received from the citizen. The guardianship authority is underrepresented in criminal proceedings against minor victims, although it could have a very significant role, especially in the process of collecting data on the committed criminal offence, as well as in the process of protecting the child from secondary victimization and traumatization in the process. The role of an expert in a criminal proceeding that is conducted due to criminal offences committed to the detriment of minors is very important, especially for the prevention of secondary victimization and traumatization of the child in the process. The courts fully accept the expert's findings and opinion, especially in relation to the opinion of whether the injured minor is capable of testifying and in what manner. In procedures for the protection of children from neglect and abuse, CSW workers always make contact with the child. However, in other procedures: for the exercise of parental rights, for the protection of the rights of the child, with children who are in conflict with the law, it happens that the employees of the center for social work do not have any contact with the child. In the selection of techniques used by the center's professionals in working with

---

[130] Pravilnik o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima,"Službeni glasnik RS", broj 83/2019. Rulebook on the manner and conditions of applying police powers to minors,*Official Gazette of the RS*, No. 83/2019.

children in court proceedings, observation and interview dominate. The questionnaire technique is chosen sometimes and rarely, it can be considered insufficient, considering that there is a collection of instruments that all CSR professionals can use with children and for children, and other techniques are also used (children's drawings, games, personality tests ...), as well as to try to get closer to the child and establish contact with him through relatives whom the child trusts. In procedures for the protection of children from abuse and neglect, contacts take place in the center for social work (47%), and slightly below that in the beneficiary's apartment (30%). When it comes to children in conflict with the law, the most desirable setting is the center for social work, which corresponds to the nature of the problem and the age of the children (above 14 years old). Child participation does not exist when the child is separated from the family, and this is a segment that should be worked on especially in developing the practice of realizing children's participation. Also, there is no participation of the child when a procedure for deprivation of parental rights is initiated against his parents, and this procedure most directly and far-reachingly determines the fate of the child himself. Difficulties in the cooperation between the CSW and the court represent one of the key points that should be worked on in order to improve the position of children in court proceedings. The court often puts the guardianship authority in the role of the judge, when they fully accept the opinion of the CSW. On the other hand, it happens that the court and the prosecutor's office do not sufficiently respect the assessment of professional CSW workers (for example, the assessment of child victims of abuse because they do not consider the psychological methods of data collection: projective techniques, drawings, interview sufficiently valid). Cooperation with judges who have been trained to work with minors is much easier and a cooperative relationship is established without major difficulties. This significantly affects the provision of conditions for children's participation and improvement of mutual cooperation.

12. Conclusion

Children's rights in the Republic of Serbia are at a high level, in accordance with international protection standards. However, despite the satisfactory legal framework, there is room for improvement, not just in practice but also at the legal level.

In constitutional law, the child is guaranteed protection from psychological, physical, economic and any other exploitation or abuse. In the labor legislation, there are norms on the special protection of drones over the age of 15 who have the right and wish to establish an employment relationship. Laws on social and health care provide material support for children, social protection, and respect for the highest possible standard of health care for children. Civil legislation distinguishes between younger minors - children aged 7 to 14 and older minors - children aged 14 to 18. Criminal procedural and substantive legislation in Serbia follows European standards regarding the protection of minors in conflict with the law. Children under the age of 14 cannot be held criminally responsible. Special criminal rules apply to younger minors - minors between 14 and 16 years old and older minors - children between 16 and 18 years old. In the criminal law of Serbia, a child appears as a protected subject in two cases: when he committed a criminal offense against a person (underage perpetrator) and when a person committed a criminal offense against a minor (underage victim). The protection of the juvenile offender is done through legal norms and principles: the principle of procedural protectiveness in relation to minors; the principle of functional merging of the preparatory procedure and the trial phase; the principle of terminological privilege of minors; the principle of urgency of criminal proceedings against minors; the principle of increased procedural discretion; the principle of

prohibition of informing the public; the principle of specialization of official actors of the procedure towards minors. Regarding the protection of minors who are victims of a committed criminal offence: exclusion of the public/privacy; information/support; representation; safety/secondary victimization; hearing; the best interest of the child; mandatory specialization of acting authorities. Special attention and protection is given to child victims in criminal proceedings (prohibition of testifying, prohibition of confrontation with the perpetrator, secondary victimization, hearing via video link). There is a special criminal procedure that is conducted against minors, with different rules compared to adults. Minors who have committed a criminal offense are given milder sanctions, educational measures, educational orders, going to an educational and correctional institution, and only exceptionally juvenile prison. It is necessary to specify the principle of the best interest of the child, especially in criminal law for better cooperation between the court and the prosecutor's office with the center for social work and experts who assess the personality of a minor who is a victim in criminal proceedings. Additionally, in light of the latest tragic events, the question of lowering the age limit for criminal liability of minors from 14 to 12 years is raised.

LITERATURE

1. Bajović V. Neposredna primena mežunarodnih ugovora i opšeprihvaćenih pravila međunarodnog prava u krivičnom postupku, *Zbornik radova Kopaoničke škole prirodnog prava "Slobodan Perović" no. 1/2022, Beograd,* 2022, pp. 409-429.
2. Banić M. Stevanović I., *Kako do pravosuđa po meri deteta: Zaštita dece žrtava u krivičnim postupcima i stanje u praksi u Republici Srbiji*, Beograd, Unicef, 2015,
3. Bejatović, S., (2005a) 'Nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i krivičnoprocesno zakonodavstvo Srbije', *Bezbednost*, 47(5), pp. 721–753.
4. Bejatović, S., (2005b) 'Osnovne karakteristike pozitivnog krivičnoprocesnog zakonodavstva Srbije', *Nauka, bezbednost, policija*, 10(2), pp. 7–27.
5. Bejatović, S., (2015) 'Efikasnost krivičnog postupka kao međunarodni pravni standard I reforma krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije – norma I praksa', *Nauka, bezbednost, policija*, 20(2), pp. 27–53;
6. Brkić, S., (2010) 'Klasifikacija procesnih formi u krivičnom procesnom pravu Srbije', *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 2010/3, pp. 287–288;
7. Brkić, S., (2015) 'Kritički osvrt na uređenje istrage u ZKP Srbije iz 2011. godine', *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 49(2), pp. 559–575;
8. Brkić, S., (2020a) 'Da li je javnotužilačka istraga efikasnija od sudske istrage?',*Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom sadu*, 54(4), pp. 1183–1202;
9. Brkić, S., (2020b) 'Tradicionalna I nova uloga okrivljenog u krivičnom postupku', *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 54(2), pp. 561–572;
10. Brkić, S., Bugarski, T. (2020) *Krivično procesno Europ I.* Novi Sad: Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost.
11. Brkić, S., Bugarski, T. (2021) *Krivično procesno Europ II.* Novi Sad: Pravni fakultet, Centar za izdavačku delatnost.
12. Bugarski, T. (2016) 'Zahtev za zaštitu zakonitosti', *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 50(1), pp. 87–105;.
13. Bugarski, T., (2017a) 'Pretpostavka nevinosti (obim I dejstvo u krivičnom postupku)' in Bejatović, S. (ed.) *Zbornik radova – LVII Redovno godišnje savetovanje udruženja*, Beograd: Intermex, pp. 344–361.
14. Delić, N. (2014) 'Reforma posebnog dela krivičnog zakonodavstva Srbije: progresivna ili regresivna rešenja', *Srpska politička misao*, 2014/2, pp. 195–217;
15. Drakić, D., Milić, I. (2019) *Osnovi krivičnog izvršnog prava.* Novi Sad.
16. Đurđić, V. (2002) 'Načelo zaštite lične slobode u krivičnom postupku', *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 2002(42), pp. 51–74.
17. Đurđić, V. (2014) 'Novi krivični postupak Srbije – novi razlozi za usklađivanje sa evropskim pravnim standardima', *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 2014(68), pp. 443–458.
18. Đurđić, V. (2015) 'Perspektiva novog modela krivičnog postupka Srbije', *Nauka bezbednost, policija*, 20(2), pp. 71–95;
19. Đurđić, V. (2016) 'Analogija kao metod tumačenja krivičnog i krivičnog procesnog prava', *Crimen*, 7(3), pp. 109–137.
20. Kovčević, Lj. *Zasnivanje radnog odnosa*, Beograd, 2021.
21. Kovačević, Lj. Pojam radne prakse i pravni položaj praktikanata-važnija radnopravna pitanja, *Zbornik radova 35. susreta Kopaoničke škole prirodnog prava "Slobodan Perović"*, Beograd, no. II/2022, pp. 585-634.
22. Miljuš, I. Audio – video link kao sredstvo zaštite posebno osetljivog svedoka i faktor uravnoteženja položaja okrivljenog, *Revija za kriminologiju i krivično pravo, Vol. 60, no. 2*, pp. 77-105.
23. Novaković, U. Saglasnost roditelja za usvojenje deteta, *Pravni kapacitet Srbije za evropske integracije,* Beograd, 2020, pp. 160-183.
24. Novaković, U. Zakon i izmenama i dopunama Zakona o matičnim knjigama - primena u praksi, *Pravni kapacitet Srbije za evropske integracije*, Beograd, 2021, pp. 187.
25. Novaković, U. Smernice Ujedinjenih nacija za alternativnu brigu o deci, Zbornik radova Ljudska prava između ideala i izazova sadašnjosti, Kosovska Mitrovica, 2016, pp. 93-109.
26. Novaković, U. Pravo deteta na izražavanje mišljenja, *Zbornik radova Prava deteta i ravnopravnost polova- između normativnog i stvarnog, Istočno Sarajevo*, 2012, pp. 185.

27. Novaković, U. Delimično lišenje roditeljskog prava u sudskoj praksi u Republici Srbiji, *Zbornik radova Kopaoničke škole prirodnog prava br. 1/2022, Beograd*, 2022, pp. 565-589.
28. Novaković, U. Pravo deteta na zasnivanje radnog odnosa i štetnost opasnih poslova po najbolji interes deteta, *Zbornik radova Porodični zakon 12 godina posle,* Beograd, 2018, pp. 217.
29. Obradović, D. Upotreba audio vizuelne veze u ispitivanju dece u krivičnom postupku – iz ugla sudije, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 60, no.2, str.59.
30. Palačković, D. Postupak u sporu za zaštitu prava deteta, *Zbornik radova Novo porodično zakonodavstvo*, Kragujevac, 2006, pp. 531-549.
31. Ristivojević, B. (2009) 'Preuzimanje normi Rimskog Europae I drugih međunarodnih pravnih akata u Krivični zakonik Republike Srbije', *Revija za kriminologiju I krivično urop*, 47(1), pp. 145–168. Savet Evrope.
32. Tomić, Z. *Opšte upravno pravo*, Beograd, 2018.
33. Škulić, M. Krivičnopravna reakcija na dečiju pornografiju/ pornografiju maloletnih lica - plasiranu/nastalu zloupotrebom računarske mreže/komunikacije drugim tehničkim sredstvima, *Revija za kriminologiju i krivično pravo, Vol. 60, no. 2*, str. 9-59.
34. Škulić, M. (2011) 'Osnovi uporednog krivičnog procesnog prava I osnovni Europae reforme krivičnog postupka' in Ignjatović, Đ. (ed.) *Edicija Crimen, Kaznena reakcija u Srbiji*. Beograd: Pravni Fakultet Univerziteta U Beogradu, pp. 54–125.
35. Škulić, M. (2012) 'Kritička analiza novog Zakonika o krivičnom postupku Srbije (I)', *Branič – časopis za pravnu teoriju I praksu Advokatske komore Srbije*, 2012/1-2, pp. 9–39.
36. Škulić, M. (2013) *Osnovne novine u krivičnom procesnom pravu Srbije – novi Zakonik o krivičnom postupku iz 2011. godine*. Beograd: Pravni Fakultet u Beogradu.
37. Škulić, M. (2014) *Krivično procesno pravo*. Beograd: Pravni Fakultet Univerziteta u Beogradu.
38. Škulić, M. (2018) 'Uloga Ustavnog suda u krivičnopravnom sistemu pravnog poretka Republike Srbije', *Bilten Vrhovnog kasacionog suda*, 2018/2, pp. 205–254.
39. Škulić, M. Krivičnopravne i ustavnopravne refleksije koncepta održivosti prava, *Zbornik radova Kopaoničke škole prirodnog prava no. 1/2022, Beograd*, 2022, pp. 371-409.
40. Škulić, M. Maloletničko krivično pravo, Beograd, 2021.
41. Škulić, M., Ilić, G. (2012a) *Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije – Kako je propala reforma – šta da se radi?*. Beograd: ATC.
42. Škulić, M., Ilić, G. (2012b) *Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije – Reforma u stilu 'jedan korak napred – dva koraka nazad*. Beograd.
43. Stevanović, Z. (2015) 'Reforme izvršnog krivičnog zakonodavstva u Srbiji i njihova usaglašenost sa međunarodnim standardima' in Hugson, M., Stevanović, Z. (eds.) *Crime and Society of Serbia: Challenges of the Social Disintegration and Social Regulation and Preservation of the Environment*. Belgrade: Institute of Criminological and Sociological Research, pp. 291–303.
44. Stojanović, Z. (2013) 'Da li je Srbiji potrebna reforma krivičnog zakonodavstva?', *Crimen*, 4(2), pp. 119–143.
45. Stojanović, Z. (2020) *Krivično pravo – Opšti deo*. Beograd: Pravni fakultet, Centar za izdavaštvo I informisanje.
46. Turanjanin, V., Kolaković Bojović, M., Batričević, A. (2018) *Procena nivoa uskladjenosti Krivičnog zakonika Republike Srbije sa relevantnim standardima u okviru pristupnih pregovora sa Evropskom unijom* [Online]. Available at: https://rsjp.gov.rs/wp-content/ uploads/Procena-nivoa-uskla%C4%91enosti-krivi%C4%8Dnog-zakonikarepublike-srbije-sa-relevantnim-standardima-u-okviru-pristupnih-pregovora-sa-%D0%95U.pdf (Accessed: 11 August 2022).
47. Kolaković-Bojović, M. Drobnjak, T. Banić, *M. Izveštaj o postojećem zakonodavnom i normativnom okviru u oblasti pravosuđa po meri deteta u Srbiji i njihova primena u praksi,* CRIS, Beograd, 2021.
48. Centar za prava deteta, Pravosuđe po meri deteta iz ugla dece i mladih, Beograd, 2020.

Legislation

1. Constitution of RS, Official Gazette of RS, No. 98/2006.
2. Court Rules, Official Gazette of RS, No. 110/2009, 70/2011, 19/2012, 89/2013, 96/2015, 104/2015, 113/2015 – amended, 39/2016, 56/2016, 77/2016, 16/2018, 78/2018, 43/2019, and 93/2019).

3. Criminal Code, Official Gazette of RS, No. 85/2005, 88/2005 – amended, 107/2005 – amended, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94 / 2016, and 35/2019.
4. Law on Criminal Procedure, Official Gazette of RS No. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – decision of Constitutional Court, and 62/2021 – decision of Constitutional Court.
5. Law of Enforcement of the Prison Sentence for Criminal Offences of Organised Crime Official Gazette of the Republic of Serbia No. 72/09 and 101/2010.
6. Law of Execution of Criminal Sanctions, Official Gazette of RS, No. 55/2014 and 35/2019.
7. Law on Juvenile Criminal Offenders and Criminal Protection of Juveniles, Official Gazette of RS, No. 85/2005.
8. Law on Liability of Legal Entities for Criminal Offenses, Official Gazette of RS, No. 97/2008.
9. Law on Organisation and Competence of State Authorities in Suppression of Organised Crime, Terrorism and Corruption, Official Gazette of RS, No. 94/2016 and 87/2018
   – other Law.
10. Law on Organization of Courts, Official Gazette of RS, No. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 – other Law, 78/2011 – other Law, 101/2011, 101/2013, 106/2015, 40/2015 – other Law, 13/2016, 108/2016, 113/2017, 65/2018 – decision of Constitutional Court of RS, 87/2018, and 88/2018 – decision of Constitutional Court of RS.
11. Law on Public Prosecutor's Office, Official Gazette of RS, No. 116/2008, 104/2009,
12. 101/2010, 78/2011 – other Law, 101/2011, 38/2012 – decision of Constitutional Court, 121/2012, 101/2013, 111/2014 – of Constitutional Court, 117/2014, 106/2015, and 63/2016 – decision of Constitutional Court.
13. Law on Taking Over the Jurisdiction of Military Courts, Military Prosecutor's Offices and the Military Attorney's Office, Official Gazette of RS, No. 137/2004.
14. Law on the Organisation and Competences of Government Authorities Combating Cyber Crime, Official Gazette of RS, No. 61/2005 and 104/2009.
15. Law on the Organisation and Competences of the Government Authorities in War Crimes Proceedings, Official Gazette of RS, No. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007, 104/2009, 101/2011 – other Law, and 6/2015.
16. Law on the Seats and Territorial Jurisdictions of Courts and Public Prosecutor's Offices, Official Gazette of RS, No. 101/2013.
17. Criminal Code *Official Gazette of RS*, no. 85/05, 88/05 - correct, 72/09, 111/09, 121/09, 104/13, 108/14, 94/16 and 35/19.
18. The Law on Criminal Procedure *Official Gazette of RS*, no. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14 and 35/19.
19. Law on the Police[1] *Official Gazette of RS*, no. 6/16, 24/18 and 87/18.
20. Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Minors *Official Gazette of RS*, no. 85/05.
21. Law on Special Measures for the Prevention of Criminal Offenses against Sexual Freedom against Minors *Official Gazette of RS,* no. 32/13.
22. Law on Public Order and Peace *Official Gazette of the RS,* no. 6/2016 and 24/2018
23. Law on transplantation of human organs *Official Gazette of RS*, no. 57/2018, penal provisions.
24. Law on Human Cells and Tissues *Official Gazette of RS*, no. 57/2018, penal provisions.
25. Law on Prevention of Domestic Violence *Official Gazette of RS*, no. 94/16.
26. Family Law *Official Gazette of the RS*, no. 18/05, 72/711 – other law and 6/15
27. Law on Social Protection *Official Gazette of RS*, no. 22/09.
28. Law on the Prohibition of Discrimination *Official Gazette of RS*, no. 88/17, 27/18 - other laws, 10/19 and 6/20.
29. Law on the Basics of the Education and Training System *Official Gazette of RS*, no. 10/16.
30. Law on Sports *Official Gazette of RS*, no. 10/16.
31. Labor Law *Official Gazette of RS,* no. 24/05, 61/05, 54/09, 32/13, 75/14, 13/17 - CC decision, 113/17 and 95/18 - authentic interpretation.
32. Law on Health Care *Official Gazette of RS,* no. 25/19.
33. The Law on the Rights of Patients *Official Gazette of R*", no. 45/13 and 25/19 - other law.
34. Law on Public Information and Media *Official Gazette of RS*, no. 83/14, 58/15 and 12/16 – authentic interpretation.

35. Law on Enforcement and Security *Official Gazette of RS*, no. 106/2015, 106/2016 - authentic interpretation, 113/2017 - authentic interpretation, 54/2019, 9/2020 - authentic interpretation and 10/2023 - other law.

ПРИЛОГ БР. 4

ОДШТАМПАНИ ЕКРАН
ON-LINE ОБЈАВЉЕНОГ
РАДА У СПМ.

Srpska politička misao
Online First

Akcije

dodaj u Moj izbor [0]
kako citirati ovaj članak
prikaži na oba jezika
podeli ovaj članak
FacebookTwitterWhatsApp
pEmailGmailShare
Direktan link https://scindeks.

Metrika

- citati u SCIndeksu:0
- citati u CrossRef-u:0
- citati u Google Scholaru:[ ]
- posete u poslednjih 30 dana:23
- preuzimanja u poslednjih 30 dana:9

Najbolji interes dece migranata u sistemu azila u Republici Srbiji

Novaković Uroš
Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Srbija

e-adresa: uros.novakovic@ius.bg.ac.rs

Projekat: Ovaj rad je rezultat istraživanja u okviru projekta Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu za 2024. godinu pod naslovom "Problemi stvaranja, tumačenja i primene prava", podtema vladajina prava, demokratija i ljudska prava
Ključne reči: upravni postupak; azil; najbolji interes deteta; dete; migracija

Sažetak

Sva deca, bez obzira na njihov ili pravni status njihovih roditelja, imaju pravo na poštovanje najboljih interesa u svim aktivnostima i na korišćenje svojih prava i privilegija bez diskriminacije. Analizom pravnog okvira i primene zakona u praksi primećuje se da, čak i kada zakon obezbeđuje potpuni korpus prava maloletnika u pogledu azila, u praksi postoje značajne prepreke za njihovo sprovođenje. Najbolji interes dece migranata u Republici Srbiji (RS) regulišu sledeći zakoni: Porodični zakon, Zakon o strancima, Zakon o azilu i privremenoj zaštiti, Zakon o socijalnoj zaštiti. Deca koja su odvojena od roditelja spadaju među najranjivije grupe izložene riziku od zlostavljanja i eksploatacije. Ipak, ovo se odnosi i na decu u pratnji roditelja čija prava kolektivno krše zvanične vlasti ili nisu garantovana odgovarajućim propisima. Konačno, posebno je teška situacija dece bez pratnje koja nisu tražila azil i/ili nisu ilegalno ušla na teritoriju RS. Ova deca mnogo teže ostvaruju svoja osnovna prava, uključujući prava na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, a njihova socijalna inkluzija je praktično nedostižna, jer su nevidljiva za pravni sistem. Neki od problema sa kojima se deca susreću su dugotrajni postupci, nedostatak prevodilaca, pravna nesigurnost u smislu različitog tumačenja trenutnog bezbednosnog statusa pojedinih zemalja i tumačenja treće

sigurne zemlje. Štaviše, određeni broj dece bez pratnje smešten je u ustanove socijalne zaštite, koje nisu nadležne niti specijalizovane za brigu o deci migrantima i nemaju prevodioce, psihologe, medicinsko osoblje i druge stručnjake. Glavni problem u administrativnom postupku i ostvarivanju najboljeg interesa deteta ogleda se u činjenici da policijski službenici registruju decu bez pratnje i razdvojenu decu i sprovode službene radnje u postupku azila bez prisustva privremenog staratelja. Broj dece migranata u& Republici Srbiji stalno raste, a vreme koje provode na njenoj teritoriji se povećava, posebno zbog kontinuirane pandemijske situacije. Stoga je od najveće važnosti da se što pre uspostavi efikasan sistem zaštite ove dece u skladu sa odgovarajućim zakonskim standardima, posebno kada je u pitanju zdravstvo, socijalna zaštita, psihološka podrška, kao i obrazovanje. Pre svega, ovo je odgovornost i dužnost Republike Srbije, ali uključivanje civilnog sektora i nevladinih organizacija ne sme biti zanemareno i izostavljeno u procesu zbog njihove podobnosti i kapaciteta da pruže i doprinesu neizbežnoj pomoći sistemu za izbeglice i azil u celini. Kancelarija za azil mora uzeti u obzir najbolji interes deteta u svakoj fazi postupka azila, posebno prilikom odlučivanja o zahtevu deteta za azil, i mora uzeti u obzir mišljenje organa starateljstva i mišljenje deteta, što je jedan od osnovnih elemenata principa najboljeg interesa deteta. U pogledu izmena važećeg zakona, treba uzeti u obzir dobru praksu Kancelarije za azil u svetlu dopune zakona kako bi se uključilo obavezno prisustvo psihologa, medicinskog osoblja i drugih stručnjaka prilikom prvog susreta sa detetom migrantom i dalje po potrebi. U nekim slučajevima, čak i ponovni prijem u treću sigurnu zemlju može biti moguć objektivnim elementima, ali treba pažljivo razmotriti da li će takva akcija pogoršati zdravstveno stanje deteta i dovesti ga u ugrožen položaj. Takođe, Ministarstvo unutrašnjih poslova će odmah usvojiti podzakonske akte o sadržaju i obliku putne isprave, jer pasivni stav nadležnog ministarstva, koji zanemaruje opravdane potrebe azilanata, nije ništa drugo do očigledno kršenje njihovih osnovnih ljudskih prava. Na kraju, dugotrajnost postupka azila u vezi sa maloletnim tražiocima azila mora se rešiti na odgovarajući način. Međutim, ovo je večni problem i glavna prepreka ka pravosudnim reformama i evropskim integracijama u Republici Srbiji i zahtevalo bi ozbiljne institucionalne napore kako bi se poboljšala trenutna situacija.

Reference

Naknadno pridodat članak: provera, normiranje i linkovanje re'erenci u to

Batrićević, Ana, and Andrej Kubiček. 2019. "The Integration of Migrar t Children in
Rights protection, protection of the right's of the child "30 years after the adopti
Pavlović, 349-377. Novi Sad: Provincial Protector of Citizens - Ombuds man and Ins

Belgrade Centre for Human Rights [BCHR]. 2020a. Right to Asylum in the Republi
http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/eng-lat/wp-content/uploads/2014/01/Right-t

BCHR. 2020b. Right to Asylum in the Republic of Serbia 2020. Last Accessed on O
lat/wp-content/uploads/2014/01/Right-to-Asylum-in-Serbia-2020.pdf

Bogetić, Dragica, i Aleksandar Jugović. 2019. „'Deca u pokretu' kao ranjiva popula

Budimir, Miroslav. 2020. „Zaštita maloletnih migranata bez pratnje u Republici Srb
prakse." Godišnjak Fakulteta političkih nauka 14 (24): 203-222

Centar za prava deteta. 2017. Opšti komentar Komiteta za prava deteta br. 6 - Pos zemlje porekla. Poslednji pristup 5. februara 2025. https://cpd.org.rs/wp-content/u decom-bez-pratnje-i-razdvojenom-decom-van-zemlje-porekla.doc

Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or I-24841

Convention on the Rights of the Child [CRC], 20 November 1989, UNTS 1577, I-275

Convention on the Reduction of Statelessness [CRS], 30 August 1961, UNTS 989, I

Convention Relating to the Status of Refugees [CRSR], 28 July 1951, UNTS 189, I-2

Convention Relating to the Status of Stateless Persons [CSSP], 28 September 195

Ćopić, Sanja, i Slobodan Ćopić. 2019. „Deca migranti i izbeglice bez pratnje u Srbiji Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja 38 (2): 49-72

Đurić, Vladimir. 2011. „Postupak azila u Republici Srbiji." U Aktuelne promene u pr Mijatović, 31-48. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe Univerzitet Priv

Freeman, Michael. 1997. "The Best Interest of the Child? Is the Best Interests of th Journal of Law Policy and the Family 11 (3): 360-388. DOI: 10.1093/lawfam/11.3.360

Kostić, Nataša. 2016. „Deca - migranti bez pratnje." Leskovački zbornik 56: 391-412

Krasić, Bogdan, Nikolina Milić, i Vlada Šahović. 2017. Položaj nepraćene i razdvojen prava

Marković, Violeta. 2019. „Alternativno staranje za decu migrante/tražioce azila be (3): 47-64

Novaković, Uroš. 2016. „Smernice Ujedinjenih nacija za alternativnu brigu o deci." Marija Krvavac, 93-107. Kosovska Mitrovica: Pravni fakultet Univerziteta u Prištini

Odluka Kancelarije za azil [KA], br. 26-652/16 od 17. juna 2016. godine

Odluka Kancelarije za azil [KA], br. 26-2348/17 od 28. januara 2019. godine

Odluka Kancelarije za azil [KA], br. 26-378/19 od 11. februara 2020. godine

Odluka Upravnog suda Republike Srbije [USRS], 21 U. 15736/13 od 9. marta 2015. g

Odluka Upravnog suda Republike Srbije [USRS], U. 9284/20 od 17. decembra 2020

Pavlica, Branko. 2005. „Izbeglice i azilanti iz Jugoslavije u SR Nemačkoj." Strani pr

Porodični zakon [PZ], "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 18/2005, 72/2011 - dr.

Pravilnik o izgledu obrasca o odbijanju ulaska u Republiku Srbiju, o izgledu obrasc podataka o odbijanju ulaska u putnu ispravu stranca, "Službeni glasnik Republike

Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, "Sl 39/2011 - dr. pravilnik, 1/2012 - dr. pravilnik, 51/2019, 12/2020, 83/2022 i 10/2025

Rakić, Jelena, i Milena Bogdanić. 2017. „Maloletnici bez pratnje u azilnom sistemu pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru 5 (9): 137-148

The United Nations Refugee Agency [UNHCR]. n.d. "Refugee Protection and Mixe Reception arrangements. Reference 2 - UNHCR, Reception Standards for Asylum- on October 7, 2023. https://bit.ly/2Qbewq9

Udruženje Atina. 2015. Vodič za procenu najboljeg interesa deteta. Beograd: Udru nasilja nad ženama - Atina. Last Accessed on October 7, 2023. http://socijalnouklju content/uploads/2016/03/Vodic_za_procenu_najboljeg_interesa_deteta.pdf

UN Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Memb
of the Child [CRC], CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22 (2017), Joint general comment No. 3
All Migrant Workers and Members of Their Families and No. 22 (2017) of the Comr
regarding the human rights of children in the context of international migration A
of All Migrant Workers and Members of Their Families and Committee on the Rigl
October 7, 2023. https://www.refworld.org/docid/5a1293a24.html

United Nations General Assembly [UNGA], A/RES/217 (III) A (1948), Universal Decl
Assembly on 10 December 1948

UNHCR. 2005. "General comment No. 6 (2005): Treatment of Unacc mpanied an
01.09.2005. Last Accessed on October 7, 2023. https://www.refworld org/docid/4

UNHCR. 2013. "General comment No. 14 (2013) on the right of the chi d to have hi
(art. 3, para. 1)." 29.05.2013. Last Accessed on October 7, 2023. https://www.refw

UNHCR. 2018. "General Comment No. 4 (2017) on the implementation of article 3
Last Accessed on April 12, 2024. https://www.refworld.org/legal/general/cat/2018/

UNHCR. 2019. "Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee St
1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees." Last A
https://www.refworld.org/policy/legalguidance/unhcr/2019/en/12388

UNICEF Beograd. 2018. Jačanje porodica iz osetljivih grupa: Pogled na mogućnost
2023. https://www.unicef.org/serbia/media/8221/file/Ja%C4%8Danje%2 porodica%2

Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 98/06 i 115/2021

Zakon o azilu, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 109/2007

Zakon o azilu i privremenoj zaštiti [ZAPZ], "Službeni glasnik Republike Srbije", br.

Zakon o državljanstvu Republike Srbije, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 13

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o strancima, "Službeni glasnik Republike S

Zakon o strancima [ZS], "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 24/2018, 31/2019

O članku
jezik rada: engleski
vrsta rada: pregledni članak
DOI: 10.5937/spm97-62135
objavljen u SCIndeksu: 27.11.2025.

Povezani članci
Nema povezanih članak

UDC 321:314.15(497.11)"20"

DOI: 10.5937/spm97-62135

Review article

*Uroš Novaković**

Faculty of Law, University of Belgrade

BEST INTERESTS OF THE MIGRANT CHILDREN IN THE SYSTEM OF ASYLUM IN THE REPUBLIC OF SERBIA**

Abstract

In all the proceedings where the child appears as a party, the principle of the best interests of the child appears as the most general principle through which the child is protected. The following laws regulate the best interests of migrant children in the Republic of Serbia: Family Law, Law on Foreigners, Law on Asylum and Temporary Protection, and Law on Social Protection. One of the problems in practice is that an unaccompanied child, from entering the territory of Serbia until the submission of the asylum application, is assigned different persons as temporary guardians on several occasions. The major problem in the administrative procedure and the realization of the best interests of the child is reflected in the fact that police officers register unaccompanied and separated children and conduct official actions in the asylum procedure without the presence of a temporary guardian. Processing of asylum applications is not a priority, and the speed of decision-making depends on many factors, including the expediency of the acting official of the first instance body. The Asylum Office must take into account the best interests of the child at every stage of the asylum procedure, particularly when deciding on the child's asylum application, and must take into account the opinion of the guardianship authority and the opinion of the child, which is one of the basic elements of the principle of the best interests of the child.

* E-mail: uros.novakovic@ius.bg.ac.rs; ORCID: 0009-0002-9749-7369

** This paper is a result of research within the project of the Faculty of Law of the University of Belgrade for the year 2024 entitled "Problems of creation, interpretation and application of law," sub-topic Rule of Law, democracy and human rights.

Keywords: administrative proceeding, asylum, best interests of the child, child, migration

INTRODUCTION

In modern law, in all the proceedings where a child appears as a party, the principle of the best interests of the child should be given primary consideration. The Convention on the Rights of the Child (CRC) contains a number of substantial rights, where a holistic approach to the wellbeing and the best interest of the child is guaranteed under Article 3, which is the most widely ratified human rights instrument in the modern world (Convention on the Rights of the Child [CRC] 1989, Art. 3). Implementation of such international legal standard is guaranteed by the obligation of each state party to take all available measures to achieve the fulfillment and protection of all rights of the child – in the field of social protection, health, education, thus creating an environment in which children can realize their full potential. Therefore, each state has an obligation to intervene in order to secure the best interests of the child principle (Freeman 1997, 370).

The significance of this principle multiplies when it comes to the right to stay of migrant children or the right to the reunification of migrant children with their families. Seeking family members and a possibility to reunite with their family is certainly of paramount importance for an unaccompanied and separated child.[1] This right is also envisaged as part of the right to respect family life, within the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ECHR) and the right to family reunification. During this procedure, it is very important that the child stays in the least restrictive environment that is most similar to the family. The UN Guidelines for Alternative Care for Children (UNGACC) acknowledge such formal and informal care for children (small dormitory communities, shelters, or institutions) and community accommodation (Novaković 2016, 101).

As stated elsewhere, determining the best interests of the child is part of a formal procedure accompanied by stringent procedural guarantees based on the child's best interest assessment (UN Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families [CMW] and Committee on the Rights of the Child [CRC], CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22, 7). In the Republic of Serbia (RS), such assessment is introduced by the general clause in the Family Law (2015) which imposes an obligation to

[1] Unaccompanied and separated children fall into the category of children on the move (see: Bogetić i Jugović 2019, 1293–1318).

courts and other administrative bodies to always be guided with the best interests of the child when deciding on the protection of the child's rights or exercising parental rights (Porodični zakon [PZ] 2015, čl. 266 i 268). To buttress the application of this principle, the Law on Asylum and Temporary Protection (LATP) reiterates its importance by mandating its strict enforcement within the asylum proceedings (Zakon o azilu i privremenoj zaštiti [ZAPZ] 2018, čl. 10). Therefore, the organizational unit of the Ministry of Interior Affairs, the Asylum Office, which is charged with the authority to grant or deny the right to asylum to the applicants, shall always act in accordance with the wellbeing, social development, and origin of the minor as well as the minor's opinion serving as main tools for assessment of the child's interest principle prescribed by the asylum regulation. Nevertheless, this also applies to the Asylum Commission, which stands as the second instance body, authorized to decide on appeals. As the last resort, where the applicant can seek redress for their encroached right to asylum, stands the Administrative Court, where all administrative decisions can be revoked or affirmed (čl. 20–22).

LAW ON FOREIGNERS

According to Article 6 of the Law on Foreigners (LF), a foreigner may enter and stay in the Republic of Serbia with a valid travel document in which a visa or residence permit has been granted, unless otherwise stated by law or an international agreement (Zakon o strancima [ZS] 2018). Article 3 of the said law defines the foreigner as any person situated at the territory of the Republic of Serbia that does not possess the citizenship of the Republic of Serbia (čl. 3). In accordance with Article 17, a foreigner may leave the Republic of Serbia freely, and only exceptionally, this right may be restricted if the foreigner does not have a valid travel or other document used for crossing the state border, if he/she does not have a visa or if there is a justified suspicion that by leaving the RS he/she could avoid criminal or misdemeanor prosecution, serving a prison sentence, execution of a court order, deprivation of liberty or execution of property obligation, by order of a competent state body or court (čl. 17).

The competent authority, which is the Border Police, can refuse the entry of a foreigner into the Republic of Serbia. A positive novelty (Zakon o izmenama i dopunama Zakona o strancima 2019) in relation to the former LF (2018), according to which the refusal of entry was stated only in the travel document of a foreigner, is that the new law makes it obligatory to render a decision on refusal of entry printed on the prescribed form stating the reasons for refusal, which is issued both in Serbian and English. There is a possibility of filing an appeal

ONLINE FIRST

against the said decision within 8 days following the date of the refusal of entry, which does not have the automatic suspension effect on the decision. The appeal is decided by the Ministry of the Interior of the Republic of Serbia (MI) and shall be submitted via Border Police station issuing refusal of entry or via diplomatic or consular mission of the Republic of Serbia abroad in accordance with the provisions of The Rulebook on the Form of the Decision on Refusal of Entry into the Republic of Serbia, the Form of the Decision on the Approval of Entry into the Republic of Serbia and the Manner of Entering Data on the Refusal of Entry into the Travel Document of the Foreigner (Pravilnik o izgledu obrasca o odbijanju ulaska u Republiku Srbiju, o izgledu obrasca o odobrenju ulaska u Republiku Srbiju i načinu unosa podataka o odbijanju ulaska u putnu ispravu stranca 2018). Article 83 of LF is of great importance, as it defines the prohibition of forcible removal of a foreigner to the territory where there is a risk that he/she will be subjected to the death penalty, torture, inhuman or degrading treatment or punishment, or where he/she is threatened with a serious violation of constitutional rights (non-refoulement) (ZS 2018, čl. 83).

Regarding the endorsing of the temporary residence, the foreigners who have established family, cultural or social ties with the RS in a certain period of time, or who can be considered to have achieved a certain degree of integration into Serbian society may be granted temporary residence for humanitarian reasons (ZS 2018, čl. 61). These certain types of temporary residence can only be issued in the period of at least 6 months up to 1 year at the most and can be prolonged if the basis for such endorsement is still valid. The situation is slightly different when it comes to children born to foreign parents on the territory of the Republic of Serbia, where is mandatory for a parent, guardian, or legal representative of a child to submit a request for approval of temporary residence for the child within three months from the birth of the child (čl. 58). Temporary residence shall be permitted in the period until the expiry of the temporary residence of its parents or in a period of 1 year if the parent, guardian, or legal representative is a permanent resident (čl. 58).

Article 65 says that during decision-making on the temporary residence of the foreign child competent authority is guided with the solution that is in the best interest of such child (ZS 2018, čl. 65). Through this provision, the best interest of the child is elegantly introduced in the LF, and it diligently implies an assessment of all underlying elements that come into use and collision when deciding what is the best solution for the specific child at the specific point of time. Other uses of it refer to the procedure of returning the foreign child to his home country, or to the integration of the foreign child who is a victim of family violence, or in granting

temporary residence to him, and such standards shall also be held in consideration during the residence of the child in the shelter. In all these situations, the child's best interest shall be assessed and considered before resorting to any form of decision.

THE LAW ON ASYLUM AND TEMPORARY PROTECTION

The Law on Asylum and Temporary Protection regulates the principles, conditions, and procedure for granting and terminating the right to asylum and temporary protection, and asylum seekers' and asylum holders' status, rights, and obligations, including other matters concerning asylum and temporary protection (ZAPZ 2018, čl. 1).[2] LATP stresses out that upon admission to the asylum center or other facility intended for accommodation of applicants, the individual has the right to reside in the RS, and during that time he/she can move freely on the territory of the RS unless there are reasons for restricting his/her movement as determined by law (čl. 49). Restrictions on the freedom of movement of asylum seekers may be determined in the form of a forbiddance to leave the asylum center or certain place or a certain space. Such a restriction can last for a maximum of three months, and this measure can be extended for another three months (čl. 78). Migrants who are granted the right to asylum have the right to obtain personal documents, including those intended and necessary for travel in and outside of the country. Migrants that are granted the right to asylum have the right to obtain personal documents, including ones intended and necessary for travel in and outside of the country. In concrete, the Asylum Office (AO) will upon an application filed by the asylum holder in RS, issue a travel document with a validity period of five years on the prescribed form (čl. 91). However, the MI has not yet adopted a form on the appearance and content of the travel document for refugees, due to lack of "technical conditions," as it has been explained. This practice leads to restricting the freedom of movement of these persons, which is contrary to the Constitution of the Republic of Serbia (SC), the ECHR, as well as the Convention Relating to the Status of the Refugees (Convention Relating to the Status of Refugees [CRSR] 1951).

A person who was afforded the right to asylum has the right to life and the upbringing of children in accordance with their religious beliefs. Needless to state, such a person is bestowed with the right of family reunification, which empowers the principle of family unity guaranteed in Article 9 of LATP (ZAPZ 2018, čl. 9).

---

[2] On the concept, origin, and procedure for obtaining asylum in the Republic of Serbia see: Đurić 2011, 31–48.

ONLINE FIRST

There are several principles that permeate the LATP and direct the way the law shall be enforced and interpreted. Of great importance for this paper is the minor's best interest principle that reiterates the importance of the child's rights, interests, and wellbeing even within the asylum proceeding. The best interests of the child must be observed in civil, administrative, or criminal proceedings in which the child appears as a participant (UNHCR 2013). This principle comes as a protective umbrella for all the migrant children and especially those who are due to poverty and scarcity of resources, which makes them, on the one hand, socially excluded and, on the other, susceptible to exploitation and abuse. Therefore, persecution, conflict, and mass encroachment on human rights in the country of origin make them just more vulnerable (Udruženje Atina 2015, 19–20).[3]

What is in the best interest of the minor is not left to be interpreted completely by the competent authority, but the law instead gives the elements that ought to be considered when assessing the minor's best interests. Especially, the recognition should be given to the special protection of the victims of human trafficking and family violence since these categories, in addition to the status of minors, are one of the most vulnerable and endangered groups of people and deserve immediate protection and intervention of the competent authorities. It is of utmost importance that children are not exposed to the possibility of being neglected, abused, or misused (UNICEF Beograd 2018, 33). Also, the LATP includes the major procedural principle of allowing each party to effectively participate in the proceeding, i.e., to state its opinion upon its age and maturity.[4] The Family Law singles out the right of the minor to state its opinion in every situation as the separate and independent privilege of each child (PZ 2015). This is, of course, conditioned upon the minor's capacity to form the opinion, and it also imposes the obligation of the others to timely and fully inform the minor to be able to conceive the opinion in the first place. In the judicial and administrative proceeding, the minor is allowed to state his opinion freely and seek the assistance of the court or other administrative body through other people and institutions if he turns the age of 10 (PZ 2015, čl. 65).

ONLINE FIRST

[3] Therefore, the LATP prescribes that enforcement of any provision set forth shall include assessment and application of the best interests of minors. In support of such, Article 3, paragraph 1 of the Convention on the Rights of the Child states that "in all activities concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts, administrative authorities or legislative bodies, the best interests of the child shall be a primary consideration" (CRC 1989, Art. 3).

[4] In the Republic of Serbia, the age of a child is determined solely on the basis of its statement (see: Marković 2019, 47–64; Krasić, Milić, i Šahović 2017; Rakić i Bogdanić 2017, 137–148). In case of doubt as to whether the person being identified is a child, reasonable suspicion should be allowed and the person should be treated as such (see: Centar za prava deteta 2017).

The procedure for determining the best interests is specified in the Rulebook on the organization, norms, and standards of work of the Center for Social Work (Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad 2025). In terms of the assessment of the best interests of children, from the first contact and the initial assessment, the children must be fully involved in the whole process, they must be presented with all the facts that can help them make a decision, and this must be done in a language they understand (The United Nations Refugee Agency [UNHCR], n.d., 7).

THE RIGHT TO CITIZENSHIP AND THE LAW ON CITIZENSHIP

In addition to the right to know the origin, the right of the child to live with his/her parents and to grow up and develop in a family environment is one of the basic rights of the child. This right may be jeopardized if the child is in the territory of another state unaccompanied by the parent due to armed conflict or other natural disasters or circumstances. The absence of documents on the child's origin, as well as on his/her national status (citizenship), prevents the child from enjoying other rights that are conditioned by these rights: the right to education, health care, the right to a personal name, and social protection. Article 15 of the Universal Declaration of Human Rights (United Nations General Assembly [UNGA], A/RES/217 [lll] A, Art. 15) stipulates that everyone has the right to citizenship and the prohibition of arbitrary deprivation of citizenship and denial of the right to change citizenship. The Convention on the Rights of the Child prescribes the right of a child to citizenship and prohibits the occurrence of statelessness in children (CRC 1989, Art. 7). The manner and conditions of acquiring citizenship are regulated by the internal regulations of the state, but the international standard requires that no distinction is made between newborn children. The Convention Relating to the Status of Stateless Persons obliges states to apply to stateless persons the same regime that applies to foreigners in general (Convention Relating to the Status of Stateless Persons [CSSP] 1954, Art. 7), and the Convention on the Reduction of Statelessness provides that a state will grant citizenship to a person born in its territory if it would otherwise remain stateless (Convention on the Reduction of Statelessness [CRS] 1961, Art. 1).

The ECHR does not prescribe the right to citizenship as a special right, but indirectly, through the protection of other rights, protects the right to citizenship. The right to citizenship is not guaranteed in the Serbian Constitution, but Art. 38 stipulates that the acquisition and termination of citizenship of the RS are regulated by law and that a Serbian citizen cannot be

expelled or deprived of citizenship or the right to change it and that a child born on Serbian territory has the right to citizenship if he/she cannot acquire the citizenship of another state (Ustav Republike Srbije 2006, čl. 38).

According to the Law on Citizenship (Zakon o državljanstvu Republike Srbije 2018), a child acquires citizenship by origin if both parents are citizens of the RS at the time of its birth if one of the parents is a citizen of the RS at the time of its birth and the child is born on the territory of the RS if one parent is a citizen of Serbia at the time of its birth and the other is unknown, of unknown citizenship or stateless and the child is born abroad (čl. 7). If the child is born to one of the parents that is a citizen of the RS and the other is a foreign citizen, the child can acquire citizenship if the parent, citizen of the RS registers the child until it turns 18 before the competent diplomatic or consulate missions of the RS (čl. 9) or by its own request by the age of 23 (čl. 10). If the child was born or found in the territory of Serbia, it acquires the citizenship of Serbia if both parents are unknown or of unknown citizenship or stateless, or if the child is stateless, and may, at the request of the parents, lose his citizenship if it is determined that both of his parents are foreign nationals (čl. 13).

CHILD RIGHTS IN THE ASYLUM PROCEDURE

Regarding the decision on the asylum application, in its explanatory part, the circumstances in which the child finds itself need to be explicitly outlined. When the competent authority renders a decision that is unlike the child's opinion, it should clearly state the reasons behind such a discrepancy and why the rendered decision is in the best interest of the child. Even the child's best interest is the general principle introduced by the Family Law, and as such shall be applicable by each authority when the child is the subject matter of the proceeding. In practice, there were no cases of its application and use until the enactment of the LATP. Therefore, the previous valid Law on Asylum (2007), only prescribed in Article 15, that persons with special needs, including thereby minors, shall be taken into special consideration (Zakon o azilu 2007, čl. 15). The former case law was on the trace of recognizing this principle but far from what the new law and current judicial practice achieved. The closest the court reached in terms of the child's best interests principle is the Administrative Court Decision No. U. 15736/13 as of March 9, 2015 which recognized the special approach and due consideration to the categories underlined in Article 15 of LA including the minors, where the Administrative Court has concluded that Asylum Commission (AC) breached the rules of procedure when did not enforce and take into account this provision and as a result rescinded

ONLINE FIRST

its decision (Odluka Upravnog suda Republike Srbije [USRS], 21 U. 15736/13). In the contemporaneous practice of the AO, there is almost always a review of the best child's interest in accordance with the consultation of the Center for Social Work (CSW).

In Article 11 of the LATP, it is stated that the intention of minors to apply for asylum shall be expressed by the parent or guardian and the same shall apply in terms of lodging the request for obtaining the asylum (ZAPZ 2018, čl. 11). However, the law specifies the exemption when it comes to minor who turned the age of 16 and is married, mainly to refrain parents and guardians from interfering in the private and intimate sphere between spouses. Furthermore, the law specifically governs the procedural guarantees of unaccompanied minors and provides some effective legal means for the protection of their rights and interests. Before all, such is the right to be bestowed with the temporary guardian as soon as it is determined that the minor is unaccompanied, and at the latest before the submission of the request for asylum (see: Budimir 2020, 203–222).[5] In practice, this standard is mainly applied by the courts and administrative bodies when deciding on the child's rights; however, for the benefit of the unaccompanied child, even his legal representative must be guided by this principle. Remains the question whether the child can appeal or challenge the decision of the higher instance authorities or file a subsequent asylum application on the basis that the temporary guardian did not act in the best interest of the child. In the author's opinion, such shall be granted by the court or administrative authority due to the change of circumstances. In any case, CSW shall release the temporary guardian before the end of the proceeding when it determines he has ceased to conduct his duty, or he has abused his rights and harshly neglected his duties, or due to the emergence of some other facts that would prevent him from being appointed as a temporary guardian. Additionally, a temporary guardian should also be released when it conducts its duties recklessly or if it would be beneficial for the protégé to be assigned with another guardian (PZ 2015, čl. 133). Also, LATP stipulates those proceedings initiated by the unaccompanied minor concerning the asylum shall have priority in rendering the decision (ZAPZ 2018, čl. 12). In practice, according to the experience of the Belgrade Centre for Human Rights (BCHR) in 2019, children were used to expressing the intention to seek asylum without the presence of a temporary guardian (Belgrade Centre for Human Rights [BCHR] 2020a). It

[5] When it comes to determining the temporary guardian of an unaccompanied child as a problem which has been observed in practice, the assignment of multiple temporary guardians to a child due to the mobility of the child (see: Ćopić i Ćopić 2019, 49–72). Also, it is not uncommon for one person to be appointed guardian of a large number of children. For example, in the reception centre in Obrenovac, one guardian was appointed to altogether 218 unaccompanied children staying there (see: Batrićević i Kubiček 2019, 349–377).

ONLINE FIRST

is stated that in the best-case scenario, the temporary guardian just showed up to sign the registration form that affirms the child has expressed its intention to file for asylum. However, in the following report from 2020, BCHR stresses that in practice there are still ongoing situations that unaccompanied children are registered without the presence of a temporary guardian, but generally speaking the overall situation is getting to better, specifically singling out the example of CSW in Dimitrovgrad, where employees in the capacity of temporary guardians were always present during the registration (BCHR 2020b, 105).

Among the first decisions of the AO based on the enacted LATP that has granted the right of asylum to the minor is the AO Decision No. 26-2348/17 as of January 28, 2019, concerning P., a citizen of Iraq (Odluka KA, br. 26-2348/17). This decision in its rationale explicitly stated that it was guided by the best interest of the minor in accordance with Article 10 of LATP. Furthermore, having in mind that the minor was unaccompanied, it has diligently considered the report on the psychological assessment of the minor as well as the report of the temporary guardian assigned by the CSW. Moreover, the AO was also referring to the Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status (UNHCR 2019, 46), in which it is stated that in the case of an unaccompanied minor, it is necessary to consult an expert in the field of children's psychology, which was certainly performed, and it was a laudable act. It seems that a temporary guardian often is not the person equipped with in-depth knowledge and experience to handle specific types of issues that burden the unaccompanied minor. This is especially the case, like the present one, where the minor *inter alia* confessed that at some points during the ongoing process, they tried to commit suicide. Hereby, the author draws a conclusion that it is necessary to perform every method of examination to determine the minor's mental and physical state and provide an adequate response, which will usually be in the form of a decision on granting asylum and providing shelter.

Furthermore, the AO in the Decision No. 26-652/16 as of June 17, 2016 granted the subsidiary protection to an Afghani national, S., mother of two children Afghani nationals, one of which was two and the other four years old at the time of the submission of the application (Odluka Kancelarije za azil [KA], 26-652/16In essence, the AO found that under Article 4, Section 2 of the LATP, no conditions were fulfilled for granting the right to asylum for all three applicants. Regardless of such decision-making, the AO has taken into account the current security situation in Afghanistan and that, in the event of their return, the applicants would be exposed to risk due to internal armed conflicts and their basic human rights would be breached. Interestingly, the AO never related to the best interests of the children nor assessed the requisite

elements when rendering the decision. For the AO, only the current situation in the country of origin which was graded as highly risky and detrimental to their return mattered.

The issue of the inconsistent practice in asylum matters should be specifically addressed and underlined as a major setback for the exercise of the rights bestowed under the LATP. Concretely, the AO came to a completely opposite conclusion in the AO Decision 26-378/19 as of February 11, 2020, when it drew the conclusion that the situation in Afghanistan is safe for living according to the stance of UNHCR dating from 2002 (Odluka KA, br. 26-378/19). This can be described only as a blatant transgression of fundamental human rights and as such imposes the real encroachment of the *non-refoulement principle.*

The refoulement principle is introduced, in the Article 33 of the Convention Relating to the Status of Refugees where it says that "No Contracting State shall expel or return ('refouler') a refugee in any manner whatsoever to the frontiers of territories where his life or freedom would be threatened on account of his race, religion, nationality, membership of a particular social group or political opinion" (CRSR 1951).[6] Also, according to the Article 3 of the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: "No State Party shall expel, return (refouler) or extradite a person to another State where there are substantial grounds for believing that he would be in danger of being subjected to torture" (Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [CATOCIDTP] 1984). Paragraphs 27 and 28 of the CRC Committee's General Comment No. 6 (UNHCR 2005) further specify these provisions and stress that minors must not return to the countries if there is a possibility they can be recruited to fight in armed conflicts or where they would be irreparably harmed (also specified within: UNHCR 2018, part VIII).

Duration of the asylum procedure

The asylum proceeding, from its beginning when the asylum applicant expresses the intention to seek asylum until the decision becomes effective and enforceable, is equipped with precise and tight deadlines for each legal action as a procedural safeguard for the applicants. At first, the Family Law qualifies the procedure of assigning temporary guardians as urgent, requiring the CSW to render the decision on assigning the guardian immediately, or up to 30 days as of its discovery that the protégé is in need of a guardian (PZ 2015, čl. 332). Secondly,

[6] In order to determine whether a refugee's life and freedom are truly at risk, the competent authorities of the country of asylum should weigh all relevant facts, taking into account, where possible, whether there is a gross and widespread violation of fundamental political rights in that country (see: Pavlica 2005, 85–102).

LATP recognizes the importance of the speedy resolution of the asylum matter and sets out exact deadlines in which the actions and certain parts of the procedure need to be completed, even though it does not attribute the proceeding as urgent (ZAPZ 2018). Anyhow, the principal provisions of the Family Law governing the judicial proceedings with minors shall strictly apply when deciding in asylum procedure on the rights of the minor. These provisions qualify such process as particularly urgent which means that the first hearing needs to be scheduled in a period of 8 days as of the receipt of the application, that second instance body must deliver the decision not later than 15 days as of receipt of the appeal and that whole proceeding shall be conducted in two hearings at the most (PZ 2015, čl. 204 i 268). Finally, LATP prescribes that those proceedings with unaccompanied children shall have priority over all others (ZAPZ 2018, čl. 12, para. 8).[7]

Administrative Court in its Decision U 9284/20 as of December 17, 2020, concluded that officials have breached the applicant's right to aid since they conducted the proceeding without the translation and used the English language that the Afghan national did not comprehend, and eventually delivered the decision only in the Serbian language (Odluka USRS, U. 9284/20).[8]

In practice, significant discrepancies were noticed regarding strict deadlines and the urgency principle guaranteed by the law. BCHR states that in case No. 26-379/19, as of May 29, 2019, the minor waited for 6 months to be scheduled with a hearing, and more than a year from the application until receiving the first instance decision (BCHR 2020a, 111). In the same report, it is stated that all procedures initiated by the BCHR were unreasonably long and only one applicant received the notification that the procedure was going to be delayed (BCHR 2020a, 111).

ONLINE FIRST

[7] Considering LATP, migrants who express the intention to seek asylum shall be immediately transferred to the place designated for accommodation, and within 15 days of their registration, must file an asylum application (ZAPZ 2018). If the officials at the AO hinder the applicant to do so, he can submit the application on his own by filling out the form and submitting it to the AO in the following 8 days as of the expiry of the previous deadline (čl. 36). Even though the legislator provided another deadline if the first is exceeded, it is still uncertain how the migrant will be able to obtain, read, understand, and file the form on his own without the necessary help from the official (čl. 35–36). This is only well regulated if the minor is unaccompanied, and due to the fact that he would be assigned a temporary guardian who shall provide the required legal assistance. In practice, a common issue is that applicants were not served by a translator, which significantly aggravated their chances.

[8] Further, LATP states that the hearing shall be conducted in the shortest possible period and explicitly prescribes that the decision has to be rendered within a period of 3 months as of the submission of the application or subsequent application (ZAPZ 2018). The deadline can be prolonged for another 6 months if the application is based on a complex legal and factual background, or if a vast number of migrants are seeking asylum. Each delay in delivering the decision has to be notified, and the applicant should be aware of such circumstances (čl. 37 and 39).

These are a few examples where the deadlines were not respected, and where the migrant child stayed in the status quo, for which time the fear of return to the unsafe and dangerous country is multiplied by each day of uncertainty waiting for the decision to arrive. A conclusion is that hearings are often scheduled in up to three months and even longer in exceptional cases, which is certainly a long period due to the LATP provision that prescribes scheduling *in the shortest period.* The more concerning part is that the decisions are rendered by the first instance body after a year, and in administrative proceedings, this can last up to 3, 4, or more years, which causes the justice to be slow and inefficient.

CONCLUSION

All children, regardless of their legal status or the legal status of their parents, are entitled to the respect of the best interests of the child in all activities and to the use of their rights and privileges without discrimination. By analyzing the legal framework and the implementation of laws in practice, it is noted that even when the law secures a full corpus of minors' rights in terms of asylum, there are significant obstacles in practice to enforce such rights. Firstly, the children who are separated from their parents are among the most vulnerable groups exposed to the risk of abuse and exploitation.[9] Nevertheless, this also applies to children accompanied by their parents whose rights are collectively in breach by the official authorities or not guaranteed by the respective regulations. Finally, the situation of unaccompanied children who have not sought asylum and/or entered the territory of the RS illegally is especially difficult. These children have a much harder time exercising their basic rights, including their rights to education, health care, and social inclusion, which is practically unattainable since they are invisible to the legal system. Some of the problems the children encounter are lengthy proceedings, a lack of translators, legal uncertainty in terms of different interpretations of the current safety status of specific countries, and interpretations of third safe countries. Moreover, a certain number of unaccompanied children are placed in social protection institutions, which are neither competent nor specialized for the care of migrant children and lack translators, psychologists, medical staff, and other experts.

In terms of the amendments to the current law, the good practice of AS should be taken into consideration in light of supplementing the law to include the mandatory presence of the psychologist, medical staff, and other experts during the first encounter with the child migrant and further in case of needIn some cases, even readmission to the third safe country may be

[9] What dangers unaccompanied children can be exposed to (see: Kostić 2016, 391–412).

ONLINE FIRST

possible by the objective elements; however, it should be carefully considered whether such action will deteriorate the child's medical conditions and put him in an endangered position. Also, the bylaws on content and form of the travel document shall be immediately adopted by the MI since the passive stance of the competent ministry that neglects the rightful need of the asylum holders is nothing but the blatant encroachment of their basic human rights.

Finally, the long duration of the asylum proceedings concerning the minor asylum seekers shall be addressed accordingly. However, this is an everlasting issue and the main setback toward the judicial reforms and European integrations in the Republic of Serbia, and would require serious institutional endeavors to improve the current situation.

REFERENCES

Batrićević, Ana, and Andrej Kubiček. 2019. "The Integration of Migrant Children in Serbia: Legal and Social Aspects." In: *Yearbook: Human Rights protection, protection of the right's of the child "30 years after the adoption of The Convention on the Rights of the Child,"* ed. Zoran Pavlović, 349–377. Novi Sad: Provincial Protector of Citizens – Ombudsman and Institute of Criminological and Sociological Research.

Belgrade Centre for Human Rights [BCHR]. 2020a. *Right to Asylum in the Republic of Serbia 2019*. Last Accessed on October 7, 2023. http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/eng-lat/wp-content/uploads/2014/01/Right-to-Asylum-in-Serbia-2019.pdf

BCHR. 2020b. *Right to Asylum in the Republic of Serbia 2020*. Last Accessed on October 7, 2023. https://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/eng-lat/wp-content/uploads/2014/01/Right-to-Asylum-in-Serbia-2020.pdf

Bogetić, Dragica, i Aleksandar Jugović. 2019. „'Deca u pokretu' kao ranjiva populacija." *Sociološki pregled* 53 (3): 1293–1318.

Budimir, Miroslav. 2020. „Zaštita maloletnih migranata bez pratnje u Republici Srbiji – predlozi za njeno unapređenje zasnovani na uvidima iz prakse." *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* 14 (24): 203–222.

Centar za prava deteta. 2017. *Opšti komentar Komiteta za prava deteta br. 6 - Postupanje sa decom bez pratnje i razdvojenom decom van zemlje porekla.* Poslednji pristup 5.

ONLINE FIRST

februara 2025. https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/288_Opsti-komentar-6-Postupanje-sa-decom-bez-pratnje-i-razdvojenom-decom-van-zemlje-porekla.doc

Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [CATOCIDTP], 10 December 1984, UNTS 1465, I-24841.

Convention on the Rights of the Child [CRC], 20 November 1989, UNTS 1577, I-27531.

Convention on the Reduction of Statelessness [CRS], 30 August 1961, UNTS 989, I-14458.

Convention Relating to the Status of Refugees [CRSR], 28 July 1951, UNTS 189, I-2545.

Convention Relating to the Status of Stateless Persons [CSSP], 28 September 1954, UNTS 360, I-5158.

Ćopić, Sanja, i Slobodan Ćopić. 2019. „Deca migranti i izbeglice bez pratnje u Srbiji: standardi postupanja i nivo poštovanja njihovih prava." *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja* 38 (2): 49–72.

Đurić, Vladimir. 2011. „Postupak azila u Republici Srbiji." U *Aktuelne promene u pravnom sistemu država u regionu,* ur. Marijana Dukić Mijatović, 31–48. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe Univerzitet Privredna akademija.

Freeman, Michael. 1997. "The Best Interest of the Child? Is the Best Interests of the Child in the Best Interest of Children." *International Journal of Law Policy and the Family* 11 (3): 360–388. DOI: 10.1093/lawfam/11.3.360

Kostić, Nataša. 2016. „Deca – migranti bez pratnje." *Leskovački zbornik* 56: 391–412.

Krasić, Bogdan, Nikolina Milić, i Vlada Šahović. 2017. *Položaj nepraćene i razdvojene dece u Srbiji*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.

Marković, Violeta. 2019. „Alternativno staranje za decu migrante/tražioce azila bez pratnje roditelja ili staratelja u Srbiji." *Socijalna politika* 54 (3): 47–64.

Novaković, Uroš. 2016. „Smernice Ujedinjenih nacija za alternativnu brigu o deci." U *Ljudska prava između ideala i izazova sadašnjosti*, ur. Marija Krvavac, 93–107. Kosovska Mitrovica: Pravni fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici.

Odluka Kancelarije za azil [KA], br. 26-652/16 od 17. juna 2016. godine.

Odluka Kancelarije za azil [KA], br. 26-2348/17 od 28. januara 2019. godine.

ONLINE FIRST

Odluka Kancelarije za azil [KA], br. 26-378/19 od 11. februara 2020. godine.

Odluka Upravnog suda Republike Srbije [USRS], 21 U. 15736/13 od 9. marta 2015. godine.

Odluka Upravnog suda Republike Srbije [USRS], U. 9284/20 od 17. decembra 2020. godine.

Pavlica, Branko. 2005. „Izbeglice i azilanti iz Jugoslavije u SR Nemačkoj." *Strani pravni život* 3: 85–102.

Porodični zakon [PZ], „Službeni glasnik Republike Srbije", br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015.

Pravilnik o izgledu obrasca o odbijanju ulaska u Republiku Srbiju, o izgledu obrasca o odobrenju ulaska u Republiku Srbiju i načinu unosa podataka o odbijanju ulaska u putnu ispravu stranca, „Službeni glasnik Republike Srbije", br. 50 od 29.06.2018.

Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, „Službeni glasnik Republike Srbije", br. 59/2008, 37/2010, 39/2011 – dr. pravilnik, 1/2012 – dr. pravilnik, 51/2019, 12/2020, 83/2022 i 10/2025.

Rakić, Jelena, i Milena Bogdanić. 2017. „Maloletnici bez pratnje u azilnom sistemu Republike Srbije." *Pravne teme – časopis Departmana za pravne nauke Univerziteta u Novom Pazaru* 5 (9): 137–148.

The United Nations Refugee Agency [UNHCR]. n.d. "Refugee Protection and Mixed-Migration: The 10-Point Plan in Action: Chapter 4 Reception arrangements. Reference 2 - UNHCR, Reception Standards for Asylum-seekers in the European Union, 1 July 2000." Last Accessed on October 7, 2023. https://bit.ly/2Qbewq9

Udruženje Atina. 2015. *Vodič za procenu najboljeg interesa deteta*. Beograd: Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima i svih oblika nasilja nad ženama – Atina. Last Accessed on October 7, 2023. http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/03/Vodic_za_procenu_najboljeg_interesa_deteta.pdf

UN Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families [CMW] and Committee on the Rights of the Child [CRC], CMW/C/GC/3-CRC/C/GC/22 (2017), Joint general comment No. 3 (2017) of the Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families and No. 22 (2017) of the Committee on the Rights of the Child on the general principles regarding the human rights of children in the context of international migration Adopted

ONLINE FIRST

by the Committee on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families and Committee on the Rights of the Child, on November 16, 2017. Last Accessed on October 7, 2023. https://www.refworld.org/docid/5a1293a24.html

United Nations General Assembly [UNGA], A/RES/217 (lll) A (1948), Universal Declaration of Human Rights (1948) Adopted by the General Assembly on 10 December 1948.

UNHCR. 2005. "General comment No. 6 (2005): Treatment of Unaccompanied and Separated Children Outside their Country of Origin." 01.09.2005. Last Accessed on October 7, 2023. https://www.refworld.org/docid/42dd174b4.html

UNHCR. 2013. "General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)." 29.05.2013. Last Accessed on October 7, 2023. https://www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html

UNHCR. 2018. "General Comment No. 4 (2017) on the implementation of article 3 of the Convention in the context of article 22." 09.02.2018. Last Accessed on April 12, 2024. https://www.refworld.org/legal/general/cat/2018/en/120416

UNHCR. 2019. "Handbook on Procedures and Criteria for Determining Refugee Status and Guidelines on International Protection Under the 1951 Convention and the 1967 Protocol Relating to the Status of Refugees." Last Accessed on April 12, 2024. https://www.refworld.org/policy/legalguidance/unhcr/2019/en/123881

UNICEF Beograd. 2018. *Jačanje porodica iz osetljivih grupa: Pogled na mogućnosti.* Beograd: UNICEF Beograd. Last Accessed on October 7, 2023. https://www.unicef.org/serbia/media/8221/file/Ja%C4%8Danje%20porodica%20iz%20osetljivih%20grupa.pdf

Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije", br. 98/06 i 115/2021.

Zakon o azilu, „Službeni glasnik Republike Srbije", br. 109/2007.

Zakon o azilu i privremenoj zaštiti [ZAPZ], „Službeni glasnik Republike Srbije", br. 24/2018.

Zakon o državljanstvu Republike Srbije, „Službeni glasnik Republike Srbije", br. 135/2004, 90/2007, i 24/2018.

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o strancima, „Službeni glasnik Republike Srbije", br. 31/2019.

Zakon o strancima [ZS], „Službeni glasnik Republike Srbije", br. 24/2018, 31/2019.

ONLINE FIRST

ONLINE FIRST

Урош Новаковић*

Правни факултет, Универзитет у Београду

НАЈБОЉИ ИНТЕРЕС ДЕЦЕ МИГРАНАТА У СИСТЕМУ АЗИЛА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ**

Резиме

Сва деца, без обзира на њихов или правни статус њихових родитеља, имају право на поштовање најбољих интереса у свим активностима и на коришћење својих права и привилегија без дискриминације. Анализом правног оквира и примене закона у пракси примећује се да, чак и када закон обезбеђује потпуни корпус права малолетника у погледу азила, у пракси постоје значајне препреке за њихово спровођење. Најбољи интерес деце мигранта у Републици Србији (РС) регулишу следећи закони: Породични закон, Закон о странцима, Закон о азилу и привременој заштити, Закон о социјалној заштити. Деца која су одвојена од родитеља спадају међу најрањивије групе изложене ризику од злостављања и експлоатације. Ипак, ово се односи и на децу у пратњи родитеља чија права колективно крше званичне власти или нису гарантована одговарајућим прописима. Коначно, посебно је тешка ситуација деце без пратње која нису тражила азил и/или нису илегално ушла на територију РС. Ова деца много теже остварују своја основна права, укључујући права на образовање, здравствену заштиту, а њихова социјална инклузија је практично недостижна, јер су невидљива за правни систем. Неки од проблема са којима се деца сусрећу су дуготрајни поступци, недостатак преводилаца, правна несигурност у смислу различитог тумачења тренутног безбедносног статуса појединих земаља и тумачења треће сигурне земље. Штавише, одређени број деце без пратње смештен је у установе социјалне заштите, које нису надлежне нити специјализоване за бригу о деци мигрантима и немају преводиоце, психологе, медицинско особље и друге стручњаке. Главни проблем у административном поступку и остваривању најбољег интереса детета огледа се у чињеници да полицијски службеници региструју децу без пратње и раздвојену децу и спроводе службене радње у поступку азила без присуства привременог старатеља. Број деце мигранта у

* E-mail: uros.novakovic@ius.bg.ac.rs; ORCID: 0009-0002-9749-7369

** Овај рад је резултат истраживања у оквиру пројекта Правног факултета Универзитета у Београду за 2024. годину под насловом „Проблеми стварања, тумачења и примене права", подтема владавина права, демократија и људска права.

Републици Србији стално расте, а време које проводе на њеној територији се повећава, посебно због континуиране пандемијске ситуације. Стога је од највеће важности да се што пре успостави ефикасан систем заштите ове деце у складу са одговарајућим законским стандардима, посебно када је у питању здравство, социјална заштита, психолошка подршка, као и образовање. Пре свега, ово је одговорност и дужност Републике Србије, али укључивање цивилног сектора и невладиних организација не сме бити занемарено и изостављено у процесу због њихове подобности и капацитета да пруже и допринесу неизбежној помоћи систему за избеглице и азил у целини. Канцеларија за азил мора узети у обзир најбољи интерес детета у свакој фази поступка азила, посебно приликом одлучивања о захтеву детета за азил, и мора узети у обзир мишљење органа старатељства и мишљење детета, што је један од основних елемената принципа најбољег интереса детета. У погледу измена важећег закона, треба узети у обзир добру праксу Канцеларије за азил у светлу допуне закона како би се укључило обавезно присуство психолога, медицинског особља и других стручњака приликом првог сусрета са дететом мигрантом и даље по потреби. У неким случајевима, чак и поновни пријем у трећу сигурну земљу може бити могућ објективним елементима, али треба пажљиво размотрити да ли ће таква акција погоршати здравствено стање детета и довести га у угрожен положај. Такође, Министарство унутрашњих послова ће одмах усвојити подзаконске акте о садржају и облику путне исправе, јер пасивни став надлежног министарства, који занемарује оправдане потребе азиланата, није ништа друго до очигледно кршење њихових основних људских права. На крају, дуготрајност поступка азила у вези са малолетним тражиоцима азила мора се решити на одговарајући начин. Међутим, ово је вечни проблем и главна препрека ка правосудним реформама и европским интеграцијама у Републици Србији и захтевало би озбиљне институционалне напоре како би се побољшала тренутна ситуација.

Кључне речи: управни поступак, азил, најбољи интерес детета, дете, миграција

ПРИЛОГ БР. 5

Е-МАИЛ КОМУНИКАЦИЈА КАНДИДАТА СА РЕДАКЦИЈОМ СПМ.

Re: Clanak

Од Ivana VlaÅ¡koviÄ <ivana.vlaskovic@ips.ac.rs>
За <uros.novakovic@ius.bg.ac.rs>
Одговори <ivana.vlaskovic@ips.ac.rs>
Одговори <ivana.vlaskovic@ips.ac.rs>
Датум 2025-12-01 08:10

Поштовани господине Новаковићу,

Обавештавамо Вас да је Ваш рад који сте приложили на разматрање редакцији часописа Српска политичка мисао од петка (28. новембра 2025) доступан на Online first платформи часописа и да му се може приступити на следећем линку:
https://scindeks.ceon.rs/article.aspx?query=ISSTD_2&and_2616928&page=1&sort=8&stype=0&backurl=_Clissue.aspx_3Clissue_3d16928
Рад ће у штампи бити објављен у броју 3/2026 нашег часописа.

Срдачно,
Редакција СПМ
Секретар Ивана Влашковић

On 2025-11-28 15:03, uros.novakovic@ius.bg.ac.rs wrote:

> Postovana gospodjo Vlaskovic,
>
> Hvala na saradnji. Ako mozete samo mi dostavite neke podatke o clanku, broj u kome ce biti objavljen i sl. Ako znate kada ce biti dostupan na sajtu?
>
> Srdacan pozdrav,
>
> Uros Novakovic
>
> Дана 2025-11-20 14:30, Ivana VlaÅ¡koviÄ написа:
>
> > Poštovani gospodine Novakoviću,
> >
> > najlepše Vam zahvaljujemo na uvaženim komentarima i pravovremeno dostavljenom radu. Postavili smo rad na CEON asistent platformi.
> >
> > Srdačno,
> > Redakcija SPM
> > Sekretar Ivana Vlašković
> >
> > On 2025-11-19 21:03, uros.novakovic@ius.bg.ac.rs wrote:
> >
> > > Postovana,
> > >
> > > Dostavljam Vam ispravljen tekst u skladu sa komentarima.
> > >
> > > Ako je potrebno postavicu ga i preko sistema. Stojim na raspolaganju za dalje informacije.
> > >
> > > Srdacan pozdrav,
> > >
> > > Uros Novakovic

ПРИЛОГ БР. 6

РАД ОБЈАВЉЕН У ЗБОРНИКУ У РЕПУБЛИЦИ СЕВЕРНОЈ МАКЕДОНИЈИ.

IURIDICA PRIMA

Институт за правно економски истражувања и едукација

10-та Меѓународна научна конференција

ОХРИДСКА ШКОЛА НА ПРАВОТО 2024

Предизвиците во правото во 21–от век

16-19 Мај Охрид 2024

19-20

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

34"20"(062)

МЕЃУНАРОДНА научна конференција Охридска школа на правото (10 ; 2024 ; Охрид)
Охридска школа на правото 2024 : Предизвиците во правото во 21 –от век : 19-20 / 10-та Меѓународна научна конференција, 16-19 Мај Охрид 2024 = Ohrid school of law 2024 : Chalanges in the law in 21-st century / 10-th International Scientific Conference, 16-19 May 2024 Ohrid ; [уредник Ангел Ристов]. - Скопје : Институт за правно-економски истражувања Јуридика Прима = Skopje : Institute for legal-economic research an education Iuridica Prima, 2024. - 424 стр. ; 24 см

Фусноти кон текстот. - Текст на повеке јазици

ISBN 978-608-4996-19-4

а) Право -- Предизвици -- 21 в. -- Собири

COBISS.MK-ID 64970245

IURIDICA PRIMA

Institute for Legal – Economic Research and Education

10-th International Scientific Conference

OHRID SCHOOL OF LAW 2024

Chalanges in the law in 21-st century

16-19 May 2024 Ohrid

19-20

Издавач:
Институт за правно-економски истражувања и едукација
ЈУРУДИКА ПРИМА
Димо Хаџи Димов 8/1-1 Скопје, Република Македонија
iuridicaprima.mk iuridicaprima@gmail.com

Publisher:
Institute for Legal-Economic Research an Education
IURIDICA PRIMA
Dimo Hadzi Dimov 8/1-1 Skopje, Republic of Macedonia
iuridicaprima.mk iuridicaprima@gmail.com

За издавачот:
Проф. д-р Ангел Ристов
Претседател на Институтот IURIDICA PRIMA

For the Publisher:
Angel Ristov, Phd
Associate Professor Faculty of Law Iustinianus Primus
University "Ss. Cyril and Methodius" Republic of North Macedonia

Печати:
Стоби Трејд

Print:
Stobi Trejd

Зборникот на трудови – Охридска школа на правото
е достапен на EBSCO базата Legal Source, како и на www.iuridicaprima.
mk

Collection of Papers – Ohrid School of Law is available on
http://www.ebcsohost.com/public/legal-source
http://www.iuridicaprima.mk/downloads

Institute for Legal – Economic Research and Education
IURIDICA PRIMA

Editor –in-chief: Professor Angel Ristov, PhD
Secretary: Ilija Rumenov, PhD

International Editorial Board:
PhD, Ivan Ruschev, Faculty of Law, University "St. Kliment Ohridski" Sofia, Republic of Bulgaria; Phd, Mihail Malchev, Faculty of Law, University "St. Kliment Ohridski" Sofia, Republic of Bulgaria; PhD, Barbara Novak, Faculty of Law, University in Ljubljana, Republic of Slovenia; PhD, Velibor Korać, Faculty of Law, University in Podgorica, Republic of Monte Negro;PhD, Ilija Vukčević, Faculty of Law, University, Donja Gorica, Podgorica, Republic of Monte Negro; PhD, Nenad Tešić, Faculty of Law, University in Belgrade, Republic of Serbia;PhD, Novak Krstić, Faculty of Law, University in Nis, Republic of Serbia;PhD, Marko Bevanda, Faculty of Law, University in Mostar, Republic of Bosnia and Hercegovina;PhD, Radenko Jotanović, Faculty of Law, University in Banja Luka, Republic of Srpska, Bosnia and Hercegovina;PhD, Sanja Gongeta, Republic of Croatia, College of Applied Sciences Lavoslav Ružički in Vukovar, Republic of Croatia;PhD, Lidija Šimunović, Faculty of Law, University in Osijek, Republic of Croatia; PhD, Marko Tomljanović, Faculty of Economics and Business, University in Rijeka, Republic of Croatia; Seregin Andrej Viktorovich, Assistant Professor, Candidate on Legal Sciences, South Federal University, Rostov on Don, Russian Federation;PhD, Ivana Shumanovska Spasovska, Faculty of Law "Iustinianus Primus" University "Ss. Cyril and Methodius" Skopje, Republic of Macedonia; PhD, Lazar Jovevski, Faculty of Law "Iustinianus Primus" University "Ss. Cyril and Methodius" Skopje, Republic of Macedonia; PhD, Jovan Zafirovski, Faculty of Law "Iustinianus Primus" University "Ss. Cyril and Methodius" Skopje, Republic of North Macedonia;PhD, Ilija Rumenov, Faculty of Law "Iustinianus Primus" University "Ss. Cyril and Methodius" Skopje, Republic of North Macedonia;LLM, Ilija Manasiev, Faculty of Law "Iustinianus Primus" University "Ss. Cyril and Methodius" Skopje, Republic of North Macedonia;PhD, Toni Gjorgiev, Military Academy, Skopje, Republic of North Macedonia, PhD, Zoran Jovanovski, Military Academy, Republic of North Macedonia; PhD, Milica Shutova, Faculty of Law, University "Goce Delchev, Stip, Republic of North Macedonia;PhD Ivica Josifovic, Faculty of Law, University "Goce Delchev, Stip, Republic of North Macedonia;PhD, Bekim Nuhija, Faculty of Law, South East European University, Tetovo, Republic of North Macedonia; PhD, Arta Selmani Bakiu, Faculty of Law, South East European University, Tetovo, Republic of North Macedonia; PhD Irma Bairami, Faculty of Law, State University in Tetovo, Republic of North Macedonia; LLM, Marjan Kocevski, Notary Public, Skopje, Republic of North Macedonia.

Институт за правно-економски истражувања и едукација
ЈУРИДИКА ПРИМА

Главен и одговорен уредник: проф. д-р Ангел Ристов
Секретар: доц. д-р Илија Руменов

Меѓународен уредувачки одбор:
Д-р д-р Иван Русчев, Правен факултет Универзитет„Св. Климент Охридски“ Софија, Република Бугарија;Д-р Михаил Малчев, Правен факултет, Универзитет„Св. Климент Охридски“ Софија, Република Бугарија;Д-р Барбара Новак, Правен факултет, Универзитет во Љубљана, Република Словенија;Д-р Илија Вукчевиќ, Правен факултет, Универзитет Доња Горица, Подгорица, Република Црна Гора; Д-р Велибор Кораќ, Правен факултет, Универзитет во Подгорица, Република Црна Гора; Д-р Ненад Тешиќ, Правен факултет Универзитет во Белград, Република Србија; Д-р Новак Крстиќ, Правен факултет Универзитет во Ниш, Република Србија; Д-р Марко Беванда, Правен факултет Универзитет Мостар, Република Босна и Херцеговина;Д-р Раденко Јотановиќ, Правен факултет Универзитет во Бања Лука, Република Српска, Босна и Херцеговина; Д-р Сања Гонџета, Колеџ на применети науки Лавослав Ружички, Република Хрватска; Д-р Лидија Шимуновиќ, Правен факултет, Универзитет во Осијек, Република Хрватска; Д-р Марко Томљановиќ, Факултет за економија и бизнис, Универзитет во Ријека, Република Хрватска; Серегин Андреј Викторович, кандидат на правни наука Јужниот федерален универзитет во Ростов на Дон, Руска Федерација;Д-р Ивана Шумановска Спасовска, Правен факултет „Јустинијан Први“ Универзитет „Св.Кирил Методиј“ Скопје; Д-р Лазар Јовевски, Правен факултет „Јустинијан Први“ Универзитет „Св.Кирил Методиј“ Скопје; Д-р Јован Зафировски, Правен факултет„Јустинијан Први“ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје, Д-р Илија Руменов, Правен факултет„Јустинијан Први“ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје; М-р Илија Манасиев, Правен факултет „Јустинијан Први“ Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ Скопје; Д-р Тони Ѓоргиев, Воена Академија „Михајло Апостолски“ Скопје; Д-р Зоран Јовановски, Воена Академија „Михајло Апостолски“ Скопје; Д-р Милица Шутова, Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип; Д-р Ивица Јосифовиќ, Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип; Д-р Беким Нухија, Правен факултет, Универзитет ЈИЕ Тетово; Д-р Арта Селмани Бакиу, Правен факултет, Универзитет ЈИЕ Тетово; Д-р Ирма Бајрами, Правен факултет, Државен универзитет во Тетово; М-р Марјан Коцевски, нотар во Куманово.

СОДРЖИНА / CONTENTS

ПРЕДГОВОР.....11

Živanka Miladinović Bogavac, PhD
Faculty of Business and Law, University of MB, Republic of Serbia, Belgrade
Martin Matijašević, PhD
Faculty of Business and Law, University of MB, Republic of Serbia, Belgrade
Željko Lazić, PhD
Faculty of Business and Law, University of MB, Republic of Serbia, Belgrade
INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGAL FRAMEWORK AND CHALLENGES OF PROTECTION AGAINST DOMESTIC VIOLENCE AND VIOLENCE AGAINST WOMEN IN THE 21ST CENTURY.....23

Darina Koseva PhD
Prosecutor at regional prosecutors office of Sofia
CRIMES UNDER ART. 353 OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA AND UNDER ART. 282 OF THE CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF BULGARIA (COMPERATIVE LEGAL ANALYSIS) 33

Енвер Адем Саљихи
ДИЛЕМИ И ПРЕДИЗВИЦИ НА ПРОЦЕСОТ НА ДИГИТАЛИЗАЦИЈА НА ЈАВНИТЕ УСЛУГИ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....43

Проф. д-р Југослав Ачковски
Редовен професор Воена Академија Мхајло Апостолски
Зоран Ристески
Докторант Универзитет Климент Охридски Битола
ИНТЕРНАЦИОНАЛНИОТ ПРАВЕН РЕЖИМ ЗА ЗАШТИТА НА САЈБЕР ИНФРАСТРУКТУРАТА И САЈБЕР БЕЗБЕДНОСТА: ПРЕДИЗВИЦИ И ПЕРСПЕКТИВИ.....57

Aleksandra Nikolova Marković
doc.dr na Pravnomfakultetu u Beogradu – Univerzitet MEGATREND Beograd
ZNAČAJ JAVNOBELEŽNIČKE FORME OBLIGACIONIH UGOVORA U SRPSKOM PRAVU SA POSEBNIM OSVRTOM NA JAVNOBELEŽNIČKI ZAPIS I JAVNOBELEŽNIČKU SOLEMNIZACIJU 65

Проф. доц р Мане Наранчић

ИЗАЗОВ И ИМПЛЕНТАЦИЈА МОРАЛНИХ ВРЕДНОСТИ КРОЗ ПРИSMУ ВЛАДАВИНЕ ПРАВА У СВЕТУ 73

Проф. доц Др Мане Наранчић

ОПСТАНАК СВЕТА КРОЗ ДОСТИГНУЋА ЉУДСКИХ ПРАВА И ИЗАЗОВА У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА, ТЕОРИЈСКО-ПРАВНИ АСПЕКТ.....85

Доц. д-р Елица Вълчева-Куманова
Докторант Данаил Куманов
ПРОФЕСИОНАЛНИЯТ СТРЕС КАТО ОСИГУРЕН СОЦИАЛЕН РИСК В СИСТЕМАТА ЗА НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ.....95

М-р Ардијан Стафаи, докторант
Универзитет "Св. Кирил и Методиј", Правен Факултет "Јустинијан Први"
М-р Ардијана Стафаи, докторант
Универзитет "Св. Кирил и Методиј", Правен Факултет "Јустинијан Први"
Вон. Проф. Д-р. Аргетим Салиу
Факултетет за социјални науки, Универзитет "Мајка Тереза" – Скопје
УПРАВНОТО ПРАВОСУДСТВО ВО РСМ И УПРАВНОТО ПРАВО ВО ЕВРОКОНТИНЕНТАЛНИОТ СИСТЕМ 103

PhD Cand. Ардијан Стафаи
Универзитет "Св. Кирил и Методиј", Правен Факултет "Јустинијан Први"
PhD Cand. Ардијана Стафаи
Универзитет "Св. Кирил и Методиј", Правен Факултет "Јустинијан Први"
Вон.Проф.д-р Аргтим Салиу
Правен факултет "Мајка Тереза" Скопје
СУДСКА КОНТРОЛА НА УПРАВАТА.....113

Др Гордана Николић
ДИНАМИКА ИЗВРШЕЊА КРИВИЧНОГ ДЕЛА НАСИЉА У ПОРОДИЦИ ПРЕ И ЗА ВРЕМЕ ПРИМЕНЕ ЗАКОНА О СПРЕЧАВАЊУ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ.....125

Проф. д-р Борче Давитковски
Проф. д-р Ивана Шумановска-Спасовска
Проф. д-р Елена Давитковска
ИЗГОТВУВАЊЕ НА ФУНКЦИОНАЛНИТЕ АНАЛИЗИ КАКО АЛАТКА ЗА РЕОРГАНИЗАЦИЈА НА ЈАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА.....137

Доц. др Владимир Ловић
Миљана Стојановић
ИЗАЗОВИ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА И ДРУГИХ ЧИНИЛАЦА САВРЕМЕНИХ МЕЂУНАРОДНИХ ОДНОСА.....155

Доц. д-р Весна Гоцева Михајловска
АНАЛИЗА НА МОЖНОСТА И ПОТРЕБАТА ЗА ТРАНСФОРМАЦИЈА НА БИРОТО ЗА РЕГИОНАЛЕН РАЗВОЈ.....169

Тони Ѓоргиев
редовен професор, Воена академија „Ген. Михаило Апостолски" Скопје
Гоце Стоиловски,
доктор во општествени науки од областа на национална и меѓународна безбедност и меѓународни односи
ДИПЛОМАТИЈА ПРЕД ГЛОБАЛНИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ И ТЕХНОЛОШКИОТ НАПРЕДОК.....177

Доцент Д-р Михаил Малчев
ЗА СЪДЪРЖАНИЕТО НА ПРАВОТО НА НАСЛЕДЯВАНЕ В ЗАВИСИМОСТ ОТ НОРМАТИВНО УСТАНОВЕНАТА СИСТЕМА ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА НАСЛЕДСТВОТО.....185

Проф. д-р Зоран Јовановски
Воена академија „Генерал Михаило Апостолски" Скопје
ЗНАЧЕЊЕТО НА ИНФОРМАЦИИТЕ ВО ВОЕНО-ДИПЛОМАТСКАТА ПРАКСА.....195

Д-р Емилија Алексовска
ФЕНОМЕНОТ НА ДЕМНЕЊЕТО И ПРОЦЕНКА НА ФАКТОРИТЕ СО ЦЕЛ ПОЕФИКАСНО УПРАВУВАЊЕ СО РИЗИКОТ.....211

М-р Нора Алити, Докторант
Правен факултет „Јустинијан Први" – Скопје
Универзитет „Св.Кирил и Методиј" – Скопје
КОРПОРАТИВНО БАЛАНСИРАЊЕ: МОЌТА НА МНОЗИНСКИОТ И ЗАШТИТА НА МАЛЦИНСКИТЕ АКЦИОНЕРИ – правните институти: право на истиснување и право на излез во легислативата во Република Северна Македонија.....223

М-р Андреа Здравковски
Докторант на УКИМ
ПРЕПОЗНАВАЊЕ И ПРАВОСУДЕН ОДГОВОР НА СЕМЕЈНОТО НАСИЛСТВО КАЈ РОМСКАТА ЕТНИЧКА ЗАЕДНИЦА ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....237

Зоран Јосифовски
Судија во Основен суд Кавадарци
ПРИГОВОР ПОРАДИ НЕЗАКОНИТОСТ ПРИ СПРОВЕДУВАЊЕТО НА ИЗВРШУВАЊЕТО.....247

Проф. др Новак Крстић, ванредни професор
Правни факултет Универзитета у Нишу, Република Србија
Александра Јовановић, мастер правник
РАСКИД УГОВОРА О ДОЖИВОТНОМ ИЗДРЖАВАЊУ ЗБОГ ПОРЕМЕЋЕНИХ ОДНОСА УГОВОРНИХ СТРАНА.....255

Dr Uroš Novaković
vanredni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
PSIHIČKI I FIZIČKI NADOSTATOCI RODITELJA KAO RAZLOZI ZA NEMOGUĆNOST VRŠENJA RODITELJSKOG PRAVA – EVROPSKI STANDARD.....271

Sanda Ćorac, PhD
Assistant Professor, Faculty of Law, University of Kragujevac
Milica Shutova, PhD
Associate Professor, Faculty of Law, Goce Delčev University, Štip
FREE LEGAL AID-COMPARATIVE FRAMEWORK OF THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA AND SERBIA.....283

М-р Арбен Ристеми
ОДНОСИТЕ МЕЃУ ЦЕНТРАЛНАТА И ЛОКАЛНАТА ВЛАСТ.....295

М-р Арбен Ристеми
М-р Лирим Фејза
Адвокат Хамдије Адеми Тафа
СТЕКНУВАЊЕ НА СОПСТВЕНОСТ ВРЗ ОСНОВА НА АДМИНИСТРАТИВЕН АКТ.....301

Prof.dr Vanda Božić[*]
BANK GUARANTEE AS AN INSTITUTE FOR ENSURING CONTRACTUAL OBLIGATIONS.....313

Dr Uroš Novaković
vanredni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

PSIHIČKI I FIZIČKI NADOSTATOCI RODITELJA KAO RAZLOZI ZA NEMOGUĆNOST VRŠENJA RODITELJSKOG PRAVA – EVROPSKI STANDARD

Original Research Paper UDK 347.637:613):341.645.5(44)

Apstrakt: Lišenje roditeljskog prava u ovom radu je posmatrano kroz prizmu objektivnih okolnosti, i to dve objektivne okolnosti - psihičkih i fizičkih nedostataka roditelja. Predmet analize će biti praksa Evropskog suda za ljudska prava u pogledu tih objektivnih okolnosti na strani roditelja. Lišenje roditeljskog prava usled fizičkog nedostatka roditelja, bez postojanja opasnosti po interese dece ili ugrožavanja od strane roditelja, dovodi do povrede prava na poštovanje porodičnog života. ESLJP primenjuje kriterijum hitnosti i nepredvidivosti te mere, kada ceni da li je mera mogla biti predvidiva. Ne smatra se opravdanom ako mera nije hitna, neophodna i nepredvidiva, odnosno takva da zahteva hitno oduzimanje deteta od majke na porođaju. Mere nadzora nad vršenjem roditeljskog prava treba da prethode prekidanju porodičnog života deteta i roditelja. Upozorenje roditelja je jedna od često primenjivanih mera. U svim slučajevima oduzimanja deteta nakon porođaja, postojanje nadzora nad majkom u porodilištu sprečava da dođe do povrede prava deteta, te povlači nepostojanje potrebe da se dete odmah po rođenju oduzme od majke. Oduzimanje deteta u slučaju opasnosti od postojanja Minhauzen sindroma ne povlači povredu prava na poštovanje porodičnog života. Međutim, neobaveštavanje roditelja o pokretanju postupka lišenja roditeljskog prava i nemogućnost da se oni izjasne o povredi prava deteta povlači povredu člana 8. EKLJP. Stavljanje deteta u registar ugrožene dece usled sumnje u postojanje Minhauzen sindroma ne povlači povredu prava na poštovanje porodičnog života.

Ključne reči: Roditeljsko pravo; Dete; Lišenje; Siromaštvo; Fizički nedostatak; Minhauzen sindrom; Evropski sud za ljudska prava.

1. Uvod

Za razliku od shvatanja koja su bila pretežna od druge polovine do kraja XX veka, kada je roditeljso pravo bilo isključivo privatna stvar roditelja, te se javne vlasti nisu smele mešati u vršenje roditeljskog prava, savremeno doba nam donosi koncept ograničenja roditeljskog prava. Roditelji više nemaju suverenu vlasti nad decom, te se javlja čitav niz preventivnih i reaktivnih mera koje mogu biti preduzete protiv roditelja. Lišenje roditeljskog prava predstavlja najtežu sankciju povodom vršenja roditeljskog prava. Lišenje je proizvod shvatanja da se u savremeno doba roditelju nadziru na koji način vrše svoje roditeljsko pravo. To je direktna posledica toga da se država meša u porodične odnose i da roditelji nemaju apslolutnu vlast u

pogledu vršenja roditeljskog prava. Lišenje roditeljskog prava može imati karakter aktivne (fizičko, psihičko, emotivno zlostavljanje deteta) ili pasivne (napuštanje deteta, neodržavanje ličnih odnosa, nedavanje izdržavanja) radnje roditelja. Prema drugom kriterijumu, lišenje roditeljskog prava može biti uslovljeno radnjom roditelja koja u sebi sadrži nameru, ali isto tako može biti i bez namere, što bi značilo da je reč objektivnom i subjektivnom lišenju roditeljskog prava.

Lišenje roditeljskog prava u ovom radu ćemo posmatrati kroz prizmu objektivnih okolnosti, i to dve objektivne okolnosti - psihičkih i fizičkih nedostataka roditelja. Predmet analize će biti praksa Evropskog suda za ljudska prava u pogledu tih objektivnih okolnosti na strani roditelja.

2. Fizički nedostatak roditelja

Lišenje roditeljskog prava usled fizičkog nedostatka roditelja, bez postojanja opasnosti po interese dece ili ugrožavanja od strane roditelja, dovodi do povrede prava na poštovanje porodičnog života. Tako je u slučaju *Saviny protiv Ukrajine*,[471] ESLJP je izrazio sumnju u to da su životni uslovi dece doveli do ugrožavanja njihovog zdravlja. Naime, postupak procene porodičnih uslova započet je u januaru 2004. godine, a završen smeštajem dece u instituciju tek u junu 2006. godine. Nijedna privremena mera nije preduzeta tokom ovog perioda, niti je utvrđeno da postoji određena opasnost po decu. Dalje, nisu razmatrani drugi dokazi, poput izveštaja lekara, uvida u zdravstvene kartone dece, nije izvršeno saslušanje, niti uvaženo mišljenje dece. Niti u jednoj fazi postupka deca nisu saslušana pred sudom. Domaće vlasti nisu pokazale koliko su životni uslovi mogli biti pripisani u odgovornost roditelja, a koliko je bilo moguće savetovanjem i finansijskom podrškom otkloniti ove teškoće. U pogledu navodnog manjka kapaciteta roditelja za vršenjem roditeljskog prava, nije podnet niti jedan poseban dokaz o proceni emotivne i mentalne zrelosti roditelja ili motivaciji da reše svoje životne uslove. U tom pravcu bilo je neophodno pribaviti izveštaj psihologa. Dodatni propust domaćih vlasti predstavlja smeštaj dece u različite institucije. Dvoje dece smešteno je u drugi grad, čime je onemogućen redovan kontakt sa roditeljima i drugom braćom i sestrama. ESLJP je našao povredu prava na poštovanje porodičnog života.[472]

---

*[471] *Saviny v Ukraine*, predstavka broj 39948/06, presuda od 18. decembra 2008. godine. Podnosioci su ukrajinski državljani- supružnici, koji od rođenja nemaju čulo vida i imaju sedmoro dece. Četvoro dece je 1998. godine smešteno u socijalne ustanove. Sudskom odlukom iz 2006. godine, roditelji su lišeni roditeljskog prava u pogledu četvoro dece, dok je preostalo troje dece smešteno u socijalne institucije. Razlog smeštaja dece je bio nedostatak finansijskih sredstava i manjak ličnih svojstava podnosilaca, čime je ugroženo zdravlje i moralno odgajanje dece. Deci, prema izveštaju socijalne službe, nisu obezbeđeni adekvatna ishrana, odeća, higijena, zdravstvena zaštita i obrazovanje. Žalbe podnosioca na odluke o smeštaju dece su odbijene. Podnosioci su se žalili da je odluka o lišenju roditeljskog prava povredila pravo na poštovanje porodičnog života.

[472] Videti i Elaine O'Callaghan, Annual Review of International Family Law 2008, The International Survey of Family Law 2010 edition, Bristol, 2010, str. 18.

3. Mentalna bolest roditelja

3.1. Hitnost mere oduzimanja deteta i učestvovanje roditelja u postupku

Oduzimanje deteta od majke na porođaju bez učestvovanja oba roditelja u postupku lišenja roditeljskog prava i bez postojanja hitnosti, neophodnosti i predvidivosti, dovodi do povrede prava na poštovanje porodičnog života. Savesnost domaćih vlasti mesecima unapred da će majka roditi dete usklјučuje postojanje hitnosti, nepredvidivosti i neophodnosti. Delovanje socijalnih službi koje nema za rezultat povećavanje održavanja kontakta deteta u instituciji i roditelja dovodi, takođe, do povrede.

U slučaju *K. i T. protiv Finske*,[473] ESLJP je smatrao da kada su u pitanju hitne mere izmeštanja dece iz porodice, nije uvek moguće uključiti u proces odlučivanja one osobe koje vrše roditeljsko pravo nad decom, posebno ako su te osobe koje vrše roditeljsko pravo izvor neposredne opasnosti po dete. Finske vlasti nisu mogle da uključe u postupak samo oca, s obzirom na to kakav je karakter ličnog odnosa sa svojom suprugom, te da nije mogao da se samostalno nosi sa njenim psihičkim problemima, a da je supruga očekivala rođenje deteta. ESLJP je istakao da je oduzimanje novorođenog deteta izuzetno drastična mera. U skladu sa tim, potrebno je da postoje naročito opravdani razlozi da bi se novorođena beba oduzela od majke, a da pritom niti ona, niti njen partner, nisu bili uključeni u postupak oduzimanja deteta. Takvi razlozi nisu postojali stoga što su finske vlasti bile svesne činjenice rođenja deteta mesecima unazad, kao i istorije mentalne bolesti majke. Stoga, situacija se ne može shvatiti kao ugrentna i nepredvidiva. Kada je u pitanju ovako stoga mera, finske vlasti su trebale ispitati da li je cilj mogao biti postignut primenom neke blaže mere. Razlozi oduzimanja deteta jesu bili opravdani, ali ne i dovoljni da bi opravdali tako strogu meru. Utvrđena je povreda prava na poštovanje porodičnog života.[474] Kad je reč o smeštaju starijeg deteta, ESLJP je primetio da je ono već bilo smešteno u socijalnu ustanovu uz saglasnost roditelja i da je situacija u kojoj se ono nalazilo, pokazujući znake smetnji u razvoju uzrokovane mentalnim stanjem majke, opravdavala meru smeštaja.[475] ESLJP je istakao da u svim slučajevima smeštaja deteta u instituciju, privremenost takve mere treba da bude

---

[473] *K. and T. v Finland*, predstavka broj 25702/94, presuda od 12. jul 2001. godine. Podnosioci su majka četvoro dece i njen vanbračni partner, otac njihovo dvoje zajedničke dece, oboje finski državljani. Podnositeljka je bila lečena u više navrata od šizofrenije. Kada je majka bila trudna sa trećim detetom, utvrđeno je da ona ne može da vrši roditeljsko pravo u vezi drugog deteta. Dete je uz saglasnost oba roditelja smešteno u socijalnu ustanovu. Čim se rodilo treće dete, u junu 1993. godine, i ono je hitnom merom socijalne službe smešteno u socijalnu ustanovu usled nestabilnog mentalnog stanja majke. Roditeljima je pravo na kontakt sa detetom zabranjeno u septembru 1993. godine, a deca su smeštena 1994. godine u hraniteljske porodice u drugom gradu, 120km deleko od roditelja. U maju 1994. godine roditeljima je dozvoljeno da viđaju decu jednom mesečno uz nadzor. Žalbe roditelja na mere o smeštaju dece su odbijene. Majka je u aprilu 1995. godine rodila četvrto dete koje nije smešteno u socijalnu ustanovu. Nedugo zatim, majka je hospitalizovana na šest nedelja usled šizofrenije. U aprilu 1997. godine, produžen je smeštaj dece. Vlasti su u decembru 1998. godine konstatovale da ponovno spajanje dece i roditelja nije u izgledu. U novembru 2000. godine roditeljima je dozvoljeno da viđaju decu jednom mesečno ali bez nadzora. Podnosioci su se žalili da su odluke o smeštaju dece u ustanovu povredile njihovo pravo na poštovanje porodičnog života.

[474] O tome U. Kilkelly, Effective Protection of Children's Rights in Family Cases: An International Approach, u P. Lodrup, E. Modvar, Family Life and Human Rights, Oslo, 2004, str. 35. Za oduzimanje deteta videti i slučaj *R (G) v Nottingham* CC (2008) EWHC 152.

[475] G. v. Bueren, Child rights in Europe, Strasbourg, 2007, str. 138.

imperativ čim to okolnosti dozvole. Što duže traje smeštaj dece, jači je zahtev za prestankom takve mere. Obaveza domaćih vlasti je da u određenim vremenskim intervalima preispituju porodičnu situaciju u cilju procene da li je došlo do napretka. Minimum obaveze javnih vlasti u slučaju dužeg trajanja mere smeštaja, predstavlja povremeno preispitivanje da li je došlo do poboljšanja porodične situacije. Mogućnost ponovnog spajanja dece i roditelja znatno se umanjuje, ili čak nestaje, ako se ne dozvoljavaju susreti (kontakt) dece i roditelja, ili su susreti tako retki da ne omogućavaju razvijanje porodičnih odnosa. Zabrane i ograničenja posete roditelja deci pre su vodile prekidanju nego ponovnom uspostavljanju porodičnih odnosa. Sud je našao da u slučaju odvajanja deteta od roditelja treba da postoji pretpostavka o privremenosti takve mere. Dete treba tokom perioda odvajanja i smeštaja u drugu porodicu ili instituciju da sačuva veze sa svojom biološkom porodicom.[476] Posebno se prethodni stav odnosi na decu najmlađeg uzrasta. Roditelji bez jakog razloga ne mogu biti isključeni iz procesa donošenja odluke o smeštaju deteta u socijalnu ustanovu.[477] Iz svih navedenih okolnosti ESLJP je utvrdio povredu prava na poštovanje porodičnog života.

Propust da se roditeljima dostave dokazi povodom oduzimanja deteta i da im se pruži mogućnost ulaganja prigovora na takvu meru, dovodi do povrede prava na poštovanje porodičnog života.

U slučaju *McMichael protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,[478] ESLJP je ustanovio da je uskraćivanje davanja celokupnog sadržaja izveštaja roditeljima onemogućilo da roditelji imaju uvid u razloge određivanja tako ozbiljne mere kao što je smeštaj deteta u socijalnu ustanovu. Povreda člana 8. Konvencije postoji kada se roditeljima uskrati uvid u izveštaje socijalnih službi o saslušanju deteta. U slučaju postupka stavljanja deteta u instituciju, uključivanje roditelja podrazumeva da budu dovoljno konsultovani da bi doneli odluke vezane za dete, kao i da mogu podneti žalbe protiv odluke o smeštaju deteta u instituciju. Roditelji nisu imali priliku da stave prigovor na izveštaj, s obzirom na to da nisu imali uvid u isti. Tim postupkom domaćih vlasti došlo je do povrede prava na poštovanje porodičnog života.[479] Slučaj svedoči da, iako član 8. ne sadrži izričite proceduralne garantije, postupak mešanja države u porodični život pojedinca mora da bude zaštićen članom 8. Konvencije.[480] Pored

---

[476] Ističe se da i u slučajevima u kojima je evidentno da će dete duži period vremena provesti na smeštaju u socijalnoj ustanovi, treba omogućiti kontakt deteta sa roditeljima, s obzirom na to da dete zadržava sigurnost da nije napušteno i da ga roditelji i dalje vole. Na taj način dete lakše može da se posveti uspostavljanju veze sa drugim osobama koje će se starati o njemu i da zadrži osećaj porodičnog i ličnog identiteta. Ipak, ako se dete nalazi u socijalnoj ustanovi duže od tri godine, u 2/5 slučajeva kontakt sa porodicom prestaje nakon dve godine. O tome, J. Miiles, B. Lindley, Contact for Children Subject to State Intervention, u Children and Their Families, Contact, Rights, Welfare, (ed. A. Bainham, B. Lindley, M. Richards, L. Trindrer), Oxford, 2003, str. 239.

[477] *Re M* (2001) 2 FLR 1300.

[478] *McMichael v United Kingdom*, predstavka broj 16424/90, presuda od 24. februara 1995. godine. Podnositeljka je državljanka Škotske, žena koja ima mentalne smetnje i koja je rodila je sina. Očinstvo muškarca sa kojim je živela nije utvrđeno usled toga što je majka tvrdila da on nije otac deteta. Nakon nalaza njenog doktora da majka ima ozbiljne mentalne smetnje, dete je trebalo da bude dato na staranje u socijalnu ustanovu. Na saslušanju je utvrđeno da dete treba prinudno da bude smešteno u socijalnu ustanovu. Roditeljima tom prilikom nije data kopija izveštaja u kome se preporučuje smeštaj deteta u socijalnu ustanovu. Pet godina nakon smeštaja deteta u ustanovu, škotske vlasti dozvolile su usvojenje deteta od strane hraniteljske porodice.

[479] O ovoj presudi, U. Kilkelly, Child Protection and the European Convention on Human Rights, Irish Journal of Family Law, 2/2000, Dublin, str. 18; G. Shannon, Child Law, Dublin, 2010, str. 98.

[480] L. Clements, N. Mole, A. Simmons, European Human Rights: Taking a Case Under the Convention, London, 1999, str. 178.

garantovanja materijalnih prava, član 8. Konvencije odnosi se i na proceduralna prava - pravičnost u postupku odlučivanja o roditeljskom pravu.[481] Sud je odlučivao o ovome i u jednom drugom slučaju.[482]

Presude u ovom delu pružaju dokaz da u slučaju oduzimanja deteta od majke odmah nakon porođaja treba da postoje naročito opravdane okolnosti za primenu takve mere.[483] Objektivna okolnost psihičkog poremećaja roditelja ne opravdava primenu te mere, te se zahteva primena neke blaže mere. Takođe, ESLJP primenjuje kriterijum hitnosti i nepredvidivosti te mere, kada ceni da li je mera mogla biti predvidiva. Ne smatra se opravdanom ako mera nije hitna, neophodna i nepredvidiva, odnosno takva da zahteva hitno oduzimanje deteta od majke na porođaju. U svetlu činjenice oduzimanja dece od roditelja, potrebno je da lični odnosi deteta u socijalnoj instituciji i roditelja ne vode umanjenju, već da se porodični život održava i ukoliko je moguće uspostavi u potpunosti. Ograničenje, a posebno zabrana kontakta deteta i roditelja, upravo vode umanjenju i prekidanju porodičnog života. Odluka u slučaju *K. i T. protiv Finske* pokazuje da obaveza vlasti na ponovno uspostavljanje porodičnog života ne nastaje u trenutku prestanka smeštaja deteta u socijalnoj ustanovi, već od momenta smeštaja dece u ustanovu.[484] Što je duže trajanje mere smeštaja u ustanovi, to je manja mogućnost da se ponovo uspostavi porodični život roditelja i deteta. Sa jedne strane, država treba da deluje aktivno i oduzme dete od roditelja kada postoje opravdani razlozi, a sa druge strane, da pomogne roditeljima u otklanjanju razloga oduzimanja deteta, posebno, da omogući roditeljima da održe ili ponovo uspostave porodični život (lični odnos) sa svojim detetom. Potrebno je da se dokaže da je mera smeštaja deteta u instituciju *ultima ratio*, te da nije postojala mogućnost za određivanje neke druge, blaže mere. Omogućavanje roditeljima da učestvuju u postupku oduzimanja deteta i stavljanja u instituciju sprečava da dođe do povrede prava na poštovanje porodičnog života.

4. Siromaštvo roditelja

Jedan od spornih razloga za oduzimanje deteta od roditelja, kao i donošenje odluke o lišenju roditeljskog prava predstavlja siromaštvo roditelja. U pitanju je objektivni razlog, gde se ne ceni subjektivni kriterijum podobnosti roditelja, već nemogućnost da se dete razvija na adekvatan način usled nedostatka osnovnih životnih uslova. Siromaštvo se navodi kao osnovni primer za objektivni pojam

---

[481] J. Fortin, Children's Rights and the Developing Law, Cambridge, 2009. str. 61.

[482] Slično u slučaju *B. v Romania*, predstavka broj 1285/03, presuda od 19. februara 2013. godine.

[483] Kada je u pitanju oduzimanje deteta, ističe se da oduzimanje novorođenog deteta predstavlja izuzetno grubu meru i da treba da postoje posebno uverljivi i precizni razlozi za to. Ako i postoji potreba za oduzimanjem dece mladog uzrasta, posebno beba, treba voditi računa da se to ne čini neposredno po rođenju deteta, i tek nakon što sud utvrdi da nije bilo moguće preduzeti neku meru koja manje zadire u porodični život. Tako, neće biti redak slučaj da se donete mere o oduzimanju deteta naposredno nakon porođaja poništavaju, te utvrđuje povreda prava roditelja na poštovanje porodičnog života. U tom pravcu, slučaj iz engleske sudske prakse, *Re v Nottingham CC,* svedoči da je poništenje odluke socijalne službe o oduzimanju deteta od majke dva sata nakon porođaja dokaz da se prava i interesi deteta ne mogu posmatrati izolovano od prava roditelja, A. Bainham, Is Anything Now Left of Parental Rights?, u Responsible Parents and Parental Responsibility (ed. R. Probert, S. Gilmore, J. Herring), Oxford, 2009, str. 30.

[484] A. W. Mowbray, The Development of Posiitive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights, Oxford, 2004, str. 164.

zanemarivanja deteta.[485] Mere nadzora nad vršenjem roditeljskog prava treba da prethode prekidanju porodičnog života deteta i roditelja. Upozorenje roditelja je jedna od često primenjivanih mera.[486] Navodi se da uprkos postojanju obaveze države da materijalno pomogne roditeljima u vršenju roditeljskog prava, ne postoji pravo na osnovu člana 8. EKLJP da se "bude bolji roditelj na račun države."[487]

Lišenje roditeljskog prava usled siromaštva roditelja predstavlja povredu prava na poštovanje porodičnog života.

U slučaju *Wallova i Walla protiv Češke*,[488] ESLJP je naveo da su domaći sudovi lišili roditeljskog prava podnosioce usled njihovog siromaštva i neadekvatnih životnih uslova. Tokom postupka nije dovedena u pitanje posvećenost roditelja deci, niti njihova sposobnost da odgajaju decu. Štaviše, domaće vlasti su priznale da su podnosioci pokušavali da otklone materijalne teškoće u odgajanju dece. Imajući to u vidu, osnovni razlog oduzimanja dece bile su materijalne teškoće koje su mogle biti otklonjene na drugi način osim lišenjem roditeljskog prava i oduzimanjem dece - merama koje se preduzimaju samo u najtežim i ozbiljnim povredama roditeljskog prava. Jedna od mera mogla je biti nadzor nad izvršenjem predloženih postupaka poboljšanja materijalnih uslova, kao i pomoć u tome, što nije učinjeno. Domaće vlasti nisu dale opravdane razloge za preduzimanje tako drastičnih mera, niti je pokazano da su socijalne službe uložile napore da pomognu roditeljima. ESLJP je konstatovao povredu prava na poštovanje porodičnog života.

U slučaju *R. M. S. protiv Španije*,[489] Sud je naveo da nije uveren u opravdanost mere stavljanja deteta pod starateljstvo na osnovu siromaštva majke i teških

---

[485] Zanemarivanje podrazumeva kontinuirani propust da se detetu obezbede osnovne životne potrebe za njegov pravilan razvoj, kao što su: hrana, odeća, obuća, stambeni prostor, medicinska i stomatološka nega i nadzor. Nemar obuhvata situacije kada se dete vozi automobilom, a roditelj je pod dejstvom alkohola ili kad dete nije vezano sigurnosnim pojasom. Govori se samo o (ne)postojanju potreba deteta (ishrana, odeća, stambeni prostor), ne i o stepenu (nivou) navedenih potreba, T. Brown, R. Alexander, Child Abuse and Family Law, Crows Nest, 2007, str. 96.

[486] Ovaj problem nije povezan samo sa siromašnim državama. U New Yorku je 1999. godine Gradski zaštitnik izdao upozorenje svim beskućnicima da će im deca biti oduzeta ukoliko ne obezbede svojoj deci adekvatne životne uslove, S. N. Katz, Family Law in America, Oxford, 2011, str. 128. Sa druge strane, prema svedočenjima dece migranata koja su ostala sa srodnicima u državi porekla roditelja, nikakva materijalna dobra ne mogu zameniti svakodnevnu roditeljsku pažnju, brigu, ljubav i negu, C. Suarez-Orosco, M. Suarez-Orosco, Familyhood across Borders, u What is Parenthood? (ed. L. C. McClain, D. Cere), NewYork, 2013, str. 285.

[487] S. Choudhry, J. Herring, European Human Rights and Family Law, Oxford, 2010, str. 303.

[488] *Walova and Walla v Czech Republic*, predstavka broj 23848, presuda od 26. oktobra 2006. godine. Podnosioci su supružnici, češki državljani rođeni 1949. i 1963. godine koji imaju petoro dece. U septembru 2000. godine socijalne službe su odredile meru nadzora nad vršenjem roditeljskog prava radi utvrđivanja stambenih uslova roditelja koji su procenjeni neadekvatnim. U novembru 2000. godine socijalna služba je smestila decu u socijalnu ustanovu, od toga troje starije dece u jednu, a dvoje mlađe dece u drugu ustanovu. U aprilu 2002. godine doneta je odluka o lišenju roditeljskog prava, stoga što roditelji nisu u mogućnosti da pruže deci adekvatne životne uslove i stoga što nisu pokazali interesovanje za decu sa kojom nisu bili u kontaktu od decembra 2001. godine. Najstarije dete je 2003. godine postalo punoletno. U januaru 2004. godine ustavna žalba roditelja je odbijena. U aprilu 2003. godine dva mlađa deteta data su na hraniteljstvo. U februaru 2006. godine dva mlađa deteta su vraćena roditeljima, s obzirom na to da su oni stekli adekvatne stambene uslove. Podnosioci su se žalili da je odluka o lišenju roditeljskog prava i oduzimanju dece povredila njihovo pravo na poštovanje porodičnog života.

[489] *R. M. S. v Spain*, predstavka broj 28775/12, presuda od 18. septembra 2013. godine. Podnositeljka je španska državljanka, majka deteta rođenog 2001. godine. U avgustu 2005. godine dete je oduzeto od majke na zahtev socijalne službe koja je utvrdila da majka ima finansijskih teškoća u odgajanju deteta. Dva dana nakon toga, domaće vlasti su izdale potvrdu da je dete napušteno. Majka je obaveštena da je dete stavljeno pod starateljlstvo

finansijskih prilika, bez razmatranja naknadnih promena na strani majke. Uloga socijalnih službi sastoji se u pružanju pomoći osobama koje su u teškoj finansijkoj situaciji radi prevazilaženja teškoća. Domaće vlasti nisu prilikom donošenja odluke da je dete napušteno uzeli u razmatranje poboljšanje materijalne situacije majke. Odluka o davanju deteta na hraniteljstvo iz 2006. godine, kao i kasnija odluka iz 2009. godine o davanju deteta na usvojenje, isključivo su zasnovane na nepostojanju kontakta majke i deteta u periodu od nekoliko godina. Međutim, upravo je nepostojanje kontakta rezultat odluke o oduzimanju deteta na osnovu siromaštva. Sud nalazi da je odluka o smeštaju deteta u socijalnu ustanovu privremenog karaktera sa ciljem prestanka čim to okolnosti dozvole. Konačni cilj ogleda se u pozitivnoj obavezi domaćih vlasti da omoguće ponovno spajanje roditelja i deteta. Majka je bila primorana da dokazuje da je podoban roditelj, a kada je to dokazala, domaći sudovi su se 2011. godine pozvali na to da između nje i deteta ne postoji kontakt već šest godina, da se dete dobro uklopilo u hraniteljsku porodicu i stvorilo emotivne veze. Sud je našao povredu prava na poštovanje porodičnog života.

5. Minhauzen sindrom

5.1. Oduzimanje deteta na porođaju

Odluka o oduzimanju deteta od roditelja u slučaju postojanja Minhauzen sindroma ne predstavlja povredu prava na poštovanje porodičnog života. Međutim, oduzimanje deteta od majke odmah nakon porođaja iz ovog razloga povlači povredu prava na poštovanje porodičnog života. Smatra se da u svim slučajevima oduzimanja deteta nakon porođaja, postojanje nadzora nad majkom u porodilištu sprečava da dođe do povrede prava deteta, te povlači nepostojanje potrebe da se dete odmah po rođenju oduzme od majke. Inače, u svim slučajevima oduzimanja deteta neposredno nakon porođaja, reč je o preventivnom delovanju države, s obzirom na to da porodični život, a samim tim i pravo na poštovanje porodičnog života između deteta i roditelja nastaje tek rođenjem deteta. Protivpravno delovanje roditelja povlači da država preduzme meru oduzimanja deteta i time umanji ili prekine porodični život između deteta i roditelja.

Oduzimanje deteta od majke koja boluje od Minhauzen sindroma, odmah nakon porođaja i pored postojanja nadzora u porodilištu, dovodi do povrede prava na poštovanje porodičnog života.

U slučaju *P. C. i S. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,[490] ESLJP je utvrdio da je mera oduzimanja deteta usled postojanja Minhauzen sindroma majke bila opravdana

---

i da je smešteno u socijalnu ustanovu. Poslednji kontakt majke sa detetom dogodio se u septembru 2005. godine. U junu 2006. godine dete je dato u hraniteljsku porodicu. Podnositeljka se žalila da je odluka o oduzimanju deteta povredila njeno pravo na poštovanje porodičnog života.

[490] *P. C. and S. v United Kingdom*, predstavka broj 56547/00, presuda od 16. jula 2002. godine. Podnosioci su bračni par, engleski državljani, i njihovo dete rođeno 1998. godine. Tokom trudnoće majke, socijalne službe dobile su podatak da je dete podnositeljke iz prethodnog braka u SAD oduzeto, s obzirom na to da je bilo žrtva Minhauzen sindroma od koga majka boluje. Na osnovu toga, domaće vlasti su odlučile da oduzmu dete od majke čim se bude porodila. Dete je oduzeto od majke u maju 1998. godine, a roditeljima je dozvoljen nadzirani kontakt nekoliko puta nedeljno. U novembru 1998. godine podnet je zahtev da dete bude dato na usvajanje. Roditelji su podneli žalbu, ali je sud dao dete na usvajanje u septembru 1999. godine. Dalji kontakt deteta i

radi zaštite interesa deteta, tako da u pogledu mere odvajanja deteta od roditelja nije bilo povrede prava na poštovanje porodičnog života. Odluke socijalnih službi da oduzmu dete od majke posle porođaja bila je poznata roditeljima, neophodna i postajali su opravdani i dovoljni razlozi. Ipak, način primene odluke govori da nije bilo nužno da se odmah nakon porođaja dete oduzme od majke, već da je trebalo dozvoliti da majka provede pod nadzorom određeno vreme sa detetom u porodilištu. Nije bilo indicija da će majka uz određivanje nadzora moći da naškodi detetu, tako da nije bilo opravdanih i dovoljnih razloga da se dete oduzme od majke odmah nakon porođaja.[491] Roditeljima, s obzirom na ozbiljnost mere davanja deteta na usvojenje, nije pružena prilika da u dovoljnoj meri tokom postupka zaštite svoje interese.[492] ESLJP je utvrdio povredu prava na poštovanje porodičnog života.[493]

5.2. Postojanje neposredne opasnosti po dete

Oduzimanje deteta u slučaju opasnosti od postojanja Minhauzen sindroma ne povlači povredu prava na poštovanje porodičnog života. Međutim, neobaveštavanje roditelja o pokretanju postupka lišenja roditeljskog prava i nemogućnost da se oni izjasne o povredi prava deteta povlači povredu člana 8. EKLJP. To se posebno odnosi na slučaj kada se dete već nalazi u socijalnoj ustanovi ili hraniteljskoj porodici, a roditeljima se ne dozvoljava da ospore navode o postojanju Minhauzen sindroma.

U slučaju *Venema protiv Holandije*,[494] ESLJP je istakao da u slučajevima kada je neophodna hitna reakcija radi zaštite deteta, nije uvek moguće uključiti roditelje u proces odlučivanja, posebno kada se sumnja da su roditelji uzrok neposrednog ugrožavanja interesa deteta. Ipak, u ovom slučaju nije pokazano zašto zdravstvene vlasti nisu obavestile roditelje o svojoj odluci i pružile im priliku da se izjasne o tvrdnjama lekara i eventualno ih ospore. Isključivanje roditelja iz procesa lišenja roditeljskog prava, odluke od izuzetne važnosti za njih, nije bilo opravdano, posebno jer se dete već nalazilo u bolnici i nije bilo neposredne opasnosti nanošenja štete od strane roditelja. Roditelji su mogli da se izjasne o meri tek kada je ona sprovedena i

---

roditelja nije utvrđen sudskom odlukom i zavisio je od volje usvoljitelja. Podnosioci su se žalili da je odluka o lišenju roditeljskog prava i oduzimanju deteta povredila pravo na poštovanje porodičnog života.

[491] Tako i R. Probert, Cretney and Probert's Family Law, London, 2009, str. 348.

[492] G. v. Bueren, Child rights in Europe, Strasbourg, 2007, str. 138.

[493] S. Choudhry, The Adoption and Children Act 2002, the welfare principle and the Human Rights Act 1998 - a missed opportunity?, Child and Family Law Quarterly, Vol. 15, No. 1, 2003, Bristol, str. 127.

[494] *Venema v Netherlands*, predstavka broj 35731/97, presuda od 17. decembra 2002. godine. Podnosioci su bračni par i njihovo dete, holandski državljani. U julu i avgustu 1994. godine dete je na zahtev majke primljeno u bolnicu, ali je utvrđeno da je ono fizički potpuno zdravo. Zdravstveni radnici su tom prilikom posumnjali da majka boluje od Minhauzen sindroma. Nakon što je dete ponovo primljeno u bolnicu u decembru 1994. godine, odlučeno je da se obavesti socijalna služba da je dete u opasnosti. Roditelji nisu obavešteni o pokretanju postupka. U januaru 1995. godine, domaći sud je bez saslušanja roditelja odredio meru nadzora nad vršenjem roditeljskog prava, a samo par dana kasnije, kada su roditelji došli po dete u bolnicu, sud je odredio da dete bude smešteno u hraniteljsku porodicu. Nakon što je saslušao roditelje, sud je odredio podnošenje psihijatrijskog izveštaja, i u isto vreme, produžio ostanak deteta u hraniteljskoj porodici. Oba psihijatrijska izveštaja, a posebno drugi podnet u maju 1995. godine, zaključili su bez rezervi da dete treba da bude vraćeno kod roditelja i da se ukine hraniteljska zaštita. Podnosioci su se žalili da pre donošenja odluke o nadzoru oni nisu bili saslušani i nisu mogli da ospore mišljenje na kojima je zasnovana odluka. Njihove žalbe su odbijene od strane domaćih vlasti. Podnosioci su se žalili da je odluka o oduzimanju deteta povredila pravo na poštovanje porodičnog života.

kada je dete već bilo smešteno u hraniteljsku porodicu. Stoga, bilo je neophodno da se roditelji izjasne o meri pre nego što je ona sprovedena. ESLJP je utvrdio povredu prava na poštovanje porodičnog života.[495]

5.3. Stavljanje deteta u registar ugrožene dece u slučaju sumnje

Stavljanje deteta u registar ugrožene dece usled sumnje u postojanje Minhauzen sindroma ne povlači povredu prava na poštovanje porodičnog života. Ovo *argumentum a fortiori,* znajući da čak ni oduzimanje deteta od roditelja u slučaju sumnje ne može, bez dodatnih okolnosti, dovesti do povrede.

U slučaju *D. i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva,*[496] ESLJP je primetio da nije došlo do pravnog ili faktičkog razdvajanja majke i deteta ni u jednom trenutku, niti je dete lečeno u suprotnosti sa njenim zahtevima. Iako je majka stavljena pod sumnju da boluje od Minhauzen sindroma, nije nađeno da je to uticalo na njeno uživanje porodičnog života sa detetom. Činjenica stavljanja deteta u registar predstavljala je administrativnu meru upozoravanja na mogućnost preduzimanja hitnih mera. Iako je bilo ugrožavanja porodičnog života podnositeljke, takve mere bile su preduzete u cilju zaštite prava njenog deteta. ESLJP je našao da su pogrešne odluke i procene lekara bile zasnovane na zdravstvenom stanju deteta koje je pružalo osnov za sumnju u postojanje Minhauzen sindroma. Čim je majka pristala na procenu zdravstvenog stanja deteta, otklonjene su sumnje, i to je proizvelo brisanje imena deteta iz predmetnog registra u kome je bilo nešto manje od četiri meseca. Nije nađena povreda prava na poštovanje porodičnog života.

Oduzimanje deteta na porođaju od roditelja (majke) jedna je od najtežih sankcija koja pogađa roditelje. Nema obaveze države da oduzme dete od roditelja na porođaju ukoliko ne postoji neposredna opasnost po dete. Nadzor lekarskih službi tumači se kao nemogućnost da roditelj naškodi interesima deteta.

U slučaju sumnje u postojanje Minhauzen sindroma, obaveza je države da oduzme dete. Stoga, postoji i obaveza stavljanja deteta u registar ugrožene dece u slučaju sumnje u postojanje Minhauzen sindroma. Međutim, s obzirom na nadzor lekara u porodilištu, nema obaveze da se odmah nakon porođaja dete oduzme od roditelja ukoliko postoji ovaj sindrom.

6. Zaključak

Iako lišenje roditeljskog prava podrazumeva voljne radnje roditelja usled kojih se ugroavaju prava deteta, postoje i slučajevi lišenja usled objektivnih okolnosti.

---

[495] G. Shannon, Child Law, Dublin, 2010, str. 98.

[496] *D. and others v United Kingdom*, predstavka broj 38000/05, presuda od 12. februara 2008. godine i 30. septembra 2008. godine. Podnositeljka je državljanka Ujedinjenog Kraljevstva, majka neopravdano optužena da ima Minhauzen sindrom zaštitnika. Doktori su utvrdili da ona preuveličava simptome i stvara česte alergijske reakcije svog deteta usled postojanja Minhauzen sindroma. U skladu sa takvom procenom lekara, dete je u junu 1997. godine upisano u registar ugrožene dece. Nakon što je utvrđeno da dete pati od alergijskih problema još od rođenja, ono je izbrisano iz spiska ugrožene dece. Podnositeljka se žalila da je stavljanje deteta u registar ugrožene dece dovelo do povrede prava na poštovanje porodičnog života.

Minhauzen sindrom izaziva u sudskoj praksi dosta izazova za postupanje suda. Države imaju obavezu da zaštite dete od ovakvog psihičkog poremećaja roditelja (majke). Za razliku od fizičkog nedostatka koji u sebi ne sadrži niti jedan deo namere, psihički nedostatak oličen u Minhauzen sindromu ima objektivni karakter bolesti - psihičke bolesti, ali radnje koje se preduzimaju usled postojanja ovog sindroma imaju u sebi voljnu radnju, čime se čini zloupotreba prava deteta i ozbiljno ugrožavanje njegovog razvoja. Povodom oduzimanja deteta od majke neposredno nakon porođaja, smatramo da treba ceniti da li postoji mogućnost ugrožavanja dobrobiti deteta i pored nadzora u porodilištu. Ukoliko ne postoji adekvatan nadzor, uz prethodnu manifestaciju povrede prava drugog deteta ili nepodobnosti majke da vrši roditeljsko pravo, mera oduzimanja deteta ne dovodi do povrede.

Kod lišenja roditeljskog prava usled siromaštva roditelja kao i usled fizičkog nedostatka, nema niti aktivne, niti pasivne radnje kojom roditelj ugrožava blagostanje deteta. Reč je o okolnostima koje dovode do objektivnog ugrožavanja deteta ali koji ne nastaje usled ponašanja roditelja, bilo aktivnog bilo pasivnog. Smatramo da ovde ne može biti opravdano oduzimanje deteta i lišenje roditeljskog prava osima ako roditelj i pored pomoći socijalnih službi s namerom detetu uskraćuje osnovne materijalne potvrde. Uloga socijalnih službi sastoji se u pružanju pomoći osobama koje su u teškoj finansijkoj situaciji radi prevazilaženja teškoća. Mišljenja smo da u svim slučajevima kada ne postoji ugrožavanje dobrobiti deteta od strane roditelja, već je u pitanju nedostatak roditelja koji nema karakter aktivne ili pasivne radnje ugrožavanja deteta i ne dovodi do ugrožavanja deteta (siromaštvo, telesni nedostatak) lišenje roditeljskog prava, posebno bez prethodnog određivanja mere nadzora nad vršenjem roditeljskog prava, opravdano dovodi do povrede prava na poštovanje porodičnog života.